

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparatistiky

Dějiny české literatury a teorie literatury

Lucie Kořínková

František Gellner

Text – obraz – kontext

František Gellner

Text – Image – Context

Disertační práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jan Wiendl, Ph.D.

2015

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. června 2015

Lucie Kořínková

Mé velké díky za podporu, trpělivé vedení a připomínkování vznikající práce náleží v první řadě mému školiteli, panu docentu Janu Wiendlvi. Děkuji rovněž kolegům z Edičního a textologického oddělení ÚČL AV ČR Jiřímu Flaišmanovi, Michalu Kosákovi a Jakubu Říhovi, jimž nevadilo se mnou o problémech této práce diskutovat a kteří k ní poskytli cenné připomínky; za podněty k dalšímu přemýšlení vděčím rovněž dílčím diskusím s Václavem Petrbokem, Ondřejem Slačálkem a Pavlem Janáčkem. A díky zcela zvláštního charakteru pak patří mému muži Pavlu Kořínkovi za jeho laskavou redakci textu práce, obětavou podporu při jeho vzniku, vůli podstupovat se mnou o něm nekonečné hovory, a vůbec celkovou ochotu snášet po dobu několika let společnou domácnost s nevyzpytatelným Františkem Gellnerem.

Abstrakt:

Práce se zabývá Františkem Gellnerem; programově se přitom snaží nevylučovat z předmětu svého zájmu žádnou ze složek jeho literárního a výtvarného díla, ale představit je pokud možno v jejich heterogenitě, a přece ve vzájemném propojení. Nově se snaží interpretovat konkrétní Gellnerovy práce literární i kreslířské s ohledem na dobové kontexty, do nichž tyto práce vstupovaly, a to zejména ty, které se v průběhu času zcela ztratily z horizontů recepce. Kapitola první rekapituluje dosavadní recepci díla Františka Gellnera a zabývá se obrazem autora v českém kulturním prostoru. Kapitola druhá se s využitím podrobných analýz rukopisného materiálu některých Gellnerových textů snaží postihnout Františka Gellnera jako tvůrčí typ opakující jisté postupy a motivy napříč svým dílem. Kapitola třetí se věnuje otázkám nikoliv neproblematicky konstruované Gellnerovy národnostní identity a tomu, jakým způsobem se tyto otázky odrážejí v jeho reflexi židovství, respektive jeho antisemitismu. Kapitola čtvrtá sleduje vazby Gellnerovy tvorby a periodického tisku, pro něž byly jeho práce nejčastěji určeny. Pátá kapitola je z těchto věnovaná *Lidovým novinám* coby periodiku, pro něž Gellner napsal a nakreslil vůbec nejvíce svých prací; podrobně analyzuje vazby Gellnerovy veršované, fejetonní i karikaturní publicistiky na ideové směřování tohoto politického listu. Závěr práce se s využitím předchozích pozorování věnuje otázce Gellnerovy reflexe řemeslného žurnalisumu a vysokého umění v letech před první světovou válkou, stejně jako jeho přístupu k moderním avantgardním tendencím v umění a jeho postavení na dobovém literárním poli.

Klíčová slova:

František Gellner – kulturní paměť – textologie – rukopisy – židovství – antisemitismus – periodický tisk – karikatury – Lidové noviny

Abstract:

The Ph.D. thesis deals with the Czech author František Gellner. It deliberately endeavours not to exclude any of the segments of his both literary and visual work out of consideration, but to present them all in their heterogeneity, yet in mutual connections. Works of Gellner's art are therefore interpreted in novel ways, especially in consideration of the contexts of the period from which they origin (and above others those contexts that have become obscure and forgotten in the nearly hundred years since the original publication of Gellner's work). The first chapter summarizes the previous critical reception of Gellner's work and at the same time deals with this author's image in the Czech cultural milieu. Analysing some of Gellner's manuscripts, the second chapter aims to describe the specific type of the author's creativity. The third chapter is devoted to the problem of ambiguously constructed national identity of František Gellner and to the impact it had on the ways he dealt with the themes of Jewishness and anti-Semitism. The fourth chapter describes the various relations between Gellner's works and the periodicals these were prepared for. The next chapter is dedicated solely to *Lidové noviny*, as this was the newspaper periodical with which Gellner co-operated most intensely; the detailed analysis here is devoted to the relations between Gellner's journalism, whether realized in verse, feuilletons or caricatures, and the ideological content of this partisan political daily. Building upon some of the previous analyses and their conclusions, the last part of the thesis deals with Gellner's opinions on the topics of routine writing and high brow art as well as the Avant-garde tendencies in the Czech art of the pre-war period. Concluding pages deal with late Gellner's position in the literary field of the immediately pre-war period.

Keywords:

František Gellner – cultural memory – textology – manuscripts – Jewishness – anti-Semitism – periodicals – cartooning – *Lidové noviny*

OBSAH

<i>Úvod</i>	10
 <i>1 Kritický a literárněhistorický obraz Františka Gellnera a jeho utváření v průběhu času</i>	 19
1.1 Co a jak zkoumat	19
1.2 Základní souřadnice ohlasů Gellnerovy tvorby za autorova života	34
1.3 Smrt autora?	49
1.4 Po stopách editorů a interpretů	63
 <i>2 František Gellner jako tvůrčí typ – několik zastavení</i>	 90
2.1 Nad básní Konečně je to možná věc o kulturních kontextech Gellnerovy tvorby	90
2.2 Varianty Gellnerovy komedie Přístav manželství jako rozcestník jeho tvorby. K otázkám periodizace Gellnerova díla	118
2.3 Po nastoupených cestách. K otázkám kompozice v Gellnerově pozdní tvorbě	145
 <i>3 K otázce identity. František Gellner jako Žid i antisemita</i>	 160
3.1 Obecně k vytčené otázce	160
3.2 Gellnerův antisemitismus v Novém kultu. K textu Židovská otázka	171
3.3 Antisemitismus v Lidových novinách	183
 <i>4 František Gellner a publikační platformy</i>	 194
4.1 Úvodem	194
4.2 Gellnerovo rané dílo a tribuny anarchismu S. K. Neumanna	199
4.3 Čtenáři a autoři Nového kultu a jejich sociální zázemí	225
4.4 Postupné mnohočetné hledání možností	239
4.5 Gellnerovo působení v Karikaturách	249
4.6 Praktické otázky Gellnerova působení v Lidových novinách	256

<i>5 Gellnerova politická žurnalistika textem i obrazem na stránkách Lidových novin</i>	270
5.1 Lidové noviny v čase před první světovou válkou	271
5.2 Večery a Gellnerovy počátky v nich	280
5.3 Faktor kontinuity a principy zesměšnění. Čti (Lidové noviny) a budeš rozumět (Gellnerově satíře)	304
5.4 Gellner – muž, s nímž se počítá	320
<i>Závěr: Bez příslušných buněk?</i>	332
Ediční poznámka	362
Seznam citované literatury a pramenů	364
Seznam příloh	394
PŘÍLOHA 1	396
PŘÍLOHA 2	407
PŘÍLOHA 3	411
PŘÍLOHA 4	412
PŘÍLOHA 5	413
PŘÍLOHA 6	414
PŘÍLOHA 7	415
PŘÍLOHA 8	418
PŘÍLOHA 9	419
PŘÍLOHA 10	421
PŘÍLOHA 11	422
PŘÍLOHA 12	423
PŘÍLOHA 13	424
PŘÍLOHA 14	425
PŘÍLOHA 15	426
PŘÍLOHA 16	427
PŘÍLOHA 17	428
PŘÍLOHA 18	429
PŘÍLOHA 19	430
PŘÍLOHA 20	431

„Živému je možno škodit, ale mrtvému nelze prokázati žádnou službu. [...] v pekle, tahají-li ho čerti žhavými kleštěmi za ucho, nerozveselí ho zpráva, že se Akademie rozhodla vydat jeho souborné spisy. Jestliže však metempsychóza odhalila tajemství záhrobní a stěhují-li se duše lidské po smrti v těla zvířat, těžko lze předpokládati, že bengálský tygr, prohánějící se po džunglích, má jakýkoliv zájem o české písemnictví.“ – GELLNER, František: O živých a mrtvých. Lidové noviny 20, 1912, č. 288, 19. 10., s. 1–2, cit. s. 1.

Úvod

Jsou verše české poezie, na které se při troše námahy rozvzpomene snad každý absolvent gymnázia, včetně těch nezakládajících si mnoho na svém kulturním kapitálu. Náleží k nim jistě i vybrané pasáže z básnického díla Františka Gellnera (dle současných osnov probírané na konci druhého či začátku třetího ročníku). Gellner patří k autorům čtenářsky přístupným a také mnohokrát v různých výborech zpřístupněným. A mohu-li soudit ze zkušenosti svého krátkého pedagogického působení, jsou jeho verše mezi těmi, jež žactvo nudí relativně nejméně, ba dokonce jsou nadány schopností probouzet jisté sympatie – danému věku patrně konvenují něčím mu obecně blízkým (snad to má co dělat s provokací a vymezováním se vůči autoritám, erotickými pokusy a omyly, siláctvím i sentimentem, jenž se za své rozbolavění nestydí). Gellnerovu lyriku také zhudebňovali a zhudebňují punkeři, rockeři i folkaři (o někdejších zpěvácích šantánů a zpěvních síní nemluvě), takže jeho texty – možná ovšem bez povědomí o autorství – kolují českým kulturním prostředím i jinými komunikačními kanály, než je středoškolská čítanka či kniha poezie.

Může se tak stát, že dojde ke shledání plnému překvapení – jistý Radek Šilar, IT pracovník a fanoušek punku v kristovských letech, tak mohl před šesti lety na svých osobních internetových stránkách zaznamenat svůj nemalý údiv nad zjištěním, že jeho oblíbený Visací zámek zhudebnil texty sto let staré, jejichž autorem je právě Gellner. Svým digitálním čtenářům po této zkušenosti doporučuje: *„Až se tedy někdy budete divit, jak pěkné jsou verše v některých písničkách současných interpretů, vzpomeňte si na tento článek a zkuste pátrat v minulosti. Možná, stejně tak jako já, narazíte na jméno časově daleko vzdálené dnešní přítomnosti.“*¹

Některé Gellnerovy texty zjevně prokázaly podivuhodnou schopnost promlouvat i po stu letech: činí tak jazykem, jež se jeví i dnes životně, a sdělují něco, čemu většina čtenářů či posluchačů intuitivně porozumí, aniž by bylo třeba dalších vysvětlení a vysvětlivek. Tuto čtenářsky živou část Gellnerova lyrického básnického díla doprovází obraz autora jako revoltujícího anarchisty, nihilisty a

---

¹ http://www.lyzeho.estranky.cz/clanky/punk-a-anarchismus/anarchisticti-burici-aneb-co-vam-ve-skole-patrne-nereknou__.html. Vyhledáno 27. 5. 2015.

bohéma; byť občas jsou mu v tomto ohledu připisovány „zásluhy“ poněkud zveličené (a to i ve veřejnoprávních médiích, kde bychom čekali snahu o přesnost).²

Existují ovšem i Gellnerovy texty (a výtvarné práce), které vysvětlivky či vysvětlení potřebují zcela nutně, mají-li ještě dnes zůstat sdělné. Nečtou se, nepřetiskují a nezhudebňují a je jich přitom v Gellnerově díle velmi mnoho. Taková satirická báseň *Za občanská práva kněží*, napsaná v předposledním roce Gellnerova života a publikovaná v sobotní příloze *Lidových novin Večery*,³ žádá kombinaci obsáhlých znalostí z dění v moravské stranické politice (hlavní postava textu Hynek Bulín před zemskými volbami 1913 založil vlastní stranu odštěpenou z Lidové strany pokrokové), znalosti dění v moravských církevních kruzích i aktuálních reakcí regionálního tisku na obé, to vše s přesahy až k moravským aférám v době vzniku dané satiry i deset let starým.⁴ Aktuality to přestaly být aktuální velmi brzy, štěpné procesy moravských stran se záhy staly marginálií, již smetly události evropských dějin v podobě první války.

Dotčený text představoval zjevný problém už pro editora Gellnerových spisů Miloslava Hýska přibližně dekádu po svém vzniku. Zatímco některé vybrané Gellnerovy básně hlavně s protimilitaristickou tendencí napsané pro *Večery* zařadil Hýsek ve svazku spisů věnovaném básnickému dílu do oddílu básní „s všeobecnou platností“, většinu z nich, včetně jmenovaného textu, včlenil do oddílu básní „časových a příležitostných“, kam zahrnul všechny verše otištěné, „i takové, jež dnes mají cenu pouze dokumentární“, dokladující zejména autorovo

---

² Například když je Gellnerovi na stránkách Českého rozhlasu k vylepšení image bohéma nestarajícího se o zítřek připsáno i autorství citátu variováného titulem jeho prvotiny (viz „*Snad každý už někdy slyšel větu ‚Po nás ať přijde potopa‘. Málokdo už ví, že jejím autorem je básník František Gellner.*“ – http://www.rozhlas.cz/pred100lety/cesi/_zprava/zmizeni-burice-cynika-a-basnika-jedoveho-kvetu--1395317. Vyhledáno 27. 5. 2015.), jehož původ ve skutečnosti podle všeho sahá až ke skutečným přeborníkům velkého stylu a malého ohledu na delší horizonty, Madame de Pompadour a Ludvíku XV.

³ GELLNER, František: *Za občanská práva kněží!*. Zpívá se jako „Na hranicích města německého“. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 133 (*Večery*, č. 21), 17. 5. (ráno), s. 184, signováno: F. G. Viz Přílohu 2.

⁴ Text se v narážkách vrací mj. k dobročinné sbírce na obyvatele obce Kunovice postižené ničivou povodní z roku 1910 (*Lidové noviny* opakovaně obviňovaly klerikální politiky ze zpronevření části vybraných financí) a k tzv. Rectově aféře, která r. 1904 vedla k rezignaci tehdejšího olomouckého arcibiskupa Theodora Kohna. K podrobnému objasnění jednotlivých míst srov. opět Přílohu 2 vycházející z vysvětlivek připojených k této básni v KHE verzi digitální edice GELLNER, František: *Dílo*. Edd. Jiří Flaišman – Michal Kosák – Lucie Kořínková – Jakub Říha (ve spolupráci s Pavlem Kořínkem a Andreou Vítovou). Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. – Akropolis, Praha 2012.

velké „*zaujetí veřejným životem moravským*“, jehož peripetie se v tomto konkrétním případě vysvětlivkový aparát *Spisů* ani nijak přiblížit nesnaží.

Otázka, která se při zkoumání Gellnerova díla stále znovu objevuje, je, co si s texty, jako je ten o Hynku Bulínovi, počít. Lze je jistě nechat mlčet, přejít je a poslouchat dál v první řadě ty, kterým je rozumět bez problémů. Anebo – a to je přístupem této práce – zkusit jim znovu dopřát hlasu, potažmo hledat, zda mezi nimi a texty třeba i notoricky známými nelze nalézt nové spojitosti, a ptát se, zda objevené nějak nepromluví do toho, jak vnímáme Gellnerovo dílo jako tvůrčí celek.

Téma projektu této disertační práce bylo původně vymezeno velmi úzce a konkrétně, mělo jím být pouze tzv. „brněnské období“ v tvorbě Františka Gellnera určené léty 1911–1914, tedy ta část díla, jež je bezprostředně spjata s Gellnerovým působením v redakčním kolektivu předválečných *Lidových novin* a která tradičně stojí ve stínu Gellnerových starších prací (především sbírek *Po nás ať přijde potopa!* a *Radosti života*). Relativně malá pozornost dosud této tvorbě věnovaná (snad s výjimkou posmrtně vydaných *Nových veršů*) byla také nejdůležitějším impulsem k právě tomuto zadání. Cílem bylo představit Gellnerovu tvorbu let 1911–1914 ve všech jejích složkách, a to pokud možno v úplnosti, ve vzájemném propojení a s co nejtěsnějším zakotvením v dobovém kontextu. S postupem času se ovšem takto vymezené téma ukázalo být přece jen příliš úzké, zejména proto, že se při detailnějším studiu začaly vyjevovat vazby, jež toto období spínají s předchozími tvůrčími etapami v často překvapivých a dosud nereflektovaných ohledech, které by pro jejich zajímavost bylo škoda nechat stranou.

Jako hodný pozoru se jevil už sám způsob, jakým je Gellner v českém kulturním prostoru vnímán. Svrchu citovaný autor webového článku o hledání původce textů Visacího zámku nadepsal zprávu o svém pátrání lákavým titulkem „*Anarchističtí buřiči aneb Co vám ve škole patrně neřeknou...*“, poněkud paradoxně v textu samém ovšem při své snaze Gellnera čtenářům blíže představit uvádí přesně ty informace, které „vám ve škole patrně řeknou“ – skrze clonu lehkého terminologického zmatku a faktografických zavedení tu tušíme středoškolské výpisky snad v kombinaci s Wikipedií, ohlas titulku úvodního textu Vladimíra Binara (*Básníci života a vzdoru*) k antologii z poezie Gellnera, Tomana a Šrámka *V tvou korunu, živote* i vzdálené echo výkladů Františka Buriánka o

„generaci buřičů“.⁵ Úvodní kapitola práce se zabývá mj. tím, jak se stalo, že právě toto je o Gellnerovi tak nějak obecně známo. Nad dosavadní sekundární literaturou o Františku Gellnerovi (případně beletristickými texty jeho osobu tematizujícími) sleduje souběžně dva cíle.

Tím prvním je pokus pozorovat cesty ustavování a proměňování obrazu autora v kulturní paměti a snaha zahlédnout při výzkumu konkrétního materiálu snad i obrysy obecněji platných mechanismů, jež v těchto procesech mohou působit. (Výsledkem zde prezentovaných úvah o až příliš svůdných nebezpečích číhajících v poutavých vyprávěních „o životě a díle“ je i ryze praktické rozhodnutí vyhnout se oklikou jejich pasti⁶ a prezentovat v této práci doložitelná fakta Gellnerovy biografie a základní mezníky jeho publikační činnosti výhradně formou detailní časové osy⁷.) Druhým cílem kapitoly bylo reflektovat stav dosavadního poznání o díle Františka Gellnera, ale také revidovat otázky dosud nad ním kladené. Na některé z nich ostatně potom v dalších kapitolách práce nalézám svou vlastní odpověď – ať už jimi jsou ty dříve vícekrát tematizované, jako je příkladně Gellnerovo židovství a jeho antisemitismus, nebo ty, které zapadly v zásadě ihned poté, co byly vysloveny. I v posledně zmíněném případě

---

⁵ „František Gellner patřil mezi tzv. Anarchistické buřiče. Anarchističtí buřiči, „básníci života a vzdoru“, bylo označení pro skupinu mladé generace českých spisovatelů, která začala tvořit na přelomu 19. a 20. století. Mezi tyto se kromě Františka Gellnera dále řadí i Viktor Dyk, Fráňa Šrámek, Karel Toman, Stanislav Kostka Neumann a Petr Bezruč. Úzce s nimi spojeni byli i Rudolf Těsnohlídek, Jaroslav Hašek, Jiří Mahen a sympatizovala s nimi i Marie Majerová. Jejich tvorba byla značně ovlivněna anarchismem, antimilitarismem a vitalismem (oslava života a přírody). Někteří byli součástí hnutí Omladina. Všichni však působili na pozadí mladočechů a vedli bohémský život. V poezii používali hovorové i slangové prvky a často se scházeli v Neumannově vile na Olšanech.“ – http://www.lyzeho.estranky.cz/clanky/punk-a-anarchismus/anarchisticti-burici-aneb-co-vam-ve-skole-patrne-nereknou_.html. Vyhledáno 27. 5. 2015.

⁶ Zvláště, když se mi těmto nebezpečím již jednou vyhnout ne zcela zdařilo. Konkrétně mám na mysli úvodní medailon k výběru Gellnerových textů přeložených do angličtiny – PEISERTOVÁ, Lucie: A Brief Introduction to František Gellner. *Slovo a smysl* 6, 2009, č. 11–12, s. 289–305, v němž jsem, hodnoceno zpětně, myslím vábení sirén narace podlehla téměř beze zbytku.

⁷ Viz Přílohu 1 této práce.

přítom může jít o okrajové drobnosti⁸ i o odhalování celých nových kontextů, v nichž lze Gellnerovo dílo vnímat.⁹

Kapitoly druhá a třetí vycházejí z analýz konkrétních Gellnerových textů z různých dob (včetně jejich dosud sekundární literaturou prakticky nereflektované rukopisné historie) a při zohlednění dalšího pramenného materiálu se pokoušejí o zobecnění pozorovatelná na rovině tendencí v Gellnerově díle jako celku: kapitola druhá se zabývá otázkami možné chronologizace díla a charakteristikou autora jako tvůrčího typu a pokouší se pojmenovat tendence procházející jeho pracemi v různých obdobích a jejich případný vývoj. Kapitola třetí se dotýká kategorie, jež již v sekundární literatuře byla reflektována, ale dle mého soudu ne zcela uspokojivě, totiž nacionální identity Františka Gellnera a antisemitských tónů přítomných v jeho publicistickém díle.

Další tázání se koncentrovalo ke snaze zjistit, jaký že autor to v Gellnerovi v podjeseň roku 1911 do brněnských *Lidových novin* vstoupil, s jakými motivacemi tak učinil a jakou disponoval dosavadní publikační zkušeností z časopisů a novin. Právě těmto tématům se věnuje čtvrtá kapitola. Otázky po vazbách Gellnerových textů a kreseb k periodikům, v nichž byly publikovány, se – stejně jako ryze praktické okolnosti honorářové – ukázaly být poměrně nosné a nastolující nové úhly pohledu i na Gellnerovu tvorbu let dřívějších.

Hlavní zacílení na Gellnerovu tvorbu pro *Lidové noviny*, zejména pak na ty z jeho prací, jimž dosud byla pozornost věnována snad vůbec nejméně, totiž politickou satiru veršem i obrazem, nakonec předkládá až poslední kapitola této

---

⁸ Jako je kupříkladu otázka, zda existuje vysledovatelný systém ve způsobu signování Gellnerových prací s použitím dvou různých podob příjmení „Gelner“ a „Gellner“, již na okraj výstavy Gellnerových výtvarných prací formuloval Josef Brambora. Šlo tehdy o tázání skutečně na okraj, uvedené v závěru článku a ještě v závorce: „(Poznámka bibliografova: Jako literát se podpisoval Gelner zpravidla s jedním l, vystavené obrazy byly signovány jednak Gelner, jednak Gellner. Dá se pro to najít nějaké pravidlo chronologie? Starší jsou s dvěma ll? Nebo své kresby pro německé a francouzské listy podpisoval Gellner, pro domácí Gelner?)“ – BRAMBORA, Josef: Prázdná výstavní síň. *Kulturní politika* 3, 1947–1948, č. 19, 30. 1. 1948, s. 2. Odpověď na otázku nabízí tato práce v kapitole třetí, kde je tato skutečnost reflektována jako jeden z dokladů pravděpodobně se proměňujícího pojetí vlastní identity.

⁹ Při důkladné analýze toho, jak se má Gellnerova lyrická tvorba k dobové šantánové písni, poukázal Miroslav Červenka na další možný kontext souvislostí, a sice veršovanou humoristickou produkci dobových zábavních periodik (ČERVENKA, Miroslav: František Gellner a šantánová píseň. In též: *Symboly, písně a mýty. Studie o proměnách českého lyrického slohu na přelomu století*. Československý spisovatel, Praha 1966, s. 117–137, zde s. 124). Přestože byla studie poprvé pod jiným názvem otištěna již na konci 50. let (Využití kupletu v básních Františka Gellnera. *Česká literatura* 7, 1959, č. 3, srpen, s. 279–294), zůstala myšlenka dosud nevyužita v analytictějším bádání. Kapitoly druhá a třetí této práce se pokouší na vztah Gellnerovy tvorby k dobové humoristické produkci poukazovat alespoň v dílčích aspektech.

práce. Pokusila jsem se přitom popsat Gellnerovy vazby k tomuto periodiku a konkrétní obrysy jeho spolupráce s listem, jeho stýkání a potýkání se s proudem redakční politiky, a to zejména na základě zkoumání konkrétních realizací z pera F. Gellnera ve vztahu k dalšímu obsahu listu. Dosud zcela neprošlapaná cesta přístupu ke Gellnerovým satírám přinesla překvapení v podobě poznání, že šlo o vazby svým charakterem zcela nekonfliktní a nečekaně těsné.¹⁰

Postupné hledání otázek a odpovědí nad Gellnerovým dílem během doktorského studia provázelo publikování přípravných studií, jež pak byly po různé míře přepracování a doplnění pojaty do celku práce.¹¹

Disertace byla psána souběžně s přípravou Gellnerova literárního a výtvarného díla a doprovodných materiálů k němu (korespondence, sekundární literatura, dokumentace) pro vydání v Kritické hybridní edici¹² a extenzivní a intenzivní příprava podkladů k této edici tvoří důležité pozadí jejího vzniku.¹³ V edici i předkládané práci došly využití prameny zcela nové a dosud nereflextované (viz některé výsledky detailního zkoumání korespondence či rukopisné pozůstalosti, včetně Gellnerových pracovních verzí rukopisů a různých pracovních přípisů), které nás coby editory několikrát navedly i na stopu nových textových objevů;¹⁴ vedle nich se ale práce pochopitelně opírá o prameny, jež jsou

---

¹⁰ Vzhledem k tomu, že u Gellnerových satir jde téměř bez výjimky o práce výrazně časové, dopouští se tato práce nutně místy závažného společenského prohrěšku, jímž je vysvětlování vtipů; dobové narážky se pokouším činit přístupnými odkrýváním původních kontextů, k nimž se vztahují. Zábavnost se tím vrací jen částečně (jak vtipný je vtip, jehož pointu je třeba vysvětlit?), zajímavost pro čtenáře – alespoň poněkud – doufám objevit jinde, v nalézání vazeb, které dosud byly všem pozdějším čtenářům knižních vydání těchto satir skryty, totiž právě vazeb k periodiku, na jehož stránkách se vyskytují.

¹¹ Na příslušných místech práce k těmto studiím již nijak neodkazuji. Jde o texty: Varianty Gellnerovy komedie *Přístav manželství* jako rozcestník jeho tvorby. *Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví* 44, 2012, s. 201–219; František Gellner, karikaturista Lidových novin. In *Lidové noviny jako kulturní fenomén 20. století. Sborník textů z literárněvědné konference v Knihovně Václava Havla*. Mafra, Praha 2013, s. 5–18; František Gellner si za ženu vezme gorilu. *Česká literatura* 62, 2014, s. 3–34; Nový kult jako tribuna sociálně vyloučených. In *Útisk – charita – vyloučení. Sociální 19. století. Sborník příspěvků z 34. ročníku mezioborového sympozia k problematice 19. století*. Edd. Zdeněk Hojda – Marta Ottlová – Roman Prahel. Academia, Praha 2015, s. 58–68. K tématu se váže i populárně naučný text František Gellner. Nezvěstný na haličské frontě. In *První světová válka. Samostatné speciální vydání časopisu Xantypa*. Ed. Petr Koura, 2014, s. 104–105.

¹² GELLNER, František: *Dílo*. Edd. Jiří Flaišman – Lucie Kořínková – Michal Kosák – Jakub Říha (ve spolupráci s Pavlem Kořínkem a Andreou Vítovou). Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. – Akropolis, Praha 2012.

¹³ Například kapitola pátá se tak nezaobírá zdaleka všemi Gellnerovými pracemi a jejich všemi vazbami, snažila jsem se vybírat případy zajímavé či typické a nad nimi zobecňovat, oporu pro to tvořilo zázemí vlastních důkladných rešerší, jejichž výsledky jsou částečně zhmotněny také ve vysvětlivkovém aparátu elektronického vydání Gellnerova díla v rámci Kritické hybridní edice.

¹⁴ Takovou roli např. sehrál Gellnerem vedený seznam vlastních prací otištěných v *Lidových novinách* r. 1914 nad rámec pevného redakčního platu (řádkový honorář byl ostatně důvodem

dlouho známy, nezřídka se je ovšem snaží využít poněkud jinak, než bylo dosud v gellnerovské literatuře obvyklé.

Důsledkem této základní perspektivy textologa je zvýšený zájem o konkrétní detail či jednotlivost, jež slouží k otevírání Gellnerova díla novým možnostem rozumění tím, že je daný text (či obraz) vtažen do souvislostí nového interpretačního horizontu. Postupně se tak práce zabývá ideologickými, společenskými a kulturními kontexty, z nichž některé jsou očekávatelné, tj. mající ve výkladech Gellnerova díla své pevné místo (byť dle mého soudu ne vždy dostatečnou hloubku), jiné jsou nové. Práce opakovaně činí přesmyky od konkrétních textů či výtvarných prací¹⁵ k jejich kontextům a zase zpět, analytičtější pasáže střídá s pokusy výsledky tohoto drobnohledného zkoumání interpretačně využít k dovozování obecnějších závěrů. Primární zájem o interpretaci často velmi konkrétního s sebou nese i značnou heterogenost metodologickou: aniž by cílem byla vždy pravověrná čistota přístupu, hledám inspiraci v konkrétních případech mj. v sociologizujících přístupech k literatuře, novém historismu, kulturních studiích i základním zájmu genetické kritiky o vznik a vrstvy autorských rukopisů.

Za předmět zájmu byly voleny jak ty z Gellnerových prací, jež v souvislostech hodnocení jeho díla můžeme považovat za kanonické, tak texty naopak více či méně periferní – práce vytvářené *ad hoc* k použití v novinách bez výraznějších literárních ambicí i různé fragmentární náčrty, jež publikovány dosud nebyly. Při tomto výběru nemá ovšem jít o doceňování dosud opomíjené estetické kvality, o pokus přestavět onen čtenářsky ustavený kánon Gellnerových textů, cílem vlastně není ani od základů a radikálně re-interpretovat Gellnerovo dílo jako celek, mou snahou bylo – obrazně řečeno – pouze „pootevřít vrátka jinam“. Výsledkem by měl být hlavně o něco vrstevnatější a vnitřně propojenější obraz autorského díla (mj. v jeho literární a výtvarné části) v porovnání s tím,

---

vytvoření seznamu) nikoliv pod Gellnerovým jménem, ale pod donedávna neztotožněnou šifrou – i. Při tvorbě vysvětlivek náhodně objevená narážka v redakčním komentáři *Lidových novin* k aktuálnímu brněnskému dění zase navedla pozornost na jiný Gellnerův dosud neznámý referát ze schůze brněnských pokrokových žen. Nově nalezené práce sice nejsou převratné co do vlastních žurnalistických, tím méně estetických kvalit, ale mohou posloužit k lepšímu porozumění tomu, jaký konkrétně byl vztah Gellnera s *Lidovými novinami*, na oba nálezy proto odkazuji dále v textu práce.

¹⁵ Analyzovaný textový i obrazový materiál je výběrově prezentován v přílohách za výkladovým textem práce.

jakého „Gellnera“ známe z jeho nejznámějších souhrnných interpretací; cílem bylo uvidět bohatší významové vrstvy jak u jednotlivých textů, tak u celku díla.

Nabízí se pochopitelně možná námitka, že jakkoliv Gellnerovo dílo nijak mimořádně rozlehlým celkem není, podobné rozvíjení interpretací významů textů skrze průhledy přes detail směrem k jeho nejrozličnějším kontextům by šlo činit (téměř) donekonečna a že výsledný výběr textů použitých pro analytickou práci je pouhou úzkou výsečí; že by se zkrátka stejně dobře nabízelo vzít za základ interpretací texty ještě jiné nebo vůbec jiné a vést mezi nimi odlišné spojnice na jiných úrovních. Jde jistě o námitku, jež není bez relevance. Varovným mementem příliš široce založeného tázání nad Gellnerovým dílem je osud disertační práce Gellnerova přítele Josefa Macha, pečlivě připravované a podložené široce založeným sběrem materiálu. Machovy obsáhlé rešerše a excerpta, týkající se mj. vztahů Gellnerova díla a jeho motiviky ke starší tradici české literatury, se syntézy nikdy nedočkaly – patrně i pro nemožnost či neschopnost postavit analytickému sběru hráz a nadále jej již nerozšiřovat. Ludvík Kundera o Machově anabázi, jejíž pomník tvoří několik kartonů v Archivu Moravského zemského muzea, výstižně hovoří jako o utonutí badatele v materiálu.¹⁶ Proces selekce materiálu pro předkládanou disertační práci tak byl motivován i čistě praktickou snahou vyhnout se osudu dalšího gellnerovského utopence.

To, čemu věnuji zvýšený zájem, nakonec opět vycházelo z ediční práce a problémů, které při ní vyvstávaly. Byla to totiž právě a zejména – jistě zcela subjektivně pocíťovaná – obtížná srozumitelnost buď konkrétního Gellnerova textu (např. článku Židovská otázka), motivu (gorila ve XX. čísle *Radostí života*) či obrazu (příkladně Čenstochová), anebo jistá nepřehlednost okolností, jež některé Gellnerovy práce provázely (jako například skutečnost, že existuje tolik verzí rukopisu *Přístavu manželství*, když jde přitom o celkem banální a ve výsledku nijak výrazně pointovanou konverzační komedii), které mne nutily k aktivitě, a to jak té ryze edičně praktické – bylo třeba vybavit Gellnerovy texty pro kritické vydání odpovídajícím edičním aparátem; tak i k teoretičtějším

---

¹⁶ Srov. „Mach ji [tj. gellnerovskou disertaci – pozn. L. K.] nikdy nenapsal, neboť ve spoustě písemností prostě utonul, přerostlo mu to přes hlavu.“ – Autorský komentář Ludvíka Kundery k vlastní televizní hře *Radosti života*, zpracovávající osudy Františka Gellnera, cit. podle KUNDERA, Ludvík: *Králové, zločinci, mágové. Dramatické texty 1967–1989*. Ed. Jitka Uhdeová. Atlantis, Brno 1998, s. 587.

reflexím takto vyvstanuvších otázek – jejím výsledkem je pak předkládaná práce. Vydat se po stopách právě v těchto místech díla může být cestou k zajímavým, protože nečekaným výsledkům – jak při svých zkoumáních dějin mentalit glosuje Robert Darnton, pokud nějakému historickému textu nerozumíme „*můžeme si být jisti tím, že se tu k čemusi dostáváme. Pokud se soustředíme na ta místa pramenů, která nám budou nejméně srozumitelná, možná se nám podaří odkrýt odlišný systém významů. Nit nás dokonce může zavést k podivnému a podivuhodnému světonázoru.*“.¹⁷ Darnton tohoto svého vodítka úspěšně používá a výsledkem jeho bádání jsou překvapivé průhledy do ideových světů předrevoluční Francie; výsledky této práce jsou podstatně skromnější, chtěla by naznačit možné nové cesty k uchopení tvorby jediného autora s občasnými průhledy ke kulturním horizontům šířeji sdíleným v českém prostoru v časech postupně (a nereflektovaně) nadcházejícího sklonu monarchie.

---

¹⁷ DARNTON, Robert: Úvod. In týž: *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*. Přel. Markéta Křížová. Argo, Praha 2013, s. 16–19, cit. s. 17.

1 Kritický a literárněhistorický obraz Františka Gellnera a jeho utváření v průběhu času

1.1 Co a jak zkoumat

Věř, Augustine, jak člověk zemře, tak přestává být vůbec ješitným. Když tak dnes vidím, že ze mne žije dvacet uměleckých kritiků a univerzitních docentů, je mi trochu krušno. Tenhle druh lidí byl mi již za živa dosti podivný. Ted' budou ještě pročuchávat moje špinavé košile.

Takto nechal Gellner r. 1912 ve své povídce Obchod mrtvolami¹ reagovat příznak zesnulého básníka Hoblara umořeného nemocí bídy, souchotinami, na radostné oznámení jeho dosud živého literárního kolegy Augustina Klokana, že kulturní veřejnost se po pěkně vypraveném vydání Hoblarova díla dočká brzy i vydání jeho korespondence. Z repliky vysvítá zjevná nechut' k využívání biografických pramenů privátní povahy při sekundární reflexi literárního díla i k těm znalcům literatury, kterým žádná sféra intimity tvůrce není svatá, nechut', již můžeme v tomto případě připsat nejen postavě básníka Hoblara, ale pravděpodobně i jeho stvořiteli. Těžko se v tomto ohledu obecně sdílené averzi literátů divit, těžko se ovšem divit také literárním historikům, že se k onomu „pročuchávání špinavých košil“ při své práci nezřídka uchylují; ani tato práce se ostatně využívání pramenů třeba i velmi intimní povahy programově vyhýbat nebude, pokud prameny tohoto typu bude možné využít k interpretaci procesů Gellnerovy tvorby a jejích souvislostí.

Pro reflexi Gellnerova vlastního díla představovaly biografické souvislosti od počátku interpretačně svůdný klíč,² a to s ohledem na výrazně konfesijní

¹ GELLNER, František: Obchod mrtvolami. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 53, 24. 4., s. 1–2, cit. s. 1.

² Srov. např. v souvislosti s posmrtným vydáním Gellnerových *Spisů*: „**Málokdy přiléhá život básníka tak dokonale k jeho dílu, jako tomu bylo v případě Františka Gellnera. Bohémsky promarněná léta mladosti, dobrodružná toulka evropskými velkoměsty, krátké zakotvení v redakci denního listu a strážlivějších poměrech rodné země, odchod do války a záhadné zmizení na ruské frontě – to jsou hlavní obrysy jeho fragmentárního života, z něhož vyrostlo stejně fragmentární dílo, jež nyní vyšlo souborně v knihovně Pantheonu.** [zvýraznila L. K.]“ – MÜNZER, Jan: František Gellner: *Spisy. Naše doba* 36, 1928–1929, č. 1, 15. 10. 1928, s. 54–55, cit. s. 54. A takto bude Kamill Resler nabízet interpretační klíč k básni XXX z *Radostí života* (Já nehledal jsem vilnou Frynu), všimněme si, jak lyrický subjekt ve výkladu s původcem textu splyne v nerozlišitelné jedno: „Gellnerovi nešlo toho večera o vilnou rozkoš, hledal jen tělesné ukojení.

stylizaci jeho – obzvláště rané – lyriky. Toto téma od počátku hrálo důležitou roli při utváření obrazu Františka Gellnera v kulturní paměti a zejména posmrtná literárněhistorická reflexe Gellnerova díla nabízí v těchto souvislostech několik zajímavých momentů, kdy různí profesionálové literárního provozu nakládali z různých stran a s různými výsledky s otázkou zejména erotické intimity básníka ve vztahu k jeho dílu.³ Jsou to právě biografické souvislosti, bez nichž se výklad Gellnerova díla dodnes u popularizačních prací určených širší veřejnosti či školní mládeži neobejde a není bez zajímavosti, že i v širě pojatých kompendiích v pasážích pojednávajících o literatuře počátku století bývá dodnes právě Gellner

---

Nahodila se mu panna, která ho milovala, on však k ní lásku necítil, jen jí lhal, aby od dívky došel uspokojení, a byl si od původu vědom toho, že ji, až se mu vzdá, dříve či později opustí a že ji vydá citovému rozvratu.“ – RESLER, Kamill: *Gellnerův životní trud*, 1953, LA PNP, fond Kamill Resler, rukopisy vlastní.

³ Jak je v literární historii zvykem, o mnohém z témat velmi osobních se nejčastěji taktně mlčí, či se jen nepřímou naznačuje. Příkladně pořadatel Gellnerových *Spisů* a znalec jeho díla Miloslav Hýsek patří k těm, kdo se informacím příliš osobním (zejména ze sféry milostné) ve svých textech vyhýbají; z vlastního taktu (případně po poradě s rodinou) z konvolutu rukopisů, který zařazuje do knihy s titulem *Poznámky*, část textů vyřadil s ohledem na jejich privátní charakter („V *Poznámkách* jsem vypustil § 4., 5. a 10., **jež se pro intimní ráz nehodí pro veřejnost**; v § 16. neuvádím jména Gellnerova přítele K. [...]“ – HÝSEK, Miloslav: *Poznámky*. In GELLNER, František: *Spisy Františka Gellnera III. Přístav manželství – Potulný národ – Fejetony*. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha 1928, s. 425–434, cit. s. 427). Gellnerův přítel Neumann má naopak i s ohledem na své volnomyšlenkářství ve věcech erotiky potřebu potvrdit čtenářovo podezření, že Gellnerovy texty s motivy z této oblasti se zakládají na autopsii, ovšem zároveň do protikladu k nim staví autorovu opravdovou lásku (že se jedná o Marii Majerovou, už se má ovšem čtenář dovtípit sám): „*Předmětem tohoto jeho poznání byla především žena, ovšem žena oněch nemnoha kategorií, které donedávna byly jediné přístupny mládeži bohémské a poloproletářské. Lze-li tohoto omezení, sociálně tak pochopitelného a obvyklého, litovati se zřetelem ke Gellnerovi-člověku, poněvadž v těchto poměrech zkvétá zřídka skutečné štěstí milostné, nelze zároveň pochybovati o tom, že v těchto stycích se ženami chudými a opovrženými seznámil se Gellner nejhluběji s rubem života a zocelil svou citovost k veliké opravdovosti. Skutečná láska potkala Františka Gellnera jen jedna, – ,na světě žádná jiná‘. Jeho rozum však, usoudiv, že žena nemá býti chytřejší muže, poradil mu, aby dal přednost ,staromládenectví‘.*“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: František Gellner. Úvodní slovo k večeru jeho poezie, jež uspořádal Kmen v Umělecké besedě. *Rozpravy Aventina* 4, 1928–1929, č. 10, listopad 1928, s. 95–96; „*Ženy? Mimochodem měl jich patrně dosti v rukou. I v Brně snad, ač jsme o tom nikdy nemluvíli a nikdy jsem žádné s ním neviděl. Ale když jsme jednou mluvili spolu o obtížích, které máme se ženami (což neznamená, že ony jich nemají s námi), ukončil hovor: ,Ale víš, když je to tak zajímavé!‘ To byl jeho racionalism a František Gellner byl stejně milý jako opatrný, aby neublížil sobě ani jiným. Skutečnou lásku měl v životě jen jednou. Tu a žádnou jinou. Pro jeho racionalistickou povahu byla to však žena ,příliš chytrá‘, jak mu jednou uklouzlo, když jsme kráčeli venkovskou cestou pod letním nebem. Zbyla mu po ní melancholická vzpomínka a jeho nejkrásnější verše intimní.*“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: O Františku Gellnerovi. *Literární rozhledy* 12, 1927–1928, č. 3, prosinec 1927, s. 71–72 (oba texty po drobných úpravách převzaty do knihy týž: *Vzpomínky I*. Fr. Borový, Praha 1931. Výše zmíněný Kamill Resler ve své rukopisné monografii o Gellnerovi pak zase dohledává konkrétní inspirace k jednotlivým Gellnerovým milostným básním.

jako jediný autor mezi svými generačními druhy vybaven poměrně obsáhlými biografickými informacemi.⁴

Skutečnost, že reálie Gellnerova života hrají tak důležitou úlohu v recepci jeho díla, vede k tomu, že při pokusu sekundárně zkoumat obraz tohoto tvůrce a procesy, kterými byl postupně utvářen, nelze zúplna vystačit se strukturalistickým přístupem historických konkretizací literárního díla, jak jej představil Felix Vodička,⁵ neboť obzvláště pro období od r. 1914 dále nepokrývá oblast, jež bude předmětem našeho zájmu, zcela stoprocentně. Vodička se zabývá téměř výhradně proměnami konkrétního díla jakožto estetického objektu, případně obdobnými proměnami celku autorského díla, jehož jednota je vyjádřena kategorií „*struktura ,autora‘*“. Ve Vodičkově uvažování jsou přitom uvozovky u slova „*autor*“ zcela na místě, výslovně vysvětluje, že mu nejde o psychofyzického autora, ale pouze textově imanentní kategorii zastřešující celek autorského díla; u této sjednocující entity literárních textů je však podle něj třeba konfrontovat její dobové konkretizace s příslušným vývojem estetické normy právě tak jako při literárněhistorickém zkoumání jednotlivých děl.⁶ Při psaní o literatuře, a obzvláště tom s popularizačními cíly, se ovšem předmětem, o němž se také (ale mnohdy vlastně především) píše, v naprosté většině případů stává právě i samotná postava autora, tj. autora jako živoucí, vnětetové bytosti pohybující se v reálném světě. Zdá se dokonce, že obzvláště v textech obracejících se mimo úzce odborné literárněvědné kruhy je nesmírně obtížné o takovém autorovi nepsat, což platí obecně pro texty počátku 20. stejně jako 21. století, přičemž ty mladší ze

---

⁴ Srov. např. populárně naučné kompendium LEHÁR, Jan – STICH, Alexandr – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – HOLÝ, Jiří: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Lidové noviny, Praha 2000, s. 461–473, nebo školní příručku SVOZIL, Bohumil: *Česká literatura ve zkratce* 3. Brána, Praha 2000, s. 67–80. Zjevně tedy česká kulturní paměť podléhá nereflektovanému kolektivnímu dojmu, že osudy básnickovy v tomto případě představují klíč k rozumnému jeho dílu.

⁵ Srov. zejména jeho programovou stat' *Literární historie, její problémy a úkoly* z roku 1942 a materiálově založenou studii *Problematika ohlasu Nerudova díla* (z roku 1941) aplikující teoretickou rozvahu o vztahu dobové estetické normy a konkretizaci estetického objektu na proměny ohlasu díla Jana Nerudy. Oba texty in VODIČKA, Felix: *Struktura vývoje* [2., rozšířené vydání]. Edd. Dagmar Magincová – Čestmír Pelikán. Dauphin, Praha 1998, s. 17–77, 283–321.

⁶ Viz: „*Nemyslíme zde na autora jako bytost psychofyzickou, ale na autora v metonymickém významu, na jednotu, jakou tvoří díla určitého autora ve své celistvosti. Jednota díla stejně jako jisté konstanty autorova postupu při zpracování materiálu tvoří složky této struktury, jež podléhá rovněž různému hodnocení a jež vyžaduje rovněž konkretizace. I na tuto konkretizaci autora bude mít vliv celkový charakter dobové literární normy a stejně i tu pojetí a výklad bude zařazen do časově daného kontextu.*“ – VODIČKA, Felix: *Problematika ohlasu Nerudova díla*. In týž: *Struktura vývoje* [2., rozšířené vydání]. Edd. Dagmar Magincová – Čestmír Pelikán. Dauphin, Praha 1998, s. 283–321, cit. s. 310.

zmíněných tak činí jaksi navzdory teoretické reflexi, která v průběhu 20. století výrazně zproblematizovala celý koncept autorského subjektu.

Petr A. Bílek ve svém úvodním exkursu ke sledování života obrazu jedné z nekanoničtějších osobností české literatury, totiž Boženy Němcové, hovoří o obrazu, který je „umístitelný kamsi mezi póly psychofyzického autora a produktora textu“, „na pomezí biografického a textového obrazu, ale také na pomezí odbornosti a zvědavosti“; tento obrazu autora vzniká institucionálně „v prvních desetiletích 20. století především školou, literární kritikou, a veřejným povědomím a zájmem, v desetiletích posledních především pak působením školy a médií“, ⁷ a je silou podstatně formující tradici veškerého dalšího psaní o „životě a díle“. Petr A. Bílek přiléhavě mluví až o jakési literárněhistorické hagiografii autorů, která se utužuje zejména u těch nekanoničtějších.⁸ K těm sice František Gellner jistě nepatří, určité rysy „hagiografického zpracování“ jeho osudu nicméně – jak bude ještě dále ukázáno – významně podpořil nejasný konec jeho života. Nabízí se při této příležitosti vznést k úvaze otázku, zda alespoň částečně neovlivňuje místo toho kterého autora v dějinách národní literatury míra potenciální *působivosti* jeho životního příběhu a také to, zda nejen texty autora, ale i jeho osudy mohou být interpretovány v souřadnicích rozumění blízkých dané době. Reflexe Gellnerova životního příběhu do artikulovaného přijetí jeho díla výrazně vstoupila zejména v poválečných letech, zcela bez zajímavosti ovšem není ani recepce díla ještě za života autora, už proto, že v některých ohledech ustavuje konstanty, jež se budou i v pozdějších sekundárních textech opakovat, a vedle toho naopak poskytuje srovnání stran toho, co časem v souvislosti s vnímáním Gellnerova díla ustoupilo do pozadí.

Zkoumání sekundárního gellnerovského materiálu nabízí možnost zhlédnout na jednom konkrétním případě cesty ustavování kulturní paměti: způsob, jakým ta část účastníků literárního provozu, která nakládá s obrazem

---

⁷ BÍLEK, Petr A.: Obraz Boženy Němcové – pár poznámek k jeho emblematické redukci. In *Božena Němcová a její Babička. Sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky Hodnoty a hranice. Svět v české literatuře, česká literatura ve světě*, Praha 28. 6. – 3. 7. 2005, sv. 3. Ed. Karel Piorecký. Ústav pro českou literaturu, Praha 2006, s. 11–23, cit. s. 11–12.

⁸ „Každý obraz autora má tak jisté invariantní rysy, které jej z důvodu potřeby neustále nového parafrázování vystavují do blízkosti hagiografických postupů či mytologizačního fungování. Obraz autora utvářený v rámci literární historie má již předem připravený půdorys tvorby i recepce, v němž s mírou kanonizace invariantu narůstá i míra příznakovosti odklonů od tohoto invariantu. I tyto odklony se nicméně odehrávají na pozadí narativně komponovaného celku; ideál celostnosti je přirozeným rámcem fungování obrazu autora.“ – Tamtéž, s. 12.

Františka Gellnera aktivně a z pozic institucionální autority (tj. zejména literární kritici i širěji publicisté, vydavatelé, literární historici, tvůrci čítanek atd.), s tímto obrazem zacházela a zachází, může poukázat na určité obecnější postupy a vzorce, kterým je při psaní o literatuře a literátech patrně pro jejich svůdnost obtížné odolat (pokud to vůbec lze učinit).

Zásadní úskalí při psaní o životě – a v menší míře i při psaní o díle – v sobě skrývá už sama potřeba použití narativu, jemuž je ovšem zároveň téměř nemožné se vyhnout. Obtížně přístupnou jedinečnou lidskou existenci uchopujeme (nejen v literární historii, ale i v běžném životě) tím, že ji vyprávíme jako příběh, což s sebou nese četná úskalí, dokonce i když pomineme otázku, zda je takový přístup vůbec práv věci, o níž má vypovídat. Narativ totiž – abychom jen naznačili problémy, které se týkají přímo obrazu Františka Gellnera – potřebuje pokud možno jediného hlavního hrdinu, implikuje kauzalitu a vyžaduje alespoň jistou míru celistvosti; a nutnost tyto kategorie naplnit může zavádět. Aby bylo zřejmější, co tím mám na mysli, pokusím se tyto jevy explikovat na několika konkrétních příkladech přímo v sekundárních textech o Františku Gellnerovi.

Požadavek hlavního hrdiny se odráží v nerozlišování mezi implikovaným autorem a autorem jako psychofyzickou bytostí; nejde o neobvyklý jev, jen toto nerozlišování v Gellnerově případě – vzhledem k autostylizaci mluvčího zejména raného básnického díla do polohy „upřímné zpovědi“ reflektující vlastní osud – vystupuje více do popředí. V té souvislosti stojí za zmínku četnost, s jakou jsou při gellnerovských výkladových exkurzech citovány jeho verše, a to ovšem nikoli jen k dokladování tvrzení o samotné tvorbě Františka Gellnera, ale také v pasážích věnovaných jeho biografii. Jde tak o postup implikující provázanost biografie a díla v ještě větší míře než obvyklejší pozitivisticky založené vykládání díla skrze životopisná fakta.⁹

---

⁹ Viz například přešel citací a aluzí v tomto úryvku, jenž má vypovídat o životním naladění tvůrce: „Zahořklá a hrubě nanášená lyrika Gellnerova se zrodila z jeho neplodného bohémského způsobu života. Pracoval bez lásky, přiznává se k tomu – a to mu bylo horší než nečinnost. Jeho ruce se znepokojily záhy mladistvým zklamáním a nedovedly se již znovu pozvednouti. Pohřbíval pak své mladé touhy v ženách a alkoholu. „Svůj život rychle utratit, nic neztratit,“ – byla jeho životní moudrost. ¶ V holkách a ve víně utrací svá mladá léta, neboť život nestojí za to, aby jimi šetřil. U prodejních holek hledá zapomenutí na nedostižný ideál ženské něhy, o kterém marně snil v mládí. Tehdy „pln touhy srdce na stožár přibíh“ – ale nikdo si ho nevšímal, čekalo jej všude jenom ponížení. ¶ Zlhostejně i k bolestem svého okolí, v jeho srdce se vloudil vzdorný smutek i malomyslnost zároveň. Chyběla mu průbojná energie, čekal na štěstí, aby k němu přišlo samo. Přiznává se však: „Já nehledal je, když mne nepotkalo.““ – H. D. [= DVOŘÁKOVÁ, Helena]: František Gellner. *Národní osvobození* 8, 1931, č. 168, 19. 6. 1931, s. 1.

Zmiňovaná potřeba celistvosti vede badatele mimo jiné ke snaze překlenout alespoň nějakou informací (příkladně citací díla) bílá místa autorské biografie. V Gellnerově případě ona bílá místa představují zejména poměrně dlouhá období strávená v cizině, k nimž schází téměř jakékoliv prameny – ve zvýšené míře to platí zejména pro jeho první pařížský pobyt. Dle vzpomínky Gellnerova pozdějšího nadřízeného z redakce *Lidových novin* Arnošta Heinricha byl Gellner na informace k této své životní etapě skoupý a podělil se jen o hrubé obrysy své biografie tohoto období, které měly údajně podobu hlubokého úpadku ekonomického i mravního;¹⁰ jako strůjce Gellnerova časově pozdějšího angažmá v *Lidových novinách* mohl mít ovšem Heinrich dobré důvody neurovnanost Gellnerových předchozích poměrů nadsadit, aby následné usazení v Brně, líčené dále v témže vzpomínkovém textu napsaném pro *Lidové noviny*, vyniklo v patřičném kontrastu. Vyprávění o „francouzské bídě“ využil též František Buriánek, jenž jím ve své interpretaci Gellnerova tvůrčího vývoje psychologicky motivuje přerod z anarchistického individualisty v bytost empaticky promlouvající ve jménu kolektivu sociálně i národně utlačených.¹¹

V souhrnných biografických pasážích dalších textů se nedostatek faktografie obvykle zaplňuje konstatováním, že Gellner ve velkém světě Paříže, jež je chápána coby měřítko umělecké průraznosti, uspěl, a sice jako kreslíř ve francouzských satirických časopisech (nezřídka se v takovém líčení používá sloveso vskutku vítězné *dobýt*) a jako důkaz tvrzení se uvádí několik názvů francouzských tiskovin, kde Gellner publikoval své kresby.¹² Je víc než

---

¹⁰ „[...] pak ukončil náhle všechno své studování vysokoškolské a zmizel v Paříži. Rozešel se s kamarády i s celým českým prostředím, rozešel se i s vlastní rodinou a žil tam život zoufalé bídý. Něco mi o něm po letech vypravoval, ale mnoho toho nebylo. O svém soukromém životě byl málo sdílný. Ale co vypravoval, byly ukázky hotového martyria fyzického i mravního, z něhož jen silná povaha mohla vyjít nezlomena.“ – HEINRICH, Arnošt: O Františku Gellnerovi. Jak jsem ho poznal. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 587, 22. 11. (ráno), s. 1.

¹¹ Srov. např.: „Trpké životní zkušenosti ukazovaly Gellnerovi cestu k pravdě. Jeho bystrý, vždy přítomný rozum ho k ní doprovázel spolu s jeho poctivou upřímností. Tento proces vnitřního uzrávání urychlily trpké zkušenosti z jeho pařížského pobytu.“ – BURIÁNEK, František: Doslov. In týž: *Má píseň ze sna budívá*. Ed. František Buriánek. Mladá fronta, Praha, 1955, s. 137–143, cit. s. 139; „Pobyt v Paříži v letech 1905–1911 situoval zorný úhel Gellnerova pohledu na svět ještě níže – až k samému dnu společnosti. Bída, jejíž bezútěšnost jsme ještě dokumentárně nezměřili, držela Gellnera podobně jako Tomana mezi těmi nejubožejšími a přispívala jistě k tomu, aby Gellnerův satirický útok na kapitalistický řád a vše, co s ním souvisí, vycházel z pozice prostého lidu, aby původní bohémský charakter Gellnerovy vzpoury se měnil v lidový.“ – BURIÁNEK, František: Gellner satirik. In *O české satíře. Sborník statí*. Ed. František Buriánek. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1959, s. 229–258, cit. 235.

¹² Srov. např.: „V Paříži je ve svém životě, učí se životem, kreslí a kreslí, až posléze dobývá významných satirických listů *Rire*, *Les Temps nouveaux*, *Cri de Paris*.“ – MAREK, Josef Richard: František Gellner – malíř. *Národní listy* 67, 1927, č. 306 (Příloha *Národních listů*), 6. 11., s. 9.

pravděpodobné, že prorazit ve Francii jako kreslíř obrázkových časopisů radikálně levicového směřování, případně se alespoň nějak uchytit ve zdejší publicistickém provozu, bylo Gellnerovým cílem; jako vzor někoho, kdo v Paříži v této roli prorazil, Gellnerovi sloužil František Kupka, publikující s úspěchem v dobovém pařížském anarchistickém tisku.¹³ Gellner si před odjezdem také sehnal na Kupku kontakt a posléze ho skutečně v Paříži vyhledal.¹⁴ Existují i kusá svědectví Gellnerovy snahy proniknout do francouzských tiskovin,¹⁵ faktických dokladů o úspěchu této snahy je ovšem méně.

Bibliografické údaje Gellnerových karikatur ve francouzských anarchistických časopisech shromáždil poprvé během pořádání *Spisů Františka Gellnera* jejich editor Miloslav Hýsek a od té doby je informace o Gellnerově úspěchu v Paříži přebírána bez dalšího pokusu o revizi, či alespoň ověření. Při přípravě vydání Gellnerova díla v Kritické hybridní edici jsme se ve spolupráci s Centre International de Recherches sur l'Anarchisme pokusili o nové rešerše francouzského radikálně levicového tisku, aniž bychom ovšem dosáhli úspěchu – je stále známo pouhých pět publikovaných Gellnerových karikatur, přičemž jedna z nich je navíc Gellnerovi připisována s největší pravděpodobností mylně (podkladem pro vznik tohoto omylu je její signování iniciálami FG, styl kresby je však Gellnerovi vzdálený). Je jistě třeba považovat za úspěch, že vůbec nějaké Gellnerovy kresby prokazatelně byly do tisku v silné konkurenci francouzského prostředí přijaty, je ovšem třeba také přiznat, že o nalezení pevné pozice mezi pařížskými satiriky pera ve službách radikální levice nelze mluvit, Kupkův

---

Nověji pak např.: „Paříž Gellnerovo očekávání nezklamala. Je pohlcen životem chudé umělecké bohémy, patří do veselého ‚potulného národa‘, žív z ruky do úst. Gellnerův výtvarný projev se rozvíjí. Dobývá si dokonce místo ve významných satirických listech *Rire*, *Le temps nouveau* a *Cri de Paris*.“ – SKARLANTOVÁ, Jana: O Gellnerovi kreslíři. In GELLNER, František: *Radosti života*. Ed. Bohumil Svozil. Československý spisovatel, Praha 1974, s. 123–133.

¹³ K tématu srov. recentně BRULLÉ, Pierre – DIXMIER, Michel – THEINHARDT, Markéta: *Orbis pictus Františka Kupky. Mezi symbolismem a reportáží*. Arbor vitae, Řevnice 2014.

¹⁴ Adresu získal pravděpodobně od Machara – viz dopis Františka Gellnera Josefu Svatopluku Macharovi, b. d. [1905], LA PNP, fond Josef Svatopluk Machar, korespondence přijatá. Ve francouzském prostředí byl Gellner velmi limitován nedostatečnou znalostí jazyka. V Gellnerově pozůstalosti (LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní) se našly český a francouzský koncept dopisu bližší neurčeným příslušníkům francouzského anarchistického hnutí, snad skupině blízké anarchistovi Albertu Libertadovi, datovány nejsou, pravděpodobně byly napsány na začátku roku 1906, Gellner v nich žádá adresáta o příležitost k učení se francouzštině konverzací; v tom česky psaném mj. stojí: „Abych zde v Paříži jako kreslíř našel si práci, potřebuju umět dobře francouzsky. Ale já nemám v celé Paříži nikoho kromě malíře Kupky a s tím mluvím jednou za týden, a to česky. Takhle bych se nenaučil francouzsky věčně. Proto chci od tebe, abys mě uvedl do kruhu kamarádů, abych mohl denně poslouchat francouzsky hovořit a taky se hovoru zúčastnit.“

¹⁵ O nich viz dále v kapitole čtvrté.

příklad nebyl dostižen ani zdaleka a o Gellnerově prvním pobytu v Paříži víme stále velmi málo, téměř nic.¹⁶

Jako poslední v řadě žádoucích vlastností narativu jsme uvedli kauzalitu. Inherentní tlak na ni nutí pisatele Gellnerovy biografie zejména k hledání souvislostí mezi (jak jsme právě viděli často sporými) doložitelnými fakty, respektive – a to se pro změnu vracíme obloukem k bodu jedna – mezi životními událostmi a dílem. To může být realizováno snahou vystihnout autorovy názory přináležející určité životní etapě citací jeho veršů, nebo jsou verše použity k dokumentaci předpokládaných životních přelomových událostí. Tato tendence najde příkladně svůj zvláštní ohlas v uměleckém zpracování Gellnerova osudu – ve scénáři televizní inscenace *Radosti života* Ludvíka Kundery se část dialogů mezi postavami, které mají z velké části reálný předobraz, odehraje za využití Gellnerových veršů.¹⁷ Ovšem patrně nejabsurdnější realizace (hodnoceno z čistě pragmatických pozic) tento princip dochází v překvapivě četných tvrzeních o tom, že si Gellner ve svých verších předpověděl vlastní osud nezvěstného na haličské frontě první světové války.¹⁸

Citace veršů při tematizaci Gellnerova konce plní v textu četné funkce. Takové spojení dodává Gellnerově lyrice zpětně na závažnosti, „osudovosti“, chceme-li, náhle nejde o verbální provokace dvacetiletého autora, ale o „tušení konce“. Krom toho tu ovšem verše opět pomáhají zaplnit „prázdné místo“, tj.

---

¹⁶ Je nicméně možné, že Gellner publikoval některé další karikatury mimo okruh anarchického či socialistického tisku a není do budoucna vyloučené, že se podaří objevit otisky jeho karikatur v humoristických časopisech středního proudu cílících na široké vrstvy čtenářstva. Vodítkem pro takový předpoklad jsou málo známé velkoformátové kresby apoliticky humoristického charakteru s francouzsky psanými doprovodnými texty, nacházející se dnes ve fondech Moravského zemského muzea, u nichž celková úprava mluví pro publikační záměry. Jejich otisk ve francouzských tiskovinách se ovšem dohledat nepodařilo.

¹⁷ KUNDERA, Ludvík: *Radosti života*. Volná televizní adaptace na gellnerovské motivy. In týž: *Králové, zločinci, mágové. Dramatické texty 1967–1989*. Ed. Jitka Uhdeová. Atlantis, Brno 1998, s. 465–525. Postava Františka tu často odpovídá jiným úryvky z Gellnerových básní, případně v Gellnerových verších mluvící i ostatní – příznačná je zejména skepticky-milostná scéna v redakci *Lidových novin* před odjezdem do války: František (Gellner) věčně recituje začátek básně *Elegie*, Mařka (Majerová) se zápallem a nadějí, již vztahuje sama na sebe, odpovídá dalším textem; závěrečným veršem „*A ty taky ne.*“ mají vpadnout všichni přítomní v redakci (scénická poznámka zní: „*Poslední verš, který se zatím stal již populárním, říkají všichni.*“) – Tamtéž, s. 521–522.

¹⁸ Viz např. tento citát o prorokování a proklamování vlastní smrti: „*Když před sedmdesáti lety v září 1914 básník František Gellner hned na počátku první světové války zmizel kdesi na haličské frontě, pohlcen vzplanuvší apokalypsou, a byl prohlášen za nezvěstného, bylo by se mělo najít mezi jeho čtenáři pozorné ucho, nebo spíš srdce, které by se rozpomnělo na někdejší, nyní zřejmě jakoby prorocká, vlastní slova básníkovy: „Nejlíp by bylo vzdát se / a nikdy se nenavrátit, / svým bližním a nejbližším ztratit se / a sám sobě se ztratit.“ Neboť Gellner odešel ze života a z očí lidí přesně a příznačně právě tak, jak to sám proklamoval.* [zvýraznila L. K.]“ – SLAVÍK, Ivan: *Lyrikovo výročí. Zprávy Spolku českých bibliofilů v Praze*, č. 1–2, 1985, s. 11–13, cit. s. 11. (Přetištěno in týž: *Tváře za zrcadlem*. Vyšehrad, Praha 1996, s. 167–170.)

částečně nahrazují nedostatek spolehlivých informací, a navíc poskytnou tak jak tak obtížně vystižitelné hrůze válečného konce (ať už byly konkrétní detaily jakékoliv) společensky přijatelnou perifrázi a odvedou pozornost čtenáře od potenciálních příliš naturalistických představ válečného umírání. (Všimněme si: i tam, kde jsou podrobnosti známy, požadavek vyhnout se realistickému detailnímu zobrazení ve prospěch jen naznačujícího opisu patří ke společensky sankcionovanému úzu stylistických útvarů zacházejících se smrtí, předně parte a nekrologu.) Není zcela bez zajímavosti pokusit se popsat postupné ustavování určité tradice, která v této souvislosti vznikla.

Jako patrně první spojitost mezi Gellnerovými někdejšími verši a tragickým koncem naznačil v *Kalendáři českožidovském* Max Lederer už v roce 1918:

*Když v šero rudý kohout zakokrhá, / k snům svého mládí navrátím se zpět. /
A budu z těch, jež ruka druhů vrhá / po vykonané práci do šachet. // ¶
Osud dovede psáti satiry krvavější než nevinní zpěváci písniček, kteří ve
verších svých bourají svět a převracují jeho řád. Satirik Gellner nespátril
divou montáž svých šestnácti roků, jiná vlna se přivalila na lidstvo a on
byl z prvních obětí, jež odnesla s sebou.*¹⁹

Plně vyjádřen pak tento soud o předpovědi či předtuše čtenářům opakovaně nabízel také vydavatel Gellnerova díla Miloslav Hýsek, který měl na ustavení F. Gellnera jakožto „institucionálního autora“ zásadní podíl:

[...] **předtucha dvacetiletého básníka**, s lehkomyšlnou lhostejností vyslovená v jeho knižní prvotině, že **„čas pole svá si pokosí a o pohřeb se neprosí“**, splnila se hned v prvních měsících světové války kdesi na ruském bojišti do písmene [zvýraznila L. K.].²⁰

Hýsek se k tématu vracel, zajímavé je, že Gellnerovy verše při té příležitosti citované se v průběhu let měnil, v o tři roky starším textu Hýsek použil jiný úryvek:

*Leč přišla válka a Gellner, ačkoliv měl ischias, musil také narukovat;
koncem srpna odjel se svým plukem na ruské bojiště, plukovní lékař MUDr.*

¹⁹ M. L. [= LEDERER, Max]: František Gellner. *Kalendář českožidovský* 38, 1918–1919, Praha [srpen 1918], s. 30–31, cit. s. 31.

²⁰ HÝSEK, Miloslav: Frant. Gellner, dramatik. *Cesta* 7, 1924–1925, č. 36, 1925, s. 569–571, cit. s. 569.

Fiala ho počátkem září viděl ještě na ústupu mezi Zamoščí a Tomaszowem, ale od 13. září 1914 byl u pluku veden jako nezvěstný. Stalo se skutkem, co jasnovidně o sobě předpověděl v první knížce a čeho tušení se mu ve verších stále vracelo: A budu z těch, jež ruka druhů vrhá / po vykonané práci do šachet [zvýraznila L. K.].²¹

Použití vhodného citátu k témuž účelu kolísá i u dalších pisatelů, postupně ovšem mezi autory textů o Gellnerovi převládla shoda na úryvku závěrečné strofy XVIII. básně Radostí života (časopisecky poprvé uveřejněna 8. 7. 1902 v Moderní revue) s incipitem Už se mi k smrti protiví. Poprvé, pokud je mi známo, tyto verše užil autor podepsaný šifrou M. B. v článku v *Národních listech* u příležitosti Gellnerových nedožitých 40. narozenin:

*V jedné ze svých básní v Radostech života napsal básník tyto verše, projevující teskně rozvrácenost jeho nitra: Nejlépe bylo by vzdálit se / a nikdy se nenavrátit, / svým bližním a nejbližším ztratit se / a sám sobě se ztratit. ¶ Osud vyplnil krutě toto jeho přání. Ve válečném zmatku zmizel František Gellner mezi bezejmennými [...]*²²

Poté následovali četní další,²³ patrně pro snadnou spojnici, kterou lze v textu rozvíjet mezi touhou lyrického já ztratit se a válečným statusem nezvěstného, tj. ztraceného, a mezi touhou téhož subjektu se nenavrátit a perifrází válečné smrti v podobě z války se již nevrátil – viz následující příklad:

*On, který v hořkých a zoufalých Radostech života napsal, že „nejlépe bylo by vzdálit se / a nikdy se nenavrátit, / svým bližním a nejbližším ztratit se / a sám sobě se ztratit“, sám se definitivně ztratil právě před padesáti lety – kdesi v Haliči za ústupu rakouské armády.*²⁴

Josefu Machovi dokonce stačí využít aluze na příslušné verše, aniž by musel citovat:

²¹ HÝSEK, Miloslav: František Gellner. In: GELLNER, František: *Spisy Františka Gellnera III. Přítav manželství – Potulný národ – Fejetony*. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha 1928, s. 435–450, cit. s. 450.

²² M. B. [= ?]: Jubileum ztraceného. *Národní listy* 62, 1921, č. 166, 19. 6. (ráno), s. 5.

²³ Viz např. š [= ŠIMŮNEK, Jaroslav]: Buřič s lidským srdcem. *Večerník Praha* 7, 1961, č. 142, 19. 6., s. 3; BLAHYNKA, Milan: František Gellner. *Kulturní tvorba* 2, 1964, č. 38, 17. 9., s. 13; pht [= TOMAN, Prokop H.]: O Františku Gellnerovi. *Mladá fronta* 20, 1964, č. 219, 12. 9., s. 4; SLAVÍK, Ivan: Lyrikovo výročí. *Zprávy Spolku českých bibliofilů v Praze*, č. 1–2, 1985, s. 11–13.

²⁴ BLAHYNKA, Milan: František Gellner. *Kulturní tvorba* 2, 1964, č. 38, 17. 9., s. 13.

*Pí Gellnerová nosí smutek od té doby, co se František ztratil ve světové válce, aby se už nevrátil.*²⁵

A stejná citace byla užita i v úplném závěru textu výše zmíněného scénáře televizní inscenace, i zde se těží z emocionálního účinku Gellnerových veršů v patřičně navozené situaci. Poté, co zde postava Františka v posledním dějství hry odešla do války, následuje epilog, odehrávající se v olšanské vile roku 1920. Jednajícími postavami zde jsou Michal Wenzl (jeho předobraz sloužil s Gellnerem na vojně), Karel Toman, Stanislav Kostka Neumann, Jiří Mahen a Marie Majerová; scénická poznámka jim dává za úkol snahu „s krajním úsilím o věcnost a přesnost analyzovat okolnosti jeho [míněno Gellnerova válečného – pozn. L. K.] zmizení“. V konstrukci promluv těchto postav je znát Kunderova nemalá pramenná heuristika k tématu František Gellner: využití tu došly mírně upravené pasáže skutečných memoárových textů daných osobností. Tuto výměnu přítomných ukončí postava Marie Majerové emotivní řečí o naději, že Gellner snad kdesi zapomenut stále žije.²⁶ Následuje poslední replika, jež má být recitována hlasem nepřítomného Gellnera:

MAŘKA: [...] Unikl prostě vřavě světa, stáhl se do ústraní, povolil své dávné touze.

FRANTIŠKŮV HLAS:

*— — — vzdálit se
a nikdy se nenavrátit,
svým bližním a nejbližším ztratit se
a sám sobě se ztratit.*

*KONEC*²⁷

Na konci této tradice pak stojí snad až zautomatizované užití dané citace veršů v textech spíše utilitární povahy, jako je například stručný autorský biografický medailon ke čtenářské, spíše komerčně orientované antologii z Gellnerových prací,

---

²⁵ MACH, Josef: Gellnerova prvotina. Mladoboleslavské vzpomínky. *Lidové noviny* 32, 1924, č. 617, 10. 12. (ráno), s. 1–2; č. 628, 16. 12. (ráno), s. 1–2; č. 634, 19. 12. (ráno), s. 1–2; cit. č. 634, s. 1.

²⁶ Jde o citaci Majerové výroky ze závěru jejího textu Čtyři doby kreslíře Gellnera (In *Souborná výstava karikatur a obrazů malíře Františka Gellnera*. Říjen–listopad 1927. Výtvarný odbor Umělecké besedy v Praze, Praha 1927, s. 4–6), o dané pasáži viz dále v textu této kapitoly.

²⁷ KUNDERA, Ludvík: Radosti života. Volná televizní adaptace na gellnerovské motivy. In týž: *Králové, zločinci, mágové. Dramatické texty 1967–1989*. Ed. Jitka Uhdeová. Atlantis, Brno 1998, s. 465–525, cit. s. 525.

jde o sekundární text, který jeho autor nepovažoval za nutné ani podepsat, ale přesto měl potřebu jej vybavit závěrem právě v takového podobě:

*Koncem srpna odjíždí se svým plukem na ruská bojiště a tu jeho stopa někde v Haliči končí. Od 13. září 1914 je u svého pluku veden jako nezvěstný... ¶ Tak nabylo platnosti jeho přání, vyslovené v Radostech života. ¶ Nejlépe bylo by vzdálit se / a nikdy se nenavrátit, / svým bližním a nejbližším ztratit se / a sobě sám se ztratit. //*²⁸

Obzvláště v textech, jako je tento, je dobře viditelná funkce této v podstatě rétorické formule. Jde v první řadě o efektní závěr pointující text a vyvolávající emoci (nejblíže popsitelnou asi jako ušlechtilé dojetí). Zároveň se zde ovšem jistým způsobem navazuje na ty nejhlubší tradice rétoriky, když se tu v náznaku zjevuje původní funkce takových formulí coby mnemotechnické pomůcky: nejde jen o dekorativní ornament, ale také o způsob výstavby směřující k přehledné redukci informací a jejich uspořádání za účelem snazší zapamatovatelnosti.²⁹ Odtazítost výletu ke kořenům rétorické formule od mainstreamu literárního dějepisu v našem výkladu je jen zdánlivá: je třeba mít na zřeteli, že předmětem našeho zájmu je pole textů, jejichž společným hlavním cílem je připomínání, formování společenské paměti. Postupné ustavení vyprávění o Gellnerově konci jako tajemné záhadě, jež může mít spojitost s jeho dílem, vede v novějších časech k tomu, že je tento motiv jako by nadán dostatečnou silou stát se tématem zcela samostatných pojednání: viz stať Jak se básník František Gellner ztratil světu i sobě Petra Kovaříka zařazenou do jeho knihy *Literární mýty, záhady a aféry*.³⁰

²⁸ [Životopis]. In GELLNER, František: *Drobky z Františka Gellnera. Průřez tvorbou autora s plakátovou přílohou*. Jota, Brno 1992, s. 166–167, cit. s. 167, nesignováno. Z celkem čtyř odstavců životopisného medailonu jsou Gellnerově konci věnovány hned dva.

²⁹ Srov. ONG, Walter J.: *Technologizace slova. Mluvená a psaná řeč*. Karolinum, Praha 2006, zejména kapitola Člověk ví, co si dokáže vybavit. Mnemotechnika a formule, s. 43–47.

³⁰ KOVÁŘIK, Petr: Jak se básník František Gellner ztratil světu i sobě. In týž: *Literární mýty, záhady a aféry. Otazníky nad životy a díly českých spisovatelů*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2003, s. 144–148. Původně příznačně tištěno novinově in *České slovo* 93, 2001, č. 142, 19. 6., s. 12. Obzvlášť v prostředí novinové publicistiky je takové téma evidentně vítané – viz např. též CHARVÁT, Jan: Smrt básníka zůstává záhadou. *Mladá fronta Dnes*, 2011, č. 22 (216). Střední Čechy Dnes, s. B3. Na druhou stranu, že zpracování tématu nemusí nutně sklouznout do vod této již poněkud sentimentální tradice, dosvědčuje přesvědčivě text Tomáše Pavlíčka, který poněkud mate čtenářská očekávání svým názvem, ve skutečnosti ovšem přináší přehledně zachycená pramenně podložená fakta ke Gellnerově vztahu k armádě i k jeho pravděpodobnému konci: PAVLÍČEK, Tomáš: Básníkovo záhadné zmizení. In *Záhady českých dějin. Co se skrývá pod povrchem historických událostí*. Ed. Petr Čornej. Reader's Digest Výběr, Praha 2005, s. 102–107.

Nutným, souběžně, a zároveň protisměrně působícím procesem k ustavování konstant autorského obrazu, jak jsme jej na konkrétním jevu sledovali, je redukce a zapomínání. Sledování toho, co se z recepcí Gellnerova díla v širokém kulturním povědomí postupně ztrácí, přináší závěry poměrně očekávatelné: Jak si ještě budeme mít možnost na jednotlivých edicích Gellnerových textů všimnout, mizí především povědomí o dobové kontextové zapojenosti jeho publicisticky orientované, k aktuální situaci promlouvající tvorby veršem, řečí nevázanou a koneckonců i kresbou, jež je typická zejména pro jeho tvorbu po roce 1908. Zapomínání dobových souvislostí s sebou nese i logické upozadění takto orientovaných textů v recepci celku díla – neplatí to ovšem zcela beze zbytku, například František Buriánek na publicistické tvorbě veršem vystavěl podstatnou část argumentace pro svou interpretaci Gellnerova autorského vývoje, ovšem procesy zapomínání mu výrazně usnadnily tento její výklad v rámci ideové šablony, již by trvajícím povědomí o původních politických souvislostech jinak připouštělo jen obtížně.

Specifický vývoj prodělal v sekundárních textech též zřetel ke kontinuální dvojdomosti Gellnerova tvůrčího úsilí, které se – s různými důrazy – od počátku pohybovalo v oblasti písemnictví stejně jako projevů výtvarných, a zejména v pozdějších obdobích se tak dalo v jejich častém vzájemném propojení.

Pozornost dobové kritiky za Gellnerova života se sice soustředila zejména na dvě první sbírky a samostatných recenzí se v rámci jeho výtvarné tvorby dostalo pouze ilustracím ke *Křtu svatého Vladimíra* (kde důvodem bylo překvapivé spojení Gellnerova výtvarného doprovodu s kanonickým autorem),³¹ kdežto časopisecky tištěná karikaturní tvorba byla zjevně vnímána coby projev ryze publicistické povahy a stejně jako jiná publicistika se pro svou časovou a v mnohém utilitární povahu od soudobých recenzentů samostatného hodnocení

---

³¹ V pozadí obou těchto recenzí stojí shodně také výslovně nereflektované, ale přesto zjevné pojetí ilustrací jako svého druhu interpretace a aktualizace textu. Nesignované hodnocení z *Lidových novin* připomíná ke komparaci s Gellnerovými ilustracemi „*dobrácký a humoruplný ilustrační doprovod*“ Havlíčka od Mikoláše Alše. Na tomto pozadí je Gellnerova práce hodnocena jako nezdařilá, neboť Gellnerův způsob podání – „*karikující, zlý, nenávistný a drásavě krutý*“ – nevystihuje charakter Havlíčkovy básně, jež je autorem recenze vnímána jako „*božským humorem překypující*“. Nesignovaná recenze *Přehledu* klade důraz na totéž, jen s právě opačným konečným vyzněním, i zde se v hodnocení Gellnerovy práce objevují motivy bezohlednosti satiry, nenávisti a „*suverénního pohrdání*“ – jsou zde ovšem připisány samotnému Havlíčkovi a v Gellnerových kresbách je spatřováno jejich plně adekvátní vyjádření. – Srov. Nové ilustrované vydání *Křtu sv. Vladimíra*. *Lidové noviny* 12, 1904, č. 218, 24. 9. 1904, s. 5, nesignováno; [Karel Havlíček Borovský: Křest sv. Vladimíra...]. *Přehled* 2, 1903–1904, č. 41, 20. 8. 1904, s. 677, nesignováno.

nedočkala, ovšem pro soudobou recepci bylo povědomí o paralelní a v mnohém propojené existenci literárního a výtvarného proudu Gellnerovy tvorby doložitelně daleko zřejmější než dnes. Obeznamenost s Gellnerovými výtvarnými projevy pro hodnocení současníků představovala známý a důležitý kontext, o čemž svědčí skutečnost, že se odkazy na Gellnerovo výtvarné satirické dílo objevují v dobových ohlasech jeho prvních sbírek, kdy recenzenty Miloše Martena a Romana Haška shodně napadlo pro evokaci dojmu z Gellnerova psaní využít srovnání s jeho karikaturní tvorbou.³² A přirovnání ke kresebnému stylu autorských karikatur (jenž se mezitím proměnil a co do produkce, vzhledem k nalezení publikační platformy ve *Večerech Lidových novin*, výrazně zrychlil) použil roku 1914 i recenzent *Cesty do hor*, knižního vydání Gellnerových povídek z větší části již dříve publikovaných časopisecky, aby vyjádřil své zklamání nad jistou řemeslnou machou Gellnerových próz.³³

V poválečné vlně připomínání autora byla pocíťována potřeba sebrat a vydat Gellnerovo výtvarné dílo stejně jako jeho dílo literární. Max Lederer po obojím naléhavě volal již v srpnu 1918.³⁴ V rámci vzpomínkových aktivit na Gellnera zazněl v polovině dvacátých let výrazný hlas pamětníků Stanislava Kostky Neumanna a Arnošta Heinricha, vůdčích osobností tiskovin, jež poskytly Gellnerovu kreslířskému karikaturnímu projevu v různých dobách zásadní prostor: oba shodně ve svých vzpomínkách připomínají Gellnera-literáta stejnou

³² Podle Martena Gellner vynalezl zcela zvláštní druh „*ironického pojímání života*“ v podobě „*sarkasmu výlučně karikaturního*“, Marten pak pokračuje se zjevnou znalostí Gellnerových satirických kreseb, jež v té době co do množství uveřejněných karikatur nedosahují nijak výrazných čísel, ovšem v kontextu *Nového kultu*, v němž byly publikovány, představují poměrně výrazná vystoupení, a ve výtvarné metaforice pokračuje: „*V jeho básních mluví karikaturista, toť samozřejmé, i kdybychom neznali jeho kresby excesivní originality a postřehů netušeně smělých. Pro p. Gellnera vše se zkrucuje a rozvrací z útvarů klidných a souvislých, jak je vidí normální oko, v linie bizarně zlámané, zapadá v barevných skvrnách proti všem zákonům smíšených a vedle sebe nakladených.*“ – MARTEN, Miloš: František Gellner: Po nás ať přijde potopa!. *Srdce* 1, 1901–1902, č. 4, prosinec 1901, s. 120. Roman Hašek psal svou recenzi *Radostí života* už v době, kdy Gellnerových publikovaných karikatur mezitím přibývalo: „*Negace všeho uznávaného je podkladem těch veršů, negace tím silněji působící, ježto ironizuje se sarkastickým pošklebkem a dokumentuje karikaturou. [...] Jeho smích nelítostný, a přece lítost vzbuzující působí příliš jistě, jeho karikatury s nervózní zlobou črtané dávají plný dojem pochmurných koncepcí.*“ – HAŠEK, Roman: Z nové české poezie. *Moderní život* 2, 1903, č. 6–7, září 1903, s. 196–199, o Františku Gellnerovi jen na s. 197–198.

³³ „*Mimoděk jeho slovesný výraz stává se rovnoběžný s jeho výrazem výtvarným: stejně jako Gellnerovy karikatury, vržené několika nejjednoduššími liniemi na papír, jsou jeho prózy jednoduchou slohovou cvičbou, která pohybuje se dle potřeby zakázky ve sférách vyšších, či nižších a obmezuje se na prosté napsání několika stran a nic již více.*“ – A. V. [= ?]: [Zklamáním pro toho, kdo zná F. Gellnera...]. *Národní listy* 54, 1914, č. 168, 21. 6., s. 10.

³⁴ M. L. [= LEDERER, Max]: František Gellner. *Kalendář českožidovský* 38, 1918–1919, Praha [srpen 1918], s. 30–31, zde s. 31, příslušná pasáž citována dále v tomto textu.

měrou jako Gellnera-kreslíře.³⁵ Obecně formulovaný záměr karikaturní dílo knižně zpřístupnit figuroval ve dvacátých letech v podobě obecného záměru v rámci plánu na vydání Gellnerových spisů (viz též dále), realizován ovšem nikdy nebyl, a tak se Gellnerovy karikatury udržely v nejširším povědomí zejména v podobě atmosférického ilustračního doprovodu čtenářských antologií jeho textů, zbavené v krajních případech nejen své textové složky, ale i všeho dalšího původního smyslu.³⁶

---

³⁵ Viz série Heinrichových vzpomínek O Františku Gellnerovi vycházející na pokračování v *Lidových novinách* 34, 1926: Jak jsem ho poznal, č. 587, 22. 11. (ráno), s. 1; Jak přišel do Brna, č. 600, 29. 11. (ráno), s. 1; Politik, antisemita, rváč a ledacos, č. 613, 6. 12. (ráno), s. 1; Jak se bavil – Jak odešel, č. 625, 13. 12. (ráno), s. 1; a NEUMANN, Stanislav Kostka: O Františku Gellnerovi – Trochu vzpomínek. In týž: *Vzpomínky* I. Fr. Borový, Praha 1931, s. 103–114.

³⁶ Tak zejména ve výboru z básní *Vášeň, co do rána zchladne*. Dokořán, Praha 2002 (2. vydání tamtéž 2007). Gellnerovy kresby jsou coby ilustrace užity též např. v antologiích *Verše*. Ed. Vladimír Justl. Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1964; *Radosti života*. Ed. Bohumil Svozil. Československý spisovatel, Praha 1974, či *Bohém*. Ed. Vladimír Justl. Odeon, Praha 2006. K ilustracím jsou užívány velmi často pouze výřezy z původních celků, k textům, jež mají nově doplnit, se pravidelně ničím nevztahují, a pokud původně byl ten který obraz doprovázen textem, je tento pochopitelně odstraněn.

1.2 Základní souřadnice ohlasů Gellnerovy tvorby za autorova života

Při rešerši dobového přijetí prvních dvou Gellnerových básnických sbírek vzhledem k později tradovanému dojmu překvapí, že publikovaných recenzí nebylo výrazně mnoho a byly převážnou většinou kladné. O obou sbírkách rané lyriky referovali až na dvě výjimky Gellnerovi vrstevníci, vedle Dykovy recenze *Radostí života* v *Moderní revue*, listu s nímž Gellnera i mnohé další nejprve pojila sympatie a později nastoupila jistá rezerva, se tak stalo nikoliv překvapivě zejména v časopisech, které se – patrně se spíše diskutabilním čtenářským ohlasem – pokoušely být publikační platformou nejmladších autorů: v *Srdci*, *Letácích* a v *Moderním životě* (autor recenze publikované v posledně zmíněném periodiku, Roman Hašek, byl ostatně předsedou literárního spolku nejmladší generace Syrinx, který Gellnerovu druhou sbírku vydal).

Ony zmíněné dvě generační recenzní výjimky představují hodnocení *Radostí života* z pera Jana Liera (*1852) napsané pro *Zvon* a Jana Voborníka (*1854) pro *Národní listy*. Oba – snad trochu překvapivě vzhledem k periodikům, v nichž jejich recenze vyšly – napsali posudky kladné a oceňující. Lier – ve shodě s nepodepsaným recenzentem *Času* hodnotícím sbírku *Po nás ať přijde potopa!* – připomíná vedle průraznosti básnickova hlasu („knížka jeho působila na nás opravdu silným dojmem“, „je to kniha silného ducha“)³⁷ také to, že v jeho očích není Gellnerova tematika vlastně nijak nová.³⁸ Voborník ve své recenzi Gellnera vyzdvihl mezi jeho generačními druhy (zároveň s *Radostmi života* jsou v textu hodnoceny *Májové výkřiky* Ladislava H. Domažlického a Jaroslava Haška a *Umírající království* Romana Haška), coby skutečně samostojnou básnickou osobnost: „Gellner není proto jedním z mnohých, nýbrž jest jeden a sám. Jeden

---

³⁷ L. [= LIER, Jan]: [Jaroslav Želiva: Kde dohořely hvězdy..., Fr. Sís: Můj dům je opuštěn..., Fr. Gellner: Radosti života...]. *Zvon* 3, 1902–1903, č. 40, 26. 6. 1903, s. 559. Srov. k tomu text František Gellner. *Čas* 15, 1901, č. 273, 4. 10. 1901, s. 2, nesignováno: „[...] verše kladené bez rozpaků, zpříma, jak samy jdou do péra, rázné, zřetelné a řekl bych, kdyby se mi mohlo dobře rozumět: hlasité.“

³⁸ Srov. Lierovo vyjádření: „Také v knize p. Gellnera hraje pohlaví velkou úlohu, ale přesto, že jsme již tolik četli o tom ve verších nejmladších českých poetů, knížka jeho působila na nás opravdu silným dojmem“, jež opět není daleko od hodnocení recenzenta *Času*: „věc sama – básnickova sarkastická skepse, hojení se pohlavními výstřednostmi, záchvaty tesknosti – není nová a již také ne poutavá“. – Obě tamtéž jako v předchozí poznámce.

svým neštěstím a svou básnickou silou.“³⁹ Jak vidno z citovaných vyjádření, shodli se Lier i Voborník na tvrzeních o síle účinku Gellnerovy lyriky. Jejich hodnocení v tomto ohledu souzní s dobovými recenzenty náležejícími k nejmladší literární generaci, kteří ve svých kritikách používají velmi podobná vyjádření, v nichž je přítomno přímo adjektivum *silný*, substantiva *síla* či výrazy jim významově blízké – krom již zmíněných případů srov. vyjádření I. A. Bláhy: „*Přiznávám se, že jsem již dávno nečetl tak **silných** veršů* [zvýraznila L. K.]“,⁴⁰ a K. Z. Klímy: „*Nečetl jsem už dávno tak **silné** knihy básní. Silné nikoliv pro vnější hrubost a neomalenost námětů, ale pro cit, bolestnost a velikost zoufalství, pro ten vnitřní var skutečného básnického srdce, které pan Gellner vlil do svých veršů* [zvýraznila L. K.]“;⁴¹ vzdáleněji i J. Müldnera: „*Fr. Gellner je již znám svou **vervou** a semknutostí svých slok.* [zvýraznila L. K.]“.⁴² Ke stejnému slovníku se uchyluje i kratičká recenze C. Hoffmanna pro berlínský literární časopis *Das literarische Echo*: „*Vieles mag an dem verspäteten Bohemien Gellner Pose sein, aber es findet doch auch **kräftige**, ja ergreifende Accente in seiner Poesie.*“⁴³

Motivy síly a průraznosti se v textech recenzentů těsně váží k motivům upřímnosti,⁴⁴ konfesijnosti a také k reflexi účinku takto vybavené lyriky na čtenáře: vícekrát se v recenzích opakuje motiv určité čtenářské nepohody (vyplývající – ale to už explikováno spíše nebývá – patrně z trapných pocitů, jež se adresáta textů zmocňují při konfesích z hlediska středostavovské morálky problematického smýšlení či jednání mluvčího těchto textů).⁴⁵ U recenzí

³⁹ Vbk. [= VOBORNÍK, Jan]: František Gellner: Radosti života... *Národní listy* 44, 1904, č. 2, 2. 1. (ráno), s. 4.

⁴⁰ In. A. B. [= BLÁHA, Inocenc Arnošt]: Fr. Gellner: Po nás ať přijde potopa. *Básně. Rozvoj* 2, 1901, č. 21, 20. 7. 1901, s. 315.

⁴¹ KLÍMA, Karel Zdeněk: František Gellner: Radosti života. *Lidové noviny* 11, 1903, č. 213, 18. 9., s. 6.

⁴² MÜLDNER, Josef: [Otakar Tengler: Cestou..., Frant. Gellner: Radosti života...]. *Srdce* 2, 1902–1903, č. 10, červen 1903, s. 305.

⁴³ HOFFMANN, Camill: Tschechischer Brief. *Das literarische Echo* 6, 1903–1904, č. 11, 1. 3. 1904, s. 794–798, o Gellnerovi jen na s. 794–798, cit. s. 798. Překlad: „*Na pozdním bohémovi Gellnerovi je snad mnohé póza, ale přesto se v jeho poezii nacházejí i silné, a dokonce i jímavé tóny.*“

⁴⁴ Srov. „*Přiznávám se, že jsem již dávno nečetl tak silných veršů, – [...] to je řeč člověka muže, jenž tu vypsal kus radosti a stínu života.*“ – In. A. B. [= BLÁHA, Inocenc Arnošt]: Fr. Gellner: Po nás ať přijde potopa. *Básně. Rozvoj* 2, 1901, č. 21, 20. 7. 1901, s. 315; „*[...] je to kniha silného ducha, který tu odhaluje celé svoje rozjízvené, jedem prosáklé nitro [...]*“ – L. [= LIER, Jan]: [Jaroslav Želiva: Kde dohořely hvězdy..., Fr. Sís: Můj dům je opuštěn..., Fr. Gellner: Radosti života...]. *Zvon* 3, 1902–1903, č. 40, 26. 6. 1903, s. 559.

⁴⁵ Srov. „*Ó, vy všichni humanisté, kteří půjдете kolem a kteří suverénně přikrčíte své citlivé morální nosy nad některým ostřem, ale přiléhavě volným slovem jen proto, abyste se nemusili zardít hlubokým studem* [zvýraznila L. K.] (ač-li jste mu již dávno neodvykli), tu na té zoufalé

hodnotících Gellnerovu ranou lyriku příznivě tyto reflexe vedou až k jisté obavě o její veřejné přijetí, případně i k předjímání odmítnutí sbírky z moralistních pozic: „[...] *puritán asi s hrůzou ji odloží*,“ píše Jan Lier o *Radostech života*; „*V síle je vždy historická tragika: budí nevoli a setkává se s odporem*,“ praví Voborník o téže sbírce a pokračuje: „*Upřímná zpověď lidské jednotky [...]. Snad se někdo odvrací v nevoli? Nejedná správně, neboť pohled na lidskou bídu, když je skutečná, nezaviněná a nekoketní, na rány a bolesti pitvané nemá býti lásce odporný. Kdo tu utíká, to je choulostivý sobec a samomilec. Moralistovi dáme za pravdu: ano, je to vše smutné, smutné tím více, čím je to pravdivější.*“⁴⁶

S příbuzným rejstříkem motivů pracují i dobové méně nadšené hlasy recenzentů, pouze obracejí znaménka a obviňují autora ze získávání si zájmu čtenářstva jistým vycházením vstříc jeho senzacechtivosti. V rezervovaném hodnocení *Radostí života* z pera Viktora Dyka v *Moderní revui* je reakce publika lákaného, ale zároveň i provokovaného erotickou senzací Gellnerových veršů jedním z ústředních motivů recenze: „*Kniha p. Františka Gellnera Radosti života (Praha, Syrix) přinese mu určitou popularitu. Ať se autor neklame; bude za ni děkovati nikoli svému talentu..., nýbrž některým svým silným výkonům v oboru poezie... erotické. Nikoliv kvalita umělecká mu ji přivede, ale látka. [...]* A přece bylo by škoda nepochybného talentu p. Gellnerova, kdyby se omezoval na dosavadní program, **dráždění a provokování publika**. [zvýraznila L. K.]“⁴⁷ A podobné motivy se objevují i ve vůbec nejznámější recenzi, textu z pera Arneho Nováka: „*Fr. Gellner má jedině: temperament, a to jen v životě, a ne v umění [...]* Jeho knížka jest několik **siláckých kousků** [...] **Hrubost a síla, nehoráznost a hloubka se identifikují v této nestoudné knížce** [...] [zvýraznila L. K.]“⁴⁸ Podobně

---

zkamenělosti bídě učte se chápati velikost svého poslání, učte se chápati, že milovati bližního je neskonalé více než mluvit o lásce k bližnímu!“ – In. A. B. [= BLÁHA, Inocenc Arnošt]: Fr. Gellner: Po nás ať přijde potopa. Básně. *Rozvoj* 2, 1901, č. 21, 20. 7., s. 315; „*Kolik našich mladých lyriků žalmistů a věčných nostalgiků poví vám upřímně něco o svém životě, svém myšlení, své osobnosti? [...]* To je velkou, největší forci druhé knihy básní p. Gellnerových a pro tu **snese už několik útoků stydlavě nestydatých dušiček**, [zvýraznila L. K.] *kteří dovedou hleděti na pravdu jenom ze svého okna a nahost mají jenom rádi v mašličkách.*“ – KLÍMA, Karel Zdeněk: František Gellner: *Radosti života*. *Lidové noviny* 11, 1903, č. 213, 18. 9., s. 6.

⁴⁶ O živé recepci mezi soudobými mladými čtenáři referuje Max Lederer při souhrnném hodnocení Gellnerových prvních dvou sbírek a jeho časopisecké tvorby: „*Nachází pak radostného přijetí v generaci nejmladší, kde cynická stránka jeho poezie nachází četné napodobitele, a spolek literátů mladé generace Syrix vydává druhou knihu jeho básní Radosti života jako první svazek svých edicí.*“ – LEDERER, Max: František Gellner. *Rozvoj* 1, 1904, č. 4, 22. 1., s. 6–7.

⁴⁷ DYK, Viktor: Nová česká poezie. *Moderní revue* 14, 1902–1903, č. 10 a 11, 8. 7. 1903, s. 561–564.

⁴⁸ NOVÁK, Arne: Z novější české poezie. *Rozhledy* 12, 1901–1902, č. 17, 25. 1. 1902, s. 491.

rozhorlený byl na básníka i R. B. Mácha, který s přímým odvoláním k Nietzschevě pojetí silné individuality a tvůrčího gesta vyčítá Gellnerovi jako projev osobního slabošství tematický rejstřík básní a jeho nihilistické a cynické traktování, dále naprostou absenci vědomé snahy po překonání krize a hledání pozitivních východisek, a v neposlední řadě i ono pozornost publika přitahující sebeobnažující konfesijní autorské gesto: „*P. Gellner chce se uplatnit rozhodně svou koketerií s cynismem, jež, myslím, nemůže již být okázalejší a sprostě vyzyvavější. Jak je to nízké a slabošské – dráždit a budit interest svými hadry jako pouliční lůza.* [zvýraznila L. K.]“⁴⁹

V pozdějších obdobích reflexe Gellnerovy tvorby dochází k mírné transformaci tohoto konglomerátu motivů: zůstává z něj především zdůrazňování Gellnerovy rané lyriky jako upřímné a na dřev sebeobnažující konfese;⁵⁰ obava soudobých recenzentů z možného zavržení díla z moralistních důvodů má svůj protějšek v pozdějších – jak jsme viděli ne zcela přesných – tvrzeních o jeho dobovém kritickém nepřijetí;⁵¹ a konečně – motivy síly a průraznosti ustoupí poněkud do pozadí. Domnívám se, že posledně zmíněný jev lze interpretovat coby doklad toho, že dobová síla účinku byla u současníků do poměrně značné míry zvýrazněna kontrastem Gellnerovy poetiky na pozadí lyriky lumírovských epigonů a vrcholící vlny symbolistně-dekadentní orientace, kontrastem, jenž se nutně ztrácí ze zřetele s opuštěním dobového kontextu.

Kontrast se zjevnou a přiznanou literárností dobově běžných stylizací (na niž Gellner a jeho vrstevníci reagují)⁵² také již na počátku století umocňoval dojem, jenž vzniká ve čtenářích dodnes, a sice, že Gellnerovy verše vlastně nijak

⁴⁹ MÁCHA, Rudolf Bedřich: Na nových cestách. *Nový život* 8, 1903, č. 8–9, září 1903, s. 253–254; č. 11–12, listopad 1903, s. 360–361; cit. č. 8–9, s. 254.

⁵⁰ Srov. např.: „*Bohém, světoběžník a ztracená existence trávil dlouho v Paříži a psal o jejím životě, ruchu, o její noci, rozkoši a bídě verše krví svého neklidného, rozvráceného srdce. Nepodařilo se mu nalézt si místo, zakotvit v národě po dlouhém bloudění světem jako Tomanovi a uklidnit své osobní hoře. [...] Gellner nevyzrál v takového umělce jako Toman. Žil příliš své hoře, aby se mohl kdykoli povznést k výši básnické syntézy.*“ – JEŽ, Štěpán: Čtyřicátníci. Toman, Gellner, Holý. *Cesta* 2, 1919–1920, č. 13, 1919, s. 258–259, cit. s. 259. „[...] *Kdesi dole, kde se rozkládá společnost v pudy a atavismy, kde víno a sexus zabíjejí ideu, toulá se bohém se skeptickým úsměvem. Jde blátem života a nezapírá toho. Toť nejen poctivost, ale i smutná statečnost zpovědi.* [...]“ – HORA, Josef: František Gellner. *Kmen* 3, 1919–1920, č. 13–14, 21. 8. 1919, s. 93–95, cit. s. 93.

⁵¹ Srov. např. taková hodnocení v jinak pramenně i interpretačně poměrně zdařilé bakalářské práci Terezy Hejlové *Recepce díla Františka Gellnera v kontextu české literární historie* (Ústav české literatury a literární vědy FF UK, 2010).

⁵² K otázce reaktivního vývoje stylizace lyrického mluvčího v české poezii přelomu století srov. MACURA Vladimír: Problémy subjektu v poezii „generace buřičů“. In *Proměny subjektu* 1. Ed. Daniela Hodrová. Ústav pro českou a světovou literaturu ČAV, Praha [1992], s. 52–65.

stylizovány nejsou, že se tu jako by ani nejedná o literaturu či alespoň ne o poezii („Verše jeho [...] **úmyslně pohrdají vším nátěrem poetickým, blížíce se na nejednom místě zcela drsné próze** [...]“⁵³), ale že jde o ničím nezprostředkovaný odraz života samotného – viz za všechna další např. následující tvrzení o Gellnerově prvotině: „**má verše kladené bez rozpaků, zpříma, jak samy jdou do péra**“;⁵⁴ nebo Klímovo nazírání v pořadí druhé sbírky coby knihy „**tak ani dost málo se nepřetvařující, tak málo papírově stylizatérské, tak málo formy a básnění jenom pro formy a básnění zbožňující a tak plné bohatě rozlitém, třeba že krvavě smutným, zdrásaným a otráveným životem.** [...] **Ano, život, život, jeho tragika a ironie je to, pro co zapomínáte na zdělané poetické slovníky a estetické katechismy a pro co milujete vroucí zpověď vášnivého srdce [...] život bez příkras a upravování, tak jak vyvřel přímo, osudně, nespoutaně.** [zvýraznila L. K.]“⁵⁵

Utváření mluvčího v Gellnerově lyrice představuje pro čtenáře od počátku existence díla prvek, který jistým apelem na zvědavost publika zvyšuje atraktivitu této lyriky,⁵⁶ je svého druhu vábničkou, která ale zároveň svým způsobem mate, neboť vede čtenáře k podvědomému vnímání tohoto díla jakoby mimo oblast krásného písemnictví, ačkoliv jde pochopitelně o projev ryze literární a i konfesijní a autobiografická sebestylizace je výsostně literární stylizací *sui generis*.⁵⁷ Ti samí interpreti, kteří přísahají na neliterárnost této tvorby, zároveň velmi často její příslušnost k literatuře mimoděk dokládají tím, že pro polohu hlasu Gellnerovy lyriky hledají předchůdce a inspirační zdroje v oblasti literárního dějepisů (od počátků recepce Gellnerova díla jsou jmenováni titíž: Havlíček, Neruda, Machar, případně Dyk a z cizích Heine) a v okruhu básníků Gellnerovi generačně blízkých se snaží nalézt soupeřníky a blízkence s podobnou poetikou.⁵⁸

⁵³ L. [= LIER, Jan]: [Jaroslav Želiva: Kde dohořely hvězdy..., Fr. Sis: Můj dům je opuštěn..., Fr. Gellner: Radosti života...]. *Zvon* 3, 1902–1903, č. 40, 26. 6. 1903, s. 559.

⁵⁴ František Gellner. *Čas* 15, 1901, č. 273, 4. 10., s. 2, nesignováno.

⁵⁵ KLÍMA, Karel Zdeněk: František Gellner: Radosti života. *Lidové noviny* 11, 1903, č. 213, 18. 9., s. 6.

⁵⁶ Srov. „*Obsah tedy hrůzně těžký. Ale všecko je poutavé a zajímavé* [zvýraznila L. K.] [...]“ – Vbk [= VOBORNÍK, Jan]: František Gellner: Radosti života.... *Národní listy* 44, 1904, č. 2, 2. 1. (ráno), s. 4.

⁵⁷ K problematice srov. MERHAUT, Luboš: *Cesty stylizace. Stylizace, „okraj“ a mystifikace v české literatuře přelomu devatenáctého a dvacátého století*. Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, Praha 1994, zejm. kapitola „Demystifikační“ rozměr bohémské stylizace, s. 139–151.

⁵⁸ Viz např. recenze K. Z. Klímy, v níž je Gellnerovo dílo chváleno coby „*tak málo formy a básnění jenom pro formy a básnění zbožňující a tak plné bohatě rozlitém, třeba že krvavě smutným, zdrásaným a otráveným životem*“, ale zároveň je pro toto dílo zcela samozřejmě shledán literární rodokmen: „*Pan Gellner je z rodu těch, jimž pod každým veršem bije život, z rodu Nerudy,*

S modelováním takového lyrického subjektu, který má být vybaven autobiografickými detaily, a stát tak blízko představě autora, vzniká na straně publika požadavek autenticity a vynořuje se motiv tázání se po tom, kdy jde skutečně o upřímnou zpověď, za niž autor ručí svým vlastním životem, a kdy jde o masku a pózu – výčitka pozérství dává smysl až tehdy, kdy je rozeznána kategorie upřímnosti a oproštění ode všech „literárních her“ jako základní autorská intence.⁵⁹ Motivy upřímnosti, pózy a masky a jejich vzájemných vztahů opět reflexi Gellnerova díla od počátku provázejí, jsou řešeny různými interprety různě,⁶⁰ přičemž jejich vzájemné vážení je v konkrétních sekundárních textech navíc komplikováno reflexí skutečnosti, že Gellnerova lyrika je rozepjata mezi krajní póly ladění výpovědi: zmiňovány jsou od počátku tón cynický na straně jedné, často provázený kritickým hodnocením všeho včetně vlastní pozice mluvčího, a výsostně sentimentální (dodejme, v němž již pro kritický odstup k vlastní pozici není místo) na straně opačné.

V sekundárních textech vede napětí těchto dvou poloh některé interprety – v řídkých případech dokonce již za Gellnerova života – k nutnosti vyjasnit jejich vzájemný vztah ve smyslu pomyslné soutěže o to, která z nich je ta upřímná a nestylizovaná, a která poloha je naproti tomu pouhou maskou; jejich konflikt je poté „vyřešen“ ve prospěch snahy ubránit autora, ztotožňovaného s mluvčím jeho

---

Machara, Dyka, abych poukázal na jména naší poezie.“ – KLÍMA, Karel Zdeněk: František Gelner: Radosti života. *Lidové noviny* 11, 1903, č. 213, 18. 9., s. 6.

⁵⁹ Srov. již zmiňovanou citaci „*Vieles mag an dem verspäteten Bohemien Gellner Pose sein, aber es findet doch auch kräftige, ja ergreifende Accente in seiner Poesie.* [Na pozdním bohémovi Gellnerovi je snad mnohé póza, ale přesto se v jeho poezii nacházejí i silné, a dokonce i jímavé tóny.]“ – HOFFMANN, Camill: Tschechischer Brief. *Das literarische Echo* 6, 1903–1904, č. 11, 1. 3. 1904, s. 794–798, cit. s. 798.

⁶⁰ Nelehké rozhodování stran toho, co je a není póza, čekalo už na Gellnerovy první recenzenty. J. Lier tak kupříkladu téma nadhazuje jen proto, aby je zavrhl pro údajnou psychologickou nepravděpodobnost: „[...] je tu sžíravý smích zoufalce, který se neospravedlňuje, ale sám sobě posmívá a posmívá všemu, co na světě zůstalo svatým a čistým, protože jemu samému vše obrátilo se v troud a kal a popel a v žluč a hořkost. **Nemohu věřit, že by to byla vše jen póza; ale je-li, pak se dovede p. Gellner maskovati mistrně. Ostatně nevím, jakou slávu by kdo mohl hledati v tom, psát o sobě samém lži** [zvýraznila L. K.] **ve verších, jako: Jsem smutný mládenec, rouhavý cynik,** [...]“ – L. [= LIER, Jan]: [Jaroslav Želiva: Kde dohořely hvězdy..., Fr. Sís: Můj dům je opuštěn..., Fr. Gellner: Radosti života...]. *Zvon* 3, 1902–1903, č. 40, 26. 6. 1903, s. 559; R. B. Mácha zase z jiné strany jako neupřímný hodnotí Gellnerův pokus o svého druhu životní program, neboť neodpovídá zoufalé notě, dle jeho názoru pro Gellnerovu lyriku zásadní: „*Nikde neuslyšíte zazvonit lehký, rozpustilý smích. Všude jen úsměv zkřivený v pošklebek, záchvaty vzteku a zoufalství, bolest z neplodnosti života, jež vykřikne touhou mstít se a mstít, střemhlav v ječící bouři se vrhnout a rozbít se kdes v bradlech.* [...] **Proto musím pokládat za pózu jeho ‚moudrost života‘** [zvýraznila L. K.]. *Milovat hlučnou vřavu boje, / za noci vnikat do snů žen / a trochu býti zadlužen, / pískat si, jak mi zobák narost, / vínem si plašit z čela starost, / svůj život rychle utratit, / nic nezískat, nic neztratit. // Ni víno, ni smyslná opojení nemohou dát uspokojení.*“ – R. B. M. [= MÁCHA, Rudolf Bedřich]: František Gellner: Po nás ať přijde potopa. *Nový život* 7, 1902, č. 4, s. 126.

textů, před nařčením z morálního pokřivení jeho osobnosti vynalezením figury citlivého básníka, jenž si pouze nasazuje masku cynika⁶¹ – jak ještě uvidíme, tato tendence po Gellnerově smrti nápadně zesílí –; případně je jeho jistá morální nedostatečnost implicitně připuštěna, ovšem vina za její vznik je přičtena na úkor společenských okolností.⁶² Ne nutně ovšem spatřovali doboví recenzenti mezi těmito tóny příkrý rozpor: J. Lier nebo R. Hašek při jejich traktování zjevně vycházejí z poznání mimoliterární zkušenosti, že sentimentální touhy třeba i na pohled banálního charakteru vedle zhrdání jimi u sebe i jiných ve jménu jejich demaskování jako životních sebeklamů mohou být upřímné úplně stejně a do jednoho subjektu (míněno autorského, jenž je neproblémově ztotožněn s hlasem básní) se to všechno – jistěže dynamicky a konfliktně, ale přece jen – vejde.⁶³

⁶¹ Viz citace ze čtyř různých hodnocení *Radostí života*: „cynický výsměch jako přilehavá maska trpícího“ – MÜLDNER, Josef: [Otakar Tengler: Cestou..., Frant. Gellner: Radosti života...]. *Srdce* 2, 1902–1903, č. 10, červen 1903, s. 305; „[...] chtěl bych, aby vyšle jeho dvě knihy byly hojně čteny, aby pod škraboškou jeho cynismu poznán byl vřelý jeho cit a hluboký jeho bol [...]“ – LEDERER, Max: František Gelner. *Rozvoj* 1, 1904, č. 4, 22. 1., s. 6–7; č. 5, 28. 1., s. 7, cit. č. 5, s. 7; „Cynická nota zní Radostmi, málokdy se vracějíc ku břehům solidní morálky, ale vracějíc se přece, což je důkazem, že neztrouchnivěl dosud v autorovi svaz pojící jej k světu ostatnímu, že není absolutní v neurvalém smíchu ze všeho, co je zákonem průměrného dneška.“ – SOKOL, Elgart: Nové verše. *Rozhledy* 13, sv. II, 1902–1903, č. 38, 19. 6. 1903, s. 917–919; „Ale pod tímto dravým a výsměšným smíchem ozývá se jako mimoděk tichý, jemnější hlas, nevýslovně bolestná rezignace, zlomený pláč nad vším minulým. To jsou čísla (A přijde den..., Rád věděl bych..., A těla žen..., Nic vyčítat ti nechci, moje milá..., Všichni mi lhali..., Pomalu v revolver se zráci víra...), která ukazují na hlubiny nevýslovně jemného, vřelého a silného citu [...]“ – KLÍMA, Karel Zdeněk: František Gelner: *Radosti života*. *Lidové noviny* 11, 1903, č. 213, 18. 9., s. 6.

⁶² Srov. „[...] pod tím, ať již umělým, ať přirozeným, povrchem rezignace zaslechnete příšerné hovory duše, že **nemožno dnes být dobrým – cizí vinou**. [zvýraznila L. K.]“ – In. A. B. [= BLÁHA, Inocenc Arnošt]: Fr. Gellner: Po nás ať přijde potopa. *Básně. Rozvoj* 2, 1901, č. 21, 20. 7. 1901, s. 315; „Zkrachovaná existence, sociálně a fyzicky ubitý člověk, pravda, ale mluví vám o své bídě tak, že **ukazuje celou perspektivu jejího vzniku, souvislosti s celým komplexem životních dějů jako výsledek těch a těch sociálních a morálních příčin, důsledek těch a těch dispozic** [zvýraznila L. K.], které musíte chápat a uznávat. A vedle toho obdivovat i odvahu, s jakou vyslovuje svou bídu.“ – KLÍMA, Karel Zdeněk: František Gelner: *Radosti života*. *Lidové noviny* 11, 1903, č. 213, 18. 9., s. 6.

⁶³ „Je v ní mnoho špíny a kalu, brutálnosti a cynismu [...], je tu šířavý smích zoufalce, který se neospravedlňuje, ale sám sobě posmívá a posmívá všemu, co na světě zůstalo svatým a čistým, protože jemu samému vše obrátilo se v troud a kal a popel a v žluč a hořkost. Nemohu věřit, že by to byla vše jen póza; ale je-li, pak se dovede p. Gellner maskovati mistrně. Ostatně nevím, jakou slávu by kdo mohl hledati v tom, psát o sobě samém lži ve verších, jako: Jsem smutný mládenec, rouhavý cynik, [...] nebo: Jsem člověk nemravný a zanedbaný / a lehké holky měl jsem příliš rád atd. [...] V krutém, cynickém pošklebku je všecka jejich síla a pošklebek a výsměch Gellnerův je na mnohých místech tak šířavý a jedovatý, ať obrací jej již proti sobě, či proti jiným [...]. Jen v několika málo číslech ozvaly se tóny měkčí a srdečnější, ale v těch jako by plakalo celé nešťastné mládí jeho.“ – L. [= LIER, Jan]: [Jaroslav Želiva: Kde dohořely hvězdy..., Fr. Sís: Můj dům je opuštěn..., Fr. Gellner: *Radosti života*...]. *Zvon* 3, 1902–1903, č. 40, 26. 6. 1903, s. 559; „Bez masky, s jedovatým výsměchem a světáckým pohrdáním vůči svému úpadku i okolnímu prostředí stojí tu autor odkrývaje příliš drsně vlastní rány rozjitřené a rozkládající, hnus okolí i těžký čpící vzduch svých sfér. [...] A v této dusné, bídné a otrávené atmosféře vytvořil autor krásná lyrická místa, měkké rozcitlivělé tóny, jež vyznívají tím bolestněji. Toto lyrické sentimentální zabarvení je

Miloš Marten ve svém textu pak dokonce přistoupil k pokusu o hlubší psychologický výklad, v němž jsou obě polohy převedeny na společný jmenovatel bytostného sentimentálního založení autora, neschopného racionální analýzy a pojímajícího realitu pouze citově, nikoliv s odstupem nutným ke kritickému zacílení, tj. založení, jež dle Martena vede k nelomeným emocím obého typu v zásadě pouze v závislosti na momentálně recipovaných okolnostech.⁶⁴ Sluší se v těchto souvislostech zmínit, že velmi specifickým způsobem obě polohy propojil také Max Lederer, jenž rovněž interpretoval cynismus Gellnerových básní jako projev zastírání zklamaného citu, jenž nebyl vyslyšen,⁶⁵ přičemž zdroje jeho tvorby odvozoval z Gellnerova židovství.⁶⁶

Miloš Marten ve své recenzi Gellnerovy prvotiny vůbec poprvé v souvislosti s autorem zmínil žánrovou vazbu k současnému městskému folkloru, konkrétně šansoně, jak ji znala dobová Paříž, a k jejímu ladění, jež může být ve stejný moment společenskokritické i ryze zábavné.⁶⁷ Do přemýšlení o Gellnerově díle se tak poprvé spolu s konstatováním žánrového příbuzenství s moderním městským folklorem zcela na okraj dostává téma nezávažnosti, či přímo zábavnosti a relaxační funkce takové literární tvorby – téma, které na okraji zájmu

---

právě vlastním jeho poezii.“ – HAŠEK, Roman: Z nové české poezie. *Moderní život* 2, 1903, č. 6–7, září 1903, s. 196–199, zde s. 197–198.

⁶⁴ „Tento způsob názoru není teprve zprostředkován mozkovou prací, není nikterak cerebrální povahy – jde přímo z nervové konstituce, je bezprostřední, odrazový takřka – talent p. Gellnerův založen jest sentimentálně. Jako všichni karikaturisté (na rozdíl od satiriků, kteří jsou kritiky) jest p. Gellner sentimentálně konstruován, která po případě může vypadnouti ze své cynické role ve zcela primitivní tón, velmi příznačný pro pana autora [...] Cynismus je pak konečnou krystalací základní citové dispozice. Hlavně ve verších, které obsahují introspekce pohlavních stavů, ne komplikací a výjimečných, syntetických, ale jednoduchých, elementárních jako všechny city, s nimiž pan autor pracuje. [...] Jsou to nejjednodušší pocity rozkoše a hnusu, touhy a známení, s nimi kombinují se trosky ideových projektů. Ale jen trosky jako třísky zaryté do hnisajícího masa a rozpalující v něm bolestné jitrání. Nic soujemného, architektonického není v částech jeho básní, kde vládne reflexe, třeba v partiích sociálního patosu: ideové přešlo tu v náladu, pocit, okamžitý zážeh.“ – MARTEN, Miloš: František Gellner: Po nás ať přijde potopa!. *Srdce* 1, 1901–1902, č. 4, prosinec 1901, s. 120.

⁶⁵ „To, co hlavně získává mu přátele i nepřátele, přívržence i odpůrce, je cynický jeho tón. A přece již prvé číslo jeho první sbírky ukazuje, že jen bolest z nepochopených a neuznaných citů vyvolává v hrdé jeho duši nahořklé tyto tóny.“ – LEDERER, Max: František Gellner. *Rozvoj* 1, 1904, č. 4, 22. 1., s. 6–7; č. 5, 28. 1., s. 7; cit. č. 4, s. 7.

⁶⁶ Ledererův článek zapadá do jeho dobových aktivit v rámci hnutí pokrokového českého Židovstva. Lederer se svou interpretací pokusil vztáhnout Gellnerovo dílo ke komunitě českých Židů a jejich aktuálních problémům, což byl vztah, jemuž se Gellner ve svých mladých letech vědomě silně bránil. Gellnerovu konfliktnímu vztahu s židovskou identitou a jeho konsekvencím, včetně sporů Gellnera a S. K. Neumanna s časopisem *Rozvoj*, se věnujeme samostatně ve třetí kapitole této práce.

⁶⁷ „[...] snad možno vzpomenouti na nenucenou, v přeletu alkoholických nálad vytrysklou lyriku *Chat-Noiry* [miněn podnik pařížského Montmartru Le Chat noir, jehož slávu založily kabaretní produkce], současně tragickou a karikaturní [...]“ – MARTEN, Miloš: František Gellner: Po nás ať přijde potopa!. *Srdce* 1, 1901–1902, č. 4, prosinec 1901, s. 120.

sekundární reflexe setrvává v podstatě dodnes (a jemuž se tato práce pokusí poukazem k některým vazbám na dobovou humoristickou produkci alespoň poněkud splatit část dluhu). Důvody tohoto míjení se kritického diskursu s nepopíratelnou zábavností některých Gellnerových textů jsou od počátku celkem nasnadě – poukazy k ryzí zábavnosti mají silně znevažující potenciál. Dvě recenze *Radostí života* od Gellnerových současníků to dokládají zřetelně. Rozeznávají v Gellnerových básních přítomnost humoristické polohy, ovšem tato poloha svými konotacemi něčeho široce recipovaného, populárního, nenáročného, a tedy také apriori nízkého pro oba představovala jev v oblasti seriózně pojímaného dění na poli krásné literatury natolik nepatřičný, že by bylo radno jej eliminovat, pokud nemá utrpět hodnota nejen zbytku recenzované knihy Františka Gellnera, ale snad i literatury jako takové (rozumějme: zejména v té oblasti literárního života, jež se týká snah nejmladší literární generace, jejíž součástí se oba recenzenti cítí být nejen v roli kritiků, ale i v roli aktivních tvůrců). Josef Müldner, autor aktivní v redakčním okruhu generačních literárních časopisů *Letáky*, *Srdce* a *Moderní život* tak píše: „[...] vykazuje kniha mnoho čísel pěkných a hlubokých (II, III, IV, VIII, IX, XI, XII, XVI, XIX, XXIII, XXV) vedle čísel naprosto netižitelných, které měla autokritika potlačit (V, X, XIV, XXIX, XXXIV). Neboť u těch kupletový tón jeho nebyl předností, jako bylo daleko k ryzímu zájmu uměleckému [zvýraznila L. K.]. Pro taková čísla našla by se i případná obálka, jež by chytla – ale jisto je také, že jsou knize jen na škodu.“⁶⁸ A Roman Hašek, předseda spolku nejmladší generace Syrinx, tj. nakladatelského subjektu, který přivedl *Radosti života* k tisku, činí knize výčítku ve velmi podobného duchu: „Ty reflexe otráveného ducha jsou tak přirozené a opravdové, že místa, kde autor pointoval pouze vtip, působí rušivě a okazují zřejmě, že nepatří v tuto knihu.“⁶⁹

Z textů, které reflektovaly Gellnerovo dílo ještě za jeho života, se v pozdějším utváření obrazu autora vůbec nejcitovanější, nebo lépe řečeno, v zásadě jedinou dále citovanou recenzí stalo hodnocení Gellnerovy prvotiny z pera Arneho Nováka. V psaní o Gellnerovi tak zdomácněly Novákovy formulace o „*nehorázné sbírce*“, „*slohu nejnižší noční kavárny a nejhnusnějšího*

⁶⁸ MÜLDNER, Josef: [Otakar Tengler: Cestou..., Frant. Gellner: Radosti života...]. *Srdce* 2, 1902–1903, č. 10, červen 1903, s. 305.

⁶⁹ HAŠEK, Roman: Z nové české poezie. *Moderní život* 2, 1903, č. 6–7, září 1903, s. 196–199, cit. s. 197–198.

kupletu“ a „*češtině zablácené ulice*“, ⁷⁰ a to přestože byl – jak jsme viděli – Novák ve svém negativním hodnocení mezi recenzenty téměř osamocen. Důvody obliby tohoto textu jsou ty, že se velmi dobře hodí při vytváření obrazu nepochopeného básníka odmítaného moralisty, obrazu zapamatovatelného, neboť zdánlivě „logického“ (jak ještě uvidíme, na ustavení obrazu Gellnera jakožto svého druhu mučedníka pokrytecké morálky má vysledovatelnou osobní zásluhu S. K. Neumann) ⁷¹. Dalším důvodem je pak paradoxně Novákova formulační průraznost, schopnost zajímavě stylizovat a užít výstižné zkratky, která přestože jde o odsudek, má značný potenciál uchopit a ve stručnosti charakterizovat zásadní rysy Gellnerovy lyriky. Novákovy formulace jsou pak často přebírány právě s cílem zároveň kondenzovaně popsat Gellnerovy texty. Explicite je tento postup k nalezení např. v textu Milana Kundery:

František Gellner byl z těch básníků, kteří měli veliký smysl pro reálnou, sociálně zakořeněnou formu básnické skladby. Vycítili to i jeho nepřátelé. Arne Novák měl velmi nerad Gellnera a jeho první knížku odsoudil zdrcující a naprosto nespravedlivou kritikou. V té kritice dočteme se také toto: „Tři čtvrtiny knížky vyplňují témata erotická v slohu nejnižší noční kavárny a nejhnusnějšího kupletu, češtinou zablácené ulice.“ ¶ Nuže, převrátíme-li toto tvrzení z rubu na líc, zbavíme-li ho jeho odsuzujícího významu, zjistíme, že je v něm dost pravdy. ⁷²

Novákova hutná charakterizační zkratka tak rovněž výstižně představila dvě témata, která se v psaní o Františku Gellnerovi budou setrvale vracet: jednak inspiraci městským folklorem (onen sloh „*nejnižší noční kavárny a nejhnusnějšího kupletu*“), které si ovšem, jak jsme viděli, povšimli i jiní; jednak vztah k nespisovným vrstvám jazykových prostředků (ona „*čeština zablácené ulice*“). Tyto postřehy byly později variovány nejrozličnějšími autory, obvykle ovšem pouze v rovině konstatování, že mezi těmito entitami a Gellnerovou

⁷⁰ NOVÁK, Arne: Z novější české poezie. *Rozhledy* 12, 1901–1902, č. 17, 25. 1. 1902, s. 491.

⁷¹ „Zavádí do našeho literárního jazyka výrazy, jimž se až do té doby stoudná čeština literární z tak zvané slušnosti vyhýbala. V této věci byl jaksi směhlým pokračovatelem krotkého J. S. Machara a jakýmsi iniciátorem literárního „proudu“, jehož zdravé celkem úsilí vyvrcholilo posledním slovem Šrámkova románu „*Tělo*“. Možná říci, že František Gellner zničil navždy maloměstskou cudnost literární češtiny.“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: O Františku Gellnerovi – Přednáška. In: NEUMANN, Stanislav Kostka: *Vzpomínky I.* Fr. Borový, Praha 1931, s. 114–124, předneseno jako Úvodní slovo k večeru jeho poezie, jež uspořádal Kmen v Umělecké besedě a následně otištěno in *Rozpravy Aventina* 4, 1928–1929, č. 10, listopad 1928, s. 95–96.

⁷² KUNDERA, Milan: Františku Gellnerovi. In: GELLNER, František: *Básně*. Ed. Milan Kundera. Československý spisovatel, Praha 1957, s. 7–26, cit. s. 12.

tvorbou existuje úzký vztah, jemnější předivo vazeb pojmenoval až Miroslav Červenka ve svých dvou studiích věnovaných Gellnerově lyrice.⁷³

V pozdějšímu náhledu na vztah Arneho Nováka ke Gellnerově dílu nebylo kritikovi připsáno k dobru jako polehčující okolnost ani jeho tehdejší mládí (ačkoliv jinak radikalita mladých let slouží jako omluvenka pro velmi mnohé mj. z Gellnerovy vlastní činnosti a tvorby: básník a jeho kritik byli přitom vrstevníci, které od sebe dělil pouhý rok věku, inkriminovanou recenzi Novák napsal stár 22 let⁷⁴), ani to, že Novák časem své soudy o Gellnerově rané lyrice zmínil, jeho tvorbu nadále sledoval, věnoval chápavý posudek *Novým veršům*, obsáhle se zabýval edicí M. Majerové Gellnerova *Dona Juana* i všemi třemi díly Gellnerových *Spisů*; přes to všechno zůstal v souvislosti s tímto autorem zapsán jako úhlavní protivník. Možná i proto, že při líčení tradovaného Gellnerova „souboje s nepochopením“ lze odkázat na skutečnost, že Novákova kritika nezůstala bez odpovědi. V *Novém kultu* vyšla polemická reakce mající zesměšnit troufalého kritika, jež byla dílem spolupráce F. Gellnera s S. K. Neumannem: Gellner dodal velmi nelichotivou Novákovu karikaturu a Neumann (pod pseudonymem Kozonoh) napsal sice zábavnou, ovšem v prostředcích velmi nevybíravou odpověď, vršící invektivy v rámci čistokrevného útoku *ad hominem*, jenž se nevyhýbá ani urážkám na adresu kritikových rodinných vazeb (Novák je v ní mimo jiné nazván „zázračným dítětem nejvelebnější české feministky [...] dívkou v mužských šatech, a tedy svrchovaně zdařilým experimentem a potěšujícím výsledkem promyšlených snah a vzácné výchovávací metody své matky“).⁷⁵

Neumann pak tyto události ještě třicet let poté tradoval ve svých vzpomínkách jako zásadní střet, jemuž nic neobrousilo hrany, a opakovaně na

⁷³ Srov. ČERVENKA, Miroslav: František Gellner a šantánová píseň. In týž: *Symbols, písně a mýty. Studie o proměnách českého lyrického slohu na přelomu století*. Československý spisovatel, Praha 1966, s. 117–137; a týž: *Lyrika Františka Gellnera*. In týž: *Styl a význam. Studie o básnících*. Československý spisovatel, Praha 1991, s. 52–67. První ze studií se soustředí na problém vztahů s městským folklorem, druhá se zabývá volbou stylistických prostředků v Gellnerově poezii.

⁷⁴ Z toho hlediska lze také číst Gellnerovo a Neumannovo zesměšnění Nováka, o němž bude řeč o něco níže: jako poukaz na skutečnost, že se do pozice literárně kritické a morální autority staví někdo, komu to s uvážením vlastních zásluh o literární dění ještě nepřísluší. Podobně na inkriminovanou recenzi (v níž Novák hodnotil i další představitele téže, tj. i své, literární generace) reagoval i Roman Hašek v básni *Profil nadějněho literáta z května 1902 (Letáky, říjen 1902, s. 7)*: „I knihu svou bych vydal rád, / už pro kritický referát, / až finance v to svolí: / Však strach mám z Arne Nováka, / až ten mně někde vykráká – / a od něho to bolí. //“

⁷⁵ Kozonoh [= NEUMANN, Stanislav Kostka]: Arne Novák. *Nový kult* 5, 1902–1903, č. 3, 1. 2. 1902, s. 24.

nich zakládal – v rozporu s fakty – svou interpretaci Novákova vztahu ke Gellnerově tvorbě obecně:

*Buržoazní kritikové jako Arne Novák, plní estétských předsudků, nedovedli v něm vidět více než cynika, který zdál se šklebiti na ně z povrchu jeho veršů, kterým však František Gellner vůbec nebyl.*⁷⁶

Možno říci, že František Gellner zničil navždy maloměšťáckou cudnost literární češtiny. Akademická kritika mu toho nezapomněla: p. Arne Novák nemůže mu dosud, jak se říká, přijít na jméno. [zvýraznila L. K.]⁷⁷

Novák se proti nepřesnostem tohoto Neumannova tvrzení sice v *Lidových novinách* ohradil a připomněl pozdější vývoj svých soudů,⁷⁸ ale žádná z výše zmíněných skutečností, které by mohly sloužit ke zmírnění vyhocení jeho role ve vztahu ke Gellnerovi, reflektována nebyla. Esenciální emblematickou redukcí, která je výsledkem tohoto pojetí, nabízí rukopisný text vzpomínky Ladislava Knotka (v němž je do protikladu k „vždy nenávistnému“ Novákovi postavena – v rozporu se skutečností – coby veskrze příznivá recenze z pera Viktora Dyka):

*Druhá knížka básní F. G. Radosti života, vydaná v edici spol. literátů Syrx nákl. Moderního života, byla dalším a ještě výbojnějším a prohloubenějším pokračováním. – Neurastenický a vždy nenávistný Arne Novák nazval v Rozhledech tuto novou knížku Gellnerovou nestoudnou knížkou. Esejista a kritik lit. připojil se tak k morálce studu nestydatých. – Jak by neměl dopad, když k podařené Gellnerově karikatuře Arné Nováka v Novém kultě připojuje své satirické glosy Kozonoh [...] – Gell. i Koz. se již tehdy řídili příslovím: Kdo do tebe kamenem, svrhni na něho skálu. – Zato V. Dyk v Mod. revui přivítal novou knížku Gellnerovu sympaticky.*⁷⁹

Věnovali jsme dosud pozornost přijetí prvních dvou Gellnerových sbírek, aniž bychom mezi nimi zásadněji rozlišovali, omluvou budiž jak nevelký časový

⁷⁶ S. K. N. [= NEUMANN, Stanislav Kostka]: František Gellner. *Trn* 1, 1924, č. 3, s. 37–38, cit. s. 38.

⁷⁷ NEUMANN, Stanislav Kostka: František Gellner. Úvodní slovo k večeru jeho poezie, jejíž uspořádal Kmen v Umělecké besedě. *Rozpravy Aventina* 4, 1928–1929, č. 10, s. 95–96.

⁷⁸ A. N. [= NOVÁK, Arne]: Fr. Gellner, St. K. Neumann a Arne Novák. *Lidové noviny* 36, 1928, č. 645, 21. 12., s. 7.

⁷⁹ KNOTEK, Ladislav: [S jistým ostychem jsem se uvolil...]. Rukopisná vzpomínka na Františka Gellnera. Národní archiv, fond Kamil Resler.

odstup mezi jejich publikováním, tak jejich zjevná příbuznost, která nezůstala bez povšimnutí ani v časové recepci. Ti z dobových recenzentů, kteří se pokusili nad Gellnerovou druhou sbírkou postihnout jeho dosavadní autorský vývoj, docházejí k podobným závěrům: ladění v pořadí druhé sbírky se od té první výrazněji neliší,⁸⁰ snad pouze tím, že představuje vyhrocenější podobu téhož.⁸¹ Recenze Viktora Dyka a Jana Liera a text Maxe Lederera se otevírají rovněž směrem k reflexi budoucího možného vývoje – Dyk při své kritice Gellnerovy dosavadní tvorby zdůrazňuje autorskou potenci, která je dle jeho soudu zatím spíše mařena, ale do budoucna se může plodně projevit.⁸² Lier svou chválu *Radostí života* završuje nadějeplným očekáváním dalších výkonů Gellnera-básníka: „*Od první své knihy Po nás ať přijde potopa učinil p. Gellner značný pokrok a na další jeho vývoj jsme vskutku žádostivi.*“⁸³ A stejnou víru vyjadřuje i Lederer.⁸⁴ Poněkud chmurné proroctví stran perspektiv tvorby do budoucna naopak vyslovil Gellnerovi od počátku spíše nenakloněný R. B. Mácha již nad jeho prvotinou:

Verše Gellnerovy jsou sympatické jen prostou, výraznou dikcí, svou nehledaností, rázovitostí. Jest však psychologicky pravděpodobné nebezpečí, že se bude myšlenkově opakovat [zvýraznila L. K.].⁸⁵

V části druhé kapitoly této práce věnované periodizaci Gellnerova díla a jeho vnitřním souvislostem se pokusíme ukázat, jak ožehavou otázku tázání se po dalším vývoji pro autora samého v dané době představovalo; řešením byla nakonec delší publikační pauza v básnické tvorbě po roce 1903.

Za Gellnerova života se tak další kritická recepce dotýkala pouze jeho výtvarných prací (o dvou recenzích ilustrací ke *Křtu svatého Vladimíra* jsme se již

⁸⁰ „*Jeho profil nemění se od jeho první knihy Po nás ať přijde potopa [...]*“ – MÜLDNER, Josef: [Otakar Tengler: Cestou..., Frant. Gellner: Radosti života...]. *Srdce* 2, 1902–1903, č. 10, červen 1903, s. 305.

⁸¹ „*Tón, který byl příznačný již v prvé jeho sbírce Po nás ať přijde potopa! vyvrcholil ostře a pronikavě v Radostech života.*“ – HAŠEK, Roman: Z nové české poezie. *Moderní život* 2, 1903, č. 6–7, září 1903, s. 196–199.

⁸² „*A přece bylo by škoda nepochybného talentu p. Gellnerova, kdyby se omezoval na dosavadní program, dráždění a provokování publika. Ani on netají si snad, že má dosud básnickou techniku, ale ne svého stylu; jeho verše, hladké a pružné, dají se redukovati na vzory velmi vzdálené. Básnická výmluvnost, lehkost tvoření, to byly příčiny, které tolik zavinily u p. J. S. Machara, jistě ne méně talentovaného [...]*“ – DYK, Viktor: Nová česká poezie. *Moderní revue* 14, 1902–1903, č. 10 a 11, 8. 7. 1903, s. 561–564.

⁸³ L. [= LIER, Jan]: [Jaroslav Želiva: Kde dohořely hvězdy..., Fr. Sís: Můj dům je opuštěn..., Fr. Gellner: Radosti života...]. *Zvon* 3, 1902–1903, č. 40, 26. 6. 1903, s. 559.

⁸⁴ „*Věřím pevně v budoucnost poezie Gellnerovy [...]*“ – LEDERER, Max: František Gellner. *Rozvoj* 1, 1904, č. 4, 22. 1., s. 6–7; č. 5, 28. 1., s. 7, cit. č. 5, s. 7.

⁸⁵ R. B. M. [= MÁCHA, Rudolf Bedřich]: František Gellner: Po nás ať přijde potopa. *Nový život* 7, 1902, č. 4, s. 126.

výše zmínili) a s velkým časovým odstupem pak jeho prozaické knihy, jež je poslední knižně vydanou prací za autorova života vůbec, sbírky povídek *Cesta do hor*, sestávající z textů dříve publikovaných v novinách. Ani v jednom případě nelze mluvit o velkém ohlasu.

Jediné tři recenze, jež hodnotily knihu povídek, jsou shodně silně kritické a autora nijak nešetří. Recenzenti *Zvonu* i *Národních listů* sice shodně přiznávají Gellnerovi vedle řemeslné zručnosti i talent k nevšedním životním postřehům o všedním životě a jejich působivému zpracování, pohříchu však dle jejich shodného názoru v knize uplatnění tohoto nadání dostává jen málo prostoru. Karel Sezima v hodnocení pro *Lumír* Gellnerovi upírá i to („*Krotké, krátkodeché anekdoty všedních námětů i podrobností, bez psychologie, pozorovatelské svěžesti a hlubší perspektivy.*“).⁸⁶ Výčitka kritiků směřuje k přílišnému obnažení zákulisí literárního provozu a jeho pragmatických ekonomických souvislostí stojících za vznikem jak celé edice („*Rozpor mezi individuálním nadáním tvůrce a požadavkem odběratele – pochopte: i mezi výdělkem – toť ono pravé slovo charakterizující obyčejně škatulkářské knihovny.*“⁸⁷), tak i jednotlivých textů („*Gellnerovy prózy vyznamenávají se nejednou špatnou vlastností žurnálové beletrie psané pod čáru. [...] jeho prózy [jsou] jednoduchou slohovou cvičbou, která pohybuje se dle potřeby zakázky ve sférách vyšších, či nižších a obmezuje se na prosté napsání několika stran a nic již více.*“⁸⁸). Lze snad říci, že autorovi je vyčítáno v zásadě to, že se málo snaží o autonomní silnou literární výpověď nehledící na čtenářský ohlas, ale že řemeslně vyráběnou zábavností příliš vychází vstříc širokým čtenářským vrstvám: dle pejorativních tvrzení dotčených recenzí jde o „*podřizování se širokému vkusu galerie*“,“⁸⁹ „*upadání na nejnižší stupeň služebníckování publiku*“⁹⁰ a „*lidovou fejetonní úroveň ve zlém smyslu*“⁹¹.

---

⁸⁶ SEZIMA, Karel: František Gellner: *Cesta do hor* a jiné povídky. *Lumír* 43, 1914–1915, č. 3, 26. 2. 1915, s. 127.

⁸⁷ -fer. [= ?]: Kara Ben Jehuda: Satirický komentář. – Drobná témata – Fr. Gellner: *Cesta do hor* a jiné povídky – Z. M. Kuděj: Majitel zlatých dolů a jiné povídky. *Zvon* 14, 1913–1914, č. 41, 3. 7. 1914, s. 572.

⁸⁸ A. V. [= ?]: [Zklamáním pro toho, kdo zná F. Gellnera...]. *Národní listy* 54, 1914, č. 168, 21. 6., s. 10.

⁸⁹ -fer. [= ?]: Kara Ben Jehuda: Satirický komentář. – Drobná témata – Fr. Gellner: *Cesta do hor* a jiné povídky – Z. M. Kuděj: Majitel zlatých dolů a jiné povídky. *Zvon* 14, 1913–1914, č. 41, 3. 7. 1914, s. 572.

⁹⁰ A. V. [= ?]: [Zklamáním pro toho, kdo zná F. Gellnera...]. *Národní listy* 54, 1914, č. 168, 21. 6., s. 10.

⁹¹ SEZIMA, Karel: František Gellner: *Cesta do hor* a jiné povídky. *Lumír* 43, 1914–1915, č. 3, 26. 2. 1915, s. 127.

Recenzenti vyjadřují shodně též zklamání svých očekávání vzbuzených jménem autora a jeho předchozí (básnickou) tvorbou („*Zklamáním pro toho, kdo zná F. Gellnera z jeho veršů, je právě vyšlá kniha jeho próz [...].*“;⁹² „*Forma ku podivu banální a plochá dvojnásob trapně překvapuje u tohoto poety bouřliváka.*“⁹³). Dva první kritické hlasy k *Cestě do hor* byly publikovány ještě před začátkem války, a tedy také před Gellnerovou mobilizací; po otištění Sezimovy recenze na počátku roku 1915 pak *Cesta do hor* – coby podnik v rámci nové populárně zamýšlené edice teprve se etablujícího moravského nakladatele obecně pro kritiky patrně zajímavý spíše méně – definitivně zapadla. Další reflexe autorské tvorby Františka Gellnera se následně již odehrávala ve zcela jiných souřadnicích.

---

⁹² A. V. [= ?]: [Zklamáním pro toho, kdo zná F. Gellnera...]. *Národní listy* 54, 1914, č. 168, 21. 6., s. 10.

⁹³ SEZIMA, Karel: František Gellner: Cesta do hor a jiné povídky. *Lumír* 43, 1914–1915, č. 3, 26. 2. 1915, s. 127.

1.3 Smrt autora?

Nejasný konec života Františka Gellnera v bojích první světové války zpočátku poněkud komplikoval „hladký průběh“ procesu vřazování tohoto autora do kulturní paměti (právě tyto komplikace mohou ovšem dát zahlédnout onen obvyklý „hladký průběh“ jako viditelný a ne zcela samozřejmý); s delším odstupem se naopak tajemství jeho konce stalo nedílnou součástí obrazu autora, zvýrazňujíc autobiografické vazby díla – svou smrtí se tak Gellner paradoxně v recepci svého díla stal osobně přítomnějším.

Pakliže za sumu kulturní paměti považujeme to, co daný kulturní kolektiv vyhodnotí jako cenné, jako to, „co nesmí být zapomenuto“, ⁹⁴ pak bodem nebyvale zvýrazňujícím problém kolektivní paměti je smrt. K té se váže prožitek zásadního zlomu, který v důsledku zvýznamňuje distinkci mezi přítomností a minulostí; smrt je momentem „lámání chleba“, vyvolává nutnost rozhodnutí mezi zapomenutím a uchováním v paměti:

*Teprve svým koncem, svou radikální neschopností pokračovat získává život formu minulosti, na níž může kultura vzpomínání stavět. Mohli bychom zde přímo hovořit o „prapůvodní scéně“ kultury vzpomínání. Rozdíl mezi přirozeným nebo i technicky rozvinutým či implementovaným sebevzpomínáním jednotlivce, který se ve stáří ohlíží za svým životem, a vzpomínkou, která se na tento život navazuje po smrti jedince zásluhou okolního světa, zřetelně ukazuje specificky kulturní prvek kolektivního vzpomínání.*⁹⁵

Častá rétorická figura objevující se v souvislosti se smrtí a tematizující další život mrtvého ve vzpomínce tak není nic než zastírací manévr:

Říkáme, že zesnulý ve vzpomínce okolního světa „žije dál“, jako kdyby se tu jednalo o takřka přirozenou následnou existenci z vlastních sil. Ve skutečnosti jde o výkon znovuoživení, za nějž zesnulý vděčí rozhodnému odhodlání skupiny neobětovat jej zmizení, nýbrž udržet ho pomocí

---

⁹⁴ Což jako nezbytnou podmínku nese nasycenost smyslem, přičemž význam vzpomínané události musí být rekonstruovatelný v aktuálně platných referenčních rámcích dané společnosti. Srov. ASSMANN, Jan: *Kultura a paměť*. Prostor, Praha 2001, s. 31 a 37.

⁹⁵ Tamtéž, s. 34–35.

*vzpomínky jako příslušníka společenství a přijmout ho do pokračující přítomnosti.*⁹⁶

Při vřazování autora a jeho literárních textů do kulturní paměti spolupůsobí nepochybně celá řada okolností, z nichž některé mohou být i značně nahodilého charakteru; podstatné je však výše řečené: jde o aktivitu, která vychází od jiných, než je sám mrtvý, a jde o aktivitu více či méně vědomé péče. Participují na ní blízcí zesnulého, vedeni lidskými ohledy, případně i přidruženou snahou zvýznamnit skrze mrtvého sami sebe,⁹⁷ vedle toho je ale z velké části dílem různých kulturních institucí (noviny a časopisy, nakladatelství, divadla, vědecké a vzdělávací instituce...), přičemž tyto aktivity se především v prvních fázích doplňují a z velké části překrývají. Cíle jsou především dva: udržet v kolektivní paměti samo jméno, představit jméno zastupující danou osobu jako významné, a tedy paměti hodné; a dále udržet v oběhu texty a zároveň pečovat o jejich smysl. Do první oblasti spadá např. psaní nekrologů těsně po smrti, medailonů k životním výročí, zařazování do různých kalendářů či zřizování pomníků a pamětních desek. Do oblasti druhé patří reedice díla, výběry a antologie, opatřování textů komentáři a interpretacemi, případně adaptace díla atd.

Aby se proces vstupu do kulturní paměti mohl rozběhnout, je třeba onoho momentu zlomu, uzavření díla vytyčením jasné hranice mezi životem a ne-životem, svého druhu „přechodového rituálu“ v rámci literárního provozu. Připodobnění nekrologu k hroudě hozené pozůstalými na rakev je možná troufalé, přesto ale podle mého soudu stojí za úvahu už proto, že právě nekrolog je formou do jisté míry ritualizovanou, žánrem tradičním, konvenčním a v mnoha ohledech výrazně omezeným (co do formulací *„po dlouhém boji podlehl těžké nemoci“*/, tak co do obsahu *„de mortuis nihil nisi bene“*/), jehož nikoliv nejmenší funkcí je prohlášení díla za uzavřené, ale zároveň hodné paměti.

František Gellner na slovo vzatý nekrolog nemá, neboť v jeho případě prožitek momentu definitivního uzavření života a díla dobově scházel. Nad Gellnerovým dílem tak po jeho prohlášení za zmizelého zavládly ještě po letech dobře čitelné rozpaky; o živých se píše jinak než o mrtvých. Recenze díla za

---

⁹⁶ Tamtéž, s. 35.

⁹⁷ Srov. k tématu velmi instruktivní text o pomyslných bojích o místo v pantheonu lásek Jana Nerudy (a jejich souvislostech s dobovými konkretizacemi díla) MOCNÁ, Dagmar: Příběhy Nerudových lásek. Životopis jako kulturní konstrukt. *Česká literatura* 59, 2011, č. 2, duben, s. 149–174.

života autora mohou například počítat s reakcí dotčeného a kalkulovat s dalším vývojem autora, odvolávají se na aktuální oběh textu mezi čtenáři (byť svým působením mohou mít snahu tento oběh posílit či zeslabit). Posmrtné reakce hodnotí dílo z perspektivy uzavřeného celku, zdá se ale také, že jsou si víc vědomy své funkce „práce pro věčnost“ (např. biografické údaje hrají v těchto textech větší roli, ale také případná negativní kritika je obvykle – zvláště leží-li text časově blízko smrti autora – z piety formulována opatrněji, případně je zcela smlčena). Kategorie „ztracený“ se vymyká situacím známým z všedního běhu dní, navíc je jen jiným pojmenováním pro nejistotu, která ze dvou navzájem se vylučujících možností platí. Rozpaky byly dány potenciálem tragiky jednoho životního běhu, ale snad také snahou neblamovat se pro případ druhé eventuality, která připadala v úvahu a relativně dlouho byla brána v potaz, a sice že Gellner své zmizení na haličské frontě přežil a dostal se do zajetí, případně již po válce, že kdesi inkognito žije a možná i tvoří.

Dne 19. 10. 1914 otiskly deníky *Právo lidu* a *Čas* krátkou zprávu, že František Gellner byl prohlášen za nezvěstného;⁹⁸ *Čas* se k tématu vrátil ještě v prosinci, v pokusu informovat o Gellnerových osudech podrobněji, který ovšem stejně ve finále končí u konstatování nejistoty a nedostatku informací.⁹⁹ V následujícím roce Viktor Dyk na stránkách *Lumíru* v článku Děje válečné zahrnul nezvěstného Gellnera do ztrát, jež vlivem války postihly českou literaturu.¹⁰⁰ Gellnerova rodina byla na podzim 1916 povzbuzena k naději, když české noviny vycházející v Rusku otiskly zprávu, že Gellner žije a je v zajetí důstojnickým sluhou, pravdivost této informace se ovšem nepodařilo prokázat.¹⁰¹ Obdobné zprávy přebírané z druhé ruky od vojáků, již se dostali do ruského zajetí, se pak následujícího roku objevily i v českém tisku, společné je jim mj. to, že shodně tematizují záhadnost Gellnerova válečného osudu a naprostý nedostatek

⁹⁸ Red. Frant. Gellner nezvěstným. *Čas* 28, 1914, č. 392, 19. 10. (odpoledne), s. 4, nesignováno; Básník František Gellner nezvěstným. *Právo lidu* 23, 1914, č. 289, 19. 10., s. 6, nesignováno.

⁹⁹ „Básník František Gellner, v poslední době redaktor brněnských Lidových novin, odebral se hned po první mobilizaci na bojiště. Dodnes je však nezvěstný. Přátelům jeho podařilo se toliko zjistit, že byl 13. září raněn. Není však známo, na kterém bojišti, zda na severním, či jižním, a další osud básníkův je rovněž neznámý.“ – Básník František Gellner. *Čas* 28, 1914, č. 548, 18. 12. (odpoledne), s. 3, nesignováno.

¹⁰⁰ DYK, Viktor: Děje válečné. *Lumír* 43, 1915, č. 3, 26. 2., s. 144.

¹⁰¹ PAVLÍČEK, Tomáš: Básníkovu záhadné zmizení. In *Záhady českých dějin. Co se skrývá pod povrchem historických událostí*. Ed. Petr Čornej. Reader's Digest Výběr, Praha 2005, s. 102–107, zde s. 107.

informací v této věci.¹⁰² Tato nejistota za spolupůsobení obrazu bohémského životního stylu, který vyvstával ve vzpomínkách čtenářů Gellnerovy lyriky v souvislosti s jejím autorem, patrně velmi záhy vytvořila ideální podhoubí pro vznik snad až něčeho blízkého urbánním legendám, jež máme z pozdějšího období doloženy především sekundárně. Na zkazky o Gellnerových osudech, jež si žily svým nezávislým životem, zjevně narážel Arne Novák ve své poválečné recenzi *Nových veršů*:

*[...] zmizel na počátku války za dosti záhadných okolností, a protože sám obestíral své osudy rád pestrým pláštěm rytířského dobrodruha, vyšperkovala si veřejnost jeho odchod dohady rozmarne kolísajícími mezi groteskou a hrůzou.*¹⁰³

Ačkoliv jim sám víry nepřikládal, tradování těchto zvěstí ještě dlouho po válce zmiňuje Jiří Mahen ve známé přednášce věnované své literární generaci:

Kam až donesl František Gellner pušku, která nebyla zbraní vzbouřenců? Až někam na San. Tam dochladlo jeho srdce a bylo po všem. Jsou lidé, kteří nevěří a říkají, že se jistě dostal na druhou stranu a že tam pracuje, ale mlčí. To bylo charakteristické. Ale Gellner je zajímavější. Našel se člověk, který se s ním znal intimně dlouhá léta, přinesl jednou Gellnerovu podobiznu z německého nakladatelského časopisu, že Gellner žije, ale pod jiným jménem, že píše německy a francouzsky. Byl to Gellner podobou, ale ve skutečnosti šlo o známého básníka René Schickele – Gellner se stával svým přátelům legendou! Je to dojemné, ale snad se určitou legendou stáváme po smrti všichni, ať jsem žili kdekoliv. Snad se stávají legendou i

---

¹⁰² „Již od října 1914 nebylo zpráv o spisovateli Fr. Gellnerovi, který jako voják byl na ruském bojišti. Je to záhada, jak může se člověk – a člověk milý, jakým spisovatel Fr. Gellner byl – ztratit nadobro tak, aby ani památky nebylo po jeho osudu. V tyto dny obdržel úředník zemského výboru moravského p. Zmrzlý od přítele-zajatce z Ruska lístek s poznámkou, že zároveň s ním je v zajetí Gellner z Brna. – Jde o spisovatele Gellnera?“ – Spisovatel a karikaturista Fr. Gellner živ? *Venkov* 12, 1917, č. 33, 9. 2., s. 3, nesignováno; „Básník František Gellner nastoupil hned při vypuknutí války vojenskou službu, brzo se dostal na frontu a od té doby nebylo o něm zpráv. Soudilo se, že padl, jiná zpráva se udržovala, že stal se obětí železničního neštěstí v Uhrách. Gellner je však živ. Do Brna došla od zajatého důstojníka z Lukojanova v gubernii Nižní Novgorod zpráva, že Gellner je nablízku v zajetí.“ – Básník a karikaturista Frant. Gellner živ. *Venkov* 12, 1917, č. 220, 16. 9., s. 5, nesignováno.

¹⁰³ A. N. [= NOVÁK, Arne]: O Františku Gellnerovi. *Venkov* 14, 1919, č. 192, 15. 8., s. 3–4, cit. s. 3.

*generace a jejich sny a moje přednáška zasáhla také okraje, kde začínají legendy.*¹⁰⁴

A jednu z konkrétních podob této „legendy“ nalezneme z orálního vyprávění zachycenou ještě o něco později u Gellnerova známého z mládí Josefa Macha:

*[...] nemyslím ani, že je Gellner živ, ač jsem zrovna tyto dny slyšel, že prý žije někde v Karlíně, že se o něho stará nějaká ženská atd.*¹⁰⁵

Zprávu o Gellnerově možném zajetí ještě za války přebral také V. Dyk, který tím opravuje svůj předchozí výčet válečných ztrát: jím užitá formulace přímo dokládá, že péče o paměť, zosobněnou v tomto případě literární pozůstalostí, je v kulturním provozu neslučitelná s nadějí, že život spisovatele ještě není definitivně uzavřen:

*Nedávno ventilovala se už dokonce otázka Gellnerovy literární a umělecké pozůstalosti. Poslední zprávy svědčí o tom, že starost o pozůstalost byla poněkud předčasná: F. Gellner žije prý v zajetí ruském.*¹⁰⁶

První pokus zhodnotit Gellnerovo dílo naopak jako uzavřený celek a spolu s tím implicitně prohlásit i jeho život za uzavřený je datován srpnem 1918 a učinil jej v již výše zmíněném textu Max Lederer. Ten ve svém rozsáhlém článku *pro forma* předeseílá možnou výhradu stran Gellnerova definitivního konce („*Co se stalo s člověkem Gellnerem, dnes ještě nevíme.*“). Jeho text se však zaštiťuje především starostí o Gellnerovo dílo v postupujícím zapomnění:

*Ale v každém případě máme povinnosti k spisovateli a malíři. Gellner chystal prý knihu svých prací u Borového. Mimo to je spousta jeho veršů roztroušena po časopisech. A vydané dvě knihy veršů jsou dávno rozebrány. Ale především je tu velký dluh k satirikovi štětce. Jeho karikatury – připomínám pouze Kandidáta, figurky z moravského sněmu, Neumannovy Šibeničky atd. – měly by býti co nejdříve sebrány a vydány.*¹⁰⁷

¹⁰⁴ MAHEN, Jiří: *Kapitola o předválečné generaci*. Družstevní práce, Praha 1934, s. 38. Mahenův text vznikl jako text přednášky r. 1932.

¹⁰⁵ Dopis Josefa Macha Jiřímu Mahenovi z 28. 11. 1936, citováno podle *Adresát Jiří Mahen. Korespondence*. Edd. Jiří Hek – Štěpán Vlašín. SNKLU, Praha 1964, s. 41–42, cit. s. 41.

¹⁰⁶ V. D. [= DYK, Viktor]: [Poznámky]. *Lumír* 45, 1917, č. 10, 26. 9., s. 477–479, cit. 478–479.

¹⁰⁷ M. L. [= LEDERER, Max]: František Gellner. *Kalendář českožidovský* 38, 1918–1919, Praha [srpen 1918], s. 30–31, cit. s. 31.

Závěr článku chce představit Gellnerovo dílo jako promlouvající do aktuální situace (dodejme: a tedy významné a pamětihodné), a to i za cenu značné dezinterpretace Gellnerových textů, kdy jim je dodán aktuální „vyšší“ smysl – rušící zároveň jejich smysl původní:

*Snad právě dnes, v době bázlivé naděje a nasmělé touhy, přispěly by práce Gellnerovy k tomu, abychom radostněji žili a doufali. Snad sdělily by nám jeho víru, jež prorážela vši jeho skepsi: Věčně jsem byli, věčně taky budem, / z ducha jak hmoty nic se neztratí.*¹⁰⁸

Nalezení dobově potřebného optimismu v citátu z lyrické tvorby, která jako celek je laděna spíše skepticky a negativisticky, je v tomto konkrétním případě možné jen za cenu zamlčení celého zbytku téhož textu – citovány dokonce nemohou být ani verše s rýmovými dvojicemi k uvedenému („*Je to jen marná honba za přeludem / v smrti své vykoupení hledati.*“), neboť by onen pracně shledaný „opatrný optimismus“ rázem převrátily v jeho pravý opak.¹⁰⁹

Tendence dát při zvažování Gellnerových osudů slovo naději a považovat jej za živého se v průběhu času zejména i u Gellnerových blízkých přátel a spolupracovníků stěží zastavit postupující zapomnění a začít pečovat o paměť, resignace na naději a pokusy o dodatečný nekrolog šly v těchto případech ruku v ruce.¹¹⁰

Rok 1919 přináší důležitou událost: S. K. Neumann vydává z Gellnerovy pozůstalosti sbírku *Nové verše*. Připojuje k ní poznámku, která svědčí o přetrvávající nevyjasněnosti otázky, zda autorův život, a tedy i dílo pokládat za uzavřené. Gellnerovo vlastní uspořádání sbírky zachovává Neumann beze změn

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Pro srovnání přikládám znění celé básně (jde o číslo XXXIII z *Radostí života*): „*Pomalu v revolver se ztrácí víra / a o důvěru přichází též jed. / Sešlostí věkem nejlépe se zmirá, / líp ještě sešlostí svých mladých let. // Neznámá věčnost za člověkem leží, / a marná zvědavost je škol a sekt. // Před pohledem ji úzkostlivě střeží / nízký a úzký lidský intelekt. // Věčně jsme byli, věčně taky budem, / z ducha jak hmoty nic se neztratí. / Je to jen marná honba za přeludem / v smrti své vykoupení hledati. // Za námi věčnost, před námi je věčnost, / bezpočtukrát se vrátí tentýž děj. / Komu mám za to projeviti svou vděčnost? / Pán bůh má štěstí, nevěřím-li v něj! ///*“

¹¹⁰ Problém reflektoval u příležitosti vydání *Nových veršů* opět A. Novák: „*Leč přátelé, dobrého hocha 'doposud si popírají jistotu, že by měl jejich nepoddajný druh skutečně náležeti minulosti a zároveň by nesli těžce, kdyby bylo předčasně zapomenuto na tohoto důmyslného posměváčka [...]*“ – A. N. [= NOVÁK, Arne]: O Františku Gellnerovi. *Venkov* 14, 1919, č. 192, 15. 8., s. 3–4, cit. s. 3. Prvními velkými články souhrnně pojímajícími Gellnerovo dílo jako celek jsou po již zmínované stati Ledererově texty Gellnerova redakčního kolegy A. Veselého (VESELÝ, Adolf: František Gellner, básník a karikaturista. *Moravskoslezský sborník* 2, 1919–1920, č. 2, květen 1919, s. 58–62) a J. Hory (HORA, Josef: František Gellner. *Kmen* 3, 1919–1920, č. 13–14, 21. 8. 1919, s. 93–95).

„přes jisté pochybnosti“, a to hlavně proto, že jako eventualita stále zůstává ve hře možný a do budoucna otevřený záměr autora ohledně naložení s dalšími básněmi do sbírky nezařazenými:

*Poněvadž jednak stále ještě nemáme odvahy považovati Františka Gellnera za nezvěstného navždy, jednak z piety k drahému básníku a k nejlepšímu příteli, ponechali jsme složení beze změn přes jisté své pochybnosti. Chybí nám totiž v knížce několik básní, časově sem patřících a ve stejných publikacích uveřejněných, na příklad abychom jen jednu báseň jmenovali, překrásný Francesco Farniente, otištěný v témž ročníku Nového kultu jako báseň Lokálka. Je tedy pravděpodobno, že vynechal autor některé básně úmyslně; proto se podrobujeme v naději, že se brzy shledáme znova s celým jeho lyrickým dílem v řádném souboru.*¹¹¹

Když o pět let později vydává Marie Majerová poprvé knižně Gellnerovu epickou báseň *Don Juan*, tištěnou původně v *Lidových novinách*,¹¹² její přístup je již jiný. Žádnou poznámku sice nepřipojuje, ovšem ve vlastním textu provádí velmi razantní (a nutno dodat: často značně problematické) zásahy. S možností, že by básník osobně ještě hodlal naložit s daným textem po svém, se tu již evidentně nepočítá. Zároveň je ovšem o něco později Marie Majerová autorkou patrně nejsuggestivnějšího textu věnovaného Gellnerovým alternativním osudům doby poválečné. Roku 1927 u příležitosti výstavy jeho výtvarných prací napsala:

Od války nevíme, zdali a kde maluje dál a básní František Gellner. Zmizel. Podzemní potok jeho lyriky se skryl do temnot. Nevěřím však, že jsou jeho kosti zadupány útekem statisíců u haličské Macyny Malé. Věřím spíš, že Franta Gellner, Francesco Farniente, zarostlý zlatěrezivou bradou (snad je trochu prošedlý), obouvá se denně do láptí, jsa občanem nějaké zapadlé děrevny tři dny pěšky vzdálené od železnice, za ženu maje nikoli gorilu („myslím, že shodneme se, / má srdce divoké jako já / a je též bez konfese“), ale oddanou venkovanku, jejíž pokory nevidí pro krátkozrakost svých očí. K nám se však asi již nevrátí. Jeho dychtivý světobol skoncoval s

¹¹¹ NEUMANN, Stanislav Kostka: Poznámka. In GELLNER, František: *Nové verše*. Ed. Stanislav Kostka Neumann. Fr. Borový, Praha 1919, s. 81.

¹¹² GELLNER, František: *Don Juan*. Ed. Marie Majerová. Slavoboj Tusar, Praha 1924.

*námi, jeho cynismus, neprakticky něžný, netouží po našem západě. Bude kavalírem a gentlemanem zase v jiném prostředí.*¹¹³

Tento text není třeba nutně číst jako doklad Majerové skutečně žité víry v Gellnerovo přežití. Víc než co jiného je to idylický obrázek jakéhosi „vysněného ráje pro přítele“, literární vize, za níž je třeba hledat několikerou možnou motivaci. Jednak pro potřeby inkriminované tiskoviny překryje svou hladivou idylou v čtenářově mysli brutalitu pravděpodobného konce autora, o němž je řeč. Ale také, a to je snad ještě svůdnější, je výrazem obecnějšího přání po smyslu věcí: Majerová stejně jako všechny urbánní legendy o přeživším Gellnerovi literárně zpracovává stejnou touhu: aby neměla poslední slovo válečná mašinerie, která anonymně a hromadně zabíjí, přetrhávajíc mladý život, aniž by v individuálním lidském osudu dávala smysl; touhu, aby alespoň ve fikčním světě literatury zvítězil jedinec a naplnění jeho života (že toto naplnění Majerová vykresluje pro Gellnera, který se něčemu takovému většinou svého díla vysmívá, zrovna jako spočinutí v přístavu rurální všednosti a každodennosti intimního vztahu, lze číst stejně dobře jako možné odhalení tušených, leč dobře skrývaných stránek jejího někdejšího intimního partnera i jako – snad nevědomou – drobnou pomstu na něm).

Existujících gellnerovských legend se rozhodl využít Vítězslav Nezval, když v textu své anonymně vydané sbírky *52 hořkých balad věčného studenta Roberta Davida* trousil falešné stopy stran autorské identity. V Baladě čtyřicáté o bidě každého znovuzrození tak čteme:

*Když zmizel jsem vám před lety
ve velké, nesmyslné vřavě,
jak mizívají komety,
když obrátil jsem záda k slávě,
to ulehčilo se mé hlavě,
to byla, páni, nádhera.
Toužil jsem po tučnější stravě...
Nechci být mužem od péra!*

---

¹¹³ MAJEROVÁ, Marie: Čtyři doby kreslíře Gellnera. In *Souborná výstava karikatur a obrazů malíře Františka Gellnera. Říjen–listopad 1927*. Výtvarný odbor Umělecké besedy v Praze, Praha 1927, s. 4–6, cit. s. 5–6.

*Má kariéra poety
se dala obětovat hravě
a divukrásné výlety
po Krakově a po Varšavě.
Jednou mě našli lidé v trávě
– v mé paměti je mezera –,
požil jsem jakýsi jed v kávě.
Nechci být mužem od péra.*

[...]

Poslání:

*Loučím se s vámi. Zajímavě...
Proč nestihla mne cholera!
Je tomu dvacet roků právě...
Nechci být mužem od péra!*

Jak známo, verše vzbudily rozruch a potřebu odhalit jejich skutečného tvůrce. Že v Baladě čtyřicáté jde o mystifikaci, která má ukazovat na Gellnera, odhadl ve svém „detektivním“ textu věnovaném pátrání po autorovi balad Karel Čapek:

Velmi podezřelá je balada čtyřicátá, ve které se Robert David dosti zřetelně vydává za Františka Gellnera, zmizelého ve válce, „je tomu dvacet roků právě“. Tato záměrná mystifikace by ukazovala buď na básníka z generačního okruhu Gellnerova, což je skoro vyloučeno vzhledem k pravděpodobnému věku původcovu, nebo na Moravu, kde po Gellnerovi zůstaly hlubší stopy života.¹¹⁴

Také Gellnerovi známí a přátelé z mládí Jiří Mahen a Josef Mach vedli v této věci svá soukromá pátrání a Robertu Davidovi věnovali mnohý zaujatý list vzájemné korespondence. Že by balady psal opravdu živý Gellner, oba spíše vylučovali, ale občas jako by na chvíli této víře propadali i oni (naproti tomu S. K. Neumann na Mahenův dotaz odkázal Gellnerovo případné autorství rovnou do sféry

---

¹¹⁴ ČAPEK, Karel: Zatykač na věčného studenta Roberta Davida, *Lidové noviny* 44, 1936, č. 624, 13. 12., s. 1–2.

romantického blouznění¹¹⁵). Nápodobu určitých rysů Gellnerovy mladické lyriky shodně rozeznávali (proto také Mahen v počátcích bral, spolu s dalšími, v potaz i možné autorství samotného Josefa Macha, jakožto tvůrce, jehož styl byl Gellnerovu v mladých letech blízko), shodli se však, že patrně nejde o autentické Gellnerovy texty, že jen mají tímto směrem čtenáře cíleně zavádět. Sledujme jejich výměnu. Mahen k věci mj. napsal:

*To, co jsem četl, zatím mně říká, že to rozhodně nejsi Ty, Gellner to snad také nebude. Když jsem se před začátkem války setkal několikrát s Gellnerem a loučili jsme se, byl Gellner nějaký vyvážený moudrý chlapec, až to překvapovalo.*¹¹⁶

Josef Mach:

*Ta balada 40. „o bídě každého znovuzrození“ je udělána patrně naschvál tak, aby oživila myšlenku, že Gellner snad ještě žije a že je autorem. („Je tomu dvacet roků právě... zmizel jsem ve velké nesmyslné vřavě... to ulehčilo se mé hlavě... má kariéra poety se dala obětovat hravě... jednou mne našli lidé v trávě... můj život byl už projetý, proč nestihla mne cholera, nechci být mužem od péra.“) To připomíná Gellnera. ¶ A také mnohé jiné věci ho připomínají [...]. Ale celkem jen tu a tam intonací nebo obratem. Ale myslím, že to není Gellner, nemyslím ani, že je Gellner živ, ač jsem zrovna tyto dny slyšel, že prý žije někde v Karlíně, že se o něho stará nějaká ženská atd. Nepovažoval bych však ani za tak velký zázrak, kdyby se Gellner najednou objevil, jako spíše to, že by dovedl ještě nyní napsat takové formálně dokonalé a živé básně, jako je 52 balad.*¹¹⁷

Jiří Mahen:

Ukázky se mi nelíbily a jsem zvědav na celek. To Ti napíšu. Scházela mi v ukázkách psyché Františka Gellnera, kterou mi nenahradí žádná vymyšlená dramatika, ať si souhlasí jak chce. [...] Myslíš, že by Gellner dělal takové švandy? Psal jsem Ti, že byl koncem života (řekněme) velmi

¹¹⁵ „[...] upřímně řečeno, jsem vůbec nepřemýšlel mnoho o tom, kdo je autorem 52. Nemám s tím pranic společného, ani ředitel Fürth od Borových mi o tom nic neříkal. S tím Gellnerem je to také jen romantické blouznění, zcela jistě.“ – Dopis Stanislava Kostky Neumannova Jiřímu Mahenovi z 8. 12. 1936, citováno podle *Adresát Jiří Mahen. Korespondence*. Edd. Jiří Hek – Štěpán Vlašín. SNKLU, Praha 1964, s. 28.

¹¹⁶ Dopis Jiřího Mahena Josefu Machovi z 26. 11. 1936, citováno podle *Adresát Jiří Mahen. Korespondence*. Edd. Jiří Hek – Štěpán Vlašín. SNKLU, Praha 1964, s. 41.

¹¹⁷ Dopis Josefa Macha Jiřímu Mahenovi z 28. 11. 1936, citováno podle *Adresát Jiří Mahen. Korespondence*. Edd. Jiří Hek – Štěpán Vlašín. SNKLU, Praha 1964, s. 41–42.

vážný člověk. Či že by to byl Gellner dělal s Nezvalet? Nebo že by to byl dělal Nezval s usýchajícím Gellnerem vedle sebe? ¶ Vzpomínám si, že když jsme v září chodili zde za českou techniku (Nezval, Pleva a já), že Nezval se jednoho dne nápadně přímo rozhovořil o Gellnerovi.¹¹⁸

A znovu Josef Mach:

*Jsem rád, že taky už nevěříš, že by to mohl být Gellner. Když jsem přečetl, hned jsem si tím byl jist. Ale je to tak někde schválně uděláno, aby mohlo padnout podezření na něho. Ale také na jiné! V tom vidím hlavně tu rafinovanost [...] ¶ Z Tvých dopisů však se mi zdá, že Ty pořád jaksi nevěříš, že by byl doopravdy mrtev. Naznačila to kdysi i Majerová, že je v Rusku – ale já nijak nemohu pochopit, proč by chtěl být mrtvý. Máš snad Ty nějaké důvody k domněnce, že ještě žije?*¹¹⁹

Tato korespondenční výměna obou přátel přerostla nakonec ve spor, jehož předmětem se stalo hlavně to, jestli je 52 *hořkých balad* dobrá poezie. Machovi se verše líbily pro výstižnou atmosféru životního ztroskotání (používá termín „chátrání“), Mahenovi nikoliv – a kritériem pro jeho hodnocení těchto básní se stala mj. tragika Gellnerova osudu. Její užití coby literární fikce (v rozporu s tím, že již dříve si fikčních procesů v souvislosti s Gellnerovým koncem sám povšiml – viz jeho výše citovaná přednáška) dráždilo Mahena především, Machovi k tomu ve vrcholném rozhořčení napsal:

*Milý Josefe, [...] je to něco podlého, když se to navěsilo částečně na Gellnerův osud. Podle mého mínění je to syčárna, za kterou se u Borových stydí. Člověk zmizí ve válečné vichřici, a pak přijdou hrůzostrašní spiklenci a tím osudem si srážejí ořechy? V ten okamžik škrtám veškeré sympatie s takzvaným „chátráním“ a zůstává pro mne fakt, že člověk, kterého jsem měl rád [míněn Nezval, pozn. L. K.], dělá takové hovadiny.*¹²⁰

¹¹⁸ Dopis Jiřího Mahena Josefu Machovi z 3. 12. 1936, citováno podle *Adresát Jiří Mahen. Korespondence*. Edd. Jiří Hek – Štěpán Vlašín. SNKLU, Praha 1964, s. 42–43, cit. s. 42.

¹¹⁹ Dopis Josefa Macha Jiřímu Mahenovi z 9. 12. 1936, citováno podle *Adresát Jiří Mahen. Korespondence*. Edd. Jiří Hek – Štěpán Vlašín. SNKLU, Praha 1964, s. 44–47, cit. s. 44 a 46.

¹²⁰ Dopis Jiřího Mahena Josefu Machovi ze 30. 12. 1936, citováno podle *Adresát Jiří Mahen. Korespondence*. Edd. Jiří Hek – Štěpán Vlašín. SNKLU, Praha 1964, s. 52–54, cit. s. 52–53.

Neboli, Mahen tu volá po návratu k nahlédnutí autentické hrůzy konce, před níž se z piety musí jen v úctě mlčet, po očistění příteleva osudu ode vši literatury. S autorem se podle Mahena nesmí zacházet jako s fikcí a využívat jej pro účely literární mystifikace. Je to jiné slovo úcty ke Gellnerově konci, než vyřkla Majerová. Je ale jistě neméně upřímné a vedené stejně přátelskými ohledy. V kontextu toho, jak funguje kulturní vzpomínání a zapomínání, je ovšem tato snaha předem odsouzena k marnosti.

K jakým koncům může obraz autora dospět, je-li legenda jej obestírající využita coby součást literární fikce, jsme se v poněkud extrémní poloze měli možnost přesvědčit poměrně nedávno, v pokusu o špionážní detektivku Petra H. Šlika *Stín černého motýla*, jejíž děj je situován do doby krátce po vyhlášení republiky 1918.¹²¹ Titulní Černý motýl představuje tajnou organizaci hájící zájmy zbrojního velkokapitálu, jejímž cílem je další pokračování světového válečného konfliktu, který byl právě ukončen, a za tímto účelem podniká nejrůznější sabotážní akce. Mezi řádky je naznačeno dokonce i to, že to byla právě tato organizace, která až dosud válečný konflikt udržovala v chodu. Jako nejlepší prostředek k odstartování další války se spiklencům kdoví proč jeví atentát na T. G. Masaryka přijíždějícího z exilu do nově vzniklého Československa. František Gellner v tomto žánrovém čtení vystupuje – dlouho pod svým inkognitem ostatními nerozpoznán, ale na čtenáře je v tomto ohledu spiklenecky pomrkáváno – coby mstitel na hraně zákona a téměř onnipotentní hybatel akcí směřujících k záchraně Masaryka, mladé republiky i čerstvého evropského míru, přičemž osvědčuje svou nepřekonatelnou fyzickou zdatnost, strategické myšlení, ostrostřelbu i schopnost tajemných úniků a převleků. Nesmyslnost základní zápletky i konkrétních motivů by jistě bylo lze odbýt poukazem k tomu, že nestojí za pozornost prostě proto, že jde o žánrové a navíc ne příliš dobře řemeslně zvládnuté čtení. Způsob, jakým tento text známé historické skutečnosti filtruje, zjednodušuje a ohýbá, má ovšem dle mého soudu jistou vypovídací hodnotu.

Předně poukazuje na tendenci pomáhat si u vysvětlování komplexních historických jevů, jejichž příčiny není úplně snadné pochopit, a první světová válka k takovým jistě patří v první řadě, nějakou pěknou spikleneckou teorií

---

¹²¹ ŠLIK, Petr H.: *Stín Černého motýla. Detektivní příběh z prvních dnů republiky*. Arsci, Praha 2008. Za upozornění na tuto knihu děkuji Tomáši Prokúpkovi. Pro úplnost je třeba dodat, že Gellner je jako postava – tentokrát už spíše okrajově – využit též ve volném pokračování, v němž se postavy přesouvají na Podkarpatskou Rus, *Strach pod Karpaty*. Arsci, Praha 2011.

v pozadí, která situaci přehledně zjednoduší – nejen recipientům knihy, ale i jejím kladným hrdinům, kteří sice fandí mladé republice, ovšem k předchozímu čtyřletému válečnému běsnění a rozložení mezinárodních koalic v rámci něj pro jistotu nezaujímají postoj, skutečný nepřítel je tak určen ex post, je to zlo za viditelnou scénou dění. Z Františka Gellnera zbývá rovněž pozoruhodně málo. V první řadě je to skutečnost, že psal básně (dle knihy se zdá, že nic jiného), jež se těší oblibě u žižkovské galerky, s níž je tato literární postava zadobře a umí se v tomto prostředí pohybovat (zde má patrně jít o literární reflexi mladického bohémství literárních anarchistů kolem S. K. Neumanna). Zároveň se ovšem tento literární Gellner stal svými básněmi ještě za života pevnou součástí českého literárního kánonu. Na tuto skutečnost upozorňuje hlavní protagonista románu, chudý venkovský student přišedší do Prahy za studii, vychovaný svými selskými patriotickými rodiči k lásce k literatuře: v rodinném literárním pantheonu vedle sebe zcela bezkonfliktně působí Jan Hus, Karel Havlíček, Jan Neruda a kupodivu také čeští literární anarchisté v čele s Františkem Gellnerem. Z Gellnerovy fyziognomie zůstala jen ryšavá bradka (známá z jeho slavné autokarikatury), z dobrých důvodů potřeb příběhu jsou pominuty další fakticky doložené skutečnosti, jako příkladně krátkozrakost a podlomené zdraví, s nímž do války odcházel, stejně jako již dříve při pravidelných vojenských cvičeních opakovaně osvědčovaná malá vytrvalost, střelecká neschopnost a spíše horší orientační smysl. Ze všeho ostatního pak zbývá tušení někdejších milostných vztahů (vztahovaných v textu k citacím z Gellnerovy lyriky) a právě ono haličské zmizení (které se ukáže být jen prvním z řady krycích manévřů, jichž je postava schopna). Kondenzovaně jsou tyto motivy shrnuty ve vnitřním monologu hlavního hrdiny v samém závěru textu, když mu konečně dochází pravá totožnost jeho předchozího „partáka“ v řešení případu (i zde jsme mimo jiné svědky citování Gellnerových veršů v situaci jdoucí proti logice jejich původního smyslu):

Ano, všechno do sebe zapadá! Jak mohl být tak slepý? Měl přece tolik stop, které jej měly dovést k rozluštění Františkovy pravé totožnosti. Věk, datum povolání na frontu i jeho zmizení v ní. Vždyť i podoba, nebýt plnovousu a té jizvy, byla zřejmá. Tehdy, v Jedové chýši, zahrála ona tajemná kapela právě jeho verše, jemu na počest. Takže on žije! Nezahynul na haličské frontě, ale vrátil se inkognito do Čech! Ať již je jeho hřích z minulosti jakýkoliv, považuje jej zřejmě za dobrý důvod k tomu, aby skrýval svou

pravou identitu, neboť neví nic o tom, že sám Ctirad Houska [tj. detektiv informovaný o někdejším údajném provinění – pozn. L. K.] prohlásil jej nevinným. ¶ Josefu Václavovi vytanuly na mysli verše, které měl od tohoto velikána mezi českými básníky vždy nejraději: ¶ Bud' dobrá v svém žití a šťastná v svém snění / a zapomeň na všechno, dítě mé. / Vid', nebe není a peklo není; / a na zemi stěží se sejdeme. // ¶ Ze zadumání vytrhla jej Marie, která mu vtiskla vlhký polibek do vlasů. ¶ „Na co myslíš?“ ¶ „Na tebe,“ řekl Josef Václav. „Na nás dva.“¹²²

---

¹²² Tamtéž, s. 221–222.

1.4 Po stopách editorů a interpretů

V dalším výkladu budeme sledovat zejména proměny a výraznější posuny v interpretaci Gellnerova díla, učiníme tak alespoň v těch nejhrubších obrysech v podobě jednotlivých zastavení u edic a zásadních interpretačních textů.

Jak jsme již zmiňovali, v poválečném čase bylo vzpomínání na Gellnera provázeno snahou o zpřístupnění jeho díla. Prvním logickým úkolem bylo v tomto ohledu vydání *Nových veršů*, sbírky nachystané do tisku samotným autorem. Mezi recenzemi ji posléze hodnotícími nenalezneme snad žádnou, která by tím či oním způsobem netematizovala více či méně pravděpodobnou smrt jejího autora.¹²³ Kniha je hodnocena s pochopením – především jako práce potvrzující kontinuitu v Gellnerově tvorbě, byť někteří recenzenti (mj. Arne Novák, jenž sbírce věnoval hned dvě své ve svém celku vřele oceňující recenze¹²⁴) si povšimli nárůstu rezignujících tónů a empatické citovosti v jejích lyrických číslech.¹²⁵

Mezi ohlasy vyvolanými vydáním *Nových veršů* není bez zajímavosti zmínit dva drobné konflikty, které se v této souvislosti objevily v tisku. Čeněk Jiřina v článku Zapadlé jiskry uveřejněném v *Lidových novinách* vzpomínal na Gellnerovo brněnské působení jako na období, které bouřliváka proměnilo

¹²³ Viz JEŽ, Štěpán: Čtyřicátníci. Toman, Gellner, Holý. *Cesta 2, 1919–1920*, č. 13, 1919, s. 258–259; K. Č. [= ČAPEK, Karel]: František Gellner: Nové verše. *Národní listy* 59, 1919, č. 170 (*Literární příloha Národních listů*), 20. 7., s. 10; J. H. [= HORA, Josef]: Knihy básní. S. K. Neumann, F. Gellner, O. Štorch-Marien. *Právo lidu* 28, 1919, č. 176, 27. 7., s. 9; KRECAR, Jarmil: Básnické knihy. *Moderní revue* 25, sv. 34, 1918–1919, č. 12, 8. 9. 1919, s. 561–565; A. N. [= NOVÁK, Arne]: O Františku Gellnerovi. *Venkov* 14, 1919, č. 192, 15. 8., s. 3–4 (při příležitosti zařazení tří básní F. Gellnera do programu Červené sedmy byla recenze přetištěna in *Věstník Červené sedmy* 1, 1919–1920, č. 6, 1919, s. 1–2); A. N. [= NOVÁK, Arne]: František Gellner: Nové verše. *Lumír* 47, 1918–1920, č. 10, 28. 1. 1920, s. 473; NOVOTNÝ, Miloslav: Z nových veršů. *Nové Čechy* 3, 1919–1920, č. 1, 20. 10. 1919, s. 33–37; v. [= ?]: Pražský dopis. *Rovnost* 35, 1919, č. 341, 13. 12., s. 3–4.

¹²⁴ Novák vyzdvihuje právě Gellnerovu lyriku této sbírky, rozporupně hodnotí jen humoristicko-satirickou epiku v knize obsaženou („[...] ani se nechce věřit, že tyto granátové krystaly temného lesku a krvavé záhadnosti vznikly na témže srdci, které svou bujnou, zkalenou pěnu rozstříkalo v podkasáných všetečnostech kabaretních grotesek, jako Mravoučná povídka o hodném a zlém hochu, Babička Málková a Vavřinec.“ – A. N. [= NOVÁK, Arne]: František Gellner: Nové verše. *Lumír* 47, 1918–1920, č. 10, 28. 1. 1920, s. 473); na druhou stranu ovšem Gellnerovu báseň věnovanou Mikoláši Alšovi k jeho šedesátinám, jež je velmi podobného ladění, délky a konečkonců ji provázely i shodné okolnosti vzniku (všechny texty vznikly pro *Večery Lidových novin*, kde doplněny o autorské ilustrace vyplňovaly závěrečnou celostranu), Novák naopak (snad pod vlivem étosu doby) pokládá za důkaz Gellnerovy přirozené „českosti“ („[...] i když za rámeček chvilkových svých lásek oživuje v názorné zkratce Lucemburskou zahradu, cítíme, že tento štětec vedla ruka českého umělce, jenž se smí bez rouhání hlásiti k svému drahému Mikoláši Alšovi v den jeho svátku.“ – A. N. [= NOVÁK, Arne]: O Františku Gellnerovi. *Venkov* 14, 1919, č. 192, 15. 8., s. 3–4, cit. s. 4).

¹²⁵ Vedle Nováka např. Jarmil Krecar – viz KRECAR, Jarmil: Básnické knihy. *Moderní revue* 25, sv. 34, 1918–1919, č. 12, 8. 9. 1919, s. 561–565.

v solidního občana a svědomitého pracovníka, na závěr si však neodpustil invektivu adresovanou Neumannovi:

*Všecko, co Gellner v posledních letech napsal, vyšlo v Lidových novinách. Pomlčel-li o tom vydavatel jeho Nových veršů S. K. N., je to jen doklad známé taktiky pražské k venkovským listům.*¹²⁶

Druhý text časově předchází, vyšel rovněž z okruhu redakce *Lidových novin* a je svým vyzněním ještě prudší. Příznačně není přímo reakcí na vydání *Nových veršů*, ale na recenzi na tuto sbírku, která vyšla v sociálnědemokratickém listu *Rovnost* (13. 12. 1919). Text celkem právem reaguje na věcné chyby recenze, především se ale ostře ohrazuje vůči snaze představit Gellnerovu tvorbu pro *Lidové noviny* jako marginální.¹²⁷ Autor naopak se zjevným ostnem připomíná Gellnerovy nikterak přátelské postoje k sociální demokracii – a opět se tu v této souvislosti vynořuje potřeba Gellnerovo knižně dosud nepublikované dílo sebrat a vydat, tentokrát však je tato potřeba zdůvodněna velmi pragmaticky: aby sociální demokraté „dali Gellnerovi pokoj“ (a aby jeho jméno zůstalo v dobrém spojené výhradně s *Lidovými novinami* – dodejme my):

*Je ošklivé provozovat na účet nezvěstného umělce takové malicherné kejkle, a sociálně-demokratický kritik by o Gellnerovi, který by byl mezi námi, sotva napsal něco takového, Gellner nenechal sociálních demokratů nikdy v pochybnostech, jak z plna srdce a vášnivě jich nenáviděl. Postaráme se bohdá brzo, aby byly vydány Gellnerovy obrázky i básně, v Nových verších neobsažené, a pak dají sociální demokraté Gellnerově dílu i osobnosti pokoj.*¹²⁸

V obou zmíněných případech jde v jádru o totéž, spor je o to, kdo je oprávněn se ke Gellnerovi hlásit a nakládat s jeho obrazem, jde o zvýznamňování vlastní role a naopak vylučování jiných subjektů z okruhu těch, kdo mohou vzpomínat a interpretovat. (Spor o to, kdo je oprávněn vstupovat do utváření obrazu v paměti,

---

¹²⁶ JIŘINA, Čeněk: Zapadlé jiskry. *Lidové noviny* 28, 1920, č. 544, 1. 11. (ráno), s. 1–2.

¹²⁷ „[...] Krom několika málo starších básní je celá knížka *Nové verše* sestavena z básní, které byly nejen otištěny poprvé v *Lidových novinách*, ale které byly pro ně také napsány [...] Je-li práce Gellnerova v *Lidových novinách* dobou jeho uměleckého úpadku, pak jsou *Nové verše* plodem tohoto úpadku a nemohou za mnoho stát. Anebo jsou *Nové verše* tak znamenité, jak kritik *Rovnosti* píše, a pak – pak chce sociálnědemokratický literární kritik jen zastříti svému čtenářstvu skutečnost, že tento básník bouřlivák byl v plném uměleckém rozkvětu, když pracoval pro *Lidové noviny*, a že jim sloužil nikoli proto, že byl v úpadku, ale protože je měl rád a mohl jim sloužit z přesvědčení.“ – Literární kritik. *Lidové noviny* 27, 1919, č. 345, 14. 12., s. 4, nesignováno.

¹²⁸ Tamtéž.

se v Gellnerově případě ještě později zopakoval v již zmíněné výměně mezi literární kritikou zosobněnou A. Novákem a „přátelským vzpomínáním a interpretací“ ztělesněným S. K. Neumannem.)

Na připomínání Gellnera se v průběhu dvacátých let podílely zejména dva okruhy: redakce *Lidových novin* (viz např. soubor vzpomínkových článků A. Heinricha z roku 1926¹²⁹ či jednu z prvních z rozsáhlejších interpretací celku Gellnerova díla od někdejšího kolegy z redakce A. Veselého¹³⁰) a někdejší bohémský okruh kolem S. K. Neumanna. Jejich akcenty mohly být položeny mírně odlišně, v zásadě ale panovala shoda, že zásadní je vydat celek Gellnerova díla. Původně proklamovaný záměr redakce *Šibeniček* uspořádat Gellnerovy spisy (editorem měl být E. Bass)¹³¹ nedošel naplnění. Gellnerova rodina se nakonec obrátila na literárního historika a editora Miloslava Hýska, při přípravě edice mu pak zejména bratr Františka Gellnera Gustav poskytoval veškerou možnou součinnost.¹³²

Hýskova edice třísvazkových *Spisů Františka Gellnera* (1926–1928) má ve vydávání Gellnerova díla místo centrální,¹³³ na Hýskův soubor se následně odvolává další sekundární literatura a pozdější editoři z tohoto celku bez výjimky vycházejí. Záslužnost Hýskova edičního počínu ve směru knižní fixace a zpřístupnění Gellnerova díla ocenili všichni recenzenti Gellnerových spisů. *Spisy* představují výkon, jenž co do sběru Gellnerových textů i co do obeznámenosti s autorovou rukopisnou pozůstalostí nebyl po následujících téměř

---

¹²⁹ HEINRICH, Arnošt: O Františku Gellnerovi. Jak jsem ho poznal. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 587, 22. 11. (ráno), s. 1; Jak přišel do Brna, č. 600, 29. 11. (ráno), s. 1; Politik, antisemita, rváč a ledacos, č. 613, 6. 12. (ráno), s. 1; Jak se bavil – Jak odešel, č. 625, 13. 12. (ráno), s. 1. Pro *Lidové noviny* připravil již dříve sérii memoárů na Gellnera také jeho přítel z mládí Josef Mach (MACH, Josef: Mladoboleslavské vzpomínky I–III. *Lidové noviny* 32, 1924, č. 617, 10. 12. /ráno/, s. 1–2; č. 628, 16. 12. /ráno/, s. 1–2; č. 634, 19. 12. /ráno/, s. 1–2; později zde byl uveřejněn ještě text MACH, Josef: Z posledních dnů Frant. Gellnera. *Lidové noviny* 40, 1932, č. 281, 4. 6. /ráno/, s. 1–2).

¹³⁰ VESELÝ, Adolf: František Gellner, básník a karikaturista. *Moravskoslezský sborník* 2, 1919–1920, č. 2, květen 1919, s. 58–62.

¹³¹ Zpráva, že „*družina Šibeniček*“ obdržela od rodiny svolení a plánuje vydat Gellnerovo literární dílo, byla uveřejněna v článku Literární a umělecká pozůstalost Fr. Gellnera v *Lidových novinách* 28, 1920, č. 296, 17. 6. (ráno), s. 9. V rovině časově vzdálenější byl proklamován záměr vydat i Gellnerovy práce výtvarné.

¹³² Viz k tomu korespondence bratra Františka Gellnera Gustava s Hýskem a také opis Gellnerových prací provedené Gustavovou rukou (oboje uloženo v LA PNP, fond František Gellner).

¹³³ František Gellner: *Spisy Františka Gellnera I. Básně; Spisy Františka Gellnera II. Povídky a satiry; Spisy Františka Gellnera III. Přístav manželství – Potulný národ – Fejetony*. Editorem všech tří svazků byl Miloslav Hýsek, vydány byly v edici Pantheon nakladatelství Fr. Borový v Praze v letech 1926, 1927 a 1928.

sto let překonán (přímo s rukopisnou pozůstalostí se pro účely svého vydání seznámil z dalších editorů pouze Vladimír Justl při přípravě svazku pro edici Národní knihovna) – pozdější objevy zasutých Gellnerových textů či nových rukopisných verzí textů stávajících, které Hýsek nedohledal, jsou pouze několikapoložkovou záležitostí.

Ambicí Hýskovy edice bylo přinést Gellnerovy dokončené literární texty v úplnosti: ve třech svazcích tak bylo shromážděno dílo básnické (počítaje v to i básnické překlady), prozaické, publicistické i dramatické, a to vše včetně textů dosud nepublikovaných (stranou zůstal jen nedokončený překlad Descavesova románu *Poddůstojníci*, který od října 1913 do června 1914 vycházel na pokračování v *Lidových novinách*). Z doprovodného edičního aparátu vysvítá editorův zájem o Gellnerovu rukopisnou pozůstalost, jejíž znalosti pak Hýsek využívá i pro argumentaci ve své literárněhistorické práci věnované Gellnerovi.¹³⁴ Ediční aparát *Spisů* pak ozřejmuje některé editorovy pravopisné úpravy, upozorňuje na opravované tiskové chyby, vysvětluje kritéria řazení svazků, shrnuje textové historie jednotlivých položek, poskytuje editorovi prostor pro prezentaci textů, jež z různých důvodů nebyly do svazku zařazeny (právě zde jsou tak uveřejněny varianty i vyškrtnuté rozsáhlejší celky textace básní), a nacházejí se zde i věcné vysvětlivky ke Gellnerovým textům, přičemž kritéria pro volbu toho, co je vysvětlováno, nejsou tematizována. Za výběrem míst k vysvětlení lze do jisté míry vytušit Hýskovu úzkou spolupráci s Gellnerovou rodinou: poznámkou tak může být opatřena poněkud nahodilá biograficky založená marginálie,¹³⁵ a naopak, četné dobové společenské a zejména politické souvislosti Gellnerových publicisticky orientovaných textů jsou osvětlovány jen velmi výběrově. Důvodem je snad to, že na jedné straně byly některé události „velkých dějin“, na něž Gellner ve svých textech odkazuje, v paměti současníků stále živé, na straně druhé naopak narážky na mnohé události z moravského regionálního politického dění v letech předválečných mezitím zcela zapadly, a nebyly tak možná již ani pro editora zcela srozumitelné.

---

¹³⁴ Viz dále v kapitole druhé této práce.

¹³⁵ Srov. např.: „[...] se studentským jeho [tj. Gellnerovým – pozn. L. K.] životem souvisí i Pozdrav rodnému kraji, vzpomínka na kosmonoskou silnici, kudy básník chodil v podvečer na procházku, a Vzpomínka, v níž polní cestou u kříže jest míněna cesta za mladoboleslavskými sady na Štěpánce“ – *Spisy* I, s. 431.

Protože celá řada Gellnerových prací vyšla ve Spisech knižně vůbec poprvé (anebo z rukopisu vůbec poprvé), nutilo kritiku jejich zveřejnění se alespoň dílčím způsobem vypořádat i s těmi částmi Gellnerova díla, které dosud v živém čtenářském povědomí scházely. Nejčastěji ovšem již tyto dobové recenze dávají tušit, že se patrně převratného čtenářského ohlasu toto dosud většinově neznámé dílo Gellnerovo nedočká. U svazku druhého a třetího, které přinesly Gellnerovu prózu, fejetony a drama, je v recenzích stejně často či snad častěji chválen Hýsek za svou pečlivost a erudici než autor za své texty mimo oblast lyriky. Spíše ojedinělá je tak recenze Pavla Eisnera velmi vysoko hodnotící Gellnera prozaika, přirovnávající ho dokonce k Maupassantovi.¹³⁶ Daleko obvyklejší je hodnocení následující:

*Tímto třetím svazkem jest ukončeno souborné vydání Gellnerových spisů; dru Miloslavu Hýskovi, jenž toto vydání pečlivě uspořádal a napsal k němu zhuštěnou studii, patří opravdová zásluha, že z polovičního zapomenutí vyzvedl opravdového, živého básníka, v jehož díle jsou práce prozaické sice složkou druhořadou, ale přece jen doplňkem zajímavým.*¹³⁷

Jak jsme již řekli, díky Hýskově edici mohou všichni budoucí interpreti Františka Gellnera stavět na snadném přístupu k jeho textům. Tato zdánlivá snadnost ovšem bude skrývat úskalí: knižní vydání – není-li vybaveno vysvětlivkovým aparátem, který by deficit poněkud zmírňoval – dává pochopitelně velmi rychle zapomenout na původní kontext jednotlivých prací. Vzhledem k tomu, že velkou část Gellnerova díla tvoří na aktuální dění reagující a v periodickém tisku zveřejňovaná publicistika řečí vázanou i nevázanou, můžeme říci, že tento problém bude ve spojitosti s Gellnerovým dílem velmi aktuální.

Důkazem budiž už ocenění Gellnerových satir z pera F. X. Šaldy v polovině třicátých let:¹³⁸ kritik tu staví celé Gellnerovo dílo politické veršované satiry výše než jeho intimní lyriku, při jeho charakterizaci se ovšem dopouští

---

¹³⁶ Srov. z jejího závěru: „Denn mit Gellner und seinem komplexen Realismus, seinem Sinn für die Essenz der Dinge, seinem männlich tragischen Pessimismus und seiner formalen Begnadung ist nicht weniger verlorengegangen als der tschechische Maupassant. [Neboť s Gellnerem a jeho komplexním realismem, smyslem pro podstatu věcí, mužně tragickým pesimismem a formálním nadáním se neztratil nikdo menší než český Maupassant.]“ – P. E. [= EISNER, Pavel]: František Gellners Prosa. *Prager Presse* 7, 1927, č. 216, 7. 8. 1927, s. 6.

¹³⁷ Dr. V. M. [= ?]: Svět Štechův a Gellnerův. *Moravskoslezský deník* 31, 1928, 22. 7.

¹³⁸ ŠALDA, František Xaver: Několik myšlenek na téma básník a politika (Dokončení). *Šaldův zápisník* 6, 1933–1934, č. 10–11, červenec 1934, s. 373–383.

několika pochopitelných omylů, jež zcela odpovídají zdání, které vzniká, pokud Gellnerovy texty dostatečně vzdálíme z místa a času, v nichž byly publikovány. Šalda tu tak může tvrdit, že Gellnerova satira stojí nad politickými stranami a kritizuje všechny stejně, i to, že jeho vlastní řeč je zcela imunní vůči frázi, protože už patřičnou stranickou linii a ozvuky její rétoriky v Gellnerově vyjadřovacích prostředcích nerozliší.¹³⁹

Podobná – patrně rovněž spíše nezáměrná – nedorozumění začala ještě o něco dříve provázet také vnímání Gellnerova karikaturního díla. Na to, že by i tato část Gellnerova díla měla být vydána, poukazovali již v poválečné době zvláště ti, kteří byli svědky Gellnerovy největší karikaturní slávy ve *Večerech Lidových novin* v posledním období jeho života (ale také mnozí další). Jedním z nich byl i Adolf Veselý a právě jeho text je zajímavý tím, jak vzpomínky na Gellnerovy karikaturní příspěvky do *Lidových novin* konstruuje (velmi pravděpodobně zcela neúmyslně) tak, aby z nich Gellner lidsky vyšel co nejlépe. V textu A. Veselého je tak Gellner prezentován coby talentovaný kreslíř oddaný svým novinám, ale zároveň – jak paradoxní pro dobrého satirika – údajně jako člověk beze všeho zlého úmyslu vůči zobrazovaným osobám; z Gellnera se tak v tomto textu stává esence české národní povahy, která má spočívat v jakémsi empatickém dobráctví zahlazujícím případné konflikty:

[...] *Večerům věnoval se František Gellner před válkou cele. [...] dopracoval se postupem času své osobité techniky jednočará kresby perem, plné prostoty a srdečnosti, které nám vždy ztělesňovaly v nich to, co se zve českostí pojetí a podání. ¶ [...] Jeho společenské kresby jsou naivně srdečné a nejlepší jeho karikatury sedí, jak se říká, sedí tak dokonale, že jsou neodolatelné a vedle svého satiricko-karikaturního vystižení mají navíc rys dětsky humorné prostoty, která usmíruje. Ne vzteklá a dravá nenávist a podrážděná neusmířitelná zloba soustřeďovala pozornost jeho oka a vedla jeho ruku. Nic z toho všeho! Dobráka cítíte a vidíte za všemi jeho karikaturami, jež ani rozlícená vášeň politického a volebního boje nedovedla vymknouti z humorného jeho pojetí zjevů, osob a věcí světa. Vycházel do boje vyzbrojen ostrou širočinou; a když již již napráhl ruku k zdrcující ráně, hle, uzřel v lesklém zrcadle plochy širočiny groteskní obraz*

---

¹³⁹ Otázkám návratu k tomuto původnímu kontextu budou věnovány kapitola čtvrtá a pátá této práce.

*svého odpůrce, své oběti – i zasmál se srdečně. A tak namísto mrtvol politických odpůrců přinášel domů veselou kořist' jejich lidské směšnosti. Neměly jeho karikatury neurvalé zběsilosti karikaturistů německých ani zapeklité jedovatosti karikaturistů francouzských; byla v nich česká bodrost.*¹⁴⁰

Taková vzpomínka byla možná právě a jenom tehdy, bylo-li již mnohé z Gellnerovy tvorby mezitím zapomenuto (živa tak zůstávala hlavně vzpomínka na to, jak tyto obrázky bývaly populární).

Stran Gellnerových karikatur měl tento stav platit navíc velmi dlouho a *Spisy* připravované u Borového jej nakonec stvrdily. V záměrech nakladatelství sice snad doplňkový čtvrtý svazek s výběrem s karikatur původně figuroval,¹⁴¹ ale z plánu sešlo. Důvody známy nejsou, lze na ně ale uhadovat: největší problém patrně představovala finanční náročnost takového podniku s nejistou návratností, možná v kombinaci s obtížemi ryze technického charakteru (celá řada Gellnerových básní doprovázených jeho vlastními ilustracemi přímo v textu byla původně tištěna na novinový formát, a jejich knižní přetisk zachovávající původní velikost s ohledem na čitelnost písma by tak znamenal pracovat s rozměry folia). Hýsek chybějící obrazovou složku ve *Spisech* reflektuje jako problém a u textů doprovázených původně Gellnerovými vlastními kresbami sahá k jednomu ze tří řešení – buď je pokládá za „*pouhou ilustraci*“ a pak je bez náhrady vypouští; nebo se u těch, kde to považuje za zásadní pro porozumění satirického zacílení

¹⁴⁰ VESELÝ, Adolf: František Gellner, básník a karikaturista. *Moravskoslezský sborník* 2, 1919–1920, č. 2, květen 1919, s. 58–62.

¹⁴¹ Je alespoň zmiňován v článcích informujících o přípravách Gellnerových spisů: „Podle zprávy *Lidových novin* podařilo se nakladatelství *Fr. Borového* v Praze získati od rodiny básníka, který se stal za války nezvěstným, právo vydati souborně veškeru jeho literární pozůstalost a připojiti k ní i výběr reprodukcí jeho díla výtvarného.“ – NOVOTNÝ, Josef Otto: Souborné vydání literární pozůstalosti Fr. Gellnera. *Cesta* 7, 1924–1925, č. 35, 1925, s. 556; „Přemnoho z celého souboru je nerozlučně spjato s nezapomenutelnou Gellnerovou činností v redakci *Lidových novin* a zvláště v jejich předválečné beletristické příloze *Večerech*; a zvláště v dodatkovém svazku reprodukcí najdou čtenáři *Lidových novin* z té doby množství jadrných karikatur, jež jim připomenou velké národní, kulturní a politické boje předválečné, do nichž Gellner s veselou rvavostí a útočností týden co týden zasahoval.“ – DS. [= ?]: Památce Františka Gellnera. *Lidové noviny* 33, 1925, č. 184, 12. 4., s. 7. Ještě před Hýskovým podnikem existoval plán na Gellnerovy spisy mezi okruhem autorů satirického listu *Šibeničky*, editorem měl být E. Bass. Plán počítal i se svazkem satirického výtvarného díla: „*Družina Šibeniček obdržela od rodiny zmizelého básníka předběžné právo vydati jeho sebrané spisy. [...] Později, až to tiskové a reprodukční poměry dovolí, má býti vydáno i album Gellnerových karikatur.*“ – Literární a umělecká pozůstalost Fr. Gellnera. *Lidové noviny* 28, 1920, č. 296, 17. 6. (ráno), s. 9, nesignováno.

textu, snaží absenci obrazového doprovodu nahradit jeho slovním popisem.¹⁴² A konečně v několika případech – u textů, které považoval za neschopné samostatné existence bez obrazového materiálu – to editora omezilo dokonce v samotné možnosti je plnohodnotně do knihy zařadit.

V dobovém kontextu deficit alespoň částečně dočasně suplovala výstava Gellnerova výtvarného díla, zahrnující vedle karikaturních kreseb i jeho práce malířské. Konala se v říjnu a listopadu 1927 v Umělecké besedě v Praze a následně v lednu 1928 v Brně ve Výstavním pavilonu Klubu výtvarných umělců Aleš a doplňovala ji drobná publikace s výtvarnou studií Jaromíra Pečírky a několika vzpomínkovými texty¹⁴³. Výstava byla vřele přijata v tisku, kde byla vnímána v první řadě coby splácení dluhu Gellnerovi coby výtvarníkovi¹⁴⁴ – zejména brněnské noviny ovšem vyjadřovaly velké znepokojení nad malým diváckým zájmem o její reprízu v Brně.¹⁴⁵ (Také druhá samostatná výtvarná výstava prací Františka Gellnera,¹⁴⁶ jež se konala jen těsně předtím, než do kulturního provozu zásadně vstoupily velké politické dějiny, od prosince 1947 do ledna 1948 opět v Umělecké besedě, velký ohlas diváků nevzbudila, jeden z jejích recenzentů svůj text s výčitkou k publiku výmluvně nazval Prázdná výstavní síň.¹⁴⁷ Jiné dobové ohlasy vedle toho naznačovaly, že samo Gellnerovo jméno již patří k těm méně známým.¹⁴⁸)

---

¹⁴² Srov. např. jeho vysvětlivku k básni Šťastná Albánie: „*V první sloce, jak je patrné z obrázku, je míněn válečný materiál.*“ – HÝSEK, Miloslav: Poznámky. In GELLNER, František: *Spisy Františka Gellnera I. Básně*. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha 1926, s. 429–448, cit. s. 440.

¹⁴³ Srov. *Souborná výstava karikatur a obrazů malíře Františka Gellnera. Říjen–listopad 1927*. Výtvarný odbor Umělecké besedy v Praze, Praha 1927. Katalog přinesl výkladový text Jaromíra Pečírky František Gellner, malíř (s. 2–3), Gellnerův krátký životopisný medailon rovněž od Pečírky (Životopis, s. 3–4) a vzpomínky Viktora Dyka (Vzpomínka na F. Gellnera, s. 4), Marie Majerové (Čtyři doby kreslíře Gellnera, s. 4–6) a Heleny Malířové (Tři nákresy, s. 6–7).

¹⁴⁴ Srov. např. „*Výstava výtvarného díla Gellnerova v Umělecké besedě vyrovnává jen dluh, jímž byla veřejnost povinna jeho památce. Pro básníka se zapomnělo na malíře tím spíše, že byl doma znám jen jako kreslíř pro noviny, což se u nás před válkou nijak necenilo.*“ – MAREK, Josef Richard: Smutný cynik. K výstavě obrazů F. Gellnera v Umělecké besedě. *Rozpravy Aventina* 3, 1927–1928, č. 3, 27. 10. 1927, s. 27–28; č. 4 (s názvem Sentimentální cynik II), 10. 11. 1927, s. 43; cit. č. 4, s. 43.

¹⁴⁵ Srov. např. „*Brněnská výstava F. Gellnera, která je otevřena v paviloně na Žerotínově náměstí už jen do konce tohoto týdne, má návštěvu tak nepatrnou, že nezájem a nevšímavost zdejšího obecnstva budí až úžas. Zvláště uváží-li se, že jde o umělce v Brně tak známého a oblíbeného, populárního nejen jako kreslíře, nýbrž i jako literáta.* [...]“ – jz [= ?]: Brněnská výstava F. Gellnera. *Lidové noviny* 36, 1928, č. 29, 17. 1. (ráno), s. 7.

¹⁴⁶ Katalog k ní připravil karikaturista a Gellnerův přítel Zdeněk Kratochvíl – KRATOCHVÍL, Zdeněk: *František Gellner. Karikatury a kresby*. Umělecká beseda, Praha 1947.

¹⁴⁷ BRAMBORA, Josef: Prázdná výstavní síň. *Kulturní politika* 3, 1947–1948, č. 19, 30. 1. 1948, s. 2.

¹⁴⁸ Srov. „*V Alšově síni je výstava karikatur kreslíře a básníka Františka Gellnera. Míjí skoro bez pozornosti. Dnešním mladým asi jméno Gellner už mnoho neříká* [...]“ – -rna [= KOVÁRNA,

Nejpozději s koncem dvacátých let začalo být Gellnerovo dílo výtvarně vnímáno jako samostatná kategorie stojící *vedle* jeho působení v oboru literatury, a to včetně prací, které byly původně koncipovány jako jeden textově-obrazový celek – co bylo původně spojené, bylo rozpojeno a začalo žít svými samostatnými životy. V textech literárněhistorických je tak Gellner obvykle charakterizován jako „také karikaturista“, čímž zájem referujícího obvykle končí (o fragmentarizaci Gellnerových kresebných celků za účelem výroby ilustračního doprovodu už ostatně byla řeč výše). A reflexi výtvarné složky Gellnerova díla se od té doby věnují výtvarní kritici – z těch vůbec prvních jmenujme vedle výše zmíněného historika umění a kurátora Jaromíra Pečírky a výtvarného kritika Josefa Richarda Marka také Josefa Čapka, který rovněž o Gellnerově první výstavě s porozuměním (ovšem výhradně uměnovědným) v *Lidových novinách* referoval.¹⁴⁹

Již od počátku byl zcela zřejmý Gellnerův význam na poli moderní české karikatury, který mu předurčoval jisté místo v každých dějinách tohoto žánru,¹⁵⁰ jeho zkoumání u nás ovšem patřilo k oblastem po dlouhou dobu spíše zanedbávaným, teprve v poslední dekádě se k němu obrací badatelská pozornost.¹⁵¹ V zásadě jediným syntetickým pokusem druhé půle 20. století představit tradici české karikatury je práce Adolfa Hoffmeistera z roku 1955 *Sto let české karikatury*.¹⁵² Reprezentativní monografie s bohatým obrazovým doprovodem ve svém obecném výkladu pojímá karikaturní satiru velmi vážně – téměř výhradně jako prostředek politického boje, stranou jsou ponechány její složky relaxačně-zábavné (tím se velmi blíží pojetí literárního historika Františka

---

František]: Svobodná karikatura. *Svobodné slovo* 4, 1948, č. 15, 18. 1., s. 4; „*Karikatury a kresby jsou vystaveny v Alšově síni UB na Malé Straně a jejich autorem je v první světové válce předčasně zemřelý František Gellner. Nevím, který z našich čtenářů se ještě rozpomene na jeho jméno.*“ – vlv [= ?]: *Karikatury a kresby. Lidová kultura* 4, 1948, č. 2, 21. 1., s. 7.

¹⁴⁹ jč [= ČAPEK, Josef]: Pražské výstavy. *Výstava obrazů a karikatur Františka Gellnera. Lidové noviny* 35, 1927, č. 551, 2. 11. (ráno), s. 7.

¹⁵⁰ Za zakladatelskou osobnost moderní české karikatury „*uměleckého zrna*“ pokládal Gellnera už jeden z prvních uměnovědných teoretiků, který se otázkou zabýval – viz MAREK, Josef Richard: *Česká karikatura. Život. Výtvarný sborník* 5, 1925, 12. 1., s. 90–96, zde s. 95.

¹⁵¹ Viz dva výstavní projekty doplněné v obou případech obsáhlým pojednáním látky v doprovodném katalogu: CHROBÁK, Ondřej – WINTER, Tomáš – FRONK, Václav – ADAMOVÁ, Vladimíra: *V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900–1950*. Gallery, Praha 2006; a PRAHL, Roman – VONDRÁČEK, Radim – SEKERA, Martin. *Karikatura a její příbuzní. Obrazový humor v českém prostředí 19. století*. Arbor vitae, Řevnice 2014. Důležitost Gellnerovy role při formování české karikaturní tradice zmiňují shodně oba projekty.

¹⁵² HOFFMEISTER, Adolf. *Sto let české karikatury*. SNKLHU, Praha 1955.

Buriánka ze stejné doby). Gellnerův samostatný medailon v této knize¹⁵³ je především životopisný a nepřináší zásadní překvapení (i zde se mimochodem citují jeho verše „*Nejlépe bylo by...*“ atd. k sugesci válečného konce). Velmi zajímavý je ovšem výběr karikatur, kterými je tento medailon doplněn, a zacházení s nimi. Vedle kreseb jsou tu totiž přetištěny i Gellnerovy básně (dvě z pěti pouze v úryvcích), jejichž výběr byl veden snahou zařadit ukázky z literární satiry, a to takové, která bude jistým způsobem srozumitelná i při neznalosti kontextu – vybrané verše politické satiry z *Večerů* se tu proto potkávají s básní V Paříži (v textu medailonu Hoffmeister na pařížský pobyt klade velký důraz vzhledem ke Gellnerovým výtvarným inspiracím) i s XX. básní z *Radostí života* s incipitem Konečně je to možná věc. Gellner tu má být zjevně prezentován jako literát i kreslíř současně, tato snaha se ovšem při bližší znalosti věci jeví poněkud problematičtěji. Texty zde otištěné nijak nesouvisejí s obrazovým materiálem, ačkoliv (zvláště u básně V Paříži tištěné na dvojstraně zároveň s karikaturami z pařížského období) takový dojem může – a snad i má – vznikat. A poněkud paradoxně dokonce i tam, kde k přetiskovaným veršům existuje Gellnerův původní ilustrační doprovod, je pro účely knihy zvolen jiný.¹⁵⁴ Budiž to dokladem toho, že povědomí o původních souvislostech této tvorby v daný moment chybělo, respektive tyto souvislosti nebyly pro účely knihy pokládány za jakkoliv důležité.

Dvě o mnoho později vzniklé čtivé studie o kreslířském díle Františka Gellnera z pera Jany Skarlantové tak budou působit novátorským přístupem v reflexi Gellnerova díla už tím, že při charakteristice Gellnerovy karikatury usouvztažňují použité výtvarné výrazové prostředky a jimi zobrazovaný obsah, a navíc jsou obě včleněny do knih, které cíleně širokému čtenářskému okruhu tak či onak představují text i obraz zároveň. První z nich (chronologicky ovšem mladší) se věnuje Gellnerovým ilustracím k Havlíčkově *Křtu svatého Vladimíra* a spolu se studií Mojžíře Otruby věnované vzniku a vydávání Havlíčkova textu doprovází

¹⁵³ Tamtéž, s. 300–313.

¹⁵⁴ Nejbizarnější situace vůbec nastává na s. 306. Celostránková karikatura Nemilé, původně tištěná v *Karikaturách* 2, 1909–1910, č. 55, 24. 10. 1910, s. 3, kde celkem dobrácky zesměšňovala alkoholismus, je zbavena své textové složky, která zachycovala dialog zobrazených postav; kresba tím ztrácí elementární srozumitelnost. Čtenář je poté zmaten ještě víc, když pod obrázkem čte nijak nesouvisející čtyřveršový kratičký úryvek z delší básně Poslední události napsané pro *Lidové noviny* (*Lidové noviny* 19, 1911, č. 284 /*Večery*, č. 37/, 14. 10. /ráno/, s. 296), kde se, doplněny o svůj vlastní obrazový doprovod, tyto verše vyjadřovaly k soudobému zahraničněpolitickému dění a jeho dopadu na vnitřní situaci Předlitavska.

vysvětlujícím slovem reprint někdejšího Gellnerem ilustrovaného vydání.¹⁵⁵ Druhá se pak nachází ve čtenářské antologii z Gellnerova díla *Radosti života* v edici Klubu přátel poezie.¹⁵⁶ Tato kniha měla zjevně ambici Gellnera opět představit jako talent dvojediný, vedle jeho textů a výboru ze sekundárních ohlasů díla a několika ukázek z prací vrstevníků Gellnerem ovlivněných tak svazek přinesl i řadu Gellnerových kreseb – pracuje se s nimi ovšem v knize ryze výtvarně a graficky, oživují stránky a předvádějí Gellnerův kresebný styl, i zde však platí, že původní celky zachovávány nejsou. Abychom ovšem byli spravedliví a neopakovali stále stejnou výtku, je třeba dodat, že jde o čtenářský výbor a stejně jako další edice Gellnerových textů ilustrované jeho vlastními kresbami i tento (a vzhledem k nemalému nákladu i nezpochybnitelným popularizačním kvalitám této edice možná především tento) jistě hrál svou roli v prostém udržení či snad zvýšení čtenářského povědomí o tom, že Gellnerovo dílo bylo pestré a jeho podstatnou část tvořily práce výtvarné.

Navádí nás to na důležitou, ale vlastně nijak objevnou skutečnost s obecnější platností: v celé historii reflexe Gellnerova díla s různými akcenty spolupůsobí tendence zdůrazňovat a znovu zpřístupňovat to, co je z jeho prací jakoby spontánně čtenářsky živé a populární (tj. především jeho lyriku), vedle snah nesených étosem objevit pro širší čtenářskou obec „zapomenutou“ nebo „opomíjenou“ složku díla oblíbeného autora a doložit případně přidruženým výkladem kvality onoho znovu-objevovaného (to je ku příkladu případ Svozilova výboru *Tichý život* /1967/,¹⁵⁷ jenž přinesl Gellnerovy krátké prózy a ve výběru i fejetonistiku úvahového typu).¹⁵⁸ Jak ještě níže uvidíme zvláště na příkladu Františka Buriánka, specifický případ může představovat ne zcela reflektovaný mix obojího.

¹⁵⁵ SKARLANTOVÁ, Jana: Kreslíř Gellner a jeho básník. In: HAVLÍČEK BOROVSKÝ, Karel: *Křest svatého Vladimíra. Legenda z historie ruské*. Ed. Mojmír Otruba. Odeon, Praha 1985, s. 157–162.

¹⁵⁶ SKARLANTOVÁ, Jana: O Gellnerovi kreslíři. In: GELLNER, František: *Radosti života*. Ed. Bohumil Svozil. Československý spisovatel, Praha 1974, s. 123–133.

¹⁵⁷ GELLNER, František: *Tichý život a jiné prózy. Povídky, črty, fejetony*. Ed. Bohumil Svozil. Odeon, Praha 1967.

¹⁵⁸ Hned své Slovo úvodem k této knize Svozil otvírá přesně v tomto duchu: „Z tvorby Františka Gellnera zná dnešní čtenář především poezii; méně v našem povědomí žijí jeho poměrně četné práce prozaické a publicistické. Výborů z Gellnerova básnického díla se nám dostalo do rukou hned několik – jakoby na důkaz, že skutečnost je přece jen poněkud jiná, předkládáme čtenářům výbor z povídek, črt, článků a fejetonů Františka Gellnera.“ – SVOZIL, Bohumil: Slovo úvodem. In: GELLNER, František: *Tichý život a jiné prózy. Povídky, črty, fejetony*. Ed. Bohumil Svozil. Odeon, Praha 1967, s. 7–16, cit. s. 7.

Už v období po vydání Gellnerových *Spisů* zaznívaly hlasy oběho druhu. Jedním ze zvláště zaujatých pouze pro velmi omezený výběr z Gellnerova díla byl hlas Františka Götze. Obsáhlou recenzi druhého svazku Gellnerových *Spisů* obsahujícího dílo prozaické začíná Götz radikálně a prorocky:

Gellner přejde do budoucnosti třemi svazky lyriky: Po nás at' přijde potopa, Radosti ze života a Nové verše. Je v nich celý jeho osud osobní, umocněný na nejlepších místech bolestnými průhledy do osudu celé generace nihilistických ironiků, je v nich lyrická syntéza přírodopisu tohoto velkého lidského typu, pro národní život předpřevratový tak typického, a také je v nich nejlepší umění, jehož byl tento nevyléčitelný improvizátor schopen. Těmito básněmi včleňuje se Gellner do mladší větve generace let devadesátých jako jeden z největších lyriků. ¶ Gellnerova próza, právě vydaná v pečlivé redakci prof. dra Mil. Hýska, způsobí asi mnohému čtenáři totéž rozčarování, jaké má, čte-li po zmíněných lyrických sbírkách Gellnerovu lyrickou pozůstalost v I. svazku Spisů [zvýraznila L. K.].¹⁵⁹

V principu shodný názor razil Götz již po vydání prvního svazku *Spisů*, když naprostou většinu veršů mimo Gellnerovy tři sbírky nazval bez milosti „lyrickým smetím“ a pouhým „opakováním a nevýrazným rozměňováním základních motivů“. ¹⁶⁰ I z takto probraného díla pak ovšem ve své interpretaci zjevně upřednostňuje jen něco – konkrétně tragicky nihilistické a skeptické tóny Gellnerových básní. ¹⁶¹ Ironií v této souvislosti je, že právě Götzův text si vybrali tvůrci komponovaného matiné v Kruhu sólistů Vinohradského divadla k počtě Františku Gellnerovi (uskutečnilo se v říjnu 1926, sestavitel večera byl podle

¹⁵⁹ GÖTZ, František: Gellnerova próza. *Národní osvobození* 4, 1927, č. 224, 14. 8., s. 3–4, cit. s. 3.

¹⁶⁰ GÖTZ, František: Lyrická vivisekce Gellnerova. *Národní osvobození* 3, 1926, č. 201, 25. 7., s. 3–4, cit. s. 3.

¹⁶¹ Činí tak živým a působivým, protože velmi expresivním jazykem, zdůrazňujícím báseň jako výsledek (sebe)trýzně: „Gellner je básník strašné a mučivé, neustále obnovené a podněcované lyrické vivisekce. A jeho poezie je prostě epické zaznamenávání jednotlivých stádií tohoto pitvání. V celé knížce vře tu kлокotem vlastní životní osud básníkův, obnažovaný brutálně a s cynickým výsměchem člověka, jenž potřebuje se neustále snižovat, trýznit a mučit. A jenž potřebuje stále víc trpět: jeho básně strhávají obvazy z čerstvých a starších ran; jeho lyrika rozrývá neustále každý duševní stav, rozhlašuje každou vteřinovou rovnováhu, ničí každou duševní iluzi, podlamuje každou citovou melodii; Gellner má potřebu bít sebe sama neustále ve tvář; zraňovat se; podkopávat pod sebou každou oporu. ¶ Gellner je prostě nejstrašnější český lyrik nihilistický. Nihilismus je samou jeho duševní realitou, jež trýská neustále přímo z jeho otrávené krve. Nihilismus je melodií jeho citu i jeho myšlenky. Je samotným stylem jeho života a umění. Je to život, jenž popírá. Je to umění, jež zpívá zápor a zmar. Když je oslabené, tak aspoň rdousivou rezignací. Nesmyslnost a trapná bezcílnost všeho života civí pod každou básní Gellnerovou výsměšně a zlobně.“ – Tamtéž.

všeho M. Hýsek) – Götzova studie byla čtena v úvodu pořadu, následována pásmem recitací Gellnerovy lyriky, ale především vůbec prvním jevištním uvedením Gellnerovy jediné dokončené hry, *Přístavu manželství*. Její text přitom myslím náleží k tomu, co by Götzovi, pokud by byl představení přítomen, pravděpodobně způsobilo jen další gellnerovské rozčarování v řadě stran onoho „opakování“ a „rozměňování“. Příslušný komponovaný divadelní pořad byl na pořadu pouze jednou a ani při tomto uvedení se hlediště nezaplnilo.¹⁶²

O dekádu později uvedl Gellnerovy verše na divadelní prkna Emil František Burian v D37 v prvním z řady komorních představení věnovaných poezii a propojujících s ní tanec, hudbu i výtvarné umění. I toto jevištní dílo vycházelo z osobité a vyhraněné interpretace Františka Gellnera. V představení se střídaly způsoby jevištního ztvárnění (sólové recitace, recitace sóla s chórem, dialogický přednes, verše byly doprovázené hudbou, tancem či pantomimou atd.), všechna čísla bez ohledu na způsob podání ale představovala Gellnera zejména jako básníka sociálního protestu a cynického rouhačství.¹⁶³ V představení nechyběly velmi expresivní výjevy (taneční výstup končící tím, že tanečnice „sejme masku a ustrne s tváří plnou děsivé výrazky“¹⁶⁴; pantomima bolesti těhotné ženy a jejího závěrečného zhroucení doprovázená recitací básně Bud' matka boží pomocná zpoza scény). Byla to pravděpodobně potřeba zdůraznit právě revoltu – a to pokud možno kolektivní¹⁶⁵ – jako téma Gellnerových prací,

¹⁶² Srov. „Památce Františka Gellnera věnoval Kruh vinohradských sólistů v neděli dopolední matiné. Slabě sice navštívené, ale pietně a pečlivě vypravené. [...]“ – AMP [= PÍŠA, Antonín Matěj]: Památce Františka Gellnera. *Právo lidu* 35, 1926, č. 253, 26. 10., s. 6.

¹⁶³ Na to, že je to pohled velmi jednostranný a pomíjející i mnoho z toho, co má v Gellnerově díle emocionální sílu, ale jiného druhu, poukázal ve svém hodnocení představení J. Seifert: „[...] jeho [tj. Gellnerův – pozn. L. K.] cynický výsměch lásce, společnosti a světským marnostem zazníval dosti časově i do revolučních let generace poválečné. A právě z tohoto hlediska představil nám Gellnera včera ve svém výboru E. F. Burian, vybíraje si čísla svého programu převážně z básní zaznívajících notou sociální a revoluční a pak i z těch, které básník uzavíral mrazivě cynickou pointou. A přece právě tyto básně zlé a často až zbytečně kruté jsou příznačné pro Gellnera jen zdánlivě. Mnohem větší a libeznější poezie je ve verších, kde z cynismu zbývá jen melancholie a kde básník jako by se prodíral nad rmut a těžkosti života, aby mohl zazpívat prostou a laskavou píseň moudré hořkosti, či hořké moudrosti, chcete-li. Poznáte to nejspíše, když slyšíte dnes jeho lyriku revoluční: kolik z ní vyvanulo, jak ustydl ve svém žáru!“ – s. [= SEIFERT, Jaroslav]: Gellnerova poezie v D 37. *Právo lidu* 45, 1936, č. 237, 11. 10., s. 7.

¹⁶⁴ B [= BASS, Eduard]: Gellner v D-37. *Lidové noviny* 44, 1936, č. 513, 13. 10. (ráno), s. 9.

¹⁶⁵ Srov. opět již dobovou výhradu: „Gellners individualistisches Empörertum steigerte sich auch durch die Umsetzung mancher Gedichte in Sprechchöre nicht zu der gewaltigen Aufrührersymphonie, die E. F. Burian bei der Komposition dieser Dichterfeier vorgeschwebt haben mag. [Ani Gellnerovo individualistické buřičství nebylo převedením některých básní do recitačních sborů vystupňováno do působivé symfonie revolty, která patrně tanula E. F. Burianovi na mysli při komponování této pocty básníkovi.]“ – o. p. [= PICK, Otto]: [František Gellner...]. *Prager Presse* 16, 1936, č. 280, 13. 10., s. 8.

co vedlo i k překvapivému zařazení básně Kázání Spartakova v recitaci voicebandu a básně Stát jsme my!, ústící ve zvolání „*Leckomu ukřivdit může lid, však zrádce je pouze sám sobě*“, jež obě v Gellnerově díle představují svou přímočarou agitací značnou výjimkou (a druhá z nich navíc původně agitovala voličstvo pro Lidovou stranu pokrokovou před moravskými zemskými volbami roku 1913, proto onen „*lid*“ v jejím textu, ale to už mezitím upadlo do zapomnění).¹⁶⁶

Burianovu jevištní interpretaci je možno vidět také jako jakési předznamenání další cesty Gellnerova díla českým kulturním prostorem v časech poválečných. Pro ty se stala klíčovou osobnost Františka Buriánka, který se v padesátých letech Gellnerovi věnoval edičně¹⁶⁷ a zároveň na Gellnera a některé jeho vrstevníky (či starší vrstevníky) upřel svůj zájem literárněvědný.¹⁶⁸ Buriánkuv přínos ve vývoji náhledu na tyto literáty je vlastně paradoxní: motivován dobovou tendencí chápat kategorie „pokrokovosti“ a „revolučnosti“ za míru hodnot všeho společenského dění, a tedy i literatury, vynalézá kategorii „buřičství“ a na ní pak staví interpretace literárního díla F. Gellnera a dalších spisovatelů. To jejich tvorbu (a literární dění přelomu století vůbec) sice značně zjednodušuje, ovšem na druhou stranu jsou právě tímto vyčleněním předvedeni jako zvláštní skupina hodná pozornosti literární historie – Vladimír Papoušek v této souvislosti hovoří o „*estetické svůdnosti*“ označení „*generace buřičů*“, díky které tento pojem přetrvává v povědomí i dávno poté, co se hodnotící kritéria kladená na literaturu proměnila¹⁶⁹ (ostatně jako název maturitní otázky figuruje toto označení na leckteré střední škole ještě dnes).

V předmluvě ke své první gellnerovské edici (*Z díla Františka Gellnera*, 1952) načrtává Buriánek ostře kritický obraz doby přelomu století a předválečných let a sledovaného autora staví do příkré opozice proti ní. Byť se

---

¹⁶⁶ O obou těchto textech bude podrobněji pojednáno v kapitole čtvrté.

¹⁶⁷ GELLNER, František: *Z díla Františka Gellnera*. Ed. František Buriánek. Československý spisovatel, Praha 1952; *Má píseň ze sna budívá*. Ed. František Buriánek. Mladá fronta, Praha 1955.

¹⁶⁸ Zejména o Tomanovi, Šrámkovi a Bezručovi, částečně též Neumannovi, Mahenovi a Dykovi. Vedle statí o těchto literátech jednotlivě shrnul Buriánek své literárněhistorické bádání o těchto autorech ve dvou celcích: nejprve v knize monografických kapitol *Bezruč – Toman – Gellner – Šrámek. Studie o básnících počátku našeho věku*. Československý spisovatel, Praha 1955, a posléze na konci 60. let v o něco obecněji koncipované monografii *Generace buřičů. Básníci z počátku 20. století*. Univerzita Karlova, Praha 1968.

¹⁶⁹ PAPOUŠEK, Vladimír: Paradigma, diskurs a literární dějiny. In PAPOUŠEK, Vladimír – TUREČEK, Dalibor: *Hledání literárních dějin*. Ladislav Horáček – Paseka, Praha – Litomyšl 2005, s. 51–60, zde s. 56–57.

Buriánek z pozic marxismu vyjadřuje k anarchismu kriticky, oceňuje jej zároveň u Gellnera a jeho literárních a anarchistických druhů kolem Neumannovy „olšanské vily“ jako jednu z mála údajných dobových možností odporu proti buržoaznímu prostředí (mj. s ohledem oportunnost a následný úpadek, který měl postihnout sociální demokracii). Buriánek si navíc pomáhá při oceňování Gellnerova anarchismu, coby z hlediska dobové ideologie poněkud problematického politického směru, figurou známou již ze starší sekundární literatury o Gellnerovi, a sice domyšlením možností, „kam by se byl autor vyvíjel, kdyby se byl vrátil“. ¹⁷⁰ V této souvislosti naznačuje, že by byl Gellner snad následoval trajektorii ideového vývoje S. K. Neumanna, ostatně svého dlouholetého přítele, a stanul konečně na půdě marxismu – z této perspektivy působí pak Gellnerova předčasná smrt jako přerýv jinak správně nastoupené cesty, což činí Gellnerova východiska přijatelnější. ¹⁷¹

Ačkoliv Buriánek jako ideově zralé Gellnerovo období hodnotí zejména období od r. 1911 dále, tj. dobu jeho spolupráce s *Lidovými novinami*, a výslovně právě z ideových pozic oceňuje Gellnerovu politickou satiru tohoto období coby

¹⁷⁰ Přivlastnění radikálně levicové pozici zkusil již těsně po válce Josef Hora, když svůj výklad Františka Gellnera zakončil slovy: „[...] *Je mrtev? Živ? Země nepoví, neozve-li se sám. Jeho hlas zazněl by jistotně na nejkrajnějším křídle.* –“ (HORA, Josef: František Gellner. *Kmen* 3, 1919–1920, č. 13–14, 21. 8. 1919, s. 93–95, cit. s. 95.) Na absurditu tohoto tvrzení poukázala satira z okruhu *Lidových novin*: „[...] *Z literární kritiky komunisty o pohrobím vydání Gellnerových básní: Jaká škoda, že zahynul... – Jeho hlas zněl by jistě na nejkrajnějším křídle. Ten muž pochopil tragiku Gellnerova osudu: Kdyby byl věděl, že ho budou dnes na levém křídle postrádat, byl by se jistě tenkrát na pravém křídle líp zdekoval...*“ (K + M + B [= KLÍMA, Karel Zdeněk – MIXA, Vojtěch – BASS, Eduard]: Pražský film. *Lidové noviny* 28, 1920, č. 520, 18. 10. /ráno/, s. 3.) Zcela jinou úvahu rozvinula nad Gellnerovými *Spisy* Helena Dvořáková: „*Kdo ví, jak by se byl František Gellner vrátil ze světové války! Jistě by to nebyla pro něho kletá remarquovská cesta zpátky. Neboť pocházel z jiné generace, která se již dříve vypořádala se životními smutky dykovskou satirou a heineovskou ironií a jež se již v mužném dozrávání dostala do bitevní věry. Přímý styk se smrtí a drásavé dojmy z lidského vraždění by byly jistě ulomily v Gellnerových verších hroty cynismu, který nás už dnes v retrospektivě zaráží a je nám vzdálen.*“ (H. D. [= DVOŘÁKOVÁ, Helena]: František Gellner. *Národní osvobození* 8, 1931, č. 168, 19. 6., s. 1.)

¹⁷¹ „[...] *Tu si uvědomujeme pravdivost Leninova výroku, že ,anarchismus byl často svého druhu trestem za oportunistické poklesky dělnického hnutí'. A také si uvědomujeme i slepou uličku anarchismu, jeho negativní charakter, nedostatek pozitivního programu a jeho neschopnost řešit problém revoluce a vést dělnickou třídu k vítězství. [...] A Gellner později i na svůj anarchismus se díval se skeptickou ironií [...] Zásadní anarchisté, jako byl např. Franta Sauer, stali se pašeráky, nebo také, jako Hašek, utonuli v bohémství, jiní, jako Josef Mach a Fráňa Šrámek, se smířili s chodem světa, a jen silné duše, jako byl S. K. Neumann, dostaly se na pevnou a správnou cestu marxismu, k dělnické třídě, ke komunismu, k radostnému historickému ,optimismu bez pověr a iluzí' a k socialistickému humanismu. Gellner však k této kladné víře a k vědeckému socialistickému názoru nedospěl. [...] Jaký by byl jeho vývoj, kdyby se vrátil? [...] Nechceme se pouštět do proroctví. Ale Gellnerův kritický poměr k měšťákovi a k politickému oportunismu byl příliš silný a příliš hluboký, Gellner byl též příliš upřímný, než aby si našel nějakou pohodlnou iluzi nebo masku.*“ – BURIÁNEK, František: Úvod. In GELLNER, František: *Z díla Františka Gellnera*. Ed. František Buriánek. Československý spisovatel, Praha 1952, s. 5–22.

tu pravou a po bouřlivém mládí subjektivismu konečně zbavenou kritiku společenských poměrů, proporce Buriánkovy antologie Gellnerových textů tomuto hodnocení neodpovídají (a vlastně ani zastoupení tohoto ceněného období co do rozsahu dotyčné pasáže v úvodním výkladu o Gellnerově díle není nijak mimořádné). Vlastní edice pak představuje průřez Gellnerovou tvorbou, ale těžiště editorova zájmu leží jednoznačně v poezii (zde jsou rovným dílem zastoupeny texty ze všech tří sbírek doplněné o báseň Francesco Farniente a poměrně široký výběr z publicisticky zaměřených satirických veršů publikovaných původně časopisecky); do knihy je zařazeno i několik povídek a fejetonů (bez výjimky těch, které potvrzují Buriánkovu úvodní interpretaci – čelní místo mezi nimi zaujímá Společenský pořádek), ovšem jde skutečně jen o poukázání na to, že tato oblast Gellnerova díla také existovala, a podpoření Buriánkových závěrů o Gellnerově tvorbě ještě z jiných žánrových kategorií.

Buriánkuv následný pokus o vyzdvížení Gellnerovy satirické tvorby a o její postavení do centra čtenářského zájmu (v doslovu k antologii primárně z Gellnerových údajně bojovných a satirických veršů *Má píseň ze sna budívá*¹⁷² (1955) i ve studii věnované Gellnerovi ve sborníku o české literární satíře¹⁷³) narazil na omezení daná časovým charakterem textů – dobová politická satira jen těžko může být nadčasová, když její přednost tkví právě v aktuálnosti; a tak Buriánek do své antologie, jež má tuto tvorbu mapovat, opět zařazuje i básně vybrané z Gellnerových sbírek. Problém, který tu vyvstává, je do značné míry ideologického charakteru, má však i souvislosti ryze textologické, či snad lépe řečeno editologické. Buriánek Gellnerovy časové verše pozdního období neopatruje vysvětlivkami, a ani ve svých výkladových textech se je nesnaží nijak hlouběji ukotvit v dobových souvislostech. Zřetel též není brán na jejich původní publikační kontext, tj. nejčastěji *Lidové noviny*, a jejich ideové a politické zacílení v letech před první světovou válkou, které ještě M. Hýskovi (ostatně dlouholetému spolupracovníkovi téhož listu) bylo zcela zřejmé. A tak je Buriánkem Gellnerova poslední tvůrčí etapa, ve snaze představit jej jako pokrokovou osobnost, popisována téměř jako prozření Šavlovo, jako nalezení

---

¹⁷² BURIÁNEK, František: Doslov. In GELLNER, František: *Má píseň ze sna budívá*. Ed. František Buriánek. Mladá fronta, Praha 1955, s. 137–143.

¹⁷³ BURIÁNEK, František: Gellner satirik. In *O české satíře. Sborník statí*. Ed. František Buriánek. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1959, s. 229–258.

pevné půdy pod nohama v podobě ideového příklonu k „lidu“, ¹⁷⁴ ačkoliv fakticky šlo o podporu ideových konceptů prosazovaných Gellnerovým tehdejší zaměstnavatelem. Tím byl tiskový orgán Lidové strany pokrokové na Moravě, strany svým nacionálně-liberálním programem (k němuž pravda patřil i marxistickou kritikou zpětně vyzdvihovalý odpor proti militarizaci a klerikalismu) hledající elektorát zejména mezi nacionálně českou střední třídou Moravy. Jak se pokoušíme reflektovat v kapitole páté této práce, kde se tomuto tématu podrobněji věnujeme, názorové přimknutí to bylo těsné a patrné z Gellnerovy strany i upřímné. Budiž to důkazem, že historie vědění v oblasti humanitní je nesena nejen procesy nového poznávání a hledání souvislostí, ale také souběžně probíhajícího upadání do zapomnění. ¹⁷⁵

Výsledkem takových přehodnocení spjatých s nutnou záměrnou či nezáměrnou eliminací nepohodlných faktů jsou pak příkladně tvrzení vzpomínkového medailonu v denním tisku k výročí osmdesáti let od narození:

---

¹⁷⁴ Srov. např.: „Gellnerova básnická tvorba nabývá občanského charakteru. Mizí z ní osobní osud básníkův a téma, ideové pojetí i básnické výrazové prostředky ovládá spravedlivá věc lidu a národa. [...] Básník, který se jevil jako zásadní skeptik, rouhačský ke všem hodnotám, upřímně a statečně vyznává svou víru v pravdu lidu i v jeho vítězství. Skeptik přestal pochybovat a bojovník zdvihl zbraň.“ – BURIÁNEK, František: Doslov. In GELLNER, František: *Má píseň ze sna budívá*. Ed. František Buriánek. Mladá fronta, Praha 1955, s. 137–143; „A když se Gellner vrátil v r. 1911 domů, znamenal tento návrat i nalezení pevniny, na níž konečně spočinul neklidný duch básníkův, k níž se přimkl a z níž si bral pro své umění nejen látku, nýbrž i úkoly. Gellner si ponechal svou starou skepsi vůči politickým teoriím i stranám, ale našel si novou jistotu, novou víru. A tou se mu stal lid. Skeptický Gellner, který předtím neuznával autority, věří v jeho právo, sílu a budoucnost.“ – BURIÁNEK, František: Gellner satirik. In *O české satirě. Sborník statí*. Ed. František Buriánek. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1959, s. 229–258.

¹⁷⁵ Pro interpretaci Gellnera výhradně jako sociálního buřiče bylo nutné zapomenout poměrně mnoho: Josef Hrabák ve svém článku z poloviny šedesátých let tak musí pominout celou meziválečnou reflexi Gellnerova díla, a tu, kterou pak vzpomene, prohlásí za nedostatečnou hlavně proto, že autora nevnímala správně. Naopak, Hrabák žádá, aby byly znovu připomenuty také Gellnerovy karikatury, aby bylo možné toto nové vidění podpořit a také – opět – autorovi splatit dluh: „Právě proto jeho útočné verše, které dovedly zasahovat sám střed terče, dobře se pamatovaly a často šly od úst k ústům. A druhým zdrojem jeho úspěchu bylo to, že své verše obyčejně doprovázel vtipnými, přímo sžíravými karikaturami. ¶ Měšťácká literární věda nemohla, a ovšem ani nechtěla přijít této Gellnerově notě na chuť. Proto viděla v Gellnerovi především individualistického lyrika, kterému přiznávala schopnost vyjádřit hlubokou lásku k životu, ale kterého přece jen řadila mezi básníky v podstatě druhořadé. Mezi dvěma válkami vyšly sice posmrtně *Nové verše* a *Don Juan*, v letech 1926–28 byly vydány dokonce ve třech svazcích Gellnerovy sebrané spisy, nedostalo se však Gellnerovi opravdu zasvěcené monografické studie. Teprve po osvobození r. 1945 byly vytvořeny předpoklady k tomu, aby byl Gellner chápán lépe. Jedno jsme mu však stále dlužni. Máme sice dnes vydány jeho básně, máme o něm i studie, ale přece jen něco chybí, a to jsou jeho obrázky. Gellnerovy satirické básně musejí být doprovázeny autorovými karikaturami, jinak nejsou úplné – jako písně bez melodie. Domnívám se, že je naší kulturní povinností (a zejména nás v Brně) vydat souborně Gellnerovy satiry spolu s příslušnými ilustracemi, aspoň satirické básně z brněnských *Večerů*.“ – HRABÁK, Josef: František Gellner 19. 6. 1881 – 13. 9. 1914. *Rovnost* 79, 1964, č. 220, 13. 9., s. 4.

Dílo Františka Gellnera [...] bylo po dobu téměř celého půl století odsunováno jaksi na periférii opravdového umění. Buržoazní literární historie – pokud vůbec přiznávala Gellnerově básnické a povídkové tvorbě určitou uměleckou hodnotu – záměrně podtrhovala autorův cynismus, výstřednost, pohrdání vžitými společenskými normami, zužování látky na pouhou její sexuální podstatu. [...] Čím se už ovšem buržoazní kritika zabývat nechtěla, byly příčiny těchto Gellnerových extrémností: odpor a vzpoura proti maloměstáckému pokrytectví i šosácké idyle, touha bořit společenské pořádky, kde peníze, lež a přetvářka otravují vzájemné lidské vztahy a city. [...] Existuje konečně ještě druhý Gellner, jehož teprve nechtěla měšťácká veřejnost brát na vědomí, a to Gellner politický satirik a karikaturista. Především tato část básnickovy tvorby, jež přímo navazuje na havlíčkovskou tradici, naznačuje možnosti Gellnerova přerodu z anarchisty a bohéma v uvědomělého bojovníka za demokratické ideje, za věc pokroku. [...] Předčasná smrt Gellnerova [...] znemožnila jeho další lidský i umělecký vývoj. Naše současná literární kritika usilující o nezbytné přehodnocení naší kulturní minulosti nezastírá některé negativní rysy Gellnerova díla, ale současně spravedlivě oceňuje jeho klady. A těch je nemálo. Pro ně si Gellner zasluhuje být čten a pro ně zůstává jeho tvorba stále živá.¹⁷⁶

Výhodou takto pojatého výkladu, na němž Buriánkovy edice a interpretace autorů „generace buřičů“ měly zásadní podíl, je, že Gellnera i další poměrně pevně etablují v nově budovaném kánonu české literatury, neboť tyto autory vybavuje takovým ideologickým zaštitěním, že bez větších problémů splní nároky vzývaných „pokrokových tradic“. ¹⁷⁷ Že jde (zvláště v Gellnerově případě)

¹⁷⁶ J. R. [= RYNDA, Josef]: K nedožitým osmdesátinám F. Gellnera. *Obrana lidu* 22, 1961, č. 146, 18. 6., s. 7.

¹⁷⁷ Viz např. recenzní ocenění Buriánkova výboru *Má píseň ze sna budívá* a zde nabídnuté interpretace básníka: „Gellner – básník politický, přímo navazující na satiru Havlíčkovu, to je pravá tvář tohoto druhu Neumannova, tvář, kterou odkrývá výborem František Buriánek. [...] Gellnerova sžíravá kritika oportunismu sociální demokracie, která zradila své revoluční ideály a boj na barikádách zaměnila za čachrování v parlamentech a koaličních vládách, je klíčem k pochopení anarchismu Gellnera i jeho druhů. Gellnerův útok na sociální demokracii a její zkorumpované vůdce je veden ‚zleva‘ a je živou ilustrací Leninova výkladu anarchismu. Gellnerův anarchismus je spjat s bojem širokých mas, vykořisťovaných a utlačených, proti kapitalistickému otroctví [...] Gellnerovu literárnímu dílu se jistě dostane v definitivním obraze naší literární minulosti spravedlivého místa. Gellner tu bude nazván velkým žákem Havlíčkovým a učitelem

o pouhou kamufláž, byli pak ochotni odhalovat jen ti s nejpřísnějším ideologickým okem.

Gellnerovi se to přihodilo v souvislosti s televizní inscenací z roku 1984 *Radosti života*, kterou jsme v této kapitole již zmiňovali. Jejím tvůrcům, zejména ovšem scénáristovi Ludvíku Kunderovi a režiséru Evženu Sokolovi, František Cinger v *Rudém právu* vyčetl především to, že málo tematizují ideové souvislosti doby, že se příliš soustředí na osobní vazby jednajících postav (připomeňme: jejichž předobrazem byli spisovatelé kolem Neumannovi olšanské vily), a nesnaží se postihnout jejich dějinný význam tím, že by přihlédli k jejich dalšímu vývoji po (sic!) zobrazovaném ději (Cingerovým řešením by zjevně bylo tuto éru ve vývoji daných spisovatelů z uměleckého ztvárnění vyloučit).¹⁷⁸ Při náhledu na pojetí postavy Františka Gellnera se recenzent spokojuje s tím, že je dle jeho soudu pojata příliš jednostranně.¹⁷⁹

Vítězslav Ržounek v *Tvorbě* byl kritikem ještě daleko tvrdším, většina jeho námitek je v principu stejného druhu, jen jsou radikálněji formulované. Dle jeho názoru inscenace neměla vzniknout, protože málo pietně a oslavně přistupuje k zakladatelským osobnostem socialistické literatury, jimiž se míní především Neumann a Majerová,¹⁸⁰ a navíc neodpustitelně pomíjí ideově nepochybný výklad dějin, když nezobrazuje ty procesy, které jediné jsou pro dané období hodny zobrazení.¹⁸¹ Zajímavé je, že přitom Ržounek (na rozdíl od výše zmíněného

---

socialistické satiry. K tomuto ocenění významnou měrou přispěl výbor Buriánkův i jeho úvodní studie o životě a díle básníkův. – ŠTINDLEROVÁ, Jitka: František Gellner – básník politický. *Literární noviny* 2, 1953, č. 35, 29. 8., s. 7.

¹⁷⁸ „[...] O tehdejší skutečnosti, která je [tj. jednající postavy inscenace – pozn. L. K.] obklopovala, řekli autoři jen pravdy půl. [...] Všichni tvůrci, o nichž hra pojednávala, se z anarchistických iluzí vymanili. [...] Autoři inscenace však hleděli na velikány naší literatury, a nejen literatury, jakoby bez znalosti jejich dalšího vývoje. Vnucuje se rovněž otázka, je-li to právě ona etapa literárního a politického vývoje, k níž je potřeba se tímto navíc ne zcela věrohodným způsobem dnes vracet. [...]“ – CINGER, František: Pouhé literární figurky?. *Rudé právo* 64, 1984, č. 16, 19. 1., s. 5.

¹⁷⁹ „Nutno však dodat, že se nepodařilo pravdivě ukázat Gellnerovu osobnost. Vždyť to nebyl jen člověk plný rozverných hříček a ‚radostí života‘, ale ve skutečnosti skeptik, zmítaný často až pocity beznaděje. Ostatně o tom vypovídají i jeho básnická vyznání.“ – Tamtéž.

¹⁸⁰ „Ve hře L. Kundery jsme byli svědky, jak některé osobnosti, které kladly v prvních dvou desetiletích tohoto století základy socialistické literatury, byly zobrazeny doslova pobuřujícím způsobem. St. K. Neumann tu opile cosi vykřikuje o práci mezi horníky a M. Majerová je zachycena způsobem, který s literaturou a dokonce s obyčejným lidským taktem nemá nic společného.“ – RŽOUNEK, Vítězslav: Na okraj jedné televizní inscenace. *Tvorba* 1984, č. 7, 15. 2., s. 9.

¹⁸¹ „V případě hry L. Kundery nejde totiž jen o jednotlivosti. Ty se skládají v koncepci, která je v rozporu s dějinným smyslem událostí. Jistě, doba byla složitá. Nicméně z uvedených fakt je zřejmé, že nastupuje v těchto letech historické údobí, kdy uvnitř demokratické literatury v důsledku rozvoje dělnického hnutí vznikají zákonité prvky socialistické literatury, která se vítězstvím Velké říjnové socialistické revoluce stane programem revoluční avantgardy. St. K. Neumann a M.

Cingera) odmítá vidět Gellnera (ne postavu oné inscenace, ale její předobraz) jako stejného účastníka týchž údajných procesů, který by stál oslavovaným Neumannovi a Majerové naroveň. Gellner podle Ržounka ani v této době nedostihl jejich mety ve stanoviscích ke klíčovým otázkám doby (a hru na to, že by se správných postojů snad dobral později, kdyby se byl z války vrátil, kritik zjevně hrát odmítá), proto si snad jeho osud ani nezaslouží té pozornosti stát v centru dramatického zpracování. Ržounek ve svém textu tuto výtku zopakuje hned dvakrát. Na počátku kritiky stojí:

Rozporuplná postava Fr. Gellnera je tu [...] heroizována ve své neschopnosti pochopit dobu.

A na konci se podobné tvrzení vyskytne ještě jednou, tentokrát s odkazem k Majerové a zjevnou výčitkou, že se Kundera odvážil její postavu do příběhu vplést jako Gellnerovu intimní známost:

Hra se uzavírá tragičností osudu Gellnera a v epilogu jeho heroizací. Opět se tu mihne Majerová. Opět jen, aby byl divák upozorněn na její osobní vztah ke Gellnerovi. Propastný rozdíl myslitelského chápání situace a z toho plynoucí váhy osobnosti každého z nich zůstal utajen. Proč?¹⁸²

Odpověď na rétorickou otázku se nabízí snadno: protože právě osobní vztahy postavy mohou být nejsnadněji tím, co je pro tvůrce i pro diváka na inscenaci zajímavé. Jak jsme připomínali, pracoval Ludvík Kundera při přípravě textu s velkým množstvím pramenů, z nichž využití v textu došly zejména ego-dokumenty (osobní vzpomínky, Gellnerovy zápisky, korespondence¹⁸³) a také Gellnerovy (lyrické) verše, Gellner je tu zobrazen coby neklidný suverénní živel, enfant terrible, okouzlující svou drzostí ženy i potenciální zaměstnavatele. Citovali jsme zatím kritiku negativní, inscenace ale došla i uznání. Dokonce i v tisku se objevila jedna velmi pozitivní kritika, která ji ocenila coby pokus „o osobitý portrét člověka a doby, naplněné společenskou a uměleckou

---

Majerová, kteří dokázali svou tvorbou v době tak složité hluboce postihnout chod dějin, proniknout do jeho nitra a vynést na povrch osvobozující poznání, jež po zákonu dějinného vývoje míří k socialismu, tito autoři jsou L. Kunderou odsunuti kamsi na okraj dění. To pak nejde o nepřesnosti či dílčí omyly, ale o důsledky plynoucí z koncepce, která je v rozporu s dějinným smyslem událostí.“ – Tamtéž.

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ Již o něco dříve byla zveřejněna studií doprovázená edice korespondence Františka Gellnera s Marií Majerovou. – Viz MOURKOVÁ, Jarmila: Marie Majerová a František Gellner. *Literární archiv* 13–15, 1978–1980, 1982, s. 319–323 (studie), s. 324–341 (edice).

deziluzí“¹⁸⁴, a především údajně po televizním uvedení následoval velký divácký ohlas projevující se přívalem dopisů do redakce.¹⁸⁵

Pod oněmi „oficiálními“ výklady, činícími z Gellnera přijatelného literáta tím, že jeho obraz modelují do podoby buřiče rázu sociálního a politického, evidentně dlouhodobě přežíval i obraz Gellnera coby lyrického básníka, jehož dílo je natěsno spjato s jeho osudy, a také básnického já, jehož ryze individuální vzdor byl možná ideově neukotvený a bez reálných výsledků, ale zase razantní a s jistým espritem¹⁸⁶ (právě v této poloze budou nacházet souznění s Gellnerem někteří z těch, kdo hledali výraz pro vlastní vyjádření vzdoru, jako byli v šedesátých letech Václav Hrabě¹⁸⁷ a později hudebníci z řad punkových kapel i folkových interpretů, kteří zhudebňovali Gellnerovu poezii).

Přes všechny výše zmíněné proklamace se nikdy „tím hlavním z Gellnera“ nestala společensko-kritická satira (a viděli jsme již, že se zařazením skutečně politických satirických textů měl nakonec problém i sám František Buriánek). Miroslav Červenka ve své analytické studii věnované utváření Gellnerovy lyrické poezie zhodnotí druhý život Gellnerova díla v českém prostředí hned na začátku:

František Gellner je autorem povídek a pokusu o román a drama, několika originálních epických básní i strážlivého moderního eposu či spíše

¹⁸⁴ ROUBÍČEK, Zdeněk: F. Gellner – jeho doba a generace. *Zemědělské noviny* 40, 1984, 17. 1.

¹⁸⁵ Autor scénáře to s odstupem glosuje: „*Autor touto hrou dosáhl svého zatím největšího úspěchu (u publika) i neúspěchu (u oficiální kritiky)*.“ – KUNDERA, Ludvík: Komentář ke hře Radosti života. In též: *Králové, zločinci, mágové. Dramatické texty 1967–1989*. Ed. Jitka Uhdeová. Atlantis, Brno 1998, s. 587–589, cit. s. 589.

¹⁸⁶ Viz autorský medailon k nedožitým osmdesátinám již z roku 1961: „[...] *Pohltila ho válečná vřava. Krutý osud tak naplnil jeho vlastní slova: Nejlépe bylo by vzdát se / a nikdy se nenavrátit, / svým bližním a nejbližším ztratit se / a sám sobě se ztratit. // ¶ Napsal tento verš dávno předtím, než se tak stalo. ¶ Knižka jeho veršů souborně vydaných není velká. Ale což záleží na rozsahu, chceme-li určit velikost básníka? ¶ Gellnerovy verše mají tóninu odposlouchanou od života, ulice, jak bylo zvykem říkat v době na počátku tohoto století. V jeho lyrice je vypsán jeho přesný a otevřený životopis. Životopis pobuřující poklidné měšťanosty a jejich mravopočestné choti. Životopis, který vyjadřuje vzdor a výsměch době, v níž žil. Protože předválečná atmosféra měšťáky ovládaného života dusila. Poctivé, lidské srdce básníkovo nesnášelo pokrytectví. Odpovídal po svém, bouřlivácky. A tak se knížky Gellnerových veršů staly výrazným svědectvím o době, v níž žil, i o tom, proč se tehdy vzedmula v naší poezii vlna anarchismu. [...] ¶ Pro nás zůstane básníkem lidského srdce, vzdoru a nenávisti ke všemu, co dusí a nedává růst člověku do jeho krásy. ¶ A to není málo!*“ – š [= ŠIMŮNEK, Jaroslav]: Buřič s lidským srdcem. *Večerník Praha* 7, 1961, č. 142, 19. 6., s. 3.

¹⁸⁷ V dílech obou básníků lze hledat spřízněnost v prvcích, jako je autentičnost a intenzita prožitků mladého věku či provokativní gesto namířené proti středostavovské morálce. Václav Hrabě k počtě Gellnerovi, jeho motivům a názvukům jazykových prostředků napsal báseň Jam session s Františkem Gellnerem (poprvé tištěna in *Repertoár malé scény* 2, 1964, č. 12). Text později zhudebnil Vladimír Mišík.

*antieposu Don Juan. Více než půlstoletá zkušenost s osudy jeho díla však, jak se zdá, prokazuje, že nejživější složkou jeho odkazu je lyrika.*¹⁸⁸

Téměř všichni editoři po Buriánkovi kladli důraz na Gellnerovo dílo básnické, výběr básní pro antologie z Gellnerovy poezie byl pak buď vzácněji reedicí Gellnerem sestavených sbírek,¹⁸⁹ nebo byl veden snahou o průřez, přičemž daleko nejvýrazněji jsou zastoupeny texty vybrané ze tří Gellnerových básnických knih, jež jsou pak doplněny o několik výrazných lyrických básní knižně nezařazených (zejména text Francesco Farniente, zmiňovaný již Neumannem v jeho edičním komentáři k *Novým veršům*, a Píseň zhýralého jinocha), případně o několik ukázek z Gellnerovy veršované publicistiky. V posledně zmiňovaném případě leží těžiště bez výjimky u těch Gellnerových publicistických básní, které se obejdou bez původního obrazového doprovodu, a také u těch, kterým lze rozumět i bez znalosti konkrétních dobových narážek (anebo si to alespoň jako čtenáři můžeme myslet¹⁹⁰).

Jedinou výraznější výjimku z právě řečeného představuje edice *Básně* (1957) připravená Milanem Kunderou. Ten se pokusil osobitě přistoupit ke Gellnerovu brněnskému období a v předmluvě k výboru¹⁹¹ tuto tvůrčí etapu ocenit – ovšem přece jen z jiných pozic než František Buriánek. Shodná je jim základní premisa – i Kundera se soustřeďuje na napětí mezi autorem a společností jeho doby, jež je líčená jako politicky naprosto neutěšená a „malá“ (aniž by však tyto poměry byly historicky blíže analyzovány). Stejně jako Buriánek také Kundera vyslovuje dokonce i nad Gellnerovými básněmi erotické deziluze, že jejich hodnota leží zejména v tom, že odhalují dobu „ve své společensko-politické krizi“ (a kritičnost vůči společnosti je i zde vnímána jako zásadní měřítko literární hodnoty). V daleko větší míře však Kundera zdůrazňuje osobní rovinu střetu

¹⁸⁸ ČERVENKA, Miroslav: Lyrika Františka Gellnera. In týž: *Styl a význam. Studie o básnících*. Československý spisovatel, Praha 1991, s. 52–67, cit. s. 52. Ve zjevné apoteóze principu samorostlého vzdoru je Červenkova studie věnována památce Roberta Kalivody a uvedena mottem z písňového textu Svatopluka Karáska „Say, No! the Devil, say, No!“

¹⁸⁹ GELLNER, František: *Radosti života*. Ed. Vladimír Justl. Odeon, Praha 1981; GELLNER, František: *Radosti života*. Ed. Vladimír Justl. Maťa, Praha 1999; GELLNER, František: *Po nás ať přijde potopa! – Radosti života*. Ed. Miloš Pohorský. Ad Fontes, Blansko 2002.

¹⁹⁰ O jednom takovém případě, básni Berlínské Vánoce, kterou coby takto bezproblémově srozumitelnou zařadil Buriánek do výboru *Má píseň ze sna budívá*, viz dále v kapitole páté, kde se pokusíme ukázat, že její vazby na kontext byly mnohonásobně složitější, než se může po přečtení v antologii zdát.

¹⁹¹ KUNDERA, Milan: Františku Gellnerovi. In GELLNER, František: *Básně*. Ed. Milan Kundera. Československý spisovatel, Praha 1957, s. 7–26.

jedince s dobou a nesoulad individuality a společenské reality vidí až jako „romanticky vypjaté drama“ konkrétního jedince (na toto „romantické“ pojetí naváže později ve svých interpretacích Gellnera Vladimír Křivánek). Gellner je představen jako autentický plebejský hlas společenských rozporů a jeho ranému dílu jsou přisouzeny atributy autenticity, neliterárnosti ve smyslu nestylizovanosti a absence ambicí k literárním úspěchům institucionálního charakteru.¹⁹²

V obšírném výkladu Gellnerova předválečného působení v Brně je tato etapa pojímána jako léta tvůrčího zavržení sentimentu a výsostné subjektivity prožívání ve prospěch objektivizování vlastního já i okolního světa – to se podle Kundery projevuje i v tom, že se Gellner hojně zabývá prozaickou tvorbou a veršovanou epikou. Ačkoliv jsou estetické hodnoty těchto rozměrem velkých prací viděny jako problematické (Gellner příliš podléhá zvolenému tématu zachycení malosti poměrů a nebuduje zobrazené děje jako dostatečně dramatické), je toto tvůrčí období vnímáno s pochopením, a to především s ohledem na lidské dozrávání tvůrce. A tvorbě tohoto Gellnerova lidského dozrání, smutného zklidnění a pozorování světa je přisouzena dodatečná hodnota i tím, že šlo podle Kundery o přípravné období k dalšímu tvůrčímu vzmachu, jenž se však zásahem vnějších okolností již nemohl uskutečnit (i zde se tak Kundera s Buriánkem do určité míry potkávají). Gellnerovy pozdní veršované satiry jsou sice oceněny, ovšem Kundera přímo přiznává, že jde o zveršovanou žurnalistiku, z níž jen několik čísel může promlouvat i k soudobému čtenáři – a to především těch, která nejsou navázaná na konkrétní dobové dění příliš těsně. Složení Kunderova výboru intencím naznačeným v předmluvě odpovídá – antologie představuje reprezentativní průřez všemi třemi Gellnerovými sbírkami a zvláště pak stojí oddíl satir (kritériem zařazení je výše zmíněná malá míra nesrozumitelných dobových narážek a širší přesah) a oddíl epických básní (sem jsou jako ukázka tohoto typu tvorby vybrány zejména skladby dějově sevřenější, pomínuty jsou naopak Gellnerovy nejrozsáhlejší epické básně).

---

¹⁹² Toto pojetí Gellnera jako insitního tvůrce bez ambic je nakonec vystiženo průměrem „básnil, jako dýchal“, v němž se ozývá ohlas někdejšího hodnocení Marie Majerové, která o Gellnerovi tvrdila podobně: „Nešel za žádnými literárními směry a nedobýval novot a reforem. Bylo mu to vždycky trochu směšné a nechtěl vypadati jako tajrlík. Zpíval, jako hučí voda, když se dere kupředu, zpíval jako pták, když miluje, zpíval funkčně, jako znějí telegrafní dráty, přenášející ze země do země, z pokolení na pokolení poselství zážitků, smutků a radostí.“ – MAJEROVÁ, Marie: Francesco Farniente. *Kmen* 2, 1928–1929, č. 6, červen 1928, s. 117–119, cit. s. 119.

Následující antologie pak již Gellnerovu satiru a rozsáhlejší epiku pomíjejí a z básnického díla se soustřeďují téměř výhradně na Gellnerovu lyriku jakožto to, co je i bez doprovodného aparátu čtenáři nejsnáze srozumitelné.

Do širšího kontextu některých dobových a literárních souvislostí se snaží Gellnerovo dílo zasadit výbor, který jsme již výše citovali, svazek knižnice Klubu přátel poezie editora Bohumila Svozila nazvaný po Gellnerově vrcholné sbírce *Radosti života*.¹⁹³ Vedle básnického díla (redukovaného ovšem jen na lyrickou část) jsou výborem připomenuty další obory jeho činnosti, básnický překlad (zpřítomněn jednou ukázkou překladu z Heina) a fejetonistika (zkrácené ukázky ze dvou Gellnerových publicistických textů); jak jsme rovněž viděli výše, je zásadně zvýznamněna také Gellnerova činnost kreslířská. Gellnerovy texty jsou v antologii doprovázeny nejen aparátem biografického kalendária, dvou výkladových studií o literárním i výtvarném díle a cennými postřehy o básnické spřízněnosti dvou poněkud zasutých postav literárních přátel kolem olšanské vily, J. Macha a L. Freimutha, ale také výběrem ze sekundární literatury, především ze vzpomínek Gellnerových přátel.

V úvodu k antologii nabízí B. Svozil jako zásadní klíč k vnímání autorského díla Gellnerovu autobiografii a autenticitu literární výpovědi o sobě i době, svému textu dal proto Svozil také titul *Zpověď dítěte svého věku*¹⁹⁴ a na několika místech hovoří o autorské odvaze zpřítomňovat v díle svůj „*životní román*“. Za určující hodnotu Gellnerova literárního okruhu považuje Svozil odklon od poetiky symbolismu a „*sblížení literatury se životem*“, toto „*zreálnění básnického výrazu*“ se u Gellnera podle něj nejpůvodněji odehrává v jeho lyrice; hned v úvodní větě textu je oceněna schopnost Gellnerových básní čtenáře strhnout (z antologie je ovšem vynecháno z Gellnerova díla to, co určitou distanci z podstaty vyžaduje, ať už objektivizační distanci tvůrce u epiky, nebo intelektuální nadhled tvůrce i čtenáře v případě satiry).

V zásadě zcela shodné interpretační klíče ke Gellnerovu básnickému dílu B. Svozil nabídl i později v doslovu k vydání Gellnerových veršů v reprezentativní edici Národní knihovna (*Verše*, 1980).¹⁹⁵ Argumentace je tu sice

¹⁹³ GELLNER, František: *Radosti života*. Ed. Bohumil Svozil. Československý spisovatel, Praha 1974.

¹⁹⁴ SVOZIL, Bohumil: *Zpověď dítěte svého věku*. In GELLNER, František: *Radosti života*. Ed. Bohumil Svozil. Československý spisovatel, Praha 1974, s. 9–22.

¹⁹⁵ GELLNER, František: *Verše*. Ed. Vladimír Justl. Československý spisovatel, Praha 1980.

obsáhlejší, doprovázená výklady jednotlivých básní, důsledněji uváděnými literárními souvislostmi s tvorbou generačních soupeřníků (v návaznosti na Buriánka nazváni „*buřičskou básnickou generací*“) i předchůdců, základní teze ovšem zůstávají stejné. A shodná je i Svozilova argumentace pro omezení výboru výhradně na Gellnerovu subjektivní lyriku, pojmenovanou přímo jako samotné jádro Gellnerova díla (tato edice obsahuje celky tří sbírek a krátký oddíl Dodatek s lyrickými básněmi z pozůstalosti nebo publikovanými pouze časopisecky; epika mimo *Nové verše* je tak zcela eliminována, stejně tak zcela schází publicistická veršovaná satira). O pečlivé ediční práci editora knihy V. Justla svědčí Vydavatelské poznámky – orientují čtenáře v dosavadním vydávání Gellnerova díla a dotýkají se jazykové přípravy, především ale dokládají, že pro potřeby edice bylo revidováno poznání rukopisné pozůstalosti, místo tak zde nacházejí např. dosud nepodchycené poznatky o textových zněních některých Gellnerových rukopisných variant básní, jež patrně Hýsek neměl k dispozici.

Následné reedice Gellnerových sbírek, stejně jako čtenářské výběry z Gellnerova básnického díla¹⁹⁶ od 80. let minulého století dále se o další textové revize nepokoušejí, básnické antologie jsou sestavovány výhradně ze subjektivní lyriky a životní osudy jejich tvůrce jsou často hlavní oporou pro výklad.

Čítanka z roku 1989 pro studenty středních škol sestavená Vladimírem Binarem z tvorby autorů, již jsou – místo obligátní generace buřičů – nazváni v titulku doprovodné studie „básníky života a vzdoru“ (a tyto fenomény jsou pak následujícím výkladem v jejich díle zdůrazňovány), pak jejich poezii v populárně podaném výkladu ukotvuje místo v souvislostech poněkud vulgarizovaných dějin politických v první řadě ve vývojové řadě české literatury (navazuje se tu tak nepřímo mj. na někdejší krátké pojednání o místě Františka Gellnera v české literatuře z pera F. X. Šaldy¹⁹⁷).

Ani v časech po roce 1989 nepřestalo být Gellnerovo jméno v literárním provozu přítomné. Patrně v očích nakladatelů slibuje přitáhnout pozornost čtenáře na knižním trhu, a tak jsou reeditovány některé z dřívějších antologií, respektive

---

¹⁹⁶ GELLNER, František: *Hořká láska*. Ed. Bohumil Svozil. Československý spisovatel, Praha 1984; GELLNER, František: *Teplo zhaslého plamene. Výbor z poezie*. Ed. Vladimír Křivánek. Mladá fronta, Praha 1989; GELLNER, František: *Teplo zhaslého plamene. Výbor z poezie*. Ed. Vladimír Křivánek. Mladá fronta, Praha 1997; GELLNER, František: *Vzdušné vidiny*. Milostná poezie. Ed. Vladimír Kvasnička – Ida Rystonová. Vodnář, Praha 1998; GELLNER, František: *Vášeň, co do rána zchladne*. Dokořán, Praha 2002.

¹⁹⁷ ŠALDA, František Xaver: Představitel generace a představitel mezigenerace. In týž: *Šaldův zápisník 5, 1932–1933*, č. 11–12, červenec 1933, Otto Girgal, Praha, s. 344–356.

vznikají nové. Vydány jsou dokonce i Gellnerovy *Spisy* – a to v koncepci i téměř nezměněné jazykové úpravě, jak je připravil M. Hýsek, ačkoliv tuto skutečnost nakladatelé uvádějí v tiráži jen výjimečně. I komerční ukazatele při této příležitosti jednoznačně potvrdily Gellnerův status především coby básníka.¹⁹⁸ Nakladatelství Jota připravilo také dva nové – patrně dobře prodejné, proto i později reeditované – čtenářské výběry z Gellnerovy poezie, prózy, publicistiky a úryvků ze vzpomínek na autora z pera jeho přátel *Drobky z Františka Gellnera* (1992, dotisk 1993, reedice 2005) a *Druhé drobky z Františka Gellnera* (1993, reedice 2005). Jejich ilustrační doprovod chce předložit Gellnera coby autora skandálního a otevřeně erotického, výsledek je ovšem především lacině bulvární.¹⁹⁹ Jako bychom se tak vraceli k tématu Gellnerova básnického díla jako senzace (vzpomeňme, kdysi mu právě to vyčítala kritika; později se stín vycházení vstříc senzacechtivosti publika odrazil v motivu Gellnerova údajného vábení válečné smrti vlastními verši a leccos z toho je také odjakživa přítomno i v samotném zájmu čtenářů a badatelů o každé „pročuchávání špinavých košil“ privátních osudů autorů). Vzhledem k tomu, že se s lety onen pobuřující potenciál textů samých (mj. s ohledem na proměnu společenské morálky) poněkud otupil, jako by bylo třeba podpořit jej odjinud: třeba aktem soulože na obálce výboru z textů.

Všímalí jsme si v této kapitole zejména těch publikačních projektů a interpretací, jež si nárokovaly představit autora v jisté celistvosti, názornosti či reprezentativnosti. K literatuře uvedené v této kapitole se pochopitelně budeme v dalším výkladu vracet, navíc se ale u jednotlivých problémových okruhů budeme odvolávat na studie speciálněji zaměřené, které jsme v této kapitole pro potřeby určité přehlednosti pominuli. Jestliže jsme v předchozím dlouhém exkursu sledovali dějiny Gellnerovy recepce jako v mnoha ohledech dějiny redukce (některých složek díla) a nedorozumění způsobovaných často ztrátou

¹⁹⁸ Svazky I–II Hýskových spisů byly bez uvedení původního editora znovuvydány nakladatelstvím Levné knihy KMa, roku 2003; na III. svazek – patrně z komerčních důvodů – nedošlo. V nakladatelství Carpe diem byly v letech 2005–2007 reeditovány všechny tři svazky. Úspěch čekal jen I. svazek, shrnující básnické dílo, ten byl také (podruhé již i s uvedením M. Hýska v tiráži) vydán ještě jednou.

¹⁹⁹ To se týká zejména ilustrátora prvního vydání prvního z výborů *Drobky z Františka Gellnera* (Jota, Brno 1992) Jana Ondrouška. Reedice i pokračování antologie byly pak doprovázeny kresbami Aloise Mikulky, jež jsou zlepšením jen relativním (jsou alespoň ve své bulvární přeseexualizovanosti stylizovány s jistou karikaturní nadsázkou).

původního kontextu, pokusíme se v následujících výkladech mj. o rozšíření záběru na všechny složky díla a resuscitaci alespoň některých souvislostí.

2 František Gellner jako tvůrčí typ – několik zastavení

2.1 Nad básní *Konečně je to možná věc o kulturních kontextech Gellnerovy tvorby*

Báseň s incipitem *Konečně je to možná věc* a s pořadovým číslem XX¹ z Gellnerovy druhé sbírky *Radosti života* patří mezi texty tohoto autora bezesporu k těm nejznámějším. Svědčí pro to mimo jiné počet jejích přetisků v knižních výběrech: od roku 1903, kdy sbírka *Radosti života* vyšla poprvé, byla báseň zařazena s jedinou výjimkou do všech antologií, které si kladly za cíl tak či onak představit tvorbu Františka Gellnera. Škála zaměření těchto výborů je přitom velmi široká; text je tak k nalezení jak ve výboru z Gellnerovy satirické veršové tvorby *Má píseň ze sna budívá*, v němž editor František Buriánek nad autorovou satirou dokládá jeho politickou pokrokovost,² tak například ve výboru z milostných a erotických veršů *Hořká láska*, kde se v ediční poznámce hovoří o Gellnerových erotických básních jako o obrazu jeho „*životního milostného románu*“.³ Arnoštu Heinrichovi, vedoucímu redaktoru *Lidových novin*, při vzpomínce na počátky spolupráce Františka Gellnera s tímto listem dokonce odkaz právě k této básni pomáhá ve zkratce vystihnout pověst nezodpovědného bouřliváka, která Gellnera předcházela:

*Dovoloval jsem si leccos v Lidových novinách, co bylo tehdejším jejich čtenářům divoké, [...] ale přivést rozkřičeného anarchistu, který sliboval vzít si za ženu gorilu, protože má srdce divoké jako on a je taky bez konfese?*⁴

Výklad, který bude následovat, si klade za cíl ve své první části zmapovat, v jakých souvislostech byla dosud této Gellnerově básni věnována pozornost,

---

¹ Viz Přílohu 3.

² BURIÁNEK, František: Doslov. In GELLNER, František: *Má píseň ze sna budívá*. Ed. František Buriánek. Mladá fronta, Praha 1955, s. 137–143.

³ SVOZIL, Bohumil: Ediční poznámka. In GELLNER, František: *Hořká láska*. Ed. Bohumil Svozil. Československý spisovatel, Praha 1984, s. 41.

⁴ HEINRICH, Arnošt: O Františku Gellnerovi. Jak přišel do Brna. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 600, 29. 11. (ráno), s. 1.

pokusí se tyto interpretace – či lépe řečeno ve většině případů jen jejich náznaky – kriticky zhodnotit (s částečnou reflexí toho, jak se v daných případech tyto přístupy mají ke konkrétnímu výkladu celku Gellnerova díla), některé z nich s využitím dalšího pramenného výzkumu rozvést a v závěru první části nabídnout nové kontexty, v nichž lze dle mého soudu báseň vnímat. Pozornost přitom budu soustředit především ke klíčovému překvapení závěru textu, totiž k motivu gorily. Část druhá bude věnována genezi textu, zejména analýze dosud neznámé rukopisné varianty Gellnerovy básně a potenciálu, který tento materiál poskytuje pro interpretaci. Krom toho budu sledovat, jak se má ohledání rukopisu k předchozím zjištěním a částečně též k jiným dochovaným Gellnerovým rukopisům i k celku sbírky *Radosti života*.

Na úvod si dovoluji konstatovat, že v sekundárních gellnerovských textech bývá báseň spíše jen zmiňována (respektive uváděna jako jeden z dokladů pro určitou vykladačovu tezi), nikoli explicitně analyzována. Svou roli přitom nespíš hraje její nekomplikovanost a evidentní nezávažnost. Větší důraz než na výplod poněkud lehkonohe múzy interpreti *Radostí života*, případně celku Gellnerova básnického díla pravidelně kladou na texty, v nichž rezonují tragické tóny. V první kapitole jsme si již měli možnost povšimnout, že recenzenta Romana Haška rušila přítomnost textů anekdotického ladění v knize natolik, že básním s tímto vyzněním v závěru svého textu dokonce upřel právo být plnoprávnou součástí sbírky, pro niž měl jinak pouze slova uznání. A ačkoli přitom žádný konkrétní text nejmenoval, lze se myslím oprávněně domnívat, že právě XX. číslo leželo v této souvislosti Haškovi na srdci především. Ocitujme příslušnou pasáž na tomto místě ještě jednou:

Vycitujete tyto perversní požitky z všeobecného hynutí a věříte všemu tomu, kde u jiného odhodili byste knížku se smíchem. A v této dusné, bídné a otrávené atmosféře vytvořil autor krásná lyrická místa, měkké rozcitlivělé tóny, jež vyznívají tím bolestněji. [...] A ještě jedno můžete postřehnouti: Ty reflexe otráveného ducha jsou tak přirozené a opravdové, že místa, kde autor pointoval pouze vtíp, působí rušivě a okazují zřejmě, že nepatří v tuto knihu [zvýraznila L. K.].⁵

---

⁵ HAŠEK, Roman: Z nové české poezie. *Moderní život* 2, 1903, č. 6–7, září 1903, s. 196–199, cit. s. 197–198.

Vůbec první souvislost této básně již byla naznačena: jde o text populární,⁶ a to populární od samého začátku, přičemž jeho raná popularita je spjata s jeho zhudebněním. Jeho čtení v rámci žánru šantánové písně je proto z těch nejdůležitějších, jichž se mu zatím dostalo. Na to, jak byl text družně zpíván v hudební síni U Lhotků, vzpomínal S. K. Neumann již v čase před první válkou;⁷ připomenutí druhého života básně v prostředí, ve kterém původně vznikla, totiž mezi studenty příbramské báňské akademie a příbramskými horníky, přinesl fejeton Q. M. Vyskočila⁸ a poté i část studie regionální kulturní pracovnice a autorky textů o hudbě Blanky Novákové-Nožičkové Příbram v díle Františka Gellnera.⁹

Rozboru vazeb Gellnerova básnického díla na šantánovou píseň věnoval důsažnou studii Miroslav Červenka.¹⁰ V jejím úvodu rekapituluje postupně ty reflexe Gellnerova díla, díky nimž se ustavilo povědomí o příbuznosti jeho veršů s projevy městského folkloru (zejména postřehy J. Hory, F. Buriánka a M. Kundery); uvádí rovněž, že sám Gellner poskytl vnější doklady tohoto vztahu – zejména tím, že zpěvní síně a reálie s nimi spjaté ve svém díle relativně často tematizuje. Vzpomínku S. K. Neumanna, že Gellnerova (Konečně je to možná věc) byla v pražském šantánu zpívána, registruje Červenková studie spíše jako zajímavost, která zvnějšku dotvrzuje to, co je vlastním předmětem badatelova zájmu, totiž paralely na rovině vnitřního uspořádání textu. V Červenkově studii

⁶ Např. Miloš Pohorský právě s využitím tohoto textu modeluje před čtenářem obraz situace, jež má doložit oblibu a všeobecnou znalost Gellnerových veršů: „*Proč vlastně se některé jeho verše opakovaně citují? Jak to, že někdo ještě dneska povstane a nahlas začne deklamovat, že se konečně vypraví do Afriky, za ženu že si vezme gorilu a že ‚shodneme se‘, protože ‚má srdce divoké jako já a též je bez konfese‘?*“ – POHORSKÝ, Miloš: O srdci, o poháru, který přetéká, a o vyhořelém citu. In GELLNER, František: *Po nás ať přijde potopa! – Radosti života*. Ed. Miloš Pohorský. Ad Fontes, Blansko 2002, s. 101–105, cit. s. 104.

⁷ NEUMANN, Stanislav Kostka: Bratři Hartmannové. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 200, 22. 7. (ráno), s. 1–2. (Později zařazeno do knihy *Vzpomínky* I. Fr. Borový, Praha 1931, s. 125–131.)

⁸ VYSKOČIL, Quido Maria: Franta Gellner na báňské akademii v Příbrami. *Český deník* 22, 1933, č. 1, 1. 1., s. 3.

⁹ NOVÁKOVÁ-NOŽIČKOVÁ, Blanka: Příbram v díle Františka Gellnera. In *Vlastivědný sborník Podbrdská V. Hornické číslo*. Ed. Otto Bartoň. Okresní muzeum v Příbrami – Okresní archiv v Příbrami, Příbram 1971, s. 192–216, zde s. 203–208. Dle zjištění této badatelky vstoupil Gellnerův text do místní zlidovělé tradice mezi studenty a horníky, byl zpíván na melodii písně Nešťastný šafářův dvoreček a několikrát jako upomínka vydán na místních pohlednicích s ilustracemi k motivům z básně. Jak je pro orální tradování typické, byl předáván s mírnými variacemi, někdy dokonce měnícími text tak, aby se lépe hodil k životní situaci, v níž byl zpíván (viz „*Až já tu maturu/státnice/montánku udělám, snad přece něčím budu...*“). – Tamtéž, s. 204–205.

¹⁰ ČERVENKA, Miroslav: František Gellner a šantánová píseň. In týž: *Symboły, písně a mýty. Studie o proměnách českého lyrického slohu na přelomu století*. Československý spisovatel, Praha 1966, s. 117–137.

tak dříve prostě konstatovaný fakt inspirace a příbuznosti získává konkrétní podobu textových analýz; k jejich závěrům se níže ještě vrátíme.

Další přístup k básni Konečně je to možná věc vycházel z výkladu biografického – František Buriánek text glosuje takto: „*Třeba k tomu připomenout, že tato báseň nebyla jenom provokujícím gestem, ale že Gellner opravdu pomýšlel na cestu do Afriky.*“¹¹ Pohled na báseň prizmatem hypotetických dobových životních záměrů jejího autora zcela zapadá do kontextu mezi interprety velmi rozšířeného přístupu k celku Gellnerova díla především jako k dokumentu jeho vlastního soukromého života. V souvislosti s básní připomíná František Buriánek dopis adresovaný Josefu Svatopluku Macharovi, Gellner v něm píše:

*Na rok chci odjet do Afriky, a poněvadž nemám dosud odslouženu vojnu, budu mít aspoň hodnost' dezertéra. Co budu v Africe dělat, ještě nevím. Bezpochyby se odeberu ke kanibalům a dám se sežrat. Je to beztak jediný dobrý skutek, který mohu lidstvu prokázati.*¹²

Pokusme se nyní dojít po stejné cestě dál – sledujme doklady záměru k takovému riskantnímu kroku v biografických pramenech extenzivněji a zároveň se podívejme, jak Gellner s motivem „dobrodružná cesta z Evropy“ ve svém díle zachází.

Sám plán zmíněný v dopise by nebyl v kontextu životních osudů Gellnerových generačních druhů příliš velkým překvapením. Kdyby jej byl Gellner uskutečnil, byl by se jen zařadil po bok takových světoběžníků, jakými byli jeho přátelé a známí Zdeněk Matěj Kuděj, Karel Toman, Jaroslav Hašek či Gellnerův spolužák z mladoboleslavského gymnázia Josef Mach (ostatně Gellner sám nakonec sice neutekl mimo Evropu, ale celkem více než pět let pobýval v cizině). Výše zmiňovaná badatelka Blanka Nováková-Nožičková také připomněla, že Afrika v době Gellnerových příbramských studií nebyla jen jednou z mnoha exotických destinací, ale těšila se značné pozornosti – vzhledem k probíhající búrské válce a v 90. letech nově nalezeným ložiskům zlaté rudy

---

¹¹ BURIÁNEK, František: František Gellner. In týž: *Bezruč – Toman – Gellner – Šrámek. Studie o básnících počátku našeho věku*. Československý spisovatel, Praha 1955, s. 151–192, zde s. 167.

¹² Dopis Františka Gellnera Josefu Svatopluku Macharovi ze 4. 6. 1903, LA PNP, fond Josef Svatopluk Machar, korespondence přijatá.

v Transwaalu.¹³ Navíc absolventi příbramské báňské akademie mnohdy nacházeli uplatnění v cizině i značně vzdálené.¹⁴ Fragmentární doklad, že africké osudy nemusely zůstat v rovině chiméry, ale daly se opravdu zhmotnit, pak nalezneme také v Gellnerově korespondenci mladšího data – v listopadu 1912 mu byla adresována pohlednice ze Senegalu, patrně od někdejšího příbramského spolužáka. Její text je stručný: „*Gellnere, utečte z Evropy! S pozdravem Králíček*“.¹⁵ V roce 1912 už ale Gellnerovi tento zpěv sirény nejspíš nebyl nijak nebezpečný. Poslední známé úvahy o zámoří vedl Gellner v souvislosti s hledáním zaměstnání na jaře r. 1911, kdy se informoval o možnosti získat v krajanském tisku místo karikaturisty.¹⁶ Poté, co našel finanční zajištění v brněnské redakci *Lidových novin*, již jeho další cestovatelské plány známy nejsou; dokonce, alespoň dle pozdějšího svědectví Marie Majerové, Gellner na něco takového nepomyslel ani v souvislosti s možným útekem před vojenskou povinností po vypuknutí války.¹⁷

Pouštím se tím sice na pole čirých psychologických hypotéz, ale dovolím si na tomto místě vyslovit názor, že Gellnerovi scházel (ačkoliv jej možná toužil mít) ten povahový rys jisté lehkomyšlnosti dobrodruha, který by mu, pokud jde o odcestování, skutečně umožňoval krok do neznámého prázdna bez racionálního jištění. Nejblíže k uskutečnění takového plánu cesty „ pryč od dosavadního žití“ byl jeho odchod z malířských studií v Mnichově do Paříže provázený zároveň přerušením styků s rodinou, jež doposud poskytovala finanční podporu v jeho poněkud tékavém životě, ale nadále tak činit patrně odmítla. O Gellnerově

¹³ NOVÁKOVÁ-NOŽIČKOVÁ, Blanka: Příbram v díle Františka Gellnera. In *Vlastivědný sborník Podbrdská V. Hornické číslo*. Ed Otto Bartoň. Okresní muzeum v Příbrami – Okresní archiv v Příbrami, Příbram 1971, s. 192–216, zde s. 205.

¹⁴ Ve vzpomínce na Gellnerova studia v Příbrami z pera jeho někdejšího spolužáka je zachycen odjezd kolegy do Austrálie, jenž byl svérázně použit jeho rodinou jako svého druhu výchovný prostředek: „*Nebylo mezi námi boháčů, snad výjimečně mezi Němci (Baron Špiegelfeld – kterého jsme doprovázeli na dráhu, když ho táta poslal do Austrálie, aby se naučil dělat dobrotu* [zvýraznila L. K.]. *Gellner mu kynul na poslední pozdrav s tvrdou svou němčinou: ‚Grrüssen Sie mirr die Eingeborrenen!‘* [...]“ – MALÝ, H.: Hlasy našich čtenářů. *Literární rozhledy* 12, 1927–1928, č. 6, březen 1928, s. 235–236, cit. s. 236.

¹⁵ Pohlednice nezjištěného Králíčka Františku Gellnerovi z 1. 11. 1912, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

¹⁶ Dopis Karla Kratochvila Františku Gellnerovi z 8. 5. 1911, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá. K tématu srov. blíže v kapitole čtvrté.

¹⁷ „*Jednou mi řekl: ‚Když je člověk hloupý, nikdo se nenamáhá, aby mu řekl něco chytrého. Byl jsem odveden. Měl jsem jít na vojnu. Cítil jsem, že bych na tu vojnu neměl vlastně jít, že je to nesmysl, ale nevěděl jsem, co bych proti tomu měl udělat. Měl jsem staršího kamaráda, který mi imponoval. Jel jsem za ním v domněnání, že stačí, abych mu řekl, že jsem odveden, a že mi hned něco kloudného poradí jako muž zkušený a v činech zběhlý. Neřekl mi nic, co mám dělat. A dnes vidím, že by bylo stačilo odjetí za hranice. Mohl jsem již dávno být v Paříži. A teď je to všechno marné. Ted’ jsem již sám moudrý dost, ale nedá se nic dělat.‘*“ – MAJEROVÁ, Marie: Francesco Farniente. *Kmen* 2, 1928–1929, č. 6, červen 1928, s. 117–119, cit. s. 119.

rozhodnutí k tomuto odjezdu, stejně jako o celém jeho pobytu v Paříži toho víme pohříchu velmi málo, alespoň minimální snahu připravit si v Paříži půdu pro praktické zajištění vlastní existence ale Gellner prokazatelně podnikl.¹⁸

Domnívám se také, že v Gellnerově „africkém“ dopise stojí za to nepřeslechnout výraznou, až humoristickou jazykovou stylizaci výpovědi, která může spíš než o reálných plánech svědčit o snaze určitým způsobem modelovat obraz mluvčího v očích adresáta (například směrem k obrazu nonkonformního světáka) a možná také o jisté bezradnosti nad tím, co si počít se svým životem. Vedle inkriminovaného listu existují v Gellnerově dochované korespondenci ještě další doklady vyslovení úmyslu odcestovat do zámoří, formulovány jsou ovšem ve velmi podobném tónu. První je mladší, z doby po ukončení studií v Příbrami a odsloužené vojně. V listu příbramskému rodákovi a znalci místních poměrů Hanuši Jelínkovi Gellner za lákavou destinaci označuje pro změnu Austrálii, ovšem vedle toho se drží i prozaické reality a sděluje, že pojedje do Německa:

*Pojedu tudy do Mnichova. Chci někde v Německu malovat fajfky. Studia jsem pověsil na hřebík, poněvadž jsem uznal (!), že jsem už dost dlouho své rodiče vodil za nos. Nejraději bych k antipodům [zvýraznila L. K.], ale je tam drahá cesta.*¹⁹

Druhou zmínku lze nalézt dokonce ještě o půl roku dříve, než Gellner zaslal svůj list Macharovi. Působí dojmem, že minimálně okolnosti tehdejší možnosti, kterou Gellner zvažoval, měly poměrně konkrétní obrysy. O pevnosti Gellnerova odhodlání této nabídky využít se ovšem opět nedá říct nic, závěrečná věta pasáže je znovu především autostylizačním gestem a samo vyslovení úmyslu odcestovat do Afriky v tomto konkrétním případě bylo velmi pravděpodobně především tahem ve složité emocionální partii s adresátkou tohoto listu, Marií Majerovou:

*O sobě nevím, co bych Ti psal. Dělá trochu zkoušky, poněvadž jsem dostal pěknou nabídku do jihoafrických dolů. A já bych už nejraději odtud někam odešel, třeba do horoucích pekel.*²⁰

---

¹⁸ Svědčí o tom dopis Františka Gellnera Josefu Svatopluku Macharovi, b. d., [1905], LA PNP, fond Josef Svatopluk Machar, korespondence přijatá. Podrobněji o těchto praktických otázkách v kapitole čtvrté této práce.

¹⁹ Dopis Františka Gellnera Hanuši Jelínkovi z 11. 10. 1905, LA PNP, fond Hanuš Jelínek, korespondence přijatá.

²⁰ Dopis Františka Gellnera Marii Majerové ze 7. 11. 1902, LA PNP, fond Marie Majerová, korespondence přijatá.

Afrika a jiné exotické destinace jsou několikrát tematizovány i v Gellnerových literárních textech, vždy v duchu Králíčkovy výzvy „utečte z Evropy“, tj. v souvislosti se snahou vymanit se ze současných poměrů. Bezmocnost nad vlastním osudem touží Gellnerovi hrdinové proměnit v dobrodružnou seberealizaci až na hranu možností. Ve hře *Přístav manželství* je tato touha nejprve příznačně živena četbou cestopisů (v nichž individualita dobrodruha překoná všechny překážky) a zároveň posléze patrně ne náhodou svázána s jiným motivem uplatnění vlastní moci, než je pouze moc při řízení vlastního osudu, totiž moci vyplývající ze statusu bílého muže mezi domorodci, jenž může své výsadní mocenské postavení demonstrovat i zcela fyzicky:

*Nejraději bych odcestoval někam na tichomořský ostrov a stal se třeba dozorcem na plantážích. Těším se už, až poručím nějakému domorodci vysázet sto ran bambusem na břicho.*²¹

Zároveň se ale u Gellnera opakovaně vrací reflexe neuskutečnitelnosti každého skutečného restartu vlastního života, ani útěk do dálek nezajišťuje naplnění smyslem, a později podrobuje Gellner ve svých textech kritice i samotný pojem dobrodruha.²² Poučení, které v hořké komedii *Přístav manželství* jedna z postav vyvodí z marného pokusu svého přítele o zvrát v životě odjezdem, je značně nemilosrdné: „*Je to jedno, kde se člověk zdržuje. Všude je možno žít a nikde to za nic nestojí.*“²³

Podobná skepse stran možnosti, že by jeho africká cesta mohla vést k pocitu životního naplnění, se nakonec ozývá i v inkriminovaném Gellnerově

---

²¹ GELLNER, František: *Přístav manželství*. Komédie o třech jednáních, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní. Tento motiv se u Gellnera zopakuje i v rukopisném vzpomínkovém textu *Také Tristium ex Ponto* (uloženo tamtéž): „*Společníkem Ovidiovým na Pontu byl jeden důstojník římské posádky, který se zoufale nudil a čekal na svoje přesazení jako na boží smilování a někdy z dlouhé chvíle poroučel desátníkovi, aby vysázal některému domorodci starou bambuskou pár na břicho.*“ Oba texty poprvé knižně vydány in GELLNER, František: *Spisy Františka Gellnera III. Přístav manželství – Potulný národ – Fejetony*. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha 1928, zde s. 9–60 (cit. s. 54) a s. 185.

²² Viz spojení „lenošivý dobrodruh“, jež se jeví na první pohled jako oxymóron, ovšem Gellner jím ve zkratce míní člověka, který odjezdem „vyřeší“ neuspořádanost vlastních poměrů: „[...] *Zbrojení, jež u Rakouska / nemá ovšem smyslu kouska, / věci trochu chytřejší je / v státě, jenž má kolonie, / neboť ten jak špatné zboží / naloží s pomocí boží / lenošivé dobrodruhy, / kteří ostudu a dluhy / plodí, na loď, a pak pouští / je do horkých, prázdných pouští. / Chlap tam lehne pod banánem / a myslí si, že je pánem [...]*“ – GELLNER, František: *Státní nezbytnosti. Lidové noviny* 19, 1911, č. 312 (*Večery*, č. 41), 11. 11. (ráno), s. 328.

²³ GELLNER, František: *Přístav manželství*. Komédie o třech jednáních. In týž: *Spisy Františka Gellnera III. Přístav manželství, Potulný národ, Fejetony*. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha 1928, s. 9–60, cit. s. 54.

dopise Macharovi – vedle informace o vlastním plánu na odjezd je pod vši maskou humorné nadsázky právě toto jádro Gellnerova sdělení; zopakujeme dotyčné věty ještě jednou:

*Co budu v Africe dělat, ještě nevím. Bezpochyby se odeberu ke kanibalům a dám se sežrat. Je to beztak jediný dobrý skutek, který mohu lidstvu prokázati.*²⁴

František Buriánek patří k nemnoha badatelům, kteří ke sledované básni nabídli nějaký interpretační klíč. Buriánek poskytl v jediném textu dokonce hned dva, o jednom z nich jsme se již zmínili, druhý je v jeho studii vysloven téměř zároveň:

*Ale někdy dostává jeho nadsazený výraz funkci provokace maloměšťácké pokrytecké morálky a stává se projevem Gellnerova odporu k měšťákovi. V tomto smyslu se stala ve své době slavnou báseň: Konečně je to možná věc [...]*²⁵

Toto tvrzení zcela zapadá do Buriánkova výkladu osobnosti Františka Gellnera (a s ním i dalších jeho generačních druhů) coby tvůrce-buřiče, u něhož revolta vychází z nespokojenosti s celospolečenskými poměry, básníka provokativního gesta, namířeného proti většinové společnosti a měšťácké morálce, u něhož je třeba ocenit jeho kritický racionalismus umožňující účinnou společenskou satiru. Konstatovali jsme také již v kapitole první, že právě z těchto pozic František Buriánek věnuje ve svých reflexích mimořádnou pozornost Gellnerově satirické tvorbě a jako vrchol Gellnerovy umělecké dráhy pak hodnotí jeho závěrečná léta strávená v brněnské redakci *Lidových novin*, jež byla na satirická čísla vůbec nejbohatší.

Tato Buriánkova interpretace se poněkud ocitá v rozporu s výše tematizovaným náhledem, že báseň lze vnímat jako text anekdotický. V Buriánkově pojetí Gellnerova díla totiž obecně příliš mnoho místa pro ocenění humoru bez kritického zacílení nezbyvá. Proto také, když Buriánek představuje Gellnerovu satirickou pozdní tvorbu, k charakterizování tohoto tvůrčího období používá epiteta spjatá etymologicky s *bojem*: „Nyní píše Gellner skoro výhradně **bojovné** satirické verše.“; „Skeptik přestal pochybovat a **bojovník** zdvihl zbraň

²⁴ Dopis Františka Gellnera Josefu Svatopluku Macharovi ze 4. 6. 1903, LA PNP, fond Josef Svatopluk Machar, korespondence přijatá.

²⁵ BURIÁNEK, František: František Gellner. In týž: *Bezruč – Toman – Gellner – Šrámek. Studie o básnících počátku našeho věku*. Československý spisovatel, Praha 1955, s. 151–192, zde s. 167.

[zvýraznila L. K.].“²⁶ Kritické zacílení je zdůrazněno i u Gellnerovy satirické tvorby z předchozího období, opět se tu v Buriánkových výkladech setkáváme s použitím výrazů z válečného slovníku:

Bída [...] přispívala jistě k tomu, aby Gellnerův satirický útok na kapitalistický řád a vše, co s ním souvisí, vycházel z pozice prostého lidu, aby původní bohémský charakter Gellnerovy vzpoury se měnil v lidový [zvýraznila L. K.].²⁷

Je třeba přiznat, že Buriánek ve svém hodnocení námi sledované básně není zcela osamocen a i někteří další ji posuzovali jako text gestace až smrtelně vážné. Například Helena Dvořáková uvodila ve svém článku o F. Gellnerovi citaci závěrečné strofy básně tvrzením: „*Jeho cynický pošklebek se často ozývá s krutou bezohledností* [...]“,“²⁸ a František Gottlieb ve svém obsáhlém textu uvádí báseň jako doklad Gellnerova „*nejkřiklavějšího rouhačství*“.²⁹

Není třeba vyvracet, že provokace a kritická útočnost byly zásadním elementem přítomným v Gellnerově tvorbě, ale v případě tohoto textu se mi tento výklad jeví jako příliš zužující. Text sice převrací na hlavu středostavovskou představu toho, co je náplní právoplatného začlenění se do společenského milieu, onoho „*něčím být*“ (viz „*Konečně je to možná věc, že ještě něčím budu*“ [zvýraznila L. K.].“) a závěr lze pochopit mj. jako znevážení instituce manželství a tematizaci dobově stále spíše ojedinělé bezkonfesnosti, ale výhradně společenskokritický výklad přehlíží nadsázku a ignoruje komiku absurdního závěru básně. Lze mít dokonce důvodné podezření, že právě její vtip je důvodem jejího úspěchu. Ostatně, kdyby šlo výhradně o provokativní gesto skutečně t'avší dobovou „*maloměšťáckou pokryteckou morálku*“ do živého, těžko by zhudebněný text došel sluchu v pražské zpěvní síni, kde mezi publikem na počátku století už dávno neseseděla skutečná chudina, ale bavit se sem chodily i střední vrstvy; například na figuru zkrachovalého studenta, jenž je zde mluvčím básně, bylo toto

²⁶ BURIÁNEK, František: Doslov. In GELLNER, František: *Má píseň ze sna budívá*. Ed. František Buriánek. Mladá fronta, Praha 1955, s. 137–143, cit. s. 141.

²⁷ BURIÁNEK, František: Gellner satirik. In *O české satíře. Sborník statí*. Ed. František Buriánek. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1959, s. 229–258, cit. s. 245.

²⁸ H. D. [= DVOŘÁKOVÁ, Helena]: František Gellner. *Národní osvobození* 8, 1931, č. 168, 19. 6., s. 1.

²⁹ GOTTLIEB, František: Úsměv Františka Gellnera. *Židovská ročenka. 1965–1966*. Ed. Rudolf Iltis. Ústřední církevní nakladatelství, 1966, s. 117–124, cit. s. 120. (První otisk textu in *Kytice* 3, 1948, č. 5, s. 245–253).

publikum již dlouho zvyklé coby na jedno z nejoblíbenějších *loci communes* šantánové písně.³⁰ Gellner ovšem pojímá tuto látku zcela po svém a absurditou spojení *manželka-gorila* z žánru vykračuje, byť, jak ještě uvidíme, při tom částečně využívá také jednoho velmi otřepaného motivu dobové humoristické produkce, který ovšem opět zcela nově uchopuje.

Dostáváme se tím k dalším možným vazbám tohoto textu, a sice k těm k dobové humoristické produkci. Jde o téma, kterému se, pokud vím, mimo žánr šantánové písně obsáhleji dosud nevěnoval nikdo. Spíše ojedinělý (a v souvislosti se sledovanou básní naprosto výjimečný) je postřeh Josefa Hory oceňující v Gellnerově básnickém díle autorův smysl pro komiku:

*Má stále ostřejší smysl pro komiku chvíle, pro ironické pozadí vážných fakt. Jeho báseň je resumé prožité tíhy, hanby, lítosti. Občas si zakoketuje. Jindy zalomí rukama. Dostane nápad odjeti do Afriky a dá tomu groteskní pointu: Za ženu vezmu si gorilu [...] jeho nejvlastnější – ovšem málo častou – silou tvůrčí zdá se mi dar humoru.*³¹

Pokusím se níže alespoň dílčím způsobem tento dluh splatit. Humoristický rozměr četných Gellnerových prací obecně totiž není podle mého soudu radno podceňovat. Připomeňme v této souvislosti už jen fakt, že básník debutoval ještě jako gymnazista ve *Švandovi dudákovi*, a to básní Patnáct lahví koňaku charakteru ryze humoristického. Také popularita Gellnerových společenských a politických satir veršem i obrazem – a nejčastěji kombinací obojího – nevyvěrala jen z jejich ideové břitkosti (ještě uvidíme, že Gellner se v nich obracel k publiku politicky angažovaných tiskovin s názory, které nijak nevybočovaly ze směřování těchto periodik, a cílové skupině tak naprosto konvenovaly), ale především z toho, že jde o verše a karikatury zručně vytvořené, ale hlavně převážnou většinou vtipné, a to dokonce tak, že jejich vtip občas dodnes ocení i čtenář neznalý všech vrstev dobového kontextu, do něhož jsou jinak mnohočetně zapojeny. Vtip těch nejlepších přitom spočívá v groteskním přehnutí nápadu a zcela nečekaném spojení velmi odlehlých oblastí.

---

³⁰ Srov. ČERVENKA, Miroslav: František Gellner a šantánová píseň. In týž: *Symboly, písně a mýty. Studie o proměnách českého lyrického slohu na přelomu století*. Československý spisovatel, Praha 1966, s. 117–137, zde s. 125–127.

³¹ HORA, Josef: František Gellner. *Kmen* 3, 1919–1920, č. 13–14, 21. 8. 1919, s. 93–95, zde s. 94–95.

Schopnost svést dohromady zdánlivě nespojitelné se objevuje v Gellnerově tvorbě i v jiných textech, než jsou ty z oblasti publicistické satiry – viz často citovaný závěrečný výčet XXXV. čísla sbírky *Radosti života*, v němž jsou zařazením pohlavní choroby perziflovány zásadní společenské hodnoty: „*boj o život a blaho jednotlivce, / za ideální statky národa / hrdinný čin, psí něžnost k milé dívce, / umění, syfilis a svoboda*“.³² Jiným příkladem budiž kombinace celých nesourodých významových kontextů a k nim náležejících stylistických prostředků v básni *Dech budoucnosti*: Gellner zde staví na mnohoznačnosti jednotlivých slov a jejich metaforické potencialitě a skrze tyto pak floskule a motivy typické pro nacionálně-politické řečnění konfrontuje s kontextem fyzicky prožívané erotiky, jíž se hrdina této básně stává nechtěným svědkem přes příliš tenkou stěnu hotelového pokoje³³ (tuto Gellnerovu výsostnou persifláž vysoko ocenil mj. F. X. Šalda³⁴). Pro vytváření humorného účinku je ovšem schopnost nacházet taková absurdní spojení naprosto klíčová. Ostatně právě znesvěcení svátosti manželské gorilou je toho názorným příkladem.

S vědomím těchto skutečností se vraťme k textu básně a přidržme se pro začátek sledování jejího děje, jakkoliv je prezentován jen jako podmíněný. Příběhová linie rozvíjí potenciální budoucnost nezajištěné existence, jež se momentálně evidentně ocitá na šikmé ploše a čtenář může získat podezření, že ani v rovině hypotézy (modalita signalizována adjektivem „*možná*“) nejspíš doopravdy nehodlá skutečně „*něčím být*“, tj. ani naznačovaným důlním zaměstnancem v Africe. Prostředí Afriky, kam se hrdina nakonec hodlá vypravit i v případě, že z něj nic nebude, probouzí patřičné exotizující asociace, ovšem nakonec v exotických kulisách přináší vlastně jen umocnění současné sociální nezakotvenosti (viz „*tulák bez profese*“) a nevázanosti s až animálními rysy („*budu se s šelmami o závod prohánět po pralese*“). Na počátku třetí strofy groteska vrcholí sňatkem

³² GELLNER, František: XXXV (Noc byla. Usnout nemoh jsem. To z míry). In týž: *Radosti života. Básně*. Moderní život, Praha 1903, s. 58–59, cit. s. 59.

³³ GELLNER, František: *Dech budoucnosti*. *Nový kult* 6, 1903–1904, č. 8, 20. 9. 1903, s. 60: „[...] *A dveřmi vedlejšího do pokoje / dva hlasy slyšel jsem co chvíličku: / ,Pe-pepičko – ty-ty-ty – mo-mo-moje...‘ / ,Je-jeničku! ty-ty – můj – Jeničku – –‘ // Vstal jsem a oblek se, ač byl jsem zmořen, / van budoucnosti na čelo mi dých. / – Ó národe můj! Zdravý je tvůj kořen / a úrodná je půda rolí tvých. // – Zázračné klíny dcer tvých úrodné sou, / a lůno jejich nezná únavy. / Tví syni v srdcích lásku k vlasti nesou / a lásku ku krásnému pohlaví. // – Můj národe, pln křepkosti a síly. / překonáš slavně kruté zápasy. / Zavlaje hrdě prapor rudobílý / s lvem bílým, který má dva ocasy. ///*“

³⁴ ŠALDA, František Xaver: Několik myšlenek na téma básník a politika (Dokončení). *Šaldův zápisník* 6, 1933–1934, č. 10–11, červenec 1934, s. 373–383, zde s. 378.

s gorilou, vtip je založen na překvapivosti nápadu, zbytek básně už jen logicky usouvztažňuje tuto čistou bizarnost, když uvádí důvody výběru partnerky – vrací se zde opět motiv nevázanosti („*má srdce divoké jako já*“) a na samý závěr se objevuje tvrzení, které lze vyložit jako protináboženskou provokaci („*je též bez konfese*“).

Blanka Nováková-Nožičková ve svém již výše zmíněném článku objevně připomíná Pijáckou píseň ze zpěvohry *Der Pole und sein Kind* (1832) Alberta Lortzinga jako možnou inspiraci Gellnerova textu, s dokladem, že šlo mj. o dílo populární ve Vídni v dobách, kdy zde Gellner studoval. Ovšem toto originální zjištění autorku dovádí jen ke srovnání lidského a uměleckého osudu básníka s vídeňským hudebníkem a kapelníkem a jejich bídného skonu (srovnání přitom lehce kulhá, Lortzing sice zemřel v bídě a Gellner patrně bídě zahynul v haličském příkopu u cesty, nepřihlíží se však ke skutečnosti, že za Gellnerův skon mohla jednoznačně první světová válka, ekonomicky byl tehdy zajištěn, v civilním životě byl úspěšný a nijak neživořil). S využitím Lortzingova textu lze přitom dojít i dál. Blanka Nováková-Nožičková cituje píseň celou, ale měla – i když to explicite neuvádí – na mysli patrně především její poslední strofu:

*Mě věčně trápí žíznivost,
a jak jí mám pozbyti?
Ach krutý věru vám to host,
a nechce z krku jíti;
než vem ji d'as, tu dračici –
navzdor všem mým nevěstám
věčnou si vezmu opici
za ženu svou – a chleštám!*³⁵

Podobnost zdroje Gellnerova a Lortzingova vtipu je zjevná, ale odlišnost lze nalézt rovněž snadno: U Lortzinga jde o přenesený význam slova „*opice*“, tj. opilost (v jazyce originálu, němčině, je v tomto směru polysémie slova identická jako v češtině, takže českým překladem písně se význam neposouvá). Gellnerův hrdina si však za ženu hodlá vzít gorilu a tato lexikální jednotka žádnou polysémii

---

³⁵ LORTZING, Albert: Pijácká píseň. In *Společenský zpěvník český*. Ed. Josef Bojislav Pichl, překladatel neuveden. Kateřina Jeřábková, Praha 1859, s. 212.

nezná, dle *Příručního slovníku jazyka českého* jde výhradně o „největší opici z čeledi lidoopů“.³⁶ Přesto se ale dle mého názoru s ohledem na kontext výskytu také u Gellnera otevírá cesta k posunutému významu lexému „opice“, jenž je ve slově „gorila“ obsažen jako význam vyšší generické jednotky, a to minimálně na rovině dobově obvyklých asociací.

Již jsme připomněli, že autostylizace do role nezdárného studenta náležela k běžným *loci communes* dobové zábavné produkce na periferii literárního dění; motiv alkoholických excesů k této figuře neodmyslitelně patřil. Humoristická tradice využívající různých významů slova „opice“ pak byla na přelomu století v českém prostředí košatá a vtip na základě této polysémie patřil k těm nejotřepanějším.³⁷ Lze jej nalézt např. již ve slavné deklamovance o „pivénku, pivíčku“ populárního humoristy českého biedermeieru Františka Jaromíra Rubeše³⁸ a obligátně se v humoristických časopisech vynořuje vždy znovu zvláště ve spojení se Silvestrem jako dnem, kdy se nemírné požívání alkoholu stává společensky tolerovaným poklesem, přičemž časem přibývá humoristova „povinnost“ obohatit tento motiv o narážku na darwinistické teorie.³⁹ Protože vtip zde bývá založen na náhlých přechodech od jednoho významu slov k druhému⁴⁰ a

³⁶ Dnes pociťovaný druhý význam „gorila – člen osobní ostrahy“ je až záležitostí pozdější a vyvinul se z přirovnávání statného, nebezpečně, respektive animálně působícího muže ke gorile, tj. na základě *tertia comparationis*, které slovo v češtině provází od jeho počátků.

³⁷ Ukázky kresleného humoru na toto téma lze nalézt v Příloze 4.

³⁸ „Že si ten, kdo trošičku / do korbele hlouběj nahlédl, / časem domů přivedl / jak říkáme opičku, / mnohý z toho dělá mnoho; / což jest z toho? / Vždyť i ona opička, / malá-li, je hezička. //“ – RUBEŠ, František Jaromír: Pivo. In týž: *Deklamovánky a písňe*. Jan Hostivít Pospíšil, Praha 1838, s. 23–30, cit. s. 29.

³⁹ Za všechny další případy viz např. sbírku žertovných deklamací, které k příležitosti silvestrovských zábav sepsal Emanuel Züngel – zde v sáhodlouhém čísle Člověk a opice provádí deklamátor „důkaz“ pro Darwinovu teorii příbuznosti člověka s opicí a přes očekávatelné body různých přenesených významů slov opice a opičí (opičí láska k dětem, opice jako ženská nadávka, opičit se atd.) dospívá k předem tušené pointě, v níž má „humor“ gradovat: „[...] dokážu, jak tvorstva pán, / člověkem jenž zván / a jenž tak se brání / proti opičího příbuzenstva zdání: / dokážu, jak pravím, skvěle, / kterak k ‚opici‘ přec táhne z duše celé – / (myslím totiž tu, co odjakživa / rodívá se z vína nebo z piva, / z rosolky neb likérky / [...]) Řekl sice – / věc to jistá – / jeden humorista: / ‚Darwin že má na kahánku, / z hlíny že jsme, ne z opice, / an prý lneme k bratru džbánku‘ – / avšak kam nás táhnou pásky / bratrské té k džbánu lásky? / Nikam jinam nežli k opicím, / což je ominosus / circulum jen vitiosus / všechněm hlavám myslícím. – / Však již dost, by neřek někdo snad, že mám ‚opičky‘ též rád, / ježto jich tak bráním, / s člověkem jich příbuzenství sháním. / Nechť si myslí kdo chce cokoliv, / já jsem jenom žádostiv, / kdo pln bravúry a kuráže / opak toho asi dokáže?...//“ – Emil Trnka [= ZÜNGEL, Emanuel]: Člověk a opice. In týž: *Silvestriády*. Mamert Knapp – Josef Mikuláš Boleslavský, Praha 1877, s. 101–105.

⁴⁰ Viz např. „Na sčítacích arších je zadní strana věnována zvířectvu, aby mohl udati pijan, že má opici a kočku [...]“ – [Na sčítacích arších...]. *Humoristické listy* 44, 1901, č. 1, 1. 1., s. 3, nesignováno; „Smutný cirkus. Žena: Muži, tys měl již v životě svém tolik opic, že sis mohl zařídit celý opičí cirkus. Muž: A všech jsem se šťastně pozbavil, jenom tebe se nemohu zbavit!“ – Smutný cirkus. *Paleček* 2, 1873, č. 8, 22. 11., s. 64, nesignováno.

jejich vzájemné konfrontaci (viz přílohu s karikaturou z *Humoristických listů* ze dne 18. 1. 1889), často se přenesený význam slova „opice“ vyskytuje ve spojení se slovesy označujícími děj, který jinak vyžaduje životného aktéra, čímž se aktualizuje odkaz k prvotnímu významu – srov. např. „*přivést si domů opici*“, „*objímat se s opicí*“⁴¹ – a odtud je už jen krůček k Lortzingově spojení „*oženit se s opicí*“.

Že spojení *gorila* – přenesený význam slova *opice* připadal v dobových asociacích velmi dobře v úvahu, dosvědčí úryvek z básně Plzeňská Gellnerova současníka Karla Horkého z jeho sbírky *Paličovy sloky*,⁴² kterou František Gellner ilustroval:

[...]

*Holba piva za pár grošů,
měkne po něm palice,
za zlatku je slušná kočka,
za dvě zlatky opice.*

*Plzeňáci mají hlavu,
mají plno nápadů,
proč z těch opic nepořídí
živočišnou zahradu!?*

*Byla by to radost velká,
Němci by se zlobili,
měli by tam jenom kočky,
Češi samé gorily...*

[...]

---

⁴¹ Srov. „[...] nešel z hospody nikdy sám, nýbrž vedl si vždy opici domů.“ – ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch: *Kmotr Rozumec. Mudroslovný román*. Spolek pro vydávání laciných knih českých, Praha 1872, s. 61; „*Moje přítelkyně z venku / přišla na myšlenku, / mého ženicha mi dát / fotografovat! / (Vytáhne z košíku obrázek.) / Zde jest! – Právě v této pozici, / kterak objímá se v blátě s opicí.*“ – DRAHOŇOVSKÝ, František Karel: Vybírává milostenka. In týž: *Veselé deklamace*. František Karel Drahoňovský, Praha 1879, s. 28–33, cit. s. 30.

⁴² HORKÝ, Karel: *Paličovy sloky. Karikatury, písničky, epigramy*. Karel Horký, Rokycany 1905, cit. s. 24.

Gellnerův text se, jak jsme viděli, pohybuje nad úrovní humoristických klišé mimo jiné výběrem velmi konkrétního živočišného druhu namísto tradičtější „opice“. Dnešnímu čtenáři, zvyklému asociovat tohoto největšího lidoopa především s dojemnými příběhy (na nichž je již delší čas například založeno PR pavilonu goril pražské zoologické zahrady),⁴³ snadno unikne, že v dobovém povědomí byla gorila něčím zcela jiným.⁴⁴

Roku 1902 zobrazil Gustav Klimt na monumentálním Beethovenově vlysu Týfóna, nejohroživější z monster řecké mytologie, coby gorilu. Doprovází ji výrazně sexualizované figury Gorgon Chlípnoti, Prostopášnoti a Požívačnoti. Toto zobrazení s dobovým náhledem na největšího z lidoopů zcela souznělo – ještě na počátku století byla gorila tajemným tvorem s aurou smrtelného nebezpečí, ale byla také asociována s ničivou silou sexu vymknutého z kulturní kontroly.⁴⁵

Jako biologický druh byla gorila objevena a popsána velmi pozdě, až v polovině 19. století,⁴⁶ dlouhou dobu se nedařilo přivést z Afriky živý exemplář (od r. 1876 byla živá gorila k vidění v berlínském akváriu jako naprostá rarita, uhynula však poměrně záhy; pražské Národní muzeum vystavovalo svou vycpaninu gorily jako velkou vzácnost).

Pověst krvelačného tvora útočícího na člověka s cílem jej zabít vycházela částečně z domorodých historek, a i když samotný objevitel gorily Paul du Chaillu

---

⁴³ Na těchto stránkách je tak možno sledovat poměrně podrobně rodinný život goril, některé zde mají vlastní medailon, kde se čtenář dozví mnohé o jejich konkrétních osudech, povahách a zálibách. Po zvláště oblíbeném gorilím samci Richardovi (vyhrál v diváckém hlasování v reality-show České televize Odhalení, má i své vlastní heslo na Wikipedii – [http://cs.wikipedia.org/wiki/Richard_\(gorila\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Richard_(gorila))). Vyhledáno 7. 6. 2015.) se jmenuje cena udělovaná zvláště zasloužilým sponzorům a dárcům pražské ZOO. – Viz <http://www.zoopraha.cz/aktualne/akce-v-zoo-praha/8951-zoo-praha-udelila-richardy>. Vyhledáno 7. 6. 2015.

⁴⁴ To, jakým způsobem a s jakým emocionálním nábojem pojmáme přírodu, respektive to které konkrétní zvíře, je záležitostí kulturně sdílenou a v čase proměnlivou. Není občas nezajímavé sledovat, jak toto vnímání zásadně ovlivňují konkrétní texty, ať už z oblasti vědy, popularizačních prací, cestopisných zpráv, nebo i beletrie. – K tématu srov. v českém kontextu SÝKORA, Michal: *Dostojevského buldok. O zvířatech a/v literatuře*. Host, Brno 2006.

⁴⁵ „Believed by Europeans at the time to be the most dangerous of animals, and also associated with unbridled libidinous desire, the gorilla was a powerful choice for Klimt's image of the most frightening creature in Greek mythology [...] Jelikož Evropané té doby věřili, že gorila je nejnebezpečnějším tvorem mezi zvířaty a spojovali ji také s bezuzdým chlípým chtíčem, byla dobrou volbou pro Klimtovo zobrazení nejděsivějšího stvoření řecké mytologie.“ – GOTT, Ted – WEIR, Kathryn: *Gorilla*. Reaktion Books Ltd., London 2013, s. 15.

⁴⁶ O napínavém příběhu Paula Belloniho du Chaillu, který se vydal gorily prozkoumat a během své objevitelské expedice se s tímto zvířetem jako první Evropan střetl tvář v tvář v jejím přirozeném prostředí, viz čtivou knihu REEL, Monte: *Between Man and Beast. An Unlikely Explorer, the Evolution Debates, and the African Adventure That Took the Victorian World by Storm*. Doubleday (Random House), New York 2013.

měl možnost se přesvědčit, že gorila je tvor plachý a proti palným zbraním bezmocný, zvíře svou ohromující fyzickou převahou nad lidskou konstitucí poutalo pozornost dál.⁴⁷

Navíc gorila v ještě vyšší míře než jiní lidoopové děsila i fascinovala svou podobností s člověkem,⁴⁸ a znepokojivě tak aktualizovala Darwinovy teorie o původu člověka. Tato příbuznost člověka s lidoopy byla od počátku předmětem nejen zásadní vědecké a následně i širší společenské kontroverze, vstupovala i do dobových úvah o lidských rasách (příslušníci afrických domorodých kmenů stáli v dobovém myšlení k předchůdcům člověka, tj. pochopitelně bílého Evropana či Američana, velice blízko a například ve Spojených státech se termín gorila stal hanlivým a zcizujícím přízviskem pro Afroameričany⁴⁹) a naprosto samozřejmě se toto téma jakožto součást živých dobových společenských diskursů stávalo také předmětem zábavy v nejširším slova smyslu.⁵⁰

⁴⁷ I du Challuovy cestopisy, přestože některé zkazky uvádějí na pravou míru, s obrazem divokého a hrozného tvora obratně pracují, čímž mj. zvyšují čtenářskou atraktivitu (potažmo prodejnost titulu). To samé lze říci též např. o popularizačním zoologickém bestselleru, velmi populárním i u nás, *Brehmově životu zvířat*, kde jsou sice nejdivočejší historky odmítnuty, ale také pro svou atraktivnost zcela věrně reprodukovány. – Viz BREHM, Alfred: *Život zvířat I. Savci* [reprint třetího, přepracovaného vydání]. Přel. Č. Koktal. Dobra & Fontána, Olomouc 1999, s. 49–59 (Michal Sýkora charakterizuje Brehmovu expresivní knihu trefně jako „žánr thrilleru v kontextu přírodních věd“. – SÝKORA, Michal: *Dostojevského buldok. O zvířatech a/v literatuře*. Host, Brno 2006, s. 102). Připojme na závěr ukázkou dobového použití příměru ke gorile z oblasti publicistiky, dokládající, že se na přelomu století ve snaze o aktualizaci mohly asociace divokosti a děsivosti spjaté s gorilou složitě zaplétat s polysémií slova „opice“, evidentně za účelem přitáhnout čtenářovu pozornost k hrůznému obsahu a ovšem i k stylistickým dovednostem autora: „*Krvežíznivá opice. Ve vsi Parabiagio u Milána pořídil si mladý sedlák Luigi Codega opičku takového druhu, která ve své zuřivosti počínala si krvavěji než snad skutečná divoká gorila. Podnapiv se, chopil se nože a hole a nejdříve usmrtil svého otce několika pádnými ranami své hole. Nato se obořil na každého, koho jen potkal, a tak nožem i holí zranil celkem 13 osob, z nichž čtyři velice těžce [...]*“ – Krvežíznivá opice. *Národní listy* 31, 1891, č. 13, 13. 1., s. 6, nesignováno.

⁴⁸ Samotný jejich objevitel, jenž při svých cestách zastřelil přes dvacet těchto lidoopů, k této podobnosti poznamenal: „*Though there are sufficient points of diversity between this animal and man, I never kill one without having a sickening realization of the horrid human likeness of the beast.* [Tj. Ačkoliv lze nalézt dostatek rozdílů mezi tímto zvířetem a člověkem, nikdy jsem nezabil gorilu, aniž bych si s hrůzou neuvědomoval děsivou lidskou podobu tohoto zvířete.]“ – DU CHAILLU, Paul B.: *Adventures in the Great Forest of Equatorial Africa and the Country of the Dwarfs*. Harper and Brothers Publishers, New York – London 1913, s. 226.

⁴⁹ REEL, Monte: *Between Man and Beast. An Unlikely Explorer, the Evolution Debates, and the African Adventure That Took the Victorian World by Storm*. Doubleday (Random House), New York 2013, s. 191.

⁵⁰ Ke shrnutí tohoto vývoje viz GOTT, Ted – WEIR, Kathryn: *Gorilla*. Reaktion Books Ltd., London 2013, s. 8: „*As imagined in art, science, film and popular culture, the gorilla has occupied a prime position in explorations of humanity's animal nature. The social history of the gorilla reflects how quickly scientific study and debate can be drawn into popular culture. In nineteenth-century accounts of observing gorillas in the wild lie the origins of Tarzan, King Kong and many other literary and artistic representations of humanity's relationship with apes. The gorilla has provided a screen upon which to project fears of sexuality and uncontrolled drives, theories of criminality, and narratives of human and primate difference.* [S tím, jak byla gorila zobrazována v umění, vědě, filmu a populární kultuře, obsadila ústřední pozici při zkoumání animální povahy

Už r. 1860, tedy ve stejném roce, kdy vychází Darwinova kniha *On the Origin of Species* a zároveň Paul du Chaillu na Broadwayi vystavuje své africké sbírky s vycpanými gorilami jako největším lákadlem, pokusil se k maximalizaci vlastního zisku využít rasového tématu P. T. Barnum, patrně nejúspěšnější dobový podnikatel s atrakcemi, a jeho snaha předvést publiku na téže Broadwayi o pár čísel dál větší senzaci, než byly vycpaniny goril, vyvrcholila ve slavné show *What is it?*,⁵¹ v níž byl mikrocefální Afroameričan William Henry Johnson s vyholenou hlavou a oblečený do kůží předváděn jako „chybějící článek“ mezi člověkem a opicí.⁵² Všechny tyto kontexty se pak zcela běžně stávaly pochopitelně i součástí humoristické tradice.⁵³

Erotickým vztahem s gorilou se v Gellnerově básni otevírá cesta k asociacím s ještě daleko delší tradicí, sahající svými kořeny až do středověku. V ní byla opice viděna jako křivé zrcadlo člověka, jako ztělesnění jeho hříchů a z nich zejména tělesné požívačnosti, především té erotické.⁵⁴ Od nejstarších cestovatelských zpráv po zkazky kolující ještě v 19. století se běžně věřilo, že lidoopové, gorily nevyjímaje, unášejí a znásilňují ženy.⁵⁵

člověka. Dějiny fenoménu gorila ukazují, jak rychle mohou být vědecká bádání a debaty zavlečeny do populární kultury. Ve zprávách z devatenáctého století o pozorování goril ve volné přírodě vzal svůj původ Tarzan, King Kong a řada dalších literárních a výtvarných zobrazení vztahu člověka a lidoopů. Gorila se stala plátnem, na něž se projektovaly úzkosti ze sexuality a neovladatelných puzení, teorie kriminality i narativy o rozdílech mezi člověkem a primáty.]“

⁵¹ REEL, Monte: *Between Man and Beast. An Unlikely Explorer, the Evolution Debates, and the African Adventure That Took the Victorian World by Storm*. Doubleday (Random House), New York 2013, s. 91–94.

⁵² Velmi oblíbená show předvádějící tohoto „divocha“, doprovázeného legendou o nalezenci v pralesích Gambie (ve skutečnosti šlo o rodilého Američana), byla na Barnumově programu až do 20. let 20. století. – Viz *Human Zoos. The Invention of the Savage* [katalog ke stejnojmenné výstavě v Musée du Quai Branly 29. 1. 2011 – 3. 6. 2012]. Edd. Pascal Blanchard – Gilles Boëtsch – Nanette Jacomijn Snoep. Actes Sud, Arles 2011, s. 76).

⁵³ Například dobově příznačnou ilustrací darwinistických kontroverzí se stala karikatura Monkeyana, otištěná v květnu 1861 v satirickém časopise *Punch*. Zobrazuje vzpřímenou gorilu na krku s nápisem „Am I a Man and a Brother?“, což byla dobově srozumitelná narážka na dřívější kampaň za zrušení otroctví s využitím sloganu u obrazu klečícího otroka v řetězech „Am I not a man and a brother?“. V českém kontextu se obvykle rasové téma součástí humoristického námětu nestává, darwinistické teorie naopak zcela běžně – viz výše zmíněnou Züngelovu silvestrovskou deklamovánku Člověk a opice s vědeckým důkazem o příbuznosti člověka a opice, nebo podobně „vědeckou“ karikaturu BRÁDKA, Hanuš: Vznik opice podle Darwina. *Humoristické listy* 17, 1875, č. 1, 1. 1., s. 2 (reprodukována v Příloze 4).

⁵⁴ Od 16. století se opice stává v evropském erotickém folkloru symbolem mužské potence. – MORRIS, Ramona – MORRIS, Desmond: *Men and apes*. Hutchinson, London 1966, s. 58.

⁵⁵ I jinak jistě osvícený Thomas Jefferson neochvějně věřil, že afričtí lidoopové znásilňují domorodé ženy, neboť se tím pokoušejí povznést svou rasu, stejně jako se Afroameričané pokoušejí povznést svou rasu směrem k bělochům, již tvoří podle Jeffersonových *Notes on Virginia* vrchol hierarchie. – Tamtéž, s. 70.

Divácky atraktivní ztělesnění této zkazky nabízí známá socha *Gorila unášející ženu* od Emmanuela Frémietu,⁵⁶ která zároveň shrnuje mnohé z dobové odborné debaty spjaté s gorilou: detaily sochy zachycenou scénu ukotvují do doby kamenné (žena má ve vlasech ozdobu z gorilí čelisti, což ji blíže určuje jako součást tlupy lidských lovců, z jejichž středu byla gorilou vytržena; o útoku těchto svědčí i šíp zabodnutý v zádech zvířete; dosažení vyšších kognitivních funkcí u gorily je zase implikováno kamenem připomínajícím pazourkovou industrii, který zvíře třímá na svou obranu⁵⁷). Pozornost publika socha budila zejména senzačně atraktivní kombinací erotiky a brutálního násilí, dobový ohlas (čestná medaile na pařížském Salonu roku 1887, zlatá medaile z výstavy v Mnichově, zařazení sochy na světovou výstavu v Paříži roku 1889 a znovu roku 1900, četnost dobových replik) svědčí o tom, že Frémietovi se podařilo s využitím dobových asociací spjatých s gorilou syntetizovat vyjádření potlačených úzkostí společnosti z necivilizované divokosti a nespoutané sexuality do velmi vlivného zobrazení, jež se dočkalo četných mnohých navázání v oblasti pop-kultury, mj. např. ve figuře King Konga.⁵⁸

Gellner ovšem předvádí vztah – to již mimo tato tradiční rozvržení – genderově převrácený. Svým způsobem na něj lze s trochou nadsázky nahlížet i jako na sublimovaný sen o partnerce, ztělesnění erotického osvobození,⁵⁹ ovšem bez dalších společenských sankcí a vyžadování „odpovědnosti za vztah“ a také bez nutnosti jakkoliv přehodnocovat ve vztahu vůči protějšku vlastní dominanci (převrácení genderových rolí tematizuje Gellner ve vrcholně zábavné básni

⁵⁶ Srov. Přílohu 5.

⁵⁷ GOTT, Ted – WEIR, Kathryn: *Gorilla*. Reaktion Books Ltd., London 2013, s. 121.

⁵⁸ Srov. katalog k výstavě věnované tomuto tématu GOTT, Ted – WEIR, Kathryn: *Kiss of the Beast. From Paris Salon to King Kong*. Queensland Art Gallery Publishing, South Brisbane 2005. Viz též kapitolu Sex and Crime in GOTT, Ted – WEIR, Kathryn: *Gorilla*. Reaktion Books Ltd., London 2013, 121–157.

⁵⁹ Oblast pudů byla spojována se ženou, kladenou do přírodní, nikoli kulturní sféry existence – fenomén se tak mohl potkávat se zájmy o tzv. „přírodní národy“ a tělo exotických žen vzrušovalo evropskou představivost na nejvyšší míru. – WINTER, Tomáš: *Palmy na Vltavě. Primitivismus, mimoevropské kultury a české výtvarné umění 1850–1950*. Arbor vitae – Západočeská galerie v Plzni – Artefactum, nakladatelství Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i., Řevnice – Plzeň – Praha 2013, s. 104. Sen o exotizujících kulisách erotiky i o ženě v každém slova smyslu „mimo civilizaci“ prozrazuje i fantazie Gellnerova přítele a staršího vrstevníka S. K. Neumanna: „*Ale Gauguinem na Tahiti chtěl bych přece býti. Naše venkovská idyla není, dejme tomu, nejhorší. [...] Naše vahina nemá ovšem zlatovou pleť jako Tehura* [tj. Gauguinova družka na Tahiti – pozn. L. K.], *ale zato je běloučká zase stejně sladká i rozmarná; ba i pro skleněné korále by plakala. Můžeme s ní ležeti kdesi vysoko ve vonné seči, na poledním slunci, když hmyz zpívá a motýli tancují. Ale trochu tropického vzduchu člověku chybí [...]*“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: Ve skleníku mistra Bandoucha. *Lidové noviny* 18, 1910, č. 96, 9. 4. (ráno), s. 1–2, cit. s. 1. (Později převzato do knihy *S městem za zády I*. Čin, Praha 1922.)

Kuplet o ženské emancipaci,⁶⁰ humor je zde bujarý, což ovšem nevylučuje, že skrývá skutečný stín obav o dominantní pozici vlastní maskulinity). Zatímco téma tzv. volné lásky okruh literárních anarchistů kolem Neumannovy olšanské vily přitahovalo, pro další „osvobození ženy“ (např. v oblastech volebního práva, vysokoškolského vzdělání žen, jejich veřejného angažmá atd.) neprokázali tito, eufemisticky řečeno, příliš velké pochopení.⁶¹

Vnímat Gellnerovu anekdotickou pointu jako bezděčné prozrazení roztoužení po erotice beze všech závazků je možná odvážné přesmíru, ale na částečnou obhajobu ocituji Gellnerovy verše z básně Na dálném jihu snad. V nich se východiskem z emocionálně neútesné situace erotických perspektiv mladého muže středostavovských vrstev („*Nemožno, aby vzňaly mé srdce do zhava / ty loutky, které matka s přívazkem prodává, / a ženy, pro kus chleba co tělo ztřísnily, / a ty, jichž smysly bída a práce ztupily.*“) také stává sen o cestě za exotikou jižních krajů a zdejší žena, poskytující společenskými konvencemi nezátíženou plně žitou erotiku, již zde doufá hrdina nalézt, má nakonec ke zvířeti nesmírně blízko:

*Kdes v zemích bez kultury, na dálném jihu snad,
je bytost, již bych mohl vášnivě milovat,
jež moji touhu mohla by zdusit zúplna,
brutální, silná, divá, jak zvíře smyslná.*⁶²

Na počátku jsme předslali otázku, zda může něco nového k tomuto konkrétnímu textu říci poznání jeho rukopisu. Pokusíme se nyní o stručnou odpověď.

Především je třeba zmínit, že dochovaný manuskript básně⁶³ v tomto případě přináší svědectví o doposud neznámé variantě⁶⁴ tohoto textu; k její podobě se ještě vrátíme, nyní vytkneme zejména skutečnost, že je výrazně delší – oproti známým třem slokám obsahuje celých osm strof.

---

⁶⁰ GELLNER, František: Kuplet o ženské emancipaci. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 5 (Šibeničky), 10. 8. 1904, s. 119. Rukopisné znění této básně citováno dále v kapitole páté.

⁶¹ Srov. detailněji dále v kapitole čtvrté.

⁶² GELLNER, František: Na dálném jihu snad. In *týž: Po nás ať přijde potopa! Básně*. Stanislav Kostka Neumann, Praha 1901, s. 41.

⁶³ Viz faksimili v Příloze 6.

⁶⁴ V následujícím výkladu používáme výrazů verze a varianta synonymně.

Fyzický vzhled rukopisu patří mezi materiály Gellnerovy rukopisné pozůstalosti k těm přehlednějším. Text byl evidentně psán nejprve poměrně plynule tužkou, poté (nebo již při psaní) byly provedeny drobnější korekce a také naznačeno strofické členění vepsáním křížků (jev u Gellnerových rukopisů poměrně častý). Vzhledem k tomu, že nejstarší vrstva textu byla evidentně zapsána bez zásadnějších změn, nelze vyloučit, že existovala ještě starší varianta, jež se nedochovala. Později následovala redakce perem. Při ní došlo nejprve k dílčím úpravám na rovině slov a změn slovosledu (v jednom případě šlo o přeformulování celého verše), pak však byl celý text radikálně přehodnocen, bylo proškrtnuto celkem pět strof; v původně páté (dnes první) strofě byly přitom škrtnuty první dva verše, poté bylo dopsáno dnešní úvodní dvojverší a předsunuto na místo škrtu. Takto upravené znění se již od toho známého z knižního otisku nijak zásadně neliší, drobné odchylky poté najdeme pouze v rovině interpunkce. V transkripci zachycující genetický vývoj variant vypadá text následovně⁶⁵:

---

⁶⁵ Vysvětlivky k transkripci: Běžný tisk značí použití tužky, šedé podbarvení pero; [hraná závorka] označuje nejisté čtení; <ostrá závorka> škrt či přepsané místo; {složená závorka} vepsání, doplnění či přepsání původního textu.

<A věru, co zde v Evropě{;}<{?}>

<Mě>{mě} tu všechno již mrzí.

Kdybych měl peníze na cestu

zmizel bych odtud brzy.

{¶}

V Africe pro mne teprve

život by nabyl ceny.

Za nocí měsíčních křepčí tam

kol ohňů nahé ženy.

{¶}

A země je tam plná lvů

a lidé lví mají sílu.

<Ve vod><{a ve}>{a v řekách} málo vody je

a mnoho krokodýlů

{¶}

<{Když}>{Až} <V>{v}ystuduju<-li> hornictví

a <budu>{inženýrem} budu,>

{2}

<d>{D}o Afriky se vypravím

dobývat zlatou rudu.

{1}

{Konečně je to možná věc

že ještě něčím budu.}

<<Bohatým anglickým kramářům>{Milionářům Anglickým}

budu tam kopat jámy.

Pak do některé spadnu sám.

Přísluví za pravdu dá mi.>

{¶}

<A nebude-li ze mne nic,

praštím-li studiem,

<půjdu pre>{do Afriky přec} půjdu jen,

to všechno jedno je mi.>

{¶}

<Práci tam hledat nebudu,>{A nebude-li ze mne nic}

Co <lenoch>{tulák} bez professe

<s šelmami budu se>{budu se s šelmami} o závod

prohánět po pralese.

{¶}

<Vezmu si {za} ženu>{za ženu Vezmu si} gorillu,

<(><{(><M>{m}yslím, že shodneme se{.}<)><{-}><{>>

<m>{M}á srdce divoké jako já

a <ta>{těž} je bez konfesse.<{[ ]}>

Miroslav Červenka ve svém zamyšlení nad užitečností zkoumání variant textů, včetně těch rukopisných, připomíná, že varianta není nic jiného než „revize výběru už učiněného, opakovaná volba, substituce“. Je-li pak varianta k dispozici, poukazuje zřetelně na proces tohoto výběru a fixuje to, co bylo při procesu revidování potenciálně přítomno – tím může v některých případech napomáhat interpretaci textu.⁶⁶

Při přemýšlení o následnosti změn, které v textu proběhly, bývá problém, že se změny často týkají různých míst básně a v případě, že na sobě nejsou místa podléhající změně syntakticky, rytmičky, rýmově, případně výrazně kompozičně závislá, je často problém určit, jak byly proměny různých míst básně synchronizovány, a jak tedy ve svém celku vypadaly jednotlivé verze rukopisu. V tomto případě lze však pro naše potřeby velmi výhodně rekonstruovat minimálně znění poslední redakce psané tužkou; ta také poslouží jako pracovní materiál ke srovnání s knižní verzí textu. Text zachycujeme v diplomatickém znění:

A věru, co zde v Evropě?

Mě tu všechno již mrzí.

Kdybych měl peníze na cestu

zmizel bych odtud brzy.

⁶⁶ ČERVENKA, Miroslav: Stylistický příspěvek k teorii variant. In týž: *Textologické studie*; edd. Michal Kosák – Jiří Flaišman, Ústav pro českou literaturu, Praha 2009, s. 61–72, zde s. 64. (Původně otištěno in *Česká literatura* 14, 1966, č. 1, leden, s. 45–51.)

*V Africe pro mne teprve
život by nabył ceny.
Za nocí měsíčních křepčí tam
kol ohňů nahé ženy.*

*A země je tam plná lvů
a lidé lví mají sílu
a v řekách málo vody je
a mnoho krokodýlů*

*Když vystuduju hornictví
a inženýrem budu,
do Afriky se vypravím
dobývat zlatou rudu.*

*Bohatým anglickým kramářům
budu tam kopat jámy.
Pak do některé spadnu sám.
Příslaví za pravdu dá mi.*

*A nebude-li ze mne nic,
praštím-li studiemi,
do Afriky přec půjdu jen,
to všechno jedno je mi.*

*Práci tam hledat nebudu,
Co lenoch bez professe
s šelmami budu se o závod
prohánět po pralese.*

*Vezmu si za ženu gorillu,
(Myslím, že shodneme se.)
Má srdce divoké jako já
a též je bez konfesse.*

Co tedy ze srovnání rukopisné verze s knižní vyplývá, neboli co zachycená možnost jiného znění známého textu říká o jeho publikované verzi?

Pokud bychom v Buriánkově duchu chtěli shledávat i v této variantě především provokace a rysy společenské kritiky, byl by jejich repertoár širší než ve výsledném znění: viz explicitní omrzelost evropskými poměry a kriticky hodnotící označení „*bohatí angličtí kramáři*“. Obraz nahých Afričanek při nočním tanci vedle příchuti jisté skandálnosti zdá se poněkud podporovat naši tezi o spjatosti africké exotiky s erotikou.⁶⁷

V rukopisné variantě se evidentně posilují vazby k autobiografickému kontextu studií na báňské akademii („*Když vystuduju hornictví, / a inženýrem budu,*“), objevuje se i motivace cesty znechuceností dosavadním životem („*A věru, co zde v Evropě? / Mě tu všechno již mrzí.*“) a léčení ztráty smyslu vlastního života exotikou („*V Africe pro mne teprve / život by nabyl ceny.*“), které známe z jiných Gellnerových textů; zmínka o překážce v podobě finanční náročnosti podniku („*kdybych měl peníze na cestu*“) ukotvuje text v podmínkách aktuálního světa. Hrdina této verze je k sobě také ještě o něco nesmlouvavější při odhalování vlastního charakteru, nebo snad lépe při prezentaci role zkrachovalého studenta furiantsky rezignujícího na vlastní snahu – viz vyjádření jako „*praštím-li studiem*“ a „*to všechno jedno je mi*“, k charakteru kritičtější původní výraz „*lenoch*“ na místě pozdějšího slova „*tulák*“ a přiznaný aktivní podíl na nastávajícím společenském nezařazení („*Práci tam hledat nebudu*“). Na první pohled je podstatně větší pozornost věnována africkému prostoru, jeho „*vykreslení*“ je zajímavým hromaděním exotických klišé, jejichž multiplikovaná banalita nepostrádá vtip.

Zásadní je, že tato verze vykazuje velkou strukturní spřízněnost s šantánovou písní i širší dobovou humoristickou produkcí, a to zřetelněji než

---

⁶⁷ Gellnerova báseň se tak ocitá v nečekaných souvislostech například s o něco mladšími kresbami *Rozkoš a Krajina rozkoše* (1907–1908) Jana Zrzavého, v nichž se osvobozená ženská erotika rovněž odehrává v exotických kulisách. Šířeji k tématu srov. monografickou práci T. Wintera *Palmy na Vltavě*, věnovanou exotickým inspiracím v českém výtvarném umění; srov. zde též pasáž o evropské místy až „voyeurské“ fascinaci jednak rituálními tanci mimoevropských národů, jednak jejich sexuálními praktikami (WINTER, Tomáš: *Palmy na Vltavě. Primitivismus, mimoevropské kultury a české výtvarné umění 1850–1950*. Arbor vitae – Západočeská galerie v Plzni – Artefactum, nakladatelství Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i., Řevnice – Plzeň – Praha 2013, s. 103–105).

verze definitivní.⁶⁸ Nejde přitom jen o délku textu, kdy výsledná verze představuje se svými třemi strofami patrně minimální rozsah, při kterém měl text šanci prosadit se v roli kupletu, kdežto rukopisná by, pokud jde o délku, konvenovala šantánové produkci lépe (v duchu hesla čím více slok ke zpěvu, tím je radost delší). Zařadit sem lze rovněž ono výše zmíněné zvýraznění role mluvčího coby zkrachovalého studenta. Také zabarvení jazyka prvky mluvenosti a expresivity je podstatně nápadnější u rukopisné varianty – viz emotivně laděné výrazy „zmizet“ ve významu „opustit místo“; „praštit něčím“ ve významu „zanechat něčeho“; slovo „kramář“ použité k hanlivému označení ziskuchtivce. Tak výrazně expresivní jazykové prvky v konečné verzi nenajdeme. Blízko humoristické produkci obecně je i zařazení slovního vtipu s využitím druhého možného významu spojení „kopat jámu“ založeného na znalosti frazému (směr úvah recipienta nad slovní hříčkou je navíc návodně signalizován posledním veršem strofy).

Nápadným znakem rukopisné verze je také rozvolnění vztahu mezi strofami, každá sloka je do značné míry uzavřeným samostatně pointovaným celkem, jejichž pořadí by bylo do poměrně vysoké míry zaměnitelné, aniž by se to výrazněji podepsalo na celkovém dojmu z textu (analogicky funguje i jistý kompoziční typ šantánové písně, u ní je však jednotícím prvkem zařazení refrénu po každé strofě). Významové zvraty typické pro tento písňový typ zde jistým způsobem supluje alespoň násobení popisu možností vlastního osudu. Všimněme si, že jde o (poněkud maskovaný) výčet tří různých možných pokračování běhu hrdinova života, přičemž všechny jsou uvedeny vedlejší větou podmínkovou: „*Kdybych měl peníze na cestu*“; „*Když vystuduju hornictví*“; „*A nebude-li ze mne nic*“. Všechna tato různorodá „kdyby“ končí ale na stejném místě – v Africe, a na první pohled paradoxně je jediný vyskytující se tragický závěr jednoho z možných pokračování příběhu („*budu tam kopat jámy. / Pak do některé spadnu sám*“) spojen s osudem opouštějícím roli zběhlého studenta – jde o pokračování podmínky nevybočující ze středostavovsky spořádaných představ o společenském zařazení („*Když vystuduju hornictví, / a inženýrem budu*“); snad tak má být i

---

⁶⁸ Při analýze vycházíme zásadní měrou z poznatků výše zmíněné Červenkovy studie (ČERVENKA, Miroslav: František Gellner a šantánová píseň. In též: *Symbols, písně a mýty. Studie o proměnách českého lyrického slohu na přelomu století*. Československý spisovatel, Praha 1966, s. 117–137), která vypovídá nejen o Gellnerových textech, ale přináší zásadní postřehy o dobové šantánové písni.

v této humoristické rovině signalizována vracející se skepse Gellnerových textů v otázce, zda člověk svůj osud drží v rukou a není jen hříčkou náhod.

Přestože rukopisná verze nepostrádá zajímavosti a zábavnosti, dovolím si vyslovit soukromý odhad o jednom „kdyby“, a sice že kdyby byl text publikován ve své rukopisné variantě, takový úspěch jako prokrácenou konečnou verzi by jej nečekal, přestože – jak jsme naznačili výše – rozsahem by se snad do role živé písně hodil lépe. V krácené verzi vynikne údernost dobré anekdoty, v sevřené kompozici slok, v jejichž textu lze tušit naznačenou jednoduchou dějovou linku, připravují první dvě strofy nástupní prostor pro překvapivý přemet s absurdním gellnerovským spojením odlehlého (*manželka–gorila*) v závěru a pointu netříští dalšími odbočkami. Za pozornost přitom stojí, že původní rozvržení vícečetné možnosti vlastního osudu zůstalo zachováno: „*něčím budu*“ vs. „*nebude-li ze mne nic*“, a stejné je i to, že v obou případech je vyústěním různorodých počátečních podmínek Afrika (o možné interpretaci skutečnosti, že všechny cesty nakonec vedou do Afriky, viz výše).

Dlouhý rozklad je třeba nicméně opatřit zásadním dodatkem: předvedené nemělo za úkol v básni nalézt pod povrchem skrytý smysl dotýkající se jakýchkoliv závažnějších hlubin, je třeba trvat na tom, že v tomto případě jde o text, jehož primárním cílem je prostá zábavnost. Práce s rukopisem pak ukázala platnost Červenkových zjištění o strukturní spřízněnosti Gellnerovy tvorby se šantánovou písní i humoristickým veršováním a lze zde podpořit i jeho tvrzení, že nejde o vztah prostého nereflektovaného vlivu, ale o svobodný výběr z repertoáru prostředků, které tato žánrová oblast nabízela, a jejich přetváření (zde je názorně patrné Gellnerovo pozdější vzdálení textu od původně větší žánrové shody). Zároveň rukopis ukazuje (možná banální) fakt, že cesta k dobrému vtipu může v některých případech vést přes proces výrazné redukce.

Zbývá odpovědět na otázku, jak se mají dosud zjištěné skutečnosti k celku Gellnerova díla. Lze konstatovat, že tah na pointu a snaha o nečekaná spojení jsou pro Gellnera zásadní, a tyto rysy prostupují tvorbou básnickou, publicistickou i prozaickou. Rukopisná pozůstalost Františka Gellnera je pochopitelně torzovitá a obsahuje velmi různorodé materiály (čistopisy vedle poznámek, náčrtů, autorských opisů s dalšími vrstvami zásahů atd.). Mezi rukopisy se nalézají také poznámky (konciznější část z nich přetiskl později Hýsek ve druhém díle Gellnerových *Spisů* pod titulem Poznámky), o nichž lze soudit, že šlo o zapsání

postřehů, mott, citací, situací a historek – v různém stupni literárního zpracování, a je možné předpokládat, že vedle funkcí ryze osobních měly sloužit též jako jakási zásobárna možných motivů, že šlo zkrátka o jakési „mohlo by se později hodit“. Rozvolněné komponování, tendence skládat text z drobnějších samostatně pointovaných a na sobě ne vždy těsně závislých celků jsou pak rysy dobře sledovatelné zejména u Gellnerových delších prací, a to zdaleka nejen básnických. Jak dále uvidíme, problémem rozměrnějších prací je, že způsob komponování juxta pozicí historek a vtipných nápadů nemusí vždy fungovat. Rukopisná verze básně (Konečně je to možná věc) pak může dobře posloužit také jako svého druhu ukázka tohoto způsobu práce, byť způsobu, který byl v tomto případě nakonec výrazně revidován.

Poslední poznámka se týká kontextu, ve kterém byla báseň publikována, tj. jejího začlenění do sbírky *Radosti života*. O této knize bylo již konstatováno, že v makroměřítku představuje obdobný způsob zacházení s motivy, styly a žánry, jaký je vlastní i jednotlivým textům do sbírky zařazených, a svou rozmanitostí a vnitřním napětím v této různosti, kde jednotu udržuje jen předpokládaná unikátnost lyrického subjektu, působí jako „*lyrický deník*“.⁶⁹ Báseň (Konečně je to možná věc) zde má své protějšky, pokud jde o narážky na autorskou biografii (přímo k příbramskému studiu se výslovně hlásí zejména třetí číslo sbírky s incipitem Pod Svatou horou v Příbrami⁷⁰). Tematického blízence k XX. číslu knihy lze spatřovat v básni V (Ožeň se, bratře, ožeň se, bratře!),⁷¹ v níž se nerozlučně snoubí motivy alkoholu s tematikou manželství, jímž je zde okázale pohrdáno,⁷² a vztah obou je pointován tak, že se na mysl vrací naše úvahy o motivu *manželky – gorily – opice – alkoholu*: „*Když nejhůř ti bude, sklenka ti zbude, / srdce se utiší znenáhla.*“

Lze s určitou mírou pravděpodobnosti předpokládat, že poslední vrstva úprav v rukopise básně souvisela s faktem chystaného zveřejnění. Srovnáním s ostatními čísly sbírky zjistíme, že ani v případě, kdyby byla bez úprav publikována starší rukopisná verze, neocitla by se ve sbírce jako zcela osamocené

---

⁶⁹ Srov. ČERVENKA, Miroslav: *Lyrika Františka Gellnera*. In týž: *Styl a význam. Studie o básnících*. Československý spisovatel, Praha 1991, s. 52–67, zde s. 54.

⁷⁰ GELLNER, František: III. Pod Svatou Horou v Příbrami. In týž: *Radosti života. Básně*. Moderní život, Praha 1903, s. 7.

⁷¹ GELLNER, František: V. Ožeň se bratře, ožeň se bratře! In týž: *Radosti života. Básně*. Moderní život, Praha 1903, s. 9.

⁷² Výslovně je zejména popírána důležitost výběru partnerky („*jedno, s kým*“, viz též použití neurčitěho zájmena ve verších „*Někdo ti pomůže nudu tvou nésti, / někdo ti hnít bude po boku.*“).

číslo ovlivněné „humoristickými“ způsoby ve volbě motivů (srov. např. autocharakteristiku mluvčího ve verši „*a já jsem student zhýralý / a ztrhaly mě flámy*“⁷³) a ve vytváření vtipu (srov. např. XXVII. číslo s incipitem *Vlak do nádraží zvolna vjel*, v němž se objevuje mj. humor založený na polysémii,⁷⁴ práce s přehánáním klišé užívaných k líčení místa⁷⁵ či expresivně zabarvené obecně české výrazy v kontrastu ke knižnímu charakteru jiných částí výpovědi⁷⁶). Dokonce by nebyla zcela osamocená ani po kompoziční stránce, právě v tomto celku najdeme u čísla XXXI (incipit *V kavárně u stolku leccos se řekne*) i kompoziční analogii typu kupletu s rozrušenou významovou vazbou mezi strofami, kde jako jednotící prvek působí refrén (zde poněkud mrazivé dvojverší „*Trochu se vraždilo, trochu se kradlo, / pereme, pereme špinavé prádlo.*“⁷⁷). Posun textu v úpravě pozdější verze se ovšem děje směrem dále od žánrových inspiračních zdrojů, a ačkoliv i tak báseň zastupuje v konglomerátu růzností sbírky lehčí tón, snad jde mimo jiné o snahu, aby sbírka, jež je jinak zamýšlena přes veškerou hořkou ironii vážně, nepůsobila aluzemi přehnaně humoristickými. Rukopis také dosvědčuje, že Gellner byl schopen výrazných revizí básně, dokonce revize takové, při níž většina již napsaného padne pod stůl. Jako ne zcela opodstatněná se proto také jeví snadno sugerovaná představa Gellnera jako tvůrce, který ve víru svého emocemi zmítaného života jej jen „autenticky“ zaznamenává, a jehož texty vypadají tak, jak vypadají (tj. „beze vší stylizovanosti“), protože právě tak vypadat musely.⁷⁸

⁷³ GELLNER, František: XVII. Což, páni spisovatelé. In týž: *Radosti života. Básně*. Moderní život, Praha 1903, s. 29–30, cit. s. 29.

⁷⁴ „*Medici jsou tam a juristé / a mladí, pěkní kněží. / Ti mnoho v knihách zajisté, / víc ještě u holek leží.* –“ – GELLNER, František: XXVII. *Vlak do nádraží zvolna vjel*. In týž: *Radosti života. Básně*. Moderní život, Praha 1903, s. 45–46, cit. s. 45.

⁷⁵ Srov. „*matička Praha*“, „*Vnad svůdných mnoho Praha má.*“ – Tamtéž.

⁷⁶ „*Mé srdce touhou uvadá / a ty mi flámuješ v Praze.*“ – Tamtéž, s. 46.

⁷⁷ GELLNER, František: XXXI. *V kavárně u stolku lecco se řekne*. In týž: *Radosti života. Básně*. Moderní život, Praha 1903, s. 53.

⁷⁸ Srov. jako typický příklad vyjádření takové představy úryvek z textu Marie Majerové: „*Psal však a kreslil nikoli z nějaké snaživosti, a také nikoli proto, že by chtěl ‚něco dokázat‘, někam se dostat, někoho oslnit a dělat literaturu; psal a kreslil, protože oboje bylo jeho životní funkcí. Potřeboval toho k životu jako dýchání. A třeba si v básni řekl: ‚Už se mi k smrti protíví ve svých citech se nimrat‘, přece v něm znova zrála a uzrála lyrická meditace o vlastních pocitech a objevila se na papíře Ingres rozviklaným písmem kreslířovým jako rýmovaný doklad.*“ – MAJEROVÁ, Marie: Francesco Farniente. *Kmen* 2, 1928–1929, č. 6, červen 1928, s. 117–119, cit. s. 117.

2.2 Varianty Gellnerovy komedie *Přístav manželství* jako rozcestník jeho tvorby. K otázkám periodizace Gellnerova díla

Pokoušet se stanovovat mezníky a etapy celku v zásadě jakéhokoliv autorského díla je ze své podstaty vždy činnost stejnou měrou historickému poznání užitečná (dílo se systematizuje, zpřehlední to orientaci a lépe se o něm potom mimo jiné píše a mluví) jako ošidná (ony mezníky do časového kontinua vnášíme, každé takové roztržení je jen konstrukcí a problémem začne být každá periodizace zvláště ve chvíli, když na tuto konstruovanost zapomeneme a bereme ji za danost).

Zlomky v díle Františka Gellnera (především tom sledovanějším literárním) byly obvykle stanovovány s ohledem k jeho biografii, vzhledem k jeho několikerému stěhování po Českých zemích i Evropě se to zdá být logické, neboť mezníky lze na základě těchto přesunů stanovit celkem snadno a navíc tento přístup v principu konvenuje výše zmiňované tendenci v Gellnerově případě snad ještě více než v jiných vidět život a dílo jako jedinou entitu, v níž platí tytéž zákonitosti⁷⁹ (ostatně i tato práce zachází často s označením „brněnské období“, jež je vystavěno právě na tomto základě). Nemusí to být ale nutně jediná možnost, poněkud jiný úhel pohledu nabízí například podrobnější sledování publikační aktivity – pak se vyjeví jako důležitý předěl v tvorbě léta 1908–1909, kdy Gellner nejprve přestane svými pracemi přispívat anarchistickému tisku a následně začne hledat jiné publikační možnosti a pracovní uplatnění v periodikách mimo tento okruh.⁸⁰ Nejkomplikovaněji (nebo nejzajímavěji – záleží na úhlu pohledu) se ovšem začne chronologie díla jevit, vezmeme-li do úvahy genezi Gellnerových prací a její okolnosti – v celku díla se pak totiž začnou vyjevovat mnohdy

---

⁷⁹ Nabízí se tak členění na rané tvůrčí období – etapu pobytu v cizině (s důrazem na Paříž) – a Gellnerovo opětovné působení v domácím prostředí, s akcentem na jeho příchod do Brna.

⁸⁰ Rok 1908 se stal mezníkem pro vydání Gellnerova díla v rámci Kritické hybridní edice (GELLNER, František: *Dílo*. Edd. Jiří Flaišman – Lucie Kořínková – Michal Kosák – Jakub Říha /ve spolupráci s Pavlem Kořínkem a Andreou Vítovou/. Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. – Akropolis, Praha 2012), kde tvoří hranici mezi dvěma knižními svazky čtenářského vydání – jedním z cílů v této části edice bylo položit důraz na diachronní perspektivu díla. Možnou výhradou k tomuto mezníku je, že v úvahu je vzata pouze publikační činnost známá z českých tiskovin, vzhledem k tomu, že stále víme poměrně málo o Gellnerově případné publikační aktivitě v cizině, schází nám možná část důležitých informací; na druhou stranu, pokud zde publikoval hojněji, než je dosud známo, jednalo se téměř jistě spíše o karikatury, což tolik neovlivní periodizaci díla literárního. Podrobnému popisu Gellnerovy publikační aktivity v periodikách v průběhu času je věnována kapitola čtvrtá této práce.

překvapivé kontinuity a diskontinuity. A právě o to se chce – pro literární část Gellnerova díla – pokusit tato podkapitola.

Výchozím bodem, od něž se budou úvahy odvíjet, je přípravný rukopisný materiál pro Gellnerovo jediné drama *Přístav manželství* a rukopisy tematicky či časově souvisejících (z větší části nikdy nepublikovaných) prací, a to s oporou v dochované korespondenci, jež umožní podrobněji objasnit některé okolnosti jejich vzniku. Na základě podrobné analýzy tohoto materiálu se kapitola pokusí poněkud dynamizovat zvláště hodnocení období, jež je jinak známé z literární historie především díky vzniku Gellnerovy vrcholné sbírky *Radosti života* – z perspektivy rukopisů lze totiž na léta 1901–1905 nazírat mj. jako na období snahy o posun ve vlastní tvorbě. Podrobně se bude text věnovat vývoji jednoho konkrétního motivu v průběhu geneze zmíněné hry, aby z perspektivy produkce literárního díla nově nahlédl způsob utváření Gellnerových textů a zároveň se pokusil vysvětlit důvody celkového neúspěchu jeho komedie (a potažmo i některých dalších rozměrnějších textů pozdějšího období). Pro potřeby analýzy budou v textu citovány jak editované přepisy Gellnerových rukopisů (zachycující vždy poslední vrstvu úprav daného manuskriptu, a to pravopisně upravenou podle současné normy), tak genetické transkripce některých pasáží.

Vzhledem k relativní neznámosti Gellnerova *Přístavu manželství* je ještě předtím, než budeme pozornost věnovat vlastnímu rukopisnému materiálu, nutné alespoň letmo nastínit, oč ve hře jde. Název je podobně jako titul Gellnerovy druhé lyrické sbírky *Radosti života* míněn ironicky. Děj tříaktové hořké komedie se odehrává na nejmenovaném maloměstě (Miloslav Hýsek na základě přítomnosti vojenské posádky v obci vidí jako předobraz tohoto dějiště Gellnerovu rodnou Mladou Boleslav, neménším inspiračním zdrojem však byla dle mého názoru Příbram, kde Gellner od podzimu roku 1901 studoval). Sem přijíždí hlavní hrdina, „věčný student“ Karbuský, aby si ve své přelétavé bídě existenci přivydělal kondicemi. Ve zdejší hostinci se tato postava shledává se svými dávnými známými z univerzitního prostředí, kteří již svá studia zakončili a nyní alespoň formálně naplňují představu maloměstské společnosti o tom, jak se v místních poměrech pozvolna „něčím stát“. Borek je advokátním koncipientem, Neradil suplentem místního gymnázia. První z nich je se svým životem zásadně nespokojen, o vlastní existenci hovoří jako o životě beze smyslu, zároveň je ovšem skeptický, pokud jde

o možnost ze stávajících poměrů uniknout – tento názor se pro Borka vzápětí potvrdí, když se přestěhuje do jiného maloměsta, aniž by dosáhl kýžené změny. Druhý Karbuského známý vplul do maloměstského světa s menším odporem, někdejší hýřivá studentská léta se však dle jeho vyjádření trvale podepsala na jeho zdraví, po prodělané žloutence má problémy se zažíváním – jeho rozhodnutí vstoupit do manželského stavu, k němuž dospěje během druhého jednání, je motivováno čistě pragmaticky: od manželství především žádá, aby hospodskou stravu nahradila domácí kuchyně. Karbuský v hostinci potkává také místního postaršího měšťana Holeše, jehož jedinou vážnou starostí je – jak se dozvídáme z hospodských hovorů – karban a pivo, s Holešovou dcerou Žany, která se ve městě netěší zcela neposkvrněné pověsti, si Karbuský udělá známost. Holeš v Karbuském vidí příležitost, jak Žany provdat za člověka s perspektivou penze, ubytuje ho ve svém domě a vydržuje ho na studiích za příslib, že se po dokončení univerzity ožení s jeho dcerou. Když po delším čase prohlédne, že Karbuský to s dostudováním a zaujetím společenského postavení nijak vážně nemyslí, chce jej nejprve vyhodit z domu, ale nakonec je věc v rodině lépe rozvážena a Karbuský je přizván, aby si vzal Žany nedostudovaný a převzal Holešův obchod mýdlem, k čemuž se tento v závěru uvoluje – v samém závěru hry se tak i pro dosud neusedlého Karbuského otevírá perspektiva titulního „přístavu manželství“ v maloměstských poměrech.

Pokud jde o vlastní genezi hry, lze konstatovat, že *Přístav manželství* byl dopsán nejpozději roku 1905 – 11. října tohoto roku sděluje František Gellner Hanuši Jelínkovi, že po návratu z vojny vyhotovil čistopis.⁸¹ Vznikat tato komedie začala nejpozději na konci roku 1902 – tehdy Gellner během vánoční návštěvy u svého bratra Gustava diktoval podstatnou část jejího znění právě Gustavu Gellnerovi. Posléze na vzniklém záznamu dále redakčně pracoval; jeho další část již dopsal vlastní rukou, a to v textaci, které má blízko k pozdějšímu čistopisu, byť text v této fázi vzniku ještě není kompletní. Vedle toho ovšem existuje dalších celkem jedenáct⁸² rukopisů, které se ke hře přímo vztahují (žádný nenabízí celek textu, jde vždy jen o jeho část). Některé úseky hry byly přepracovávány

---

⁸¹ Dopis Františka Gellnera Hanuši Jelínkovi z 11. 10. 1905, LA PNP, fond Hanuš Jelínek, korespondence přijatá. List obsahuje zmínku, že Hanuš Jelínek o hru dříve vyslovil zájem, snad tato skutečnost souvisela s jeho angažmá v organizaci Kruh českých spisovatelů, kde mj. připravoval divadelní cykly tohoto spolku (provozovány byly ve Švandově divadle a v Uranii).

⁸² Tento počet jsme nad početnou tříští manuskriptů rekonstruovali jako počet verzí předcházejících čistopisu při přípravě vydání Gellnerova díla.

opakovaně – tam, kde jde o části analogické k těm dochovaným z diktátu Gustava Gellnera, lze prohlásit, že se jedná o verze starší, tj. hra začala v podobě náčrtů a textace jednotlivých scén vznikat již před uvedeným datem návštěvy u bratra. Za mezní spodní hranici jejího vzniku lze dle mého názoru prohlásit podzim roku 1901, kdy Gellner ze studií na vídeňské technice přechází do Příbrami na tamní báňskou akademii.

Patří se v úvodu předeslat několik slov k důvodům mého zájmu právě o text, který rozhodně nepatří k zásadním počínům v dějinách českého dramatu a stejně tak nepatří ani mezi čtenářsky živá díla, a to ani u ctitelů múzy Františka Gellnera. Z pohledu výzkumu variant má ovšem tento text v Gellnerově díle centrální pozici, množství dochovaných variant textu je v tomto případě vůbec nejvyšší – v kombinaci s ne zcela zanedbatelnou délkou tak tato část Gellnerovy rukopisné pozůstalosti představuje celkem úctyhodně velký vzorek materiálu. Soudím, že nejde jen o nahodilý jev daný prostým faktem, že se zde zkrátka zachovalo víc než jinde – existují Gellnerovy texty (i značně rozsáhlé), u nichž se lze oprávněně domnívat, že známe veškerý (nebo alespoň téměř veškerý) rukopisný materiál, který z Gellnerova pera vzniknul,⁸³ ale v žádném takovém případě se nevyskytuje tak vysoký počet verzí.

Domnívám se, že na základě širě tohoto materiálu lze vyslovit soud, že se zde setkáváme s jakýmsi „neuralgickým bodem“ v kontextu celku Gellnerova díla – neboli: dle mého soudu v tomto případě pro Gellnera atypické množství náčrtů a extenze přepracovávání scén ve stále nových a nových variantách značí, že patrně máme co činit se subjektivně velmi důležitým textem, jehož „neuralgičnost“ ovšem zůstala pro další vnímání Gellnerova díla zcela upozaděna.

Z hlediska čtenářské recepce není divu. Hra za Gellnerova života nikdy nevyšla tiskem ani nebyla uvedena na jeviště. O její objevení pro oči veřejnosti se postaral Miloslav Hýsek coby editor Gellnerova díla, *Přístav manželství* byl zařazen do třetího svazku *Spisů Františka Gellnera*.⁸⁴ Hýsek se během pečlivé přípravy těchto *Spisů* dle svého zvyku důkladně seznámil také s tehdy dostupnou rukopisnou pozůstalostí Františka Gellnera a do své edice pojal i řadu textů známých pouze z rukopisu – *Přístav manželství* byl jedním z nich. Ještě před

---

⁸³ To je mj. případ Gellnerova pozdějšího *Dona Juana*, jeho vůbec nejrozsáhlejší práce veršem.

⁸⁴ GELLNER, František: *Spisy Františka Gellnera III. Přístav manželství – Potulný národ – Fejetony*. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha 1928; *Přístav manželství* zde na s. 9–60.

vydáním inkriminovaného třetího svazku *Spisů*, kam byla komedie zařazena, pak Hýsek věnoval této hře samostatný článek⁸⁵ a i díky jeho péči byla tato uvedena na jeviště ještě dříve, než byla vůbec publikována.⁸⁶ Jak jsme již zmiňovali v první kapitole, byla hrána 24. 10. 1926 ve Vinohradském divadle v rámci vzpomínkového matiné věnovaného Gellnerovi. Divácký ohlas této události ovšem nebyl velký, kritické přijetí bylo spíše vlažné a čtenářský ohlas po vydání dramatu tiskem v rámci Gellnerových *Spisů* také nenásledoval.

Když Miloslav Hýsek psal o *Přístavu manželství* svůj výše zmiňovaný článek, opíral se ve svých závěrech také o podrobnou znalost rukopisných verzí Gellnerových textů a již tím je pro nás jeho text zajímavý. Hýsek mj. objektivně dovozuje na základě samotné přítomnosti verzí u tohoto autora, že Gellner nebyl – v rozporu s očekáváním, jež může vzbuzovat četba jeho veršů – lehkomyšlný tvůrce, ale odpovědný autor, který pečlivě tříbil výraz s ohledem na zamýšlený účinek (příznačně však tato tvrzení Hýsek vztahuje především na Gellnerovu lyriku).⁸⁷ Krom toho připomíná autobiografické detaily užití ve hře samé a dokládá je vedle jiného i na fragmentech jiných než finálních rukopisných variant textu *Přístavu*.⁸⁸

Gellner celého období vymezeného lety 1901 až 1911 je však i pro Hýska především básníkem veršů dvou prvních sbírek, který se později odmlčí a na čas píše a publikuje jen sporadicky. Zásadní přerod Hýsek spatřuje až v Gellnerově „návratu ke spisovatelství“, tj. v prózách tištěných roku 1911 v *Karikaturách*, ale

⁸⁵ HÝSEK, Miloslav: František Gellner, dramatik. *Cesta 7*, 1924–1925, č. 36, s. 569–571.

⁸⁶ Tato skutečnost mj. způsobila, že v Gellnerově čistopise hry, psaném perem, nalezneme ještě jednu vrstvu neautorských úprav, a sice vrstvu inscenačních vstupů (jde především o škrty) – prováděny byly tužkou přímo do rukopisu.

⁸⁷ HÝSEK, Miloslav: František Gellner, dramatik. *Cesta 7*, 1924–1925, č. 36, s. 569–571, zde s. 569.

⁸⁸ Srov.: „*Tři kamarádi se po letech sejdou – jak nevzpomínat? V jejich vzpomínkách je mnoho autobiografického; ten veselý, bezstarostný studentský život ve Vídni, o němž si vypravují, to byl život Gellnerův, z něhož vznikaly ‚Radosti života‘. V jednom fragmentě je např. detail, který potom Gellner vypustil: vzpomínají na masopust, jehož jednu noc dospali ve sněhové boudě a druhou na Popeleční středu v univerzitní posluchárně, takže pro jejich chrapot profesor ani nemohl přednášet; v jiném Voborský [jde o věcný omyl, Hýsek má na mysli postavu Borka – pozn. L. K.] líčí svůj hlad, jak u akademické menzy aspoň vdechoval kuchyňské výpary – obě jsou vlastní Gellnerovy zážitky, jež si také zapsal do svých ‚Poznámek‘ [míněn rukopisný materiál se vzpomínkovými a literárními náčrtů a nápady v různém stupni rozpracování z Gellnerovy pozůstalosti, který Hýsek pod titulem *Poznámky* částečně přetiskl ve třetím svazku Gellnerových *Spisů* – pozn. L. K.]. Nechut’ Voborského k úřadu, okolnost, že studoval také na technice, charakteristika přítele Hytra, jenž nerad ‚ze zásady‘ půjčí zlatku a stejně hovory o postavení úředníků a jejich bídě, o poměru k ženám a o vyhlídkách do budoucnosti, vyseďávání v hospodě – všechny tyto drobnosti mají souvislost s Gellnerem; také to, že se děj odehrává v městě s vojenskou posádkou, ukazuje na jeho rodiště Mladou Boleslav. Voborský vůbec je z velké části Gellnerův autoportrét [...]*“ – Tamtéž, s. 571.

především v příchodu na Moravu a začátku spolupráce s *Lidovými novinami* na podzim téhož roku. Proměna charakteru Gellnerovy tvorby je pak připisána Moravě a jejím nárokům – a to také s odvoláním na případ Gellnerova přítele Stanislava Kostky Neumanna a na jeho reflexi této názorové proměny v jeho fejetonech věnovaných vlastnímu angažovanému „moravanství“. ⁸⁹ V *Přístavu manželství* tak Hýsek nakonec vidí pouhé předznamenání této brněnské etapy Gellnerova díla. ⁹⁰

K tomuto zhodnocení hry jako „*předchůdce*“ moravské tvorby patrně Hýska vedl především rozsah této Gellnerovy práce, tak výrazně odlišný od krátkých útvarů jeho lyriky (charakteristických pro rané Gellnerovo dílo publikované tiskem) a zároveň tak blízký rozměrnějším útvarům, jež Gellner později (zejména pro *Lidové noviny*) napíše. Bližší zdůvodnění Hýskova soudu však v jeho textu schází; ve zhodnocení a vyzdvižení Gellnerova brněnského období je navíc jistě možné spatřovat i projev Hýskova dlouhodobého zájmu o specifický fenomén „literární Moravy“.

Pro perspektivu literární historie se tak tedy i při znalosti *Přístavu manželství* a rukopisného materiálu náležejícího k jeho genezi obraz Gellnera let 1901–1905 prezentovaný M. Hýskem kryje s tím, jak bývá obvykle pojímán (opět zde dodejme, z velké části právě díky tomuto editorovi a interpretovi): patří do něj výčet zásadních biografických skutečností (přechod z vídeňské techniky na báňskou akademii v Příbrami, léčení venerické choroby, osobní vazby

---

⁸⁹ „Zdá se však, že to nebyla pouze redakční a spolupracovnícká povinnost, co Gellnera nutilo, aby se se svým citovým světem a s lidskou společností vyrovnával i jinou formou než lyrikou. Také o Gellnerovi platí, co o významu svého moravského pobytu napsal tehdy St. K. Neumann, že teprve v moravském ovzduší poznal pravý smysl různých hesel a idejí, jež dříve teoreticky vyznával, a že stav se Moravanem, změnil se v nového člověka, který intenzivně prožívá náš národní a sociální stav a účastní se práce o jeho zlepšení. Gellner zejména jako satirický veršovec a ilustrátor sloužil denním potřebám pokrokové Moravy a v této činnosti se zvolna probíral ze svého zahořklého pesimismu.“ – Tamtéž, s. 569. – Hýsek zde odkazuje na Neumannovo programové přihlášení se k „moravanství“ (a implicitně i k sympatiím k politickému směru moravské Pokrokové strany lidové, která stála za vydáváním *Lidových novin*, kam Neumann ještě dříve než Gellner pravidelně přispíval) ve fejetonu *Moravanem...* – Srov. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 342, 12. 12. (ráno), s. 1–2; Neumann text později zařadil do knihy fejetonů *S městem za zády*, viz též NEUMANN, Stanislav Kostka: *S městem za zády – Jelec – Prózy knižně nevydané. Spisy Stanislava K. Neumann* 6. Ed. Jiří Opelík. Odeon, Praha 1969, s. 148–152.

⁹⁰ Doslova píše: „Ale [na Moravě – pozn. L. K.] pro jejich vyjádření [tj. starých vzpomínek a nálad – pozn. L. K.] hledal i jiný výraz a jinou metodu než v knížkách literárního mládí a povinnost novinářského fejetonisty ho vedla ke krásné próze a povinnost spolupracovníka zábavného týdeníku vedle toho k epice. Leč tato nová tvorba měla předchůdce v dramatickém pokusu, jenž vznikl v době vydání druhé jeho básnické sbírky a zachoval se v rukopise. Je to tříaktová komedie *Přístav manželství*.“ – HÝSEK, Miloslav: František Gellner, dramatik. *Cesta* 7, 1924–1925, č. 36, s. 569–571, zde s. 569–570.

s anarchistickým okruhem kolem Neumannovy olšanské vily, počátek komplikovaného vztahu s Marií Majerovou, vojna v Litoměřicích a na závěr odjezd za malířskými studii do Mnichova, jistá roztržka s rodinou a odjezd do Paříže) a literárně mu vévodí vydání Gellnerovy vrcholné sbírky *Radosti života* roku 1903.

Zkoumání rukopisné pozůstalosti nicméně může dle mého názoru poskytnout také jiný barvitý obraz a *Přístav manželství* lze přitom postavit do jeho středu. Ve sledovaném období totiž kromě básní Gellnerovy druhé sbírky, námi sledovaného *Přístavu manželství*, ojedinělé publicistiky, básnických překladů (především z Heina), knižních ilustrací (Havlíčkův *Křest svatého Vladimíra* a *Paličovy sloky* Karla Horkého) a řady karikatur pro anarchistický tisk vzniká jednak několik básní nepublikovaných za Gellnerova života, jednak – a to je pro nás v tuto chvíli ještě zásadnější – řada prozaických fragmentů, které jsou často memoárového charakteru a zůstávají až na výjimky nedopsány, byť motivy z nich se mohou – jak ještě uvidíme na příkladu básně *Pokoj s nábytkem* – objevit v dalších textech i po letech. Tyto rukopisy jsou inspirovány částečně vzpomínkami na Vídeň, částečně pozorováním nových příbramských poměrů. A právě v těchto textech lze k jednotlivým částem *Přístavu manželství* vysledovat celou dlouhou řadu tematických a motivických analogií. V některých případech tu mezi těmito rukopisy a rukopisnými variantami *Přístavu* existuje i materializovaná souvislost – jsou zapsány na stejném listu, případně ve stejném konvolutu.

Zdá se, že životní změny započaté přesunem z Vídně do Příbrami v tomto období působily jako řada silných nárazů (ostatně v jednom z rukopisů je přesazení z Vídně do maloměstské Příbrami přirovnáno – byť v nadsázce – k Ovidiovu vyhnanství v Pontu)⁹¹ a vyvolávaly potřebu bilancování memoárového charakteru (tyto bilance dosavadního žití známe ostatně i z *Radostí*

---

⁹¹ Rukopis signalizuje spřízněnost pisatele s Ovidiem ve věci nuceného přesunu (z Říma do Pontu jako z Vídně do Příbrami): „*Nebožtík Ovidius má na svědomí onen předsudek, že by člověk nemohl odvyknouti velkoměstskému životu. [...] Ovidius byl bohatý šlechtic a básník římských salónů a ztratil svým vyhnanstvím všecko. Ale co já mohu oplakávat? Byly sice ve Vídni holky a víno, zpěvní síně a divadla, ale všechna tahle nádhera existovala pro člověka jen první dny v měsíci.*“ V nadpisu Gellnerova textu je ovšem tematizováno i literární dílo římského básníka inspirované jeho exilem. – Viz GELLNER, František: *Také Tristium ex Ponto*. In týž: *Spisy Františka Gellnera III. Přístav manželství – Potulný národ – Fejetony*. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha 1928, s. 185–189, cit. s. 185; ve *Spisech* tištěno z rukopisu (uloženo dnes v LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní).

života), ale také zvýšené reflexe vlastní literární činnosti. Lze se dohadovat, že se Gellner v tomto období od počátku vědomě snaží zásadněji proměnit svou literární produkci.

To se projevuje mj. v pokusech o rozlehlejší literární text. Takové pokusy máme dosvědčeny jak na rovině proklamací – v Gellnerově korespondenci z druhé půli roku 1901 nalezneme opakované zmínky o plánovaném románu;⁹² tak právě v podobě po scénách stále znovu přepisovaného rukopisu *Přístavu manželství*. Známe však i doklady skeptické reflexe vlastní literární tvorby a jejích budoucích perspektiv – v memoárově založeném fragmentu z roku 1902 (sic!) Gellner nahlíží na vlastní literární činnost jako na definitivně uzavřenou kapitolu:

*Začal jsem svou literární kariéru verši, kterých si málokdo všiml (jen málokterí svědomití kritikové vynadali pro ně mně i mému nakladateli), a skončil jsem ji druhou knihou, která mi zkysla v rukopise. Z mé spisovatelské činnosti nezbylo nic než trochu zkušeností a již můj nebožtík dědek říkal, že do těch nejlepších zkušeností ještě nic není. [...]*⁹³

Přesuneme nyní pozornost k rukopisům z tohoto období a jejich obsahovým souvislostem. Presentaci těchto značně komplikovaných vztahů omezím pro stručnost jen na krátký výčet opakujících se klíčových témat a motivů.

Jsou jimi detaily ze života flamendrů, vzpomínky na Vídeň, pozorování poměrů maloměsta a nově se zdá objevovat důslednější ohledávání konsekvencí nevázaného způsobu života – sem patří nejen motiv paternitních žalob, ale i zásadnější reflexe skutečnosti, že nezajištěný život po způsobu polních lilí (několikrát v různých souvislostech traktovaný motiv s využitím evangelijní

⁹² Srov. Gellnerovo vyjádření „*Pracuju o románu, ale nejde mi to valně od ruky.*“ z dopisu Josefu Svatopluku Macharovi z 14. 8. 1901 (LA PNP, fond Josef Svatopluk Machar, korespondence přijatá). Marii Majerové zase Gellner na konci roku 1901 píše: „*Vede se mi velmi dobře, piju jako bezedný a píšu román. Má toho být asi 80 archů a já už napsal skoro dva. Původně to mělo být drama. I. dějství: Na Mariánci. II. V bordelu. III. V nemocnici. IV. V kriminále. Ale sešlo z toho. Román bude mít název Modli se a pracuj! Ale ještě jsem se nerozhodl.*“ Dopis pokračuje svědectvím o životních okolnostech, které Gellner záhy zúročil v osudech Karbuského z *Přístavu manželství*: „*Protože jsem nyní při plném zdraví, namluvil jsem si rychle holku, než bude zase pozdě. Je to dcera zelinářky. Velmi praktická holka. Dala mi na srozuměnou, že nepůjde-li to se studiem, mohu se přiznání do živnosti.*“ – Dopis Františka Gellnera Marii Majerové, b. d. [prosinec 1901], LA PNP, fond Marie Majerová, korespondence přijatá.

⁹³ GELLNER, František: Fragment [Začal jsem svou literární kariéru verši...], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní. Srov. též vyjádření z listu J. S. Macharovi napsaného po vydání *Radostí života*: „[...] *Knihou, kterou jsem Vám poslal, končím asi svou literární dráhu. [...] Pro svou knihu jsem sehnal nakladatele jen náhodou a pro příští svazek bych ho již vůbec nesehnal.* [...]“ – Dopis Františka Gellnera Josefu Svatopluku Macharovi, 4. 6. 1903, LA PNP, fond Josef Svatopluk Machar, korespondence přijatá.

citace) s sebou nenese apoštolskou čistotu duše, ale především to, že se člověk nutně stává zátěží pro své bližní, rodiče zejména.⁹⁴ Dále zde nalezneme tematizování nemožnost kariérního a finančního vzestupu i v případě, kdy se mladý muž rozhodne podřídit pořádkům, dostudovat a stát se „*platným členem lidského společenství*“ (slovy Štěpána Karbuského). A vícekrát se vrací také náhled na manželství⁹⁵ jako na vyjednaný obchod, v němž je panenská čistota provázená v ideálním případě kuchařským uměním a schopností zašívát prádlo směněna za doživotní zajištění bytu a stravy; s tím souvisí motivy maloměstského líčení na ženichy, u nichž je alespoň minimální naděje na zajištění a pozdější penzi – do rodin jsou lákáni především na gastronomické požitky. Opakovaně se objevuje také základní otázka smysluplnosti manželského svazku – v jednom z rukopisů je například vztah otázek manželství, životního štěstí a všednodennosti vyložen následovně:

*Založit si rodinu je velmi moudré pro člověka myslícího. V starosti o rodinu a o její výživu protluče se člověk více méně pohodlně životem a velké a nerozluštitelné otázky o sobě samém a o hádance všeho života zmizí z jeho obzoru nebo jej aspoň přestanou znepokojovati. Tíže s beder otce svalí se na bedra dětí. Ty ať si roztloukají hlavy o hádanku života.*⁹⁶

Přehlídku nastíněných témat nalezneme v žurnalistické zkratce například v Gellnerově fejetonu *Dopis z Příbrami*, publikovaném v Neumannově *Novém kultu*.⁹⁷ A podobnou škálu motivů nabízí i hra *Přístav manželství* – zdá se, jako by se tu Gellner chtěl shrnujícím způsobem vyslovit k otázkám, které ho patrně

⁹⁴ Viz podrobněji k tomuto motivu v kapitole čtvrté této práce.

⁹⁵ O širších souvislostech toho, jak byly středostavovské životní mety kariéry a manželství traktovány v okruhu literárních anarchistů, viz dále taktéž v kapitole čtvrté.

⁹⁶ GELLNER, František: Fragment [Založit si rodinu je velmi moudré pro člověka myslícího...], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

⁹⁷ „*Příbram je město nebeské. Nikde jinde není tolik chudoby ducha, dluhů a všít a podobných věcí, které otvírají brány rajske. Na hlavním náměstí je kostel, osm hospod, lékárna, zastavárna a policejní strážnice, celkem všecko, co dodává obci kulturního vzezření. V městě a okolí mnoho horníků, prý asi 2000. Celé davy jich potkávám, když jdu za svítání z hospody domů. [...]* Křesťansko-sociální strana má tu taky svůj spolek žen a dívek, o jejichž křesťanské lásce lze se snadno přesvědčit. Sociální demokraté v poslední době prohlásili boj zdraženému pivu. Ostatně člověk, který pije na dluh, nemůže o tuto akci jevit hlubší zájem. [...] V tomto královském hornickém městě je taky vysoká škola hornická, báňská akademie, a to asi proto, aby se několik městských dcerek mohlo vdát za muže s dobrým postavením. (Myslím tím sociální postavení.) Když totiž báňský akademik učíní těhotnou dívku z lepší rodiny, tak si ji dost často vezme za ženu. Je-li to však holka z továrny, šička nebo služka, chodí se zbožný jinoch modlit na Svatou Horu, aby potratila. [...]“ – Franta [= GELLNER, František]: *Dopis z Příbrami*. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 2 (příloha *Šibenický*), 10. 5. 1904, s. 43–44, cit. s. 43.

aktuálně znepokojovaly a k nimž se v nejrůznějších rozbězích rozličných nikdy nedokončených textů stále vracel, a využít přitom již dříve rozpracovávané motivy z jiných svých náčrtů.

V následujícím exkursu budu sledovat vývoj jednoho konkrétního motivu *Přístavu manželství*, rozvinutého v krátké humorné dialogické výměně postav, a sice motiv červeného nosu jako – dle vyjádření postav – svérázného mezinárodně srozumitelného znamení, podle něž lze identifikovat pijáctví, a tudíž rozpoznat i jedince obdobné hodnotové orientace, potenciálního blízence a kumpána do hospody.

V čistopise konečného znění, které Gellner zamýšlel poskytnout k tisku, případně inscenaci, nalezneme tento dialog přibližně ve dvou třetinách prvního jednání. Hlavní hrdina Karbuský jej zapřádá s místním výrobcem mýdla Holešem. Postavu Holeše lze na základě jeho předchozího řečového jednání v téže scéně charakterizovat jako bodrého maloměstského člověka, poněkud omezeného a naprosto nedovtipného k ironii, jež je namířena na jeho osobu. Stručně řečeno, Holeš se zde projeví jako naiva, nechápavý k jinému významu sdělení, než je ten zcela doslovný (viz např. ignorace erotické narážky spolubesedníka: „*Karbuský Jsem domácím učitelem u pana Hytra. Holeš Á tak! Jaroslava učíte? Slečnu taky? Karbuský Slečnu ještě ne. Holeš Jarouše znám. Vytrískl mi na jaře mičudou okno. [...]*“).⁹⁸ V krátkém dialogu nám tato postava dokonce nabízí vlastní pohled na sebe samého, když skrze osobu jiného měšťana Hytra charakterizuje sám sebe: „*Pan Hytr, všeka česť! Klobouk dolů! Řádný muž. Starousedlý zdejší měšťan. Už je **nás** [zvýraznila L. K.] tu málo.*“ Holeš se tedy bere vážně, zakládá si na své osobě a v tomto sebezahledění také nutně zcela ignoruje hranou starostlivost svých partnerů v debatě, která jej fakticky znevažuje, když nabízí skrytý výsměch nejprve jeho nedovtipnosti, pak jeho pojetí morálních soudů o druhých a v neposlední řadě také jeho ne zcela řádné životosprávě – o tento bod mi půjde v dalším výkladu především, proto si dovolím delší citát:

Holeš Pane doktore, odpusťte, s dovolením. Taky jsem se okoukl po světě. Byl jsem v Praze u Horáčka, prosím, to je první firma. No ale, když nebožtíka otce ranila mrtvice – jsme na to všichni náchylní v rodině – tak

---

⁹⁸ Tato i následné citace pocházejí z rukopisného materiálu k *Přístavu manželství*, viz LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

jsem si řekl: Budeš se někde potloukat po světě? Raději půjdeš domů do svého.

Neradil Měl byste se šetřit, pane Holeši, když máte v rodině náchyllost k mrtvici. Každý den tolik piva, víte, je to choulostivá věc.

Holeš Odpusťte, pane profesore, ale tomu nerozumíte. Piju. Pravda. Deset piv večer piju. Ne víc a ne míň. Ale piju to už třicet let a moje tělo si na to už tak zvyklo, že mi to nemůže škodit. Jenom se mám na pozoru, abych se nerozčílil. To vím, že by mi mohlo škodit. A taky se nerozčiluju. Ani ne při kartách. Nemluvím pravdu, pane profesore?

Vzápětí následuje dialog o červeném nose, jenž právě verbalizovanou starostlivost spolubesedníků o Holešovo zdraví definitivně překlápí do roviny frašky:

Karbuský Vidíte, pane Holeši, takových, jako vy jste, je zas málo. Jen jsem vás uviděl, už jsem si vás zamiloval. Hned jsem věděl: Tohle je můj člověk. Červený nos je zrovna tak odznak jako červená kravata.

Holeš na tento žert, který z něj v narážce činí opilce, reaguje z hlediska toho, jak jsme právě viděli tuto postavu vystupovat, překvapivě. Nejenže – dříve nedovtipný – najednou narážku rychle pochopí, ale také se vůbec neurazí, a navíc přepíná okamžitě do stejného kódu výměn humorných duchaplností. Jeho odpověď zní: „*Vidím vám na nose, že to myslíte upřímně.*“

Na základě rozboru vývoje tohoto místa hry, který předcházela právě ocitovanému znění, se nyní pokusíme vysledovat kořeny této nesourodosti v chování postavy.

V synopsi k prvnímu dějství, kterou můžeme považovat za jedno z dosti raných stadií geneze textu, čteme následující popis plánovaného jevištního dění: „*Přijde Holeš. Ironická rozmluva Holeše s Karbuským.*“ Ironizace postavy starého Holeše ze strany ostatních aktérů je tu tedy v synopsi explicitně potvrzena jako Gellnerův záměr.

V jiném, byť časově značně pozdějším náčrtu vkládá autor do úst jedné z postav přímou charakterizaci Holeše (rozhovor následuje poté, co je tematizováno, že si Karbuský již stihl ve městě udělat známost s Holešovou dcerou a že o této dívce kolují městem informace, že bez doprovodu navštěvovala byty armádních důstojníků): „*Neradil [...] Ostatně, co je nám do toho. Její otec chodívá sem do hospody večer co večer. Je to hrozně hloupý chlap, ale dobře pije*

a pěkně hraje karty.“ Karbuský reaguje replikou vztahující se k evidentně sexuálně povolné dívce: „*Vidíš, jaký mám nos. Vždycky padnu na tu pravou.*“ Tato replika se pak již udrží ve všech dalších zněních tohoto místa až do finální podoby rukopisu, a motiv pijáckého nosu (ve finálním textu nijak vzdálený, v právě citované variantě však hra až k tomuto bodu nedospěje) se tak v konečném znění přes toto opakování lexému *nos* obohacuje ještě o asociace náchylnosti k erotickým dobrodružstvím.

V dalším náčrtu scény se poprvé objeví červený nos v roli znamení pro ostatní pijáky, umožňujícího vzájemné rozpoznání a následné sblížení. Rozhovor je to v této variantě velmi obsáhlý, vede jej Karbuský, jeho partnerem však není Holeš, ale uzenář Krupka, postava, o níž se v dalších variantách textu jen mluví, ale není aktérem. Právě v tomto vývojovém stadiu rukopisu patrně také došlo k ustálení použitého přirovnání. Původně Gellner připodobnil červený nos k zednářskému znamení, pak bylo místo přepsáno na přirovnání k červené kravatě, politickému odznaku socialistů. Tento škrť (zvýrazňujeme jej níže v transkripci tučným písmem) nás upozorní na hledání dostatečně karnevalově nesouměrných částí, které mají být spojeny, aby ironicky zrcadlily jedna druhou, jak je ostatně pro Gellnera typické. Zednářství sice otvíralo lákavé asociace k přísně elitnímu společenství obestřenému tajemstvím a jeho snížení odkazem na nejbanálnější fyzis by bylo mělo rovněž své kouzlo, ale autor se nakonec rozhodl nechat zaznít tón daleko aktuálnější a podstatně méně odtažitý a blasfemizaci „dopřál“ sociálnímu hnutí. Následující text prezentuje genetickou transkripci rukopisu⁹⁹:

Krupka Těší mě velice. Doufám, že se <se mnou> brzy spřátelíte se mnou i s mými uzenářskými výrobky.

Karbuský Jistě budeme dobrými přáteli. Již váš červený nos vzbuzuje ve mně <důvěru> neomezenou důvěru.

Krupka Pravda, pane inženýre, když se sejdou dva lidé s červenými nosy, tak si hned pozumějí.

Karbuský <My tvoříme jakousi> Lidé, kteří si potrpí na dobrý doušek tvoří <jak<ou>{e}si>, <bra>{abych}> tak řekl, jakési bratrstvo rozptýlené

---

⁹⁹ V této i dalších prezentovaných transkripcích této kapitoly jsou užity následující značky: [hranaté závorky] pro nejisté čtení, <ostré závorky> pro škrť či místo přepsané jiným textem a {složené závorky} pro vpisec (stojí-li závorka samostatně), či novou vrstvu textu na daném místě (následuje-li bez mezery za značkou škrťu).

po všech koutech země. Červený nos je <jakési zedna> něco podobného jako <zednářská znamení>{červená kravata}

V příslušném náčrtu po hovoru o červených nosech následuje delší pijácké chvástání účastníků diskuse a končí se dlouhým vzpomínkovým (a svým založením zcela nedramatickým) monologem o tři dny trvajícím masopustním „tahu“ během někdejších studií ve Vídni.¹⁰⁰

Uzenář Krupka tu ovšem v celém rozhovoru vystupuje sice jako opilec, ale jako pijan hrdě a místy sebeironicky své pijáctví reflektující, který po vyličení „anakreonské heroiky“ studentského života jen konstatuje, že její někdejší aktér přec jen zkontl. (Holeš se v téže verzi dostaví až později, opět hlavně jako naiva, a v roli drbný místního dění pak pronáší repliky, které budou později v téže hospodské scéně přisouzeny jeho ženě; celková naivita této postavy je zde prezentována skrze umetání cestičky k zaopatření dcery sňatkem, Holeš se dle svého mínění pokouší o protřele obratný kousek, jeho pokusy o manipulaci Karbuského jsou ovšem až příliš zjevné na to, aby mohly být účinné.)

V dalším vývoji textu byla patrně opuštěna myšlenka na Krupku jako jednající postavu, jen je Holešem zmíněn jako cholerický karetní hráč. Vypuštění této postavy lze snad interpretovat i tak, že se Gellnerovi nehodila právě pro svou „vědoucnost“, pro svou přímočarou reflexi vlastní „nezřízenosti“, což patrně nezapadalo do jeho hlavního záměru, totiž vylíčit maloměstskou společnost jako dlouhodobě nesnesitelnou, svrchovaně omezenou, neschopnou sebereflexe a zahleděnou do sebe. S Krupkou se nicméně ztratil i příměr o nosu. Gellner učinil fragmentární pokus vložit repliky obdobné těm Krupkovým do úst Holešovi hned v úvodu scény, ovšem v této verzi čekal celý motiv s opileckým nosem nakonec škrtnut (celek škrtnut je v transkripci této verze dialogu pro přehlednost zvýrazněn **boldem**):

Holeš (vejde) Dobrý večer, pánové, dobrý večer. (Pověsí si čepici a přisedne si)

---

¹⁰⁰ Toto líčení nejspíš mělo reálný předobraz a do detailů se shoduje s částí rukopisu, který M. Hýsek zařadil do Gellnerových *Spisů* jako text s titulem *Také Tristium ex Ponto*; právě tuto rukopisnou verzi *Přístavu manželství* Hýsek připomněl v souvislosti s autobiografickým pozadím hry – viz výše. O další osudu této vzpomínky v genezi *Přístavu manželství* viz naopak níže.

<Neradil>{Dolina} Páni se neznají. Pan Holeš, zdejší měšťan a obchodník – pan Karbuský, kandidát inženýrství, <sta>{můj} <a Borkův> starý {dobrý} přítel.

<Holeš (podá Karbuskému ruku) Těší m<e>{ne} velice. Doufám, že i my budeme dobrými přáteli.

***Karbuský** Jsem o tom přesvědčen. Již Váš červený nos vzbuzuje ve mně neomezenou důvěru.*

***Holeš** Pravda, pane inženýre, když se sejdou dva lidé s červenými nosy, tak si <i>hned rozumějí.>*

Nápad se pak však vrací znovu a znovu, v jiné verzi je znovu zapojen do textu a rozkošatěn o další motivy a spolu s ním se Gellner znovu pokouší vtělit do hry také vzpomínku na vídeňský masopustní flám – tentokrát ji alespoň strukturuje jako dialog, aby ze hry svou nedramatičností nevyčnívala tolik:

***Karbuský** Lidé, kteří si potrpí na dobrý doušek, tvoří, abych tak řekl, jakési bratrstvo rozptýlené po všech koutech země. Červený nos je něco podobného jako červená kravata.*

***Holeš** A co se člověk nenadře, než si svůj rypec pořádně vybarví!*

***Karbuský** Ba, sklenice není těžká, a přece člověka často až ruce bolejí.*

***Holeš** Obzvláště, když se příliš dlouho namahá, od večera až do rána.*

***Borek** Nebo když to táhne třeba celý týden. Pamatuješ se, Karbuský, na konec našeho posledního společného masopustu? Jak jsme zůstali ležet v sněhové boudě?*

***Neradil** A jak se nám pěkně tančilo s pradlenami!*

***Borek** A na filozofické fakultě jsme vyspávali na Popeleční středu. A profesor nemohl ani přednášet, jak jsme chrápali natažení na lavicích. Byl to tehdy život! A já, jaký jsem byl tehdy veselý, nepokojný hoch!*

***Holeš** Dnes už jste krotký.*

Ani řešení této textové verze ovšem nepředstavovalo definitivu, do někdejší role Krupky je tu pasován Holeš – ale Gellner naráží patrně znovu na stejný problém, takhle „duchaplného“ a k vlastnímu pití ironického maloměšťáka do své hry nepotřebuje.

Další verze dokládá subjektivní důležitost sledovaného motivu pro autora – z podoby rukopisu této verze lze rekonstruovat, že Gellner nejprve k již hotovému dialogu (kde motiv zatím využit nebyl) připsal nezapojenou poznámku „Červený nos!“, patrně aby si připomněl, že chce tento motiv znovu přibrat do hry, poté byla vypracována samostatná pasáž dialogu o nosu a vsunuta do již existujícího znění rozhovoru. Na genetickém záznamu sledovaného místa je vidět, jak byla pasáž o nosu (v transkripci pro přehlednost celá zvýrazněná **boldem**) při psaní postupně rozšířena o další dvě výměny (viz škrť Holešovy původní repliky „A pročpak?“ a její posun až do další výměny) – patrně proto, aby se oddálilo rozuzlení, a vytvořil se tak delší „rozběh“ pro pointu. Celá scéna pak v transkripci vypadá následovně:

Borek <Náš starý přítel> <[Karb]> (představuje) Páni se neznají:
<<[Náš]><{Můj}> starý přítel Karbuský> Inženýr Karbuský, náš starý
přítel z veselých studentských let. Pan Holeš, zdejší měšťan, <a>
o<[nečit.]>{bch}odník mýdlem.

Karbuský těší mne. (Podají si ruce.)

Holeš Pan inženýr je tu <na> návštěvou?

Karbuský Ne. Mám tu práci.

Holeš To přece <jen> <[budeme] [nečit.]>{tu bude se} {tu} dráh[a]
vyměřovat?

Karbuský To nevím. Ale já s tím nemám nic co dělat. Já se ještě musím
starat o své zkoušky. Bohudík, jsou to už ty poslední. <Ted' jsem> Tady
jsem přijal místo {domáciho} učitele u <mladého>{pana} Hytra.

Holeš <J><{Á, Jaroslava}>{A tak}, Jaroslava učíte. <Já> <t>{T}oho
klacka znám. <[nečit.]>{Vytrískl} mi {na jaře} špačkem okno. {Takový
kolohnát, už je mu 18 let!} To budete mít potíže s tím – –

Karbuský Je to vždycky lepší, než se potloukat {o prázdninách} <ve velkém
městě> zbůhdarma <v>{po} velkém městě. Tady aspoň neutratím svoje
peníze a jsem jako na letním bytě. Nějaké to už bude. Se starým Hytrem
možno vyjít, aspoň <¶ Holeš [No co]>{jak se zdá}. A ostatně beztak brzy
odjede.

Holeš <Pan>{Starý} Hytr, všeck<y>{a} čest'. Klobouk dolů! Řádný muž.
<[Us]>{Starousedlý} zdejší měšťan. Už je nás tu jen málo kmenáků. Ted'
jsem přicházejí takoví lidi, doma {to} nem<ají>{ělo} co jíst a – a – a –

tady jsou už {v} městsk<ým>{é} radě My tu taky moc nemáme, ale přece
nejdeme jin<á>{a}m.

Borek To je <t>{moje} řeč. Ještě by člověk mohl někde ztratit svůj domácí
vtip.

Holeš Pane doktore, odpus[t]te. S dovolením. Já jsem se taky okoukl ve
světě. Byl jsem v Praze u Horáčka, prosím, to je první firma. Taky jsem byl
v Němcích. {Německy jsem znal jako když bičem mrská.} Ještě dneska no,
já už – toť se ví, mnoho zapomněl. To už je 25 let. No ale, když <mi
tatíka>{nebožtíka otce} ranila mrtvice – my jsme všichni na to náchylný –
tak jsem si řekl: Budeš se někde potloukat po světě? To raději půjdeš domů
do svého.

Borek <Vy jste> To byste se měl šetřit, pane Holeši, když máte v rodině
náchylnost k mrtvici. Každý den tolik piva, víte, to je choulostivá věc.

Holeš Odpusťte, pane doktore, ale tomu nerozumíte. Já piju. <p>{P}ravda.
Deset piv večer piju. Ne víc a n<e>{ic} míň. Ale to už piju 30 let. <U> A
proto je moje tělo na to <n>{tak} zvyklé, že mi to nemůže nijak škodit.
Dávám si jen pozor, abych se nerozčilil. To vím, že <to>{by} mi to mohlo
škodit. A taky se nerozčiluju. Ani ne při kartách. Nemluvím pravdu,
pán<i?>{e} doktore?

Borek Opravdu, jste klidný hráč.

Holeš Pan doktor taky. Jen co je pravda. Proto s ním tak rád hraju: A
s neklidnými hráči, to je potíže hrát. Jako Krupka, dříve jsem s ním hrával,
to byl hrozný člověk u karet. Pořád nadával<,>{.} <[až]>{Proto} jsem
s ním přestal hrát. Jednou mi dal pár facek, že měl málo trumfů. Já ho
hned žaloval. Měl platit desítku. Ale on si to odseděl, špína.

Borek Dnes je tůze mnoho špatných lidí na světě.

Holeš. To taky že je.

Karbuský Ale taky mnoho dobrých. Vidíte, pane Holeši takov<ého>{ých}
pořádných lidí jako vy jste, je málo. {Karbusk[ý] Jak jste sem vstoupil, už
jsem si Vás zamiloval.

Holeš <A proč pak?> Nevím, ale mnoho se jich ještě do mne
nezamilovalo.

Karbuský Jak jste jsem vkročil, už jsem věděl; tohle je můj člověk.

Holeš A <proč pak>{jak} to?

Karbuský *Pamatujte si, červený nos je {odznak} zrovna tak jako červená kravata. Po tom pozná bratr bratra. Na vaše zdraví! (píje) Jsem rád, že jsem Vás poznal osobně,* podle jména jsem Vás již beztak znal.

Holeš *Mne?*

Karbuský *Tot' se ví. <[ho ho]>{Myslíte}, že o Vás <snad za zády> lidi nemluvějí. Ale jen dobré věci. Jiného ani nemohou.*

Holeš *{Nemluvte,} <K>{k}do pak by se o mně staral.*

Karbuský *Abyste věděl, vaši celou rodinu už znám, ačkoli jsem tu teprve druhý den. A s Vaší slečnou dcerou jsem už do konce mluvil?*

Holeš *Tak? A jak to?*

Karbuský *<Byl jsem tak smělý>*

Narážka na nos je v tomto rukopise Holešem jakoby přeslechnuta a další hovor je vyvolán zvědavostí nad překvapivou informací, že Holešovo jméno je již Karbuskému známé.

Holešova postava je v celé této verzi již vytříbená do podoby „maloměstského křupana“ – což je signalizováno i jazykově. Právě v této fázi vzniku textu se Gellner vůbec nejvíc vzdaluje od spisovné normy, přičemž tyto odchylky nejsou distribuovány rovnoměrně – nejvíc se dotýkají právě Holešových replik (viz např. kontrast nespisovné adjektivní koncovky nominativu plurálu životného maskulina „jsme na to [...] náchylný“ v Holešově řeči vs. zanedlouho následující archaizující měkké zakončení vzoru kost ve slově *náchylnost*, které použije Borek).

Vmísení prvků stojících mimo spisovnou normu, případně prvků hovorových, ovšem příznakových na ose expresivity do literárního textu je Gellnerovým poznávacím znamením, ale vždy se v první řadě jedná o záležitost výběru lexika. Tak je tomu i zde (viz výrazy jako *potloukat se*; *vytrísknout*; *dát pár facek*; *okouknout se*; *odsedět si*; *desítka*; *první* ve významu *přední*; *špína* užito jako nadávka; *kolohnát*; *kmenák* /nedoložené v *Příručním slovníku spisovného jazyka českého*, ale evidentně odvozené od významu adjektiva *kmenový* – *základní, hlavní*, a to patrně univerbizací spojení *kmenový měšťan*/; dále např. frazém *jako když bičem mrská*; citoslovce *no, no ale, no co*; užití výrazů *s dovolením*, *prosím* ve funkci kontaktní a emfatické; příslovce *pak* připojené k tázacím zájmenům a příslovcím k jejich zesílení). Mluvenost projevu je tu

nicméně signalizována i na jiných rovinách, než je ta lexikální. Najdeme tu typicky mluvnický slovosled („*To taky že je.*“), jednou dokonce s apoziopézí na závěr („*To budete mít potíže s tím – –*“) a krom toho nespisovnost zasahuje v několika případech i rovinu tvarosloví a hláskosloví (viz zmíněná koncovka nominativu plurálu životného maskulina *náchylný*, koncovka slova *lidi* – dnes hovorová, dříve nespisovná, koncovka tvaru *v městském*; prodloužený vokál ve výrazech *túže* a *jinám*) – tady už se setkáváme s jevy, které jinak v Gellnerově díle obvyklé nejsou.

Jsme tím také upozorněni na skutečnost, že pro Gellnera při stylizaci jeho textů představovala stále základní vrstvu volených jazykových prostředků právě spisovná čeština – a to dokonce i při psaní dramatu, kde jde přece v první řadě o modelování mluvené řeči, – a teprve na tomto pevně usazeném poli byly autorem „páchány prohřešky“. V dalších dvou známých rukopisných verzích *Přístavu manželství*, které stojí na konci vývoje textu, byly výše zmíněné prvky nespisovnosti jiného než lexikálního charakteru zásadně utlumeny, byť i nadále přetrvává ne zcela pravidelná distribuce nespisovného lexika a obrátů, sloužící k odstínění charakteru postav. (Na jiném místě hry naopak Gellner vypustí vzletně duchaplný Karbuského monolog, patrně právě pro naprostou nevěrohodnost této repliky coby mluveného projevu v kontextu ostatních promluv, a to i přesto, že se mu patrně potřeba vyjádřit obdobnou myšlenku, jakou zde nechal vyslovit svou postavu, vracela.)¹⁰¹

Zmiňovali jsme již v kapitole předcházející, že díky často citované recenzi své první sbírky z pera Arna Nováka je Gellner zapsán v literární historii mj. jako autor písničkův „*češtinou zablácené ulice*“, ¹⁰² což ve čtenáři vyvolává asociace

¹⁰¹ Jde o následující Karbuského repliku: „*Nebojte se, přátelé, taky já stárnu. Moje nohy se staly již barometrem a předpovídají deštivé počasí. Život, jaký vedu, je pouze výslednicí mé povahy a mých náklonností. A vůbec, každý z nás, jak žije, tak musí žít, aby byl jeho život nejsnesitelnějším. Výhodu má pouze ten, kdo mnoho prožil, neboť může uklidnit se přežvykovatí minulost' vyloupnutou ze skořápky všech nepříjemností a těšit se sladkým jádrem svých vzpomínek. Prožili jsme spolu mnoho a já připíjím našim společným vzpomínkám. Prosit!*“

Aby bylo zřejmé, co míním tím, že v *Přístavu manželství* hodlal Gellner zužitkovat motivy rozpracované jinde, a to včetně zde užitých formulací, srovnajme k této replice prozaický fragment [Nemám rád v pokoji mnoho nábytku...] (odpovídající si pasáže jsou zvýrazněny): „*Nemám rád v pokoji mnoho nábytku. [...] Takové harampádí znemožňuje mi také veškerý pohyb. A já se rád klátím pokojem sem a tam, jako polární medvěd, a poslouchám bzukotu rojících se myšlének. Rád přežykuju sladké věci a těším se minulostí, když se mi vyloupne ze skořápky malicherných nepříjemností. Ba i bolest' je vzpomínce krásnější. Někdy mi taky rozkvetou v mysli čarovné krajiny a nemožné příhody a já v nich žiju svým druhým životem.*“ – Oba rukopisy, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

¹⁰² NOVÁK, Arne: Z novější české poezie. *Rozhledy* 12, 1901–1902, č. 17, 25. 1. 1902, s. 491.

nespisovnosti a také snad jisté nedbalosti. Že výběr kódu pro modelování mluveného jazyka hospodských hovorů pro Gellnera ve skutečnosti představoval reflektovaný problém, který se nakonec vědomě rozhodl řešit analogicky svým způsobům vyjadřování v jiných literárních druzích (tj. spisovné hláskosloví a morfologie i většina lexika, do něhož jsou vmíšeny lexikální prvky typické pro obecně český, případně slangový, mluvený projev), máme shodou okolností doloženo i zmínkou ve výše připomínaném dopisu Hanuši Jelínkovi z 11. října 1905:

[...] *Vrátil jsem se z vojny domů a napsal jsem svou komedii „na čisto“. Je to hrozně obyčejná věc, a čeština! Ježíši Kriste! Snad by bývalo chytřejší psát to dialektem. Ale co na tom.* [...] ¹⁰³

V další verzi rukopisu *Přístavu manželství* proměnil Gellner sled některých dialogů prvního jednání a také to, které osoby v nich hovoří. To, že se Karbuský už seznámil s Holešovou dcerou, je probráno již dříve, před dialogem, ve kterém se vyskytne motiv opileckého nosu, a stane se tak za Holešovy nepřítomnosti (tím je postavám mj. umožněno explicitně vyslovit výše zmíněné pochybnosti o dobré pověsti Holešovy dcery). Narážka na červený nos tak ale v námi sledovaném dialogu nemůže být Holešem „přeslechnuta“ pro zaujetí informací, že jeho jméno je již nově příchozímu díky jeho známosti s Žany Holešovou povědomé. Přesto bylo potřeba, aby Holeš nějak reagoval, a Gellner tak své postavě vkládá do úst repliku, kterou už známe z finální verze: „*Vidím Vám na nose, že to myslíte upřímně.*“ Celá sledovaná pasáž v transkripci tak vypadá následovně:

<Borek>{Neradil} *Dnes je tůze mnoho špatných lidí na světě, pane Holeši.*

Holeš *To taky, že je*

Karbuský <*Ale taky mnoho dobrých.*> *Vidíte, pane Holeši, takových <pořádných> lidí, jako vy jste, <jsem> je na světě málo. Jen jste sem vstoupil, už jsem si Vás zamiloval.*

Holeš *Nevím, ale mnoho se jich ještě do mne nazamilovalo.*

Karbuský *Jak jste se vkročil, už jsem věděl<,>{:} tohle je můj člověk.*

Červený nos je odznak zrovna tak jako červená kravata. <Po> <tom

¹⁰³ Dopis Františka Gellnera Hanuši Jelínkovi, 11. 10. 1905, LA PNP, fond Hanuš Jelínek, korespondence přijatá. – Výrazem „*dialekt*“ Gellner patrně nemínil konkrétní nářečí, ale obecně mluvní nespisovné prvky jazyka.

pozná bratr bratr[a.] Na Vaše zdraví (pije)
{Holeš Vidím Vám na nose, že to myslíte upřímně.}

Poněkud zdlouhavé sledování jednoho konkrétního motivu má poměrně prozaický cíl, ukázat na určitou slabinu Gellnerova talentu, patrnou ostatně i jinde než jen v *Přístavu manželství*. Vývoj tohoto místa lze považovat za příklad toho, jak v některých případech Gellnerovi komplikoval jeho zjevný talent humoristického rázu, tj. především smysl pro vtipné postřehy a vyhrocování překvapivých point, konstruování rozměrnějších textů zamýšlených zcela (nebo alespoň částečně) jako vážná výpověď artikulující životní pocit autora. Gellner se ve své rukopisné pozůstalosti jeví mj. jako sběratel a zapisovatel vtipů, bonmotů a nečekaných nápadů.¹⁰⁴ Příklad o pijáckém nose lze pochopit jako jednu z těchto vtipných „vymyšleností“; měli jsme možnost sledovat, že autor nápad se zaujetím rozvíjel a precizoval – a nakonec se ovšem svého vtipu nedokázal vzdát, ani když jeho výsledné zapojení do celku textu nemá valnou logiku.

Dovolím si ještě jednu odbočku. Gellner byl skvělý pozorovatel se smyslem pro výstižný detail, často objevovaný v běhu každodennosti. Ve svých krátkých básních umí takový banální detail výborně využít, rozvinout a někdy pouze na něm postavit výsostnou lyrickou výpověď, která za kulisu všednosti ohledává propast ne-li nicoty, tedy alespoň nicotnosti.

Dobрым dokladem pro toto tvrzení je například báseň *Pokoj s nábytkem*, uveřejněná daleko později, než je námi zde sledované období, totiž až roku 1913,¹⁰⁵ a posléze zařazená do Gellnerovy sbírky *Nové verše*. Manuskript básně se dochoval, o datu jeho vzniku ale bližší informace nemáme. Rukopisný titul *Na bytě* ještě explicitněji než ten nakonec zvolený pro tisk odkazuje k tematice, která byla Gellnerově empirii blízká a kterou v dobách svého příbramského pobytu také několikrát literárně zpracovával, totiž k životu v provizoriu mládeneckého podnájmu. Motiv se ne náhodou objevil i v jedné verzi rukopisu *Přístavu manželství*, a sice v kontextu reflexe mizérie Borkova života – v motivu „cizího bytu“ zde graduje monolog, v němž tato postava tematizuje svůj pocit životního

¹⁰⁴ Vynikajícím exemplářem takového „sběratelství“ je Gellnerův záznam „úředník byl u banky / a rád jedl škubánky“, učiněný velmi pravděpodobně pro překvapivost rýmové dvojice; v pracích publikovaných tiskem Gellner tento rým – alespoň pokud je mi známo – nakonec nikdy nepoužil.

¹⁰⁵ GELLNER, František: *Pokoj s nábytkem*. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 100, 13. 4. (ráno), s. 1.

nenaplnění vyplývající z činnosti, jíž se musí dennodenně věnovat, a také pocit odcizení, který z toho plyne:

[...] *A jak mi je? Ráno kancelář, kde se starám o věci, které jsou mi protivné [...] A potom hospoda a pivo a karty. A někdy, když se podívám okolo sebe a prohlídnu si své večerní soustolovníky: Tamhleto je lichvář, tamhletomu se oběsila žena, tamhleto je hodný občan, který pookřává u sklenice od rodinných strastí – a mě jímá pojednou hrozná úzkost' z toho všeho. A v noci neútulný, cizí byt, v kterém by člověk ani neusnul, kdyby nebyl vypil svůj počet piv.*

V textu básně *Pokoj s nábytkem* se chátrání nábytku poznamenaného osudy někdejších nájemníků stává působivým obrazem chátrání a nicotnosti existence promlouvajícího.¹⁰⁶ Pokud jde o téma, je ale tato báseň v podstatě veršovanou obdobou úvodu již zmíněného (viz poznámku 97) prozaického rukopisného fragmentu s incipitem *Nemám rád v pokoji mnoho nábytku*.¹⁰⁷ Tento rukopis nemůžeme zcela spolehlivě datovat, na základě podobnosti jeho závěru s tématy zpracovávanými ve sledovaném období let 1901–1905 lze s určitou mírou pravděpodobnosti říci, že vznikl právě tehdy. V textu této pasáže je akcentováno vepsání banality životů předešlých uživatelů do chátrajících věcí, které vyprávějícímu „já“ připomínají, že ani jeho subjektivita není o mnoho významnější a dobrá k zásadnějšímu, než je snad větší prolezení již rozválených matrací:

Nemám rád v pokoji mnoho nábytku. Čert mne může vzít, přivleče-li mi bytná, aby se mi zavděčila, do mého obydlí kredenci páchnoucí všemi zavařeninami, které v ní sto let plesnivěly, starý stůl s mastnými stopami rodinných obědů, pohovku rozválenou třemi generacemi a nadité peřiny, které byly zbytečnou výbavou staré panny a jimž byl určen vděčnější úkol

---

¹⁰⁶ „Šli světem v mladém horování / zprvu – a pak již bez zájmu. / U starých vdov a mladých paní / své žití trávi v podnájmu. // Na stěně z oprýskaných ráků / lhostejné hledí obrazy. / Na skřini plno knih a krámů, / jak je tam ruka nahází. // Zvědavě po pokoji dívá / se řada zaprášených bot / z pod lože, k lásky hrám jež zpívá / svůj rozladěný doprovod. // Vzdyhati pohovka si zvykla. / A okno špatně zavírá. / Na chabých nohách stůl se viklá, / když ruka hlavu podpírá. // A duše pod okolí vlivem / ztrácejíc radost z požítu / usíná v stesku zádušném / chátrajícího nábytku. //“ – GELLNER, František: *Pokoj s nábytkem*. In týž: *Nové verše*. Ed. Stanislav Kostka Neumann. Fr. Borový, Praha 1919, s. 35.

¹⁰⁷ GELLNER, František: *Fragment [Nemám rád v pokoji mnoho nábytku...]*, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

než přikrývati tělesnou schránku mé bezúčelné bytosti. [...] ¶ Prázdný pokoj má taky své nevýhody, a to zvláště tu, že je nemožno skrčit se někam do koutku, když je člověk v špatné náladě. Poznal jsem to při najímání svého nového bytu. Byla to prostranná místnost a stál v ní jen malý stůl, židle, postel, skříň a můj kufr, z kterého jsem vyndával prádlo. Při tom se mi dostala do ruky stará fotografie a napadlo mi tak ledacos.

Popisně-úvahová, v podstatě zcela nedějová pasáž ale nepokračuje dalším rozkladem o pocitech odcizení, překvapivě se zcela mění charakter textu. Trudné úvahy vypravěče totiž přeruší návštěva a zbytek rukopisu tvoří výměna ničím neuvozovaných přímých řečí vyprávěcího a jeho návštěvníka. Oba promlouvající lze z obsahu jejich hovoru charakterizovat jako k etickým otázkám poněkud necitelné bytosti (přes emotivní vnímavost, již první z nich projeví v pásmu vypravěče na počátku textu). Řešena je „*prokletě nepříjemná věc*“, a sice hrozba paternitní žaloby místní lehké ženy (v hovoru mladých mužů označována bez špetky empatie titulem „*coura*“). Příchozí svou účast na tomto otcovství nijak nepopírá a strachuje se jen, aby se o něm nedozvěděl jeho otec; hostitel se zase nad událostí v nejmenším nepohoršuje, naopak projevuje provinilci nelíčenou účast. Závěrem je nalezen skutečný viník:

Na všem je vinna městská rada, že tu nepovolí veřejný dům. Ale až to odnese několik městských dcerek, pak chlapi zkrotnou!

Text původně pokračoval dál, ale zbytek listu, na němž byl zapsán, byl odtržen. Hlavním námětem této prózy patrně měly být právě peripetie studentského života (případně paternitních žalob) a úvodní pasáž snad měla sloužit jen k dokreslení neutěšené atmosféry, přesto se právě tento Gellnerův „atmosférický postřeh“ stal – nejspíše až o dost později – východiskem pro zdařilou báseň, zatímco zobrazení hovoru zkrachovalých studentských existencí se zde ani jinde v Gellnerově tvorbě podkladem pro opravdu účinné dílo nestalo.

Dovolím si to shrnout do vyjádření, že (ovšem mimo oblast vlastní humoristické a satirické tvorby) Gellner nejpůsobivějšího účinku výpovědi dosahuje tam, kde dokáže vlastní rozbíhavost omezit a svou výpověď koncentrovat (typicky k vystižení atmosféry či životního pocitu na malém prostoru skrze detail).

Až fyzicky prožívanou bolest z nesmyslnosti a bezcílnosti nastoupené životní cesty, což lze nakonec považovat za hlavní téma sledované hry *Přístav manželství*, tak nalezneme daleko účinněji vyjádřenou např. v Gellnerově básni *A hudba hrála*.

A hudba hrála

*A hudba hrála, a zpěváci zapěli,
a pivo proudem teklo.
Ale já ležel jak lazar v posteli,
v srdci mém horoucí peklo.*

*Škytl jsem. To jistě někdo vzpomíná
v pozdní hodině na mě.
Starému semestru veržino zhasíná
v sentimentální tlamě.*

*Poctivý člověk se stěží dnes uživí.
Límeč je zbytečný přepych.
Huba mi zahálí, pivo mi plesníví
zavřené v hlubokých sklepech.*

*V hlavě je temnota, v srdci je temnota. –
Ach, bratři z mokré čtvrti,
jako že nebojíme se života,
nebojíme se smrti.*

*Čeho se báti? Poctivý mládenec
jenom svých zásluh se bojí.
Jsem básník. Za rohem dělá pes na věnec
bobkový potřebu svoji.*

*Vzal to d'as! Kromě injekce morfia
nemá nic na světě ceny. – –*

*Bezradně na mne panenka Maria
hleděla s rozbité stěny.*

*Protivných myšlenek pásma se do noci
ponuré bolestně vleklo.
Ležel jsem v posteli zchatralý nemocí,
v srdci mém horoucí peklo.*

*Všecko mě bolelo, všecko mě mrzelo –
bodež jsem zcepeněl předem! –
Stará bytná mi stydlavě na tělo
dávala pytlíky s ledem.*

*Hlava jak opilá v horečce třeštila,
krev se mi zažehla v plamen,
jizba má tančila, postel se točila
okolo strnulých kamen. –*

Tento text byl publikován v lednu roku 1905,¹⁰⁸ a i zde lze v rukopisu vysledovat užší vazby k motivům již výše zmiňovaným (např. včetně nájemního bytu, ostatně příznačně pro příbramské prostředí vybaveného mariánskými devocionáliemi, a též včetně radikální skepse k vlastní literární činnosti) – a také ke vzniku Gellnerovy komedie.

Spolu s touto básní je na stejném listu zapsán úryvek ironizující maloměstského básníka Benna Mariu Krhálka,¹⁰⁹ v *Přístavu manželství* se obdobná figurka vtělila do postavy poety Gastona Romualda Marii Bejčka.¹¹⁰

¹⁰⁸ GELLNER, František: A hudba hrála. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 7, leden 1905, s. 144–145.

¹⁰⁹ „Kromě zázračného obrazu svatého Damiána byl jedinou chloubou královského města Leštence básník Benno Maria Krhálek. Takto ho křtili Antonínem, ale jako Benno Maria byl znám po českém Parnasu. Byl členem literárně-pojišťovací společnosti Máj a sám ředitel tohoto lidumilného ústavu, J. Vrchlický, nejednou ho vyzval, aby vystoupil v kočovném tingl-tanglu, který pořádal po českých vlastech představení ve prospěch starých spisovatelů trpících úbytěmi mozku a jejich vdov a sirotek.“ – GELLNER, František: Fragment [Kromě zázračného obrazu svatého Damiána...], [1904–1905?], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

¹¹⁰ Srov. finální verzi textu: „Borek (představuje): Přítel Bejček, jediný a největší básník, který se v našem městě zrodil. [...] Bejček: Jsem lyrik a nikoli epik, pane. Karbuský: Snad jsem se špatně vyjádřil. Epikou myslím pouze dějovou životnost vašich veršů. (Pomlčka.) Vaše jméno je mi dobře známo, Antonín se radče jmenovat, nemýlím-li se? Bejček: Nikoli, pane. Křtili mě Josefem, ale na

V jazykových vyjádřeních básně pak čteme obraty známé z geneze *Přístavu manželství* – viz spojení „*bratr z mokré čtvrti*“, těžící z podobné významové oblasti „bratrství“ pijanů jako Gellnerův příměr o červeném nosu (srov. již jednou citovanou pasáž „*Pamatujte si, červený nos je odznak zrovna tak jako červená kravata. Po tom pozná bratr bratra.*“); zajímavou historií geneze lze zaznamenat i u podobně slangového označení „*starý semestr*“, tak byl totiž v několika variantách rukopisu Gellnerovy komedie představován ostatním postavám Karbuský („*Dovoluju si ti představit našeho okresního básníka, pana Býčka. Takto je to právník. /K Býčkovi/ Pan Karbuský, starý semestr, toho času technik.*“ V jiné verzi najdeme velmi podobné znění téže repliky: „*Dovoluju si tobě představit našeho okresního básníka, pana Býčka. Takto je to pravař. Pan Karbuský, starý semestr, toho času technik.*“).

K rukopisu této básně jsou pak připsány ještě dvě strofy jiného básnického textu, z nichž druhá byla škrtnuta; i zde nalezneme spojení „*bratr z mokré čtvrti*“ a relativizaci důležitosti hodnot („*Já jsem bratr z mokré čtvrti, / nijak nebojím se smrti. / Přívyk' jsem však životu, / ač má malou hodnotu.*“), krom toho je zde ale také ve škrtnuté sloce, jež by docela klidně mohla sloužit jako motto *Přístavu manželství*, záměrně banalizováno téma vztahů pohlaví a manželství („*Život má sic málo ceny, / bohudík však jsou tu ženy. / Kdo však příliš rád má dívky, / nos mu spadne do polívky.*“). Tón těchto dvou slok je ve srovnání s básní *A hudba hrála méně tíživý*, v druhé z nich dokonce odlehčený až do poloh ryziho humorismu bez trýznivých ostnů (laděním se tak přibližuje prozaickému úryvku zapsanému na témže manuskriptu).

Celek tohoto rukopisného pracovního listu tak dává nahlédnout do rozptylu poloh, ve kterých Gellner téma „ztracené existence“ dobově propracovává – pobavený nadhled nad pijanstvím i všední rutinou a „ohrožení sňatkem“ zde stojí vedle formulování téhož jako bolestně prožívané existenciální pasti, z níž zdá se není úniku. Pokud bychom na této pomyslné ose základního náhledu na téma chtěli někde umístit *Přístav manželství*, zjistíme, že jde o nelehký úkol; konkrétně, že hra kolísá od scény ke scéně od jednoho pólu

---

českém Parnasu jsem znám pod jménem Gaston Romuald Maria Bejček. Karbuský: Ano, vzpomínám si, máte pravdu. Vaše erotika mě velmi dojala. Bejček: Děkuju vám, pane. Zloba osudu vyloudila tyto smutné zvuky ze strun mého nitra.“

k druhému, trýznivost bezvýchodnosti lidského života se tu tak setkává s výstupy, jež jsou zkrátka jen „humoristicky zajímavé“.

Všimněme si také, že báseň *A hudba hrála* je poskládána z drobnějších do sebe uzavřených a samostatně pointovaných celků, jejichž konečné pořadí by bylo možné do určité míry obměňovat, aniž by celek textu ztratil srozumitelnost (ostatně pořadí strof v genezi rukopisu doznalo změn). A opět – jde o jev pro Gellnerovu tvorbu typický, jenž je u něj možno pozorovat napříč literárními druhy. Zatímco kratší lyrické útvary ovšem takový typ tříštivě rozbíhavého ohledávání tématu „unesou“ (navíc, jak dosvědčují jeho rukopisy, při tvorbě lyriky byl Gellner přece jen do určité míry ochoten i k dosti radikálním škrtům, pokud cílily ke kondenzaci účinku celku), u dramatu tento způsob budování textu selhává; schází tu ve výsledku bod, kterého by se čtenářův (či divákův) zájem mohl zachytit.

Přístav manželství se nakonec v perspektivě přehlédnutí Gellnerovy rukopisné pozůstalosti ukazuje jako pokus, v dané době patrně autorem prožívaný jako velmi závažný, vyjádřit se k celé řadě otázek, které jeho mladá léta trápily. K vybudování obrazu malých poměrů mínil Gellner využít množství vlastních sarkastických postřehů, vtipných nápadů, z reality odpozorovaných scén, odposlechnutých frazémů a biograficky založených detailů, přičemž celková nedějovost hry a její ukotvení v hospodském tlachu snad byla reflektovaně zvolena, aby naznačila zbahnělost a bezvýchodnost situace všech postav, jakousi nemožnost epiky a skutečného dramatu pro mladé hrdiny. Připomeňme znovu, že stejný bilanční charakter má i Gellnerův „lyrický deník“ *Radosti života* – zde je ovšem tříšť ohledávání různých faset v zásadě jediného životního pocitu v různých číslech zcela v souladu s tím, že jde o lyrickou sbírku, kde je juxtapozice fragmentárních situací v řádu věcí.

Nad Gellnerovým pokusem o drama se ale u čtenáře následkem rozbíhavosti a nedostatečné schopnosti ovládnout jednotlivé prvky ve prospěch celku dostavují rozpaky. Vyjádřil je ostatně z pozice diváka již Otakar Štorch-Marien v recenzi na první jevištní uveřejnění Gellnerovy hry:

[...] *následovala tříaktová komedie Přístav manželství (z r. 1902), jež ovšem mohla býti přijata jen jako pietní snítka na hrob básníkův, ne jako dílo, jež by mohlo býti rovnocenně s jeho lyrikou. Neboť Přístav manželství – třeba by měl podmalováno v tónu základní marnosti*

*i fatalismu Gellnerova – není přece víc než zápisníkovým záznamem, rozskicovanou poznámkou z dob, kdy bohéma byla v módě, kdy věční studenti se stávali živnostníky po boku polopanenských dcerek svých bytných, z dob, kdy sklenice piva byla požitekem a touhou. Komédie je velmi průhledně a fejetonově postavena, figurky sice charakterizačně načrtnuté – ale v celku scéna, epizoda – již nezbývá než úděl zapomenutí.*¹¹¹

Tento recenzentův trefně vyjádřený dojem ze hry, dojem „zápisníkového záznamu“, „rozskicované poznámky“ a „fejetonové“ výstavby, naše výklady neměly jen potvrdit, sledování Gellnerových rukopisů snad dalo alespoň poněkud nahlédnout, jaké mechanismy v komplikované genezi tohoto textu způsobily, že u příjemce hry právě takový dojem vzniká.

---

¹¹¹ O. Š. M. [= ŠTORCH-MARIEN, Otakar]: Gellnerovo matiné. *Rozpravy Aventina* 2, 1926–1927, č. 4, 4. 11. 1926, s. 46.

2.3 Po nastoupených cestách. K otázkám kompozice v Gellnerově pozdní tvorbě

Zmiňovali jsme již v první kapitole této práce, že když Bohumil Svozil editoval výbor z Gellnerových próz a publicistiky nazvaný po jedné z Gellnerových povídek *Tichý život*, doporučoval tuto část Gellnerova díla čtenářské pozornosti jako dle jeho soudu nezaslouženě méně známou.¹¹² Ve svém průvodním slově k edici navazuje na starší výklady této části díla: odvolává se na jeho úzké sepětí s autorskou biografií¹¹³ i na Kunderovo pojetí¹¹⁴ Gellnerovy brněnské tvůrčí etapy jako období průzkumu témat všednosti, banálnosti, životní rezignace a nemožnosti velkých činů, přičemž tytéž tóny jsou opět shledávány napříč Gellnerovým dílem, poezii nevyjímaje. V témže úvodním pojednání pak také čtenářům přibližuje převládající kompozici Gellnerových próz a fejetonů:

Pro Gellnerovy prózy je příznačná jejich uvolněná výstavba; motivy, situace, dějové „úlomky“ jsou k sobě volně přiřazovány, bez příčinných vztahů či bez rozpracovaných vztahů časových, jakkoli prózy zpravidla obzírají větší časový úsek, ne-li přímo obrys celého života té které postavy. Tímto způsobem se v Gellnerově próze prosazuje spontánní, ale spolu s tím i improvizální vypravěčství, které rezignuje na přísně literární stavbu, „zákony“ přísného výběru materiálu, a spoléhá se spíše na to, co se bezprostředně vypravěči nabízí, aby bylo zahrnuto do díla. Jako by do Gellnerovy prózy přešlo něco ze stavebního principu jeho článků-fejetonů, v kterých jen tam, kde si autor přesně vymezí otázku a pak na ni odpovídá, jako například ve Vědecké hodnotě umělecké tvorby, je spontánní a improvizální sklon umírněn. Sklon k volnému řazení významových celků se

---

¹¹² „Z tvorby Františka Gellnera zná dnešní čtenář především poezii; méně v našem povědomí žijí jeho poměrně četné práce prozaické a publicistické. Výborů z Gellnerova básnického díla se nám dostalo do rukou hned několik – jakoby na důkaz, že pouze jeho poezie stojí za povšimnutí a četbu. Ale je tomu opravdu tak? S přesvědčením, že skutečnost je přece jen poněkud jiná, předkládáme čtenářům výbor z povídek, črt, článků a fejetonů Františka Gellnera.“ – SVOZIL, Bohumil: Slovo úvodem. In: GELLNER, František: *Tichý život a jiné prózy. Povídky, črty, fejetony*. Ed. Bohumil Svozil. Odeon, Praha 1967, s. 7–16, cit. s. 7.

¹¹³ O části publicistiky říká nepřekvapivě, že Gellner „dělá tak trochu životopisce sám sobě“, což je dokladem jednoho „z podstatných znaků celé jeho tvorby – úzkého sepětí této tvorby s autorem, s jeho nejosobnějšími životními zážitky“, vzhledem k tomu, že jsou vybrány fejetony s přiznaně memoárovými pasážemi, toto tvrzení pro dané texty jistě platí.

¹¹⁴ Viz KUNDERA, Milan: Františku Gellnerovi. In GELLNER, František: *Básně*. Ed. Milan Kundera. Československý spisovatel, Praha 1957, s. 7–26.

*v Gellnerových prózách šířeji založených projevuje i ve vztahu kapitol. [...]*¹¹⁵

V další pasáži pak Svozil uvádí příklady takové volné kompozice u Gellnerovy povídky *Vojtišek jde zachraňovat lidstvo* a románu *Potulný národ* a u druhého zmíněného dochází k závěru, že tato metoda výstavby má svá nebezpečí:

*V tomto případě se pak ukazuje rub principu volného přiřazování: není zrovna snadné nalézt jednotu smyslu celé práce.*¹¹⁶

Myslím, že tu autor textu zcela bezděky odhaluje něco málo z důvodů, proč se jiná než lyrická Gellnerova tvorba netěšila pozdější čtenářské pozornosti (ani Svozilův výbor na tom příliš nezměnil), a to ani u těch textů, kde nehrozí, že u nich dojde ke čtenářskému nepochopení kvůli ztrátě povědomí o dobových narážkách (tento důvod jsme připomínali v souvislosti s Gellnerovou politickou satirou a v dalších kapitolách práce se k těmto otázkám ještě vrátíme). To, že „*není zrovna snadné nalézt jednotu smyslu celé práce*“, totiž neplatí zdaleka jen pro Gellnerův fejetonní román, ale také pro texty daleko kratší (ostatně fejetony jako významově nekoherentní zmiňuje Svozil sám o něco výše). Jednotlivé úseky těchto Gellnerových prací jsou často zajímavým drobným pozorováním, popisem paradoxní situace, pointovanou anekdotou, absurdně vyhoceným nápadem atd. atd., ale je to právě jistá neodolatelnost vábení rozvíjet text směrem k dílčím vyhoceným pointám, již jsme sledovali už u *Přístavu manželství* (a v seškrтанé verzi básně *Konečně je to možná věc*), která bude někdy bránit autorovu soustředění na významovou koherenci textu.

Jednotlivé pasáže Gellnerových próz a fejetonů by často obstály samostatně jako vtipné aforismy, jež se vryjí do paměti,¹¹⁷ celku se však takový úkol daří obtížně, jednotlivé samostatné textové úseky navíc nejsou strukturovány tak, aby se argumentace logicky rozvíjela určitým směrem. Jejich navázání má často charakter někdy i přiznaných oslíků můstků. To, co celek drží pohromadě, je pak jen jistý velmi volný rámec typu „cesta a různé vzájemně nesouvisející příhody, které na ní postava či vypravěč zažili“ (na tomto půdorysu je vystavěna celá řada Gellnerových epických textů veršem i prózou, putováním o několika zastaveních je i Gellnerova nejdelší veršovaná skladba *Don Juan*), ale

¹¹⁵ SVOZIL, Bohumil: Slovo úvodem. In: GELLNER, František: *Tichý život a jiné prózy. Povídky, črty, fejetony*. Ed. Bohumil Svozil. Odeon, Praha 1967, s. 7–16, cit. s. 12–13.

¹¹⁶ Tamtéž, cit. s. 13.

¹¹⁷ Bylo nesnadné vybrat motto k této práci – nabízelo se jich z Gellnerova díla příliš mnoho.

v úvahových žánrech také třeba „vše, co mne za poslední dobu podnítilo k úvahám“ nebo „vše, co mne k danému tématu napadá“.

Připomínali jsme již výše v této kapitole, že rukopisná pozůstalost Františka Gellnera místy připomíná tříšť nápadů a rozpracovaných scén pro pozdější případné použití, identifikovatelných je tu dokonce několik rukopisných konvolutů stejného formátu, na jejichž stránkách jsou tyto nápady veršem i prózou (jsou známy i případy, kdy jedno přechází v druhé), postřehy, různě stylizované vzpomínky na aktuální i odlehlejší dění a někdy i rozvrhy karikatur seřazeny obvykle těsně za sebe a odděleny od sebe jen značkou paragrafu a pročíslováním na začátku každého z těchto textových celků, to vše v různém stupni literárního zpracování (včetně jen elementárních a torzovitých načrtnutí).

Miloslav Hýsek při přípravě vydání Gellnerova díla rekonstruoval jako celek jeden (ten nejdelší) z těchto konvolutů a zde zapsané texty, které nebyly příliš fragmentární povahy a které se mu nezdály překračovat hranici příliš osobního, poté otiskl ve třetím svazku *Spisů Františka Gellnera*, a to včetně značek paragrafů a číslování těchto textů. Vydal tak v zásadě Gellnerův pracovní materiál, nejspíš chronologicky vznikající v časově si blízkém období, z něhož ovšem žádná část nebyla dohotovena k publikování. V Gellnerově pozůstalosti lze nalézt i další, drobnější konvoluty (při pořádání pozůstalosti v rámci třídění podle žánrů byly tyto rukopisné celky nejspíš, pokud se do té doby nacházely pohromadě, rozděleny do různých složek, lze je ale rekonstruovat na základě textových i materiálových souvislostí). Datovány tyto texty pochopitelně nejsou, ovšem s ohledem na data otištění těch z nich, které byly publikovány, lze vyslovit soud, že tyto rukopisné celky náležejí do podobného období jako Gellnerova práce na *Přístavu manželství* (jeden z konvolutů dokonce obsahuje také jednu z verzí této hry) a jako jeho pokusy o rozpracování delších memoárových útvarů, případně jsou jen o málo mladší (na stránkách jsou zaznamenány mj. adresy na německé grafické závody, u nichž patrně Gellner mínil poptávat pracovní příležitosti během svého pobytu v Mnichově).

Z těchto drobnějších konvolutů se stalo základem pro další publikační výstup jen málo (nachází se tu např. část fejetonu *Židovská otázka*), ovšem s výjimkou veršů sem zapsaných. O těch naopak převládající měrou platí, že se dočkaly publikace buď víceméně v té podobě, v jaké jsou zde zapsány, anebo byl

tento rukopisný materiál později využít buď v rovině látky, či motivu,¹¹⁸ anebo alespoň konkrétního rýmu.¹¹⁹ Říkáme-li přitom, že byly tyto materiály využity později, je tím občas myšlen odstup i několika let a přesah až ke Gellnerovu závěrečnému životnímu období a sbírce *Nové verše*. I na rovině ryze materiálově rukopisné se tak potvrzuje, že Gellnerova lyrika představuje v jeho tvorbě kontinuum.

Méně zřetelné jsou spojitosti mezi *Přístavem manželství* a rukopisnými fragmentárními rozběhy k rozsáhlejšími textům v řeči nevázané z raného období Gellnerovy tvůrčí cesty na straně jedné, a pozdějšími četnými prózami, fejetony, ale také veršovanou epikou na straně druhé; přesto není nemožné i zde jisté vazby nalézt. Předně, i později bude Gellner pokračovat v poněkud deziluzivních průzkumech všední středostavovské existence a její banality a rutiny, s jakou jsme se potkali v *Přístavu manželství* a jemu látkou přilehlých textech (to, jak jsme již viděli, ostatně jako velké téma konstatovali nad Gellnerovými texty z období po roce 1911 už jiní).

Druhá spojitost je spekulativnějšího charakteru – možná totiž nad oněmi ranými pokusy, jež s výjimkou dramatu nebyly dokončeny, Gellner zjistil, že precizně pojaté výstavby rozlehlejších celků není schopen, ale že se lze oním zaznamenáváním momentálních nápadů do sešitků jistým způsobem inspirovat – a sice pro výstavbu podstatně uvolněnější, popsanou již výše, při níž se text skládá z kratších celků, které byl schopen psát a vyhrocovat do point velmi dobře. Existuje dokonce Gellnerův text publikovaný v roce 1912, kde je tato inspirace na první pohled zjevná. Jedná se o fejeton Sociální a psychologický rozbor

---

¹¹⁸ Takto si Gellner zapsal do jednoho z těchto sešitků základ pro pozdější poslední strofu básně Po letech. – GELLNER, František: [Štěstí se zpozdívá] [rukopisná varianta básně Po letech], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

¹¹⁹ Nepřehledná, ale poměrně zajímavá situace panuje kupříkladu u Gellnerova rýmu *pohřeb – o hřeb* (respektive méně štěpného *pohřeb – hřeb*) a k němu přilehlých motivů. V jednom z konvolutů se nachází za Gellnerova života nepublikovaná báseň (Je to jen pouhá svévolnost), kde se rým vyskytuje v podobě *pohřeb – o hřeb* („[...] Na světě všechno k dobru je. / Neb mívá v kapse nouzi o hřeb / kdo za svobodu bojuje. / Šibenice je levný pohřeb. ///“). Na jiném manuskriptu je zaznamenána (rovněž nepublikovaná) báseň (Díváme-li se na trestnice), kde se ke konci vyskytne týž rým („[...] Ne z úcty ku vojenským pánům / však z nedostatku šibenicí / ke křivonohým veteránům / hromadně dali by se všichni / v jejich kapse bývá nouze o hřeb, / by měli trochu slušný pohřeb. ///“). Motiv sociálního benefitu v podobě pohřbu zajišťovaného spolkem veteránů uplatnil Gellner ve hře *Přístav manželství*. A nakonec v jiném konvolutu rukopisů nalezneme první známou variantu básně Dobrák, zařazené později do *Nových veršů*, rým je tu pozměněn do podoby *hřeb – pohřeb* a zcela jiné je i ladění jeho okolí („[...] A když mu v rakev zatloukali hřeb / v upřímném smutku šel jsem na pohřeb. / [...]“ – GELLNER, František: Za přítelem [rukopisná varianta básně Dobrák]). (Všechny citované rukopisy jsou uloženy v LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.)

staromládenectví složený ze čtrnácti osamostatněných aforistických úseků o jednom až dvou odstavcích, které se autor ani nijak nepokoušel výrazněji scelit, ale prostě je pročíslil i se svou oblíbenou značkou paragrafu, na kterou byl z rukopisných poznámek zvyklý. V posledním z těchto drobných paragrafů pak jednak slibuje možnost plynulého navázání na téma fejetonu hned příště (k tomu došlo o týden později v povídce Miltiades, vítěz maratonský¹²⁰) a na závěr přímo přiznává arbitrárnost při výběru momentu, kdy vlastní tok textu autorsky ukončit:

[...]

§ 14.

Pokusím se příště znázorniti dnešní převrat v životě a názorech ukázkou z klasických dob poněkud zmodernizovanou. Pokládám za nutné ještě podotknout, že vyskytla-li se v dnešním mém rozboru poněkud příkrá slova jako líní a malicherní, nevylučuju se sám z těchto posudků. Nepokládám se nijak za ostrov v moři špatnosti a varuju upřímně každého, kdo by si chtěl brát ze mne příklad. Ostatně jsem nechtěl ukončit řadu svých postřehů číslem 13 [zvýraznila L. K.].¹²¹

I když byl text uspořádán takto volně, mohl se Gellner do jisté míry spolehnout mj. na to, že onen případně chybějící jednotící moment takové tříště dodá těmto textům samotný prostor podvalu novinové stránky, kam tyto texty téměř bez výjimky směřoval. Zvláště tehdy, pokud se jednalo o časopisecky publikovaný text humoristický či satirický, nemusela být absence „zastřešujícího poslání“ ani příliš na překážku, čtenář se mohl takto těšit z tím více point a nápadů u každého jednoho odstavce, což vzhledem k tomu, že důležitou funkcí celé rubriky bylo poskytnout oddech a zábavu, mohlo být víc než vítané.

¹²⁰ GELLNER, František: Miltiades, vítěz maratonský. Antický námět v moderním zpracování. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 142, 25. 5. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G. V této povídce je čtenářovi předvedena jako varovné exemplum dramatizovaná scéna z manželského života athénské vojvodce Miltiada, jehož doma žena moří tisícerými marnými řečmi a výčitkami (cílicími na jeho malou starost o rodinu a přílišnou starost o věci veřejné, stejně jako na nedostatečné finanční zabezpečení rodinného krbu a nedostatečné zajištění módních novinek a volného času pro ni samotnou). Dialog je zcela ahistorický tak, aby odpovídal aktuálním malichernostem a hádkám středostavovských manželství – respektive stereotypní představě, která o nich (v humoristické produkci pak zvláště) panovala. Miltiades nakonec raději odchází do bitvy s králem Dareiem, než aby musel trávit čas se svou nesnesitelnou ženou (ta svou omezenost dává nakonec najevo i naruby převráceným citátovým zvoláním „A vrať se! Raději bez štítu, než aby tě přinesli na štítu!“). Čtenáři se tak má dostat názorného potvrzení závěrů o výhodách staromládenectví z předchozího Gellnerova sobotního fejetonu.

¹²¹ GELLNER, František: Sociální a psychologický rozbor staromládenectví. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 135, 18. 5. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G., cit. s. 2.

Ona souvislost podoby textu s novinovým umístěním, zdá se, není zcela bezvýznamná ani v dalším ohledu. Když Svozil přemýšlí nad Gellnerovou povídkou Vojtišek jde zachraňovat lidstvo a románem Potulný národ, konstatuje, že obě díla rozvolněním vztahů mezi svými jednotlivými příhodami-kapitolami působí dojmem, „že mohla být stejně tak dobře zkrácena jako prodloužena“. ¹²² Je to postřeh zcela správný, ale trůfám si tvrdit, že šlo při vzniku obou těchto textů především o to druhé, tedy o jejich prodlužování – oba texty totiž byly publikovány (a dost možná i psány) na pokračování pro rubriku fejetonu *Lidových novin* (a ještě uvidíme dále, že není zcela náhodné, že oba texty vyšly v roce 1912, kdy se Gellner svůj měsíční příjem odvíjel od řádkových honorářů; a příznačné je i to, že stejně dobře by bylo možné mezi Gellnerovými texty, které působí podobným dojmem, jmenovat také jeho nejdelší veršovanou skladbu Don Juan – vzniklou v témže roce a pro tutéž rubriku).

Zvláště povídka Vojtišek jde zachraňovat lidstvo je skutečně koncipována až jako jakási férie, kabaretní pásmo či snad ozvuk enšpíglových dobrodružství – v absurdně přehnaných výstupech je titulní hrdina konfrontován vždy s novým protivenstvím v novém prostředí, epizodami však prochází nepoučen a nezměněn.

Dovolím si tu malou odbočku ke Gellnerovu angažmá, o kterém se jen málo ví, ¹²³ totiž k jeho roli libretisty opery Leoše Janáčka na námět Čechovy prózy *Pravý výlet pana Broučka do Měsíce*. ¹²⁴ Ke sledovaným tématům tu totiž nalezneme překvapivé souvislosti. Vznik právě tohoto libreta je mezi Janáckovými operami z těch nejkompikovanějších, trval neuvěřitelných devět let. Janáček pojal záměr napsat operu na námět tohoto humoristického díla a opatřil si od Čechových dědiců svolení k jeho zpracování již na jaře roku 1908, opera však měla premiéru až roku 1920 – mezitím byla ovšem rozšířena na dialogii s titulem *Výlety páně Broučkovy* (její druhou část tvoří zpracování námětu *Nového epochálního výletu pana Broučka, tentokrát do XV. století*).

---

¹²² SVOZIL, Bohumil: Slovo úvodem. In: GELLNER, František: *Tichý život a jiné prózy. Povídky, črty, fejetony*. Ed. Bohumil Svozil. Odeon, Praha 1967, s. 7–16, cit. s. 13.

¹²³ Část tohoto libreta, výstup měsíčního mecenáše, se v náčrtu zachovala také v rukopisné pozůstalosti Františka Gellnera, je proto také opakovaně vydávána jako samostatná báseň (Slabikář též ve klepetech), pracoval s ní takto Miloslav Hýsek a vyšla poté ve všech reedcích prvního svazku Gellnerových *Spisů*, jako ukázkou satiry ji pak zařadil do svého výboru z Gellnera František Buriánek (GELLNER, František: *Z díla Františka Gellnera*. Ed. František Buriánek. Československý spisovatel, Praha 1952).

¹²⁴ Části tohoto libreta se jsou zachovány v rukopise a uloženy v Janáckově archivu Moravského zemského muzea.

Z pohledu Jiřího Zahrádky, muzikologa zabývajícího se dlouhodobě Janáčkovým dílem,¹²⁵ je Gellner jen jedním v řadě z těch, kdo při vytváření libreta více či méně selhali – stejně jako všichni před ním a ještě mnozí po něm – snad s výjimkou vůbec posledního libretisty v řadě, Františka Serafinského Procházky, který při tvorbě věrně následoval Janáčkovy instrukce. Práce na libretu byly skutečně vleklé a provázené osobními nedorozuměními. Námět postupně zpracovávalo téměř nepřehledné množství různých literátů, ještě o něco více jich Janáček s nabídkou spolupráce oslovil,¹²⁶ a mnozí ze zainteresovaných se později cítili tak či onak zhrzení a spolupráci hodnotili kritickými slovy (nejvíce Jiří Mahen, o něco méně Viktor Dyk), kritikou českých spisovatelů pak v souvislosti s touto operou nešetřil ve své korespondenci ani Janáček.¹²⁷ Gellner je navíc v celém příběhu nejvíce ze všech v podezření, že si dělal ze skladatele tak trochu legraci – důkazem pro to mají být jeho verše, které vpašoval do libreta „*Labuť po jezeře plave, / je to pro ni velmi zdravé, / labuť plave po jezeře / jak ty k naší premiéře.*“¹²⁸ a také s tím související Mahenova vzpomínka na někdejší údajný rozhovor s Gellnerem z období jeho spolupráce s Janáčkem:

¹²⁵ Jiří Zahrádka věnoval vzniku libreta této Janáčkovy opery dvě své studie: Výlet pana Broučka do Měsíce. Janáčkem opuštěná burleska. In JANÁČEK, Leoš: *Výlet pana Broučka do Měsíce* [divadelní program ke světové premiéře rekonstrukce původní verze opery z roku 1917 dne 19. 11. 2010]. Ed. Patricie Částková. Národní divadlo Brno, Brno 2010, s. 4–39 (varianta studie otištěna rovněž jako Janáčková operní burleska. Výlet pana Broučka do Měsíce. *Hudební rozhledy* 63, 2010, č. 9, s. 52–53); a Pravý výlet pana Broučka do Měsíce. In JANÁČEK, Leoš: *Výlety páně Broučkovy* [divadelní program]. Edd. Jiří Zahrádka – Pavel Petráněk. Národní divadlo v Praze, Praha 2003, s. 25–33.

¹²⁶ Dle Zahrádkových zjištění se na textu libreta svými pokusy ho napsat nebo jen připomínkovat a dramaturgicky upravit podíleli postupně Karel Mašek, Josef Holý, poté „jedna dáma“ (snad Fedora Bartošová), Zikmund Janke, František Gellner, Karel Šípek (vl. jménem Josef Peška), František Serafinský Procházka, Viktor Dyk a Jiří Mahen (ty bohužel Janáček ve snaze rychle věc dokončit oslovil oba současně, později Mahenovu verzi nemohl nijak použít – měl již zhudebněno libreto jiných, a Mahen to těžce nesl), opět F. S. Procházka a na závěr (aniž byly nakonec jeho připomínky přijaty) Max Brod. Na libretu pak ještě další spisovatelé odmítli pracovat, a sice doložitelně Vilém Mrštík, Karel Elgart a Stanislav Kostka Neumann. Text pro druhý díl dialogie vypracoval už jen F. S. Procházka, práce na této části oběma tvůrcům opery ve vzájemné součinnosti trvaly naopak pouhých devět měsíců.

¹²⁷ „[...] P. Mašek celý rok – neměl nápadu, Mrštíci, Elgart Sokol odmítli, Holý cosi jiného než Broučka napsal, mořem stop časoměrných chtěl mne zaplavit [...] at' mi dají pokoj ti ostatní naši básníci. Každý je zavrtán v mlze úzkého obzoru a na slunko nového nápadu ne a ne se dostat [...]“ – Dopis Leoše Janáčka Artuši Rektorysovi, 29. 3. 1910, citováno podle JANÁČEK, Leoš: Korespondence Leoše Janáčka s A. Rektorysem. Ed. Artuš Rektorys. Hudební matice Umělecké besedy, Praha 1949, s. 131; „Naši spisovatelé mají toho na bedrách příliš mnoho: starostí všelikých tolik, že s velkou myšlenkou chodit nemohou [...]“ – Dopis Leoše Janáčka Gabriele Horvátové, 18. 1. 1918, citováno podle JANÁČEK, Leoš: *Výlety páně Broučkovy* [program představení]. Edd. Jiří Zahrádka – Pavel Petráněk. Národní divadlo v Praze, Praha 2003, s. 32.

¹²⁸ Tak věc hodnotí i Jiří Zahrádka: „[...] z dnešního pohledu skutečně není jasné, zda si Gellner z Janáčka netropil bláznů, když mu zde nabídl texty jako: *Labuť po jezeře plave* [...]“ – ZAHŘÁDKA, Jiří: Pravý výlet pana Broučka do Měsíce. In JANÁČEK, Leoš: *Výlety páně*

Ačkoliv to skladateli nešlo zrovna nějak, jak se říká, pod vousy, pozval mne jednou k sobě a dal mi celé libreto, abych si je přečetl. Byla to dost slušná knížka a různé písmo v ní. [...] Přiznám se, že jsem s tím byl naprosto nespokojen. Byly tam věci, které byly nemožně komické a byly tam přímé citáty ze Sv. Čecha, což ovšem neharmonovalo ani trochu [...] a mezi tím byla místa, při jejichž čtení běžel mi mráz po zádech: Co to je? Vždyť tady si někdo dělá přímo kašpary z celé látky! Kdo? ¶ [...] Najednou čtu a jako by mně to někdo recitoval: ¶ Labuť po jezeře plave, / je to pro ni velmi zdravé, / labuť plave po jezeře, / jak ty k svojí premiéře...¶ Viděl jsem před sebou tvář Francesca Farniente [míněn Gellner – pozn. L. K.]. Jak to bylo jednou na Velkém náměstí? Potkám ho, povídám: „Františku, co děláš?“ – A Gellner se jenom rozesmál: „Ale, člověče, Janáček chce na mně libreto! A co já rozumím muzice?“ – „Nu a?“ – „Nu, já mu to napíšu, když chce, aspoň se pobaví!“ ¶ Prokristapána, ale což jestli z toho už byla muzika? [...]”¹²⁹

V Janáčkově zpětném hodnocení Gellnerovy účasti zachovala se dvě zdánlivě rozporuplná hodnocení, na jedné straně glosa „vtipně zasáhl do ní [tj. do opery – pozn. L. K.] Gellner“¹³⁰, na druhé jeho poznámka, že ve vypracování posledního dějství Výletu na Měsíc požadoval Janáček víc něčeho lidsky „teplého“¹³¹. Přesto myslím, že oslovení Gellnera – který skutečně Mahenovi nejspíš přiznal čistou pravdu, že o hudbě neví nic – nemuselo být v danou chvíli jen výrazem Janáčкова vzrůstajícího zoufalství při hledání literárních spolupracovníků, ale mohlo být volbou svým způsobem logickou. Janáček jistě znal Gellnerovy texty z *Lidových novin* a jejich přílohy *Večery*, sám ostatně s listem spolupracoval a jejich příspěvky se tak někdy sešly jen pár stránek vedle sebe, a snad usoudil, že by se mu Gellner mohl povahou svých prací hodit. Jestliže s vůbec prvním libretistou

---

Broučkovy [program představení]. Edd. Jiří Zahradka – Pavel Petránek. Národní divadlo v Praze, Praha 2003, s. 25–33, cit. s. 29. Podobně též v druhém výše jmenovaném textu.

¹²⁹ MAHEN, Jiří: Jak jsme dělali s Janáčkem libreto. *Panorama. Kulturní zpravodaj* 6, 1928–1929, č. 7–8, prosinec 1928, s. 202–206; č. 9, leden 1929, s. 249–252; cit. č. 7–8, s. 202–204.

¹³⁰ JANÁČEK, Leoš: Výlety páně Broučkovy. Jeden do měsíce, druhý do XV. století. *Lidové noviny* 25, 1917, č. 351, 23. 12., s. 1.

¹³¹ MAHEN, Jiří: Jak jsme dělali s Janáčkem libreto. *Panorama. Kulturní zpravodaj* 6, 1928–1929, č. 7–8, prosinec 1928, s. 202–206; č. 9, leden 1929, s. 249–252; cit. č. 7–8, s. 202.

Maškem ztroskotala spolupráce na tom, že se příliš mýlil držet předlohy,¹³² Gellnera úcta k Čechově textu nevázala k doslovnosti a neměl také problém přistoupit na Janáčkův nápad s vybudováním paralelismu mezi postavami z prostředí Broučkovy Prahy a obyvateli Měsíce,¹³³ paralelismus byl ostatně z těch postupů, které sám v některých svých pracích užíval (viz báseň Mravoučná povídka o hodném a zlém hochu či později příkladně báseň Osud). Především ale Gellner v *Lidových novinách* už stačil předvést svůj humoristický a satirický talent – a Janáček zamýšlel pojednat operu v duchu komiky zcela nevážně, doslova jako přehnanou a nadsazenou burlesku.¹³⁴ A ještě jedna věc, právě kompoziční – opera byla od počátku rozvržena nikoliv jako tradiční výstavba dramatického příběhu (k tomu se také předloha málo hodila), ale jako výpravná férie¹³⁵ volně poskládaná ze samostatných komicko-satirických fantaskních

¹³² Srov. ZAHŘÁDKA, Jiří: Pravý výlet pana Broučka do Měsíce. In JANÁČEK, Leoš: *Výlety páně Broučkovy* [program představení]. Edd. Jiří Zahrádka – Pavel Petráněk. Národní divadlo v Praze, Praha 2003, s. 25–33, zde s. 27.

¹³³ Tento paralelismus se měl odrážet i v charakteristikách postav a v konstelacích jejich vztahů; později k těmto dvěma byla vybudována i další vrstva s postavami z husitské doby; v jevištním provedení jsou pak tyto zdvojené, respektive ztrojené charaktery ztvárněny stejnými interprety. Janáček k tomuto svému záměru Gellnerovi napsal: „[...] Na rozdíl s originelem Výletu p. Broučka mám společnost na Měsíci tutéž co u Würfla na Vikárce. ¶ Osoby jsou tyto: ¶ Würfel – Čaroskvoucí ¶ Kostelník na Hradčanech – Lunobor ¶ Dcera jeho – Ethera ¶ Mazal – Blankytný ¶ Umělci (na Vikárce) (všeho druhu) – umělci různých paprsků [míněna oddělení domu měsíčního mecenáše, který má tvar hvězdy, v jeho jednotlivých odděleních, paprscích, sídlí umělci různých oborů – pozn. L. K.]. ¶ Myslím, že takto hrozný sen Broučkův dostal pravdy. ¶ Osoby na Měsíci mstí se vším Broučkovi, na kterého by se ráda přilepila dcerka kostelníkova pro domy domácího a kterou Brouček drsně odbyl, když z Vikárky odcházel. Sarkasm leží teď v tom, že ¶ hostinský je – mecenášem umění a umělcům, ¶ kostelník – filozofem, který si Etheru chtívou „krve a masa“ vychoval. ¶ Scény na Měsíci jsou takto srozumitelnějšími a nám bližšími. [...]“ – Dopis Leoše Janáčka Františku Gellnerovi, 21. 10. 1912, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

¹³⁴ „Věc bude opera burleskní, a to si nezapírám, že jistě i novinkou v hudebním světě. Kouzlo její spočívati bude ve skutečném nadsazování, ve všem, čímž vzniká burleskní její ráz.“ – Čtvrt hodinky rozhovoru se skladatelem Její pastorkyně. Interview Leoše Janáčka s Josefem Pachmayerem, květen – říjen 1916, citováno podle JANÁČEK, Leoš: *Výlety páně Broučkovy* [program představení]. Edd. Jiří Zahrádka – Pavel Petráněk. Národní divadlo v Praze, Praha 2003, s. 67. Některé motivy – nejen textové, ale i hudební a scénické, jsou Janáčkovou záměrnou satirou a parodií, míří mj. na Janáčkovu kritiku Zdeňka Nejedlého. – ZAHŘÁDKA, Jiří: Janáčkovy satira ve Výletech páně Broučkových. In JANÁČEK, Leoš: *Výlety páně Broučkovy* [program představení]. Edd. Jiří Zahrádka – Pavel Petráněk. Národní divadlo v Praze, Praha 2003, s. 62–64, zde s. 64.

¹³⁵ Zahrádka přirovnává výsledný tvar k revue: „Ve své době bylo jen těžko pochopitelné, že opera nemusí primárně vyprávět kontinuální příběh, ale že může mít volnější formu, která se blíží například v následujících dvou desetiletích oblíbené revue. Komické výstupy a gagy, které jsou geniálně složeny v jeden valící se proud jakoby taneční hudby a veselí, vytváří jedinečné divadlo. Janáček se zde také mistry vrací k veršovanému libretu, ale to jen pro zdůraznění komičnosti situací.“ – ZAHŘÁDKA, Jiří: Pravý výlet pana Broučka do Měsíce. In JANÁČEK, Leoš: *Výlety páně Broučkovy* [program představení]. Edd. Jiří Zahrádka – Pavel Petráněk. Národní divadlo v Praze, Praha 2003, s. 25–33, cit. s. 32.

výstupů.¹³⁶ Není tak možná jen dílem náhody, že Janáček Gellnera oslovil podle všeho krátce poté, kdy se v *Lidových novinách* objevila první pokračování Gellnerova groteskně-satirického líčení anabáze dobráka Vojtíška, který se vydal zachraňovat lidstvo.¹³⁷

Text o labuti a premiéře nebyl také pravděpodobně vůbec míněn jako výsměch Janáčkově, patří ke Gellnerově pokusu představit umělce z Měsíce na způsob co nekomíčtější, (možná chtěl Janáčka skutečně pobavit, jak vzpomíná Mahen, ale docela určitě měl na vytvoření scén co nejhumornějších přímo Janáčkovu objednávku). Dotyčné verše jsou ve skutečnosti úryvkem chvalozpěvů, které věnují hudební umělci na Měsíci svému mecenáši před premiérovým koncertem – a Gellner tu prostě jen uplatňuje v nejvyšší míře své typické způsoby, jimiž vytváří humor, a těmi jsou heterogenita odlehlých oblastí spojená do těsné blízkosti (viz poetický pták labuť v kombinaci se zdravotněnou poučkou) a překvapivý rým (*po jezeře – premiéře*), těchto humoristických „triků“ je celá promluva k mecenáši doslova nabitá;¹³⁸ v promluvách měsíčních básníků zase Gellner uplatnil své nemalé parodické schopnosti. Janáček s takto vystavěným humorem zjevně problém neměl, patrně hned na první z dodávek Gellnerových textů z této doby odpovídá velmi souhlasně „*Trefil jste mi do noty! Děkuji.*“¹³⁹ – to jediné, s čím skladatel v takto vystavěných několika Gellnerových textech

---

¹³⁶ Stavbu v jednotlivých obrazech podporuje i skutečnost, že Janáček byl při vzniku opery silně inspirován ilustračním doprovodem Viktora Olivy k vydání Čechova textu – do libreta dokonce tyto vystříhané ilustrace nalepoval. – ZAHŘÁDKA, Jiří: Hledání námětu. In JANÁČEK, Leoš: *Výlety páně Broučkovy* [program představení]. Edd. Jiří Zahrádka – Pavel Petránek. Národní divadlo v Praze, Praha 2003, s. 20–21, zde s. 21.

¹³⁷ K prvnímu kontaktu podle všeho došlo v dubnu 1912 (srov. ZAHŘÁDKA, Jiří: Pravý výlet pana Broučka do Měsíce. In JANÁČEK, Leoš: *Výlety páně Broučkovy* [program představení]. Edd. Jiří Zahrádka – Pavel Petránek. Národní divadlo v Praze, Praha 2003, s. 25–33, zde s. 29); první dopis vzájemné korespondence je znám z 22. 7. 1912, ale v něm už Janáček děkuje za dodaný text. Gellnerova povídka vycházela na pokračování od konce března do poloviny května 1912 (GELLNER, František: Vojtíšek jde zachraňovat lidstvo. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 86, 29. 3. /ráno/, s. 1–2; č. 94, 6. 4. /ráno/, s. 1–2; č. 100, 13. 4. /ráno/, s. 1–2; č. 107, 20. 4. /ráno/, s. 1–2; č. 121, 4. 5. /ráno/, s. 1–2; č. 128, 11. 5. /ráno/, s. 1–2, všechna pokračována signována F. G.).

¹³⁸ Viz např. jiné verše adresované mecenáši umění, chvála se v této ukázce line z úst nikoliv skladatele, ale básníka: „[...] *Není totéž, dva-li totéž činí. / Byli sice také mecenáši jiní, / také jiní svoji kasu / větrávali časem na Parnasu – // Kdo však z oněch boháčů a králů / jak ty odvážil se v tuto katedrálu? / Na umění oltář duši / ty jen kladeš, zrak svůj i své uši! ///*“ – GELLNER, František: Fragment [Výlet pana Broučka do Měsíce], 1912–1913, Janáčkův archiv Moravského zemského muzea.

¹³⁹ Pohlednice Leoše Janáčka Františku Gellnerovi, 22. 7. 1912, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

zápasil, byl jeho obvyklý zvyk dynamizovat mechanicky pravidelný tok veršů občasným enjambementem – tato místa Janáček proškrtává.¹⁴⁰

Během spolupráce se však časem patrně projeví problémy zásadnější. Tím prvním byla kombinace Gellnerova nedostatku času (psal tehdy pro *Lidové noviny* opravdu hodně)¹⁴¹ a zjevně i nemožnosti, neschopnosti či neochoty koncipovat chystané libreto v jeho celku – z korespondence se zdá, že Gellner v zásadě očekával Janáčkovy pokyny a dle nich postupně (občas s nemalou prodlevou) konal; Janáček ovšem potřeboval libretistu sice ochotného podřízovat se jeho přáním, na druhé straně ale i iniciativního a s chutí věc dotáhnout. V jednom z dopisů, poté co vysvětlil svou představu o paralelismu mezi postavami, Janáček píše: „*Ale teď čekám všechno další od Vás.*“¹⁴² – to Gellner ovšem nebyl s to naplnit.

Posledním problémem, který snadno objevíme při pročtení torza rukopisu libreta, je ono „málo vřelé“ závěrečné dějství. Narozdíl od předchozích výstupů je tento text psán v řeči nevázané a Gellner tu nevychází Janáčkovu mnoho vstříc stran zhudebnění libreta, když nechává své postavy promlouvat ve velmi dlouhých a košatých replikách. Čtenář znalý Gellnerova *Přístavu manželství* pociťuje navíc nad tímto textem poněkud *déjà vu*, stylizace řeči postav je tatáž, ale především se Gellnerova pozornost i zde nemálo upíná na vzájemnou revnivost dvou ženských postav a jejich zápolení o pana Broučka coby potenciální partii pro manželství a celkově se tu buduje spíše atmosféra trapné směšnosti milostných pletek zúčastněných postav. Janáček ovšem mladší ženskou hrdinku této scény Málunku zamýšlel jako postavu kladnou a milostné námluvy mezi ní a malířem Mazalem mínil ztvárnit v tónu sice komickém, ale v gesci zcela pozitivní.¹⁴³ Gellnerovo nové zpracování staré látky o malosti toužení po přístavech manželství

¹⁴⁰ Například hned v další strofě za onou slokou s labutí Gellner navrhoval text „*Dovol tedy, abych díky / vyslovil ti, **mecenáši** / náš* [zvýraznila L. K.], *za všechny příslušníky / slavné korporace naší. // Volám hlavu tvoji věnče: / Sláva! nazdar! oslavenče! ///*“ Janáček na tomto místě proškrtl třetí a čtvrtý verš (a zdůrazněme, předchozí strofu s labutí nechal nedotčenou).

¹⁴¹ „*Odpusťte, že jsem dal na sebe tak dlouho čekat, ale měl jsem mnoho práce.*“ – Dopis Františka Gellnera Leoši Janáčkovu, 17. 6. 1912, Janáčkův archiv Moravského zemského muzea.

¹⁴² Dopis Leoše Janáčka Františku Gellnerovi, 21. 10. 1912, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

¹⁴³ Při rozšiřování opery o její druhou část popsal Janáček jejímu libretistovi svůj dramaturgický záměr takto: „[...] *Věští tedy osoby z výletu na měsíc do XV. století!* ¶ *Málinka je dobře ve snu myslitelná jako rozšafná žena Tomšova. Jen o lásce Málinka a Mazal mluvili ve Výletu na měsíc, rádi se mají jako Madlena a Tomš v XV. století.* ¶ *Jejich život zakončuje se srozumitelně v XV. století. I Kunku dceru mají.* [...]“ – Dopis Leoše Janáčka Františku Serafinskému Procházkovi, 9. 5. 1917. Citováno podle JANÁČEK, Leoš: *Korespondence Leoše Janáčka s F. S. Procházkou*. Ed. Artuš Rektorys. Hudební matice Umělecké besedy, Praha 1949, s. 37–38.

pak Janáček v rukopise nemilosrdně seškrtnal – z celé scény tak zbývá jen jádro rozvíjející děj, hosté Vikárky jdou hledat pana Broučka.

Razantní škrtnutí bylo patrně konečným stádiem spolupráce obou tvůrců uvázně na mělčině, ale také důkazem, že Gellner někdy jen s obtížemi vystupoval z jednou zajetých kolejí způsobu práce či traktování některých námětů. Gellnerův podíl na konečném výsledku libreta nebyl zase tak úplně zanedbatelný, pochopitelně počítáme-li jeho textový přínos pouze u první části pozdější dialogie – byl ostatně jedním z těch, které Janáček vybral mezi řadou svých spolupracovníků jako ty hodné autorských tantiém. Pokusili jsme se také vysvětlit obě Janáčkovy pozdější stručná zhodnocení této spolupráce: jak jsme viděli, Gellner skutečně „přispěl humorem“, ale zároveň do milostných témat v závěru vnesl na Janáčkův vkus příliš své staré skepse – a v neposlední řadě, sám nepřispěl žádnou „velkou myšlenkou“. Závěrem budiž i postřeh, že toto Gellnerovo angažmá bylo opravdu jen „příspěvkem“ konečnému textu, nikoliv samostatným koncipováním jeho celku, to zdá se v tomto případě Gellner minil ponechat samotnému Janáčkovu. Jejich spolupráce tak končí v Gellnerově zahlcení pracovním nasazením pro *Lidové noviny*, v překvapení, jak velký úkol je na něj vlastně kladen, a nakonec v bezradnosti; ocitujme ze dvou Gellnerových dopisů:

*Vážený pane, ¶ přečetl jsem Vaše psaní a vysvitlo mi z něho, že ode mne žádáte dosti velkou práci, a nevím, zdali se ihned tohoto úkolu budu moci podjat. Musím teď dodělat Dona Juana, v tomhle ročníku Večerů musí to být skončeno, pak musím již teď něco shánět pro vánoční číslo a pak s tou válkou mám teď taky něco co dělat [míněna je první balkánská válka, již se Gellner věnoval jako karikaturista a politický glosátor na stránkách Večerů – pozn. L. K.]. Ostatně doufám, že se v nejbližší době o té věci budeme moci dohovorit.*¹⁴⁴

Vážený pane řediteli, ¶ Už je tomu pomalu měsíc, co mám Vaše libreto doma, a ještě jsem ani prstem nehnul. Nevím, co s tím dělat. Napište mi,

---

¹⁴⁴ Dopis Františka Gellnera Leoši Janáčkovu, 23. 10. 1912, Janáčkův archiv Moravského zemského muzea.

*přišel bych jednou třeba k Vám a napsali bychom těch několik slov společně. Odpusťte, ale sám té věci nerozumím.*¹⁴⁵

Sledovali jsme zatím více či méně podrobně rozvolněnost Gellnerovy kompozice u textů různého charakteru, ale vynechali jsme žánr zastoupený v Gellnerově tvorbě období po roce 1911 snad vůbec nejhojněji, totiž politickou satiru. I zde platí principy pozorované výše, a to jak v Gellnerových veršovaných pracích, tak v jeho fejetonech s politickými tématy. Jak velká heterogenost žánrová i námětová se mohla projevit v jediném textu, názorně předvede přehled výstavby Gellnerova fejetonu *Výlet na Slovácko a do politiky*,¹⁴⁶ kde je střídání námětů tak rychlé, že vytváří až dojem groteskního fantastického reje. Jediným spojovacím prvkem je tu subjekt vypravěče, kterého, dle jeho sdělení, uvedená fakta v nedávné době podnítila k intelektuálnímu či emocionálnímu angažmá; přeskoky mezi tématy a lehkost zacházení s nimi jsou pozoruhodné. Sledujme je podrobněji:

Onen titulní „výlet na Slovácko“, jenž text jako téma také otvírá, naráží na aktuálně proběhnuvší oslavy obnovení obce Předměstí Uherského Ostrohu, zničené dva roky předtím katastrofální povodní. Téma je to čtenáři novin spíše známé vzhledem k tomu, že šlo o aktualitu v moravských poměrech hojně sledovanou, fejeton se proto také nijak nenamáhá vysvětlováním jejích souvislostí a nepřináší ani strukturované líčení jejího průběhu,¹⁴⁷ místo toho připomíná dva letmé dojmy získané během slavnosti, které ovšem s její podstatou nijak nesouvisejí (cikán hrál krásně na housle a klerikální politik páter Stojan hezky zpívá a umí celou rakouskou hymnu). Poté je v textu komentována četba aktuálních novin – jen krátce je výsměšně zmíněna zpráva o úspěšné volbě první poslankyně do Českého zemského sněmu, poté následuje obsáhlý satirický

---

¹⁴⁵ Dopis Františka Gellnera Leoši Janáčkovi, 23. 5. 1913, Janáčkův archiv Moravského zemského muzea.

¹⁴⁶ GELLNER, František: *Výlet na Slovácko a do politiky*. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 155, 8. 6. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G.

¹⁴⁷ Gellner přitom snadno mohl svůj text pojmout jako jakýsi beletrizovaný záznam dění – byl na slavnosti osobně přítomen, své rodině zaslal hromadnou fotografii účastníků, na níž je rovněž zvěčněn („*Milé rodiče, dostal jsem tuhle pohlednici z Ostrohu, na které jsem taky já. Najdete mě? [...]*“ – Pohlednice Františka Gellnera Gabriele a Karlovi Gellnerovým, 24. 7. 1912, LA PNP, fond František Gellner).

komentář k článku *Co je ve vzduchu Josefa Holého*, otištěnému krátce předtím v *Moravské orlici*.¹⁴⁸ Holý v něm kritizuje nedostatek jednotného směřování české politiky a roztržnost sil v rámci politické scény a nabízí bizarní řešení: inspirován volebními kuriemi podle národností, jaké od r. 1905 po provedení česko-německého národnostního vyrovnání pro Moravu fungovaly na moravské politické scéně, navrhuje, aby se voličstvo roztřídilo do kurií podle svého hospodářského a stavovského postavení, ke každé kurii by pak náležela jedna strana a pouze v rámci té které strany by pak příslušníci patřičné kurie vybírali své poslance. Gellner Holého naivní politické myšlenky paroduje dramatizací fiktivního groteskně nadsazeného dialogu nejmenovaného básníka (tj. Holého) a Jeho Excelence (míněn je Jan Žáček, moravský politik a někdejší ministr spjatý s moravským staročeským listem *Moravská orlice*, kde Holého text vyšel). V dialogu ovšem krom výsměchu Holého tezí dojde opět i na satirizování ženského volebního práva a vůbec ženské politické emancipace, ale také třeba nedávných událostí v Uherském sněmu. Pointa této pasáže tkví v poučení, že ne každý je odborník na všechno a básník by měl obvykle zůstat u básnění.¹⁴⁹ V závěrečném odstavci se tématem stává přímo autorovo vědomí, že nejde o strukturovaně vystavěný text k jedinému tématu, je pro to ale připojena omluva:

*O tom, co jsem právě shrnul do předcházejícího odstavce, chtěl jsem se vlastně dnes šíře rozepsat. Ale výlet na Slovácko a poslední politické události mě od tohoto námětu odvedly. Všim tím, co moje oči viděly a uši slyšely, jsem nyní podivně rozrušen a znepokojen.*¹⁵⁰

Závěr textu je však naopak dovršením a umocněním předchozí tendence smísit vše dohromady v divém reji – jen groteskně absurdní logiku fiktivního dramatického dialogu střídá logika snová, která spojuje aktuální politická témata s výjevy ze slovácké slavnosti do bizarního živého obrazu:

Já, kterému se nikdy nic nezdá, měl jsem dokonce na dnešek divoký sen. Viděl jsem veliký žebříňák tažený skupinou lidí. Jiní zase vzadu tlačili. Na

¹⁴⁸ HOLÝ, Josef: *Co je ve vzduchu*. *Moravská orlice* 50, 1912, č. 127, 4. 6., s. 1.

¹⁴⁹ „*Hloupost je vždy jen relativní. Mnohý je dobrým hospodářem nebo píše pěkné verše nebo se bohatě oženil. Myslí-li si dotýčný člověk, že rozumí také všemu ostatnímu, škodí si často. A myslí-li si to o něm jeho spoluobčané, je to jejich škoda. Právě-li anglický spisovatel Carlyle, že veliký člověk by vykonal výtečné věci, i kdyby pracoval v kterémkoli jiném odboru, než který si vyvolil, není tím řečeno, že by toto tvrzení bylo platné pro příliš mnoho lidí.*“ – GELLNER, František: *Výlet na Slovácko a do politiky*. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 155, 8. 6. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G., cit. s. 2.

¹⁵⁰ Tamtéž.

*voze seděl ministr spravedlnosti Hochenburger a vedle něho starší dáma s hvězdou na čele. V rukou držela korouhev s nápisem: Víra tvá tě uzdravila. – Kolem vozu šli Slováci a Slovačky ve veselých svých krojích tanečním krokem. A podle průvodu krácel pyšně cikán. Měl vysoké boty s čížmami a čaroval na své housle.*¹⁵¹

Jako by Gellner v tomto posledním odstavci do textové podoby převedl jednu ze svých politických karikатурních kreseb – i na nich se v divých kombinacích mísí portrétní karikatury s alegorickými figurami či prostě zobrazeními typu, přičemž situace, jíž se postavy účastní, může být i velmi absurdně vystavěná, čímž potenciálně budí smích, zároveň ovšem má jisté funkce poznávací a persuazivní – ukazuje na jisté vazby aktuálního světa a vystavuje je kritice.

I Gellnerova politická satira (veršem, obrazem či jejich kombinací, i ta vyjádřená ve fejetonech) funguje jako volný sled různých fragmentů. U těchto textů ovšem – a v tom spočívá rozdíl oproti těm beletristickým – existuje perspektiva, odkud je čtenář může nahlédnout jako celek zastřešený jistým jednotícím smyslem. Je to perspektiva nám již obtížně dostupná, ale dobový čtenář se o ni vědomě příliš snažit nemusel, pokud byl podporovatelem a pravidelným konzumentem patřičné tiskoviny – v tomto případě *Lidových novin*. Právě jejich ideologie totiž poskytuje ono nutné zázemí, které i z tříště Výletu na Slovácko a do politiky učiní ve čtenářské mysli relativně soudržný celek. Pokusem o výlet do krajin těchto souvislostí bude kapitola čtvrtá a především kapitola pátá této práce.

---

¹⁵¹ Tamtéž. Jmenovaný Viktor von Hochenburger (1857–1918) byl ministrem spravedlnosti ve vládě Karla Stürgkha, tuto funkci zároveň zastával již v předchozích vládách Richarda Bienenrtha (1908–1911) a Paula Gautsche (1911); českým nacionálně orientovaným prostředím byl vnímán jako nepřítel české věci. Velmi pravděpodobně je druhou snovou postavou opět míněna první zvolená české poslankyně Božena Viková-Kunětická (svým patetickým řečnickým stylem aktuálně prohlašovala, že „věří ve hvězdu Karla Kramáře“, proto onen motiv hvězdy), již Gellner považoval za politicky naivní a potenciálně ohrožující české národní zájmy (toto nebezpečí ztělesňuje v Gellnerově obraze právě Hochenburger). O Gellnerových názorech na Vikovou-Kunětickou a jeho postoji k ženským politickým právům viz dále v kapitole páté. Věta o tlačení vozu je opět narážkou na Holého článek, kde straně nejchudších vrstev obyvatelstva autor přisoudil úkol v budoucím politickém boji takto: „Skupina třetí pomáhala by tlačiti.“

3 K otázce identity. František Gellner jako Žid i antisemita

3.1 Obecně k vytčené otázce

Gellnerův antisemitismus představuje v literatuře o Františku Gellnerovi téma tradiční, sahající svými počátky ke vzpomínkovým textům Arnošta Heinricha¹ a Stanislava Kostky Neumanna;² je nicméně zajímavé, jak málo skutečně nového bylo od zveřejnění těchto textů do debaty nad tématem vneseno. Setkáváme se zde obvykle s tendencemi, jež jsou typické pro převládající hodnocení protizidovských projevů v českém prostředí přelomu 19. a 20. století obecně – je potřeba se s nimi vypořádat buď tím, že je morálně odsoudíme, anebo a ještě lépe je třeba jejich původce vyvinut vynalezením nějaké omluvy (časté je zejména odkázání na všeobecnou rozšířenost takových projevů a jejich usouvztažnění s vyhocením česko-německého nacionálního soupeření v Českých zemích na konci století). U Gellnera se takovým omluvným odůvodněním jeho projevů namířených proti Židům stalo zejména poukázání na jeho národní a sociální cítění. Posun od jednoho přístupu k druhému je přítomen už v Neumannových vzpomínkových člancích – zatímco v textu z přelomu let 1927 a 1928 je Gellnerův antisemitismus s morální distancí konstatován,³ v listopadu r. 1928 už

---

¹ „Těžko se s ním bylo také dohadovati o Židech. Tento syn židovské rodiny mladoboleslavské byl antisemita. Neodmítl účasti na pokusech zorganizovat v Brně české Židy, ale mluvil o těchto věcech skepticky a někdy i pohrdavě. Jeho plán, jak odvrátit brněnské a moravské Židy od němectví, jehož byli hlavním pilířem, byl jednodušší a při každé nové příležitosti nabízel se znovu, že tento plán provede: Nechtěl a nenavrhol nic víc nic méně než několik pěkných pogromů na Židy. Pak prý obrátí Židé hned. Všecko ostatní mu byla polovičatost, nerozhodnost a jalové mluvení. Jeho antisemitství zakusil na své kůži i Ervín Taussig. Tento futuristický básník měl v Gellnerovi od svého příchodu do Brna nepřítele nejen pro svůj futurismus, ale i pro své židovství.“ – HEINRICH, Arnošt: Politik, antisemita, rváč a ledacos. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 613, 6. 12. (ráno), s. 1.

² NEUMANN, Stanislav Kostka: O Františku Gellnerovi. *Literární rozhledy* 12, 1927–1928, č. 3, prosinec 1927, s. 71–72; č. 4, leden 1928, s. 181–182; týž: František Gellner. Úvodní slovo k večeru jeho poezie, jež uspořádal Kmen v Umělecké besedě. *Rozpravy Aventina* 4, 1928–1929, č. 10, listopad 1928, s. 95–96. Oba texty převzaty do Neumannových memoárů (1. vydání: *Vzpomínky I.* Fr. Borový, Praha 1931). Citace dotčených pasáží viz níže.

³ „Drobné vzpomínky: [...] jak jsem se s ním [tj. Gellnerem, pozn. L. K.] hádával o antisemitism... Sám, Žid bez vyznání, byl antisemitou dosti zatvrzelým, třebaže v mezích svého dobráckého racionalismu.“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: O Františku Gellnerovi. *Literární rozhledy* 12, 1927–1928, č. 3, prosinec 1927, s. 71–72; č. 4, leden 1928, s. 181–182.

se samo označení antisemitismus relativizuje uvozovkami a pro přítelův postoj se shledávají důvody a omluvy:

Kuriozitou Gellnerova racionalismu byl jeho „antisemitism“. Nebyl to antisemitism skutečný, antisemitism klerikálů a nacionalistů nebo rasových teoretiků. Byl to soubor oprávněných celkem námitek hospodářského, sociálního a kulturního rázu proti „nejkonzervativnější sektě Evropy“, která se tváří liberálně, ale liberální je toliko k sobě. Tento „antisemitism“ zastavoval se u vykořisťovaných proletářů židovských, byl to tedy jen jakýsi zrakový klam, který třídní necnosti a zločiny Židovstva bohatého a vládnoucího viděl příliš blízko a ve velkém formátu a necnosti a zločiny čistě árijských soudruhů židovských kapitalistů neviděl přitom zároveň, po jejich boku, v těsné souvislosti. Byl to zrakový klam spravedlivého Žida.⁴

Toto Neumannovo hodnocení a zdůvodnění Gellnerových názorů je velmi zajímavé – ne tolik proto, že by je opravdu vysvětlovalo, ale proto, že je svým způsobem napojeno na původní zdroje rétoriky některých Gellnerových „výroků proti Židům“. Navíc Neumann ve svém textu zamlčuje velmi těsné vazby, jež minimálně stať Židovská otázka, patrně v tomto ohledu vůbec nejproblematictější Gellnerův text, měla na soudobý kontext Neumannova časopisu *Nový kult*, v němž také byla publikována, a jmenovitě zejména na texty Neumanna samotného ze stejného období. Neumannovu argumentaci tak lze číst mj. jako zpětné sebeprojektující omluvné zdůvodnění rovněž svých vlastních výroků, jež si, jak ještě uvidíme, s těmi Gellnerovými co do ostrosti nijak nezadají. (Zároveň právě Neumann ve stejných vzpomínkových textech Gellnerův židovský původ několikrát cíleně připomíná a pracuje s tímto tématem jako s elementem zcizujícím, jakoby vydělujícím zcela neodvratně vzpomínaného ze společenství ostatních. Vzniká tak značně paradoxní situace: Gellnerovi, který byl kolem svých dvaceti let věku ochoten se – mj. i v souladu s Neumannovými postoji – asimilovat třeba až k majoritně přijatelné rétorice antisemitismu, tentýž Neumann

---

⁴ NEUMANN, Stanislav Kostka: František Gellner. Úvodní slovo k večeru jeho poezie, jež uspořádal Kmen v Umělecké besedě. *Rozpravy Aventina* 4, 1928–1929, č. 10, listopad 1928, s. 95–96.

připomíná jeho rasový původ jako nepřekročitelnou danost „krve“, jež měla údajně formovat zásadní rysy Gellnerova charakteru.)⁵

Na Neumanna, jakožto Gellnerova přímého pamětníka, přítele, a z toho titulu „znalce“ jeho osobnosti, se přitom budou odvolávat i někteří další literární historici, kteří se budou chtít pokusit o totéž: tj. aniž by bylo potřeba některé jeho texty zamlčovat, zbavit Gellnera nálepky antisemity,⁶ případně jeho protižidovské texty vůbec legitimizovat (tak například s tématem zachází František Buriánek⁷ a také Alexej Mikulášek ve své monografii věnované tématu antisemitismu v české literatuře, posledně jmenovaný při obraně Gellnera i Neumanna před antisemitskou nálepkou používá Neumannovo vlastní taktické zdůvodnění⁸). Do konglomerátu této argumentace je pak někdy ještě ke Gellnerově morálnímu zisku – a zároveň k ještě většímu rozmlžení otázky – přibíráno téma zobrazování prostředí drobných židovských obchodníků v Gellnerových povídkách tištěných v *Lidových novinách*, mezi nimi je pak zvláště ceněna povídka *Přemysl Otakar a*

⁵ Srov.: „Měli jsme se s Františkem Gellnerem rádi navzájem. Ani trochu o tom nepochybuji. Ale byla mezi námi jakási distanc, **rasová rozdílnost takřka** [zvýraznila L. K.] – nemohu říci nepříjemná.“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: O Františku Gellnerovi. *Literární rozhledy* 12, 1927–1928, č. 3, prosinec 1927, s. 71–72, cit. s. 72; „[...] přes veškeru prostotu jeho myslí a jeho života bylo to srdce navždy raněné rozparem mezi touhou a skutečností. Ta touha – hlas **cizí krve** [zvýraznila L. K.]; ta skutečnost – skrčené maloměstství.“; „Jsem přesvědčen, že touhy Gellnerova mládí nebyly pouhými zelenými touhami všech probudilejších mláďenců a panen, nýbrž hlasem **cizí krve** [zvýraznila L. K.], která těžce aklimatizovala se ve středoevropské všednosti. Tento mladý, sličný, ztepilý Žid nenesl v sobě žalostných stop ghetta: spíše po africkém slunci toužila jeho krev a všude, od Vídně až do Paříže, bylo jí zima.“; „Skeptický racionalism Gellnerův rázu dosti primitivního, ale velmi houževnaté povahy, **snad jeden důsledek jeho židovského původu** [zvýraznila L. K.], byl v jistém smyslu jeho neštěstím.“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: František Gellner. Úvodní slovo k večeru jeho poezie, jež uspořádal Kmen v Umělecké besedě. *Rozpravy Aventina* 4, 1928–1929, č. 10, s. 95–96.

⁶ Pokud jev ovšem budou vůbec pociťovat jako problém, třeba pro M. Hýska je Gellnerův antisemitismus důkazem pravověrného národovectví a zároveň osvobození se od předsudků vlastní rasy (sic!): „Z pozdějších fejetonů vidíme, jak v Paříži z anarchisty užíval v nacionalistu; měl otevřené oči i srdce, neboť byl malíř i básník a k tomu se hned v literárních počátcích osvobodil od bolestinských předsudků své rasy i pokrokářství: Žid Gellner byl antisemitou nejen svým cítěním, nýbrž i jako básník [...]“ – HÝSEK, Miloslav: František Gellner. In GELLNER, František: *Spisy Františka Gellnera* III. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha 1928, s. 435–450.

⁷ Srov. BURIÁNEK, František: Úvod. In GELLNER, František: *Z díla Františka Gellnera*. Ed. František Buriánek. Československý spisovatel, Praha 1952, s. 5–22; též: František Gellner. In též: *Bezruč – Toman – Gellner – Šrámek. Studie o básnících počátku našeho věku*. Československý spisovatel, Praha 1955, s. 151–192 (zde dokonce s přímým schválením těchto názorů).

⁸ Nad Neumannovými a Gellnerovými výroky v *Novém kultu* Mikulášek shrnuje: „Označujeme-li tyto projevy jako (radikální) antisemitismus, nelze přehlížet, že rozlišují autoři zásadně mezi MY (v Neumannově případě k třídně vymezenému MY přistupují logicky ‚židovští proletáři‘) a ONI (např. židovský kapitál, obchod, fanatický rabinismus jako staronová forma klerikalismu u Gellnera). Pojem ‚žid‘ tak nabývá specifického obsahu – nejde o označení pro národ, rasu, vyznání, ale o synekdochické pojmenování. Z dnešního hlediska se jedná na první pohled o soudy antisemitské, byť nekoncepčně, jakoby ‚nedotažené‘ nebo ‚nedůsledné‘. Ve skutečnosti jsou to však historicky zvýznamněné šifry, symboly, projev jakéhosi metaforicko-abstraktního jazyka s vlastní sémantikou.“ – MIKULÁŠEK, Alexej: *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století. Teoretická a historická studie*. Votobia, Praha 2000, s. 93.

nevinná panna, tematizující tragickou komplikovanost asimilace (srov. příspěvky Jarmily Mourkové⁹ či Ivany Gejgušové¹⁰). Z takto nastoleného diskursu pak vyčnívá zejména hodnocení Gellnerova vrstevníka a významného iniciátora zkoumání židovských témat v české i německé literatuře Oskara Donatha, jenž má při své analýze vztahu původem židovského spisovatele k Židovstvu z pochopitelných příčin daleko k tomu, aby Gellnera za jeho protižidovské výroky omlouval; jako projev Gellnerova antisemitismu je ovšem v Donathově textu pro změnu považováno možná víc, než by bylo nezbytně nutné.¹¹

Pokusíme se nyní přiblížit se k tématu Gellnerova vztahu k Židovstvu z netradiční strany. Jako rozumnější cíl, než Gellnerovu rétoriku na téma Židé odsoudit, či naopak omluvit, případně tiše schvalovat, se mi jeví pokusit se tuto rétoriku analyzovat pokud možno v kontextu dobových souvislostí, a to podrobněji než jen na rovině obecného konstatování, že nacionální vášně s sebou nesly i antisemitismus.

Cennou oporu pro tento pokus poskytlo monografické zpracování tématu formování novodobého českého antisemitismu na konci 19. století z pera Michala Frankla, jenž tento fenomén analyzuje s cílem pochopit jeho zdroje a jeho místo ve fungování dobové politiky a společenské debaty. Jako antisemitismus moderního typu definuje něco jiného než tradiční předsudky zaměřené proti židovské minoritě, byť i na ně moderní antisemitismus rétoricky navazuje. Zásadním rozdílem však podle Frankla je, že se protižidovská rétorika stává součástí ryze politického diskursu a že je tento antisemitismus provázen politickou organizovaností stran a hnutí a také vznikem představy o spiknutí Židovstva proti majoritní společnosti. Frankl poměrně přesvědčivě vyvrací rozšířenou tezi, že vzestup antisemitismu v českém prostředí byl způsoben výhradně radikalizací národnostního česko-německého konfliktu a spoluprací židovské minority s německými politickými kruhy. Namísto toho je předkládán náhled, že vznik moderního antisemitismu pro svou emocionálně mobilizační

---

⁹ MOURKOVÁ, Jarmila: Gellnerova próza ve vztahu k tvorbě jeho generačních druhů. In *táž: Buřiči a občané. K zápasům o „nové umění“ v letech 1900–1918*. Československý spisovatel, Praha 1988, s. 38–57.

¹⁰ GEJGUŠOVÁ, Ivana: Kapitola Problematika židovství. In *táž: František Gellner prozaik a publicista*. Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava 2007, s. 48–56.

¹¹ DONATH, Oskar: František Gellner. In *táž: Židé a židovství v české literatuře 19. a 20. století II. Od Jaroslava Vrchlického do doby přítomné*. Nákladem vlastním, Brno 1930, s. 229–237.

účinnost na potenciální elektorát souvisel mj. s nástupem masových tendencí v politice a provázal daleko složitější procesy názorového politického štěpení, jež bylo součástí dění i uvnitř vlastního nacionálně českého politického tábora. Stával se tak součástí opoziční rétoriky zaměřené nejprve proti liberalismu (jehož přísliby se minimálně od hospodářské krize r. 1873 ukazovaly jako problematické) a později, např. z tábora národněsociální strany a také z pozic politického klerikalismu, proti stále sílícímu socialismu, jenž byl vnímán jako nepřítel tradičních hodnot.¹²

Zároveň ne všechny útoky českého tisku konce století proti židovské minoritě lze považovat automaticky za antisemitské – velmi častým proklamovaným cílem je bezvýhradná asimilace židovské minority do české společnosti, což je požadavek vycházející z liberálního pojetí národní identity – v takovém pojetí je každý integrován sám za sebe do celku národa, v zásadě na základě svého volního rozhodnutí. Ve svém důsledku ovšem i tyto kampaně pomáhaly posilovat negativní obraz Židů jako cizorodého prvku (jenž do národního kolektivu teprve má být osvojen) a tento negativní obraz se díky svému rozšíření poté stával snadno využitelným pro vytváření obrazu Židů jako prvku tak cizorodého, že jej do – nyní již organicky pojímaného – národa ani integrovat nelze, ba bylo by to národnímu celku dokonce újmou. Mezi obojím pojetím vedla však jen velmi tenká hranice, obě varianty pracují s tradičními obrazy stereotypů a existuje řada příkladů toho, jak se asimilační diskurs snadno při vhodných okolnostech překlápěl do diskursu antisemitského.¹³

---

¹² Souhrnnou definici moderního antisemitismu a jeho poměru k tradičnímu repertoáru předsudků podává M. Frankl: „*Společným jmenovatelem všech jeho definic je konstatování, že jde o nepřátelství či nenávisť vůči Židům, která sahá od slovních útoků až po násilné činy a pogromy. Podle mého názoru by však každá definice měla zároveň zdůrazňovat, že antisemitismus je důsledkem ideologického, politického a sociálního vývoje majoritní společnosti, nikoli reakcí na charakter, jednání a postavení židovské menšiny. Pro pochopení moderního antisemitismu je například mnohem důležitější analyzovat teorie světového židovského spiknutí než hospodářský vliv rodiny Rothschildů. Moderní antisemitismus je soubor názorů, interpretací společenských jevů a modelů jednání, které jsou postaveny na protižidovských předsudcích a strukturách myšlení vytvořených ve středověku, tento korpus protižidovských idejí začleňují do soudobého světonázoru a údajným působením Židů vysvětlují skutečné nebo vykonstruované problémy majoritní společnosti.*“ – FRANKL, Michal: „*Emancipace od židů*“. Český antisemitismus na konci 19. století. Paseka, Praha 2007, s. 23.

¹³ Přesně takový rychlý přechod od asimilační k antisemitské rétorice prodělaly také například po volbách do místní samosprávy na podzim r. 1892 *Mladoboleslavské listy*, tiskový orgán mladočechů v Gellnerově rodišti. – Tamtéž, s. 191.

V psaní o Gellnerově antisemitských projevech je zvykem nerozlišovat příliš období, kdy se k tématu jako autor vyjádřil. Abychom však mohli Gellnerovy protižidovské výroky usouvztažnit, je třeba je rozdělit minimálně do dvou etap. Tou první je rané období tvorby přibližně let 1901–1904, kdy se Gellner teprve okouší v publicistice, jež je pak tištěna v rámci Neumannových publikačních projektů (*Nového kultu* zejména). Tou druhou je pak éra Gellnerova působení v redakci *Lidových novin* 1911–1914, přičemž – jak ještě uvidíme – ne náhodou se toto téma stává v mnoha ohledech problematické zejména od jara roku 1912 v souvislosti s vyostřením názorových střetů *Lidových novin* s politickým klerikalismem a neutuchajícím polemickým zápolením s brněnským křesťanskosociálním deníkem *Den*. V obou případech se ale Gellner stává jen jedním z mluvčích názorové politické platformy sdílené širším redakčním kolektivem (v případě *Nového kultu* je třeba brát tento termín cum grano salis, „instituci redakce“ zde zastával zejména sám nakladatel a hlavní autor listu v jedné osobě S. K. Neumann). V obou případech tato platforma mezi svými rétorickými prostředky poměrně běžně využívá obraz Žida jakožto obraz negativní, a to v obou případech zejména při vymezování se vůči ideovým odpůrcům – ti jsou ovšem v každé etapě odlišní, neboť jde také o dvě rozdílná ideová směřování. Podotkneme také, že Neumann i Heinrich mají ve svých vzpomínkách v souvislosti s Gellnerovým antisemitismem na mysli každý to „své“ Gellnerovo názorové údobí.

Obrátíme se na začátek k některým biografickým faktům, jež by mohly pootevřít odpovědi na otázku, jak Gellner vnímal téma židovství na osobní rovině a jak ve vztahu k němu konstruoval svou skupinovou identitu, respektive skupinové identity.¹⁴ V žádném ze svých známých zveřejněných i nezveřejněných textů Gellner sám o sobě jako o Židu v jakémkoli slova smyslu nehovoří. Ačkoliv jsou z podstaty psychologizující hodnocení velmi ošidná, nebude snad příliš odvážné

---

¹⁴ Opíráme se o pojetí historické kolektivní identity v definici M. Hrocha; považujeme ji za antropologicky danou „potřebu člověka ztotožňovat se s modely chování svého společenského prostředí [...], přičemž není vyloučena pluralita identit“. – HROCH, Miroslav: *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Nakladatelství Lidových novin, Praha 1999, s. 10. Rozlišit lze identity národní, etnické, kulturní, státně-politické, náboženské; přičemž konkrétní jednotlivce může řešit konfliktní vztahy mezi nimi a dynamiku názorů v této oblasti při hledání vlastní identity nelze pochopitelně vyloučit. – srov. ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách*. Paseka, Praha – Litomyšl 2005, s. 12 a 14. Stejně tak ovšem nelze vyloučit, že může jít o proces na individuální úrovni nijak zvlášť nereflektovaný.

tvrdit, že – byť to možná hlouběji nereflektoval – sám pro sebe stál Gellner na liberálním stanovisku, řešícím překlenutí konfliktních vztahů minority s majoritou požadavkem na asimilaci na úrovni každého individuálního příslušníka minority, a zároveň že vlastní židovský původ pro něj představoval se vši pravděpodobností něco, s čím se osobně vyrovnával s obtížemi a co patrně prožíval jako nezasloužené stigma – vzhledem ke vzpomínce na události, kdy na prahu Gellnerovy dospělosti byl židovský původ rodině připomenut na symbolické rovině dosti brutálním způsobem, totiž cíleným vytlučením oken židovských domů v jeho rodné Mladé Boleslavi, není ani tolik divu.

Celospolečenský vzestup antisemitismu na konci 19. století zastihl rodinu Františkova otce Karla Gellnera ve věcech náboženského života a kulturních tradic židovské komunity patrně spíše vlašnou a jinak integrovanou do majoritní společnosti, a to velmi pravděpodobně až blízko k plné kulturní asimilaci. Pro židovskou komunitu Čech to byl postoj spíše typický.¹⁵ Sám František Gellner neměl pravděpodobně o židovských tradicích znalosti nijak mimořádné.¹⁶ Když se pak během svých vídeňských studií patrně vůbec poprvé tváří v tvář setkává u

---

¹⁵ Židovská komunita Českých zemí, a Čech zejména, se dle rozlišení Ezry Mendelsohna vyznačovala tzv. západním typem židovství, pro nějž je typická vysoká míra kulturní integrace až asimilace, odklon od užívání jidiš a od ortodoxního náboženského života, vysoká míra urbanizace, četná socioekonomická příslušnost ke středním vrstvám, nízká porodnost a vysoký podíl smíšených manželství. – MENDELSON, Ezra: *The Jews of East Central Europe between the World Wars*. Indiana University Press, Bloomington 1983, s. 6–7. Pokud jde o náboženskou vlašnost, patřila židovská komunita v Čechách k těm vůbec nejsekularizovanějším v Evropě. – ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách*. Paseka, Praha – Litomyšl 2005, s. 19, s odvoláním na zjištění Wilmy Abeles Iggers (*Zeiten der Gottesferne und der Mattheit. Die Religion im Bewusstsein der böhmischen Juden in der ersten tschechoslowakischen Republik*. Simon-Dubnow-Institut für jüdische Geschichte und Kultur e.V., Leipzig 1997).

O rodinné vlašnosti k věcem tradice svědčí např. to, že Františkův bratr Gustav dle Františkova sdělení požadoval po rabinovi, aby při uzavírání jeho svatby buď nemluvil vůbec, nebo hebrejsky – což vyjde nastejno, neboť tohoto jazyka snoubenci nebyli znali: „*Gustav nemá vůbec nižádnou radost z příliš slavnostního rázu své svatby. Gustav byl v Teplicích u rabína a řekl mu, aby mluvil buď hebrejsky, nebo aby vůbec mlčel. Hebrejsky totiž nerozumí on ani Marie.*“ – Korespondenční lístek Františka Gellnera matce Gabriele Gellnerové ze 7. 6. 1901, LA PNP, fond František Gellner, korespondence rodinná. Druhý bratr Pavel se r. 1904 oženil s katoličkou Zdenkou Marjánkovou v kostele a r. 1935 oficiálně vystoupil z izraelitské církve. – Viz KOVÁŘ, Jaroslav: *Mladoboleslavské mládí Františka Gellnera*. K 100. výročí jeho narození. *Zpravodaj. Klub genealogů a heraldiky Ostrava při Domu kultury pracujících VŽSKG*, s. 3–11, zde s. 9, pozn. 3.

¹⁶ Když se později pokusí objasnit tyto tradice čtenářům *Lidových novin*, stačí mu na to rozsah jediného fejetonu (Vliv a zvyklosti středoevropských Židů); povrchnosti zde obsažených informací se bude později upřímně děsit Oskar Donath, tentýž autor pak na závěr své analýzy Gellnerova vztahu k židovství učiní tento obecný závěr o vztahu malého povědomí o tradicích a negativního přístupu k vlastní komunitě: „*Na příkladě Gellnerově vidíme, jak nedostatečná výchova vede ke chladnosti a hostejnosti vůči židovství a jimi k zaujatosti a nevráživosti proti lidem vlastní krve.*“ – DONATH, Oskar: František Gellner. In: týž: *Židé a židovství v české literatuře 19. a 20. století II. Od Jaroslava Vrchlického do doby přítomné*. Nákladem vlastním, Brno 1930, s. 229–237, cit. s. 237.

židovských imigrantů z východu ve vídeňské čtvrti Leopoldstadt s tzv. východním typem židovství, tj. židovstvím vzhledem k majoritní společnosti kulturně neasimilovaným, zřetelně již na první pohled odlišným, jež bylo typické pro oblasti Ruska, Polska a Ukrajiny,¹⁷ autobiografická vzpomínka jej zachycuje jako odcizeného externího pozorovatele, nezúčastněně přihlížejícího tomuto tradičnímu židovství jako svého druhu exotické, „barbarské“ podívané:

Ovidius plakal, že byl vyhnán mezi barbary, kteří jedli rukama, neměli se a mluvili nesrozumitelnou řečí jako polští Židé v Leopoldově. (Leopoldov je druhý okres vídeňský a doprovázel jsem tam často Poláka Zygmanta, když jej pojal stesk po domově. Pohledem na Židy v dlouhých kaftanech, s mohutnými plnovousy patriarchů a s pejzy na spáncích, kteří vlekli za sebou po nerovném dláždění své nemotorné nohy jako zbytečnou přítěž, rozjasňovala se a okřívala duše přítelova vůni domova.)¹⁸

Také později, když bude Gellner ve svých povídkách evokovat prostředí židovských rodin, půjde o zachycení kulturně asimilovaného židovství střední třídy maloměsta, tj. toho prostředí, s nímž měl bezprostřední zkušenosti.

Rodina Gellnerova může v zásadě sloužit jako exemplární příklad, jak se během života pouhé jedné generace právní emancipace českých Židů z r. 1867 proměnila ve společenskou integraci. Paradoxně ovšem zároveň s tím, jak se tento proces v generaci Františka Gellnera začal završovat, do politických poměrů Mladé Boleslavi vstoupil vzestup antisemitismu.¹⁹ V říjnu 1892, rok poté, co František Gellner začal studovat na mladoboleslavském českém gymnáziu, ve volbách do místního zastupitelstva ve spojení s místními honoračními vrstvami opět vítězí staročeši a lokální organizace mladočechů se radikalizuje, a to mj. i za použití antisemitské rétoriky. Místní tiskový orgán mladočechů *Mladoboleslavské*

¹⁷ Srov. MENDELSON, Ezra: *The Jews of East Central Europe between the World Wars*. Indiana University Press, Bloomington 1983, s. 6–7. České země nezasáhla vlna silné židovské imigrace z východu, která přišla na západ v souvislosti s pogromy na počátku 80. let 19. století v carském Rusku, a nebyly před první světovou válkou ani cílem pro migraci haličských Židů, již se stěhovali z domova kvůli nesnesitelným ekonomickým podmínkám. Vídeň naopak imigrací východních Židů silně ovlivněna byla. – Srov. tamtéž, s. 17–19.

¹⁸ GELLNER, František: rukopisná vzpomínka [Také Tristium ex Ponto], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní. V textu je vedena paralela mezi Ovidiovým vyhnanstvím v Pontu a ukončením pobytu vypravěče ve velkoměstské Vídni. Gellnerem nepublikovaný a pravděpodobně nedokončený text zařadil editor Spisů Františka Gellnera M. Hýsek do III. svazku pod názvem Také Tristium ex Ponto (GELLNER, František: *Spisy Františka Gellnera III. Přítav manželství – Potulný národ – Fejetony*. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha 1928, s. 185–189).

¹⁹ Srov. FRANKL, Michal: „Emancipace od židů“. *Český antisemitismus na konci 19. století*. Paseka, Praha 2007, s. 25.

listy, dosud ve věci židovské minority zastávce asimilace, začíná pak tuto rétoriku používat velmi intenzivně. Lokální protižidovské nálady pak dále v listopadu téhož roku přizívá zvěsti, že pohřešovaná služka Josefa Urbanová z nedalekých Nových Benátek se stala obětí rituální vraždy.²⁰ Nejsilnější výbuch antisemitských nálad ale Mladou Boleslav čekal během tzv. prosincových bouří r. 1897. Podobně jako na jiných místech se i zde národní demonstrace v souvislosti s Badeniho jazykovými nařízeními a následnou politickou krizí vyvinuly rovněž v akce obrácené proti židovské minoritě,²¹ vrcholící tím, že v noci na 5. 12. byla v židovských domech vytlučena okna.²² K pocitu určité ostrakizace dospívajícího mohlo dále přispívat i to, že otec Františka Gellnera byl vzhledem ke svému, na příslušníka střední třídy značně nonkonformním, názorům blízkým socialismu v maloměstských poměrech postavou patrně silně provokující, jež byla tu a tam nenávistně připomenuta také na stránkách zmiňovaných *Mladoboleslavských listů*.²³

Pokud jde o jazykové poměry v rodině, vládli Gellnerovi rodiče i sourozenci, stejně jako František Gellner sám, oběma zemskými jazyky, tj. češtinou i němčinou. Němčina Františka Gellnera je sice místy poplatná českým

²⁰ FRANKL, Michal: „*Emancipace od židů*“. *Český antisemitismus na konci 19. století*. Paseka, Praha 2007, s. 191.

²¹ Zpravodaj *Národních listů* o dění v Mladé Boleslavi telegrafoval 4. prosince 1897 toto: „*V městě našem panuje již po dva dny veliké rozčilení pro poslední události. Dnes večer procházejí veliké zástupy lidstva městem za zpěvu vlasteneckých písní. Včera byly také demonstrace proti některým židovsko-německým firmám.*“ – Z Mladé Boleslavi. *Národní listy* 37, 1897, č. 336, 5. 12., s. 2. Podobně jako jinde se tak ve vypjaté nacionální atmosféře předmětem davových útoků demonstrací staly skupiny, jež byly v předchozích obdobích, mj. v souvislosti s předvolebním bojem při volbách do Říšské rady, označeny za nepřátele národa, tj. zejména Němci, Židé a v některých lokalitách také socialisté. – Srov. FRANKL, Michal: „*Emancipace od židů*“. *Český antisemitismus na konci 19. století*. Paseka, Praha 2007, s. 268.

²² Dle zprávy okresního hejtmantství: „*V Mladé Boleslavi proběhla 4. prosince večer klidná demonstrace zhruba 100 osob, v noci pak byla kameny rozbíta okna ve většině židovských domů, přičemž dokonce došlo k ohrožení života některých napadených Židů. Výtržníci se pak snažili proniknout do domu jednoho obzvláště „neoblíbeného“ Žida.*“ – Národní archiv v Praze, Prezidium českého místodržitelství 1891–1900, 8/1/13/1, zpráva okresního hejtmantství v Mladé Boleslavi, 12. 12. 1897; citováno podle FRANKL, Michal: „*Emancipace od židů*“. *Český antisemitismus na konci 19. století*. Paseka, Praha 2007, s. 260.

²³ Srov. následující citát: „*U nás, v Mladé Boleslavi, jest vůdcem socánek soudruh Karl Gellner, který je povede s praporem ozdobeným muří nohou k volebnímu vítězství.*“ – Vůdcové sociální demokracie. *Mladoboleslavské listy* 13, 1900, č. 78, 10. 10., s. 3, nesignováno [za citát vděčím Michalu Kosákovi, jemuž tímto děkuji].

Na kontroverze, které doprovázely otcovo veřejné vystupování, se František Gellner dotazuje také v nedatovaném dopise matce, patrně ze září nebo října 1901: „*Jak se zase „činí“ otec o volbách?* [míněny volby do Českého zemského sněmu, které se konaly 8.–18. října 1901, pozn. L. K.] [...] *Kotátko* [tj. známý z Gellnerova rodiště, pozn. L. K.] *mi povídal, že byl tatínek zas v Mladoboleslavských listech.*“ – Dopis Františka Gellnera Gabriele Gellnerové, b. d. [1901, září–říjen?], LA PNP, fond František Gellner, korespondence rodinná.

vazbám, byl to však pro komunikaci jazyk bezproblémově zvládnutý, a existuje dokonce mezi Gellnerovými rukopisy i záznam velmi osobní dětské vzpomínky psaný německy.²⁴ Z dochované rodinné korespondence lze vyčíst, že rodiče – patrně vzhledem ke svému německojazyčnému vzdělání – upřednostňovali psaní v němčině, ovšem o běžnosti češtiny v rodinném styku svědčí to, že Gellner jim ze svých vysokoškolských studií často i na německy psané listy odpovídá česky. Z používání jazyka v rodinné korespondenci ovšem nutně nevyplyvá nic o tom, jak Gellnerovi rodiče vnímali svou národní příslušnost, a vyloučeno není ani to, že v jejich případě šlo o dosti mnohovrstevnou identitu.

Naproti tomu sám František Gellner v rodinné korespondenci z vídeňských studií v této věci zanechal nadmíru zajímavý doklad o svém náhlém přerodu směrem k jednoznačně českému národnímu sebeuvědomění, jež lze i poměrně přesně datovat zhruba do začátku vysokoškolského semestru na podzim 1900. Tehdy Gellner začíná rodinné příjmení ve svém podpisu i adresách listů svojí rodině používat v „počeštěné“ podobě, jen s jedním „l“, a od této chvíle bude (až zhruba do roku 1908²⁵) podobu „Gelner“ poměrně důsledně užívat v soukromých dopisech i ve svém podpisu pod publikovanými texty. Taková proměna by mohla být považována za náhodu (ostatně ani dříve nebyl rodinný úzus v této věci zcela jednotný),²⁶ ovšem zároveň 19. 10. 1900 žádá Gellner svou matku Gabrielu Gellnerovou (nadepisovanou ovšem již „*Frau Gabriele Gelner*“), aby mu psala česky: „*Wenn Du mir eine Correspondenzkarte schreibst, da könnte sie Čechisch*

²⁴ GELLNER, František: Fragment [*Der Klassenprofessor war der Meinung...*], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

²⁵ Tehdy se po předchozí dlouhé roztržce znovu smiřuje s rodiči a návrat k podobě jména, již patrně rodina dobově používala (viz například nadepsání jména na pohlednici zaslanou rodiči F. Gellnerovi z 12. 11. 1906), pak může být určitým symbolickým gestem stvrzujícím toto smíření.

²⁶ Dle zjištění J. Kováře jsou v matričních záznamech všichni potomci Karla Gellnera zapsáni s jedním -l-, teprve nejmladší z přeživších sourozenců, Elisabeth Gellnerová, narozená v prosinci 1884, je v matrice zapsána s dvěma -ll-. Autor studie provází své zjištění dle svého soudu značně odvážnou hypotézou: „*S největší pravděpodobností zde nejde o chybný zápis příjmení matrikářem, ale o záměrnou změnu jména, kterou asi zavedl otec Karel brzy po Františkově narození, tedy v době, kdy byl ve značné finanční tísní, rozešel se s ortodoxním židovstvím a oháněl se socialistickými idejemi. Zřejmě si přál, aby jeho příjmení adekvátněji vyjadřovalo smysl, který mělo (v duchu zásady nomen – omen: z něm. gellen – hlučet, křičet, ječet).*“ – KOVÁŘ, Jaroslav: Mladoboleslavské mládí Františka Gellnera. K 100. výročí jeho narození. *Zpravodaj. Klub genealogů a heraldiky Ostrava při Domu kultury pracujících VŽSKG*, s. 3–11, cit. s. 3. Pokud pro Karla Gellnera skutečně měla podoba jména v matrice charakter určité proklamace a pokud skutečně tato změna souvisela s jeho aktuálním obdivem k socialismu, je také možné, že jeho rozhodnutí pro německý zápis jména mělo být aklamací nadnárodního charakteru sociálního hnutí (viz i výše uvedená citace z *Mladoboleslavských listů*, kde političtí protivníci K. Gellnera používají z týchž důvodů, ovšem s kritickým ostnem, podobu jména „Karl Gellner“). Ani jedno ovšem nelze jednoznačně doložit.

verfasst sein!“²⁷ A v nedatovaném listu ze září nebo října téhož roku zazní požadavek znovu: „*Korespondenční lístky mně piš vždy česky.*“²⁸ Za povšimnutí stojí, že žádost se týká opakovaně výslovně jen korespondenčních lístků, tj. té korespondence, na níž je užití jazyka na první pohled zřetelné, v zásadě tak jde Gellnerovi nikoli o to, aby se veškerá rodinná korespondence odehrávala česky, ale výslovně o *veřejnou demonstraci* českého korespondenčního styku. Některé *dopisy* mamince bude Gellner dál psát pro její větší pohodlí německy,²⁹ své bratry i otce bude však v dopisech pozdravovat „*Nazdar!*“ a o český pravopis své mladší sestry Elišky projeví v německy psaném dopise nebývalou bratrskou starost: „*Elsa's Brief war auch sehr hübsch bis auf die orthografischen Fehler. Lernt das Mädel bei'm Lehrer Mrazík böhmische Orthografie? Wenn nicht, so soll sie gleich anfangen.*“³⁰

O příčinách této potřeby náhle jednoznačně demonstrovat svou národní příslušnost jako výhradně českou se lze jen dohadovat, svou roli ovšem mohlo sehrát vídeňské univerzitní prostředí studentských spolků, jež svou radikalitou ve věcech národně-politických, která často ústila až do fyzických střetů názorově protichůdných skupin, snad vyvolalo potřebu zaujmout jednoznačně vyhraněnou pozici.³¹

²⁷ Korespondenční lístek Františka Gellnera Gabriele Gellnerové, 19. 10. 1900, LA PNP, fond František Gellner, korespondence rodinná.

²⁸ Dopis Františka Gellnera Gabriele Gellnerové, b. d. [září–říjen 1900?], LA PNP, fond František Gellner, korespondence rodinná.

²⁹ Srov. Gellnerův dopis Gabriele Gellnerové z 12. 10. 1901, a nedatovaný list z r. 1901, patrně z listopadu, LA PNP, fond František Gellner, korespondence rodinná.

³⁰ Tj. „*Také Elsin dopis byl pěkný, až na pravopisné chyby. Učí se ta holka u učitele Mrazíka český pravopis? Jestli ne, ať hned začne.*“ – Dopis Františka Gellnera Gabriele Gellnerové, 1901 [listopad?], LA PNP, fond František Gellner, korespondence rodinná. (Jan Mrazík /1848–1923/ byl učitel, přispěvatel pedagogických časopisů, redaktor časopisů *Česká škola* a *Pedagogické rozhledy*; od roku 1897 působil v Gellnerově rodišti Mladé Boleslavi na dívčí měšťanské škole.)

³¹ Fyzické střety univerzitních studentů nebyly nijak mimořádné. Mezi katolickými studentskými spolky (např. křesťansko-sociální Noricou) a velkoněmecky orientovanými buršáckými studentskými spolky na vídeňské univerzitě eskalovalo napětí v květnu a červnu 1900 v sérii rvaček, při nichž musela opakovaně zasahovat i policie a které částečně omezily samotný provoz univerzity. Gellner o nich stručně referuje např. v dopise matce z 16. 5. 1900 (LA PNP, fond František Gellner, korespondence rodinná). Důležitost studentských spolků pro studující na německojazyčných vysokých školách a také jejich často nesnášenlivou nacionální vyhraněnost tematizoval Gellner i v některých svých publicistických textech (srov. např. fejeton Jedlovský. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 344, 14. 12. /ráno/, s. 1–2).

3.2 Gellnerův antisemitismus v Novém kultu. K textu Židovská otázka

Shodou okolností přibližně ve stejnou dobu nachází Gellner také vlastní pozici ve sféře politických názorů, když se stává přispěvatelem Neumannova *Nového kultu*. Informace o tom, jak k prvním kontaktům došlo, známe jen z Neumannova podání.³² Posléze se Gellner stává stále pevnější součástí okruhu kolem časopisu i Neumannovy „olšanské vily“ a názorové souznění vyústí v přátelské osobní styky, zejména s Neumannem, jež patrně měly na Gellnerovy názory nezanedbatelný vliv.³³

Názorovou spřízněnost Neumanna a Gellnera zde vyzdvihují proto, že také Gellnerův problematický příspěvek v *Novém kultu* Židovská otázka, antisemitský snad ve všech použitých argumentech a na antisemitský diskurs navazující už svým názvem, má svůj pretext, bez něhož je srozumitelný jen velmi málo, a tímto pretextem je Neumannův článek, nazvaný identicky, tj. Židovská otázka, z předchozího čísla *Nového kultu*.³⁴ Oba texty je pak třeba vnímat jako reakci na sjezd českých pokrokových Židů a referování o tomto sjezdu v časopise *Rozvoj* a také jako součást polemického vymezování se *Nového kultu* zejména proti Masarykovi a politickému realismu na straně jedné, a proti sociální demokracii na straně druhé (a souhrnně proti politickým procedurám rakouského parlamentarismu obecně, jichž se obě tato stranická uskupení činně účastnila, zatímco anarchistické Neumannovo smýšlení je tehdy odmítalo). Gellnerův text je tak součástí celé jedné zmnožené komunikační výměny mezi *Rozvojem* a *Novým*

---

³² „Poněvadž první verše Františka Gellnera vyšly již v Knihovně *Nového kultu* v roce 1901, bylo to patrně asi o rok dříve, kdy jsem se dověděl o existenci vídeňského posluchače techniky, jemuž jsem otiskl hned první verše, které mi poslal. Mohl jsem zároveň otisknouti i jeho kresbu, která by byla bývala první reprodukovanou. Přihlásil se mně totiž za odběratele na korespondenčním lístku, jehož zadní strana byla pokreslena pérovou figurkou jakéhosi vídeňského maloměšťáka. Ta dopisnice ještě někde existuje: dám ji reprodukovati, dostane-li se mi někdy do rukou. Touto dopisnicí otevřel si Gellner cestu do literatury. ¶ S *Novým kultem* seznámil se patrně u vídeňských anarchistů české národnosti, jejichž schůze navštěvoval a byl tu podle vlastních slov „bouřlivým debatérem“. Sám anarchistou nebyl: jejich společenská kritika nebyla mu proti mysli, ale jejich svobodářským iluzím se smál.“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: O Františku Gellnerovi. *Literární rozhledy* 12, 1927–1928, č. 3, prosinec 1927, s. 71–72.

³³ O Gellnerově spolupráci s tímto okruhem viz podrobně v kapitole čtvrté.

³⁴ Marius [= NEUMANN, Stanislav Kostka]: Židovská otázka. *Nový kult* 2, 1904, č. 2, s. 25–26. Neumannův i Gellnerův text, jakož i dva články oponentů prezentuje Příloha 7.

kultem. Plné znění textů, jež byly její součástí, doplňujeme v přílohách, naše rekapitulace této výměny, její kontext a interpretace vypadá pak následovně:³⁵

Časopis *Rozvoj* byl tiskovým orgánem názorového proudu, jenž se v roce 1903 profiloval v rámci českožidovského hnutí (a v roce 1907 vyústil ve vytvoření samostatného politického uskupení Svazu českých pokrokových židů). Jeho představitelé, zejména Viktor Vohryzek, který také celé tři roky v letech 1904–1907 *Rozvoj* sám financoval a vydával, se pokusili o vlastní odpověď na sílící antisemitismus české společnosti a jeho stále pevnější propojení s rétorikou politických stran, a to včetně mladočeské, k níž dosud českožidovské hnutí afilovalo. Za tímto názorovým vydělením stála hluboká frustrace z tohoto vývoje a z toho, že vedení českého Židovstva nedokáže k antisemitské rétorice zaujmout rozhodné stanovisko a věnovat se palčivým otázkám, jež z postavení českých Židů aktuálně vyplývaly.³⁶ *Rozvoj* se tak snažil o rázná vystoupení proti antisemitismu. V tónu své publicistiky nebyl vůči českému Židovstvu jednostranně apologetický, nicméně zásadně odmítal omluvnou rétoriku a trval na tom, že antisemitské násilí není nic, co by Židé sami svým jednáním vyvolali, či si ho snad jakkoliv „zasloužili“. Na stránkách časopisu byla nově promyšlena českožidovská ideologie, a to s novým důrazem na zakotvení židovské identity v judaistickém náboženství. V oblasti politické byla zavržena spolupráce s Národní stranou svobodomyslnou (mladočechy), oporu pokrokoví Židé hledali nově zejména v realistické straně a především v osobě T. G. Masaryka. Ve shodě s Masarykovými myšlenkami byl kladen důraz na potřebu náboženského oživení české i židovské společnosti, jež u obou – a ve vzájemně inspirativním vztahu – měla vést k morální obrodě. Na etickou stránku judaismu kladli autoři *Rozvoje* důraz, naopak čistě formální dodržování předpisů bylo dle nich třeba odvrhnout (Vohryzek takto pojatou víru, jakkoliv toto pojetí patrně nemělo v Českých zemích valné opory v realitě náboženské života židovského obyvatelstva, označil za zavrženíhodný „klerikalismus“ v judaismu). Při těchto ryze intelektuálních

---

³⁵ Při následující rekapitulaci dění kolem časopisu *Rozvoj* a pokrokového Židovstva se opíráme o kapitulu Pád a znovuzrození. Antisemitismus a změna orientace českého židovstva. In KIEVAL, Hillel J.: *Formování českého židovstva. Národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870–1918*. Paseka, Praha – Litomyšl 2011, s. 100–142.

³⁶ Závěrečným impulsem, jakousi „poslední kapkou“ vedoucí k rozchodu V. Vohryzka (a také jeho nejbližších spolupracovníků Eduarda Lederera a Bohdana Klinebergera) s Národní jednotou českožidovskou, bylo to, že se českožidovské hnutí zdráhalo razantně vystoupit poté, co byl uveřejněn rozhovor Františka Ladislava Riegra s Karlem Dostálem-Lutinovem, v němž Rieger označil Židy za „rozkladný element“.

pokusech, patrně s dobově nevelkým reálným dopadem, o přeorientování národního vědomí jak na české, tak na židovské straně, se časopis snažil při vši kritičnosti vyslovovat opatrnou naději v budoucí vývoj. List sledoval dění v českých periodících a přinášel glosy jak k textům radikálně antisemitským, tak k těm, jež bylo možno jakkoliv ocenit za jejich přínos pro česko-židovské vztahy.

Za jedno z takových programových redakčních stavění mostů porozumění mezi českou a českožidovskou kulturní komunitou lze chápat např. i několikeré ocenění textů tištěných v *Novém kultu* (tyto pochvalné glosy byly v *Rozvoji* publikovány ještě před událostmi, o kterých bude řeč) a také obsáhlý článek věnovaný tvorbě Františka Gellnera. V něm autor textu Max Lederer viděl jednoho z nejzajímavějších českých básníků současnosti, i když není zastíráno, že je to poněkud odrodilý našinec, jenž svým frustracím dává průchod též v protižidovských výpadech; článek je směřován mj. snahou vysvětlit Gellnerovu tvorbu včetně těchto invectiv z jeho židovského původu.³⁷ Lederer je také jedním z prvních mezi těmi recenzenty Gellnerova díla, kteří obhajují cynismus Gellnerových básní jako projev zastírání zklamaného citu, jenž nebyl vyslyšen.³⁸

Nový kult naopak na skupině pokrokových Židů kolem *Rozvoje* neshledával k ocenění nic. Jejich ústřední téma potřeby náboženské obnovy života, jež povede k renesanci mravní, se naprosto neslučovalo s radikálním zavržením náboženství a všech jeho aspektů v anarchistické ideologii. V Neumannových očích ale byla patrně ještě problematičtější názorová afilace *Rozvoje* k Masarykovi a realistické straně – obé se (a to i bez ohledu na vazby na českožidovské hnutí) stalo r. 1904 předmětem Neumannova prudkého odmítnutí. V polemickém článku Proti realismu vyčítá Neumann tomuto politickému proudu mnohými prudkými slovy – čteme-li pozorně – v zásadě především to, že sice namnoze vznáší požadavky, jež nejsou jeho vlastnímu smýšlení vzdálené, že mu ovšem chybí radikalita a svým pragmatismem a nedostatkem idealismu „kazí

---

³⁷ „Tuším, že dnešní svou studií nezavdčím se dvěma faktorům, na nichž by mi právě záležeti mělo nejvíce: čtenářům *Rozvoje* a autoru. Čtenářům, kteří budou se snad marně rozhořčovat nad ‚prostým organismem‘ a ‚antisemitismem‘ autorovým, p. Gellnerovi připomenutím mu jeho židovského původu a dedukcemi z téhož pro jeho literární tvořivost. Vzdor tomu pokládám za nutné seznamovati veřejnost a zvláště naši česko-židovskou s jedním z našich nejlepších básníků generace mladé a zároveň stanoviti, jaký podíl na jeho tvorbě má židovský jeho původ.“ – LEDERER, Max: František Gellner. *Rozvoj* 1, 1904, č. 4, 22. 1., s. 6–7; č. 5, 28. 1., s. 7; cit. č. 4, s. 6.

³⁸ „To, co hlavně získává mu přátele i nepřátele, přívržence i odpůrce, je cynický jeho tón. A přece již prvé číslo jeho první sbírky ukazuje, že jen bolest z nepochopených a neuznaných citů vyvolává v hrdé jeho duši nahořklé tyto tóny.“ – Tamtéž, č. 4, s. 7.

mládež“ tím, že láme její čínorodost, a hlavně: bere ji anarchismu. Masarykovská víra v nábožensky založenou mravní obrodu pak u Neumanna proklamujícího ateismus jako cestu k osvobození individua ze sítě nezdravých společenských vazeb došla pochopitelně prudkého odmítnutí, tamtéž ji prohlašuje výslovně za „*politický švindl*“.³⁹

Neumannův text věnovaný „židovské otázce“ vyšel v souvislosti s prvním shromážděním organizace Pokrokové Židovstvo, konaným v dubnu 1904. To mělo dle představ organizátorů z kruhů kolem časopisu *Rozvoj* tvořit základ nového směru českožidovského hnutí, ovšem ačkoliv se stalo místem pro snad v mnohém podnětné intelektuální debaty o dalším směřování, ani v očích svých pořadatelů nesplnilo tuto institucionální ambici.

Neumannův článek má několik nerozlišitelně propletených argumentačních rovin. Na té nejvíce vztažené k aktuálnímu politickému dění Neumann vychází z generálního odmítnutí náboženství jako něčeho, co by ve společnosti mělo hrát významnou roli; stranou je ponechána objektivní skutečnost, že pro mnohé pokrokové Židy evidentně roli hraje, respektive, je na tento stav pohlíženo jako na zbloudilost – závěrečná invektiva má v adresátovi vyvolat dojem, že zmiňovaná „*pokrokovost v rámci mosaismu*“⁴⁰ je *contradictio in adjecto*. Z těchto pozic je odmítnut i sám sjezd pokrokových Židů, neboť do Neumannova systému uvažování se nevejde vyčleňování určité skupiny, jež chce být považována za pokrokovou, na bázi náboženství. Samotný náboženský rozměr českožidovské problematiky (jež ovšem v názorové orientaci V. Vohryzka a jeho spolupracovníků tvořila úhelný kámen jejich promýšlení česko-židovských vztahů) je odmítnut výslovně a velmi okázale a Masarykovy ideově příbuzné teze alespoň v náznaku spolu s ním (viz tvrzení: „*Otázka židovská je otázkou etickou a – chcete-li – také estetickou. [...] A náboženskou? Leda, kdybych měl halucinační sílu prof. Masaryka.*“).

Další rovinu textu pak tvoří vyslovení velmi silné negativní emoce k Židům jakožto celku (nikoli tedy jen těm pokrokovým, zde už Neumann nerozlišuje mezi názorovými proudy a vztahuje se k celému českému Židovstvu). Neumann tuto emoci sice intelektualizuje pojmem „estetický antisemitismus“,

---

³⁹ Marius [= NEUMANN, Stanislav Kostka]: Proti realismu. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 4, červenec? 1904, s. 73–74. O vymezování se Neumanna vůči realismu viz dále v kapitole čtvrté.

⁴⁰ Jde o přímý odkaz na koncepci mosaismu Viktora Vohryzka.

v zásadě je však jeho náplní čistě destilovaný a o tradiční předsudečné mínění opřený odpor k jinému. Tento jiný je generalizován, a to dokonce i za použití slova „typ“ (srov. „zvrhlý typ“, „typ velkokapitalisty, jemuž stopy po zkříženém semitství dodávají nadlidsky krvelačného výrazu“); a charakterizován stereotypními antijudaistickými atributy týkajícími se jak vzhledu („špinavý“, „opejzený“), tak charakteru, jenž má vyplývat z postavení obchodníka („devótní“, „prohnaný“, „dotěrný“). Neumann se v těchto pasážích navíc výslovně přiznává k práci s dobovým karikaturním obrazem Žida („Vzpomínám, kdy si ostře uvědomuji, že stojím před Židem, či lépe řečeno, proti Židovi. Což není to tehdá, když vidím **onen moderní karikaturou znesmrtelněný typ** [zvýraznila L. K.] velkokapitalisty, jemuž stopy po zkříženém semitství dodávají nadlidsky krvelačného výrazu?“). Text prostupuje také víra v ekonomickou nadřazenost Židů, jsou ztotožněni s kapitálem a spolu s ním odmítnuti z pozic třídního boje (a to je také bod, kterého se budou držet obhájci Neumanna i Gellnera v této věci).

Tématem se Neumannovi na několika místech stává i sám antisemitismus, pokaždé je však Neumannem proklamované odsouzení antisemitismu ve veřejné debatě paradoxně úzce navázáno na shledání dalších důvodů k protižidovským postojům. Hned dvakrát se to, že – alespoň podle Neumanna – Židé útoky vůči své skupině jen trpně snášejí, stává pouze dalším argumentem pro pohrdání touto skupinou („Neboť, jak mohl bych míti sympatie pro živel, jenž vládne, pro živel, jenž vykořisťuje, vládne a vykořisťuje vzdor tomu, že splašený nacionalism šimrá ho nadávkami, nevčasnými pomluvami a překážkami!“; „Vzpomínám, kdy si ostře uvědomuji, že stojím před židem, či lépe řečeno, proti židovi. Což není to tehdá, když vidím [...] takového obchodníka z pražských podloubí a stánků, špinavého, devotního a prohnaného, jenž má ‚elegantní‘ domácnost a křesťanskou služku, od které si nechá nadávat ‚smradlavých‘?“). Na závěr je antisemitismus výslovně odsouzen jako „blbý“, ovšem řazením argumentů Neumann implikuje, že pravým zdůvodněním jeho výskytu ve společnosti není náboženská odlišnost minority, ale onen – jakoby nevyhnutelný – „estetický“ pocit cizosti tváří v tvář „zvrhlému židovskému typu“ („Jen slepý a hluchý může říci, že český antisemitism je náboženský. Blbý je, to ano, protože náš křesťan stejně zbaběle vládne a stejně mizerně vykořisťuje jako žid. Jen ten zvrhlý typ mu chybí, před nímž člověk uvědomuje si se zbytečnými vztahy svůj antisemitism – estetický.“).

Do Neumannova textu vstupuje dvakrát i sám Gellner. Poprvé při zaštitění vlastního textu oblíbenými figurami mnohých xenofobů, kteří chtějí sami sebe představit jako ty, kdo vidí nepředsudečně – na důkaz vlastní nepředpojatosti autor odsoudí chyby vyčítané kolektivu jiných u vlastní skupiny (viz Neumannovy, nutno dodat, v textu zcela neústrojně zapojené vsuvky: „/O domácích křesťanech mluvím také./“ a „/Domácí křesťané mají tyto otázky také./“) a přihlásí se k některým vybraným z těch, kdo jsou příslušníky odsuzované skupiny – Neumann se přátelsky hlásí ke dvěma Židům mezi anarchisty olšanské vily, tj. zřetelně, byť nejsou přímo jmenováni, ke Gellnerovi a Leu Freimuthovi, ani u nich si však neodpustí přidání urážlivého postponovaného atributu navázaného na židovský původ („*Mohl bych upřímně říci, že jsou [tj. Židé obecně – pozn. L. K.] mně dokonce protivní, nesnesitelní, kdybych... kdybych neznal dvě příliš mně milých hochů, pochodicích z té již tak dokonale zpanchartělé rasy.*“).

Podruhé je citována Gellnerova báseň s incipitem Sobota, myslím, byla snad... (byla zařazena jako číslo XII do Gellnerovy druhé sbírky *Radosti života* /1903/). Tato báseň tvoří jakýsi lyrický pandán ke Gellnerově článku Židovská otázka v tom smyslu, že i zde jde – byť s větší nadsázkou a tudíž daleko „zábavněji“ – o zachycení koncentrovaných prvků židovského stereotypu – k nim patří např. motivy využívání vlastní obchodní obratnosti, bankéř Rotschild jako ztělesnění židovského kapitálu a politického vlivu, vydělávání na pojistných podvodech, etická bezskrupulóznost a manipulace mocenskými silami skrze peníze. Pasáž o „heslech pokroku a svobody, jež možno zneužít“ pak přebírá figury antisemitské rétoriky namířené proti sociální demokracii. Ta byla dobově často představována svými politickými konkurenty jako hnutí ovládané Židy v pozadí – v tomto ohledu byla dobře využitelná především osoba předsedy rakouské sociální demokracie Viktora Adlera, jenž byl židovského původu; jeho snaha o udržení strany mimo nacionální konflikty byla z českých národních pozic hodnocena jako podpora německého nacionalismu a z pozic antisemitismu pak jako další doklad mezinárodních propojení předpokládaných židovských tajných struktur v pozadí, jež měly usilovat o moc nad společností (a z pozic antisemitismu nacionálního politického proudu pak invektivy obojího druhu pochopitelně splývaly).

Sociální demokracie představovala směr anarchistům mezi politickými stranami vůbec nejbližší, dobově šlo o stále úspěšnější a etablovanější sílu, která přebrala na levé straně politického spektra rozhodující iniciativu, ovšem právě ideová blízkost a zároveň diametrálně odlišný názor na způsoby prosazování vlastních požadavků způsobovaly ostré vymezování anarchismu – jež mohlo skončit i u přebrání rétoriky zcela „neanarchisticky“ národovecké (a antisemitské) – srov. např. Neumannův náhled vyslovený jinde, že socialistické hnutí je „v područí německého a německo-židovského socialismu“.⁴¹

Po uveřejnění Neumannova článku reagoval *Rozvoj* zařazením své odpovědi do nesignovaného delšího textu *Klasobraní ze žurnalistiky*.⁴² Pro sledování antisemitismu na stránkách jiných českých periodik bylo v *Rozvoji* typické, že jsou zde v takto zaměřených rubrikách často citovány i velmi dlouhé pasáže z textů protižidovsky zaměřených, přičemž velmi často redakce ani nepřipojuje nijaký výrazněji emotivní odsuzující komentář – jako by nechávala navršené předsudky, aby se znemožnily samy. Tentýž postup je použit i zde, autor článku vybírá k citaci ty pasáže, které jsme výše nazvali „vyslovením silné negativní emoce k Židům jakožto celku“. Porovnáním Neumannova textu a *Klasobraní ze žurnalistiky* snadno zjistíme, že redaktor *Rozvoje* za účelem vystihnout a zhustit do co nejkratší citace zjevnou antisemitskou tendenci sledovaného článku koncentruje ta nejradikálnější Neumannova tvrzení a pro větší účinek i zjednodušení je juxtaponuje do vět, jež se ovšem v původním textu v tomto znění nevyskytují (na tuto skutečnost patrně později naráží Gellner, když reprodukuje údajné Mariovy (tj. Neumannovy) názory, že židovští klerikálové v polemickém zápalu citují své protivníky stejně manipulativně nepřesně jako klerikálové katoličtí⁴³). Vedle toho se pak *Rozvoj* již jen dovolává soucitu pro odstrkované (postava „Žida z podloubí“) a chudé a nemocné haličské Židy směřující do Karlových Varů. V Neumannově figuře „opejzeného tvora na cestě do Karlových Varů“ rozeznal *Rozvoj* správně narážku na cestování již na první pohled tradičním oděvem i úpravou účesu nápadných chudých Židů z Haliče,

⁴¹ Brutus [= NEUMANN, Stanislav Kostka]: Třídní morálka. *Nový kult* 2, 1904, č. 2, s. 55–58, cit. s. 56.

⁴² *Klasobraní ze žurnalistiky*. *Rozvoj* 1, 1904, č. 22, 26. 5., s. 5, nesignováno.

⁴³ „Mariovo svědomí se nerozlítoštělo. Počal zcela suše vykládati, že židovští klerikálové vyznají se lépe v sprostotě než v polemice jako katoličtí klerikálové a že zrovna tak rádi špatně citují. (Ach, přáteli, což pak necítíš, že není tak lehké pro něžnou duši, která neztratila jemnost náboženského cítění, aby všechnu tvou nespravedlnost odhalila před očima boha i lidí!)“ – GELLNER, František: Židovská otázka. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 3, 10. 6., s. 53–55.

nemocných nejčastěji diabetem, již v Karlových lázních obvykle pobývali v dobročinných zařízeních a na zajištění pobytu si nezřídka přilepšovali žebrotou.

Gellner svou odpověď *Rozvoji* na obranu Neumanna začíná jízlivým ironizováním právě tohoto požadavku na soucit s trpícími, empatii čtenáře odvrací tím, že zařazuje chudé židovské nemocné do stejné skupiny trpících, jako jsou státní úředníci s hemeroidy a policejní konfidenti, kteří mají kuří oka.⁴⁴ Jak jsme již připomínali, překvapivé výčty patřily do arzenálu Gellnerových účinných prostředků satiry, sémanticky heterogenní prvky zahrnuté do stejné množiny narušují v jeho textech čtenářská očekávání obvyklých kontextů. Tak je s výčtem pracováno i v tomto případě, navíc tento výčet také pomáhá upozornit na určitou emocionální manipulaci *Rozvoje*, ovšem zároveň vede čtenáře ve výsledku k zavržení jakékoliv emoce vůči zmiňované skupině.

Zbytek textu co do použitých motivů naopak nijak nápaditý není, v zásadě jde o seřazení dosti obvyklých a dobově hojných antisemitských figur. Zmíněna je tak ziskuchtivost jako motivace aktivity Židů; zdůrazněny jsou stávající úzké vztahy skupiny („*kmenová souvislost*“) v kombinaci s hrozbou vzniku hospodářské organizace kdesi v pozadí, která by na tyto vztahy navazovala (tyto tendence jsou přisouzeny sionistům); asimilace je prezentována jako pouhá zástěrka mající získat důvěru majority, její skutečné motivace jsou údajně opět obchodního rázu; stejně tak pouhou přetvářkou je podle Gellnera liberální rétorika, neboť lpění na vlastní církvi je vnímáno jako důkaz konzervativnosti.

Nic z právě doloženého výčtu motivů by ovšem zbaveno nadepsání jména autora samo o sobě nepřineslo moment zásadního překvapení a z něj plynoucí provokaci (jež jsou pro způsob stylizace Gellnerových textů tak typické), vždyť jde o dobově konvenčně ustavené prvky antisemitské publicistiky – překvapení a provokace zde tkví pouze v *autorské pozici mluvčího židovského původu*, od nějž je *neočekávané* slyšet typickou antisemitskou rétoriku. Patrně nejnápadnější je to

---

⁴⁴ Není náhoda, že Neumann „*opejzeného tvora na cestě do Karlových Varů*“ používá jako jeden z příkladů ztělesnění židovských nectností, ačkoliv (a i to je v jeho výroku výslovně přítomno) jediný letmý kontakt, do něhož velmi pravděpodobně mohl s takovým vejít, se odehrával na nádraží. Na haličských ortodoxních Židech je totiž ona cizost cizího na první pohled patrná, i přes jejich faktickou minimální přítomnost v českém prostředí se tak na tuto zkušenost lze u čtenářů odvolat. I proto z téhož obrazu těží ve svém textu též Gellner – navíc v rámci psychologických procesů obecněji platných ve fenoménu sebenenávisti západních asimilovaných Židů byla projekce vlastní úzkosti do na první pohled nápadného židovství východního jevem hojně zastoupeným. – Srov. GILMAN, Sander L.: *Jewish Self-hatred. Anti-Semitism and the Hidden Language of the Jews*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore – London 1990, s. 106–107, 138.

v závěrečných tezích textu, kde Gellner vynáší dobový trumf nejvyšší emotivní síly v rámci antisemitského psaní, a sice obvinění z rituální vraždy. Tento motiv se stal na konci 19. století pro svou emocionální sílu užitečným nástrojem politické mobilizace, zvláště u těch, kteří jinak o politiku jeví jen malý zájem.⁴⁵ Jde o motiv s dlouhou tradicí, sahající do středověku, který sice většina intelektuálů přelomu století považovala za tmářskou legendu, jenž ale k jejich nepříjemnému překvapení silně rezonoval v české společnosti, v jednotlivých konkrétních případech násilných smrtí (zabití Anežky Hrůzové v Polné je mezi nimi jistě nejznámější, ale nešlo o případ jediný) jako výsledek složitých interakcí místních obyvatel a jejich podání lokálního zločinu, úřadů, médií a politiky, respektive antisemitské propagandy některých politických stran.⁴⁶

Vzhledem ke Gellnerově autopsii ze židovského rodinného zázemí je dle mého soudu obtížně myslitelné, že by v rituální vraždu mezi českými Židy skutečně a zcela vážně z hloubi své duše věřil, to ovšem na skutečnosti, že s ní ve svém textu bez signálu jakékoliv autorské distance operuje jako se synekdochou implikovaných tajně páchaných hříchů židovských náboženských fanatiků, nic nemění. K vysvětlení tohoto paradoxu si dovolím znovu ocitovat Alexeje Mikuláška a jeho závěr, že to, co se jeví jako rétorické projevy antisemitismu, je třeba chápat především jako „*historicky zvýznamněné šifry, symboly, projev jakéhosi metaforicko-abstraktního jazyka s vlastní sémantikou*“.⁴⁷ Plně se totiž ztotožňuji se s tím, že jde o komplikovanou sémantickou hru (jakkoliv možná samým Gellnerem a Neumannem ne ve všech vrstvách zcela reflektovanou), v níž se hraje o sémantické obsahy a také o symbolická vítězství. Směr tohoto

---

⁴⁵ „Propagandistická atraktivnost pověry o rituální vraždě spočívala zajiště i v tom, že se nešířila pomocí racionální argumentace, ale skrze obrazy a symboly, jimiž vyvolávala pocit ohrožení a ukazovala nepřítele, který potajmu působí uvnitř národní pospolitosti.“ – FRANKL, Michal. „Emancipace od židů“. *Český antisemitismus na konci 19. století*. Paseka, Praha 2007, s. 296.

⁴⁶ „Přijetí teorie rituální vraždy na lokální úrovni bylo zpravidla zásadním předpokladem rozšíření tohoto obvinění: místní obyvatelé se snažili nevysvětlitelnou vraždu nebo zmizení vysvětlit a racionalizovat na základě tradičních interpretačních schémat. Známa fakta o případu se tak postupně skládala v příběh o rituální vraždě křesťanské dívky či křesťanského chlapce. Je napínavé pozorovat, jak se v průběhu formulování tohoto obvinění místní obyvatelé „rozpomínají“ na důkazy, které doplňují chybějící články v konstrukci židovské rituální vraždy. V první fázi formulování obvinění je pak velmi důležitý postoj místních orgánů a vyšetřovatelů a především skutečnost, zda akceptují lidová obvinění za základ vyšetřování. Antisemitská propaganda politických stran však na druhé straně vznik těchto obvinění podporovala a antisemitské články v tisku legitimizovaly jejich formulování na lokální úrovni. Lokální předsudky a politický antisemitismus se tak v případech obvinění z rituální vraždy vzájemně posilovaly.“ – Tamtéž, s. 275.

⁴⁷ MIKULÁŠEK, Alexej: *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století. Teoretická a historická studie*. Votobia, Praha 2000, s. 93.

symbolického střetu bych ale viděla jinde než Mikulášek,⁴⁸ a sice především v zápolení o to, komu mezi radikálními politickými proudy náleží prvenství v kategoriích, jimž přináležela dobová označení „svobodomyslnost“⁴⁹ a „pokrokovost“ – vzpomeňme znovu skutečnosti, že útok *Nového kultu* je původně zdůvodněn Neumannovým popuzením nad sjezdem českého pokrokového Židovstva, respektive nad tím, že si někdo stavící do centra svého zájmu náboženství dovolí zároveň sám pro sebe používat adjektivum „pokrokový“.

Gellnerovo zacházení s motivem rituální vraždy spěje k překvapivé pointě textu: autor proklamuje připuštění možnosti její existence za znak své *skutečné svobodomyslnosti*, a to ve smyslu volnosti vlastního smýšlení, jemuž autor zdánlivě předem nevytyčí meze. Tím, že Gellner vůbec bere do diskuse rituální vraždu jako objektivní realitu, skutečně překračuje hranici, jež se pro příslušníka židovské minority jeví jako – čistě ze sebezáchovných důvodů – nepřekročitelná a čistě z tohoto hlediska lze tento typ uvažování opravdu chápat jako svého druhu „mimořádný“, byť je jeho mimořádnost opřena zejména o to, že verifikaci vlastní teze objektivně zjistitelnými skutečnostmi ponechává zcela mimo hru. Jako zcela stejný typ záměrně „nonkonformního tvrzení“ je podle mého soudu třeba vidět i Gellnerovo údajné opakované ústní vyjádření o pogromech jako řešení problému židovské asimilace, jež připomíná z pozdějšího období Arnošt Heinrich: týká se stejné provokativní pózy a překračování týchž hranic, i zde je nepřístojnost výroku násobena skutečností vlastního původu. Celý paradox argumentu rituální vraždou jako důkazu nonkonformnosti vlastního uvažování lze také lépe chápat, čteme-li jej na pozadí aktuálního odporu *Nového kultu* k realistům a na pozadí

---

⁴⁸ Ten jej spatřuje, jak jsme již výše uvedli, především na rovině sociálních rozporů (my proletáři versus kapitál, najmě ten spjatý s Židy) a na rovině střetu o dominanci náboženství nad životní každodenností (kategorie fanatického rabinismu jako příklad klerikalismu versus náboženství zavrhuující mluvčí): „*Označujeme-li tyto projevy jako (radikální) antisemitismus, nelze přehlížet, že rozlišují autoři zásadně mezi MY (v Neumannově případě k třídně vymezenému MY přistupují logicky, židovští proletáři) a ONI (např. židovský kapitál, obchod, fanatický rabinismus jako staronová forma klerikalismu u Gellnera).*“ – Tamtéž.

⁴⁹ Substantivum je odvozené od adjektiva svobodomyslný (tj. český překlad výrazu „liberální“) ve významech „svobodně myslící“ či „usilující o svobodu myšlení“, což jsou významy, v nichž se dané slovo běžně používalo, stranou je naopak na stránkách *Nového kultu* ponechán význam „snášenlivý k jinému smýšlení“. Popularitu obou adjektiv a jejich politické konotace ve smyslu obecného odporu proti konzervativismu dosvědčí jejich frekvence v dobových názvech politických stran (srov. Národní strana svobodomyslná, Radikálně pokroková strana /a později Státoprávní pokroková strana/, Česká strana lidová pokroková i Lidová strana pokroková na Moravě).

hilsneriády a osamoceného Masarykova boje proti antisemitismu právě ve jménu svobodomyšlnosti a nepředsudečného mínění.

Zdůrazněme ovšem: tato obšírná vysvětlení Gellnerových (a částečně i Neumannových) textů jinými, na první pohled skrytějšími propagandistickými cíli nic nemění na tom, že je k těmto cílům využito antisemitských argumentů a Gellnerův ani Neumannův text proto antisemitskými projevy být nepřestávají. U Gellnera a jeho textu tak jde v první řadě o skandální provokaci, jejíž etické konsekvence zůstaly naprosto – mírně řečeno – nepromyšleny.

Přesně v tomto duchu jeho text zhodnotila reakce *Rozvoje*:

*Každý svobodomyšlný a pokrokový člověk může sice všemu věřit a vše pokládati za pravděpodobné, ale poctivý člověk bude o tajných zločinech mluvit jen tehda, když bude mít toho důkazy. Že pan Gellner takto píše, ač ví, že právě jeho jako Semity budou se dovolávat tmáři jako autority a bojovat tím i proti židovským revolucionářům, kteří jedině nalezní milosti v jeho očích – to o dobrém srdci nesvědčí.*⁵⁰

Gellnerem uváděné výčitky vůči židovské minoritě (touha po světové nadvládě, náboženský konzervativismus navenek maskovaný liberalismem, rituální vražda) *Rozvoj* odkazuje do říše předsudků s poukazem na to, že je Gellner neopírá o žádná historická nebo soudobá data, že zkrátka neuvádí žádný důkaz pro vlastní tvrzení. Vedle toho pisatel připomíná, že tato obvinění nejsou Gellnerovými vlastními originálními tezemi, ale že je pouze z předem ustaveného repertoáru „po jiných opakuje“. K otázkám navázaným na sociální oblast pak redaktor *Rozvoje* glosuje, že hranice třídní příslušnosti se s těmi náboženskými nekryjí.

Stručné a bryskní polemické reakce se Gellnerův text dočkal i na stránkách tribuny, která reprezentovala většinové českožidovské hnutí, tj. *Českožidovských listů*. Anonymní autor i zde hodnotí Gellnerův výpad jako naprosto nepřipadnou provokaci mimo racionalitu a připomíná Gellnerovi to, co by mělo být jeho provokacím brzdou (a také snad to, co se jako problematické na nereflektovaných úrovních Gellner pokouší popřít), totiž jeho vlastní původ. Skrze tuto argumentaci původem je vedeno i ironické uklidnění, při němž autor i s úroky vrací Gellnerem použitá stereotypní klišé o soudržnosti etnika, tentokrát však – ne bez škodolibosti – do této soudržnosti zahrnuje rovněž Gellnera samotného:

---

⁵⁰ Nový kult. *Rozvoj* 1, 1904, č. 26, 22. 6., s. 5, nesignováno.

*P. Gellner může spáti bez obavy; nestane se mu ničeho, neboť polehčující okolností jest, že tento kousek spáchal právě p. Gellner. Nemusí však tento náš soukmenovec na svůj výplod býti nijak domýšlivým, prozradil jím jen kus ghettového Žida v sobě, neboť kousek jeho upomíná silně na to, co Židé označují zajisté i jemu známým slovem – chucpe.*⁵¹

V krátké polemice listů českožidovského hnutí s *Novým kultem* o „židovské otázce“ představuje tento krátký text poslední slovo. Nedlouho nato odjíždí Neumann do Vídně, skupina kolem olšanské vily se zvolna rozpadá, někdejší přátelé z řad anarchistické bohémy se přesouvají jinam a také Gellnerovy publikační výstupy na stránkách *Nového kultu* ustávají. V následujícím období tvorby Gellner nemá načas větší nutkání se k otázkám židovské minority vyjadřovat.

---

⁵¹ Anarchista, Žid a básník. *Českožidovské listy* 10, 1904, č. 13, 1. 7., s. 4, nesignováno.

3.3 Antisemitismus v Lidových novinách

Protižidovská rétorika v Gellnerově tvorbě znovu ožívá až v souvislosti s jeho angažovanou tvorbou pro *Lidové noviny*, a to zejména od jara roku 1912 dále, nejčastěji v souvislosti se satirou mířící na figuru, jež je pro Gellnerovu satirickou tvorbu brněnského období v sekundární literatuře považována za naprosto typickou, tj. pátera Šrámka.⁵²

Jan Šrámek byl pozdější zakladatel Československé strany lidové a ministr několika prvorepublikových vlád, už v předválečném období ovšem patřil k výrazným osobnostem politického katolicismu na Moravě. Zakládal moravské křesťanskosociální hnutí, byl činný v katolickém spolkovém životě (stál mj. u počátků katolické tělocvičné jednoty Orel). Za křesťanskosociální stranu na Moravě byl v letech 1906–1918 poslancem Moravského zemského sněmu a v letech 1907–1911 poslancem Říšské rady ve Vídni. Coby představitel politického klerikalismu byl častým terčem kritiky *Lidových novin*, dlouho ovšem pouze jako jeden z řady politických soupeřů moravské Lidové strany pokrokové, jejíž stanoviska *Lidové noviny* hájily. Situace se změnila na jaře roku 1912, kdy v Brně začal vycházet deník *Den* jako politický orgán křesťanskosociální strany na Moravě. Zakladatelem a duchovním otcem listu byl právě Jan Šrámek, který tak hrál podobnou roli jako Adolf Stránský v souvislosti s *Lidovými novinami*. Od

---

⁵² „Monsignore Šrámek se stal symbolem přímo protilidové a protinárodní církevní politiky. [...] Podobizny z Gellnerovy ruky působí moc málo lichotivě. Běda tomu, koho si vezme na mušku jeho ostré pero. To by potvrdil nejlépe páter Šrámek! Monsignora Šrámka totiž Gellner povýšil přímo na symbol. ‚Šrámkoviny‘ předvádějí tohoto ‚malého Koniáše‘, jak ho Gellner s oblibou tituluje, ve všech podobách. [...] Nevyčerpatelné varianty si vymýšlí Gellnerova podrážděná fantazie.“ – SKARLANTOVÁ, Jana: O Gellnerovi kreslíři. In GELLNER, František: *Radosti života*. Ed. Bohumil Svozil. Československý spisovatel, Praha 1974, s. 123–133, cit. s. 131. (S odvoláním na Skarlantové studii totéž tvzení též in GABRIELOVÁ, Bronislava – MARČÁK, Bohumil: *Kapitoly z dějin brněnských časopisů II*. Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, Brno 2003, s. 21.)

„Gellnerova veršovaná satira v letech 1913–14 se stále víc soustřeďovala ke konkrétním politickým událostem v Brně a v boji politických stran nejčastěji namířila na představitele českého klerikalismu Msgr. Šrámka.“ – BURIÁNEK, František: Gellner satirik. In kolektiv autorů: *O české satíře. Sborník statí*. Ed. František Buriánek. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1959, s. 229–258, cit. s. 258.

„Jeho satiry, které doprovázel vlastními kresbami, staly se tehdy velmi populárními v širokých lidových vrstvách. Útočil jimi na Rakousko-Uhersko, na germanizaci, útočil na zbahnělou českou politiku, na mladočechy, na klerikály, z nichž speciálně měl na mušce jejich moravského představitele Šrámka, se zcela zvláštní silou útočil na sociální demokraty, útočil na velmoci, které chystaly válku a sháněly spojence.“ – KUNDERA, Milan: Františku Gellnerovi. In GELLNER, František: *Básně*. Ed. Milan Kundera. Československý spisovatel, Praha 1957, s. 7–26, cit. s. 25–26.

této chvíle se kritické zacílení *Lidových novin* na Šrámka výrazně stupňuje, přičemž odmítání této konkrétní politické osoby je neoddělitelně spojeno s celkovým polemickým vyhocením vůči celé tiskovině *Den*.

V zájmu spravedlnosti je třeba říci, že *Den* nezůstával v odpovědích *Lidovým novinám* nic dlužen, a roztočilo se tak kolo vzájemného osočování, interpretací počínání oponentního listu a následného dementování těchto interpretací ze strany původně interpretovaného aktéra. Nelze přitom říci, že by ve vzájemném střetu šlo o konkrétní kauzu, předmětem sporu obou deníků se mohlo stát (a také se v praxi stávalo) téměř cokoliv, o čem jeden z nich referoval.⁵³ Ačkoliv se tak nedá mluvit v pravém slova smyslu o polemice (nejednalo se o jednu konkrétní kauzu), nepochybně můžeme mluvit o nastolení polemického diskursu, při němž vlastně vůbec nešlo o střet jednotlivých mínění ke konkrétním společenským a politickým problémům a jejich argumentaci, ale o střet postojů a světonázorů, jež se z tábora protivníka jevily jako nepřijatelné a ohrožující. Na rovině praktické pak sledujeme politický boj o voliče, ale také o čtenáře, a ovšem hlavně o platícího čtenáře. Čím víc se přitom redakce jednoho deníku snažila „porazit“ deník jí protivný, čím víc se snažila ovládnout pole interpretace celé výměny,⁵⁴ tím se stávala pozornějším čtenářem textů svého soupeře⁵⁵ (pozornějším nikoli ve smyslu „chápavějším“, ale ve smyslu „ostražitějším“ a „detailnějším“ – redakce si tak vzájemně bedlivě sledovaly mj. i rubriku inzerce⁵⁶). Tím častěji pak také přinášela parafráze, či přímo velmi dlouhé citace oponentových textů.

⁵³ Instruktivní jsou v tomto směru např. „zásadní“ názorové rozepry svedené oběma listy nad některými událostmi černé kroniky. Zprávu o místní infanticidě neváhaly *Lidové noviny* vztáhnout do svého antiklerikálního diskursu, připomenuly čenstochovské události (viz kapitola pátá této práce) a celkovou „pokryteckou morálku“ podporovanou církví (vše přitom bylo založeno na argumentu, že matka dítěte se prý před vraždou pomodlila); *Den* naproti tomu vyrukoval s tvrzením, že matka byla známá coby svobodomyšlná ctitelka volné lásky. Listy se – zhruba s podobně relevantními argumenty – střetly např. i v souvislosti s komentářem ke ztroskotání Titaniku.

⁵⁴ „[...] interpretace je v polemice chápána především jako kontrola smyslu [...]“ – HOMOLÁČ, Jiří: Polemika jako žánr (Na materiálu šaldovském). *Česká literatura* 46, 1998, č. 3, s. 236–267, cit. s. 252.

⁵⁵ „Tvrzení, že polemika je metatext, jistě není překvapivé, je ale třeba říct, že polemický text není jen textem o jiném textu, ale také o mém (předchozím či současném) textu a o polemice a jejích pravidlech.“ – Tamtéž.

⁵⁶ „Macochoy na Moravě vidí **gumový** orgán lidovo-pokrokový. Breptá cosi o ‚jakémisi kaplanovi‘, který ‚kdesi‘ zbil svého faráře a hospodyni. Tak vypadá počestný způsob lidovecké žurnalistiky, která je ve své sprostotě právě tak pružná, jako její **gumové zboží** [...] [v obou případech zvýraznila L. K.]“ – *Den* 1, 1912, č. 5, 8. 3., s. 2. Text naráží na hojnou inzerci prezervativů na stránkách *Lidových novin*, v inzerátech na tento typ zboží bylo obvykle výrazně vysazeno právě adjektivum „gumový“.

Pokud však jde ryze o kategorii „zábavnosti“ celého vzájemného přetahování, měly *Lidové noviny* nesporně výhodu právě v angažmá Františka Gellnera, jeho schopnosti shrnout výhrady domovského listu do veršovaných zkratk a zesměšnit karikaturní figurkou pátera Šrámk, zobrazeného často v dosti nedůstojně absurdních situacích, nejen přímo jeho osobu, ale i celý jím zastupovaný politický směr (v textech *Lidových novin* začala načas do značné míry osoba Jana Šrámk fungovat jako zástupný znak pro veškerý politický klerikalismus). Oba listy při své konfrontaci sahají k obdobné míře expresivity i k množství eticky značně problematických argumentů.

Pokud bychom měli do výše nastíněných souřadnic vzestupu antisemitismu na české politické scéně někam zařadit názory vyjadřované na přelomu první a druhé dekády 20. století na stránkách listu *Den*, je třeba zde tištěné projevy hodnotit jako jednoznačně antisemitské.⁵⁷ V pozadí této rétoriky stojí organické pojmání národa: Žid je zde trvale přítomen jako nepřítel národního organismu, který je před ním třeba hájit. Ztělesněním tohoto cizorodého a nebezpečného prvku v národě se potom na stránkách *Dne* stává Adolf Stránský, jenž je opakovaně coby politický odpůrce a ústřední postava konkurenčního listu denunciován, a to vždy s odkazem na svůj židovský původ.⁵⁸ Tyto články mohou zároveň sloužit jako výmluvný příklad přístupu antisemitského světónázoru ke konverzi (Stránský konvertoval ke katolické víře r.

---

⁵⁷ Politický katolicismus jakožto výrazný politický směr předválečné a meziválečné politiky českého prostředí a zejména Moravy a především Jan Šrámek jakožto jeho výrazný a významný představitel se v posledních letech – po období, kdy to z politických důvodů nebylo možné, dočkali zasloužené pozornosti, Šrámek sám zejména v pracích historika Pavla Marka (srov. *Jan Šrámek. Kněz, státník, politik*. Ed. Pavel Marek. Moneta-FM, Olomouc 2004; týž a kol.: *Jan Šrámek a jeho doba*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2011; KONEČNÝ, Karel – MAREK, Pavel – TRAPL, Miloš: *Politik dobré vůle. Život a dílo Msgr. Jana Šrámk*. Vyšehrad, Praha 2013). Protižidovská rétorika tohoto proudu však stojí zcela stranou této obnovené pozornosti, respektive je okrajově reflektována s převzetím dobové nacionální optiky.

⁵⁸ Srov. např.: „*Pan dr. Adolf Stránský se vzteká na Den. To nás ovšem náramně těší. Když se pan dr. Stránský zlobí, rozumí se samo sebou, že po židovsku prská, slintá a nadává nejen Dnu, ale také posl. Šrámkovi, jak jen pan dr. Adolf Stránský dovede nadávat. To nás ještě více těší, protože je to důkazem, že mu Den, ač vyšlo teprve pět čísel, již – ,leze za nehty‘. – A to je velmi dobré znamení pro – nás a naše snahy po očistě Moravy. [...] Ale musíme s čtenáři svými také sdělit, proč se Stránský tak rozzuřil, či vlastně, co zrodilo se v jeho bujně, orientální fantazii, povzbuzené strachem, že by mu mohl Den tak trochu – pokazit kšeft.*“ – Pan dr. Adolf Stránský se vzteká na Den. *Den* 1, 1912, č. 5, 9. 3., s. 2, nesignováno.

„*Jak dlouho ještě bude trpěn požidovštělý tisk [míněny Lidové noviny – pozn. L. K.] v rodinách? Krysa požírá jedovaté vnaidlo. A my otravný jed bychom ještě platili a byli horší než ty krysy? Jak dlouho budou krmiti židovští šmoci lid mlátem svých kloak? [...] Vzbudíme se? Vzmůžeme se? Postavíme se na vlastní nohy? Zachráníme svoji čest? Je čas nejvyšší!*“ – Židovské knify. *Den* 1, 1912, č. 5, 8. 3., s. 2, nesignováno.

1885, ve svých třiceti letech):⁵⁹ nikdy není považována za upřímný obrat, ale jen za povrchní oportunní nátěr, jenž má většinovou společnost pouze ošálit a ukonejšit její ostražitost. Srov. například antisemitskou invektivu *Dne Židovské knify*, mířící na *Lidové noviny* a zejména – sice nejmenovaně, ale zřetelně – na konvertitu Stránského a jeho jakoby „nesmazatelné“ židovství:

*Židé jsou všude stejní, ať nekřtění, nebo křtění. Kšeftují vším možným: železem, peřím, kůžkami, krátkým zbožím. Na Moravě také si zařídila známá židovská firma výtečný obchod lidským rozumem a dobře se jí daří. Lidé, kterým vybrali mozek, plní si hlavy novinářským trusem, zabaleným do pokrokového kornoutu. [...]*⁶⁰

O pozorném polemickém čtení konkurenčního listu, o kterém jsme se zmiňovali výše, svědčí i Gellnerova ilustrovaná báseň Poučné čtení čili Jak se to stalo,⁶¹ v níž Gellner činí posměšnou narážku na citaci právě tohoto článku *Dne*:

[...]

Kromě politiky teologie

obor pátera Šrámka taky je.

Znamé je jeho rčení:

„Po Židech nic není,

ať jsou nekřtění, nebo křtění.““

[...]

Lidové noviny oproti tomu stály na stanovisku českožidovské asimilace. Zároveň ale Lidová strana pokroková při svém nacionálním boji proti německým liberálním honoračním vrstvám moravských měst poměrně běžně, a v intencích moravských poměrů národního boje o radnice vlastně už „tradičně“, ⁶² hrála s emocionální židovskou kartou, jež měla potenciál mobilizovat voliče nižších

⁵⁹ „I když katoličtí antisemité nemohou zpochybňovat náboženskou platnost konverze jako takové, zpochybňují však často její společenskou platnost a možnost rychlého zrovnoprávnění konvertitů. Židé se konverzí mohou stát křesťany, ale nikoli automaticky plnoprávnými členy českého katolického národa.“ – FRANKL, Michal: „*Emancipace od židů*“. *Český antisemitismus na konci 19. století*. Paseka, Praha – Litomyšl 2007, s. 148.

⁶⁰ Židovské knify. *Den* 1, 1912, č. 9, 13. 3., s. 2, nesignováno.

⁶¹ GELLNER, František: Poučné čtení čili Jak se to stalo. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 81 (*Večery*, č. 12), 23. 3. (ráno), s. 96.

⁶² K boji o radnice moravských měst a roli, kterou přitom hrála antisemitská rétorika a také bojkoty židovských obchodníků, viz FRANKL, Michal. „*Emancipace od židů*“. *Český antisemitismus na konci 19. století*. Paseka, Praha 2007, s. 168–190.

středních vrstev. Běžně se tak zde operuje s obrazem němčícího Žida jako nepřítele,⁶³ případně židovského kapitálu jako cizorodého prvku, kterému je třeba učinit přítrž.⁶⁴ K posílení tohoto dojmu začíná pracovat svými karikaturami také Gellner, a to za využití dobových karikaturních konvencí z nejkonvenčnějších: např. v sérii nazvané Šrámkovina nechává vzteklého černého psíka coby metaforu listu *Den* spřátelit se s Němcem (zcela v souladu s dobovou konvencí je jeho národní příslušnost signalizována krátkými kalhotami a dlouhou špičatou čapkou) a Židem (znázorněn opět konvenčně jako dobře oblečený, s cylindrem a charakteristickým nosem); v karikatuře Brněnští vlnobaroni, jež byla komentářem k *Lidovými novinami* podporovanému stávkovému hnutí za vyšší mzdy v brněnských textilkách, si Gellner nechal záležet na zdůraznění přehnaně „semitských“ rysů tváří továrníků (velké nosy jsou zkombinovány s otylostí figur, jež implikuje hamižnost⁶⁵).

Klerikálové jsou běžně listem obviňováni ze spolupráce s německými Židy při volbách do místních samospráv, což se naprosto neoddiskutovatelně považuje za projev zrady na národním kolektivu, „hanebného spolčení se“ s německými Židy, a zároveň je listem prezentováno jako odhalení jakési „pravé tváře“ klerikálních politiků. Srovnejme například:

P. Šrámek se tedy na Židy zle strojí! Ovšem jen v Huynově plátku [tj. ve Dnu; Pavel Huyn byl v daném období brněnským biskupem – pozn. L. K.], nikoliv ve veřejném působení. Nedávno konaly se obecní volby v Kroměříži

⁶³ Srov. jeden příklad za mnohé texty, v nichž „německý Žid“ figuruje jako strašák čtenářů a prostředek denunce politického protivníka, zde konkrétně klerikálních politických sil: „*Ten úpadek národní práce a kázně [...] přivodili právě klerikálové, kteří po leta již pracují jen pro svou stranu a nic jiného [...]. A klerikálové i jinak v národním ohledu demoralizují lid. Místo národní očisty spojili se v celé řadě míst – naposledy v Kroměříži – s Němci, s německými Židy k obecním volbám a dali jim zastoupení na radnici.*“ – Nový objev P. Šrámk. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 106, 19. 4. (odpoledne), s. 1, nesignováno.

⁶⁴ Srov. např. toto kritické vyjádření *Lidových novin* k údajnému zisku, který z redakcí opovrhovaného eucharistického kongresu ve Vídni měli mít židovští obchodníci: „*Možno říci, že čeští lidé nechali v těchto dnech ve Vídni dobrého čtvrt milionu! Komu? Vídeňským křesťanským sociálům a židům, kteří svorně eucharistický kongres si libovali, protože svorně z něho měli obchody.*“ – Promoklá černá armáda ve Vídni. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 255, 16. 9. (odpoledne), s. 1, nesignováno.

⁶⁵ Ta je zdůrazněna i tím, že skupina je zachycena při jídle a pití, ve dveřích stojícímu nuznému dělnictvu je určen komentář: „*Naplatíme se dost na německé divadlo a přelejvárny! Budeme ještě platit své dělníky!!*“ – GELLNER, František: Brněnští vlnobaroni. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 225 (*Večery*, č. 33), 17. 8. (ráno), s. 256. Tato kresba jako celek využívá relativně malé míry karikaturní zkratky (Gellner tak postupoval často hlavně v těch případech, když chtěl do výjevu obsadit figury kladných hrdinů, zde jsou jimi dělníci) a má působit dojem kresby „téměř realistické“, o to „objektivněji“ ovšem klišé použité k vystižení fyziognomie „židovských velkokapitalistů“ na diváka působí.

a při nich zvítězila Šrámkova strana pomocí německých Židů. Hyunův plátek přinesl tehdy o tom jásavý článek a nesmírně si liboval, že Němci a Židé svorně volili s křesťanskou sociální stranou. V Uh. Hradišti stalo se podobně a Hyunův plátek se bojí, aby volby nebyly rušeny. V Uh. Brodě před lety pracovalo české obyvatelstvo k národní očistě města. Když pokrok byl už všude patrný, dohodli se tamní němečtí Židé s klášteřem a zorganizovali k obecním volbám klerikální stranu proti vládnoucí straně. Klášter, spojený s německými Židy, zvítězil a od té doby na radnici v Uh. Brodě svorně vládnou národní katolíci, čeští křesťanští sociálové a němečtí Židé. Šrámkovi přívrženci uvedli německé Židy do obecního zastupitelstva, do městské rady, do veškeré obecní správy. [...] Možná, že P. Šrámek se zmíněným protižidovským článkem poslal svým milým německým Židům v Kroměříži, Uh. Hradišti, Uh. Brodě a i dopisy, v nichž s upřímností Vaška z Prodané nevěsty je potěšil: „Nebojte se, nejsem žádný židožrout, já jsem jen Hyunův Šrámek!“⁶⁶

Právě v těchto souvislostech je třeba chápat Gellnerovu denunciaci pátera Jana Šrámka, jež postupem času stále výrazněji využívá odkazy k rysům karikaturního zobrazení stereotypu židovské postavy. Gellnerova vizuální prezentace pátera Šrámka se tak postupně proměňuje: od zvýrazňování malého vzrůstu a výrazné kulaté hlavy s kulatými brýlemi se postava přibližuje schematické karikatuře židovské fyziognomie – Šrámek získává špatnou pleť a výrazný nos. V této podobě pak Šrámek coby hrdina Gellnerových karikatur v *Lidových novinách* vystupuje i nadále, ačkoliv je toto zobrazení od fyzické podoby skutečného Jana Šrámka již velmi vzdálené; jako by však deník uzavřel jakousi tichou smlouvu se svými čtenáři: „odteď do odvolání – toto bude páter Šrámek“. Blízkost typu vynikne zvláště v karikatuře Strašný sen pátera Šrámka u příležitosti kyjevského procesu, kde je páter Šrámek zobrazen mezi Židy, již ho „rituálně vraždí“.⁶⁷ Tato karikatura zároveň v obrazové zkratce pozici *Lidových novin* v diskusích o postavení Židovstva přesně vystihuje.

---

⁶⁶ Židovská politika P. Šrámka. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 130, 13. 5. (odpoledne), s. 2, nesignováno.

⁶⁷ GELLNER, František: Strašný sen pátera Šrámka u příležitosti kyjevského procesu. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 285 (*Večery*, č. 43), 18. 10. (ráno), s. 360.

Na jedné straně je třeba z liberálních pozic hájit minoritu před zjevnou antisemitsky fanatickou nespravedlností, jakou byl příkladně právě kyjevský proces v Rusku – předpojatost vyšetřování a soudního líčení ve směru vykonstruovaného obvinění Žida M. M. Bejlise z rituální vraždy vedla k odsouzení procesu většinu českého liberálního a sociálnědemokratického tisku, *Lidové noviny* nevyjímaje. Zároveň se proces *Lidovým novinám* stal také další municí v kritice klerikalismu jakožto tmářství živícího předsudky. O průběhu procesu v říjnu 1913 list informoval v sérii článků nesoucích výmluvný podtitul Domnělá rituální vražda. Stanovisko listu bylo jednoznačné:

*V rituálním procesu kyjevském je velmi málo senzace, jakou čekaly davy, jedinou velkou senzací při něm je jediné ta okolnost, že může se ještě něco takového dít pod oblohou Evropy. Skoro až zbytečnými se zdají veškeré židovské protesty po Rusi i za hranicemi proti tomuto hrubému zneužití soudcovské moci ve prospěch reakce. [...]*⁶⁸

Na druhé straně ale ve stejném kontextu (zde ve stejné Gellnerově karikatuře) nebylo pocíťováno jako problém využít protižidovské předsudky pro vlastní ideologické cíle. Zde jimi jsou dehonestace J. Šrámka a politického klerikalismu, paradoxně v tomto případě je odsudek veden z pozic kritiky jejich antisemitské rétoriky. Gellner se vztahuje přímo ke způsobu referování *Dnu* o procesu. Klerikální list se ve snaze vyhnout se cenzurnímu zásahu vyhýbal přímému vlastnímu zhodnocení případu ve smyslu, že jde jednoznačně o rituální vraždu, ale nepřímou to naznačoval. Protesty židovských organizací a liberálního a socialistického tisku v Rusku, v Evropě i u nás proti způsobu vedení vyšetřování a procesu jsou ve *Dnu* prezentovány jako snaha odvrátit nestranný průchod spravedlnosti a ovlivňovat soud, což je považováno za další doklad židovského spiknutí v pozadí společenských procesů,⁶⁹ *Den* tak činí opět s občasnou

---

⁶⁸ Proces Bellisův. Domnělá rituální vražda. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 277, 10. 10. (odpoledne), s. 2, nesignováno.

⁶⁹ „Dříve než začal proces s židem Beilisem, obviněným z vraždy křesťanského hochy Juščinského, byla nápadnou horečná činnost Židů v Rusku i mimo Rusko, aby případ buď vůbec umlčeli, nebo stopu viny obrátili na jiné osoby. Přitom hrály velkou úlohu peníze, kterých bylo dostatek. Odkud byly, jeť tajemstvím. Rovněž nápadným bylo, že Židé sepisovali a dávali podepisovati protesty proti jakémukoliv obvinění, ač k procesu ještě nedošlo a nevědělo se, zde vypadne v jejich prospěch, či neprospěch. Je přece zvykem, že před vynesením rozsudku nemá býti pronášen soud o obžalovaném [...] aby nebyl na nestrannost soudců vykonáván jakýkoliv vliv. – V případě vraždy Juščinského je už přes dva roky v činnosti nejrozsáhlejší aparát, jehož nitky se sbíhají v rukou vlivných Židů. Nejlepší odpovědí na obvinění z rituální vraždy bylo by uveřejnění přesné znění

invektivou věnovanou *Lidovým novinám*.⁷⁰ Domněnky o rituální vraždě jsou pouze zprostředkovávány jako mínění účastníků procesu či vůbec jiná mínění (přetištěna tak byla 13 let stará interpelace poslance Říšské rady chráněná před cenzurou imunitou), umně je však dodáváno, že Židé protestují i proto, aby nebyla možnost rituální vraždy jako fenomén potvrdit.⁷¹

Výše jsme měli možnost vidět, jak při hodnocení Gellnerových protižidovských vyjádření S. K. Neumann, ať už záměrně, či mimoděk, pominul kontext názorové tribuny, v níž se tato vyjádření objevila písemně fixována a s níž měl sám mnoho co do činění. Arnošt Heinrich ve svém textu upamatovávajícím na Gellnerův

---

talmudu. *Tomu však se Židé vší mocí brání.* – Rituální vražda židovská před soudem. *Den 2*, 1913, č. 236, 10. 10., s. 3, nesignováno.

„[...] *Do služeb Židů postavily se veškeré pokrokové noviny [...] Přátelé Židovstva pracují všemi intrikami [...] V první řadě, jak nedalo se jinak čekat, postavili se na stranu Židovstva židovským kapitálem zakoupení soc. demokraté, kteří pořádali schůze proti procesu. [...] Pouze v Kyjevě vyvolali sociální demokraté a pokroková mládež demonstrace a provedli útok na policii, která je však rozehnala. Tyto neomluvitelné demonstrace vyvolaly mezi lidem velké rozechvění, z něhož vyvinuly se pak v Kyjevě velké protižidovské demonstrace [...]* – Rituální vražda židovská před soudem. *Den 2*, 1913, č. 237, 11. 10., s. 2–3, nesignováno.

„*Židovstvo a jeho pokrokoví a sociálnědemokratičtí přátelé neustávají ve své snaze, aby bylo znemožněno soudně zjistiti pravdu v kyjevském procesu. Židovské a Židy zakoupené noviny bijí na poplach a vyzývají k hromadným protestům proti konání soudního přelíčení. A s nimi ruku v ruce pracuje židovský kapitál, který zakoupil si již i policejní, a jak se zdá, i soudní úředníky. [...] K zastavení procesu sotva dojde, a učiní-li státní zástupce v Kyjevě podobný návrh na zastavení procesu, pak bude to jen novým důkazem všemohoucnosti židovského kapitálu. Nejsprávnější cestou je ponechati soudnímu řízení klidný průběh [...]* – Rituální vražda židovská před soudem. *Den 2*, 1913, č. 238, 12. 10., s. 1–2, nesignováno.

⁷⁰ „[...] *My píšeme o Židovi v Kyjevě a v Brně se ozývá – Rovnost, aby se prý Židům nekřivdilo. Aj vaj! Kdopak křivdí Židům, že Rovnost tolik nařiká? Vždyť není křivdou chtít, aby proces se Židem nebyl umlčován, nýbrž dle práva a spravedlnosti byl proveden. Rovnost aspoň přiznala barvu, že není listem dělnickým, nýbrž stejně jako Lidové noviny plátkem židovským* [zvýraznění **boldem** L. K.]. – Už se ozvali. *Den 2*, 1913, č. 229, 2. 10., s. 2, nesignováno.

„[...] *Židé vynaložili všechno možné, aby k procesu nedošlo a nasadili všechny páky, aby obviněného žida Bejlise zachránili. [...] konečně dojde k projednání procesu vzdor pokřiků Židů nekřtěných i křtěných v Rusku i v Rakousku, v Kijevě i v Brně na Rudolfské na Cejlu* [v Rudolfské ulici sídlila redakce Lidových novin, pozn. L. K.]. – Rituální vražda židovská před soudem. *Den 2*, 1913, č. 229, 2. 10., s. 2, nesignováno.

⁷¹ „[...] *Stará otázka, nesčetněkrát přetřásaná a dodnes nerozhodnutá: zdali se dopouštějí Židé rituální vraždy? – opět se vynořila vší silou na povrch veřejně diskuse. – Židé hleděli zabrániti, aby k proces nedošlo, peníze pracují dvě léta, aby jakékoliv podezření bylo od nich odvráceno. Soud ruský však přece nepodleh úžasnému teroru mocných a bohatých židů a dává právu a spravedlnosti průchod. Neboť případ umlčeti by znamenalo nechati na židech lpěti skvrnu podezření, kterému se tolik brání. [...] Poněvadž moc židovská je ve světě veliká, není možno psáti o rituální vraždě otevřeně. I když se mluví o této otázce bez ostří nenávisti proti Židům, přece je nebezpečí, že tužka cenzorova přispěje na pomoc Židovstvu, které nerado vidí tuto otázku pod pitevním nožem. [... následuje interpelace poslance Pospíšila z r. 1900 obsahující všechny myslitelné stereotypy spjaté s nařčením z rituální vraždy, pozn. L. K.] Proces v Kyjevě právě projednáván by mohl celou otázkou pohnouti. Budou slyšena dobrozdání odborníků všech stavů a konfesí. A Židé se zuřivě brání, aby proces byl projednán, se socialisty pořádají protestní schůze. Proč se tolik bojí výsledku procesu? Či snad násilí a peníze považují za nejlepší důvod, aby pověsti umlkly? Tím jenom nalévají vody od ohně.* – Rituální vražda. *Den 2*, 1913, č. 239, 14. 10., s. 1, nesignováno.

proklamovaný antisemitismus dělá vlastně totéž: také jeho charakteristika Gellnerových názorů na otázky spjaté s židovskou minoritou v politickém životě v dobách, kdy působil v brněnské redakci, zcela pomíjí kontext listu, jehož byl sám hlavní duší. Heinrichovu vzpomínku na Gellnerovy ústně pronášené gnómy o pogromech jsme se pokusili reflektovat výše jako jakýsi pozdní ozvuk jeho někdejších ostrých protižidovských výroků, jejichž cílem bylo především provokovat; vedle toho tu však stojí ještě Gellnerovy karikatury a publicistické básně pracující se stereotypním vnímání židovských figur, jež vyšly na stránkách *Lidových novin*. Při srovnání s dalším obsahem listu je třeba konstatovat, že Gellner v těchto pracích pro *Lidové noviny* v zásadě drží asimilační vyostření nacionální rétoriku (s využitím některých široce uzuálních protižidovských stereotypů), jež je listu vlastní. Z Heinrichova hlediska je tento kontext pominut patrně prostě proto, že je v jeho očích zcela samozřejmý (ostatně, ve stejném vzpomínkovém textu Heinrich Gellnera chválí, jak bezproblémově se držel názorové linie listu⁷²). Co je z jeho úhlu pohledu ona jediná zvláštnost, je Gellnerův židovský původ, který se zdá být negativnímu přístupu k tématu židovství málo nakloněn. Gellnerovo patrně upřímné české nacionální a liberálně asimilační přesvědčení výmluvně doloží jeho skutky ze závěru brněnského působení – mohutnějšímu rozeběhnutí činnosti pobočky Českožidovské jednoty v Brně, jejíž vznik inicioval, zabránila válka, jeho iniciační role při zakládání této pobočky je ale dochovanou korespondencí jednoznačně prokázána.⁷³

Při bližším zkoumání právě řečené nijak nerozporují ani ony často připomínané povídky Františka Gellnera se židovskou tematikou napsané pro *Lidové noviny* (respektive pro knihu povídek *Cesta do hor*). *Zaviněná krida*⁷⁴ i *Konkurenti*⁷⁵, v nichž se vyskytují postavy židovských obchodníků, jsou povídky, které cele zapadají do charakteru řady jiných, jež v té samé době Gellner píše na

⁷² O témže podrobněji pojednává také kapitola pátá této práce.

⁷³ K zakládání pobočky srov. dopisy Šimona Freibergera Františku Gellnerovi z 15. 4. 1914 a z 1. 5. 1914; o již dřívějších kontaktech s českožidovským hnutím v Brně pravděpodobně svědčí dvě hromadně podepsané pohlednice Františku Gellnerovi z 15. 1. 1914 a 12. 3. 1914 a také koncept Gellnerova dopisu Adolfu Fuchsovi, brněnskému židovskému velkoobchodníkovi s textilem, v němž Gellner informuje o ustavující schůzi a zároveň pro Českožidovskou jednotu vymíňuje právo vyreklamovat Fuchse jako svého člena z německého volebního katastru a přepsat jej do českého (všechny listy LA PNP, fond František Gellner).

⁷⁴ GELLNER, František: *Zaviněná krida*. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 30, 1. 2. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G.

⁷⁵ GELLNER, František: *Konkurenti*. In týž: *Cesta do hor a jiné povídky*. Ondřej Kypr, Jihlava 1914, s. 48–60.

téma starostí a všednodenního trmácení drobných obchodníků (obvykle s textilem); vlastní rodinné zkušenosti tu zjevně hrály roli mocného inspiračního zdroje, a to bez ohledu na to, zda hrdiny té které povídky jsou právě rodilí Židé, či Češi, snad jen u těch „židovských“ má Gellner o něco větší sklon k figurkaření. Přemysl Otakar a nevinná panna⁷⁶ a Starosta náboženské obce⁷⁷ mají postavení skutečně v něčem zvláštní, ale v zásadě pouze v tom, že předmětem zájmu zde není židovské prostředí a život v něm, ale samy asimilační procesy probíhající v židovských rodinách. Ty jsou sice ukázány jako snad problematické v tom, že s sebou nesou jistý druh vykořenění, ale zároveň jsou prezentovány jako v zásadě nevyhnutelná dějinná cesta – i přes vědomí, že při nich dochází k jistým historickým neporozuměním a zadrhnutím v podobě občasného rozvzpomenutí se majority na minoritní původ části společnosti a jeho radikální připomenutí (Gellner zde v obou případech pracuje s – patrně autobiografickým – motivem vytloukání oken v situaci, kdy to hrdina povídky vzhledem ke svým skutkům nijak neočekává⁷⁸).

Zasazení Gellnerových protižidovských výroků do širšího kontextu nás dovedlo k bližšímu ohledání dvou velmi rozdílných politických názorových platforem, přesto se v obou případech vyjevuje jedno obecné poučení, jež nakonec analýzu obou sledovaných politických diskursů spojuje. A sice, že máloco má takovou

⁷⁶ GELLNER, František: Přemysl Otakar a nevinná panna. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 251, 14. 9. (ráno), s. 1–3, signováno: F. G.

⁷⁷ GELLNER, František: Starosta náboženské obce. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 46, 16. 2. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G.

⁷⁸ V obou případech je tento motiv prezentován jako projev všeobjímající lidské hlouposti. Gellner, zdá se naznačuje, že je třeba jí čelit vlastní statečností: „Už před rokem 1848 koupil si Šimon Mendl spolu se svým bratrem dům mimo obvod židovské ulice, jako majitel musil ovšem býti uveden nastrčený katolík. Roku osmačtyřicátého uvázal se však Šimon teprve veřejně v držení svého vlastnictví, začez mu pobouřený lid vytrískal všechna okna. ¶ Čím bylo však několik skleněných tabulí proti svobodě!“ – GELLNER, František: Starosta náboženské obce. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 46, 16. 2. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G., cit. s. 1–2. „Ztratila se křesťanská panna. Bylo zjevno, že ji židi zadělali do macesů. Mladý nadějný advokát se chopil lidové pověry, vystoupil jako obhájce ohrožených dívek, udělal si jméno a založil si politickou budoucnost. ¶ Jsou otužilí muži, i mezi lidmi mého vyznání, kteří si ze štvanic mnoho nedělají a sami dělají vtipy po hospodách o panenské krvi. Ale já byl mlád, nezkušený a snad i slaboch. Nebylo mi lhostejno, když za mnou prozpěvovali kluci: ¶ ... holku / podřezali, / krev z ní vycucali / aby nesmrděli. // ¶ Rovněž vytloukání oken nepatří mezi obzvláštní příjemnosti pozemského života, totiž aspoň pro stranu, která je tu ve stavu trpném. ¶ Do obchodu, kde bývala matka často samotná, přicházeli opilci a vyhrožovali, že takhle to dál nepůjde, abychom zabíjeli jejich děti. ¶ Strachem a hanbou neodvážil jsem se na ulici. Kamení, které nám naházeli do oken, jsem si schoval na památku, a chodil jsem se na ně dívat v trpké hrdosti nepříteli lidu; ale ani tato skromná radost dlouho netrvala: neměl jsem na to povahu.“ – GELLNER, František: Přemysl Otakar a nevinná panna. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 251, 14. 9. (ráno), s. 1–3, signováno: F. G., cit. s. 2.

emocionální sílu, která dodá zastávaným názorům váhu, jako majoritou sdílené předsudky vůči minoritě. Pokud navíc frekvence jejich použití ve veřejném prostoru přesáhne určitou mez, začnou budit zdání normality a stávají se přijatelnými i pro další subjekty, jež jejich lákavosti podléhají, byť by to odporovalo jejich jiným proklamovaným principům, a to prostě proto, že pokušení rychle a snadno dosažitelného souhlasu většiny obecnstva je velké a sankce žádné. Nepříjemná paralela se nabízí v aktuálních protiromských, protiislamistických a protipřistěhovaleckých tendencích široce rezonujících českou společností, jež je nakonec v tu více tu méně zastřené podobě v rámci agitace také využívána politickými subjekty napříč stranickým spektrem. Psychologická rovina tohoto dění zůstává v zásadě beze změn – ve snaze udržet vlastní pozice majorita přisoudí hodnotu své (hodnotově neutrální) většinové zkušenosti, skrze její filtr začne konstruovat své představy o jinakosti a promítat do nich své úzkosti.⁷⁹ Má proto smysl zabývat se antisemitismem českého autora židovského původu, ač je již jedno století starý, ne proto abychom nad ním moralizovali samotného Františka Gellnera (ten se ostatně v tomto ohledu holedbal velmi stoickým přístupem⁸⁰), ale kvůli hrozící otravě veřejné diskuse našich časů.

---

⁷⁹ Srov. GILMAN, Sander L.: *Jewish Self-hatred. Anti-Semitism and the Hidden Language of the Jews*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore – London 1990, s. 14 (mj. s odvoláním na Frantze Fanona).

⁸⁰ „Živému je možno škodit, ale mrtvému nelze prokázati žádnou službu. Mají-li pravdu nevěrci, je člověk na věky hluchý ke všem nářkům, jakmile naposled vydechne. Vyplní-li se naděje lidí zbožných, a slavný muž přijde do nebe a stane se po trudné své životní pouti účasten věčných radostí, nedotkne se ho asi příliš ani chvála ani hana pozemšťanů. Stejně v pekle, tahají-li ho čerti žhavými kleštěmi za ucho, nerozveselí ho zpráva, že se Akademie rozhodla vydat jeho souborné spisy. Jestliže však metempsychóza odhalila tajemství záhrobní, a stěhují-li se duše lidské po smrti v těla zvířat, těžko lze předpokládati, že bengálský tygr, prohánějící se po džunglich, má jakýkoliv zájem o české písemnictví.“ – GELLNER, František: O živých a mrtvých. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 288, 19. 10. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G., cit. s. 1.

4 František Gellner a publikační platformy

4.1 Úvodem

Na jaře roku 1900 se krátce strhla prudká polemika mezi časopisem *Nový kult* a *Lumírem*. Abstrahujeme-li od její ryze osobní roviny, kroužila kolem vztahu umělce a časopisu, do kterého tento přispívá, otázek tendenčnosti v umění a v ne zcela poslední řadě také kolem materiálních i nemateriálních zisků, které publikování na stránkách konkrétního periodika přináší.¹ Výměna k žádným závěrům nedospěla – těžko mohla, to není *raison d'être* polemik – a postupně jen plynule přešla v obvyklou zbytnou přetahovanou o to, kdo tento souboj „vyhrál“. Obě strany ale ve vztahu k nastoleným otázkám vyslovily svá stanoviska poměrně přesvědčivě. Šalda coby nový redaktor *Lumíra* a s ním někteří přispěvatelé časopisu a samostatně pak také Otokar Březina se v hodnocení vztahu tvůrčí individuality a praktického zázemí dobových publikačních možností vyslovují na straně idealistického stanoviska, které měla literární historie dlouho tendenci nad četbou do kánonu národní literatury se již bezpečně prosadivších děl sdílet: v literární tvorbě jde v první řadě o osvědčení estetické kvality, jež je nadčasová, okolnosti vzniku a zveřejnění představují jen nutnou průvodní a svou podstatou zcela přízemní stafáž nehodnou bližší pozornosti. Otokar Březina to ve svém příspěvku k polemice vyjádřil pregnantní větou: „*Nepíšeme pro časopisy; píšeme pro duše lidí.*“² Přispěvatelé *Lumíra* pod vedením Šaldy v roli jeho nového redaktora dali průchod svému rozhořčení nad tím, že by se tvůrčí individualita měla těmto přízemnostem věnovat a brát do úvahy něco jako ideovou tendenci publikační tribuny, přirovnávající to k okovům, jež by si měl tvůrce dobrovolně nasazovat:

Není tomu tak dávno, kdy umělci si vybojovali právo míti jiný názor než uznané authority, jiné cíle než tradiční, jiné cítění než masa. Dnes, zdá se, jako bychom si měli navléci stará pouta.

---

¹ K průběhu a některým zde použitým argumentům obou stran se v této kapitole ještě o něco později vrátíme.

² BŘEZINA, Otokar: Zasláno [K hořejšímu prohlášení došel tento list...]. *Lumír* 28, 1899–1900, č. 20, 1. 4. 1900, s. 240.

*Umělec má býti zodpověden nejen za literární hodnotu své práce, ale i za řadu jiných vztahů, podstatně cizích a vedlejších, jako jsou politická taktika a politická pozice listu, do něhož přispívá. ¶ Nám jde naopak jen o budoucí, krásnou kulturu, o společenský život proniknutý a řízený krásou a uměním, a ten nám není totožný s politikou žádné strany, třeba si náhodou osobovala řízení budoucnosti, – my naopak jsme přesvědčeni, že umělecká práce žije sama sebou, že je neodvislá od programů a cílů frakcí. Dílo umělcovo je pro člověka věčného a ne efemérního, a proto se ohlížíme tak málo na běžné a měnné programy listů, do nichž píšeme. [...] vystupujeme od případu k případu na cizích jevištích, a ručíme právě jen za tento případ bez solidarity s jinými.*³

Zároveň i do tohoto textu se nakonec vkradlo odhlédnutí od hledisek věčnosti směrem k přizemnostem literárního provozu a povzdech nad jeho těžkostmi:

*Máme plnou volnost prodávati své práce i listům jiným, a dílo umělcovo vůbec je nám v dnešním společenském řádu dilem na prodej – nebojíme se toho slova – a plně zdůvodněným, bohužel, že u nás nevyplnitelným přáním je, aby bylo co nejlépe prodáno.*⁴

Na druhé straně Stanislav Kostka Neumann s Arnoštem Procházkou (signovaným Mortuus) vedli sice útok velmi konkrétně (Šalda a mladí literáti svým angažmá v *Lumíru*, někdejší tribuně „starých pánů“, podle nich zradili ideály modernistických snah 90. let, krok je hodnocen jako oportunní snaha o hmotný zisk a prestiž, za něž je d'áblu upsána volnost vlastní tvorby). V pozadí argumentů *ad personam* ovšem nutně stojí nevyslovená obecnější kritéria umožňující toto hodnocení: pro Procházkou s Neumannem to, kdo s jakým časopisem a nakladatelem spolupracuje, znamená přiznání stranické barvy, jež se nemá co chvíli pragmaticky měnit; nezadat si s „podezřelou“ (ať už hodnoceno jakkoliv) časopiseckou tribunou je věcí doslova osvědčení charakteru spisovatele (na základě této morální optiky je také Šaldovo angažmá nazváno „bezzásadovým

---

³ ŠALDA, František Xaver – SEZIMA, Karel – ŠIMEK, Otakar – THEER, Otokar – VELTRUSKÝ, Ladislav – z WOJKOWICZ, Jan: Zasláno. *Lumír* 28, 1899–1900, č. 20, 1. 4. 1900, s. 239–240.

⁴ Tamtéž, s. 240.

skutkem“ a mladé generaci přispívající do *Lumíra* podle Neumanna hrozí, že jí bude okolnostmi „vočkována bezkarakternost“⁵).

Následující stránky se v základní perspektivě budou blížit spíše druhému ze zmíněných hledisek, nebudou se totiž věnovat z nadčasových perspektiv nahlížené estetické hodnotě Gellnerových textů a kreseb, ale právě oněm zmíněným „přízemním“ okolnostem tvorby, které se pokusí zhodnotit nikoliv jako okolnosti důsledně vnější či – řečeno s Šaldou – „cizí a vedlejší“, ale naopak jako faktor důležitý, odrážející se v samotné konkrétní podobě Gellnerových prací.

Sledovat chceme zejména vazby s periodiky, v nichž Gellner své práce tiskl, včetně zohlednění specifik publika, ideového pozadí příslušných časopisů i případných finančních odměn za literární a výtvarnou práci a toho, jak se tato měla k aktuálním sociálně ekonomickým poměrům autora, a to do hloubky, kterou nutná torzovitost pramenů využitelných v této věci dovolí. Důvody pro volbu právě této – jakkoliv snad problematické – perspektivy jsou prosté, jde o vazby, jimž dosud valná pozornost při interpretaci Gellnerova díla věnována nebyla, mohou přitom nabídnout ne snad zcela nezajímavé souvislosti už pro svou četnost. Převládající většina prací, které Gellner za svého života vytvořil s cílem, aby byly zveřejněny, byla totiž určena nikoliv pro publikaci knižní, ale právě k otištění v periodikách, a to opět z podstatně větší části nikoliv v primárně literárních časopisech, ale v tiskovinách obvykle s výraznou názorovou agendou zasahující mimo oblast ryze kulturní sféry, tiskovinách, v nichž šlo – často v první řadě – o otázky politické. Tuto skutečnost lze u publikování hojně zastoupené tvorby úžeji publicistické (nejen fejetonní, ale i veršované či karikaturní) snad interpretovat nejen jako pokus žít se perem, ale i jako snahu dosáhnout s daným periodikem na relativně široké publikum, být přítomen ve společenské diskusi, snad i spoluovlivňovat veřejnou agendu a činit tak s důrazem na aktuálnost.⁶

Chápeme periodikum jako prostor vyjednávání obsahu, silové pole, v němž se setkávají a srážejí intence různých aktérů (z řad autorů kmenových i

---

⁵ Oboje in NEUMANN, Stanislav Kostka: Nová kampaň? *Nový kult* 3, 1900, č. 3, 13. 4., s. 8–9, cit. s. 9.

⁶ Tato účast na komunikaci s přesahem i mimo sféru krásné literatury jistým způsobem koresponduje s vnitřními proměnami, jimiž procházelo pojetí poezie (coby „nejliterárnějšího“ mezi literárními druhy) u Gellnera a některých jeho generačních soupeřů, charakterizované pozbytím veškeré výlučnosti a jisté povýšenosti nad „dav“, jež dříve provázely status básníka. – Srov. MACURA, Vladimír: Problémy subjektu v poezii „generace buřičů“. In *Proměny subjektu* 1. Ed. Daniela Hodrová. Ústav pro českou a světovou literaturu ČAV, Praha [1993], s. 52–65, zde s. 61.

externích, novinářů i přispěvatelů beletristických příloh, vydavatelů a redakčního vedení, čtenářstva, ale třeba též inzerentů a představitelů politických sil zaštiťujících list), pracujících ve vzájemných kooperacích i konfrontacích k fungování periodika jako instituce účastné společenského komunikačního procesu.⁷ Zmiňované role se mohou pochopitelně více či méně překrývat a nabývat různé důležitosti, aktéři mohou být v různé míře aktivní, různá může být jejich motivace k účasti a s ní též míra reflektování vlastního podílu na fungování a směřování listu. V zásadě ovšem platí, že i na čistě literární příspěvky tištěné v novinách lze nahlížet nikoliv jako na texty izolované od zbytku listu a indiferentní k jeho dalšímu obsahu, přestože třeba přímo tematicky nesouvisí s jeho jinou agendou: již skutečnost, že autor periodiku svůj příspěvek poskytl, v rovině produkční jeho jménem svým způsobem stvrzuje koncepci světa konstruovanou příslušným listem,⁸ nehledě na to, že jej jako „předznamenáný touto koncepcí“ dobově velmi pravděpodobně vnímali čtenáři.⁹ Ovlivňování, jež se děje na základě vztahu přispěvatele a periodika, probíhá oběma směry vždy se specifickou konkrétní dynamikou: autor na základě svého vlastního názorového zázemí a, řekněme, tvůrčího typu (případně potencialit, které v sobě tuší) zdánlivě svobodně volí publikační platformu – ve skutečnosti je ovšem vždy prakticky limitován tím, jaké jsou momentálně v oblasti škály časopisů a novin dosažitelné možnosti otištění; nezanedbatelnou roli přitom často hrají také ryze osobní vazby. Dojde-li ke spolupráci, zvláště v dlouhodobém horizontu, nejen že autor do daného periodika přidává svůj hlas a stává se v některých případech tím, skrze co se daný list profiluje a sám sebe inzeruje, ale tato platforma ho také dále formuje k obrazu svému. (Předbíháme tím sice poněkud, ale již zde můžeme prozradit, že právě do takto vystavěné vzájemné symbiózy se rychle transformovala Gellnerova spolupráce s *Lidovými novinami*.)

Sledování Gellnerova publikování v časopisech a novinách v průběhu času dává možnost tyto procesy a jejich měnící se dynamiku nahlédnout – už proto, že Gellner v průběhu své literární a kreslířské dráhy vystupoval coby jeden z aktérů

---

⁷ Srov. POSLEDNÍ, Petr: Funkce periodické publikace v literární komunikaci. In *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století*. Edd. Michal Jareš – Pavel Janáček – Petr Šámal. Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha 2005, s. 9–14, zde s. 11–12.

⁸ Tamtéž, s. 11.

⁹ JANÁČEK, Pavel: Beletrie v periodickém tisku. K specifické situaci zveřejnění. In *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století*. Edd. Michal Jareš – Pavel Janáček – Petr Šámal. Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha 2005, s. 15–24, zde s. 20.

provozu rozličných periodik v různých rolích. Jde navíc o perspektivu, jež umožňuje zahlédnout dílo zdánlivě zcela samorostlé v někdy nečekaných souvislostech, zejména pokud jde o ideovou oblast, kdy často není těžké jít po stopách názorové příbuznosti Gellnerových prací a dalšího obsahu listu. Mnohý otištěný text či karikatura se tak vyjeví jako politikum dokonce v několikerém smyslu. Na jedné straně jde o vlastní autorské publikační strategie včetně takových nuancí, jako je hledání výdělků i budování vlastního jména jako značky; mnohá práce se ovšem ve světle svého původního publikačního kontextu ukáže být pokusem ovlivňovat jistou agendu společenského prostoru, a to v součinnosti s daným listem, s nímž mohou být sdílena nejen témata této agendy, ale i volené argumentační prostředky.

V první fázi zaměříme pozornost zejména na Gellnerovy kontakty s *Novým kulturem* a dalšími vydavatelskými či redakčními projekty S. K. Neumanna v počátcích jeho tvůrčí dráhy. Obšírněji se tomuto tématu budeme věnovat proto, že je to příležitost pokusit se zpřesnit poznání části českého literárního anarchismu, krom toho tato etapa Gellnerovy tvorby nabídne užitečné srovnání s jeho pozdějším působením v *Lidových novinách* – mezi oběma etapami nalezneme zajímavé paralely, ale ovšem i zásadní rozdíly.

4.2 Gellnerovo rané dílo a tribuny anarchismu S. K. Neumanna

Vzhledem k omezenému dosahu na straně čtenářstva, ale též vzhledem k nedochování příslušných pramenů v celistvosti pomineme úplné tvůrčí počátky autora ve studentských rukopisných literárních časopisech, tedy publikačních platformách, jež simulují opravdový literární provoz jakoby „nanečisto“, jsou určeny pro omezený okruh čtenářstva, které se navíc z velké části kryje s přispěvateli časopisu; spokojíme se jen se zmínkou, že zde dle vzpomínek Josefa Macha, Gellnerova spolužáka z gymnázia, Gellner plnil roli jednoho z důležitých tvůrců i hybatelů tohoto dění, přičemž již zde uplatnil oba své talenty – ten literární, stejně jako výtvarný.¹⁰

Na počátku své kariéry již skutečně a zcela „na vážno“ publikovaného autora vystupuje Gellner krátce v tištěných periodikách jako externí přispěvatel literárních časopisů, zasílající do jednotlivých titulů své texty, jimiž se snaží s ohledem na jejich stylizaci, motiviku a ideové vyznění „strefit“ do programu redakce: na rovině osobní motivace jde pravděpodobně o ověřování vlastních tvůrčích schopností a nosnosti jejich konkrétních realizací. Čistě z tohoto utilitárního úhlu pohledu není velkého rozdílu mezi prvním ochutnáním „slávy zveřejnění“ při publikování humoristické básně Patnáct lahví koňaku ve Švandovi dudákovi roku 1896 a zasláním vlastních textů roku 1900 do *Moderní revue* (jež platila patrně především za míru osvědčení vlastní progresivity na poli esteticko-literárním)¹¹ a ještě o něco dříve do *Nového kultu* (kde se patrně přidávalo ve větší míře hledisko progresivnosti politické).

---

¹⁰ Srov. MACH, Josef: Gellnerova prvotina. Mladoboleslavské vzpomínky. *Lidové noviny* 32, 1924, č. 617, 10. 12. (ráno), s. 1–2; týž: Kreslířské počátky Františka Gellnera. *Literární noviny* 20, 1951, č. 4, 6. 4., s. 53–54.

¹¹ O důležitosti *Moderní revue* (a *Nového kultu*) mezi mladou generací mimoděk vypovídá pasáž vzpomínky Gustava Rogera Opočenského na život literárního uskupení mladých Syrinx: „*Přísným a téměř nemilosrdným soudcem našich prvních nebo skoro prvních pokusů (málokdo z nás měl již za sebou své debuty v Hilarově Moderním životě, nebo dokonce v Novém kultu a Moderní revui) byl právník Aug. F. Lubas, který byl celou společností zvláště vážen, protože otiskl v Moderní revui báseň, jež se sice skoro nikomu z nás nelíbila, ale přece jen platila za veledílo, protože ji otiskl nebožtík Arnošt Procházka v Moderní revui.*

Neboť tehdy ještě platil všestranně věhlas tohoto měsíčníku, který tak trefně v těch dobách charakterizoval Viktor Dyk v jednom ze svých epitařů: Moderní revue musí pravdu mít. / Světlo věčné ať jí svítí!“ – Enrico [= OPOČENSKÝ, Gustav Roger]: Syrinx a její krátký život. Kus literární retrospektivy. *Právo lidu* 45, 1936, č. 212, 11. 9., s. 3.

Rodina Karla Gellnera patřila dle vzpomínek Gellnerova spolužáka z mladoboleslavského gymnázia Josefa Macha k odběratelům *Moderní revue* a v rodině údajně nebyl neznám ani *Nový*

V období let 1901–1904 je Gellner výrazněji vtažen do dění v okruhu *Nového kultu* a dalších vydavatelských a redakčních podniků S. K. Neumanna a stává se jejich výrazným přispěvatelem nejen literárním, ale i výtvarným (první etapa Gellnerovy tvorby je s Neumannovou aktivitou spjata výrazně i na trhu knižním: Neumann způsobil vydání Gellnerovy knižní prvotiny), přičemž lze snad alespoň částečně uvažovat o tom, že pro Neumanna „disponování Gellnerem“ coby tvůrcem mohlo představovat jisté usnadnění, ne-li přímo důležitý iniciační moment, při realizaci některých z těchto podniků: sem by bylo možné zařadit zejména satirickou přílohu *Nového kultu Šibeničky*, krátký pokus o edici karikatur na pohlednicích *Výkřiky*, edici zamýšlenou jako k šantánovému zpěvu se hodící satiry politické i nepolitické nazvanou *Letáky pro zpěváky*, reedici Havlíčkova *Křtu svatého Vladimíra*, lákající čtenáře právě na nové Gellnerovy ilustrace, či pořádání antologie překladů Heinových básní *Výbor z Heina* (Gellner Heina překládal od studentských let, krom několika překladů do antologie přispěl i drobnou kresbou Heina portrétu).

Gellnerovo sblížení s *Novým kultem* znamenalo v jeho literární dráze poprvé dlouhodobější spolupráci s periodikem a přidruženými aktivitami se společensky angažovaným pozadím, navíc patrně od podzimu 1901 po následující tři léta náležel do neformálního okruhu těch, kdo pod Neumannovým vedením tvořili vzdálenější redakční okruh časopisu, ať již jeho fungování v detailech vypadalo jakkoliv. O praktickém chodu celého podniku se lze víceméně jen dohadovat na základě vzpomínek či dobových analogií. Určujícím hybatelem zůstával po celou dobu Neumann, vydavatel, redaktor i hlavní autor časopisu (byť podepsaný různými pseudonymy) v jedné osobě; redakce v klasickém slova smyslu chyběla, v tom ovšem *Nový kult* jako kulturní revue nebyl ojedinělý (vzpomeňme na obdobné osobní nasazení Arnošta Procházky určující pro *Moderní revui*). S pokusem o aktuální týdeník Neumann opatřil listu administrátora v osobě Antonína Boučka, který tuto funkci zastával i poté, co byl projekt častější periodicity víceméně opuštěn. Gellner patrně náležel k okruhu přátel a bližších příznivců, kteří *ad hoc* vypomáhali dle aktuálních potřeb.

Gellner vstupoval do platformy názorově vyhraněné, přináležející k ideovému proudu českého anarchismu, proudu, který představoval na dobové

---

kult (MACH, Josef: Gellnerova prvotina. Mladoboleslavské vzpomínky. *Lidové noviny* 32, 1924, č. 617, 10. 12. /ráno/, s. 1–2).

české politické scéně pozici sice krajně radikální, ale zároveň byl směrem v kontextu této scény co do počtu příznivců spíše nevýznamným,¹² vnitřně víc než heterogenním a s programovým odporem k jakémukoliv řízeně organizovanému prosazování svých idejí, což jeho praktický dopad značně limitovalo.¹³ Jestliže ovšem v dějinách politického stranictví u nás anarchismus žádné výraznější stopy nezanechal, na vytváření společenského a kulturního milieu se podílel – už svou účastí na sílících antiklerikálních a antimilitaristických náladách společnosti.¹⁴ Počátky Gellnerovy spolupráce s listem časově rámuje období, kdy se – inspirovan kladenskou hornickou stávkou – na počátku roku 1900 S. K. Neumann přiklonil ke komunistickému anarchismu a rozhodl se proměnit *Nový kult* z především beletristické a společenské revue na týdeník bez prodlev reagující na aktuální politické dění s ambicí toto dění průrazně ovlivňovat.¹⁵ Ke vzniku vlivového centra mělo ovšem dojít bez nutnosti politické sebeorganizace a účasti na praktickém zápolení o prosazení programu v institučním rámci zastupitelských orgánů, na rétorické rovině nebyla opuštěna anarchistická pozice deklarovaná jako pozice nacházející se mimo politický boj, chápaný pouze jako přetahování organizovaných stran o přízeň manipulovatelného davu. Přímou anarchisty byla tato pozice formulována často s využitím předločky „nad“: stáli dle vlastního soudu jakoby „nad stranami“ a jejich zápasem (jiný úhel pohledu by patrně nabídl v téže souvislosti spíše využití předloček „mimo“ a „vedle“). Plán na týdeník

---

¹² Pavel Marek odhaduje počet sympatizantů s tímto směrem v době jeho patrně největšího rozmachu kolem r. 1905 asi na dva tisíce. – MAREK, Pavel: Český anarchismus. In MALÍŘ, Jiří a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, sv. 1. Doplněk, Brno 2005, s. 241–254, zde s. 249.

¹³ Organizovanost do vyšších celků a programová shoda či vyjednaný kompromis byly s ohledem na to, že odporovaly základním ideovým principům hnutí, apriori vyloučeny, ani různá provolání nemají váhu jinou než doporučujícího hlasu. Do dějin hnutí navíc silně zasahovaly osobní spory, opakované vlny perzekucí ze strany státu, jež vždy znovu přerušily rodící se struktury, a v nikoli neposlední řadě hnutí poznamenával nedostatek finančních prostředků. Z těchto důvodů je stručné popsání jeho dějin komplikovanější než u mnohých jiných hnutí daleko masovějšího rázu. – Tamtéž.

¹⁴ SLAČÁLEK, Ondřej: Proti katedrovému zmoudření! Lokty, čelem, kopnutím... Anarchismus a česká inteligence na přelomu 19. a 20. století (rukopis studie v redakčním zpracování).

¹⁵ „*Je jisto, že jsme až posud žili příliš do sebe uzavřený politický život. Chovali jsme se příliš pasivně k ostatnímu světu. Neměli jsme dosti síly ani snad odvahy a nedovedli jsme včas opravdově a rozhodně zasáhnouti v chaos politického života a vrhnouti tam pro ty, kdož mají otevřené oči, paprsek své pravdy. Naši odpůrci slyšeli nás jen tehdy, když nás slyšet chtěli, neboť nedovedli jsme dáti dosti váhy svému slovu, abychom je přinutili slyšet nás a zaujmouti stanovisko přímé k naší pravdě. [...] Chceme [...] tím, že vnikne náš týdeník do všech vrstev českých čtenářů, býti v nejušlechtilejším smyslu listem propagačním. V pravý okamžik řekneme vždycky poctivé slovo. Každý bude nás museti slyšet, i kdyby nechtěl. Poneseme povzbuzení svým soudruhům a budeme zlým svědomím svých nepřátel.*“ NEUMANN, Stanislav Kostka: *Nový kult jako týdeník*. *Omladina* 6, 24. 1. 1900, č. 4, s. 1–2.

periodicitu *Nového kultu* musel být velmi rychle, do čtyř měsíců od počátku projektu, s ohledem na finanční potíže opuštěn, odklon od kulturní revue směrem k většímu společenskokritickému ladění ovšem zůstal zachován.¹⁶

Není bez zajímavosti, že Neumann zůstal myšlenky, že dobový anarchismus stál „nad stranami“, věrný i ve své pozdější vzpomínce na počátky své spolupráce s Gellnerem. V téže vzpomínce zároveň právě ideové ovzduší a směřování listu uvádí jako důvody pro tuto spolupráci, jež se v jeho očích zpětně jeví jako přímo nevyhnutelná:

Nebyla to však náhoda, že jeho literární a kreslířské debuty byly spjaty s Novým kulturem. Sotvakde jinde byli by mu tiskli verše zdánlivě tak nemorální a blasfemické se zřetelem k „dobrým mravům“. A své první karikatury byl by býval nucen rozdělit do časopisů podle stranické barvy, a tak sloužit zájmům, jimž sloužit nechtěl. Byla tu ovšem ještě Moderní revue, která téměř ze zásady čelila veřejnému mínění: to však nebyl rámeček pro prostou lyriku Gellnerovu, jež byla tak blízko Jindřichu Heinovi, ale žádnému modernistovi podle vkusu Arnošta Procházky.¹⁷

Co zůstává v tomto Neumannově textu takticky stranou, je skutečnost, že v dané době bylo těžko uvažovat v takto příkrých polaritách a vazby mezi zmiňovanými subjekty byly složitější: Gellner tak, jak již bylo zmíněno, publikoval rovněž v *Moderní revui*, a to dokonce verše blízké symbolistně dekadentní poetice, jež vkusu Arnošta Procházky jistě konvenovaly, a užitou poetikou velmi podobnou báseň jen o něco později otiskl také v *Novém kultu*; ostatně ani Arnošt Procházka sám nebyl v *Novém kultu* osobou nevídanou – byl to právě on, kdo na stránkách časopisu rozpoutal výše zmíněnou polemiku se Šaldou a *Lumírem*.¹⁸

Zmiňovaná proměna *Nového kultu* směrem k politické angažovanosti nezůstala bez vlivu na Gellnerovu tvorbu a lze ji ztotožnit s proměnou charakteru jeho zde tištěných prací. První dvě básně, *Přetékající pohár* a *Reflexe*,

---

¹⁶ Proměňuje se podtitul, místo *Mezinárodní sborník pro umění, politiku a život* od 16. 3. 1900 *Týdeník politický, sociální a umělecký* a po krachu snahy o týdenní periodicitu od 28. 4. 1900 *Sborník politický, sociální a umělecký* (r. 1902 bez podtitulu a r. 1904 *Anarchistická revue*).

¹⁷ NEUMANN, Stanislav Kostka: O Františku Gellnerovi – Trochu vzpomínek. In *týž: Vzpomínky I*. Fr. Borový, Praha 1931, s. 103–114, zde s. 104.

¹⁸ Mortuus [= PROCHÁZKA, Arnošt]: *Literatura. Nový kult* 3, 1900, č. 1, 16. 3., s. 10–11.

publikované v jednom bloku pospolu již na konci roku 1899,¹⁹ a napsané tedy buď na počátku vysokoškolských studií, nebo ještě na gymnáziu,²⁰ se navzájem podobají v tom, že jsou v zásadě popisem přísně subjektivní situace, jež má jisté shodné rysy: lyrické já se nachází ve stavu nabízení sebe coby angažovaného a otevřeného pro možný vztah s druhými, ale tento vztah není přímo v textu vyjádřen jako naplněný, subjekt je ponechán sám sobě. To je případ jak první zmiňované básně, jejíž těžiště leží ve známém motivu srdce – přetékajícího poháru nabízeného potenciálním „rtům člověka“, tak – ač o něco méně zjevně – i básně Reflexe. Ta je sice na první pohled plná vnější, zdánlivě objektivní akce, ovšem tato dynamika dění je podávána jen coby potencialita, trojí rozdílná možná, vyjádřená podmiňovacím způsobem přísudku („*Půjdou-li tudy potají / divocí komunardi / [...] neb budou-li tudy před katem / utíkat zločinné davy / [...] neb jestliže hlouček tudy by táh / těch, kteří zbloudili s cesty [...]*“). Vnější okolnosti tohoto podmiňování, vyjádřené indikativem sloves, jsou naopak statické a pevně svázané se subjektem: lyrické já se nachází v situaci noční kontemplace, v interiéru, odděleno od vnějšího světa: jen rozsvícená lampa se nabízí jako vyjádření souručenství těm venku, kteří by potenciálně iniciovali aktivitu, ovšem v závěru do noční městské scenérie dynamiku stále vnáší nikoli revoluční dav, ale jen světelný přelud („*Noc temná je. V podkrovní světnici / lampa na jitro čeká. / [...] ať je jim [tj. výše zmíněný potenciálním aktérům – pozn. L. K.] světlo to signálem, / že kdosi zde do noci čeká. / V tmách ulice po zdivu zvětralém / se krvavá reflexe smeká. ///*“). Titul básně tak skrze svou polysémii vystihuje jediné dva děje, které jsou v textu popsány jako skutečné, ani jeden z nich se ovšem nevztahuje k fyzické aktivitě subjektu v obrysech aktuálního světa: jde o reflexi jako rozjímání a reflexi jako světelný odraz.

¹⁹ GELLNER, František: Přetékající pohár; Reflexe. *Nový kult* 2, 1898–1899, č. 9–10, 1899, s. 247–248. Přetékající pohár patří mezi Gellnerovy básně k těm velmi známým, Reflexe k těm méně, proto zde pro informaci uvádíme text celý: „*Noc temná je. V podkrovní světnici / lampa na jitro čeká. / Po zvětralých zdech v pusté ulici / se reflexe krvavá smeká. // Půjdou-li tudy potají / divocí komunardi, / kteří ve zbraních čekají, / až Nové Jitro se zardí, // neb budou-li tudy před katem / prchati zločinné davy, / jež okovy šíleným záchvatem / o mocných drtily hlavy, // neb jestliže hlouček lidí by táh / těch, kteří zbloudili s cesty, / neb samotný kdos, jenž v temnotách / vyřk kletbu nad spícími Městy, // ať je jim světlo to signálem, / že kdosi zde do noci čeká. / V tmách ulice po zdivu zvětralém / se krvavá reflexe smeká. ///*“

²⁰ Josef Mach jejich vznik spojuje s lety gymnaziálními, dle jeho tvrzení byly obě spolu s Písní dobrodruha poprvé uveřejněny v rukopisném časopise *Mládí* – MACH, Josef: Gellnerova prvotina. *Mladoboleslavské vzpomínky. Lidové noviny* 32, 1924, č. 617, 10. 12. (ráno), s. 1–2.

Jistou proměnu této pasivity subjektu lze vysledovat už v Písni dobrodruha,²¹ další Gellnerově básni v *Novém kultu*, publikované zde poté, co časopis přešel na přímočařejí angažovanější notu. Aktivita, navíc svou povahou riskantní, je tu subjektu již názvem připsána jako inherentní vlastnost (jde o „dobrodruha“), vlastní text básně je pak obrazem nesnesitelnosti současných poměrů pro lyrického mluvčího („*Jak je mně cizí vše pod tímto krovem!*“) a přetavením reflexe této nesnesitelnosti do odhodlání z nich vykročit („*V srdci mi žhnoucí plameny hoří. / V pusté své jizbě kovám si štít.*“) vstříc nebezpečnému světu („*Ku břehům půjdu dalekých moří.*“). Toto odhodlání „všemu navzdory“, vůle a zároveň vědomí nebezpečí jsou v druhé části básně vtěleny do důrazného „chci“ lyrického mluvčího („*Na vlnách dalekých, bouřlivých moří / zuřivé živly veslem chci bít.*“) a do vize budoucích bojů s živly, které toto já pohltí („*Až mne kdys bouře zachvátí ve snu, / v úskalí vjedou rozkoší mdlý. / Mystickým orkánům v náručí klesnu,*“).

V pořadí další báseň, Spartakova kázání,²² se už stala předvedením Gellnerovy velmi přímočaré angažovanosti; patrně nikoli náhodou byla otištěna v sémanticky nejzatíženějším období kalendáře radikální levice, v květnu, a je dost dobře možné, že byla přímo s touto vidinou napsána. Její text je výzvou k aktivnímu činu a revoltě. Těžiště nyní leží nikoliv v lyrickém já a jeho subjektivitě, promlouvá zde hlas, jež lze díky motivice a pochopitelně titulu textu identifikovat jako hlas antického vůdce revolty Spartaka, jde o projev burcující, obrácený k dialogickému „vy“, vypoodobněnému textem jako kolektiv posluchačů ujařmených otroků-gladiátorů. A toto kolektivní „vy“ je také skutečným hrdinou, tematizovaným většinou textu. Skrze zobrazení komunikační situace (promluva k publiku) a užití odpovídajících gramatických kategorií (většina sloves básně je v množném čísle druhé osoby) se buduje analogie mezi účastníky komunikace zobrazené a literární: lyrické já = Spartakus; jeho komunikační partneři v básni, naslouchající ujařmení = modeloví recipienti textu básně. Jde o postup zvyšující apelativnost textu, umocněnou krom toho vysokým podílem imperativů. Použité lexikální prostředky, ale také větná stavba a slovosled (postpozice shodných přívlastků, aktualizace slovosledu přeskupováním slov v komplikovaných

²¹ GELLNER, František: Píseň dobrodruha. *Nový kult* 3, 1900, č. 4, 28. 4., s. 6. Naši tezi v její jednoznačnosti narušuje výše citovaná vzpomínka J. Macha, že i tato báseň vznikla již dříve v letech gymnaziálních.

²² GELLNER, František: Spartakova kázání. *Nový kult* 3, 1900, č. 5, 12. 5., s. 3.

syntagmatech, užití rozvitých doplňkových konstrukcí) se místy velmi přibližují rétorickému stylu poezie ruchovsko-lumírovské generace, ostatně *Písně otroka* Svatopluka Čecha lze považovat za pravděpodobnou přímou inspiraci;²³ ani v nejmenším tak v tomto případě nejde o „prostou lyriku Gellnerovu“ vzývanou v Neumannově vzpomínce.²⁴ Zároveň mírou apelativnosti (přímo naznačenou opět i titulem, má jít o „kázání“) jde o text v Gellnerově básnickém díle ojedinělý, srovnatelný snad jen s ilustrovaným veršovaným textem *Stát jsme my!*, napsaným na jaře 1913 pro *Lidové noviny*;²⁵ shodné je v obou případech užití průhledných jinotajů historických obrazů, přítomnost gnómicky podaných závěrů, rétoričnost stylu a persvazivní funkce, jíž je podřízeno vše ostatní. Jestliže ovšem druhá zmiňovaná báseň představovala dobově zcela srozumitelný apel velmi konkrétního charakteru – šlo o utilitární agitaci před volbami do Moravského zemského sněmu pro moravskou Lidovou stranu pokrokovou, jíž byly *Lidové noviny* tiskovým orgánem – apel *Kázání Spartakových* je alegoricky maskovanou výzvou k aktivitě a vzpouře, jež konkrétních rysů nikterak nenabývají. I v tom se ostatně Gellner přibližuje Čechovým *Písním otroka*, ale na druhé straně také jistě nutné nekonkrétnosti ideových cílů českého anarchismu. K estetické kvalitě těchto veršů, zjevně poněkud ustupující před jejich formativní funkcí, vyjádřil Neumann sám ve svých vzpomínkách po letech výhrady,²⁶ zároveň to ovšem byl pochopitelně právě on, kdo je v inkriminovaný čas vybral a otiskl, a dost možná, že mu dobově jejich rétoričnost a persvaze vadily daleko méně. Také Gellner básni subjektivně v daném období značnou váhu přikládal, svědčí o tom nejen to,

---

²³ Pro třetí oddíl básně lze pro změnu hledat velmi tematické podněty v Macharově básnické kritice křesťanství a Neumannových protikřesťanských výpadech a oslavě vzpoury, jež vrcholného vyjádření došly v básni *Sen o zástupu zoufajících* (tištěné poprvé v *Novém kultu*, odkud ji Gellner pravděpodobně znal – NEUMANN, Stanislav Kostka: *Sen o zástupu zoufajících. Nový kult* 2, č. 6–7, květen–červen 1899, s. 169–175).

²⁴ NEUMANN, Stanislav Kostka: O Františku Gellnerovi – Trochu vzpomínek. In týž: *Vzpomínky I.* Fr. Borový, Praha 1931, s. 103–114, zde s. 104. Tamtéž je tato lyrika, údajně tvořená pro stránky *Nového kultu*, charakterizována skrze Gellnerovu zálibu „v nejprostších prostředcích výrazových, která vedla jej k lidové mluvě a jejím triviálnostem“.

²⁵ GELLNER, František: *Stát jsme my! Lidové noviny* 21, 1913, č. 80 (*Večery*, č. 13), 22. 3. (ráno), s. 119–120.

²⁶ „František Gellner byl především strohý a skeptický racionalista s dobrým srdcem a silným citěním sociálním, jemuž ve verších dal však spíše výraz krásným překladem *Slavého údolí Heinova* než například vlastními *Kázáními Spartakovými*.“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: O Františku Gellnerovi – Trochu vzpomínek. In týž: *Vzpomínky I.* Fr. Borový, Praha 1931, s. 103–114, zde s. 104.

že ji zařadil do své první sbírky, ale v době jejího otištění nechal také patřičné číslo *Nového kultu* zaslat svému bratru Pavlovi.²⁷

Obšírné sledování čtyř textů Gellnerových publikačních počátků v *Novém kultu* nás tedy dovedlo ke zjištění, že subjektivita je v nich po proměně periodika mírně či více potlačena a jejich „angažovanost“ naopak stoupá. Ve Spartakových kázáních dosahuje svého vrcholu, báseň však pravděpodobně ne zcela konvenovala Gellnerovu básnickému založení a osobnímu tíhnutí (při vědomí vágnosti takového označení), a tak v další tvorbě pozorujeme opětovný návrat především k různým průzkumům osobní situace. Sledujeme-li ovšem další Gellnerovu publikační činnost na stránkách periodik, zjistíme mimo jiné, že ty z básní, jež jsou postaveny jen a pouze na reflexi ryze privátní, nebo dokonce intimní situace lyrického já, byly ve sledované době tištěny jinde než v *Novém kultu*, a sice v *Moderní revui* či *Letácích*. Pro *Nový kult* a jeho přílohu *Šibeničky*, stejně jako třeba pro *Kalendář revolucionářů*, jež Neumann redigoval, jsou vybírány básně s alespoň jistou významovou vrstvou satiry a/nebo společenské kritiky obracející se proti poměrům obecně či některým jejich rysům (Francesco Farniente, Dech budoucnosti, Havířská, Mravoučná povídka o hodném a zlém hochu, V Typografické besedě, Ať žije sociální demokracie)²⁸ a krom toho pochopitelně Gellnerovy politické či společensko kritické karikatury. Naproti tomu texty charakteristické subjektivitou, negativismem a odmítáním jakéhokoliv hledání pevného životního bodu jako předem prohrané marnosti se sice bezproblémově staly součástí sbírky *Po nás ať přijde potopa!*, již Neumann nákladem časopisu *Nový kult* vydal a v témže listu i inzeroval, ale v jeho časopise tištěny nebyly – z celé Gellnerovy prvotiny tak nebylo v *Novém kultu* publikováno nic s výjimkou čtyř výše zmíněných textů a navíc básně Pro klid své duše, vypisující většinou svých tří strof kriticky pojaté obrazy neradostné současnosti.

---

²⁷ Viz dopis Františka Gellnera Gabriele Gellnerové z 6. 6. 1900, LA PNP, fond František Gellner, korespondence rodinná.

²⁸ Podrobnější analýza by nás možná dovedla i k objevení dalších možných konkrétních významových souvislostí – například báseň Dech budoucnosti, skrze odkazy k erotickému aktu persiflující tradiční fráze a obraty nacionální rétoriky přežívající v politických projevech a novinách, byla otištěna ve stejném čísle, v němž Neumann programově zavrhuje hledání ideového odkazu Mistra Jana Husa jako něčeho fakticky dnešní společnosti nepatřičně vzdáleného, sloužícího v ekvilibristických slovních cvičeních „politickým kašparům“ za další fetiš téže nacionálně politické rétoriky. – Antikrist [= NEUMANN, Stanislav Kostka]: Význam Husův. *Nový kult* 6, 1903–1904, č. 8, 20. 9. 1903, s. 59.

U básní, jež později vešly do sbírky *Radosti života*, i básní vůbec mimo sbírky, platí velmi podobné rozdělení.²⁹

Z dalších Gellnerem využívaných publikačních platforem této doby je vedle *Moderní revue* třeba zmínit zejména *Rudé květy*. Také u tohoto časopisu by bylo možné vysledovat jistou souhrnnou charakteristiku Gellnerových prací zde otištěných a jejich návaznost na ideový směr stojící v pozadí, určovaný v tomto případě sociálnědemokratickým proudem: zde Gellner tiskl zejména antimilitaristické, antiklerikální a sociálně kritické karikatury a básnické překlady. Právě v tomto periodiku rovněž vůbec poprvé vychází Gellnerova ilustrace k básnickému textu – spojení, které se později stane typickým pro jeho tvorbu, zakládajícím jeho popularitu, zde se zatím ovšem jedná o ilustrování textů cizích.³⁰ Prvním případem, kdy Gellner ilustroval básnický text vlastní, je spojení básně a karikatury *Nedělní rozjímání*, uveřejněné v *Novém kultu*.³¹

Sledujeme-li politickou a společensko-kritickou rovinu Gellnerova angažmá na stránkách Neumannových projektů, setkáváme se zde poprvé s charakteristikou Gellnerova tvůrčího působení, jež se později svým způsobem zopakuje v *Lidových novinách*: Přes veškerou výraznost svého autorského hlasu na stránkách Neumannových vydavatelských projektů „anarchismu intelektuelních“ nelze říci, že by právě Gellner patřil k těm, kdo přicházejí s novými tématy či zcela inovativním typem argumentace, spíše tu více tu méně nápaditě – obvykle s využitím autobiograficky stylizované konkrétní situace, do níž ukotvuje svou promluvu – rozvíjí argumentaci ideového směru, který určuje někdo jiný – zde v první řadě Neumann sám. Snad nebude od věci se u tohoto Gellnerova angažmá zastavit a pokusit se jeho práce v době užšího osobního

²⁹ Výjimku z tohoto pravidla představují jen báseň *Před odjezdem* a báseň *Na vysvětlenou* tištěné v *Novém kultu* (*Nový kult* 4, 1900–1901, č. 7, 1. 7. 1901, s. 209; *Nový kult* 5, 1902–1903, č. 5, 1. 3. 1902, s. 37–38). Druhou zmíněnou budeme pravděpodobně na nejobecnější rovině chápat jako autorské „literární krédo“, pro vrstevníky nicméně mohla skrývat také kritickou narážku na aktuální dění na poli literárního spolčování, konkrétně na zakládání Kruhu českých spisovatelů („*Což, páni spisovatelé, / Vašeho nejsem druhu... / Proto jsem stál tak nesměle / ve Vašem ctěném kruhu. // [...]*“). – Srov. interpretaci Heleny Malířové v tomto duchu – MALÍŘOVÁ, Helena: *Tři nákresy. Souborná výstava karikatur a obrazů malíře Františka Gellnera. Říjen–listopad 1927*. Výtvarný odbor Umělecké besedy v Praze, Praha 1927, s. 6–7.

³⁰ Vůbec prvním příspěvkem do *Rudých květů* byla Gellnerova ilustrace k sociálně kritické básni Marie Majerové *Vánoční* (*Rudé květy* 1, 1901–1902, č. 7, 1. 12. 1901, s. 109), později ilustruje své vlastní básnické překlady (*Slzavé údolí*. *Rudé květy* 2, 1902–1903, č. 10, 1. 3. 1903, s. 157; *Modlitba vdovy*. *Rudé květy* 2, 1902–1903, č. 11, 1. 4. 1903, s. 174), text městského folkloru (*Píseň severočeských horníků*. *Rudé květy* 3, 1903–1904, č. 1, 1. 6. 1903, s. 12) či báseň *Plukovní rozkaz Josefa Stivína-Foltýna* (*Rudé květy* 3, 1903–1904, č. 5, 1. 10. 1903, s. 79).

³¹ *Nový kult* 6, 1903–1904, č. 12 (*Šibeničky*), 25. 11. 1903, s. 90–91.

kontaktu s Neumannem v letech 1901–1904 tištěné v Neumannem vedených periodikách „přečíst“ prizmatem toho, s čím se jinak na jejich stránkách setkáváme. Některé Gellnerovy motivy se přitom vyjeví jako daleko šířeji sdílené, než se může při pohledu z odstupu zdát. A naopak, dopustíme se na následujících stranách i několika interpretačních poznámek k názorům kolektiva anarchistických intelektuelních, jež mohou za obecnou politickou rovinou skrývat dilemata ryze osobní povahy.

Celý český anarchismus je myšlenkovým konglomerátem ze své podstaty „překladovým“, tj. spíš než původním domácím proudem byl vždy reflexí evropských myšlenkových popudů v domácím prostředí³² a je to znát i na *Novém kultu*. Do vlastního svébytného promýšlení hospodářských a sociálních témat se list nepouštěl a spoléhal se v tomto ohledu na překlady, od třetího ročníku časopisu a zejména v ročnících pátém až sedmém po Neumannově rozhodnutí stát se listem důrazněji politickým vzrostl podíl překladových textů představitelů mezinárodního anarchismu, především anarchokomunismu (J. Grave, P. Kropotkin, E. Malatesta, Ch. Malato, E. Reclus aj.). Pokud jde o obsah, jež *Nový kult* čtenářům zprostředkovával, podepisuje se na jeho skladbě to, že anarchismus je konstituován do značné míry jako ideologie negativistická, v jejímž jádru stojí odmítání toho, co vnímá jako útlak.³³ Je tak nepoměrně snadnější postihnout, proti čemu se profiluje, než pozitivní vizi vlastních politicko-společenských cílů v konkrétnějších obrysech.

Ještě nejspíš jsou takové pozitivní vize přítomny v beletristických příspěvcích *Nového kultu* (tou dobou nemnohých), ale nutně zde zůstávají skryty za metaforikou přírodních živlů (v básni Bouře Josef Mach vyzývá příchod „vítězné bouře“, jež jak doufá, roznítí srdce tisícera „v nádherný požár“³⁴), případně je provází příznačně vysoká frekvence jazykových prostředků neurčitosti, viz neurčitá zájmena a modální částici vyjadřujících nejistotu mluvčího v básni Svata Zelenky Předtucha: „Dnes v noci **něco** velikého prý se stane. / **Snad** jiskra

---

³² MAREK, Pavel: Český anarchismus. In MALÍŘ, Jiří a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, sv. 1. Doplněk, Brno 2005, s. 241–254, zde s. 242.

³³ Srov. k tomu SLAČÁLEK, Ondřej: Jsme tu již od Kaina! Resignifikace zločinu a její limity v českém anarchismu. In *Zločin a trest v české kultuře 19. století*. Edd. Lucie Peisertová – Václav Petrbok – Jan Randák, Academia, Praha 2011, s. 94–105, zde s. 95.

³⁴ MACH, Josef: Bouře. *Nový kult* 4, 1900–1901, č. 2, 15. 7. 1900, s. 37.

snění v hrudi na žár činu vzplane... / *Cos hrůzně radostného chvěje mužskou paží* [...] [zvýraznila L. K.].“³⁵ A ve velmi podobném modu neurčitosti s využitím odkazu k přírodním jevům představuje svou vizi revoluční budoucnosti i Gellner. V básni *Reflexe*, již výše rozebírané coby samém počátku publikačních aktivit na stránkách tehdy ještě kulturní revue *Nového kultu*, tak činí s využitím „symbolistických“ verzál: „[...] *Půjdou-li tudy potají / divocí komunardi, / kteří ve zbraních čekají, / až Nové Jitro se zardí, //* [...]“.³⁶ Stejná neurčitost i stejný poetický prostředek je ovšem pak ve stejných souvislostech užit i u rovněž výše již zmiňovaných Spartakových kázání: „[...] *A potáhnete tmou a tmou / kams v dálku, v dálku neznámou / si hledat Novou Zemi.* [...]“³⁷

Tato absence pozitivního programu s sebou nutně nese značnou závislost na již ustavených kategoriích a ideových komplexech podrobovaných kritice, ale také to, že i určování agendy *Nového kultu* je do značné míry reaktivní – v oblasti aktuálního politického dění to platí téměř stoprocentně. V této oblasti se *Nový kult* soustředil zejména na kritiku parlamentarismu a politických stran jako na zcela iluzorní a nutně neúspěšné prostředky k dosažení změn v sociálních poměrech. Z politických subjektů pak k detailní kritice politických postupů či textů vybírá *Nový kult* nikoliv ty názorově nejvzdálenější, ale zejména ty, které na poli názorů na sociální otázku představují nejbližší ideovou konkurenci – sociální demokracii, národní socialisty a realisty.

Za sféru svého inovativního programového přispění společenskému dění prohlašoval *Nový kult* zejména sféru morálních vztahů a při definování toho, co je „Náš úkol v českém světě“, v úvodním čísle třetího ročníku Neumann vyhlášoval: „*Jsme revolucionáři – především v etice* [...]“.³⁸ Realizace této proklamované „etické revoluce“ se pak v listě tematicky váže zejména na protináboženské a protiklerikální výpady a na oblast erotických vztahů – a frekventovaně na vzájemné propojení těchto komplexů. Etické otázky jsou často redukovány na

³⁵ ZELENKA, Svato: Předtucha. *Nový kult* 3, 1900, č. 4, 28. 4., s. 6.

³⁶ GELLNER, František: *Reflexe*. *Nový kult* 2, 1898–1899, č. 9–10, 1899, s. 247.

³⁷ GELLNER, František: Spartakova kázání. *Nový kult* 3, 1900, č. 5, 12. 5., s. 3.

³⁸ NEUMANN, Stanislav Kostka: Náš úkol v českém světě. *Nový kult* 3, 1900, č. 1, 15. 3., s. 1–2, cit. s. 2.

Český anarchistický komunismus do značné míry podědil vypjatý individualismus 90. let s jeho zájmem o etiku silného ega, nově podpořený těž Kropotkinovým promýšlením anarchistické morálky, srov. SLAČÁLEK, Ondřej: Jsme tu již od Kaina! Jsme tu již od Kaina! Resignifikace zločinu a její limity v českém anarchismu. In *Zločin a trest v české kultuře 19. století*. Edd. Lucie Peisertová – Václav Petrbok – Jan Randák, Academia, Praha 2011, s. 94–105, zde s. 95.

negaci etických imperativů odvozených z křesťanské morálky a na související odmítání pojetí vztahů mezi pohlavími ve stávající podobě. Náboženské hodnoty bylo zase snadno možné skrze erotické motivy perziflovat – specialistou se v tomto ohledu v listu ukázal být básník Jan Opolský. Že o provokaci touto cestou šlo často v první řadě, dosvědčí vánoční číslo z roku 1900, které vedle Nietzscheho chvály konkubinátu jako nutného a potřebného doplnění manželství³⁹ a Freimuthovy satiricky „jesličkové“ básně Zázrak⁴⁰ přineslo také Opolského báseň Svatá dějeprava, v níž je biblické téma zplození Izáka (a Abrahámovy faktické bigamie) pojednáno v intencích erotického dusna.⁴¹ Jedním dechem je však třeba dodat, že oblast náboženství zároveň poskytovala českým literárním anarchistům vítaný rezervoár motivických rekvizit i stylistických prostředků konotujících pozitivně vnímaný patos, který neváhali aktivovat tehdy, když bylo třeba vybudovat persvazivní výpověď o vlastním ideovém směřování v pozitivním duchu. Emocionálně zatížená místa textů se potom frekvencí postponovaných shodných přívlastků, případně dalšími archaizujícími jevy,⁴² podobají biblickému jazyku patrně nikoliv jen náhodně.⁴³

Jedním z vracejících se motivů se v časopise stala prostituce. Pojímána je jako mezní ztělesnění zla kapitalistických vztahů,⁴⁴ a z toho titulu pak také poskytuje zdroj metafor pro prodejnost člověka, např. pokud jde o jeho přesvědčení.⁴⁵ Zájem o ni je pak motivován nejen otázkami sociálními či etickými,

³⁹ NIETZSCHE, Friedrich: Z budoucnosti manželství [překlad z knihy Menschliches Allzumenschliches]. *Nový kult* 4, 1900–1901, č. 3, prosinec 1900, s. 66.

⁴⁰ Henrich Heine m. p. [= FREIMUTH, Leo]: Zázrak. Tamtéž, s. 85.

⁴¹ „[...] *Je smilná noc, řev dalek v duši bodne, / nesmírný šílí hvězdný chorovod, / jde patriarcha k těžké ženě plodné: / jak písek v moři rozmnožím tvůj rod! // Chví přezný stan se blaženostmi těla, / mdle stýkají se traviny a kře, / noc smilná je a tichem zcitlivělá.../ A – věčný bože – Hagar v poušti mře...//*“ – OPOLSKÝ, Jan. Svatá dějeprava. Tamtéž, s. 74.

⁴² Srov. v následující ukázce genitiv záporový u slovesa *neposlat* či hláskovou podobu slova *juž*.

⁴³ „*Vždyť přece nesmíme se spoléhati na zázraky: žádný bůh nepošle archandělů svých, aby po boku nám bojovali za vítězství naše. My, my sami musíme hledati archanděle své, archanděle z masa a krve, srdce nadšená, duše obětavé a šlechetné. Jest mým pevným přesvědčením, že jest juž nejvyšší čas, abychom v ingeligentech hledali ty, kdož by pro váhu intelligence své a opravdové přesvědčení slov svých našli respekt u odpůrců našich, autoritu u nevědomých, kritizující přísnou a věcnou bezohledností lži a přetvářky společenské.*“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: *Nový kult* jako týdeník. *Omladina* 6, č. 4, 24. 1. 1900, s. 1–2.

⁴⁴ Tak je prostituce explicitně nazírána např. v článku Antikrist [= NEUMANN, Stanislav Kostka]: Lex Heinze a prostituce. *Nový kult* 3, 1900, č. 2, 30. 3., s. 10–11.

⁴⁵ Srov. výraz „*prostituce s přesvědčením*“ v textu Brutus [= NEUMANN, Stanislav Kostka]: Volné kapitoly o českém anarchismu 1. *Nový kult* 4, 1900–1901, č. 6, 15. 6. 1900, s. 161–165, zde s. 165; nebo citát z ryze literární polemiky zmiňované již v úvodu kapitoly, v níž šlo o příslušnost k redakčním okruhům a o honoráře v literárních časopisech: „*Práce budiž odměněna, docela po právu. Nerozumím však, jakým znakem vážnosti k vlastní práci je, prodám-li sonet, na příklad, za sto a čtyřicet – haléřů... komukoliv. Veřejnou holku koupiti za takovou cenu nelze: básníka ano!*“

ale částečně i otázkami hygienickými: styk s prostitutkou byl masivním zdrojem nákazy pohlavními chorobami, jež se díky četnosti těchto styků u mužů napříč společenskými vrstvami masivně šířily a postihovaly v důsledku i „nevinné“, manželky, případně další erotické partnerky nakažených, a jejich děti.⁴⁶ *Nový kult* byl však dalek toho mluvit za prostitutky coby společensky marginalizované, nebo dokonce v jejich prospěch – jakkoliv Neumann neváhal prostituci provokativně prezentovat jako běžnou kulisu života mnohého muže napříč společenskými vrstvami a jako nutný následek staré pokrytecké morálky, která dosud nad velmi rozšířeným jevem zavírala oči.⁴⁷

Právě sféra erotiky a vztahů mezi pohlavími se Neumannovi i dalším jevila jako oblast, v níž se proklamovaná nová morálka rodí i demonstruje. A opět, anarchisté olšanské vily byli daleci toho, účastnit se boje o ženská práva, a například otázka ženského vzdělávání stála zcela mimo horizont jejich zájmu – už proto, že žena je v jejich pojetí bytost, jejíž možné dimenze se v zásadě vyčerpávají její sexualitou.⁴⁸ Manželství jako instituci je třeba zavrhnout ve prospěch konkubinátu a Neumann v jednom svém článku doporučuje podrobit zkoumání i to, zda je v nové anarchistické společnosti potřeba zachovávat rodinu.⁴⁹ Jako žádoucí je obhajován stav, kdy erotika nemusí mít společenských

---

[...] *Básník může být ateista, modloborec, ale za hrst haléřů se prostituje v klerikální revui...*“ – Mortuus [= PROCHÁZKA, Arnošt]: [Z Lumíru zní třesk zbraní...]. *Nový kult* 3, 1900, č. 3, 13. 4., s. 12–14, cit. s. 13.

⁴⁶ Srov. LENDEROVÁ, Milena: *Chytila patrola aneb Prostituce za Rakouska i republiky*. Karolinum, Praha 2002, s. 195–210.

⁴⁷ Stanislav Kostka Neumann varoval před pokryteckým přehlížením všudypřítomné prostituce například v textu *Láska a zdravotnictví*: „*Předpokládá to [tj. dosažení účinné ochrany populace před pohlavními chorobami] ovšem méně pokrytectví ve výchově mládeže dospělé, předpokládá to, že se vychovatelé a rodičové smíří s myšlenkou, že za dnešních poměrů neuchrání svých svěřenců před frekventováním prostituce [...]. Moralisté působí zde zhoubně, nechtějící se s nevyhnutelnými výsledky soudobého sociálního pořádku smířiti, stavíce před oči mládeže nepřirozený fantóm tzv. pohlavní čistoty před manželstvím a holdující svým příznakům, místo aby studovali a objasňovali pochybené základy společenského pořádku, jehož důsledky jsou zla, která chtějí odstraniti.*“ – Sana Mens [= NEUMANN, Stanislav Kostka]: *Láska a zdravotnictví*. Knihovna Nového kultu 3, č. 4 (10), Praha 1903; citováno podle týž: *Stati a projevy I*. Ed. Zina Trochová, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1964, s. 455–473, cit. s. 472.

⁴⁸ Jedinou výjimku v okruhu kolem olšanské vily představovala, nepřekvapivě, žena – Marie Majerová. O skutečnosti, že dokonce i reflexe Majerové samotné se v okruhu jejích známých jen obtížně vyvazovala z těchto eroticko-estetických limitů vnímání svých vrstevníků viz hned v úvodu NÝVLTOVÁ, Dana – MAJEROVÁ, Marie: *Femme fatale české avantgardy: Marie Majerová. Česká komunistka ve víru feminismu. S doprovodnou antologií*. Praha, Akropolis 2011, s. 7.

⁴⁹ „*K rodině jest nám obrátiti hlavní zřetel, chceme-li, aby byla odstraněna nejhorší a nejnepohodlnější překážka vši opravdové antiklerikální akce, neboť rodina má žel stále ještě příliš mnoho vlivu na individua. [...]. Mělo se vyšetřiti, zda je zděděným balastem obrození neschopným, bez něhož lépe nějak se obejít, anebo je-li institucí snadno přizpůsobitelnou socialistickým idejím bez úhony pro ně.*“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: *Mimo církve!*. *Nový*

zábran a nevyplývají z ní nutně žádné závazky. Plození dětí je tematizováno zejména negativně coby otázka kontracepce, pro niž list frekventovaně agituje u obou pohlaví, ale zároveň téma představuje v konečném důsledku především jako odpovědnost ženy.⁵⁰ Otázky, co činit v komplikovanějších životních případech, například když vaše svobodných rodičů jednostranně či oboustranně pomine, ale již jednou prozřetelně zplozené děti zbudou, jsou ponechány stranou.

Jako bylo *Novému kultu* cizí ujímat se znevýhodněné ženské poloviny lidstva pro sám princip, bylo mu podobně cizí pociťovat empatii s další společensky marginalizovanou skupinou, židy, a ačkoliv byla argumentace proti židovskému etniku vedena primárně v očekávatelné rovině „sociálního“ odkazu k figuře „židovského kapitalisty“ hájícího jen své zájmy, užívaná rétorika čerpá i z dalšího repertoáru dobového antisemitismu, včetně například spojení židovství a socialismu.⁵¹

V leckterých textech Gellnerových básní a v jeho karikaturách otištěných na stránkách *Nového kultu* nalezneme k výše popsanému směřování tohoto časopisu řadu dalších styčných bodů jak v ideovém poslání, tak v některých případech v příbuzné motivice. Pro klid své duše (*Nový kult* 4, 1900–1901, č. 4, 1. 5. 1901, s. 102) tak zprostředkovává atmosféru konce věku s vyžilostí všech institucí, jež dosud představovaly společenskou autoritu. Totéž poslání má i ironický lament s názvuky kramářské písně nad otřesením společenských institucí v básni *Nedělní rozjímání* (*Nový kult* 6, 1903–1904, č. 12 */Šibeničky/*, 25. 11. 1903, s. 90–91).

K technikám začasté užívaným v Gellnerových verších obecně patří stylová diskrepance mezi rétorickými sentencemi (často s názvuky fráze) a jejich sousedstvím s lexikem z nespisovných oblastí jazyka, často přímo obraty městské

---

kult 5, 1902, č. 1, 1. 1. 1902, s. 1–2; č. 2, 15. 1., s. 13–15; č. 3, 1. 2., s. 21–23; č. 4, 15. 2., s. 27–29; cit. č. 4, s. 28.

⁵⁰ „Jako novomalthusisté upozorňujeme ženu proto také na volné mateřství jako na poslední, ale nevyhnutelnou část její emancipace. [...] Pro volnost ženy jako milenky bylo již dosti napsáno. Ale její volnost jako milenky jest zdánlivá, nevezme-li si žena svobodu mateřství, neboť strach před mateřstvím jest jejím tyranem ze všech nejkrutějším. [...] Odporujeme tedy ženám prozřetelné plození dětí, bez něhož nemohou se státi dokonale svobodnými, odporujeme jim to i z hlediska všeobecné emancipace lidstva [...]“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: *O prozřetelném plození dětí*. Knihovna Nového kultu 3, č. 9 (15), Praha 1903, cit. podle týž, *Stati a projevy* I. Ed. Zina Trochová, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1964, s. 492–509, cit. s. 496–498.

⁵¹ S antisemitskou kritikou socialismu pracuje Gellner již v karikatuře *Freie Vereinigung* ve Vídni (*Nový kult* 4, 1900–1901, č. 8, 15. 10. 1901, nestránkovaná příloha k číslu 8), na niž účastníky schůzky debatního kroužku socialistického vídeňského studentstva zobrazuje s karikovanými „typickými semitskými“ rysy.

periferní mluvy, jež způsobuje dehonestaci prvně zmíněných. Nepřekvapí proto, že se ve sledované části tvorby shledáváme s persiflází oblasti náboženského života, když Gellner k týmž účelům využívá jeho frázi, či přímo biblických citátů nebo aluzí na ně: „*Vysokou zdí byl obehnán dům. – / Přemilostivý bože, / jakés to stvořil milencům / tvrdé svatební lože!*“ (Z tančírny); „*Pomni však ty, jenž cnostně žiješ, / že písmo praví: nezabiješ! / a máš-li bídu, sepni dlaně, / a požehná ti ruka páně. [...] Smiluj se, bože, nad námi, / nad mládenci a pannami.*“ (Nedělní rozjímání); „*Ptáčkům opatřuje pánbůh byt a stravu, / ale člověk nemá, kam by složil hlavu.*“ (Lokálka. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 2 /Šibeničky/, 10. 5. 1904, s. 47); v karikaturním provedení pak totéž potkáváme v podobě němého obrazu Matouš IV., 8–10 (*Nový kult* 7, 1904–1905, č. 1 /Šibeničky/, 15. 4. 1904, s. 19) a v ironickém komentáři „*Království mé není z tohoto světa*“ (*Nový kult* 6, 1903–1904, č. 6, 10. 7. 1903, s. 48, signováno: fg) ke karikatuře požívačného faráře s farskou kuchařkou na klíně (v antiklerikální argumentaci již tou dobou motiv farské kuchařky představoval do kola omílané klišé v roli *pars pro toto* kritiky vnitřní zkaženosti katolické církve; samotným Gellnerem byl později mnohokrát opakován, např. v karikatuře Jaro na faře. /Šibeničky 2, 1906, č. 4, 1. 4., s. 1/).

Běžné argumenty anarchismu v kritice sociální demokracie vyjmenovává Gellner v básni s ironickým titulem Ať žije sociální demokracie (*Nový kult* 5, 1902–1903, č. 7, 1. 4. 1902, s. 52), v rovině „osobní historky“ k výsměchu ztráty původních revolučních ideálů u stranicky zorganizované sociálnědemokratické levice dospívá v básni V Typografické besedě (*Nový kult* 6, 1903–1904, č. 1, 25. 4. 1903, s. 4) – dodejme, přestože ve stejné době tiskne i v sociálnědemokratických *Rudých květech*.

V karikaturách jsou vedle v zásadě laskavého zpodobení osob spřízněných s listem (Neumann samotný je znázorněn coby „filozof kladivem“, s velmi malou mírou karikaturní deformace jsou podáni Šrámek a Freimuth, s karikaturní zkratkou přece jen větší Dyk a Procházka) o poznání kritičtější představovány osobnosti politické konkurence: z národních socialistů Václav Klofáč v karikatuře Boj proti Vídni (*Nový kult* 4, 1900–1901, č. 4, 1. 5. 1901, s. nestránkovaná příloha k číslu 4), hlava rakouské sociální demokracie Viktor Adler (Dr. Viktor Adler. Redaktor „Arbeiterzeitung“. *Nový kult* 6, 1903–1904, č. 12 /Šibeničky/, 25. 11. 1903, s. 95) a snad nejkritičtější vůbec představitelé realismu: Tomáš Garrigue Masaryk osobně v karikatuře Kandidát (*Nový kult* 4, 1900–1901, č. 4, 1. 5. 1901, s.

130) a také v karikatuře Navazuje se na reformaci (*Nový kult* 4, 1900–1901, č. 6, 15. 6. 1901, s. 194), která kriticky naráží na Masarykovo odkazování k reformaci jako nosné ideji českého národa. Zde Gellnerova kresba nechává Masaryka přivádět za špagátek personifikaci „mrtvoly církve“ k nic nechápajícímu českému Vaškovi (dobově běžné karikaturní vizualizaci českého národního typu); ke kritice spojení realismu s proklamovanou morální obrodou společnosti inspirující se v tradiční spiritualitě náboženství směřuje i obraz Miláčkové otce Herbena (*Nový kult* 7, 1904–1905, č. 2 /*Šibeničky*/, 10. 5. 1904), na kterém Jan Herben drží za ruku dvě dětsky zmenšené postavičky katolického faráře a žida.

Konkrétní příklad návaznosti Gellnerova publicistického výstupu na kontext listu jsme měli možnost podrobně sledovat při rozboru Neumannovy a Gellnerovy stejnojmenné statě Židovská otázka, bylo demonstrováno, že jde o spojení velmi těsné: oba mluví v podobném tónu a jakoby jedním hlasem v rámci téže polemiky. Gellnerův text Židovská otázka představuje extrémní podobu těsné návaznosti, jde o případ spíše ojedinělý minimálně mezi pracemi publikovanými, další doklad těsného navazování, tentokrát bez polemického protihlasu dialogu tiskovin, ale jinak velmi podobného charakteru je doložen v rukopisné pozůstalosti, jedná se o publicistický fragment [Náležím taky do kruhu oněch nešťastníků...]. Tento text je odmítavou kritikou Masarykova vztahu k náboženství, přičemž používá názorově příbuzné výpady jako polemický článek S. K. Neumanna Nestydatá propaganda (*Nový kult* 6, 1903, č. 9, 10. 10., s. 65–66). Velmi pravděpodobně pocházejí oba texty i ze stejné doby, Gellnerův článek není datován, lze jej však dle zmínek v něm určit do druhé poloviny roku 1903.⁵² Otázkou zůstává, proč tento Gellnerův text zůstal nedokončen a neotištěn. Snad se tu Gellner jako autor v publicistice zatím pouze okoušel, ale k publikačnímu záměru se neodhodlal. Už na tomto „přípravném“ textu z rukopisu, stejně jako na těch nejranějších publikovaných jsou nicméně patrné rysy, jež budou nadále s Gellnerovou publicistikou nedomyslitelně spjaty, zejména neustálé vztahování pozorovaných společenských jevů k ryze osobní situaci mluvčího, jež je v nich výrazně exponována, a také silně kritický a „sebeshazující“ přístup k „já“ těchto textů – který ovšem v zásadě slouží jen jako jakési *captatio benevolentiae*

---

⁵² Masarykův pozitivní postoj k české reformaci byl r. 1903 znovu veřejně diskutován v souvislosti s Husovými oslavami, které byly zvýznamněny pokládáním základního kamene budoucího pomníku Mistra Jana Husa na Staroměstském náměstí v Praze v červenci 1903.

k získání pozornosti a náklonnosti čtenářovy, nikoliv k znejistění soudů o věcech, které čtenáři ten samý subjekt předkládá. Srovnajme začátek fragmentu [Náležím taky do kruhu oněch nešťastníků...], v němž mluvčí od zábavně sebeironického líčení vlastní mladické nerozvážnosti plynule přechází v „dospělý náhled“ na Masaryka a k odsudku jím pojímané mravnosti jako k něčemu, co může imponovat pouze nedospělým, kteří ještě na rozdíl od mluvčího v současné chvíli, kdy konstruuje svou promluvu, neprohlédli:

*Náležím taky do kruhu oněch nešťastníků, kteří padli do tenat pana profesora Masaryka. Byl jsem ovšem tenkrát ještě velmi mladý zajíc, studoval jsem teprve gymnázium. Nebylo mi nijak za těžko provádět masarykářskou umravněnost' do všech nebohých konsekvencí. Nezákonného styku s ženami zřekl jsem se velmi snadno už proto, že jsem měl beztak málo přístup k předmětům své touhy a ty ještě nestály za nic. [...] Nejvíce mi imponoval pan profesor Masaryk svým kriticismem, kterým poukazoval na plochos[t'] všech projevů v českém světě, imponoval mně tak dlouho, dokud jsem nepoznal, jakým mělký[m] krédem je jeho domnělá hloubka. Pan profesor Masaryk neploval s proudem a já jsem se domníval, že chce něco nového, že oderval od dnešní národní tradice, a on zatím sáhl po tradici ještě starší, po mrtvole české reformace. Můj záchvat pominul rychle a přestaly mě rozčilovati zbytečné praporečky, jako mě nerozčiluje zbytečná kravata nebo zbytečné knoflíky u rukávů. Poznal jsem, jak ubohým je malicherný prohlubovatel, který kritizuje malichernosti a bojácně ustupuje před rozvratem základů našeho nynějšího života.*⁵³

Podobně v prvním uveřejněném publicistickém textu Františka Gellnera, článku pro *Nový kult* Dopis z Příbrami, kritické špičky mířící přímo na mluvčího textu (v závěru citované ukázky se překvapivým dovětkem sám sebe definuje jako nejodpornějšího hříšníka s revmatismem) nijak neruší míru satirické nesmlouvavosti ve vyličení příbramských poměrů ovlivňovaných mj. poutním provozem na blízké Svaté Hoře:

Jednotlivci obtíženi těžkými hříchy lezou na Svatou Horu po kolenou. Když si při této příležitosti rozedrou kalhoty, pokropí jim je páter

⁵³ GELLNER, František: Fragment [Náležím taky do kruhu oněch nešťastníků...], b. d. [1903 (?)], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

*redemptoarista vodou ze zázračné studánky a díry ihned zarostou. Pro toto lezení jsou zařízeny zvláštní schody, které jsou obezděny a kryty střechou, aby na ně nepršelo. Neboť i nejodpornější hříšník může dostatí rheumatismus do nohou. Vím to z vlastní zkušenosti.*⁵⁴

V oblasti zobrazování erotických vztahů, jak jsme viděli, tématu pro *Nový kult* zásadního, na sebe Gellner bere v některých básních odvahu k připsání nepokrytého přiznání vlastního volného erotického chování lyrickému já, implikujícímu autorský hlas. Erotické vábení vesnické tancovačky, jemuž nelze odolat, a proto mu také lyrický hrdina neodolá, je představeno v básni *Z tančírny* (*Nový kult* 5, 1902–1903, č. 1, 1. 1. 1902, s. 4), později převzaté jako IV. číslo do sbírky *Radosti života*. V básni *Před odjezdem* (*Nový kult* 4, 1900–1901, č. 7, 1. 7. 1901, s. 209) je pojednán styk s prodejnou láskou, včetně rizika zdravotních následků i zážitku špíny hodinového hotelu jako zkušenost pro mladého muže běžná (viz v následující citaci všeobecný podmět „člověk“ v druhém souvětí, který potenciálně zastupuje jak mluvčího básně, tak kohokoliv dalšího – čtenáře nevyjímaje) a také zkušenost opakovaná (srov. frekventativum druhého citovaného verše „hýřival“ a plurál u slova „hotely“):

*Na Prater jistě ztěží zapomenu,
kde hýřival jsem často do noci.
Za večeri tam koupí člověk ženu
s nádavkem venerických nemocí.*

*Hotely vždycky budou žít v mé touze
s portýry zdvořilými u vrátek,
s pokoji pro dva, s jedním ložem pouze
a s legiony drobných zvířátek.*

Velmi podobné traktování venerické choroby jako věci banálně všední, jež může sloužit dokonce k pobavení publika, nalezneme rovněž u karikatury *Nešťastná láska* (*Nový kult* 6, 1903–1904, č. 12 /*Šibeničky*/, 25. 11. 1903, s. 89). Zde syntagma titulu asociuje sféru tragické podoby romantického citu, neopětovaného

---

⁵⁴ Franta [= GELLNER, František]: *Dopis z Příbrami*. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 2 (*Šibeničky*), 10. 5. 1904, s. 43–44.

platonického milostného vzplanutí; tento kulturně zakotvený primární význam je ovšem problematizován zobrazenou scénou a čtenář je nad vyobrazením muže stydlivě zakrývajícího své přirození u lékařské prohlídky nucen k reinterpretaci ve smyslu „láska – ve významu akt tělesného obcování, s nešťastnými – tj. neblahými, důsledky“. ⁵⁵ Stejně polysémie stejného spojení „nešťastná láska“ (na niž je dokonce možno zemřít) využil Gellner již dříve v pointě Písně Zhýralého jinocha (*Letáky*, červen 1902, s. 3–4).

Otázkám regulace početí se Gellner věnoval jednak v podobě ironického titulku Radostná událost (Z cyklu: *Láska. Kalendář revolucionářů na rok 1904*. Ed. Stanislav Kostka Neumann, 1903) nad vyobrazením nechtěného čerstvého přírůstku v dělnickém prostředí, jednak v karikatuře Následek novomalthusismu (*Nový kult* 7, 1904–1905, č. 1 /*Šibeničky*/, 15. 4. 1904, s. 24), která glosuje dění přímo spjaté s časopisem a jemu blízkými vydavatelskými podniky, konkrétně Neumannův boj s konfiskací jeho brožury věnované otázkám kontracepce a zodpovědného rodičovství vydané r. 1903 v edici Knihovna Nového kultu. K této události také Gellner odkazuje úvodní větou doprovodného textu karikatury: „*Za pár let po konfiskaci brožury O prozřetelném plození dětí!*“ – na obrázku samém je zachycen četník, jak zasahuje v domácnosti vyzdobeném podobenkou Malthuse a překvapenému páru sděluje: „*Jménem zákona... Mám rozkaz vykonati u vás domovní prohlídku... [...] Ano, jste státu nebezpeční lidé... Jste v podezření, že máte styky s podvratnými živly... Ano... Jste již dva roky svoji a nemáte dosud dětí...*“

Erotickým vztahům a jejich poměru k manželství a plození dětí je věnován i jeden z publicisticky založených fragmentárních textů napsaných patrně roku 1904. V úvodní pasáži fragmentu [Není tomu ještě tak dávno...] ⁵⁶ se rozvažuje o nesnadnosti, ba nemožnosti prosazení jakkoliv pokrokové společenské reformy do praxe, naráží-li tato na staré zvyklosti, zavedené pořádky a z nich vyplývající většinové smýšlení o tom, co je ve společenské praxi správné a žádoucí. Obecněji založená úvaha s exkursy historických příkladů pro toto tvrzení z doby dávné i

---

⁵⁵ S jiným obvyklým myšlenkovým stereotypem pracuje Gellner později v jiné své karikatuře s tematikou prostituce, v narážce na obvyklý dobový argument pro reglementaci prostituce, a sice že jde o jev nevymýtitelný a nutný i z hlediska celospolečenské hygieny, neboť kanalizující mužskou sexualitu. Platící zákazník zde oblékající se dívce po milostném aktu objasňuje: „– *Navštěvují vás, má milá, jen z hygienických důvodů.*“ – *Šibeničky* 2, č. 1, 1. 1. 1906, s. 4.

⁵⁶ GELLNER, František: Fragment [Není tomu ještě tak dávno...], b. d. [1904?], LA PNP, fond František Gellner.

aktuální uvozuje rozvažování o milostném vztahu muže a ženy a různých argumentů pro a proti uzavírání manželství. Vlastní pasáž věnovaná tomuto tématu je uvedena osobním pozorováním manželských vztahů: „*Není divu, když mladý člověk, rozpomene-li se na všechna manželství, která v životě pozoroval, počne horovati pro volnou lásku.*“ Poté je konstatováno, že oficiální uzavření sňatku není nijak potřeba k prožití vztahu (totéž Gellner v anekdotické zkratce vyjádřil jinde ve fragmentární větě „*K hubičce se nepotřebuje pátera.*“⁵⁷), na druhou stranu ale jeho neuzavření vzájemný poměr nijak automaticky nezlepší, zjednodušuje pouze případný rozchod. Tyto obecněji formulované teze jsou opět následovány přiznaně subjektivním náhledem na roli partnerského vztahu v životě jedince a na marnost snah o trvalejší pocit štěstí, náhledem, jehož radikální skepse dokonce znejišťuje samotnou vizi lepší anarchistické budoucnosti jako něčeho, co je s to štěstí způsobovat:

Podotýkám, že se nechci starati o to, jak bude volná láska vypadati v budoucnosti. V budoucí pozemský ráj vůbec nevěřím, a i kdyby se forma společenská změnila, budou žít lidé třeba za jiných okolností zrovna tak relativně nešťastně i šťastně jako dnes, může-li se vnitřní klid provázený denními nepříjemnostmi a několika okamžitými radostmi vůbec nazývati štěstím.

V samém závěru je zmíněn závazek, který i nesezdaným soužitím vzniká pro muže, zejména s ohledem na možné potomstvo („*Ale muž žijící ve volném manželství nemůže taky svou ženu vyhoditi, když se jí nabažil, zvláště tehdy, bylo by to úplně nemožno, zplodil-li s ní děti.*“). Nijak blíže není objasněno, na čem je tento závazek založen, ovšem z textu v zásadě vysvítá, že jde o naplnění povinnosti výživy a ekonomické podpory, ale snad také o jakýsi etický imperativ: muž, který by činil opak, by byl považován za darebáka, lze si představit, že právě to mají být sankce pro případ překročení vytyčené hranice, naznačené v modalitě přísudků „*nemůže vyhoditi*“ a „*bylo by nemožno*“. Neboli přes všechnu radikalitu a zdánlivou nepředpojatost v těchto věcech se v tomto bodě drží text obecně sdílené minimální společenské normy, fixované navíc i příslušnou dobovou legislativou o výživném vztahující se alespoň omezeně i na děti nemanželské. Do bližšího ošetření detailů, jak v takových momentech „nabažení se“ postupovat

---

⁵⁷ GELLNER, František: Fragment [K hubičce se nepotřebuje pátera], b. d. [1904?], LA PNP, fond František Gellner.

v rámci volného svazku „správně“, se ovšem text nepouští, ba je to právě tato pasáž, kde text, snad v důsledku bezradnosti nad tímto problémem,⁵⁸ snad v důsledku pocíťovaného značného odchýlení se z linie listu v náhledu na erotické vztahy i na samu možnost společenské změny skrze boření tradic a konvencí, náhle končí (z podoby rukopisu lze přitom jednoznačně prohlásit, že text skutečně nebyl dokončen, na téže stránce následuje pod touto pasáží záznam politické anekdoty).

Srovnáme-li tento Gellnerův text s publicistickými pojednáními Neumannovými z téže doby o týchž tématech, vyvstane opět to, co již bylo naznačeno výše: Gellner nevytyčuje ideový program – v posledně zmiňovaném textu postupuje sice samostatně, ovšem jen v negaci k programu jiných, apelativnost vlastní Neumannovi tu schází, daleko spíš jde o drobná pozorování a reflexi vlastní zkušenosti kombinovaná se znalostmi historické látky, čerpanými patrně především ze vzpomínek na gymnaziální učivo, a případné vyvozování obecnějších závěrů z nich, přičemž vodítkem při jejich promýšlení důsledně zůstává „zdravý selský rozum“ se všemi limity, jež to s sebou nese. Textům je tak vlastní naléhavost osobního podání (v jiných případech obohacená ještě o zábavnost a „pikantnost“, která takové podání provází), ovšem na druhou stranu jim chybí nadhled horizontu širších souvislostí a může se snadno stát, že osobní zkušenost ani s nijak široce platnými závěry zobecnit nelze.⁵⁹

---

⁵⁸ Velmi podobné téma Gellner později řešil v souvislosti s popisem vztahů v pařížské anarchistické kolonii navázané na ústřední postavu Alberta Libertada, redakci časopisu *L'Anarchie* a debatní okruh tzv. Lidových přednášek. I zde je, jakkoliv zastřenou, hlavní podmínkou skutečně volného praktikování volné lásky minimalizace počtu dětí; pokud jde o Gellnerovo popsání situace vztahů v této skupině, je ovšem v daných pasážích možná až příliš často přání otcem myšlenek: „Do redakce ‚L'Anarchie‘ chodí poměrně mnoho žen. (Pravím poměrně připomínaje si neúčast žen vůči našemu hnutí, ku příkladu v Čechách.) O většině z nich lze na první pohled těžko říci ‚koho‘ jsou. V redakci jsou taky dvě děti hýčkané ode všech. V úředních knihách jsou vedeny jako ‚neznámých rodičů‘. [...] Děti mají málo a to jen tenkrát, když si jich přejou. Muž a žena žijou spolu, dokud se jim to líbí, a rozcházejí se, když jeden z nich se nabažil společného života.“ – GELLNER, František: Pařížská korespondence. *Nová Omladina* 2, 1907, č. 23, 27. 2., s. 3. Je zajímavé srovnat tato Gellnerova hodnocení s beletristickým zpracováním pozorování téže anarchistické skupiny v románu Marie Majerové *Náměstí Republiky*, vydaném poprvé časopisecky roku 1911 (Gellner i Majerová s touže skupinou skutečně pěstovali v Paříži styky): jiná je zde minimálně neustále přítomná reflexe toho, kdo ke komu momentálně partnersky patří a jaké řevnivosti z toho případně vyplývají, stejně jako to, či je to které dítě, jakkoliv se toto často těší péči vícera lidí.

⁵⁹ O „zdravém rozumu“ a nutné omezenosti závěrů, jež tento činí, v oblasti v Gellnerovy lyriky viz též ČERVENKA, Miroslav: Lyrika Františka Gellnera. In týž: *Styl a význam. Studie o básnících*. Československý spisovatel, Praha 1991, s. 52–67, zde s. 53; o „zdravém rozumu“ jako o jednom ze styčných bodů této lyriky a dobové šantánové písně viz týž: František Gellner a šantánová píseň. In týž: *Symboly, písně a mýty. Studie o proměnách českého lyrického slohu na přelomu století*. Československý spisovatel, Praha 1966, s. 117–137, zde s. 120.

Může se zdát na první pohled minimálně zvláštní, že právě otázka podoby partnerského vztahu muže a ženy se mezi intelektuálními anarchisty kolem Neumannovy olšanské vily těšila takovému zájmu (držíc si, jak jsme již výše zmínili, zároveň distanc od dobových debat o tzv. „ženské otázce“). Vysvětlení ovšem nalézt lze – dle mého názoru je třeba je hledat v kombinaci důvodů z oblasti symbolické s těmi často ryze osobními a praktickými.

Zaměříme-li se na oblast první, zjistíme, že útok na instituci manželství míří vlastně velmi přesně na místo zásadní důležitosti v souboru hodnot a životního stylu buržoazie, jak se tyto utvářely v průběhu dlouhého 19. století, a je tak vlastně zástupným útokem na celou tuto společenskou třídu jakožto zásadního hybatele dění moderní doby a v mnohém trvajícím kulturní vzor pro nižší vrstvy (ačkoliv čím níže ve společnosti, tím méně striktně platily středostavovské mravy za etalon životní normy). „Vzorovost“ buržoazního manželství ostatně byla fixována i platnou legislativou, rodinné právo ošetřené v občanském zákoníku automaticky předpokládalo všeobecnou platnost poměrů střední třídy.⁶⁰ Příslušná rakouská legislativa byla navíc ještě na počátku 20. století i ve srovnání s jinými evropskými státy velmi rigidní, zachovávající četná omezení převzatá z kanonického práva. Zároveň byl již dlouho a stále více pocítován rozpor mezi touto právní úpravou a panujícími poměry; pokusy prosadit větší či menší liberalizaci této legislativy se pravidelně opakovaly, vycházejíce z různých politických a ideových okruhů sledujících rozdílné doprovodné cíle, a končily vždy stejně: pravidelně braly svůj konec v neschopnosti navrhovatelů dosáhnout širšího konsensu a v nacionální a ideové roztříštěnosti parlamentních frakcí tento proti vůli katolické církve a vládních kruhů skutečně prosadit. Jeden z takových reformních pokusů se připravoval i na počátku století, šlo tentokrát o úsilí napříč celou společností široce diskutované, kulminující v letech 1904–1907, nakonec ovšem opět bez fakticky prosazeného úspěchu.⁶¹ Spíše marginální hlas části českého anarchismu tak vstupoval do debat živených i z jiných zdrojů a zároveň, díky svému případnému praktickému dopadu na životní praxi, aktuálních pro velmi mnohé.

---

⁶⁰ KLABOUCH, Jiří: *Manželství a rodina v minulosti*. Orbis, Praha 1962, s. 200.

⁶¹ Srov. KLABOUCH, Jiří: *Manželství a rodina v minulosti*. Orbis, Praha 1962, s. 145–160.

Výchozí situací, vůči níž vymezování probíhalo, byl respekt k manželskému stavu jako z podstaty nerozlučitelné instituci, jenž byl internalizovanou a téměř nezpochybnitelnou součástí světového názoru měšťanstva. Společenský tlak na vstup do manželství byl velmi silný; sňatek byl obecně důležitou životní metou, jeho uzavření potvrzovalo status dosaženého životního úspěchu, byl z nejdůležitějších přechodů v životě jedince a také momentem, při němž se osvědčovala jeho kvalita z hlediska hodnot jeho vrstvy⁶² (přičemž zde tyto hodnoty naopak docházely potvrzení a reprodukce). Od dcery na vdávání z dobré měšťanské rodiny se zjednodušeně řečeno očekávalo věno, jež mělo pomoci manželovi k dosažení dalšího kariérního postupu či osamostatnění, případně sloužit jako záchrana pro časy materiálního otřesu v dalším životě rodiny; pokud šlo o erotické zkušenosti panny nevěsty, očekávána byla „nevinost“, přičemž proklamovaným cílem morálních autorit byla stále v této oblasti pokud možno naprostá nevědomost.⁶³ Od muže střední třídy s ambicí nalézt na sňatkovém trhu partnerku pro manželství se očekávalo – a to i na počátku 20. století – dosažení takového materiálního příjmu (nebo alespoň naděje na něj v dohledném horizontu), díky němuž bude možné zabezpečit finanční potřeby nově založené rodiny (ženská a dětská práce v buržoazním prostředí nepřípadala v úvahu). Zásadní důležitost při hodnocení muže byla po celé 19. století přisuzována jeho kariéře, metou ideálně bylo „zaujmout postavení“.⁶⁴ Toto vše fungovalo jako velmi obvyklá motivace mladého muže ke kariérnímu růstu. Ten ovšem v reálu mohl být velmi zdlouhavý a nakonec se i nastálo zadrhnout na mrtvém bodě. Ekonomická kritéria zabezpečení středostavovské rodiny tak mnozí byli v stavu splnit až po dosažení třiceti a více let věku, případně se ke kýženému postavení nedopracovali vůbec.

⁶² Srov. ŠIMŮNKOVÁ, Alena: Statut, odpovědnost a láska. Vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století. *Český časopis historický* 95, 1997, č. 1, s. 55–109, zde s. 55–56.

⁶³ LENDEROVÁ, Milena: Zpovědní zrcadla jako pramen k sexualitě druhé poloviny 19. století. In *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Ed. Václav Petrbok. Academia, Praha 1999, s. 94–103, zde s. 98.

⁶⁴ ŠIMŮNKOVÁ, Alena: Statut, odpovědnost a láska. Vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století. *Český časopis historický* 95, 1997, č. 1, s. 55–109, zde s. 77–78. Tlak v tomto směru zvyšovaly i restrikce v některých povoláních (typicky mezi armádními důstojníky) stěžující uzavření manželství navázáním povolení k němu na obtížně dosažitelné podmínky. – viz KLABOUC, Jiří: *Manželství a rodina v minulosti*. Orbis, Praha 1962, s. 187–192.

Postupné zvyšování sňatečního věku, zejména u mužů, mělo jeden zajímavý dopad. Vzhledem k přetrvávajícímu vlivu církevních autorit na morální hodnocení všech sfér života včetně intimních vztahů nadále z pohledu společensky vyznávané morálky alespoň teoreticky platilo, že jediným eticky neproblematickým sexuálním aktem je ten, jenž se odehraje v církevně posvěceném manželství a směřuje ke zplození dětí.⁶⁵ Jediným správným očekávaným erotickým chováním mladého muže do doby uzavření sňatku byla – i vzhledem k odmítání masturbačních technik, na němž se ještě na prahu 20. století vzácně shodovaly autority náboženské s těmi medicínskými⁶⁶ – pohlavní zdrženlivost. Zároveň ovšem vlivem lékařského poznání sílil názor na sexualitu jako přirozenou sílu, která je-li rozumem kontrolována a držena v mezích mírnosti, patří nezpochybnitelně k plnohodnotnému životu individua.⁶⁷ Sňateční věk mužů navázaný na kariérní úspěch se ovšem dramaticky mýjel s dobou jejich nejvyšší sexuální apetence.⁶⁸ Prostituce pak do této situace vstupovala jako mlčky společensky více méně tolerovaná odpomoc od tohoto břemene, stále živé také zůstávaly teze o prostituci coby způsobu kanalizace společensky negativních jevů u mužské populace.

Společenská očekávání stran kariéry a vztahů k druhému pohlaví a potlačování erotických pnutí, ale také třeba ritualizované formy, jež námluvy vhodné partnerky provázejí a činí ze sbližování mladých lidí v zásadě veřejně inscenované, „průhledné“ představení bez tajností, představují konvence pocíťované jako příkoří, jež je třeba odmítnout – v osobním životě i v tvorbě, kde tak sytí spodní proud témat a motivů, jež se vracejí nejen u Gellnera. Gellnerovo známé exemplum o hodném a zlém hochu nemění tón v líčení osudů dvou charakterových antipodů, líčení kariéry (resp. „kariéry“) obou obdařuje stejnou

---

⁶⁵ Srov. LENDEROVÁ, Milena: Zpovědní zrcadla jako pramen k sexualitě druhé poloviny 19. století. In PETRBOK, Václav (ed.): *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Academia, Praha 1999, s. 94–103, zde s. 96–97.

⁶⁶ LENDEROVÁ, Milena: Tělo provinilé a jeho disciplinace. Masturbační pedagogika. In LENDEROVÁ, Milena – TINKOVÁ, Daniela – HANULÍK, Vladan: *Tělo mezi medicínou a disciplínou. Proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2014, s. 258–264.

⁶⁷ LENDEROVÁ, Milena: Zpovědní zrcadla jako pramen k sexualitě druhé poloviny 19. století. In PETRBOK, Václav (ed.): *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Academia, Praha 1999, s. 94–103, zde s. 96.

⁶⁸ Srov. LENDEROVÁ, Milena: *Chytila patrola aneb Prostituce za Rakouska i republiky*. Karolinum, Praha 2002, s. 161 a 166.

dávkou ironie i soucitu,⁶⁹ při líčení životní cesty hodného hochy zároveň obsahuje velmi sugestivní deskripci toho, co bylo konvenční, ovšem nijak lákavou představou budoucnosti, a sice zdoluhavého kariérního růstu drobnými krůčky.⁷⁰ V naznačených souvislostech také získávají nové velmi konkrétní nasvícení například některé texty Šrámkovy (jako básně Curriculum vitae či Svatba), a o něco méně překvapivě se vyjeví třeba též Gellnerova báseň Bud' matka boží pomocná, již není nutné číst pouze v rovině velmi osobní invektivy, ale též jako hořký výsměch instituci manželství a mateřství a jejich církevnímu posvěcení z pozice společenskými očekáváními nezátížené „upřímnosti“ osobního smýšlení, text tak dobově může sehrát roli jistého typu modloborectví namířeného na klíčové hodnoty středostavovského prostředí. Ve velmi podobném tónu (včetně ostnu vůči tradičním projevům nábožnosti) je téma manželství a mateřství traktováno také v již zmiňovaném prvním zveřejněném publicistickém textu Františka Gellnera Dopis z Příbrami, který jsme v těchto souvislostech citovali již v kapitole druhé.⁷¹

⁶⁹ Neumann byl později přesvědčen, že Gellner dobrodruhům ve svých textech straní proti šosákům a hrdiny této básně jmenoval za příklad („S oblibou vrací se Gellner, a nejen ve verších, k ironickému srovnání hodného Jendy se zlým Vendou, krotkého Karla Havlíčka s divokým Michalem Bakuninem, šosáka s dobrodruhem, aby se mohl posmívati spořádaným lidem a s tajnou závistí popisovati osudy šťastných i nešťastných bouřliváků.“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: O Františku Gellnerovi – Přednáška. In: NEUMANN, Stanislav Kostka: *Vzpomínky I. Fr. Borový*, Praha 1931, s. 114–124, zde s. 118). Přikláním se osobně spíše ke generálnímu hodnocení tohoto Gellnerova motivu, jak je vyslovil Pavel Eisner: „Einigermal kommt ein Lieblingsmotiv Gellners vor, das auch für seine Lyrik wichtig ist: der Musterjunge und der Auswurf der Klasse in Lebensparallelen. Pädagogische Prosaisten lassen den Musterjungen empor –, den Auswurf verkommen und reiben sich die Letternhände. Flache Witzlinge der Prosa lassen den Musterjungen eingehen (ätsch, so ist das Leben!). Gellner: Der Musterjunge bringt es weit in der Welt, der Schandfleck der Klasse ist es auch im Leben, und beides ist für beide zum Aufhängen traurig. [Několikrát se vyskytne Gellnerův oblíbený motiv, důležitý i pro jeho lyriku: paralelní životní osudy hodného hochy a zlobivého hochy – výlupka třídy. Pedagogičtí prozaici nechávají hodného hochy vyniknout –, zlobivého zpustnout a mnou si ruce umazané od inkoustu. Povrchní vtípační z oboru prózy nechají hodného hochy zahynout (ale co, takový je život!). U Gellnera: Hodný hoch to ve světě dotáhne daleko, poskvrna třídy zůstane poskvrou i v dalším životě, a oboje je pro ně oba žalostné k oběšení.]“ – P. E. [= EISNER, Pavel]: František Gellners Prosa. *Prager Presse* 7, 1927, č. 216, 7. 8., s. 6.

⁷⁰ „Dál rigorosa, státnice, / až brněla ho zadnice, / dřel ve dne a dřel rovněž v noci, / až dotáhl to ke promoci. / Na to se auskultantem stal / a od slavného eráru / již každý měsíc služné bral / (čtyřiaadvacet krejcarů). / Přilepšili mu do dvou let / adjutem ve výši čtyř set. / Za ty se Venda dobře poměl, / (jedl rád husu pečenou) // [...] Venda lpěl stále na hroudě, / byl adjunktem již při soudě / a věděl, až naň přijde řada, / že bude z něho taky rada. // Měl ženu hodnou, děti řádné / a při tom neměl dluhy žádné / a v hospodě při pátém pivě / na Jendu vzpomněl litostivě, / na existenci ztracenou. / Jed při tom husu pečenou. //“ – GELLNER, František: Mravoučná povídka o hodném a zlém hochu. *Kalendář revolucionářů na rok 1904*. Ed. Stanislav Kostka Neumann, Praha 1903, s. 73–77.

⁷¹ „V tomto královském horním městě je taky vysoká škola hornická, báňská akademie, a to asi proto, aby se několik městských dcerek mohlo vdát za muže s dobrým postavením. (Myslím tím sociální postavení.) Když totiž báňský akademik učiní těhotnou dívku z lepší rodiny, tak si ji dost

Vztah intelektuálních anarchistů ke konglomerátu těchto témat nebyl jen naplňováním racionálně zdůvodněného vymezování vlastních ideových pozic ve jménu pokrokového boje s konzervativními společenskými proudy, často lze předpokládat (a ojediněle i pramenně doložit) motivace ryze osobní, vyplývající z tlaku společenské normy na vlastní chování a životní strategie, již tyto pociťovali jako břímě natolik těžké, že je nemínili nést. Některým okolnostem této frustrace bude věnován následující exkurs.

často vezme za ženu. Je-li to však holka z továrny, šička nebo služka, chodí se zbožný jinoch modlit na Svatou Horu, aby potratila.“ – Franta [= GELLNER, František]: Dopis z Příbrami. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 2 (Šibeničky), 10. 5. 1904, s. 43–44, cit. s. 43.

4.3 Čtenáři a autoři Nového kultu a jejich sociální zázemí

Jakkoliv se Neumann od jara 1904 pokusil proměnit *Nový kult* v časopis, jenž by chtěl sblížit prakticky orientovaný proud anarchistického hnutí, který měl základnu zejména mezi dělnictvem na severu Čech, s proudem tzv. intelektuálním,⁷² vykročit směrem k praktickým otázkách dělnictva se listu nikdy nepovedlo, stejně jako se příliš nedařilo zbavit se jistého paternalistického či kazatelského tónu vůči dělnictvu. Zásadní čtenářský úspěch se tak v těchto vrstvách nekonal.⁷³

Limity Neumannova přístupu ve vztahu ke čtenářské obci jsou ostatně patrné i na zpracování tématu, od něhož se vůbec nová proklamovaná linie časopisu začala odvíjet, totiž oné kladenské hornické stávky. Ta se ukázala být co do typu problému tématem vlastně ideálním (po jejím skončení se také ozřejmilo, že se tato situace opakovat nebude), neboť umožňovala zdánlivě bezproblémové sdílení „praktickými“ a „intelektuálními“ – bezprostředně se týkala života dělnictva, ale zároveň šlo o věc celospolečenské politické debaty, jež se stala

⁷² Srov. Neumannovo úvodní provolání *Náš úkol v českém světě*, *Nový kult* 3, 1900, č. 1., 16. 3., s. 1–2, cit. s. 2: „[...] považujeme za nejpodstatnější svou povinnost postaviti zdatnou inteligenci do služeb neodvislého dělnického hnutí.“ O proudech v českém anarchistickém hnutí viz MAREK, Pavel: Český anarchismus. In MALÍŘ, Jiří a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Doplněk, Brno 2005, 2 sv., svazek 1, s. 241–254, s. 244; šířeji TOMEK, Václav: Dva přístupy k jednomu anarchismu. In též: *Český anarchismus a jeho publicistika 1880–1925*. Filosofia, Praha 2002, s. 113–122.

Na rovině nejobecnějších proklamací vyslovila redakce optimistickou vizi, že „vnikne náš týdeník do všech vrstev českých čtenářů“ (NEUMANN, Stanislav Kostka: *Nový kult jako týdeník. Omladina* 6, č. 4, 24. 1. 1900, s. 1–2.), čímž se ovšem fakticky minila snaha okruh adresátů alespoň rozšířit – zejména směrem k dělnickým kruhům (proto také bylo Neumannovo provolání o zamýšlené nové orientaci *Nového kultu* otištěno v *Omladině*, anarchistickém časopisu recipovaném severočeským dělnictvem). Organizace anarchistického dělnictva byly také jako potenciální předplatitelé osloveny administrací listu (již ztělesňoval Neumann a pro tento účel do listu nově přijatý Antonín Bouček).

⁷³ Neumann svá očekávání v tomto směru formuloval již ve výše zmíněném úvodním provolání: „Nevěříme tedy, že by naši soudruzi odepřeli nám obětavé své podpory. Nemáme také přemrštěných požadavků. Hledáme jen padesát zámožnějších spolků a soudruhů, kteří by subskribovali na náš týdeník po dvaceti zlatých (čtyřiceti korunách). Tím by byla dána nezviklatelná finanční báze našemu podniku. Neboť že každý náš soudruh dá těch 8 kr. týdně – tolik totiž bude stát šestnáctistránkové číslo –, o tom vůbec nepochybujeme.“ (NEUMANN, Stanislav Kostka: *Nový kult jako týdeník. Omladina* 6, č. 4, 24. 1. 1900, s. 1–2). Pro podchycení míry úspěšnosti tiskového projektu u této skupiny scházejí relevantní prameny, s jistotou lze říci pouze to, že byla nižší, než Neumann očekával. Když tehdejší administrátor listu Antonín Bouček po letech vzpomínal na Neumannův pokus o aktuální list s týdenní periodicitou a na problémy, do nichž se tiskovina záhy dostala, viděl hlavní příčinu neúspěchu u dělnických abonentů „především v depresi po prohrané stávce horníků“ (BOUČEK, Antonín: *Vila číslo 45. Lidové noviny* 45, 1937, č. 194, 17. 4., s. 1–2, cit. s. 1. pokračování 15. 4., č. 190, s. 1–2, 25. 5. 1937, s. 2). Neúspěch stávky jistě dělnickému hnutí vzal vítr z plachet a mnohé dělníky přímo existenčně ohrozil, nebyl to ale zcela jistě jediný důvod.

předmětem zpravodajství a komentářů listů i mimo dělnické hnutí, proti nimž bylo možné se vymezovat. Neboli vedle životní aktuálnosti disponovalo téma i meta-rovinou, o níž bylo lze zasvěceně psát i z Olšan⁷⁴ (byť Neumann, zdá se, mezi stávkujícími byl i osobně). Ani u tohoto tématu ovšem nejsou dělníci přímo oslovováni, ale mají se při četbě tiskoviny stát jakýmsi tichými svědky toho, jak je „intelektuelní“ bezmezně podporují – takto Neumann v souvislosti se stávkou definuje svého adresáta:

*[...] obracím se k inteligentům, kteří jsou čtenáři tohoto listu, [...] upozorniti chci je všechny, ať jsou to již učitelé nebo studenti, úředníci nebo spisovatelé, že tito zápasící horníci jsou nejbližšími jejich druhů v práci a boji. Na velikém osvobozovacím boji zúčastnění jsme všichni, každý dle sil a schopností svých. A hornický přední voj dává dnes všechno i existence své všanc ve prospěch – kulturního díla.*⁷⁵

Fakticky je tak texty v listu obsaženými adresně oslovována jiná skupina než dělníci, ta, v níž podle vzpomínek Antonína Boučka, administrátora listu, redakce tušila rovněž potenciální abonenty, tj. osoby z řad někdejších známých původně studujících v Praze, kteří „již odešli do praktického života“, a stávající studenti středních i vysokých škol.⁷⁶ Když Neumann po čtvrt roce provázeném finančním nezdarem opět přehodnocoval svou vizi časopisu, při zpětném hodnocení napsal, že *Nový kult* jako týdeník „měl míti širší úkol, měl prostě a jasně mluvit k mnoha a mnoha“, ale protože se nenašel dostatek podporovatelů, přizpůsobí se „užší své úloze“ a nadále bude „redigován jen s ohledem na ty, jež intelligence jejich zachránila před utonutím ve stranickém bahně“.⁷⁷ Příznačné ovšem je, že pokud jde o skladbu listu, nedošlo s tímto prohlášením k žádné zásadní proměně. Velmi pravděpodobně tak typického čtenáře listu můžeme popsat jako mladého člověka s vyšším, tj. středoškolským nebo vysokoškolským, vzděláním s ještě

⁷⁴ V duchu kritického vyrovnávání se s komentáři názorového tisku různé orientace je vedeno celé druhé pokračování Neumannova textu k hornické stávce, napsané již po jejím skončení (srov. NEUMANN, Stanislav Kostka: Hornická stávka. Dali se obloučiti... *Nový kult* 3, 1900, č. 2, 30. 3., s. 1–3), a také jeho článek zpětně stávku hodnotící Zjevy smutné a povážlivé. *Nový kult* 3, 1900, č. 5, 12. 5., s. 1–3.

⁷⁵ S. K. N. [= NEUMANN, Stanislav Kostka]: Hornická stávka. *Nový kult* 3, 1900, č. 1, 16. 3., s. 2–3, cit. s. 2.

⁷⁶ BOUČEK, Antonín: Vila číslo 45. *Lidové noviny* 45, 1937, č. 194, 17. 4., s. 1–2, cit. s. 1.

⁷⁷ Redakce [= NEUMANN, Stanislav Kostka?]: Naším čtenářům. *Nový kult* 3, 1900, č. 5, 12. 5., s. 8.

nezapočatou pracovní kariérou, nebo na samém počátku pracovní dráhy (dodejme, že vzhledem k dosaženému vzdělání často s předpokládaným rodinným zázemím ve středních vrstvách). Což je zároveň charakteristika, kterou lze vztáhnout též na samotný okruh intelektuálních anarchistů kolem olšanské vily.

Toto cílové publikum, z něhož se potenciálně rekrutují trvalejší příznivci, se do značné míry překrývalo se společenskou skupinou, k níž se obraceli svým působením realisté (krom této skutečnosti spojoval oba proudy teoretický zájem o sociální otázku a také jisté vnější okolnosti, konkrétně skutečnost, že obě skupiny představovaly daleko spíš ideový směr působící jako hlas veřejné diskuse a živný názorovým tiskem než v politické dobové praxi reálně vlivnou sílu). Neumann právě proto viděl v realismu nebezpečnou konkurenci:

*Realism kazí českou mládež. A kazí právě tu, který není dosti plochá, aby šla za fangličkou nacionalistů, nebo dosti prospěchářská, aby žoldákovala ve službách klerikalismu. Kazí ji, protože skrčeným racionalismem dusí její mladé nadšení, láme její činorodost, vysušuje půdu, právě mladou půdu, která jediné je schopna dáti vzklíčiti tomu, co podmiňuje silný, všestranný a zdravý život ve věku mužném. Realismus kazí mládež a tím nám ji odnímá.*⁷⁸

Velmi podobně charakterizovaná společenská skupina tvořila dobově rovněž nikoliv nepočetnou část elektorátu i aktivně činných členů národně socialistické strany. Tato strana je brala pod svá křídla spolu s nacionálně orientovanými drobnými živnostníky, rolníky, úřednictvem a dělnictvem coby souhrnně označovanou skupinu „dělníků rukou a pera“, přičemž – a v tom lze opět spatřovat jistou paralelu k anarchistickému hnutí – faktickou disparátnost praktických zájmů jednotlivých skupin maskovala používáním rétorických klišé (u národních socialistů zejména z oblastí obecně humanistických či tradičně národních témat). Národně socialistický program byl značně eklektický, ale ne radikálně revoluční, sympatizující odezvu tak nacházel zejména u těch, kdo sice žili v určité nejistotě stran svého současného a budoucího postavení, ovšem ne

---

⁷⁸ Marius [= NEUMANN, Stanislav Kostka]: Proti realismu. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 4, červenec? 1904, s. 73–74, cit. s. 73. O polemickém ideovém vyhraňování se vůči sociálním demokratům a realistům viz blíže SLAČÁLEK, Ondřej: Proti katedrovému zmoudření! Lokty, čelem, kopnutím... Anarchismus a česká inteligence na přelomu 19. a 20. století (rukopis studie v redakčním zpracování).

takové, aby nevěřili na svůj sociální vzestup vlastními schopnostmi, politické úsilí jim sympatické strany mělo pouze směřovat ke zjednodušení možností, jak své schopnosti uplatnit.⁷⁹

Zdá se, že dělicí linie mezi příklonem k anarchismu či jeho konkurentům mezi organizovanými stranami u dané sociální skupiny nevedla jen skrze míru důležitosti přikládanou nacionálním otázkám (internacionalismus českého anarchismu i sociální demokracie měl ostatně své limity) či hodnocení užitečnosti politického provozu jako takového, byť právě toto kritérium hrálo roli zásadní, ale i skrze míru optimismu, respektive frustrace stran ryze osobních výhledů na blízkou budoucnost a ochoty, či lépe řečeno spíše neochoty, k odříkavému sebezapření a vyhovění společenským nárokům.⁸⁰ Jde o tezi na první pohled snad příliš odvážnou, ale jak ještě uvidíme, kolem velmi podobného tvrzení krouží ve vzpomínkách z odstupu i inkriminovaní intelektuální anarchisté, Gellnerova raná poezie je pak plná nejrůznějších „očekávání budoucnosti“, pravidelně s chmurnou perspektivou či naopak vizí bezvýchodného „zbahnění“,⁸¹ a sám ve známém k inkriminované době patrně ne až tak časově vzdáleném rukopisném fragmentu glosuje náchylnost k anarchismu primárně jako věc temperamentu.⁸² Snad i v neochotě podřídit se obvyklým životním trajektoriím a očekávaným kariérám lze spatřit jeden ze zdrojů v literární tvorbě těchto autorů se projevujícího senzualistického prožívání tady a teď – v kontrastu k plánovanému „potom“ jako úběžníku snahy.

---

⁷⁹ HARNA, Josef: Česká strana národně sociální. In MALÍŘ, Jiří a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, sv. 1. Doplněk, Brno 2005, s. 395–412, zde. 398–401.

⁸⁰ Ondřej Slačálek připomíná ve své studii věnované anarchistickým intelektuálům Šrámkův text odsuzující realismus jako hnutí neživotné za pomoci metafor „záškoláctví“, kterého se realisté ze zásady nedopouštějí. Jeho text ovšem implikuje, že pisatel právě v neposlušnosti školního řádu či jiných společenských norem spatřuje projev životní energie a není těžké uhodnout, že tu promlouvá i jistá reálně odžitá zkušenost: „*Realism znamená katedrové zmoudření české kultury, nic, co by chodilo za školu a tam se to mladě porvalo a vyvztekal, nic, co by chtělo špatnou známku z mravů, jen pro tu chuť a radost z protestu, jen pro to dobývání si místa lokty, čelem, kopnutím, realismu schází všechno, co legitimuje dnes ten který prapor, vrhající se vášnivě v bitvy s jezovitským všech odstínů; ano, realism je jezovitský samo.*“ – ŠRÁMEK, Fráňa: *Nové náboženství. Nový kult* 7, 1904–1905, č. 4, červenec? 1904, s. 74–77, cit. s. 76. Srov. SLAČÁLEK, Ondřej: *Proti katedrovému zmoudření! Lokty, čelem, kopnutím...* Anarchismus a česká inteligence na přelomu 19. a 20. století (rukopis studie v redakčním zpracování).

⁸¹ Viz už jen titul básně Bezcestí, či ironicky míněné nadepsání Perspektivy.

⁸² „*Anarchismus nevyvinul se téměř u nikoho z teoretických náhledů. (Takový anarchismus by měl také velmi krátké trvání.) Anarchismus vyplývá z temperamentu. Rebelantská krev. [...]*“ – GELLNER, František: *Fragment [Anarchismus nevyvinul se téměř u nikoho z teoretických náhledů...]*, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

Zmíněná frustrace měla jistě četné individuální valéry, v obecné rovině ale vyplývala z pocíťovaného rozporu mezi vlastním plným uplatněním individuality v tvůrčí práci, k níž daní jedinci pocíťovali nadání, a perspektivou kariéry, jež zdánlivě nabízela pouze nezajímavou rutinu úředních, inženýrských či učitelských míst. Jiří Mahen s nevelkým odstupem zachytil hypertrofované pocity bezvýchodnosti, „polapenosti“ a frustrace studující mládeže své generace v románu *Kamarádi svobody* (1909), na stejná generační pocitová východiska ovšem se stejným vyzněním odvolával i po letech v memoárově pojatém textu:

Za svého mládí se pamatuji na několik velmi nadaných jednotlivců, kteří zhynuli sebevraždou jenom proto, že neviděli východiska z pouště, která se před nimi otvírala. Vzpomínám na mladého vynálezce, který doma podnikal pokusy [...] a který byl přesvědčeným individualistou zrovna jako my. „Snad nebudu jenom úředníkem?“ hrozil se v rozhovorech a „snad nezůstanu na světě jako zbytečný člověk?“⁸³

Ti, kdo v sobě cítili spisovatelské ambice a mínili svou individualitu uplatnit v literatuře tak říkajíc na plný úvazek, narazili na limity poměrů malé literatury s malým publikem, které činí z vydělávání si literaturou činnost ještě o něco komplikovanější, než je obvyklé v literárních provozech s rozsáhlejším publikem a delší kulturní tradicí, a to i tehdy, započítáme-li do těchto možností celý široce pojímaný literární provoz.⁸⁴ Dejme opět slovo stárnoucímu Mahenovi, tentokrát rozhořčenému v dopise, jehož adresátem byl Josef Mach:

Podruhé mohli jsme trpět určitým komplexem, třeba i méněcennosti, poněvadž všichni z nás museli oklikou hledat svoje zaměstnání: Gellner, Neumann, my dva, Šrámek atd. atd. [...] Všichni, všichni ostatní to měli lepší. Jednou mně vyprávěli o prof. Krausovi, že v semináři litoval mého

⁸³ MAHEN, Jiří: *Kapitola o předválečné generaci*. Družstevní práce, Praha 1934, s. 20.

⁸⁴ Pavel Janáček svá šetření v této věci shrnuje pro 20. století v české literatuře do přibližných odhadů, že v české literatuře si v 19. století mohl dovolit „volnou nohu“ a vyžít jen z literární práce (počítaje v to v dané statistice různé podoby autorských honorářů a případného mecenátu) nanejvýš každý desátý spisovatel, ve 20. století pak nejvýše jeden z pěti (počátek 20. století je v tomto ohledu dobou pozvolné změny), schopnost české literatury nabídnout pro spisovatele obživu v přidružených literárních profesích po celé toto období činí zhruba 50 procent. Obě tato čísla jsou výrazně nižší, než jaká nabízí analogická statistika pro britskou literaturu stejného období. – Srov. JANÁČEK, Pavel: Literatura polovičních profesionálů. In „*O slušnou odměnu bude pečováno...*“. *Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století*. Edd. Pavel Janáček – Tomáš Breň. Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i, Praha 2009, s. 180–205, zde zejm. s. 192–195.

*odchodu na žurnalistiku: takovej nadanej člověk a odejde mi k novinám... Řekni, starali se někdy tito páni o to, aby nám zaopatřili aspoň 50 Kč na živobytí?*⁸⁵

Začínající autoři byli odkázáni – tak jako generace před nimi – v první řadě na jiné výdělky než ty za beletrii, ovšem pochopitelně naráželi i na to, že mnohé pozice v kulturní sféře byly již obsazeny jinými, dříve přišedšími (zčásti těmi, kdo s podobným pocitem frustrace vstupovali do literatury v předchozích vlnách). Z této perspektivy už potom není až tak překvapivé, že Neumann při svém krátkém pokusu o agitační aktuální týdeník věnoval relativně velmi mnoho prostoru také tématům, která severočeské hornictvo patrně nijak zásadněji neznepokojovaly, ale byla jistě klíčová pro mladé intelektuály na počátku své dráhy, kteří tvořili spřátelený autorský okruh časopisu (a kteří, jak se zdá, při modelování představy vlastního publika – vlastně ne až tak překvapivě – projektovali hlavně sami sebe a svou vlastní situaci). Do této sféry patřilo opakované vyjadřování odporu vůči postupnému a uctivému budování kontaktů nových chráněnců s již zavedenými veličinami českého parnasu (Neumann pro to vynalezl termín „*literární penzionát*“⁸⁶) a celá polemika, kterou vedl po boku Arnošta Procházky s F. X. Šaldou, nově působícím v časopise *Lumír*. Její podstatou byly pod rouškou nezbytných invektiv pro mladou literaturu důležité otázky – především: kde uplatnit práci vlastního pera, dostat za to zapláceno a neznepraveřit se přitom sám sobě. Zaprodaností, intelektuální prostitucí, volností smýšlení a financemi, tím, kdo koho a jak platí a neplatí a co tím sleduje, se přitom argumentovalo na obou stranách.⁸⁷

⁸⁵ Dopis Jiřího Mahena Josefu Machovi z 12. 12. 1936, citováno podle týž: *Adresát Jiří Mahen*. Edd. Jiří Hek – Štěpán Vlašín, SNKLÚ, Praha 1964, s. 48.

⁸⁶ Srov. Neumannova Odpověď literárnímu penzionátu (mínění autoři Zaslána do Lumíra citovaného výše). *Nový kult* 3, 1900, č. 3, 13. 4., s. 10.

⁸⁷ Příspěvatelům *Lumíra* je vyčítáno málo nezištného idealismu a oportunismus („*A generace, která přišla hladova okamžitého úspěchu, bez úporné práce a tuhé sebekázně, která sem zanesla arivismus, vrhla se, kde byly mísy plny [...] táž osoba s klidným čelem píše do revuí disidentských i konzervativních, do časopisů revolučních a klerikálních, do listů křesťansko-sociálních a filosemitských.*“ – [PROCHÁZKA, Arnošt]: [Mrtvý bude psát o živých...]. *Nový kult* 3, 1900, č. 1, 16. 3., s. 10–11, cit. s. 10), Šaldovi navíc to, že hmotný prospěch literátům u nakladatele Otty stejně nezajistil („*P. F. X. Šalda neměl tehdy pro svůj bezzásadový skutek jiného hlasitele důvodu, než toho, že chce opatřit mladým literátům honoráře a platícího nakladatele.* [...] *Ale – chyba lávky! Příspěvatelé Lumíra tisknou své knihy dál vlastním nákladem nebo u nakladatelů jiných – bez honoráře.*“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: Nová kampaň? *Nový kult* 3, 1900, č. 3, 13. 4., s. 8–9, cit. s. 9).

Polemika je to velmi zajímavá i tím, že přímo tematizuje složitý propletenec motivací ze sféry hodnot kulturních, sociálních i ryze ekonomických, jež jsou přítomny s tím či oním akcentem u všech aktérů literárního pole,⁸⁸ přičemž obě strany konfliktu se pokoušely obhájit své motivace jako motivace výlučně kulturní, zatímco druhá strana byla obviňována z nepřijatelného zaplétání se s kapitálem.

Radikálnost formulace na opatrnost stran spolupráce s tiskem za honorář čas postupně poněkud otupil i u Neumanna samotného, byť téma literárních honorářů za tuto práci ani později nepociťoval za zcela uspokojivě vyřešené.⁸⁹ Ve vzpomínkách pak dokonce většinové zklidnění mladické radikálnosti anarchistické bohémy položil do přímé souvislosti s tím, že časem mnozí z těch, kdo k ní v mládí přináleželi, dosáhli toho, co se nedá nazvat jinak než přece jen kariérou, ať už na dráze profesionálů literárního provozu,⁹⁰ či v občanských povoláních:

Neumanovy byly pro změnu vyčítány zděděné hmotné prostředky umožňující investici do literárního časopisu („*Nemáme listu, který by nám mohl být praporem; nejsme jeho redaktory, nebydlíme ve vlastním domě* [...]“ – ŠALDA, František Xaver – SEZIMA, Karel – ŠIMEK, Otakar – THEER, Otakar – VELTRUSKÝ, Ladislav – z WOJKOWICZ, Jan: Zasláno. *Lumír* 28, 1899–1900, č. 20, 1. 4. 1900, s. 239–240) i to, že tento svým příspěvatelům neplatí, ale jiným honoráře vyčítá („*Proto ty docela plebejské/nemám nižšího slova, než je to/ pomluvy o zaprodanosti a tučných honorářích, jež se tu tolik vyražejí a při nichž se sbíhají transcendentnímu Mortuovi chuti sliny v ústech; proto docela cechová a obchodní kategorizace: revolucionář je jen ten, kdo tiskne na našem papíře a gratis!* [...]“ – ŠALDA, František Xaver: Staré modly nově natřené. *Lumír* 28, 1899–1900, č. 20, 1. 4. 1900, s. 237–238, cit. s. 237).

Neumann pak k „ubohým osobním insinuacím“ reagoval značně podrážděně a pro změnu vyčetl oponentům jejich sociální zázemí („*Chcete snad účty mé domácnosti? Účty toho, co jsem vydal v literatuře? Možná, že těch Vašich honorářů, které jsem také mohl mít, potřeboval bych spíše, než jich potřebují oficírské děti a synkové uhlobaronů.* [...]“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: Odpověď literárnímu penzionátu. *Nový kult* 3, 1900, č. 3, 13. 4., s. 10).

⁸⁸ Srov.: „[...] bylo to [...] ledabylé, povrchní, hračkářské nazírání na umění, chtivost snadného úspěchu, lačnost lehce nabytých odměn, jež vedla tuto generaci do náruče ústupků, k starým pánům, kteří vládli přes všecku literární opozici všemi beneficii a vší mocí.“ – [PROCHÁZKA, Arnošt]: [Mrtvý bude psát o živých...]. *Nový kult* 3, 1900, č. 1, 16. 3., s. 10–11, cit. s. 10.
„[...] Mně je totiž jedna věc ještě odpornější než honba za penězi: a to je honba za popularitou.“ – ŠALDA, František Xaver: Staré modly nově natřené. *Lumír* 28, 1899–1900, č. 20, 1. 4. 1900, s. 237–238, cit. s. 237.

Jinou zištnost jsem přibíjel: prudkou hladovost po moci, kterou by pánové potom mohli kohokoli neposlušného mimo svůj cech mrskati. ... Ne prací nabytý honorář, ne, že někdo píše do Lumíra, ale pohnutky, proč tak činí.“ – Mortuus [= PROCHÁZKA, Arnošt]: [Z Lumíru zní třesk zbraní...]. *Nový kult* 3, 1900, č. 3, 13. 4., s. 12–14, cit. s. 13.

⁸⁹ Srov. například jeho fejton Ironie osudu o vztahu spisovatelů k žurnalistickému provozu, jenž rovněž zehrává na nuznost honorářů a nutnost přidružené práce literátů pro noviny obsahuje, byť se k žurnalistickému provozu denního tisku staví podstatně smířlivěji než v raných letech (text ostatně vyšel původně v denním tisku, konkrétně *Lidových novinách*, později byl zařazen do knihy *S městem za zády*.) – NEUMANN, Stanislav Kostka: Ironie osudu. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 279, 10. 10. (ráno), s. 1–2.

⁹⁰ Určitým ukazatelem etablování se na literární scéně, jakkoliv nutně pouze orientačním, je skutečnost, že četní literáti z okruhu olšanské vily v letech před první válkou dosáhli na institucionální mecenát literatury, když úspěšně získávali stipendia, ocenění či subvence od tradičních institucí jako Česká akademie císaře Františka Josefa I. pro vědy, slovesnost a umění či

„Bohéma“ je vlastně dvojí věc, v praxi pomíšená. Menšina, poměrně nepatrná, je zjev biologický; jsou to povahy nenapravitelně „bohémské“, které nemohou ani ve stáří potlačit ve své krvi hlasu pravěké svobody lidské, naléhavého pudu, všelijak ovšem zmrzačeného. Většina je však zjev především sociologický: mladá intelektuální třída hledí „vybouřiti se“ jednak z potřeby fyziologické, jednak aby poznala život – neboť není to vždycky jen fráze, říkají-li, že při tom život studují, – a konečně z přirozené opozice k mravům a názorům důstojných otců. Jakmile takový intelektuál-bohém stane se „významným“, stává se také pravidelně rozšafným a „spořádaným“ občanem. Fráňa Šrámek a Marie Majerová stali se rozšafnými veličinami literárními, Lev Freimuth zámožným ředitelem průmyslových podniků, Foltýn (Josef Stivín) byl by se stal málem ministrem, Bouček je pilným úředníkem a ještě pilnějším a vytrvalým sběratelem poštovních známek a František Gellner přišel na Moravu a do Lidových novin jako usedlý muž, odhodlaný svědomitě provozovat jako literát i kreslíř žurnalistické povolání.

[...]

Znovu přehlížím řadu tehdejších svých druhů: [...] vešli do zralého věku silni pro vědění, umění, milování, ba i pro kariéru.⁹¹

V humoristické zkratce nabídl rovněž úspěšnou kariéru jako přirozený lék na mladický anarchismus sám Gellner – už z pozice někoho, kdo kariéru žurnalisty-humoristy, který se svou prací uživí, právě začal poměrně úspěšně budovat, a naivitě svých počátků se tudíž mohl s nadhledem vysmát:

Přijde-li mladý člověk do Prahy s nadšeným zájmem o veřejné záležitosti, prodělává zpravidla svůj vývoj mezi realisty nebo anarchisty, podle toho, dává-li přednost čaji s citronem nebo alaši s rumem. [...] Z anarchistů

Moravský zemský sněm. Srov. k tomu např. známou kauzu sporu o moravskou zemskou subvenci pro Neumanna za rukopis *Knihy lesů, vod a strání* (stručně popsána např. v Edičních poznámkách in NEUMANN, Stanislav Kostka: *Básně 2*. Edd. Milada Chlěbcová – Josef Vohryzek. Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1965, s. 402.) či výsledky šetření k udílení cen v Akademii – HEMELÍKOVÁ, Blanka: Parnas sobě? Ceny, podpory a stipendia literárního odboru ČAVU v letech 1890–1921. In „*O slušnou odměnu bude pečováno...*“. *Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století*. Edd. Pavel Janáček – Tomáš Breň. Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i, Praha 2009, s. 101–129.

⁹¹ NEUMANN, Stanislav Kostka: O Františku Gellnerovi – Trochu vzpomínek. In týž: *Vzpomínky I*. Fr. Borový, Praha 1931, s. 103–114, zde s. 107 a 110.

*zásadovější věnují se později obchodování sacharinem a vstupují do služeb cizinecké legie. Ostatní stávají se lékaři, inženýry ba i řediteli továren.*⁹²

K tomuto postoji a také postavení v literárním provozu, jež tento povznesený postoj umožňuje, ovšem vedla pro Gellnera na samém počátku století poměrně dlouhá a klopotná cesta.

Na počátku Gellnerovy literární dráhy shodou okolností jeden ne zcela zanedbatelný honorář stál: ještě jako středoškolský student jej získal za svou zaslanou a pod pseudonymem otištěnou humoristickou báseň od redakce *Švandy dudáka* a výše honoráře gymnazistu podle všeho příjemně překvapila.⁹³ Jakou roli tento první finanční úspěch sehrál v Gellnerových úvahách, čím se v životě stát, doloženo nikde není, zkušenost to ale nemusela být tak zcela bez významu. Prožívání situace v ledašchem analogické je zachyceno u Gellnerova vrstevníka Karla Horkého, u nějž první honoráře za příspěvky *Humoristickým listům*, které odebíral jeho otec, sehrály roli doslova iniciačního zážitku ve smyslu poznání, že si lze vydělávat psaním, nadto nevážným, a tento moment pak Horkého nasměroval do Prahy za cíleným započítím spisovatelské a publicistické dráhy (že šlo stran snadnosti uskutečnění takové kariéry o závěry zcela mylné, se měl mladý muž přesvědčit brzy poté).⁹⁴

Gellnerovy literární počátky byly ovšem zbaveny nutnosti bezpodmínečné péče o výdělek z umělecké tvorby – už proto, že se jeho raná tvorba časově do

⁹² St. Pára [= GELLNER, František]: §§ 222. a 9. *Karikatury* 3, 1911, č. 27, 3. 7., s. 4. Gellner částečně naráží na skutečné osudy některých anarchistů, které osobně znal z dřívějších let, v první části je upomínáno na anarchického agitátora a žurnalistu Karla Vohryzka (1876–1933), který svou účastí na kriminální činnosti významně zdiskreditoval české anarchistické hnutí. Nejprve byl r. 1909 odsouzen ke dvěma letům těžkého žaláře v souvislosti s vyloupením zlatnického závodu v Curychu a vyloupením poštovních úřadoven; po návratu z vězení spolu s Františkem Sauerem pašoval přes rakouské hranice cukrín (sacharin). Na opačném pólu pokrývá Gellner osudy „intelektuálních anarchistů“, kteří dostudovali, opustili svá radikální východiska a zaujali pracovní i společenské postavení střední třídy – provozním ředitelem chemické továrny v Oloví u Sokolova se stal Gellnerův někdejší známý z okruhu Neumannovy olšanské vily, věnující se tehdy i poezii, později literární dráhu zcela opustivší, Leo Freimuth (1877–1942).

⁹³ „Bylo to na začátku školního roku 1896 až 1897, kdy přišel na staroměstský chodník, kde bylo studentské korzo, s velikou slávou se pochlubit, že dostal od Ignáta Herrmanna skoro 4 zlatky jako honorář za první svou otisknutou báseň. Čtyři zlatky (5 krejcarů za řádek) byly v tehdejší době velké peníze i na Mladou Boleslav, kde jinak vždy bývalo peněz dosti [...]“ – MACH, Josef: Gellnerova prvotina. Mladoboleslavské vzpomínky. *Lidové noviny* 32, 1924, č. 617, 10. 12. (ráno), s. 1–2; č. 628, 16. 12. (ráno), s. 1–2; č. 634, 19. 12. (ráno), s. 1–2; cit. č. 628, s. 1.

⁹⁴ „První ten literární výdělek, dosažený samostatně a bez protekce, dmul ovšem velkou pýchou mé nitro, v němž všechno od té chvíle již spělo k fantastickému rozhodnutí, že se budu živit literaturou.“ – HORKÝ, Karel: *Dýmka míru. První kniha vzpomínek*. Kvasnička a Hampl, Praha 1948, s. 213, první obtahy vydání, které nebylo distribuováno, uloženo v LA PNP, fond Karel Horký, rukopisy vlastní, citováno podle FILÍPEK, Štěpán: *Karel Horký – rytíř ulice*. Academia, Praha 2015, s. 23. O smutných koncích v podobě zcela nesentimentálního hladu při pokusu Horkého literárně dobýt Prahu a skutečně se živit pouze psaním viz tamtéž, s. 24–25.

značné míry kryje s dobou, kdy byl zároveň zbaven povinnosti vydělávat si na živobytí: finančně zajištěn rodinou studuje, jakkoliv spíše jen formálně. Gellnerova dobová korespondence s matkou⁹⁵ dává nahlédnout do detailů tohoto rodinného přesunu kapitálu, dochované dopisy Františka Gellnera Gabriele Gellnerové obsahují vedle žádostí o vyprání prádla a zaslání věcí z domova především zvláštní účetnictví, v nichž Gellner zpětně rodině vyčísluje své výdaje spjaté se studiem; vzhledem ke známým nevalným studijním výsledkům i vzpomínkám součastníků a Gellnera samého na jeho tehdejší životní styl lze důvodně pokládat, že jde alespoň z části o účetnictví buď zcela fiktivní, či alespoň ne zcela přesné.⁹⁶ Na druhou stranu, skutečnost, že rodina byla k tomuto financování po několik let ochotna, přestože syn sice po roce změnil školu, ale nikoliv studijní styl, svědčí o tom, že teze o úpadku firmy Karla Gellnera a velmi skromných majetkových poměrech rodiny, patří k těm, jež je alespoň pro období počátku století třeba částečně revidovat. Pakliže Jiří Mahen vzpomínal v *Kapitole o předválečné generaci* na vykořeněnost a bídu dobového studentstva jako na jev obecné platnosti, z něhož vyrůstalo životní naladění jeho literárních generačních druhů (výslovně uvádí příklad vysokoškolských studentů, již neměli ani, kam by se vrátili na prázdniny),⁹⁷ je třeba podotknout, že pro léta vysokoškolských studií to s ohledem na rodinné zázemí a jeho podporu není tak zcela Gellnerův případ. I

⁹⁵ Uložená v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, fond František Gellner, korespondence odeslaná, dopisy Gabriele Gellnerové.

⁹⁶ Zaslání věcí, čistého prádla či peněz žádá František Gellner v převážné většině dochované korespondence s matkou z této doby (listy z 16. 2. 1900, 10. 3. 1900, 16. 5. 1900, 21. 5. 1900, b. d. [6. 6. 1900], 10. 6. 1900, 19. 10. 1900, 30. 4. 1901, 9. 9. 1901, b. d. 1901 [září–říjen?], 12. 10. 1901, b. d. 1901 [listopad?], 2. 6. 1902, 2. 10. 1902), a to tónem při vši slušnosti ne vždy právě uctivým, neobtěžuje se přitom valným poskytováním dalších informací o sobě a detailech svých studií. Charakter těchto dopisů vystihuje věta z korespondenčního lístku z 16. 2. 1900 „*Nach dem Einschicken der Wäsche werde ich Euch viel mehr zu schreiben haben.*“ (tj. „Až dorazí zásilka prádla, budu Vám mít víc co psát.“) a pasáž z nedatovaného listu napsaného patrně v listopadu 1901: „*Selbstverständlich merke ich mir nicht alles, namentlich die kleineren Beträge nicht. Dann werde ich mir einige Bücher kaufen müssen. Etc. Wie Du weißt, schreibe ich nicht gerne Rechnungen. Schicke mir also monatlich 60 fl. und ich werde mir schon alles allein kaufen. Da du mir diesen Monat nur 50 fl. geschickt hast und ich auf die Weise, wie ich es dir da nieder geschrieben habe, bete, komme ich selbstredend nicht aus.* [Samozřejmě si nepamatuji všechno, jmenovitě ne menší částky. Také si budu muset koupit nějaké knihy. Atd. Jak víš, nepíšu rád účty. Posílej mi tedy měsíčně 60 fl. a já už si všechno koupím sám. Jelikož jsi mi tento měsíc poslala jen 50 fl., velmi prosím, jak už jsem ti psal níže [pisatel má ovšem patrně na mysli výraz opačný, tj. výše – pozn. L. K.], nevyjdu samo sebou s penězi.]“

⁹⁷ „Bývala bída mezi studentstvem, že to bylo ostudou národa. [...] Typické pro naši skupinu bylo, že byla generací, která byla skoro úplně vytržena z kořenů. Věděl jsem o tom velmi dobře, neboť jsem vždycky tyto vyhnance cítil kolem sebe. [...] Velmi mnozí byli skoro bez domova. Byli tu jednotlivci, kteří žili den ze dne a živořili opravdu nejdivnějším způsobem. Někdy jich bývalo u nás ve studentské světnici tolik, že to nebyla povznášející podívaná. Byli mezi nimi studenti, kteří skutečně o prázdninách neměli kam jeti.“ – MAHEN, Jiří: *Kapitola o předválečné generaci*. Družstevní práce, Praha 1934, cit. s. 17–18.

on sám si byl nicméně vědom, že jeho postavení na rodině závislého studenta, který pro vlastní budoucí zabezpečení nijak nepracuje, není do budoucna udržitelné, a reflektoval, že v tomto směru nenaplnňuje rodinná očekávání. Stanislav Kostka Neumann na okolnosti tohoto Gellnerova životního období vzpomínal takto:

*Právě v době, kdy jako student byl největším lajdákem, moří se také nejvíce otázkou, co z něho bude, až se ho rodiče zřeknou. To, co prožívalo a prožije ještě tolik mladých lidí nadaných, kteří jsou rodiči nebo jinými nepříznivými okolnostmi určeni ke všední kariéře, jejichž krev a nervy tíhnou však k umění nebo k něčemu podobnému, to prožíval Gellner zvláště intenzivně, hledaje přitom sám sebe.*⁹⁸

V Gellnerově tvorbě se tato reflexe dobově jednak pravděpodobně promítla do jedné ze strof básně Rybník (později XIX. číslo v *Radostech života*: „*O sešlém studentu stíhaném / četl jsem historku pěknou. / – Hoši, kdo ví, kam se dostanem’, / až se nás rodiče zřeknou. – //“*; na tuto pasáž naráží i Neumann v citaci výše), jednak se u něj natrvalo usídlil motiv nezdárného syna konfrontovaného s rodičem (častěji matkou) zdrceným nad zmařenými životními nadějemi potomka,⁹⁹ či ironické variace na verše Matoušova evangelia z Kázání na hoře o ptactvu nebeském a polních liliích (Mt 6,26 a 28–30), pojímané ovšem nikoliv jako výzva ke zduchovnění a k odklonu od starostí o hmotnou stránku tohoto světa, ale coby specifický návod na obstarávání materiálních prostředků pro vlastní zajištění – Gellner je ve svých textech nechává pronášet postavy zkrachovalých existencí žijících na úkor jiných.¹⁰⁰

⁹⁸ NEUMANN, Stanislav Kostka: O Františku Gellnerovi – Přednáška. In týž: *Vzpomínky I*. Fr. Borový, Praha 1931, s. 114–124, cit. s. 120.

⁹⁹ Viděli jsme tento motiv rozpracovaný již ve fragmentárním náčrtu básně (Nad mojí hlavou visí černý mrak), později vstoupil mnohočetně i do prozaické tvorby, srov. např. *Smysl života (Lidové noviny* 21, 1913, č. 114, 27. 4., s. 1–3).

¹⁰⁰ Srov. prozaický fragment [Od naší prvé rozmluvy působil na mne Horman...], 1906 (?), LA PNP, fond František Gellner: „Často citoval [tj. Hormanův švagr – pozn. L. K.] z *Nového zákona* vždy tutéž větu: *Buďte jako to ptactvo nebeské. Ani neseje, ani nežne, a přece se Pán Bůh o ně stará.*“; doslovně tatáž citace je užita v Karbuského replice z 1. jednání *Přístavu manželství*, tato replika se navzdory všemu přepisování tohoto jednání udržela napříč rukopisnými verzemi hry. Skrze tento citát je hned v první kapitole představována i postava Konráda Vodrazilila, ústřední ztracené existence románu *Potulný národ* (Národohospodářské zásady Konráda Vodrazilila. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 211, 3. 8., s. 1–2): „*Slova písma o ptactvu nebeském a o liliích polních, které nesejí a nežnou, a o němž otec nebeský přece se stará, uvedl Konrád v životní praxi.*“ V posunutém významu se aluze na tento biblický citát (a zároveň na verš Mt 8,20) objevila také v básni Lokálka. Téma žití po způsobu ptactva nebeského a motiv matky zkormoucené nad synem se zároveň sešly

I pokud bychom se tyto texty rozhodli číst jako „pouze literaturu“ a nevztahovat je k autorskému subjektu, stále máme k dispozici minimálně dva texty, u nichž je třeba počítat s poněkud menší dávkou stylizace, zato větším zakotvením v realitě. Oba vznikly v období předcházejícím Gellnerovu odjezdu za dalšími studii do zahraničí, oba zároveň svědčí o tom, že vůle rodiny k další finanční podpoře se vytrácela. První z nich je záznam reflexe rodinné návštěvy na vojně a rozhovoru s matkou, sestrou a švagrem o vlastní životní „kariéře“ a končí uznáním oprávněnosti matčina roztrpčení a zároveň vlastní bezradnosti:

[...] Pak přišla řada na to, že jsem se nikde nehlásil, ačkoliv jsem již před 3 roky odveden. Matka řekla že jsem si dal odložit vojnu až na čas, kdy budu hotov. Smála se pohrdlivě. Taky sestra a švagr se jizlivě zasmáli. Spolkl jsem tohle rozpačité ani jsem neodpověděl. Neboť co bych řekl? Co je mé rodině do mého slavomamu, který je stál už mnoho peněz a k ničemu nevedl? Ale cítil jsem dobře, že je nejvyšší čas, abych něco moudrého počal. Ale co?¹⁰¹

Druhý text jsme již citovali v kapitole druhé, je to Gellnerův dopis Hanuši Jelínkovi. Životní plány se v něm pro pisatele vyjasnily, přiznání vlastního selhání zůstává i zde:

Chci někde v Německu malovat fajfky. Studia jsem pověsil na hřebík, poněvadž jsem uznal (!), že jsem už dost dlouho své rodiče vodil za nos.¹⁰²

Počáteční období Gellnerovy tvorby charakterizuje snaha patřit k určitému názorovému okruhu, jehož základní souřadnice vymezuje, třebaže velmi vágně, ideologie radikální levice a do značné míry také životní styl. Zároveň – a to jsme

---

v rukopisném fragmentu [Malá petrolejová lampa osvětlovala matně jizbu...], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní: „Hlas paní Tomášové zněl bolestně a vyčítavě. ¶ ‚Zase mi, hochu, odejdeš do světa. Kdo ví, co se tam s tebou stane!‘ ¶ – Co by se stalo, matko? Budu žít bezstarostně jako pták v povětrí. Od stravovny k stravovně budu chodit. Stravovny a vězení jsou ostatně jediné lidumilné ústavy. Ale stravovněm dává chudý člověk přednost. Neboť stará-li se stát přespříliš o nás, zhořkne nám brzy dobré zaopatření. ¶ Také stromy podle cest jsou teď plny ovoce. A na vsích mají selky dobré srdce. – ¶ ‚Jako tulák budeš chodit světem, krást budeš a žebrat. Kriste Pane, co pak necítíš, jak je to vše hrozné! Přece nejsi špatný člověk.‘ ¶ [...]¶ ‚Jinak jsem si myslila tvoje štěstí. Mohl jsi být dneska pánem. Ale ty jsi se vysmál svým učitelům a spálil svoje knihy. A nadarmo jsem pracovala pro tebe tolik let od rána do večera.‘“

¹⁰¹ GELLNER, František: Fragment [Ve čtvrtek byl svátek...], (podzim 1904 – podzim 1905?), LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

¹⁰² Dopis Františka Gellnera Hanuši Jelínkovi z 11. 10. 1905, LA PNP, fond Hanuš Jelínek, korespondence přijatá.

měli možnost vidět v kapitole druhé této práce, toto období zrodilo touhu vedle drobných prací veršem i karikaturou, jež představovaly naprostou většinu souhrnu Gellnerovy dobové produkce, dát vzniknout „velké literatuře“, přičemž za snahou o rozměrné dílo lze číst i touhu po potvrzení uměleckého významu; věnovali jsme se již i tomu, že tato hledání jiných tvůrčích poloh provázely patrně pocity jisté krize. V letech 1904 a 1905 navíc dostihly Gellnera také ryze vnější okolnosti. K těm nejdůležitějším jistě patřil nástup na vojnu a vzestup rodinné nedůvěry k jeho schopnostem postavit se v blízké budoucnosti na vlastní nohy a také to, že se Neumann v listopadu 1904 vzdálil z důvodů spíše soukromého rázu do Vídně a anarchistický okruh autorů kolem olšanské vily se začíná proměňovat. Výsledkem této situace bylo to, že rok 1905 byl na Gellnerovu publikační aktivitu skoupý: vychází ještě sbírka Karla Horkého *Paličovy sloky* s Gellnerovými ilustracemi a sbírka Fráni Šrámka *Života bído, přec tě mám rád* s Gellnerovou obálkou.

Krátce poté, co v září 1905 ukončil vojenskou službu, definitivně uzavírá také své martyrium s dokončením *Přístavu manželství*. Na otázku, co dál kloudného podniknout, sám sobě odpovídá ve stejném dopise, v němž oznamuje Hanuši Jelínkovi dokončení své veselohry, onou nadsázkou o „malování fajfek“ v Německu, konkrétně v Mnichově. Tento humoristický obraz odkazoval tentokrát na reálný plán, ačkoliv jeho detaily byly možná promyšleny se značnou naivitou: Gellner zatoužil po plném tvůrčím uplatnění ve výtvarné oblasti, a tak pravděpodobně ve druhé polovině října nebo v listopadu 1905 odjíždí do Mnichova za malířskými studiemi a vidinou, že zde získá obživu jako řemeslný malíř a ilustrátor, neboť s rodinnou podporou již nejspíš počítat nemůže. Pobyt v Mnichově byl nakonec jen krátký, město nesplnilo Gellnerova očekávání zejména stran nalezení možnosti výdělku, a Gellner se tak s nadějí, že to snad bude v tomto ohledu lepší v Paříži, přesouvá právě tam. V dopise Macharovi před odjezdem z Mnichova ztroskotání původního plánu i své nové naděje popisuje jen velmi povšechně („*Chtěl jsem tady v Mnichově trochu kreslit, ale nějak to nejde, proto chci se odstěhovat do Paříže, tam nejsou Němci a snad tam nebudu mít takovou smůlu jako tady.*“) a zároveň koná tímž dopisem alespoň minimální přípravu na nové prostředí: prosí o kontakt na Františka Kupku, který mu může být při hledání možností uplatnění užitečný („*Proto se obracím na Vás s prosbou,*

*abyste mi poslal Kupkovu adresu, potreboval bych v ledačem jeho rady. “).*¹⁰³ Do francouzské metropole přibyl nejspíš na přelomu let 1905 a 1906 (ovšem první Gellnerovo známé úřední přihlášení k pobytu v Paříži je datováno až z 20. 3. 1907). V Gellnerově biografii představuje první pobyt v Paříži období, o němž schází téměř jakékoliv informace; oporou jsou jen jeho dobové publikační výstupy, k nimž je navíc třeba přistupovat s rezervou v tom smyslu, že tyto jsou v úplnosti zmapované jen pro české prostředí. Sledování tiskové aktivity svědčí zejména o tom, že i v Paříži bylo třeba patrně původní plány částečně revidovat: značnou částí své tvorby je Gellner i nadále odkázán na české publikační platformy; pokud existoval plán na přesměrování svého talentu výhradně do výtvarné oblasti, nebyl naplněn ani ten, Gellner zůstává rozkročen mezi oblastí výtvarnou a písemnictvím.

---

¹⁰³ Dopis Františka Gellnera Josefu Svatopluku Macharovi, b. d. [1905, konec roku (?)], LA PNP, fond Josef Svatopluk Machar.

4.4 Postupné mnohočetné hledání možností

I po publikační pauze roku 1905 zůstává věren radikálně levicovému tisku, coby externí přispěvatel dopisuje již z Paříže do redakcí, k nimž ho váží osobní kontakty učiněné v předchozím období, krom karikatur a básní, jimiž navazuje na svou předchozí tvorbu, se nově častěji pokouší o publicistiku: zasílá českému anarchistickému tisku články mapující aktuálním dění na francouzské radikálně levicové scéně. Tyto příspěvky českým anarchistickým časopisům zůstávaly pravděpodobně bez honoráře, respektive snad byly směřovány za zaslání příslušných tiskovin do Francie.¹⁰⁴

Do nové fáze se dostává též jeho spolupráce s Neumannem, jemuž Gellner v letech 1906–1907 zasílá do nyní již samostatného anarchistického satirického listu *Šibeničky* své příspěvky veršem i obrazem. Šlo nepochybně opět o list z pohledu vývoje politické karikatury a satiry v Čechách průrazný, ovšem stejně jako předchozí Neumannovy pokusy v tomto směru se i tento podnik od počátku pohybuje na hraně ekonomické udržitelnosti. Do *Šibeniček* se proto přispívalo zdarma¹⁰⁵ a také Gellnerovy příspěvky sem tak měly pravděpodobně charakter přátelské výpomoci nehonorované jinak než samotnou možností představit se v českém prostředí opět jako satirik a karikaturista.

Ambiciózní a v realizaci nakonec finančně neudržitelný se ukázal být i další list, kam Gellner karikaturami roku 1906 na čas přispíval, a sice Karlem Horkým založený, redigovaný a administrovaný *Kramerius*.¹⁰⁶ Horký tento časopis založil v touze o samostatný novinářský podnik, a to jako názorový list s co největším čtenářským dosahem – k rozšíření a lidovosti tomu měla napomoci

---

¹⁰⁴ Takto si Gellner pravděpodobně na počátku svého pobytu v Paříži dopsal známým s návrhem na zaslání časopisu, pravděpodobně anarchistické *Práce* (v níž zmiňovaní Fráňa Šrámek, Antonín Bouček i Ladislav Knotek aktuálně působili): „*Lidi, nepsal jsem vám dlouho, mám teď sám s sebou mnoho co dělat. Budete-li co potřebovat, pište mi bez zbytečného lhaní, aby mě to nestálo daremně moc času a porta. Šrámek by mi mohl poslat svou knihu Života bído, taky Boučkovi a Knotkovi dejte mou adresu, kdyby mi snad chtěli posílat časopis. Pozdravujte všechny!*“ – Dopis Františka Gellnera okruhu anarchistického časopisu, pravděpodobně *Práce*, b. d. [konec roku 1905 – začátek roku 1906?], LA PNP, fond Fráňa Šrámek, korespondence přijatá.

¹⁰⁵ FRONK, Václav: *Sebereflexe české společnosti. Přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Václav Fronk, Bílina – Praha 2011, s. 33. Autor odkazuje na strojopisné memoáry Světlém a stínem života, I. díl (Králodvorská verze), s. 106n a s. 154, dalšího karikaturního přispěvatele *Šibeniček*, Zdeňka Kratochvíla (uloženo v LA PNP, fond Zdeněk Kratochvíl).

¹⁰⁶ Ke Karlu Horkému a jeho novinovým podnikům srov. monografii FILÍPEK, Štěpán: *Karel Horký – rytíř ulice*. Academia, Praha 2015, o jeho působení v *Kramériu* s. 53–85.

zejména cena: šlo o krejcarový leták s plánovanou periodicitou tři týdny. *Kramérius* ve svém prvním ročníku stavěl na étosu osvětovosti a ideové formativnosti v duchu politických a společenských názorů realismu a pokrokářství (podtitul časopisu při jeho založení proto také zněl „*Krejcarové lidové a pokrokové noviny*“); výslovně (a místy až mírně servilně) se hlásil k T. G. Masarykovi, Emanuelu Chalupnému a Antonínu Hajnovi; Machara se dokonce Horkému podařilo získat za přispěvatele listu. *Kramérius* měl proměnlivou skladbu, přinášel hlavně beletristické texty a časové články, včetně občasných přejímek ukázek z politických článků jiných periodik. Pokud jde o ideovou náplň uveřejňované publicistiky, zaměřovala se zejména na kritiku projevů klerikalismu a také „malých poměrů“, a naopak vyzdvihovala drobnou odvážnou práci každého jednotlivce jako příspěvek společnosti. Nejpilnějším přispěvatel listu byl Horký sám, ukryt často za pseudonymy (Štěpán Navara, T. Pluh, Jan Břít, K. Ronov, Adam Háj) psal textu publicistické i beletristické příspěvky. Krom již zmiňovaného Machara časopisu občasně přispívali Quido Maria Vyskočil, Karel Scheinpflug, Gustav Roger Opočenský, Rudolf Krupička a Jiří Mahen, od druhého ročníku pak Fráňa Šrámek, Rudolf Těsnohlídek, Rudolf Taufer, Jan Opolský, Luis Křikava.

Gellner se stal přispěvatelem *Kraméria* od jeho druhého ročníku, počínaje lednem 1906 (s výjimkou jediné básně sem přispěl pouze karikaturami a ilustračními kresbami). Tou dobou už proklamativní hlášení se listu k pokrokářům a realistům poněkud ochladlo, Horký měl za sebou bouřlivé vyhrocení vztahů s Emanuelem Chalupným a Antonínem Hajnem. V pozadí tohoto sporu stál krajně nepříznivý dojem, který vyvolal Horkého náhlý odjezd za toulkami Evropou (zapříčiněný jeho osobní krizí), následná půl roku trvající neohlášená přestávka ve vycházení časopisu (od března do listopadu 1905) a především zvýšení zmatku v již tak dost neradostné finanční situaci listu, které tento krok vyvolal. (Neschopnost redakce vyplácet honoráře přispěvatelům také dovedla Machara k ukončení spolupráce s Horkým, jenž předtím hrál i na stránkách časopisu roli oddaného žáka upadajícího ve své oddanosti až k poněkud sentimentálním projevům obdivu.¹⁰⁷) Na konci listopadu 1905 se Horký

---

¹⁰⁷ Srov. na stránkách *Kraméria* otištěnou gratulaci k Macharovým čtyřicetinám: „*My, kteří Macharova slova vetkli si jako maják v čelo listu, my kteří před založením Kraméria psali Macharovi, že bez jeho pomocné ruky nevydáme se na pout' po vlastech, my, kteří z Macharovy*

polemicky vypořádal s kritikou, jež se v nepřítomnosti snesla na jeho hlavu,¹⁰⁸ a po přestávce se pokusil o restart časopisu. Naplánoval také jeho formálně-obsahovou transformaci a v první čísle nového ročníku tak do budoucna slibuje, že „*časem bude list zvětšen, případně obohacen satirickými ilustracemi*“.¹⁰⁹

Krokem k realizaci tohoto plánu bylo i navázání spolupráce s Gellnerem. Gellner se s Horkým znal patrně z prostředí pražské literární bohémy¹¹⁰ a již o něco dříve (roku 1905) mu ilustroval sbírku *Paličovy sloky*; je rovněž možné, že se oba setkali znovu v Paříži, když tam Horký přibyl na své tulácké pouti Evropou, podrobnosti k jejich vztahu ovšem v žádné fázi známy nejsou. Prvními dvěma karikaturami Gellner přispěl hned do čísla následujícího po daném Horkého slibu možné kreslené satiry čtenářstvu, jedna z karikatur byla ovšem hned zabavena cenzurou pro neuctivost projevenou vůči evropským panovnickým rodům – komentář k obrázku byl založen na relativně krotkém erotickém dvojsmyslu.¹¹¹ Další dvě karikaturní práce následovaly též v dalším čísle. Další vydání *Krameria* z července 1906 pak již vyšlo nikoliv v Rakovníku jako dosud, ale v Praze, kam Horký přesídlil. Podoba listu při přestěhování doznala další změny, z *Krameria* se tímto číslem stal pokus o satirický časopis s velkým zastoupením obrazového materiálu – jeho autorem byl přitom v tomto červencovém čísle výhradně Gellner. Štěpán Filípek ve své monografii věnované Karlu Horkému uvádí, že Gellner vytvářel tyto karikatury a ilustrace „*na zadaný text i vlastní motivy*“. Podklady,

---

Golgathy se modlíme, ano, vroucně modlíme, my, kteří „macharismem“ jsme odkojeni, obživeni, znovuzrozeni a vzkříšeni, my bychom si zouvali, kdyby básník z našeho projevu vycítiti měl jedinou frázi, jediný pablesk neupřímnosti. Proto jen tiše, nehlučně těchto několik slov, jen tuto jedinou červenou růži klademe na jeho stolek. Tam ať zůstane dlouho svěží a červená, především červená. Mnohá krupěj naší oddané krve je v ní.“ – HORKÝ, Karel: Poznámky. *Kramerius* 1, 1903–1904, č. 5, 22. 3. 1904, s 58, nesignováno.

¹⁰⁸ HORKÝ, Karel: Moje historie. *Kramerius* 2, 1905–1906, č. 1, 23. 11. 1905, s. 15–16.

¹⁰⁹ [HORKÝ, Karel?]: Všeljaká administrativní sdělení, jichž nutno si povšimnouti. *Kramerius* 2, 1905–1906, č. 1, 23. 11. 1905, s. 16, nesignováno.

¹¹⁰ Horký měl, jak se zdá, velmi podrobné informace o Gellnerově tvorbě, v jednom svém komentáři pro *Krameria* odkazuje dokonce k pouhému nártu neuveřejněné karikatury. Tento komentář vyšel v rubrice drobných úderných zpráv Muchomůrky jako další textové doplnění k tématu Gellnerovy karikatury Koncentrace stran ze stejného čísla: „*Nyní, když jedná se stále o koncentraci českých politických stran, byl by na místě obrázek, který si kdysi naskicoval náš přítel Fr. Gellner. Obrázek představoval několikaocasého českého lva, po jehož ocasech šplhají političtí předáci. Jádrem věci: Kdyby všichni šplhali po ocase dál a dál, jistě by došli do společného cíle* – –“ – [HORKÝ, Karel?]: Muchomůrky. *Kramerius* 2, 1905–1906, č. 8–9, 22. 9. 1906, s. 102, nesignováno.

¹¹¹ Karikatura vyobrazující španělského krále Alfonse XIII. byla nejprve zabavena z čísla 2–3 (*Kramerius* 2, 1905–1906, č. 2–3, 12. 1. 1906, s. 25). Otištěna pak byla po soudním řízení, které zvrátilo výrok, v čísle následujícím (GELLNER, František: Alfons XIII., král španělský. *Kramerius* 2, 1905–1906, č. 4–5, 16. 3. 1906, s. 49); cenzora původně pohoršil doprovodný text „*Mladý, sličný muž s mnoha miliony apanáže rád by uzavřel sňatek s počestnou dívkou. Někdyne se znamenitými předky mají přednost.*“

kteřé by představovaly Gellnerovi zaslané zadání témat ke zpracování, se nedochovaly, avšak u části tvorby lze takový postup důvodně předpokládat – právě tak se v listu pravděpodobně objevila karikatura A. Hajna, coby Horkého oponenta, či Gellnerovo satirické zpracování veřejného pohoršení, které při své cestě do Spojených států vyvolal Maxim Gorký tím, že necestoval se svou zákonnou manželkou, ale s novou životní partnerkou¹¹² – téma, kterému *Kramerius* věnoval také samostatný publicistický článek.¹¹³

Vedle několika karikatur s obecnějším politickým významem (netýkají se většinou konkrétní kauzy, spíše tendencí, a některým je vlastní jistý druh černého humoru),¹¹⁴ otiskl Gellner v *Krameri* i několik anekdot ve svém zacílení natolik „obecně lidských“, že by jejich použitelnost mohla být téměř univerzální. Zvláštní skupinu obrazového materiálu z Gellnerova pera použitého Horkým v časopise pak tvoří přetisky Gellnerových kreseb (včetně ozdobných vinět a záhlaví), kterými již dříve doprovodil Horkého *Paličovy sloky* – a zatímco v některých případech je ideový záměr takového použití poměrně jasný (jako když Horký znovu použije Gellnerův portrét Karla Havlíčka Borovského, ke kterému se časopis aktivně hlásí a jehož verše několikrát přetiskuje), jindy se případ jeví být skutečně spíše pokusem o obrazovou atraktivitu a významovou vazbu dohledat nelze (spravedlivě je však třeba říct, že totéž do určité míry platí už pro některé vazby Gellnerových ilustrací k samotným Horkého básním zmiňované sbírky).

Záříjovým číslem se tendence *Krameria* být obrázkovým satirickým časopisem potvrzuje, krom Gellnera jsou do tohoto čísla přibrány i karikatury Vratislava Huga Brunnera. Jména obou kreslířů Horký dokonce jmenovitě použil v rámci lákání subskribentů na nový ročník časopisu,¹¹⁵ zároveň ovšem toto číslo představuje číslo poslední, podnik se ukázal být finančně neudržitelným. V Horkého monografii Štěpán Filípek charakterizuje Gellnerovo přispívání do

¹¹² GELLNER, František: Maxim Gorkij v Americe. *Kramerius* 2, 1905–1906, č. 8–9, 22. 9. 1906, s. 85.

¹¹³ Podepsán je šifrou V. O. a jeho pravděpodobným autorem je Horkého spolupracovník v redakci Artuš Drtil. Srov. Portréty a karikatury z „národa role dědičné“ IV. Stud. nestydatých. *Kramerius* 2, 1905–1906, č. 6–7, 12. 7. 1906, s. 79–80.

¹¹⁴ Horký tyto ve vzpomínkách později charakterizoval jako nezaměnitelného rukopisu („vždy to bylo důkladně solené, někdy až cynické, prostě v jeho slohu“, někdy ovšem údajně Gellnerem zaslané materiály představovaly podle Horkého „tak silný satirický tabák, že sám jsem před ním couval“). – HORKÝ, Karel: *Dýmka míru. První kniha vzpomínek*. Kvasnička a Hampl, Praha 1948, s. 267 a s. 314, první obtahy vydání, které nebylo distribuováno, uloženo v LA PNP, fond Karel Horký, rukopisy vlastní, citováno podle FILÍPEK, Štěpán: *Karel Horký – rytíř ulice*. Academia, Praha 2015, s. 58.

¹¹⁵ *Kramerius* 2, 1905–1906, č. 8–9, 22. 9. 1906, s. 95.

Krameria jako nespolehlivé vlivem jeho pracovní nedisciplinovanosti („*Při tvorbě pro Krameria si ovšem Gellner nepočínal nijak zvlášť spolehlivě, na čemž měl podíl jeho bohémský život.*“¹¹⁶). Vzhledem k předchozímu zadržování honorářů, jež vedlo k rozchodu s Macharem, neustálým finančním problémům listu a jeho skončením pod tlakem těchto problémů je ovšem možné, že Gellnerova liknavost mohla souviset se zhoršenou platební schopností administrace *Krameria* víc než s jeho životním stylem.

Ve stejné době, kdy Gellner (patrně s nevelkými zisky) tiskne své karikatury a články v českých anarchistických tiskovinách a *Krameri*, pokoušel se nalézt uplatnění také coby karikaturista, literát či žurnalista ve francouzském tisku: toto úsilí je doloženo nejen dosaženými publikačními výstupy v podobě karikatur ve francouzských radikálně levicových časopisech (k této problematice srov. příslušnou pasáž v kapitole první), ale v rovině záměru také v podobě konceptů dopisů nezjištěnému francouzskému periodiku. Čteme v nich Gellnerovu odpověď na inzerát místa v tomto časopise; Gellner nabízí své služby se zjevnou ochotou k celkem jakékoliv práci, přičemž zároveň z těchto konceptů vyplývá, že finanční stránce věci je při úsilí o toto zaměstnání přikládána větší váha než ideovému směřování listu. V časově prvním konceptu Gellner píše:

*Pane, četl jsem váš inzerát v Matin a posílám vám reprodukce několika karikatur. Jsem český kreslíř a spisovatel, ne moc dlouho v Paříži. Neznám váš časopis, ale snad mě můžete zaměstnat jako kreslíře. Mohl bych také psát francouzsky nebo překládat zajímavé věci z němčiny, češtiny nebo polštiny, ale bylo by potřeba, aby pak můj text někdo opravil. ¶ Očekávám vaši příznivou odpověď, s nejupřímnějšími pozdravy.*¹¹⁷

---

¹¹⁶ FILÍPEK, Štěpán: *Karel Horký – rytíř ulice*. Academia, Praha 2015, s. 57.

¹¹⁷ Koncept dopisu Františka Gellnera redakci nezjištěného francouzského časopisu, b. d. [1906?], LA PNP, fond František Gellner. Originál konceptu je psán agramatickou francouzštinou s množstvím chyb, v překladu reprodukuje pravděpodobný zamýšlený smysl původního znění: „*Monsieur, je'ai lu votre annonce au Matin et je vous envoy les reproductions de quelque caricatures. Je suis dessinateur et écrivain tchèque pas depui[s] longtemps à Paris. Je ne connais pas votre journal mais peut être pourrez-vous m'employer comme dessinateur. Je pourrais aussi écrire français ou traduir des choses interassantes d'allemand, de tchèque ou de polonais, mais il faudrait corriger mon texte J'attends votre réponse favorable. Veuillez agréer, monsieur, mes sentiments les plus devoués.*“

Na pravděpodobnou nedochovanou odpověď redakce, jež se mu nejspíše pokusila místo nabídky zaměstnání vnutit předplatné příslušného listu, pak koncipuje následující odpověď:

*Pane, ¶ rád bych zaplatil předplatné na 3 měsíce, kdybych měl záruku, že získám místo. Ale neznám váš institut jinak než z Matin, ovšem, chápejte, není možné mít velké povědomí o deníku, který inzeruje také věštkyňe a čarodějnice. Jestli chcete, zaplatím, až se přestěhuju. Jestli ne, dejte mi záruku, že nepřijdu o své peníze.*¹¹⁸

Pro bezprostředně následující léta strávená stále ještě v cizině máme doloženy Gellnerovy pokusy o uplatnění vlastních příspěvků v českém prostředí; minimálně část těchto kontaktů se zázemím opřeným o sociálnědemokratickou stranu Gellnerovi prokazatelně zprostředkovala Marie Majerová. Sem patří Majerové snaha získat Gellnera jako autora ilustrací pro ediční podniky Tiskového družstva československé strany sociálnědemokratické,¹¹⁹ přičemž nejprve mu zamýšlela svěřit – snad z pohledu nakladatele vůbec „na zkoušku“ – ilustrace Balzacova románu *L'Israélite*, jehož překlad pro nakladatelství chystala.¹²⁰ Z této spolupráce nakonec zcela sešlo, v posledním dopise k této věci dává Gellner najevo svou značnou rozladu nad Majerovou tlumočenými připomínkami (patrně) vydavatele k podobě ilustrací a nad požadavky na jejich přepracování,¹²¹ Majerové překlad

¹¹⁸ Koncept dopisu Františka Gellnera redakci nezjištěného francouzského časopisu, b. d. [1906?], LA PNP, fond František Gellner. O originálu konceptu platí výše řečené, původní francouzský text zní: „*Monsieur, je voudrais bien payer un abonnement pour 3 mois, si j'aurais une garantie de recevoir un engagement. Mais je ne connais pas votre institut que de au Matin, et, vous comprenez, on ne peut pas avoir une grande conscience au journal, qui annonce aussi les Sibylles et sorciers. Si vous voulez, je payerai après mon déplacement. Si non, donnez moi une garantie, que je ne perdrais mon argent. [...]*“

¹¹⁹ „*Milá Mařko, nevím, bude-li se tahle věc tiskovému družstvu hodit, ale nenamahej se nijak, mnoho mi na tom nezáleží, ne snad, že bych pohrdal mamonem, ale víš dobře, že se mi mnoho nezamlouvá, když mě fedruješ.*“ – Dopis Františka Gellnera Marii Majerové z r. 1909, snad října či listopadu; uloženo v pozůstalosti M. Majerové v LA PNP. (List byl později vydán Jarmilou Mourkovou /MOURKOVÁ, Jarmila: Marie Majerová a František Gellner. *Literární archiv* 13–15, 1978–1980, s. 319–342, zde dopis č. 18, s. 339/).

¹²⁰ Srov. nedatovaný dopis Františka Gellnera Marii Majerové, pravděpodobně rovněž z října či listopadu 1909, začínající „*Tvoje psaní jsem dostal včera.*“; LA PNP, fond Marie Majerová, později vydáno Jarmilou Mourkovou (MOURKOVÁ, Jarmila: Marie Majerová a František Gellner. *Literární archiv* 13–15, 1978–1980, s. 319–342, zde dopis č. 17, s. 339).

¹²¹ Srov. nedatovaný dopis Františka Gellnera Marii Majerové, pravděpodobně z konce roku 1909 či začátku roku 1910, začínající „*Milá Mařko, 'libivě' obrázky jsem se bohužel nenaučil dělat.*“; LA PNP, fond Marie Majerová, korespondence přijatá; později vydáno Jarmilou Mourkovou (MOURKOVÁ, Jarmila: Marie Majerová a František Gellner. *Literární archiv* 13–15, 1978–1980, s. 319–342, zde dopis č. 19, s. 340). Stejný dopis je ovšem zároveň dokladem, že autorova tvůrčí hrdost nebyla nepřekonatelná, přes svůj nesouhlas v něm Gellner přislubuje kresby dle připomínek

románu vyšel r. 1910 pod názvem *Benátský žid* a s ilustracemi jiného autora, Josefa Tomáše Blažka, a Gellner pro Tiskové družstvo neupravoval ani další knihy. Byla to také Marie Majerová, kdo zprostředkoval Gellnerovi kontakt na F. V. Krejčího, jenž vedl kulturní rubriku v sociálnědemokratickém *Právu lidu*, kde tehdy Majerová sama hojně publikovala. Gellner pak ve fejetonní rubrice listu otiskl během roku 1909 několik fejetonů a próz (jež se zároveň staly jeho prvními publikovanými povídkami vůbec).¹²² Spolupráce se ovšem nevyvíjela zcela k jeho spokojenosti, tj. ačkoliv se pravděpodobně pokoušel o pravidelnější angažmá, otištěných textů nakonec nebylo příliš a snad se na konci spolupráce podepsaly blíže neurčené osobní neshody a řevnivosti s Krejčím; o ukončení této spolupráce Gellner Majerové píše:

*Že jsem se s Krejčím rozešel, z toho si mnoho nedělám. Kdybych byl mu mohl aspoň dvakrát měsíčně něco vrazit, ale tak, ostatně mi taky vadilo, že vězí s Tebou pod jednou pokličkou. Nechci si Tě tím dobírat, ale je to pravda. Když jsem se s Tebou zlobil, tak mi taky K. neodepisoval, jakmile jsem byl s Tebou za dobré, tak zase K. byl jako mílius. Až na tu Prahu, do které mě nechtěl z rodinných ohledů. S tím už nechci nic mít.*¹²³

Ve stejném dopise ovšem Gellner zároveň rovnou testuje další publikační možnosti pro svou osobu a opět, vzhledem k tomu, že sám zůstává prozatím v cizině, žádá Majerovou o spolupráci. Jeho úvahy o možném uplatnění jsou vedeny jednak směrem k humoristickým časopisům (konkrétně humoristickému měsíčníku *Švanda dudák* a měsíční obrázkové příloze *Niva* týdeníku *Nový lid*), jednak směrem ke zjištění některých podrobností poměrů, do nichž mezitím vplul S. K. Neumann. Gellner výslovně zmiňuje jihomoravskou krajinu, jež způsobila Neumannovo „básnické renouveau“, coby možnou vhodnou destinaci pro své

---

předělat: „Dnes už nemám dokonce ani dobrou vůli, abych kapituloval před idioty. Pošli mi tu kresbu a já se vynasnažím trochu to „propracovat“, ale pochybuju, že to bude pak lepší.“

¹²² Gellner zde postupně otiskl fejeton O povýšenosti germánského kmene (*Právo lidu* 18, 1909, č. 140, 22. 6., s. 1–2), povídky Láska Adama Akrimowicze (*Právo lidu* 18, 1909, č. 180, 2. 7., s. 1), Rozumná Karla (*Právo lidu* 18, 1909, č. 231, 22. 8., s. 1–2) a Politický provinilec (*Právo lidu* 18, 1909, č. 189, 11. 7., s. 3–4) a fejeton Idealism a materialism (*Právo lidu* 18, 1909, č. 294, 24. 10., s. 1–2), k poslední zmiňované srov. též fragment korespondenčního listku F. Gellnera F. V. Krejčímu pravděpodobně z 6. 7. 1909, LA PNP, fond František Serafinský Procházka.

¹²³ Dopis Františka Gellnera Marii Majerové, LA PNP, fond Marie Majerová, b. d. [březen 1910?], korespondence přijatá. Dopis byl později vydán Jarmilou Mourkovou (MOURKOVÁ, Jarmila: Marie Majerová a František Gellner. *Literární archiv* 13–15, 1978–1980, s. 319–342, zde dopis č. 16, s. 338).

záměry letního malování plenéru, vedle toho mu jde ale zjevně opět o zjišťování publikačních možností (Neumann v té době obživu shání přispíváním do moravských listů, zejména *Moravskoslezské revue* a *Lidových novin*).¹²⁴ Tento dopis je tak jistou předzvěstí počátku Gellnerova působení v *Lidových novinách*, není ovšem dokladem nižádného neodvratného směřování Gellnera právě tam, Morava se skrze Neumannovy životní osudy jen dostala do Gellnerova povědomí coby možná destinace uplatnění, víc než co jiného bylo ale jeho angažmá přibližně rok a půl poté právě zde dílem další souhry okolností, jež mu přinesl rok 1911.

Ještě předtím, než k tomuto angažmá došlo, vyzkoušel ledacos jiného. Gellner se například r. 1911 nikterak nebránil být přispěvatelem literárně poměrně konzervativně orientovaných apolitických rodinných listů různých typů (takové ostatně uvádí i ve výše zmíněném dopise Majerové): literární časopis *Zvon* mu otiskl báseň *Princezna*, v ilustrované beletristické a populárně naučné *Zlaté Praze* tak vyšly *Osud* a *Setbius* a v humoristickém beletristickém *Švandovi dudákovi* byla otištěna epická báseň *Přísaha*.¹²⁵ Ve všech těchto případech Gellner na stránkách zmiňovaných periodik uplatnil do té doby pro sebe neozkoušený žánr rozsáhlejší epické skladby hraničící až s veršovanou povídkou; tyto texty krom pro Gellnera dosud neobvyklé délky (mířící zjevně za vidinou lepšího řádkového honoráře) spojuje realistická metoda a tón, jenž osciluje mezi podáním posmutněle humoristickým, případně velmi krotce sociálně kritickým, vždy ovšem tak, aby příliš neprovokoval průměrného čtenáře konzervativnějšího názorového založení a usedlejšího literárního vkusu.

Zároveň ve stejné době Gellner paralelně sonduje také možnost získat místo karikaturisty v Americe. Odpověď amerického Čecha Karla Kratochvila, obchodního zástupce Literárního kroužku, amerického krajanského literárního

---

¹²⁴ „Mohla bys mi příležitostně poslat číslo *Švandy a Nivy*, snad by se tady dalo něco dělat. Taký bys mi mohla příležitostně poslat *Standovu* adresu. Jednak bych se ho chtěl přeptat, co a jak je to na Moravě, a potom za 2) chci v létě jít někam krajinařit a myslím, že by to v okolí Brna nebylo ani drahé, ani zlé.“ – Tamtéž.

¹²⁵ Kontakt na *Zlatou Prahu* zprostředkovala pravděpodobně Gellnerova a Majerové společná známá Helena Malířová, redaktorovi Vincentu Červinkovi nabízel Gellner básnickou povídku *Osud* s douškou s prosbou o vrácení rukopisu: šlo o dlouhý text a Gellner jej opisoval osobně, v případě neúspěchu jej pravděpodobně mínil nabídnout jinde: „Vážený pane, buďte tak laskav a oznamte mi, zdali se Vám tato věc hodí, chcete-li, třeba opět prostřednictvím paní Malířové, je-li Vám to snadnější. V případě, kdybyste nemohl pro Váš časopis tyto verše potřebovat, prosil bych, abyste mi je poslal zpět. [...]“ – Dopis Františka Gellnera Vincentu Červinkovi, b. d. [duben 1911?], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

spolku, s nímž aktuálně Gellner korespondoval stran jiných témat, odkázala tuto Gellnerovu tužbu do říše nesplnitelného s ohledem na ekonomické souvislosti obstarávání karikatur v krajanských listech a na jazykovou bariéru, jež by bránila případnému publikování jinde:

*K Vašemu dotazu stran místa u některého českého listu v Americe nemohu mnoho sdělit. Tolik ovšem mohu říci, nepočítejte na žádný časopis český v Americe. Pochybuji, že nalezl by se zde časopis, který by měl tolik dobré vůle vydržovat si svého karikaturistu. Je to ostatně pochopitelné, mohou-li si za levný peníz zaopatřit výběr „yokes“, jak se zde takovým obrázkům říká. Takhle kdybyste mluvil anglicky, dalo by se snad něco dělat.*¹²⁶

Část roku 1911 se stala etapou Gellnerova výrazného angažmá v satirickém listu *Karikatury*. V tomto poměrně ambiciózním periodiku národně sociální strany (vycházely jako příloha listu *Lid*) odpovídal za shánění obsahu Josef Lada. Na scéně českých karikaturních periodik představovaly v daný moment *Karikatury* spolu se sociálnědemokratickými *Kopřivami* to nejprogresivnější z politické satiry,¹²⁷ zároveň byly oba listy dokladem v jistém směru malých poměrů české žurnalistické scény. Přestože oba časopisy proklamovaly zaměření k politické satirě, navíc stranicky pojímané, nemohly si toto faktické vymezení dovolit s ohledem na to, že by znamenalo přílišné omezení skupiny svých potenciálních čtenářů, a tak byl záběr obou daleko širší a také vyznění jednotlivých konkrétních uveřejněných prací často s ohledem na střední proud čtenářstva poměrně krotké. Druhým problémem byl relativní nedostatek karikaturistů a zároveň omezené finanční možnosti jednotlivých redakcí, bylo tak pravidlem, že na tvorbě obou listů se přes veškerou řevnivost politických uskupení v pozadí těchto periodik

---

¹²⁶ Dopis Karla Kratochvila Františku Gellnerovi z 8. 5. 1911, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá. O tomto listu píše stručně také Tomáš Pavlíček jako o dokladu posledního Gellnerova pokusu uskutečnit sen o odchodu z Evropy i dokladu snahy nalézt práci, jež by byla tvůrčí, umožnila využít výtvarného talentu a zároveň dostačila k obživě. – PAVLÍČEK, Tomáš: Básníkovo záhadné zmizení. In *Záhady českých dějin. Co se skrývá pod povrchem historických událostí*. Ed. Petr Čornej. Reader's Digest Výběr, Praha 2005, s. 102–107, zde s. 105. Gellnerovy plány na odchod do Ameriky za prací karikaturisty zmiňuje (zjevně na základě téhož listu) už M. Hýsek (HÝSEK, Miloslav: František Gellner. In: GELLNER, František: *Spisy Františka Gellnera* III. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha 1928, s. 435–450, zde s. 439).

¹²⁷ K hodnocení listů v tradici české karikatury viz FRONK, Václav: *Sebereflexe české společnosti. Přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Václav Fronk, Bílina – Praha 2011, s. 32–33.

podíleli často titíž autoři.¹²⁸ V tomto ohledu Gellner byl i nebyl výjimkou. S *Kopřivami* nespolupracoval, snad s ohledem na jisté kyselé hrozny, jež patrně choval k jejich redaktoru Josefu Foltýnu-Stivínovi, prvnímu manželovi Marie Majerové. Poté, co Majerová Gellnerovi zaslala roku 1909 do Drážďan první číslo *Kopřiv*, věnoval listu uštěpačnou ironickou poznámku narážející právě na ono v českém prostředí téměř nevyhnutelné autorské „mnohoobročnictví“:

*Zaslané Kopřivy jsem si taky prohlédl, je to docela reprezentační časopis a opravdově český, a člověka ani nepřekvapí, že jeho ilustrátoři jsou taky přispívateli staročeských a klerikálních časopisů. Krev není voda. [...]*¹²⁹

Sám nicméně dříve i později byl rovněž ochoten k pragmatické spolupráci s edičními podniky i těch politických subjektů v levé části politického spektra, jež jinak jinde podroboval kritice, tj. sociální demokracii či – v případě *Karikatur* – národními socialisty (o zdánlivě „apolitickém“ angažmá ve středostavovských zábavních listech, o nichž už byla řeč, ani nemluvě).

---

¹²⁸ Ba dokonce jednou vyšla v obou listech i tatáž karikatura. Tamtéž, s. 33.

¹²⁹ Dopis Františka Gellnera Marii Majerové, b. d. [květen 1909?], LA PNP, fond Marie Majerová, korespondence přijatá.

4.5 Gellnerovo působení v Karikaturách

Karikatury představovaly na Gellnerově pouti za trvalejším angažmá zastávku nikoliv nedůležitou, neboť nabízely možnost publikovat politickou satiru, již od zániku *Šibeniček* neměl ve větší míře kde uplatnit. Zároveň byl list otevřený útvaru, jenž bude v dalším Gellnerově působení na poli satiry pro něj charakteristický, totiž kombinaci satiry veršem s vícečetným obrazovým karikaturním doprovodem téhož autora v těsném vzájemném propojení – Gellner nebyl jediným ani prvním, kdo s touto kombinací pracoval, velmi pravděpodobně se k ní původně nechal inspirovat pracemi již zmiňovaného Foltýna-Stivína. Spřízněnou redakční duši našel Gellner v Ladovi, jenž byl prvními Gellnerovými příspěvky pro *Karikatury* ze závěru roku 1910 nadšen a plánoval navázanou spolupráci zintenzivnit, tato snaha velmi souvisela mimo jiné s proměnou, jíž list procházel: během podzimu 1910 začalo, nejprve jen nepravidelně, vycházet vedle dosavadního malého také velké barevné vydání *Karikatur* a od počátku roku 1911 se měla tato reprezentativnější čísla pravidelně v lichých týdnech střídat s malou černobílou podobou levnějšího vydání v týdnech sudých. S velkoformátovými čísly a nutností sehnat pro ně patřičně reprezentativní autory se tak na konci roku 1910 pro Gellnera otvíraly v tomto listu trvalejší publikační možnosti – vedle celostránkové jednotlivé karikatury s komentářem byla k vyplnění stran velkého formátu ideální delší veršovaná skladba proložená sérií karikaturních ilustrací. Lada na konci roku Gellnera o těchto možnostech a zároveň finančních počtcích, jež z nich vyplývají, spravuje následujícím dopisem:

[...] Zaslal jsem Vám tedy podruhé 50 fl. a nyní zašlu Vám ostatní. Kresby budu honorovati po 20 K. Menší obrázky s básničkou dohromady. Udejte mi laskavě, na jaký obnos asi reflektujete! ¶ Velice by mě těšilo, kdyby jste mi zaslal něco vánočního a silvestrovského. Mohla by to býti zase nějaká historie s ilustracemi. Po Vánocích, až budeme míti definitivně stanovené vycházení týdně, zašlu více návrhů k ilustracím celostranným i půlstranným. Napište mi laskavě, zdali už dostáváte České slovo. [...] Ta poslední báseň [Míněny pravděpodobně již dříve redakci zaslané Gellnerovy verše doprovobené sérií karikatur Zpěv zahraničněpolitický,

práce byla otištěna 31. 12. 1910 – pozn. L. K.] *se mi velice zase líbila, kdybych měl něco do každého čísla, velice by mě těšilo.*

*Těším na brzké zásilky.*¹³⁰

Za pozornost v Ladově listu stojí dvě zmínky poodhalující starost o jistou názorovou disciplinaci přispěvatele. První z nich (v textu dopisu ovšem v pořadí druhá) je informace o zasílání stranického národněsocialistického deníku *České slovo*, již můžeme v této souvislosti považovat netoliko za způsob jakéhosi benefitu předplatného zdarma v rámci odměňování spolupracovníka, ale pravděpodobně měl pravidelný přísun stranického listu také zajistit či upevnit jeho orientaci v dění na politické scéně (u Gellnera šlo o otázku o to aktuálnější, že v dané době stále pobývá v zahraničí) a současně poskytovat vodítko pro hodnocení tohoto dění v podobě oficiálních názorů strany. Druhou zajímavostí je dále ona zmínka o úkolování spolupracovníka seznamem vhodných návrhů (patrně tematických) ke zpracování. Žádný takový seznam se v Gellnerově pozůstalosti nepodařilo nalézt a je otázka, zda byl nakonec skutečně zaslán, nicméně, jak ještě budeme mít možnost vidět níže na případu Gellnerovy akcidentální spolupráce s *Ostravským deníkem* roku 1914 i na počátcích jeho působení v *Lidových novinách*, přímé úkolování karikaturisty sebezavedenějšího nepředstavovalo patrně v redakcích nijak neobvyklý postup.

Na Gellnerově spolupráci s *Karikaturami* je vidět také, jak autor satiry sám vymezuje a omezuje pole svého zájmu s ohledem na list, s nímž spolupracuje. Krokem vedle nemohly být v žádném českém humoristickém periodiku toho času prověřené apolitické náměty trefující se do stereotypně pojímaných nešvarů „obecně lidských“, jako je afilace k alkoholu či ženská marnivost. Ačkoliv u některých Gellnerových zpracování těchto námětů pro *Karikatury* nelze říct, že by nebyly bez svěžího nápadu, nalezneme zde též mnohokrát recyklované humoristické figury, jež si i Gellner sám už vyzkoušel jinde, a také již známé motivy z Gellnerovy již ustavené (případně se právě pro budoucnost ustavující) zásoby vlastní. Ve vůbec prvním čísle *Karikatur*, kam Gellner přispěl, tak figuruje celostránková kresba tematizující pijáctví skrze motiv červeného nosu, s nímž

---

¹³⁰ Dopis Josefa Lady Františku Gellnerovi, 6. 12. 1910, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

jsme se u Gellnera již setkali v *Přístavu manželství*.¹³¹ Ilustrované verše Literární podpora satirizující bohémskou bezstarostnost básníků, jimž z bídy ani literární cena nepomůže (pro doprovodné ilustrace se předobrazem rysů zpodobení postavy básníka Brčka stal Gellnerův přítel Karel Toman), začínají výčtem slavných básníků-pijáků, kterýžto motiv uplatní Gellner později znovu ve svých fejetonech pro *Lidové noviny*, tatáž práce je v textu i obrazu pointována za použití frekventované figury, již jsme pozorovali v souvislosti s XX. číslem *Radosti života*, totiž spojení polysémie lexému opice s darwinistickými výklady o původu člověka.¹³²

Frekvence těchto obecněji založených příspěvků pro *Karikatury* byla ze začátku Gellnerovy spolupráce s periodikem o něco vyšší než později, v dalších fázích pak tyto motivy buď vztahuje k jinému aktuálnímu dění (tak Cholera v Čechách, *Karikatury* 3, 1911, č. 33, 14. 8., s. 5), či je alespoň pojímá s ohledem na aktuální sezónu – viz v červnu tištěnou karikaturu Milovník přírody (*Karikatury* 3, 1911, č. 23, 5. 6., s. 12) s komentářem: „*Takový krásný den venku! A člověk nemá ani vindry, aby mohl jít do hospody!*“

Čistě humoristické jsou rovněž tři prózy otištěné v *Karikaturách*, přičemž dvě z nich, *Estét* a *Povídka s rodozpytem*, přehnáním absurdního výchozího nápadu a charakteristik postav připomenou patrně nikoliv jen náhodou prominentního prozaika *Karikatur*, Jaroslava Haška. *Povídka s rodozpytem* opět pracuje s vtipem postaveným na darwinistickém názoru na původ člověka, humoru je docíleno kombinací nesourodého, v tomto případě přírodovědy s legislativou trestající urážku panovnického majestátu: státní návladní tak s oporou v platných paragrafech, dle nichž se hanobení majestátu lze dopustit i urážkou členů panovnické rodiny včetně těch historických, a s odvoláním na moderní poznání o původu druhů, dosáhne odsouzení učitele, který se ve své čítance vyjádřil nepřekně o charakteru a vzhledu opic.

¹³¹ Jde o ilustrovanou anekdotu Nemilé (*Karikatury* 2, 1909–1910, č. 55, 24. 10. 1910, s. 3), dvě malé děti na ní v interiéru středostavovské domácnosti, jež připomíná minimálně svými krbovými kamny Gellnerův rodný dům, vedou dialog se svým podroušeným příbuzným: „*Strejčku, dej nám taky líznout. 'Ale dětičky, to pálí. 'Proč tedy nejsi pozornější, strejčku, už ti to ožehlo celý nos.*“

¹³² Poté, co básník Brček propije a prohýří (mj. s děvčaty sic!) svou literární podporu, uzavírá se text ilustrovaný výjevem s opicí držící jablko následovně: „*Morálky různé z toho plynou. / Každá část lidstva ráda jinou. / Co pocházejí od Adama, / jsou ovšem ctnost a mravnost sama. / Druzí vznik vedou od opic; / víc po meči jak po přeslici. ///*“ – GELLNER, František: Literární podpora. *Karikatury* 3, 1911, č. 5, 30. 1., s. 5–6.

Jen velmi malou část Gellnerových příspěvků pro časopis představují verše lyrického osobního ladění, i když i takové se objevily (U Labe. *Karikatury* 3, 1911, č. 13, 24. 3., s. 2; Píseň jarního dne. *Karikatury* 3, 1911, č. 21, 22. 5., s. 6; Osobní. *Karikatury* 3, 1911, č. 29, 17. 7., s. 2; Na hradbách. *Karikatury* 3, 1911, č. 33, 14. 8., s. 10) – společným rysem je u nich to, že jejich těžiště leží v popisu vnější situace subjektu spíše než jejího vnitřního rozpoložení.¹³³ V básni ilustrované karikaturami Zpěv zahraničně politický se shledáváme i s textem, kde se z expozice takové subjektivní situace (vzpomínka na manévry) přechází k politické satíře mířící na vnitropolitickou scénu (kritika militarizace) a její mezinárodní souvislosti (ty těsné: spojenecká závislost Rakouska-Uherska na Německu, i ty volnější: kritika aktuálního navazování těsnějších styků s Tureckem v podobě finanční půjčky).

Zahraniční politika poskytovala Gellnerovi témata, jež na stránkách *Karikatur* exponoval vůbec nejvíc. Málokdy se vyčerpává prostým humoristickým převyprávěním zahraniční kauzy (to lze nalézt v podstatě výhradně pouze při referenci k aktuálnímu státnímu převratu v Portugalsku v básni Kronika), častěji aktualitu propojuje s širším hodnocením mezinárodních či vnitropolitických sil (v básni Postrkem se aktuální pruské ministerské nařízení k omezení počtů české pracovní síly v této zemi stává odrazovým můstkem ke kritice vyznávaného internacionalismu českých sociálních demokratů i neproduktivnosti mladočeské pozitivní politické doktríny). Karikatury s komentářem i veršované politické ilustrované satiry i několik publicistických textů, jež zde Gellner v průběhu roku otiskl, se často od konkrétní kauzy odrážejí ke kritickým vyjádřením obecnějších souvislostí, přičemž abstrahovaně lze snad Gellnerovy postupy v této sféře popsat jako převádění zahraničněpolitického dění na jmenovatele blízké optice českého čtenáře a zároveň vyhovující pojetí národního socialismu, a to zejména důrazem na antimilitarismus. Německé mezinárodní angažmá s velmocenskými ambicemi, zvýznamněné adagirskou krizí (Jindy a nyní, Zahraniční zápletky) či dočasným sbližováním Německa s Ruskem (Slovanský letopis, Svatá aliance), tak Gellnerovy texty vztahují k širším otázkám

---

¹³³ Všechny se staly součástí později koncipované sbírky *Nové verše*; minimálně u básně U Labe čtení na pozadí satirického listu poskytuje kontext, jenž je s to proměnit vyznění básně: téma mužovy touhy po příkrém ukončení příliš svazujícího partnerského vztahu patřilo k repertoáru věcí, o nichž se v humoristickém tisku dobově vtipkuje celkem běžně – vztaženo k příbuzné tematice manželství srov. FRONK, Václav: *Sebereflexe české společnosti. Přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Václav Fronk, Bílina – Praha 2011, s. 151–153.

německého tlaku na militarizaci Rakouska-Uherska, posilování konzervativních tendencí, národnostních pnutí uvnitř monarchie či hrozícího vojenského angažmá v konfliktech, jež nebudou nijak v českém národním zájmu (Vojna a mír). Kritika je směřována vůči zahraničním politikám všech členů Trojspolku. Se zjevným pozadím v afilaci českého prostředí a zde národních socialistů v první řadě k balkánským Slovanům pak tvoří zvláštní kapitolu Gellnerových témat odpor k rakouské balkánské politice (Rakousko na Balkáně), k Turecku a k tomu, co se dobově jevilo jako sbližování Rakouska s Tureckem skrze finanční půjčku (Zpěv zahraničněpolitický). Gellnerovy práce pro *Karikatury* obvykle nejsou monotematické, s ohledem na jeho tvůrčí typ nepřekvapí, že zdaleka častější je případ, kdy se témat v jediném textu vystřídá více, přičemž souvislosti, jež mezi nimi buduje, mohou být i značně překvapivé – v práci Zahraniční zápletky je tak nedávná střelba při potlačování volebních demonstrací v haličské Drahobyči, při kterých byl zabit mj. francouzský občan, vztažena obecně k angažmá velmocí mimo Evropu, při kterých se koloniální zájmy světových mocností obhajují ochranou zájmů státních příslušníků velmocí pobývajících v dané oblasti, přičemž se naráží nejen na potlačení boxerského povstání v Číně, ale i na aktuální adagirskou krizi spjatou se severní Afrikou.

Vnitropolitické situaci se Gellner věnuje o poznání méně, frekvence těchto témat začíná stoupat po jeho návratu do Čech, též vzhledem k tomu, že se časově sešel s obdobím vypjaté kampaně před říšskými volbami (šlo o druhé volby konané v Předlitavsku na základě rovného hlasovacího práva a nástup masových tendencí v politickém životě si vyžádal zostření předvolebních agitací), po nichž následovalo komplikované politické vyjednávání o vládě a o přístupu české reprezentace k ní. Obě Gellner komentoval opakovaně (ilustrované básně Bartoloměj Kandydášek či Červený a černý, fejetony Volební úvahy nevoliče, O vnitropolitické situaci, Politika pozitivní a politika katastrofální, karikatury Cesta ministerského předsedy do Prahy, [Spolupůsobení s českými měšťáckými stranami není nadlouho možným...], Česko-německé smířovačky, Dělbá práce nebo Gautsch).

Ideové vyhraňování Gellnerových prací pro *Karikatury* vůči jiným politickým subjektům se děje, nepřekvapivě vzhledem k názorové blízkosti k národním socialistům, téměř výhradně kritikou vůči konkurenční sociální demokracii (jen zcela okrajově proti realistům a mladočechům). Nikoliv

zanedbatelná část tohoto humoru o sociálnědemokratické straně není politickou satirou v užším slova smyslu, tj. takovou, která by mířila proti konkrétním idejím, osobám či aférám tohoto politického proudu, zesměšnění se opět dosahuje využitím nejširšího obecně humoristického repertoáru, který by bylo možno použít víceméně na jakýkoliv jiný politický subjekt.¹³⁴ Další část satiry o sociální demokracii ovšem již adresná je. Pokud jde o poukazy ke konkrétnímu dění na politické scéně, pak alespoň v kresbě je Gellner adresný dokonce v daleko větší míře, než tomu bylo u někdejších karikatur pro *Nový kult*, ovšem stále jde zároveň o daleko menší míru, než jakou Gellner bude později uplatňovat v *Lidových novinách*; rozklíčovat některé postavy a narážky na základě znalosti aktuálního dění má pro čtenáře zůstat součástí hry a zvyšovat její přitažlivost. Závěr ilustrované básně O velikých mužích a zvláště o jednom pochopí jen čtenář obeznámený s aktuálními volebními výsledky Františka Soukupa a také s obviněním z volebních machinací, s nímž přišlo ve vyhrocené předvolební kampani *Právo lidu*. V Bohumilu Tlamovi, postavy z textu Muž s rostoucím srdcem, rozezná poučený Bohumíra Šmerala, a přestože Gellner nadále do svých karikaturních kreseb zapojuje adresnou portrétní karikaturu, často nechává na čtenáři odhalení totožnosti zobrazovaných.¹³⁵ Předmětem ideové satiry cílící na sociální demokracii se opakovaně stávají sklony k agitačnímu rétorickému velikášství (O velikých mužích a zvláště o jednom), utopické směřování vědeckého socialismu ve střetu s kompromisy reálné politiky (Stát budoucnosti, Červený a černý), proklamovaný internacionalismus a jeho střet s nacionálními

¹³⁴ Karikatura Naprostý důkaz nepřičetnosti (*Karikatury* 3, 1911, č. 15, 10. 4., s. 3) zachycuje okamžik řeči obhájce u soudního líčení: „*Slavný soude! Je naprosto zřejmo, že můj klient spáchal svůj čin v úplně nepřičetnosti: půl hodiny před činem vážně prohlašoval, že nám to v nové sněmovně sociální demokracii určitě vyhraje.*“ Karikatura Politický vývoj (*Karikatury* 3, 1911, č. 32, 8. 8., s. 7) zase obsahuje dialog: „*Jsi ještě v redakci Práva lidu?*“ „*Ne, změnil jsem svoje politické přesvědčení. Jsem teď ve Světě zvířat.*“ Tezi o libovolné zaměnitelnosti vysmívaného politického subjektu v takových anekdotách dosvědčí velmi podobně vystavěná pointa mířící tentokrát proti politickému klerikalismu v anekdotě Klerikální verbování (*Karikatury* 3, 1911, č. 17, 24. 4., s. 9) s vepsaným dialogem: „*Klerikální korteš: Vy jste mluvil posledně na okresní schůzi s takovým procítěním a porozuměním o dobytku – očekáváme tedy bezpečně, že dáte o volbách hlas našemu křesťansko-sociálnímu kandidátovi.*“

¹³⁵ Někdy jde o úkol snazší – v básni „My“ (*Karikatury* 3, 1911, č. 24, 18. 6., s. 5) se vyskytují jména T. G. Masaryka a F. Drtiny zobrazených na dvou doprovodných karikaturách. Někdy se jedná o poměrně složitou tajenku – že hlavní nejmenovanou postavou ilustrované básně Slavnostní hra na uvítání nového místodržitele Království českého (*Karikatury* 3, 1911, č. 9, 27. 2., s. 2, 5) je František Thun, podruhé jmenovaný do stejné funkce, jemuž text ironicky připomíná jeho prvního období ve funkci, omladinářský proces a výjimečný stav nad Prahou, odhalit není těžké; na čtvrté doprovodné karikatuře k básni ovšem Gellner zachycuje zjevně adresně dva české politiky (patrně jde o ministra krajana, moravského staročecha Jana Žáčka a mladočeského vůdce Karla Kramáře), k jejich určení ovšem krom časových souvislostí vyjádřených básní nedává žádné vodítko.

vášněmi v praxi štěpícími spolupráci sociálnědemokratických stran Předlitavska (v souvislosti s internacionalismem neváhá Gellner ani využít typického antisemitského argumentu proti socialistům v podobě zdůraznění jejich sepetí s židovským etnikem, srov. Z galerie revolucionářů, vysmívající se mj. pragmatickému stranickému odkázání otázek víry do privátní oblasti).

V kontrastu k předchozí satirické tvorbě, již Gellner uplatnil v anarchistickém či sociálnědemokratickém tisku, v tvorbě pro *Karikatury* nenalezneme ani dramatické vyhrocování sociálních rozdílů, ani (rovněž v kontrastu k tvorbě, jež bude následovat) nijak výrazněji zastoupené téma protiklerikální agitace.¹³⁶

Naprostá většina Gellnerových prací pro *Karikatury* byla v průběhu roku 1911 směřována do jejich lichého, velkého vydání. Ambiciózní satirický podnik ovšem na konci léta 1911 dostihly finanční potíže, a tak bylo po čísle 35 ročníku vydavatelem z ekonomických důvodů velké číslo zastaveno, od 5. září tak vycházejí *Karikatury* sice stále jako týdeník, ale opět setrvale jen v malém formátu. Tím velmi pravděpodobně pro Gellnera list ztrácí jako publikační platforma na atraktivitě, během září zde otiskne poslední čtyři komentované politické anekdoty (tři z nich tematizují novou vládu V. Gautsche a její vztah k českému etniku, čtvrtá opět sbližování ruského cara a německého císaře).

Po opuštění *Karikatur* následuje velmi krátká epizoda Gellnerovy spolupráce s *Besedami Národního obzoru* (zde otiskne jen dvě krátké básně typu výše zmíněné lyrické situace, Z manévrů a Dopis; a jednu satiru mířící na vnitropolitické poměry Drahota), a poté již nalézá další stálou publikační platformu v *Lidových novinách*.

---

¹³⁶ Několik málo výjimek na toto téma (jako Reforma svátků, *Karikatury* 3, 1911, č. 30, 25. 7., s. 5; či volební napětí tematizující anekdota Na faře. *Karikatury* 3, 1911, č. 24, 18. 6., s. 2) opět představují spíše všeobecně srozumitelný humorismus, nikoliv ideově cíleně účinnou politickou satiru.

4.6 Praktické otázky Gellnerova působení v Lidových novinách

Již bylo naznačeno výše, že navázání spolupráce Františka Gellnera právě s *Lidovými novinami* nebylo ani tak výsledkem jeho apriorního názorového přiblížení k politickému proudu, jež list před první světovou válkou představoval, ale spíše dílem náhody. Gellner se i během roku 1911 poohlížel po stálém příjmu z karikaturní či jiné žurnalisticko-spisovatelské tvorby. Arnošt Heinrich ve vazbách na svou snahu o další a další inovace *Lidových novin* a rozšiřování jejich autorského zázemí mezi spisovateli a dalšími kulturními osobnostmi prosadil od února 1911 vydávání týdenní přílohy *Večery*, v té souvislosti byl nakloněn i novým autorským akvizicím¹³⁷ a Gellnerův přítel S. K. Neumann byl z pozice externího přispěvatele *Lidových novin* schopen spolupráci zprostředkovat. Při Gellnerově konečném rozhodování pro tento list, k němuž došlo na konci léta či začátku podzimu 1911 (Heinrich sám mluví o „*podjeseni*“¹³⁸), mohlo sehrát svou roli, že se *Karikatury* coby periodikum tisknoucím v posledním půlroce hojnost Gellnerových prací právě potýkaly s finančním omezením svého provozu a jiné pole působnosti se momentálně neotevíralo.

Arnošt Heinrich coby určující hybná síla redakce předválečných *Lidových novin* pozval Františka Gellnera ke spolupráci s listem nejen jako básníka a publicistu, ale zejména jako kreslíře. Ve své vzpomínce uvádí, že se tak stalo na základě jeho znalosti Gellnerových prací pro český anarchistický tisk z počátku století, a odkazuje se svým popisem výslovně na tři karikatury (Kandidát, Boj proti Vídni a Navazuje se na reformaci) otištěné postupně v *Novém kultu* v roce 1901, tedy v období, kdy se Heinrich s bohémou kolem Neumanna (v Heinrichových vzpomínkách „*víc sice alkoholovou než uměleckou*“) v Praze během svých vysokoškolských studií sám s určitou distancí stýkal, třebaže její životní styl ne zcela sdílel. Heinrichův memoárový text – patrně s cílem připisat zásluhy o zásadní popularizaci Gellnerova kreslířského talentu *Lidovým novinám*

---

¹³⁷ K Arnoštu Heinrichovi coby určující osobnosti pro vývoj novin srov. MAŠKOVÁ, Blanka: Arnošt Heinrich. Jeho šéfredaktorství v *Lidových novinách* (diplomová práce), Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, Brno 1958; stručně pak PERNES, Jiří: *Svět Lidových novin 1893–1993. Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Lidové noviny, a. s., Praha 1993, s. 21–42.

¹³⁸ HEINRICH, Arnošt: O Františku Gellnerovi. Jak přišel do Brna. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 600, 29. 11. (ráno), s. 1.

– představuje Gellnera k roku 1911 jako sice hotového karikaturistu, ovšem ztraceného kdesi v Paříži a v českém prostředí fakticky neznámého:

Jaký byl začátek? Pro mne byl začátek takový: V literární i politické mládeži byla doba Nového kultu. Gellner byl z anarchistické družiny S. K. Neumanna a jeho pero vedle Neumannova bylo nejbuřičtější a také nejúčinnější. [...] K tomu ještě se ohlásil jako karikaturista, a to karikaturista, kterému nebyl nikdo v té době u nás roven. Nakreslil Masaryka, neklame-li mne paměť, jak „navazuje červenou nit“. Nakreslil ho vysokého s prstem vztyčeným mezi postavičkami hloupých obličejů, vzhlížejících s otevřenými hubami na vztyčený prst. Nakreslil „českou oposici ve Vídni“: Český lev se žene ke korytku, na kterém byl, tuším, dvojhlavý orel, a několik poslanců ho drží za ocas a odtahuje ho od koryta. I jiné takové obrázky nakreslil a všechny šly z ruky do ruky. Nebylo tehdy české karikatury a Gellnerovy první kresby byly svěžest a jadrnost sama. [...]

*Toužil jsem tehdy dávno po karikaturách v Lidových novinách. Ale odkud je vzít? [...] Jediný český karikaturista byl tehdy Gellner, ale ten byl v Paříži, nikdo o něm nic nevěděl a dávno se už žádná jeho kresba nikde u nás neobjevila.*¹³⁹

V korespondenci, jíž si Heinrich s Gellnerem upřesňovali detaily spolupráce,¹⁴⁰ se ovšem věc jeví poněkud jinak, Heinrich zná Gellnerovu novější tvorbu pro český tisk a jmenovitě odkazuje konkrétně k jeho pracím pro *Karikatury* kombinujícím text s obrazem jako k vzoru pro to, co by si představoval pro své periodikum:

---

¹³⁹ HEINRICH, Arnošt: O Františku Gellnerovi. Jak jsem ho poznal. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 587, 22. 11., s. 1; O Františku Gellnerovi. Jak přišel do Brna. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 600, 29. 11. (ráno), s. 1.

¹⁴⁰ K vyjednávání podmínek spolupráce Gellnera s moravským listem se zachovalo pět Heinrichových dopisů (nedatovaných, ale z logiky věci spadajících svým vznikem do podzimních měsíců 1911) a dva Gellnerovy koncepty listů, jejichž adresáty byli A. Heinrich a J. Stránský. S přesídlením Gellnera do Brna logicky mizí i korespondence, která by Gellnerovu spolupráci s *Lidovými novinami* tematizovala (výjimku představují jen Heinrichovy pozdravy z dovolené a dva dopisy administrace z období změny Gellnerova postavení v řádného člena redakce – viz dále), žádné další prameny se nedochovaly ani v archivu *Lidových novin*.

*Kdybyste měl během září něco toho druhu, jako jste kreslil do Karikatur (drobné obrázky s veršováním), něco všeobecnějšího, aby to nebylo odlehlým našemu publiku, mohl byste to poslat už z Prahy.*¹⁴¹

Heinrich tušil v zavedení karikatury do *Lidových novin* možnost, jak skrze zábavu zvýšit čtenářskou atraktivitu, a tím i prodeje listu. Krom toho ale od počátku počítal s politickou karikaturou jako se silnou polemickou zbraní v prosazování názorové linie *Lidových novin*¹⁴² a v Gellnerovi tušil potenciál nesmlouvavosti ve vedení polemik, ale zároveň právě z tohoto plánovaného pojetí karikatury v *Lidových novinách* vyvěraly Heinrichovy obavy stran toho, zda Gellner bude ochoten držet vytyčenou linii. Příslušná pasáž Heinrichových vzpomínek na Gellnera bývá často uváděna jako doklad pro Gellnerovo lidské dozrání v tom smyslu, že závěrečné roky jeho nedlouhého života přinesly odklon od mladistvého anarchistického radikalismu a že byl po navázání spolupráce s brněnskou redakcí schopen v kontrastu k bohémským letům velké píle a svědomitosti. To je nepochybně pravda, nabízí se však namítnout, že se značnou pravděpodobností lze tvrdit, že obé nastalo již mnohem dříve a *Lidové noviny* pouze poskytly prostor k plnému uplatnění zmiňovaných volných vlastností a pracovních návyků.¹⁴³ Daleko podstatnější pro náš další výklad bude povšimnout si, že Heinrich zdůrazňuje a oceňuje také Gellnerovu rychlou ideologickou konformnost s listem, jež naprosto předčila jeho očekávání:

Poptával jsem se po něm, ale nepříliš horlivě, protože jsem pochyboval, že by do Lidových novin tento anarchista šel, a kdyby i šel, že by bylo možno jeho názory srovnat s názory a politikou jejich.

¹⁴¹ Dopis Arnošta Heinricha Františku Gellnerovi z roku 1911, patrně srpna až září, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

¹⁴² „V mém novinářském programu byly vždycky karikatury. Snažil-li jsem se o noviny co nejvěcnější, prosté diletantství a proniklé ve všech rubrikách odborností, byl jsem si vědom nebezpečí koženosti, do kterého taková snaha může noviny zavést. Řeklo-li se mi později kdysi, že mám v redakci mnoho profesorů, mohl jsem odpovědět: Ano, ale také půlku Červené sedmy. Karikatura je však pro noviny nejen osvěžením a zábavným přerušením četby třeba nezábavné, ale také glosou k událostem, také polemikou a také kritikou.“ – HEINRICH, Arnošt: O Františku Gellnerovi. Jak přišel do Brna. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 600, 29. 11. (ráno), s. 1.

¹⁴³ Srov. „...František byl moc pořádný člověk a žádný fláma, když se vrátil z Paříže, řekla mi loni pí Gellnerová, když jsme seděli v té jídelně, kde u stolu chyběl František Gellner. Moc na sebe držel a přivezl si z Francie nový svrchník, ten stál jistě aspoň 70 franků tenkrát. Nebylo zajisté potřeba, aby to říkala. Všichni jsme to věděli, že byl pořádný člověk, když se vrátil z Paříže. Myslím si dokonce, že býval vůbec vždycky moc pořádný člověk a že jen my jsme si jeho básně jinak vykládali.“ – MACH, Josef: Gellnerova prvotina. Mladoboleslavské vzpomínky. *Lidové noviny* 32, 1924, č. 617, 10. 12. (ráno), s. 1–2; pokračování č. 628, 16. 12. (ráno), s. 1–2; č. 634, 19. 12. (ráno), s. 1–2; cit. č. 634, s. 2.

[...]

Ptal jsem se ho, zná-li Lidové noviny a shodne-li se s nimi v názorech, zejména politických. Odpověděl, že list zná, že se dohodne snadno o všem a narážku na své někdejší názory odbyl mávnutím ruky a úsměvem, s jakým se vzpomíná na zelenosti mládí. „Ostatně, když se dohodnete s Neumannem, proč byste měl strach ze mne?“

[...]

Za několik dní už jsem shledal, že jsem Gellnera vůbec neznal a že v něm získaly Lidové noviny akvizici prvního řádu. Byl loajálnost a přesnost ve službě sama, iniciativní a samostatný pracovník, velkého vzdělání a politické bystrosti a nadto ještě dobrý a poctivý kamarád, ochotný ke každé vojně a dobrosrdečný do dětinství. František Gellner, jemuž tolik škol zhořklo, sotva se na nich poohlédl, byl svědomitý, a dokonce pilný pracovník, nevázaný buřič byl ukázněný voják v šiku, statečný a veselý voják, jak má voják být.¹⁴⁴

Snad ještě výstižnější stran ocenění Gellnerova naplňování ideových potřeb *Lidových novin* je pak další citát z Heinrichových vzpomínek:

Srostl úplně s listem a podroboval se loajálně i ochotně jeho politické taktice.¹⁴⁵

V korespondenci s Gellnerem při domlouvání spolupráce čteme ještě výzvy k jisté opatrnosti, preventivnímu obrušování hrotů, obezřetnému volení témat. Heinrich argumentuje tím, že politická karikatura v denním tisku představuje v moravském prostředí novinku, na kterou je třeba publikum zvyknout. Snad v těchto Heinrichových radách stran Gellnerovy tvorby promlouvala zkušenost z předchozích inovací novin pod jeho taktovkou, kdy se i jiné novinky prosazené u majitele listu Adolfa Stránského zaváděly na zkoušku a někdy s určitou opatrností, a až pokud se osvědčily, byly do nich teprve napjaty redakční síly s větším důrazem (takto zejména zavedení ranního vydání novin, které se po

---

¹⁴⁴ HEINRICH, Arnošt: O Františku Gellnerovi. Jak přišel do Brna. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 600, 29. 11. (ráno), s. 1.

¹⁴⁵ HEINRICH, Arnošt: O Františku Gellnerovi. Politik, antisemita, rváč a ledacos. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 613, 6. 12. (ráno), s. 1.

úspěšném etablování u čtenářů proměnilo v hlavní vydání dne).¹⁴⁶ Možná si byl ale Heinrich samotným zařazením karikatur daleko jistější, než se z korespondence jeví, a uvedeným postupem si jen takticky připravoval půdu pro Gellnerovo ideové usměrňování pro případ, že by se tento příliš odchyloval od redakčních představ; ostatně v téže pasáži dopisu mu Heinrich přímo navrhuje, že s ním bude předem vhodná témata pro karikaturu konzultovat:

*A ještě něco: Na Moravě není půda pro karikaturu nijak připravena, zvláště ne v denním listě a musíme své publikum na to ponenáhlu zvykat. [...] Ale rozumné bude zpočátku být trochu opatrným. Až budeme přinášet karikatury rok, bude dovoleno vše. Musíte mít na mysli, že jsme na Moravě velký a jaksi oficiální liberální list. To neznamena, že budete omezován, trochu toho povyku jsme snesli svého času pro Neumannovy některé věci a teď už si na něj naši čtenáři dokonale zvykli. Bude to tak i v tomto případě. Zpočátku však bude dobře, až tu budete, když se se mnou předem poradíte o svých tématech. Ovšem budete-li chtít a uznáte-li vhodnost takové opatrnosti. Za několik měsíců si lidé na Vás zvyknou a budete si moci kreslit, co budete chtít. Až proděláte moravský kurs, nepochybuji, že dáte mému oportunismu za pravdu jako Neumann.*¹⁴⁷

Dva koncepty dopisů Františka Gellnera adresované Heinrichovi a Jaroslavu Stránskému, synu majitele listu a důležité postavě redakce, dávají nahlédnout do počáteční neshody představ o dosti důležitém bodu dohody o budoucí spolupráci, totiž o místu Gellnerovy působnosti. Gellnerem koncipované listy svědčí o zásadní snaze zůstat i nadále v Praze a na Moravu se přemístit vždy jen při důležitých událostech:

Vážený pane doktore, jak asi sám víte, není mé stálé přítomnosti v Brně třeba. Obrázek mohu stejně poslat i odjinud. Toho bych rád využil. Ovšem v době voleb, sněmu a vůbec, kdykoli mne tu bude třeba, budu zase tady na místě. Rozumí se samo sebou, že by moje cestování vydavatelstvo nic

¹⁴⁶ První ranní vydání *Lidových novin* vyšlo 15. 12. 1905, zpočátku byla jeho podoba skromná, představovalo malé vydání listu. S jeho rostoucí popularitou a finanční návratností došlo ke změně redakčních preferencí, počínaje 1. 1. 1909 se ráno stal hlavním vydáním dne. K tomu a dalším Heinrichovým inovacím v listu srov. PERNES, Jiří: *Lidové noviny mění tvář*. In týž: *Svět Lidových novin 1893–1993. Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Lidové noviny, a. s., Praha 1993, s. 27–38.

¹⁴⁷ Dopis Arnošta Heinricha Františku Gellnerovi, nedatováno [podzim 1911], LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

*nestálo. Listu by to bylo jen na prospěch, neboť v době, kdy bych dlel například v Praze, mohl bych Vám odtamtud obstarat referáty z výstav a podobné věci. Doufám, že budete s mým návrhem srozuměn. [...]*¹⁴⁸

*Milý Heinrichu, mluvilo se mezi námi několikrát o tom, že bych vlastně nemusil být stále v Brně. Obrázek mohu poslat stejně i odjinud a v době sněmu, voleb atd. mohu sem přijet. Poslal jsem o té věci dopis mladému doktoru Stránskému. Doufám, že nic mé snaze není na překážku, spoléhám se ovšem taky na Vás. [...]*¹⁴⁹

Zdá se, že tyto texty svědčí pro to, že Gellner zpočátku ne zcela doceňoval Heinrichovy požadavky na potřebu velmi konkrétní zakotvenosti karikaturisty a publicisty v regionálních poměrech a obeznámenost s nimi – Morava byla v mnohém značně specifickým prostředím, jehož odlišnosti často nebyly politiky a žurnalisty zakotvenými v Čechách doceňovány. Témata obecnější, nadregionální, ohledatelná z Prahy tak podle Heinrichových představ byla sice dobrým začátkem ke spolupráci, ovšem právě jen začátkem – přesídlení a postupné proniknutí do moravského politického a společenského života kladl Heinrich jako naprosto zásadní požadavek na adepta role komentátora moravského dění¹⁵⁰ (stejně byl ostatně o něco později Heinrichem odmítnut Dykův návrh, že by se mohl stát z externího přispěvatele stálým členem redakce, přisícím ovšem i nadále z Prahy¹⁵¹).

Heinrich také hned zkraje korigoval Gellnerovy představy o prostoru, který dostane k dispozici; zdá se totiž, že František Gellner zkoušel prosadit

¹⁴⁸ Koncept dopisu Františka Gellnera Jaroslavu Stránskému, LA PNP, fond František Gellner, korespondence odeslaná.

¹⁴⁹ Koncept dopisu Františka Gellnera Arnoštu Heinrichovi, LA PNP, fond František Gellner, korespondence odeslaná.

¹⁵⁰ Srov. ještě jednou již uváděný citát: „Vážení pane, osmdesát zlatých si u nás vydělat můžete, zpočátku ovšem spíše psaním než kreslením. Než se totiž poněkud obhlídnete po moravském životě. [...] Kdybyste měl během září něco toho druhu, jako jste kreslil do *Karikatur* (drobné obrázky s veršováním), něco všeobecnějšího, aby to nebylo odlehlým našemu publiku, mohl byste to poslat už z Prahy.“ – Dopis Arnošta Heinricha Františku Gellnerovi, nedatováno [podzim 1911], LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

¹⁵¹ Viktor Dyk začal do *Lidových novin* přispívat roku 1906, postupně se spolupráce upevnila a Dyk zasílal pravidelně svůj komentář k dění v Čechách s opakujícím se titulem *Dopis z Prahy*. Heinrich jeho prosbu o stálé redakční místo odmítl listem 10. 12. 1912 (LA PNP, fond Viktor Dyk, korespondence přijatá), respektive nabídl mu pouze místo zpravodaje z hlavního města. Srov. též PERNES, Jiří: *Švět Lidových novin 1893–1993. Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Lidové noviny, a. s., Praha 1993, s. 30.

vytvoření zvláštní satirické přílohy novin, Heinrich ovšem něco takového s ohledem na finanční náročnost promptně odmítl. Jeho zadání znělo na poslední stranu týdenní přílohy *Večery*, pokud šlo o karikaturu, a krom toho nabízel zatím bez podrobností možnost uplatnění též literární a publicistické tvorby:

*Zvláštní přílohy satirické nemůžeme zavádět, aspoň ne na dohlednou dobu, protože to stojí velké peníze, které teď nemáme. Rozšíříme na podzim list o dvě strany textu denně a to stojí tolik peněz, že jiného nic na ten čas nemůžeme podniknout. Ale mohli bychom věnovat na karikatury poslední stranu beletristické přílohy Večery, která teď beztoho za nic nestojí a pro kterou se musí něco učinit. Myslím, že byste se také literárně u nás mohl dost uplatnit, zvláště když byste se nebál i trošky žurnalistické práce. Ale to všechno by se musilo napřed zkusit – denní list je organismus vždycky trochu těžkopádný.*¹⁵²

Naprostou zásadním bodem vyjednávání byly finanční otázky Gellnerova případného angažmá.¹⁵³ Gellner se logicky pokoušel docílit co nejvýhodnějších podmínek a tyto otázky také paralelně konzultoval s Neumannem. Ačkoliv se korespondence k této věci nezachovala v úplnosti, je zjevné, že Gellner vznášel finanční požadavky na základě informací, které již obdržel od přítele.¹⁵⁴ Gellnerovou snahou bylo získat pro sebe jistotu v podobě stálého místa v redakci s fixním platem. To nebylo z pohledu redakce zatím možné, neboť napřed bylo třeba Gellnera coby autora pro noviny vyzkoušet, ostatně i Neumann byl v soukromém listu Gellnerovi v tomto ohledu skeptický, zároveň ovšem vyjádřil přesvědčení, že Gellner je pro noviny ideální akvizicí a nebude mít vzhledem ke své sebekázi problém si psaním a kreslením vydělat. (V témže listě Neumann

¹⁵² Dopis Arnošta Heinricha Františku Gellnerovi, nedatováno [podzim 1911], LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

¹⁵³ A to nejen z Gellnerovy strany, i Heinrich zjišťoval, zda bude možné autora získat také s ohledem na jeho finanční požadavky: „[...] napište mi, jaké je Vaše existenční minimum, abych věděl, mohu-li Vás z prostředků, které mám po ruce, zabezpečit v Brně na dobu, až bychom se poznali lépe a až bychom mohli buď udělat smlouvu, nebo se rozejít. Existenční minimum bych Vám mohl zaručit, nemáte-li zatím větších návrhů, nějakou beletrii, fejetony atd. [...]“ – Dopis Arnošta Heinricha Františku Gellnerovi, nedatováno [podzim 1911], LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

¹⁵⁴ Viz pasáž z Heinrichova dopisu Gellnerovi „Vážený pane, osmdesát zlatých si u nás vydělat můžete, zpočátku ovšem spíše psaním než kreslením. [...]“, kde Heinrich nepochybně odpovídá na Gellnerův požadavek založený na informacích od S. K. Neumanna, který o sumě osmdesáti zlatých měsíčně jmenovitě hovoří („[...] 80 zl. měsíčně si vyděláš; poněvač slušně platějí.“ – Dopis Stanislava Kostky Neumanna Františku Gellnerovi, nedatováno [podzim 1911], LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

s jistou bohémskou distancí později představuje své psaní pro noviny jako způsob výdělku, který mu je však obtížný právě svými požadavky na pravidelnost, jež se nemusí potkávat s inspirací.¹⁵⁵):

*Milý Franto, se „starým pánem“, to jest s dr. Stránským, jsem ovšem nemluvil; ani s mladým. Poněvač nerozhodují oni, nýbrž generál a paša Heinrich. Ten má však o Tobě nejlepší mínění, a můžeš tedy hned přijeti. Nedají Ti bezpochyby zpočátku fixum a nebudeš členem redakce, ale 80 zl. měsíčně si vyděláš; poněvač slušně platějí. Až se přesvědčí, že nejsi lenoch a že nejsi nebezpečný, uděláš bezpochyby kariéru. K čemuž Ti předem gratuluji. Já bohužel mám jen od řádků, takže si musím každou korunu poctivě vypsát, a poněvač jsem lenoch, to jest, nedovedu ze sebe vymáčet ty řádky, když nemám náladu, mám těch korun málo. Mimo to, aby to bylo veselejší, dostávám sliby. [...]*¹⁵⁶

Heinrich skutečně fixní plat Gellnerovi zatím odmítl, ovšem slíbil existenční zajištění za příslib autorské píle v podobě na dobové poměry slušného řádkového honoráře, dokonce se zavázal platit Gellnerovy práce veršem stejnou taxou jako básně Neumannovy:

[...] paušál Vám nemohu nabídnout, to by se musilo sjednat se starým pánem a myslím, že by na to nevešel. Ale nevím, proč by Vám na paušálu záleželo. Fejetony 4–6 sloupečků, každý týden jeden à 7 hal. řádek (ten halěr by Vám nahradil ten nátlak na omezení rozsahu, kterýžto nátlak není ovšem absolutní a za všech okolností), representují také fixum. A básní původních Vám otisknu, kolik jich napíšete. Zde může být za verš 20 hal. jako má Neumann. To je u nás nejvyšší honorář za verš a víc nabídnout

¹⁵⁵ Neumann takto psaní pro noviny reflektoval přímo i na stránkách *Lidových novin* – viz jeho fejeton Abychom si dali kořání silnější..., kde povinnost psaní na objednaný rozsah a čas popisuje v barvách martyria: „Hlava byla pustá, papír a péro ležely na stole připraveny jako ohavné inkviziční nástroje a známý, proklatý skřítek seděl mi v týle a chodil za mnou sednicí, neúnavný v opakování svého mementa: Je čas, abys psal. Ale Múzy seděly někde v zátiší, pro ukrácení chvíle hrály jen jeu de patience a chvílemi činily nezbedné posuňky ve směru, kde předpokládaly nejspíše básníky. Ani ta, které ničeho se neleká, Múza nejmladší, ale nejprohnanější, předčasně zralé dítě moderní perverze, horlivá kuplířka, patronka psaní pro výdělek – nepřicházela. Má všude dnes hojně práce a úspěchů, i vyhýbá se lidem, kteří se jí brání a nevpustí ji, dokud aspoň kus chleba je na stole. Modlil jsem se: Otče, přenes tento kalich ode mne. Ale skřítek vrčel: Je čas, abys psal.“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: Abychom si dali kořání silnější... *Lidové noviny* 20, 1912, č. 66, 8. 3. (ráno), s. 1–2, cit. s. 1.

¹⁵⁶ Dopis Stanislava Kostky Neumanna Františku Gellnerovi, nedatováno [podzim 1911], LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

*sám nemohu. Je jen Vaše věc, abyste si za těchto podmínek opatřil stálý měsíční příjem. Rozumí se, že jsou také Večery k dispozici, kde na rozsahu nezáleží a kde lze rovněž umístit jednu věc měsíčně. Já ovšem budu mít velikou radost, když se zase do toho dáte. [...]*¹⁵⁷

Neumannovo proroctví se ukázalo být správným, Gellner byl schopen velmi pravidelného přísunu vlastních prací a s výdělkem za ně byl dle všeho spokojen. Výši řádkových honorářů pak bude opakovaně argumentovat, když se bude snažit k občasné spolupráci s *Večery* získat Fráňu Šrámka:

*Pošli nám něco pro naši beletristickou přílohu, budeme Ti to lépe honorovat než v Praze. Píše nám Dyk, Sova, a jiní lepší páni.*¹⁵⁸

*Verše se tu platí dvakrát tak jak v Praze, taky prózu Ti bude lépe honorovat. [...] Já co napíšu, otisknu v L. N., a o ostatní se nestarám.*¹⁵⁹

Lze možná uvažovat o tom, že to byla právě finanční motivace, co přímo podmínilo i vznik některých Gellnerových děl, respektive mělo vliv minimálně na jejich rozsah: není jistě náhodné, že právě roku 1912, kdy byl Gellner již zavedeným přispěvatelem *Lidových novin*, ovšem zároveň stále placeným řádkovým honorářem, píše pro rubriku fejetonu na pokračování svůj jediný román *Potulný národ* i svou vůbec nejrozsáhlejší veršovanou práci, román ve verších *Don Juan*. Doklad finančních rozvah spjatých s druhým jmenovaným dílem najdeme zachycen přímo v jeho rukopise, když po stranách textu odpočítává verše, a tím i honorář.

Gellnerova situace se změnila s koncem roku 1912: k 1. 1. 1913 – evidentně proto, že se během „zkušební doby“ více než jednoho roku plně osvědčil – se stal stálým členem redakce s fixním platem 200 korun měsíčně.¹⁶⁰

---

¹⁵⁷ Dopis Arnošta Heinricha Františku Gellnerovi, nedatováno [podzim 1911], LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

¹⁵⁸ Dopis Františka Gellnera Fráňu Šrámkovi, 29. 1. 1913, LA PNP, fond František Gellner, korespondence odeslaná.

¹⁵⁹ Dopis Františka Gellnera Fráňu Šrámkovi, 8. 2. 1913, LA PNP, fond František Gellner, korespondence odeslaná.

¹⁶⁰ „Z nařízení p. Dr. Ad. Stránského Vám oznamujeme, že od 1. ledna 1913 budete jako stálý člen redakce dostávat fixní plat v obnosu K 200.-- měsíčně napřed a odpadne zároveň zvláštní účtování jednotlivých kreseb, které pro ‚Večery‘ zhotovíte. S tímto Vaším novým nárokem jest spojena též novoroční renumerace v téže výši, splatná vždy za rok uplynulý. Poněvadž v roce 1912 požíval jste průměrně za kresby ve *Večerech* příjmu 4 x K 40.--, jest Vám také za uplynulý rok

Pokud byl jeho předchozí měsíční příjem za kresby a další práce pro *Lidové noviny* zhruba v oné slibované výši 80 zlatých, tj. 160 korun, znamenalo to pochopitelně polepšení. Nicméně i poté byl Gellner schopen nalézt vedle stálého příjmu též vedlejší výdělek nad tuto částku, a to přímo v *Lidových novinách*. K roku 1914 existuje jeho rukou sepsaný seznam prací,¹⁶¹ které pro *Lidové noviny* připravil nad rámec redakčních povinností. Texty zde uvedené v novinách skutečně vyšly, dílem se jedná o překlady, dílem o jeho texty vlastní, ovšem ani v jednom případě není u dané práce uvedeno celé Gellnerovo jméno, většinou je text podepsán šifrou, která pro jeho osobu nebyla v listu dosud známa.¹⁶² Daný seznam opět po straně doprovází vyčíslení řádkových honorářů. Obzvláště zajímavou součástí tohoto seznamu je skupina textů podepsaná při otištění šifrou –i. Jde o sérii článků k aktuálnímu dění v Itálii, respektive vracející se k některým kapitolám z dějin této země v napoleonském období. Korespondence Františka Gellnera s bratrem Gustavem,¹⁶³ která těmto článkům předcházela, a vysvětlující poznámka k jednomu z těchto listů připsaná později Gustavem Gellnerem na jeho rubu pro potřeby editora díla Františka Gellnera Miloslava Hýska dokládají zajímavé pozadí jejich vzniku. František Gellner žádal svého bratra, plukovního lékaře sloužícího tou dobou v oblasti Gorice a Gradišky, části monarchie s italskojazyčným obyvatelstvem, aby mu zaslal italsky psané knihy a také noviny, neboť měl dle pozdější výpovědi svého bratra úmysl se z nich přiučit italštině, ale také „hráti si na římského dopisovatele *Lidových novin*“. Příslušné texty v kombinaci s jejich poznamenáním přímo v Gellnerově seznamu honorářových výdělků potvrzují, že se tak skutečně stalo a Gellner minimálně u zmiňovaných

---

vyměřena renumerace v obnosu K 160.--, který Vám administrační pokladna s gáží na leden 1913. vyplatí. S veškerou úctou: *Lidové noviny*“ – Dopis administrace *Lidových novin* Františku Gellnerovi, 31. 12. 1912, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

¹⁶¹ LA PNP, fond František Gellner, pracovní materiály.

¹⁶² Konkrétně se jedná o překlad Mistralovy básně Jihu (MISTRAL, Frédéric: Jihu. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 84, 26. 3., s. 1, překlad signován F. G.); překlad populárně naučného článku francouzského entomologa (FABRE, Jean-Henri-Casimir: Sebevražda skorpiona. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 169, 21. 6., s. 13, překlad signován -r.); doporučující krátkou recenzi na přítelovu knihu (Z. M. Kuděj: Hostem u baťušky cara. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 101, 12. 4., s. 4, signováno: F. G.) a tři publicistické články (Napoleon a Pius VII. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 159, 11. 6., s. 1, signováno: -i.; Dopis z Itálie. Červený týden v Itálii – Útěk Jindřicha Malatesty. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 173, 25. 6., s. 3–4, signováno: i.; a Dopis z Říma. Ze sociální politiky italské – Malatesta – Fráter Bedřich. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 183, 5. 7., s. 4, signováno: -i.).

¹⁶³ Srov. dopis Gustava Gellnera Františku Gellnerovi z 25. 5. 1914, LA PNP, fond František Gellner, korespondence rodinná, a pohlednici Františka Gellnera Gustavu Gellnerovi ze 7. 6. 1914, LA PNP, fond František Gellner, korespondence rodinná.

textů skutečně s využitím informací z italského tisku fingoval roli zpravodaje z Itálie.

Odhlédneme-li od případných otazníků, které z pohledu dnešní etiky novinářské práce takové počínání přináší, jeví se i v této drobné epizodě Gellner jako praktický člověk, který si umí poradit a při hledání finančních zdrojů se nebojí ani jisté námahy, ani spíše řemeslného novinářství. Zda Gellner podobně postupoval i v jiných případech a pro *Lidové noviny* připravoval též další redakční materiály, které pak vyšly bez jeho jména, nevíme, nelze to však rozhodně vůbec vyloučit, spíše je pravděpodobné, že se tak občas dalo – o konkrétním příkladu jeho referátu ze schůze brněnských pokrokových žen bude ostatně ještě dále řeč.

František Gellner se z toho, co jsme měli možnost sledovat, jeví především jako nejpozději ke konci roku 1911 pevně zakotvený tvůrce v realitě každodenního provozu novin, dokáže se svou tvorbou uživit, a to patrně vůbec poprvé bez větších problémů. Toto postavení vyniká tím více, srovnáme-li je se situací některých Gellnerových známých z období anarchistické bohémy, s nimiž Gellner udržoval i nyní občasný styk, zejména Jaroslava Haška a Matěje Zdeňka Kuděje. Ti se sice rovněž vyznačují snahou o výdělky výhradně literární tvorbou,¹⁶⁴ ovšem mimo jiné i s ohledem na neuspořádanost vlastního životního stylu a snad také na méně rozvinuté praktické schopnosti¹⁶⁵ s daleko menšími úspěchy ve

---

¹⁶⁴ Velmi pregnantní svědectví vedle známého Haškova řemeslného psaní humoristických povídek na objednávku časopisů a novin představuje také Kudějovo svolání příkladné k výtiskům jeho knihy *Hostem u batušky cara*, kterou se rozhodl vydat vlastním nákladem. Píše se v něm mj.: „[...] *Nechci se řídit vkusem nakladatelovým, nýbrž svým vlastním [...] Chci se pokusit o důkaz, že by měl být český spisovatel daleko lépe placen, nežli tomu je za dnešních poměrů. Neboť honoráře placené českým literátům za jejich knižní díla jsou dodnes (až na pranepatrné výjimky) pouhou žebráckou almužnou. Proto se obracím na čtenáře české knihy přímo a budu ji prodávati sám. Prosím toliko, aby si každý laskavě uvědomil, že český spisovatel nemůže býti živ toliko slávou, nýbrž výtěžkem své práce.*“ Knihu i s svoláním doprovázeným přípisem rukou „*Tohle si přečti. To je vložka do každé knihy. To budou mít nakladatelé radost.*“ zaslal Kuděj Gellnerovi zároveň s dopisem, v němž se mu svěřuje se svou situací, ve skutečnosti po finanční stránce značně neradostnou: „*Pravda, mám nyní dluhy a starosti, ale začátky jsou velmi slibné, a tak snad osud dá, že já budu prvním beranem, který u nás prorazí zed.*“ – Dopis Zdeňka Matěje Kuděje Františku Gellnerovi z 28. 3. 1914, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá. Gellner ve snaze pomoci propagaci Kudějovy knihy napsal na ni do *Lidových novin* krátké doporučení, zmiňované výše.

¹⁶⁵ Gellner byl – jistě i s ohledem na slušné honoráře, které jim byl schopen přislíbit – patrně ochoten domlouvat příspěvky pro noviny mezi svými přáteli; konkrétně Hašek se patrně pokoušel získat ke spolupráci na vánočním čísle *Večerů* na konci roku 1913, Hašek ovšem ani v tomto případě spolehlivost příliš neosvědčil. Na fragmentárním konceptu korespondenčního listku Gellner patrně v listopadu 1913 píše: „*Milý Hašku, díky za pohled, ale tu věc musíš poslat hned, do konce měsíce tu musí být, 1. prosince už se začne s tiskem. Peníze hned!*“ – LA PNP, fond František Gellner, korespondence odeslaná. Haškova próza Vševed nakonec vyšla v rubrice fejeton přímo v *Lidových novinách* až v únoru r. 1914 (*Lidové noviny* 22, 1914, č. 54, 24. 2., s. 1–2).

smyslu skutečného zajištění vlastní existence. Gellner se tak při návštěvě v Praze u svých známých mohl ocitnout až v roli bohatého mecenáše méně šťastných kandidátů literární existence a také vzoru vhodného k následování. Takto na něj vzpomínal u příležitosti Haškovy smrti Otakar Hanuš:

Byli jsem tehdy všichni spisovatelé povoláním, žijíce z výtěžku svých prací, a pak přišel jeden den, kdy mimo čaje nebylo doma ničeho jiného. Pracovali jsme bez chuti a rozmrzele, neboť teprve až k večeru jsme se mohli nadít slušnějšího rozuzlení situace. A když přišlo poledne, otevřely se dveře a nečekán, nevolán se v nich objevil František Gellner, a Opočenský první přerušil náš úžas a řekl: „Bůh tě posílá, Františku!“

Básník Gellner byl tehdy redaktorem Lidových novin a přišel se na nás podívat z Brna. Přišel se na nás podívat, třímaje místo hole dlouhou gypsovku, a jako muž v zajištěném postavení nám připravil k obědu hody přímo královské. Jaroslav Hašek zvážněl při jeho vstupu a po Gellnerově otázce: „Tak co, dělá Jarda dobrotu?“ se téměř zalekl. Ten den seděl u nás Gellner do večera a šel zase přímo na nádraží, doprovázen Opočenským, Kudějem, Haškem a mnou. ¶ Tehdy nás sedělo u onoho stolu pět. ¶ Z nádraží šel Hašek domů a pracoval. Pracoval i druhý a třetí den, ale pak dojem z Gellnerovy návštěvy oprchal a Jarda zase odložil na týden pero.¹⁶⁶

Gellner se poměrně záhy stal v *Lidových novinách* čtenářstvu známým jménem, které představovalo svého druhu značku. Jeho tvorba pak pomáhala, moderně řečeno, s marketingem listu – jak v ryze ekonomickém slova smyslu (Gellnerovy karikatury a satirické verše v příloze *Večery* byly v listu pravidelně s předstihem inzerovány, zjevně jako něco, co má potenciál zvednout prodej čísla), tak ve smyslu politického marketingu, Gellnerova publicistická tvorba veršem i obrazem se stala účinným vehiklem persvaze a utvrzování politického obsahu listu. Silné angažmá Gellnera v *Lidových novinách*, co do rozsahu omezené především fyzickými možnostmi autora, působilo pravděpodobně postupně v opačném směru propagace také na samotnou „značku Gellner“; stává se z něj tvůrce minimálně

---

¹⁶⁶ HANUŠ, Otakar: Druhý z pěti. *Večerník Práva lidu* 12 (32), 1923, č. 3, 4. 1., s. 2.

v moravských poměrech velmi populární¹⁶⁷ a také žádaný, a to často dokonce k úkolům poněkud odlehlejším. Doloženo tak máme Gellnerovo vyhovění prosbám o politickou karikaturu pro masopustní číslo *Ostravského deníku* v únoru roku 1914,¹⁶⁸ tiskovou úpravu plakátu k otevření Macochy pro veřejnost,¹⁶⁹ jeho reflektování na nabídku zpracovat inzerát nábytkářské firmě¹⁷⁰ i akceptování pobídky k sestavení knihy próz (soubor *Cesta do hor a jiné povídky* inicioval nakladatel, nikoliv autor);¹⁷¹ *cum grano salis* bychom do podobné kategorie mohli zařadit i dřívější příslib Leoši Janáčkovi na napsání libreta komické opery, neboť Janáčkovu rozeznání Gellnera jako humoristického autora, jenž by se mu mohl pro dané účely hodit, s největší pravděpodobností proběhlo v kontextu spolupráce jich obou s *Lidovými novinami*.

Vazba Gellnera s *Lidovými novinami* v těsně předválečném období působí při zpětném pohledu neotřesitelně, jeho názorové symbióze s listem se ostatně budeme věnovat níže, Gellner bez pochyby byl loajálním autorem. Výhrady ovšem prokazatelně měl – minimálně soukromě stranou oficiální redakční

---

¹⁶⁷ Z toho titulu také již 29. 7. 1912 dostává pozvánku ke vstupu do regionálního literárního spolku Moravského kola spisovatelů (srov. dopis jednatele spolku Josefa Holého s tímto pozváním Františku Gellnerovi z 29. 7. 1912, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá), kam ovšem Gellner s odvoláním na spory svého přítele Neumanna s některými členy spolku vstoupit odmítl.

¹⁶⁸ Srov. dopisy Ladislava Knotka Františku Gellnerovi z 1. a 8. 2. 1914, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá. Listy jsou zajímavé i tím, že přímo obsahují velmi podobný seznam „vhodných námětů“, o jakém byla řeč v souvislosti s Ladou a jeho směřováním Gellnera v *Karikaturách* a o jakém se bude na počátku Gellnerova angažmá v *Lidových novinách* zmiňovat Arnošt Heinrich: „Vážení přáteli, snad byste nám mohl pro naše masopustní číslo udělat také nějakou karikaturu. Reflektujeme především na věci mající vztah na lokální poměry, ale to by nebylo na překážku. Vděčným předmětem byl by kupř. Skýpala, který vytáhl z Mor. Ostravy obrozovat Moravu se svým panošem Štelovským. Jistě oba znáte. Vedle toho mohl byste nám nakreslit karikatury zemských poslanců z Ostravska, jež si budete nyní moci prohlédnouti na sněmu, pokud jich dosud neznáte. Jsou to: dr. Fajfrlík, Klega (agr.), Prokeš, a němečtí: dr. Fiedler (starosta Mor. Ostr.) a Jung, popřípadě i Prayon, který jest z Přívozu, ale zastupuje jiný okres. S českými poslanci jsme vesměs v přátelském poměru, který jest jen u Prokeše chladnější. Sdělte mi laskavě, mohu-li počítati s obrázky, jakož i výši honoráře, který byste požadoval.“ Na zaslané karikatury, jež nesplnily obsahová očekávání zcela stoprocentně, pak Knotek reagoval: „Milý přáteli, děkuji Vám za tu dvojici, hodí se nám dobře. Nemohl byste nám udělat ještě ty poslance, aspoň Prokeše, Fajfrlíka, Fiedlera a Klegu? Prokeš je úžasná huba, typ soc. parvenu, který se stal ve svých počincích a nárocích dokonalým měšťákem. Je labužník a karbaník. Dovedl byste to jistě v karikatuře pěkně vyjádřit. V nejhorším případě udělejte, prosím, aspoň Prokeše!“ Karikatura Skýpaly se Štelovským i obrázek Prokeše poté vyšly ve stejném čísle *Ostravského deníku* (14, 1914, č. 37, 23. 2., s. 4–5).

¹⁶⁹ Srov. dopis grafického závodu Bílík a spol. Františku Gellnerovi ze 14. 3. 1914, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

¹⁷⁰ Srov. k tématu dopisy Stálé výstavy a tržnice řemeslných výrobků v Brně Františku Gellnerovi z 11., 14., 17., 24. a 26. 2. 1914, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá; k podobně konkrétní realizace této zakázky a jejím souvislostem viz dále v textu.

¹⁷¹ Srov. dopis Ondřeje Kypra Františku Gellnerovi z 12. 2. 1914, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

komunikace – k věci pro kreslíře poměrně zásadní, a sice kvalitě tisku. Bratru Pavlovi o tom na jaře 1914 píše:

*Těší mě, že se Ti mé kresby ve Večerech zamlouvají, ale věř, že jsou reprodukce naše prašpatné – jako snad nikde jinde.*¹⁷²

Citovaný dopis je také jedním z dokladů, že svázanost Gellnera s *Lidovými novinami* měla dobově i alternativy. Tento list i časově o něco přecházející korespondence s karikaturistou Zdeňkem Kratochvílem dokládají snahu o založení vlastního ilustrovaného satirického listu, na němž se měli podílet krom Gellnera a Kratochvíla ještě Josef Lada a Vratislav Hugo Brunner. Podnik, patrně poměrně ambiciózní v záměrech (obdobná sestava kreslířů už bez Gellnera se v poválečných letech sešla v nových velkoryse pojatých *Šibeničkách*), krachl ještě v rovině rozvah při vyjednávání s možným vydavatelem,¹⁷³ ovšem sám záměr svědčí o Gellnerově ochotě pustit se opět do nových vod, tentokrát – i díky zatímnímu zcela neotřesitelnému etablování coby karikaturisty, satirika, ale i organizátora odpovědného tu a tam za shánění beletristických příspěvků do *Večerů* – i v roli rozhodujícího činitele nové tiskoviny. Zda přitom v případě úspěchu mínil odejít z redakce *Lidových novin*, vzhledem k minimu informací o dané věci nelze stanovit, vyloučit to však zcela nelze.

---

¹⁷² Dopis Františka Gellnera Pavlu Gellnerovi z 26. 3. 1914, LA PNP, fond František Gellner.

¹⁷³ Dne 14. 3. 1914 píše Kratochvíl Gellnerovi: „*Moje snahy v příčině ‚naší záležitosti‘ dospěly k jistému výsledku, takže se vši pravděpodobností od 1. ledna 1915 bychom mohli začít. Nakladatel na mne dělá naprosto příznivý dojem. Všecky formy v příčině sestavení smlouvy nebo podílů atd. atd. jsou dosud otevřeny – přijďte jednou do P. [tj. Prahy – pozn. L. K.] a svoláme schůzi: Vy, já, Brunner a Lada. Dosud o tom nikdo neví.*“ – Dopis Zdeňka Kratochvíla Františku Gellnerovi ze 14. 3. 1914, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá. Gellner o něco později o postupu v téže věci informoval svého bratra méně entuziasticky: „*Ten náš časopisecký podnik strašně pomalu se rodí. Pojedu kvůli tomu v nejbližší době do Prahy [...]*“ – Dopis Františka Gellnera Pavlu Gellnerovi z 26. 3. 1914, LA PNP, fond František Gellner. O dva měsíce později konstatuje Gellner již jen lakonicky „*S mým listem to asi nepůjde.*“ – Dopis Františka Gellnera Pavlu Gellnerovi z 25. 5. 1914, LA PNP, fond František Gellner. Za pozornost však stojí, že i v tomto případě v souvislosti s inkriminovaným projektem používá pisatel přivlastňovací zájmeno *můj*.

5 Gellnerova politická žurnalistika textem i obrazem na stránkách Lidových novin

Naznačovali jsme již dříve, že při zpětném pohledu měli Gellnerovi intepreti tendenci hrubě podceňovat míru, v jaké je Gellnerova satira pro *Lidové noviny* závislá na konkrétní stranické politické linii. František Buriánek dokonce (snad i zcela nezáměrně) obrací skutečný poměr věcí naruby, když o brněnském Gellnerově období konstatuje, že Gellner „*si ponechal svou starou skepsi vůči politickým teoriím i stranám, ale našel si novou jistotu, novou víru. A tou se mu stal lid. Skeptický Gellner, který předtím neuznával autority, věří v jeho právo, sílu a budoucnost. A právě ve veršovaných politických satirách vyslovuje tuto svou jistotu a víru s překvapující vážností.*“ Dokladem pro tvrzení je mu Gellnerova báseň (rovněž již výše připomínaná) *Stát jsme my*¹ a z ní především verše „*Leckomu ukřivdit může lid, / však zrádcem je pouze sám sobě:*“, ale také doprovodná ilustrace, na níž je podle Buriánka „*v kresbě lid symbolizován chlapíkem primitivně oblečeným v kožišinu a vyzbrojeným, kromě vyvinutých svalů, pořádným kyjem. Tedy do pojmu lidu se Gellnerovi nepletla představa měšťáka.*“ – neboť „*Politicky nebyl tento pojem lidu blíže určen – pro uvedenou už Gellnerovu skepsi k politickým organizacím.*“²

Oním „chlapíkem“ na inkriminované ilustraci je ve skutečnosti postava Herakla (v textu básni je přímo tematizován); stojí před divákem s úsměvem po kolena ve řece, neboť právě vyčistil Augiášův chlév. Je pravda, že si ze vzoru řecké mytologie má onen vzývaný „lid“ vzít příklad a konat podobně („lid“ si je totiž „zrádcem“, „*když dá se osedlat ještě dnes / veteší středověkou / a nevyčistí jak Herakles / chlév ku předu bouřící řekou! ///*“); při bližším pohledu pak zjistíme, že v řece kolem Herakla plavou tři krysy přioděné korunou, piklhaubnou a kněžským biretem... K revoluci se tu ovšem ve skutečnosti nevyzývá – jen bylo před zemskými volbami a bylo třeba čtenáře *Večerů* bojovně naladit a utvrdit v přesvědčení, že je potřeba volit nacionálně radikálně, protiklerikálně a pokrokově – tedy kandidáty pokrokového bloku a pokud možno přímo Lidovou

¹ GELLNER, František: *Stát jsme my!* *Lidové noviny* 21, 1913, č. 80 (*Večery*, č. 13), 22. 3. (ráno), s. 119–120, podepsáno: F. G.

² BURIÁNEK, František: Gellner satirik. In *O české satirě. Sborník statí*. Ed. František Buriánek. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1959, s. 229–258.

stranu pokrokovou, která stála za *Lidovými novinami*... Snad nikdy nebyl Gellner takhle blízko zcela čisté předvolební agitaci, agitaci ve skutečnosti velmi konkrétně stranické. Následující výklad se bude snažit ve stručnosti nastínit právě tuto dobovou stranickou politiku, na kterou jsme poněkud zapomněli, ačkoliv teprv ona dávala Gellnerovu žurnalistickému působení v *Lidových novinách* smysl.

5.1 Lidové noviny v čase před první světovou válkou

Při zpětném pohledu má tendenci komplikovat hodnocení *Lidových novin* v období před první světovou válkou, úctyhodných více než 120 let tradic, jež se váží k titulu jako značce. Zejména pak doba největší slávy *Lidových novin*, totiž perioda meziválečná, má tendenci figurovat ve výkladech shrnujících tradici tohoto listu jako logický úběžník jeho vývoje, a přednastavovat tak hodnotící kritéria, dle nichž jsou posuzovány *Lidové noviny* před rokem 1918.³ Přes veškerou kontinuitu obou období podpořenou i personálně (především jmény Arnošta Heinricha a Adolfa a Jaroslava Stránských, ale i řadou redaktorů a přispěvatelů) šlo o list přece jen odlišný – krátce a nepřekvapivě řečeno: z rozdílných vnějších podmínek vyrůstaly poněkud jiné funkce listu. Tato část práce se bude zabývat právě tím, v jakém vztahu byl Gellner k fungování novin do počátku války, přičemž výchozí podmínkou tohoto uvažování bude právě odhlédnutí od teleologie *Lidových novin* v období po roce 1918 (práci tu pochopitelně usnadňuje, že do tohoto vývoje listu se již Gellner neměl možnost zapojit).⁴

Lidové noviny do vypuknutí světové války byly názorovým vyhraněným stranickým listem moravské Lidové strany, později Lidové strany pokrokové,

---

³ Právě tak si – s ohledem na funkci textu ovšem nikoliv nelogicky – počíná Bedřich Golombek při hodnocení předválečné doby (kterou ovšem sám v redakci nezažil) ve svém memoárově laděném textu *Dnes a zítřka. K padesátce Lidových novin* (Lidové noviny, Brno 1944, zejm. s. 42–44) a podobně činí popularizačně odborné úvodní texty k publikacím vydaným na počest dvou dalších kulatých výročí *Lidových novin*, totiž Úvodem Jiřího Pernese v jeho publikaci *Svět Lidových novin 1893–1993. Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky* (Lidové noviny, a. s., Praha 1993, s. 5–6; zde ovšem nutno dodat, že se tato optika projeví především v úvodu, ale při vlastním výkladu daného období Jiří Pernes list charakterizuje jako stranický) a Příběh *Lidových novin* Jiřího Jeřábka ve sborníku *Lidové noviny jako kulturní fenomén 20. století. Sborník textů z literárněvědné konference v Knihovně Václava Havla* (Mafra, Praha 2013, s. 1–2).

⁴ Zároveň ovšem pozdější vývoj listu, hrdost na vlastní tradici a vůle představit ji v tom nejlepším světle tvoří v meziválečném období důležitý kontext „vzpomínání na Gellnera“ na stránkách *Lidových novin*, který je třeba brát při kritice pramenů důkladně do úvahy.

byly s tímto účelem založeny a také provozovány, od svého 1. čísla vydaného 12. 12. 1893 až do roku 1908 nesly proto také podtitul „*Orgán strany lidové na Moravě*“ (ani po odstranění podtitulu se ovšem jejich směřování nijak neproměnilo). Obecně pro danou dobu platí, že redakce novin fungovaly jako důležitý institut v běžném provozu politických stran a začasť do jisté míry také suplovaly funkce stranického sekretariátu, ať už šlo o agitaci, či informování a organizaci straníků a politických příznivců, krom toho se často novinářská role s politicko-stranickými funkcemi v konkrétních případech překrývala.⁵ Je možné, že v *Lidových novinách* již před rokem 1914 existovala jistá tendence novinářskou a politickou funkci cíleně oddělovat, a novinářství tak jako povolání profesionalizovat – tato snaha bývá tradičně připisována Arnoštu Heinrichovi v roli vedoucího redaktora postupně od počátku svého angažmá roku 1904 reformujícího strukturu titulu a jeho fungování,⁶ ovšem ani v nejmenším se toto pravidlo neuplatnilo absolutně (nedávalo by to ani smysl s ohledem na to, že Adolf Stránský byl zakladatelem listu a od roku 1898 také jeho výhradním majitelem a zároveň předsedou Lidové strany pokrokové, přičemž tato dvojdomost politické a vydavatelské role byla dobově vnímána nikoliv jako nežádoucí střet zájmů, ale coby ceněná politická konkurenční výhoda⁷).

Ani zmiňovaný Arnošt Heinrich sám sebe z politického života nevyklučoval a často veřejně vystupoval v roli zástupce nikoliv jen novin, ale právě přímo Lidové strany pokrokové. Například 2. 2. 1914 se Heinrich zúčastnil protestní

---

⁵ Ačkoliv se na sklonku monarchie mj. vlivem boje o všeobecné volební právo začaly politického života účastnit daleko širší vrstvy obyvatelstva a masové tendence transformovaly i život a fungování jednotlivých politických stran, potkávaly se tyto nové tendence se starými pořádky, jimiž se původně řídily strany honoračního typu, a mnohdy oboje pospolu nadále koexistovaly: výše popsané patří k těmto z předchozího období přetrvávajícím pořádkům. – Srov. MALÍŘ, Jiří: K politické kultuře na sklonku starého Rakouska. Mechanismus vzniku politické strany v éře masových stran. In též: *Občanská společnost na Moravě. Spolky, strany, elity*. Matice moravská, Brno 2014, s. 195–218, zejm. s. 202–206.

⁶ Srov.: „Redaktorství v té době bylo považováno za jedno z posledních povolání, spojené zpravidla s povinností agitovat, pracovat a řečnit pro některou politickou stranu. Jednou z velkých zásluh mladého Heinricha bylo, že tuto činnost rozdělil. Soustředil kolem sebe, ve svém listě, několik novinářů, kteří nebyli politickými agitátory. Začal přísně rozdělovat novináře od sekretářů politických stran a jejich řečníků. Zápasil o to, aby noviny nebyly jen prostředkem k dosažení politického cíle strany. Určoval jim úkol vyšší, poslání vznešenější.“ – GOLOMBEK, Bedřich: *Dnes a zítra. K padesátce Lidových novin*. Lidové noviny, Brno 1944, s. 43.

⁷ „[...] Stránský jako největší podílík vydavatelského Družstva Lidových novin a od r. 1898 jejich výhradní vlastník však deník umně využíval k podpoře vlastní politické linie i k zastrašování svých politických rivalů mimo i uvnitř strany. Sám do nich často anonymně nebo pod různými šiframi (a.s., A. Dolf, Dolf, Sigma, Ský atd.) přispíval a z pozadí je i řídil.“ – MALÍŘ, Jiří a kol.: *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2012, heslo Stránský, Adolf, s. 667–672, cit. s. 669.

pražské schůze proti chystanému česko-německému vyrovnání pro Čechy, pořádané Stranou státoprávně-pokrokovou; vystoupil zde s politickým projevem, který nepřednesl sám za sebe ani za *Lidové noviny*, ale jako zástupce Lidové strany pokrokové – viz referát o této schůzi otištěný v *Lidových novinách*:

Šéfredaktor Lidových novin Arnošt Heinrich z Brna ujímá se slova jako zástupce Lidové strany pokrokové [zvýraznila L. K.]. Ujišťuje opoziční politiku v království nejen sympatiemi, ale také pomocí Lidové strany pokrokové, která v odporu proti smiřovačkám stojí s opozičními živly v království v jedné frontě.⁸

Takové vystupování Heinricha nebylo přitom nijak ojedinělé, dokladů o tom, že měl někde ve stejné roli politickou přednášku či že vystoupil na jednání občanského klubu strany, najdeme vícero.

Takto potom *Lidové noviny* příkladně na svých stránkách vyličily samy sebe v roli „informačního volebního centra“ (včetně toho, že staly místem ventilování emocí příznivců strany) při sčítání hlasů v doplňovací volbě do Říšské rady v prosinci 1911, v níž měla Lidová strana pokroková jako svého kandidáta Viléma Votrubu, jenž byl zároveň – opět žádné velké překvapení – redaktorem *Lidových novin* (do druhého kola volby kromě něj postoupil velmi významný kandidát moravského klerikálního politického tábora, zakladatel moravské křesťansko-sociální strany, Msgr. Jan Šrámek; zvolen byl ovšem Votruba):

V Brně byla volba na Kroměřížsku sledována s horečným zájmem. Telefon naší redakce byl stále přímo obležen a z Brna i z celé Moravy hrnuly se netrpělivé dotazy po stavu věcí v kroměřížské skupině. V Rudolfské ulici [kde sídlila redakce – pozn. L. K.] hromadily se stále zástupy obecnstva před návštěvní tabulí Lidových novin, na níž ohlašovány výsledky volební z jednotlivých měst [...]. Když konečně přišel k 6. hod. večerní výsledek volby v Kroměříži, který byl rozhodující a na který se čekalo s největším napětím, a když bylo sděleno vítězství Votrubovo, vypukl zástup v Rudolfské ulici ve frenetický potlesk a v nadšení, projevy souhlasu a uspokojení. [...] Až do pozdních hodin nočních vyřizovala naše redakce

---

⁸ Protestní schůze proti smiřovačkám. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 33, 3. 2. (ráno), s. 3–4, cit. s. 3, nesignováno. Je více než pravděpodobné, že článek sepsal sám Heinrich, či k němu alespoň dodal podklady jinému redaktorovi.

*dotazy z celé Moravy. Také Praha horlivě se dotazovala na výsledek velkého moravského zápasu. Pokrokové vítězství budilo všude nadšení.*⁹

Právě v těchto intencích je také třeba vnímat to, že se Gellner 10. 2. 1914 stal jednatelem občanského klubu této strany (jejím členem byl pravděpodobně tou dobou již déle).¹⁰ Nejednalo se o nic, co by mezi příslušníky redakce bylo jakkoliv překvapivé.

Pevným svázáním s konkrétním stranickým politickým subjektem nepředstavovaly *Lidové noviny* dobově mezi deníky výjimku, ale naopak pravidlo: emancipace a diferenciacie české politické scény a její provoz s sebou nesly to, že chtěla-li strana nebo jen stranická frakce pomýšlet na politický úspěch, představovalo založení vlastních novin, preferovaně deníku, nutnou podmínku, bez vlastnictví listu bylo působení ve veřejném prostoru obtížně myslitelné.¹¹

Za *Lidovými novinami* stála moravská liberální stranická síla se zázemím v nacionálně českých středních vrstvách: živnostnictva, úřednictva, inteligence, částečně rolnictva.¹² Ve svých počátcích tato strana úzce spolupracovala s Národní stranou svobodomyslnou, tato spolupráce se ovšem postupně rozpadla a počínaje rokem 1907 se změnila v ostře konfrontační postoj v důsledku nesouhlasu s Karlem Kramářem nově prosazeným programovým postupem mladočechů, tzv. „pozitivní politiky“ (jednalo se o taktiku „volné ruky“ stran spolupráce s vládou, provládní, či opoziční postoj měl být aktuálně volen ad hoc

⁹ Dojem v Brně. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 345, 14. 12. (ráno), s. 2–3, nesignováno.

¹⁰ Redaktor *Lidových novin* Čeněk Jiřina Gellnera ve své vzpomínce navíc zachycuje jako politického organizátora agilního i velmi schopného: „[...] Nakonec se básník, karikaturista a bývalý anarchista zabral do vážné politiky a brněnskému klubu lidově pokrokové strany byl jednatelem, jenž uměl pro schůze voliti zajímavá témata, získati pro ně řečníky (i dr. Adolf Stránský musil se podrobiti) a účinnou reklamou naplniti místnost k umačkání.“ – JIŘINA, Čeněk: Zapadlé jiskry. *Lidové noviny* 28, 1920, č. 544, 1. 11. (ráno), s. 1–2, cit. s. 2.

¹¹ K tomuto obecnému konstatování dospěli, jakkoliv z různých stran, v základních kompendiích shodně jak historici českých médií, tak dějepisci stranického politického života sklonku monarchie. – Srov. BEDNÁŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Grada, Praha 2011, s. 137, a MALÍŘ, Jiří a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, sv. 1. Doplněk, Brno 2005, s. 20.

¹² Základní informace o vývoji strany viz MALÍŘ, Jiří: Moravská strana lidová. In MALÍŘ, Jiří a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, sv. 1. Doplněk, Brno 2005, s. 201–212. Podrobněji k názorové profilaci příslušných stran a jejich vazbám např. MALÍŘ, Jiří: Poměr moravské Lidové strany a Národní strany svobodomyslné (mladočeské). In týž: *Občanská společnost na Moravě. Spolky, strany, elity*. Matice moravská, Brno 2014, s. 387–414 (původně vydáno in *Časopis Matice moravské* 104, 1985, s. 55–78), a týž: Pokrokové hnutí na Moravě II. Vznik a vývoj Moravské pokrokové strany. Tamtéž, s. 415–447 (původně otištěno in *Sborník prací filozofické brněnské univerzity C* 25–26, 1978–1979, s. 99–129).

podle toho, co je v dané chvíli pro českou liberálně-nacionální pozici výhodné). Strana Adolfa Stránského byla zvláště v moravské zemské politice sice sama schopna pragmatických kompromisů,¹³ ovšem často volila rozdílné postupy, spojence i rétoriku na zemské scéně a v Říšské radě, kde se od roku 1907 stále radikálněji vymezovala v opozici vůči vládě i opatrné občasně ochotě k vládní spolupráci části české politické reprezentace vedené mladočechy.

Důležitý mezník v moravském politickém dění znamenal přijetí česko-německého národnostního vyrovnání pro Moravu roku 1905 (viz níže), nový volební řád poté totiž zamíchal stranickým rozložením sil v zemské politice a Lidová strana v počátcích ztratila svou vůdčí pozici mezi českými stranami na Moravě (předběhnuta koalicí staročechů, katolických politických stran a agrárníků). Při hledání partnera, který by jí pomohl postavení obnovit, se postupně sbližovala s Pokrokovou stranou, až po předchozích jednáních došlo na společné schůzi výkonných výborů 30. 1. 1909 k fúzi těchto dvou subjektů; sloučená strana poté nesla název Lidová strana pokroková a v jejím čele stanul dosavadní předseda lidovců Adolf Stránský. Strana dál zastupovala zájmy liberálně orientované nacionálně české části buržoazie na Moravě, vlivem pokrokářů se potom začala programově věnovat i některým sociálním otázkám, nejdůležitějšími pilíři programu ovšem zůstaly nacionalismus a antiklerikalismus. V předválečných letech v období 1911–1914 potom na části moravské politické scény převládla pod tlakem politické konkurence integrační tendence opřená právě o tyto programové priority a vedla k vytvoření bloku pokrokových stran (vedle Lidové strany pokrokové do tohoto bloku patřily moravská Agrární strana a autonomistická sociální demokracie), které spolu ve volební koalici kandidovaly v říšských i moravských zemských volbách a staly se v moravské politice úspěšnou protiváhou klerikálním a konzervativním stranám.

Lidová strana pokroková v předválečných letech představovala na moravské scéně výraznou sílu a své zastoupení měla i v Říšské radě. *Lidové noviny* z těchto důvodů podrobně sledovaly a komentovaly dění v moravské zemské politice, stejně jako vládní politiku a rozhodovací procesy v parlamentu

---

¹³ Např. aby Stránský posílil pozice své strany, uzavíral v letech 1896–1906 pravidelně volební koalice s moravským křídlem Národní strany (staročechů) a až do roku 1902 s touto konzervativní stranou udržoval v Moravském zemském sněmu společný poslanecký klub. – Srov. MALÍŘ, Jiří a kol.: *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2012, heslo Stránský, Adolf, s. 667–672, zde s. 669–670.

Předlitavska – vlastního zpravodaje ve Vídni měly *Lidové noviny* v osobě Karla Zdeňka Klímy od roku 1907.¹⁴ Registrovaly i dění v zahraničí, preferovaně to, které se týkalo vzájemného měření sil evropských velmocí, které potenciálně mohlo vyústit v ozbrojený konflikt týkající se též Rakouska-Uherska – zde byly zprávy převážně přebírány a posléze komentovány z redakčních pozic, tj. zejména v odporu k německým (případně též italským) velmocenským snahám, dále německému tlaku na militarizaci Rakouska-Uherska a sklonům části představitelů rakouské zahraniční politiky a armády tvrdě prosazovat tradiční zájmy monarchie zejména na Balkáně (v době v českém prostředí velmi živě sledovaných balkánských válek měly *Lidové noviny* dokonce válečného zpravodaje přímo na Balkáně v osobě Rudolfa Těsnohlídka, který tam již v říjnu 1912 odjel se skupinou dobrovolníků z řad brněnských lékařů).

Menší pozornost pak *Lidové noviny* logicky věnovaly dění na zemské scéně v Čechách: sledovaná politická témata z Čech lze obvykle tak či onak vztáhnout ke kritice mladočeské politiky – krom afér, které se přímo týkaly představitelů Národní strany svobodomyslné případně dalších politických konkurentů, se tak do hledáčku *Lidových novin* dostávají zejména opakované (a opakovaně krachující) snahy české politické reprezentace pod Kramářovým vedením vyjednat s českými Němci národnostní vyrovnání pro oblast Čech. *Lidové noviny* tato jednání označovaly posměšným titulem „smiřovačky“ a obviňovaly české politiky z přílišné ústupnosti německým nacionálům. Texty přinášející na stránkách *Lidových novin* zprávy o konkrétních příkladech národnostního útlaku v Čechách pak mají obvykle rovněž právě toto pozadí (tj. děje se národnostně motivované bezpráví a u mladočeské strany, jež politické scéně se svou nacionální rétorikou dominuje, není zastání). V souřadnicích zrady Kramářovy politiky na českém národě a národního ponížení pak byly *Lidovými novinami* interpretovány i anenské patenty, jejichž prosazením se český místodržící František Thun pokusil vyřešit patovou situaci v zemském sněmu (němečtí nacionální poslanci ve snaze dotlačit českou reprezentaci k podmínkám národnostního vyrovnání výhodným pro německé obyvatelstvo země dlouhodobě blokovaly jeho fungování, čímž bylo narušeno hospodaření

---

¹⁴ PERNES, Jiří: *Svět Lidových novin 1893–1993. Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Lidové noviny, a. s., Praha 1993, s. 30.

země, a to natolik závažně, že roku 1913 Čechům akutně hrozil ekonomický kolaps).¹⁵

Na rozdíl od Čech, kde se k národnostnímu kompromisu dospět nepodařilo, Morava své vyrovnání měla od roku 1905. K prosazení moravského vyrovnání vedla rovněž dlouhá cesta – od roku 1898 fungoval tzv. permanentní česko-německý vyrovnávací výbor, ovšem jednání nebyla tak vyhrocená jako v Čechách zvláště proto, že moravští Němci nevznášeli tak radikální požadavky. Příčina tkvěla především v rozdílných v demografických poměrech obou zemí. Německé obyvatelstvo na Moravě bylo na rozdíl od Čech procentuálně méně zastoupeno (tvořilo cca 28 % populace) a nežilo v národnostně homogenně osídlených územích, ale rozptýleně mezi Čechy, většinu mělo pouze v některých velkých městech (v první řadě v Brně), ovšem zároveň si v politickém životě udržovalo převahu, neboť většinově patřilo k nejmovitějším vrstvám společnosti, což německé politiky zvýhodňovalo při volebním řádu založeném na majetkovém censu. Adolf Stránský se na jednáních o národnostním kompromisu aktivně podílel, byl členem vyrovnávacího výboru, a i když pro výslednou podobu dohody nehlasoval, nebránil ani jejímu přijetí.

Moravským paktem byl zaveden zcela nový princip rozdělení voličstva dle národnostního klíče na české a německé (zápisy voličstva do národnostního seznamu prováděly obecní úřady na základě pokud možno objektivního zhodnocení národnostního cítění toho kterého jednotlivce, existovala však možnost se proti tomuto rozhodnutí odvolat), přičemž tento princip platil ve volebních kuriích měst, venkovských obcí a v nově vzniklé kurii všeobecné, jejíž zavedení bylo ústupkem volání po všeobecném volební právu (to prosazoval např. právě Stránský), mimo tento princip zůstala kurie velkostatkářská;¹⁶ to ovšem do značné míry fixuje vyhraněnou nacionální polaritu – před nutností si pro potřeby voleb jednoznačně vybrat mezi explicitně českou a německou národností pak byli

---

¹⁵ BOROVIČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – BĚLINA, Pavel: *Velké dějiny zemí Koruny české XXII.b. 1890–1918*. Paseka, Praha – Litomyšl 2013, s. 257–260.

¹⁶ K tématu srov. GLASSL, Horst: *Der Mährische Ausgleich*. Fides-Verlagsgesellschaft, München 1967; *Moravské vyrovnání z roku 1905. Možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě. Sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané ve dnech 10.–11. listopadu 2005 v Brně*. Edd. Lukáš Fasora – Jiří Hanuš – Jiří Malíř. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy, Brno 2006; a ve stručném shrnutí např. KOŘALKA, Jiří: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914*. Argo, Praha 1996, s. 168–173.

postavení moravští židé.¹⁷ Dosažený výsledek byl záležitostí politického kompromisu, který se však ukázal být pro danou dobu poměrně životaschopný; u české politické reprezentace ovšem moravské vyrovnání vzbudilo kritický ohlas. Na oplátku při hodnocení vyjednávání o národnostní kompromis v Čechách sledovaly *Lidové noviny* tuto agendu též ve velmi polemicky vyhoceném duchu, vedeny zejména motivacemi stranické konkurence, nikoliv snahou objektivně posoudit reálně dosažitelné výsledky jednání, v nichž česká strana tahala za kratší konec. V podstatě totéž lze pak říci i o požadavcích na zaujetí radikální protivládní opozice v Říšské radě, kde Lidová strana pokroková patřila v předválečném období k důrazným obhájcem obstrukční politiky blokující parlamentní jednání jako nátlakové cesty k domožení se žádoucích výsledků.¹⁸

Vzestup *Lidových novin* a jejich získání si nezanedbatelného vlivu mezi moravskými čtenáři¹⁹ úzce souvisely s politickými úspěchy stranické linie určené Adolfem Stránským, a naopak další zisky strany v politickém boji částečně podmiňovaly. *Lidové noviny* představovaly v předválečných letech hlas v moravských poměrech slyšitelný a obávaný (v Čechách vzhledem k odlehlosti regionálních politických témat spíše jen registrovaný, polemicky měly občas potřebu se na oplátku vůči tvrzení *Lidových novin* vymezovat *Národní listy*, od roku 1910, kdy se jejich majitelem stal Karel Kramář, pevně stranický orgán *Národní strany svobodomyšlné*). Moravský stranický tisk politických rivalů (zejména klerikálních stran) používal k vystižení působení tiskového orgánu

---

¹⁷ Tato skutečnost tvoří klíčovou souvislost před válkou vznikajícího českožidovského hnutí na Moravě, v němž hrál Gellner důležitou roli. Srov. též koncept Gellnerova dopisu (uložen LA PNP, fond František Gellner) Adolfu Fuchsovi, brněnskému židovskému velkoobchodníkovi s textilem, z května nebo června r. 1914, v němž Gellner informuje o ustavující schůzi Českožidovské jednoty a zároveň pro ni vymáhá právo vyreklamovat Fuchse coby svého člena z německého volebního katastru a přepsat jej do českého.

¹⁸ Obstrukce jako nátlaková metoda byly nástrojem politického boje využívaným různými národnostními, resp. ideovými frakcemi v Říšské radě v míře, která permanentně ohrožovala samotné plnění základních funkcí parlamentu, odsudek těchto postupů lze nepřekvapivě nalézt zejména v hodnocení historiků nezaujatých v národních tradicích výkladu dějin střední Evropy – srov. nedávno např. CLARK, Christopher: *Sleepwalkers. How Europe Went to War in 1914*. Penguin Books, London 2013, zde kapitola *The Empire without Qualities*, zejm. s. 67–68 (česky vydáno pod názvem *Náměsíčníci. Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*. BB/art, Praha 2014).

¹⁹ Roku 1908 *Lidové noviny* patřily mezi čtyři české nejčtenější listy celé Moravy. Do čtveřice náležely zároveň se sociálnědemokratickou *Rovností*, klerikálním *Hlasem* a olomouckým *Pozorem*. Nejčtenějšími německými listy Moravy byly sociálnědemokratický *Volksfreund*, německo-pokrokový *Tagesbote*, *Mährischer Korrespondent* a list německé strany národní *Unser Volksblatt* (náklad 25 000 výtisků) – WURMOVÁ, Milada: *Soupis moravských novin a časopisů 1848–1918*. Krajské nakladatelství, Brno 1955, s. 8.

Lidové strany pokrokové spojení „*terorismus Lidových novin*“²⁰ – toto označení mělo pochopitelně sloužit jako odsudek, ovšem lze v něm zaslechnout i nechtěné přiznání, že jde o tiskovinu s nezanedbatelným vlivem na regionální veřejný prostor. O jejím postavení svědčí i to, že možnost případné nepřízně *Lidových novin* budila respekt a obavy i u členů vlastní strany. Když se pod vedením Hynka Bulína část straníků nespokojených se Stránského způsobem řízení i částečným příklonem partaje k levicovým tématům (vlivem spolupráce nejprve s pokrokaři a posléze se sociálními demokraty) rozhodla k založení vlastního politického subjektu, jenž by opět spolupracoval s mladočechy, narážela mezi svými stranickými kolegy, které se pokoušela pro plán získat, na překážku v podobě strachu z toho, že by se přestupem k nové straně vystavili útokům *Lidových novin* na svou osobu.²¹ Ostatně po rozchodu se stranou a založení konkurenční Moravské strany lidové se roku 1913 sám její předseda Hynek Bulín skutečně tohoto osudu dočkal v míře vrchovaté – satirickou báseň doprovobenou adresnými karikaturami mu na stránkách *Večerů* věnoval i František Gellner,²² působící tehdy již třetím rokem jako spolehlivý dodavatel politické satiry na jejich stránky. Pokusíme se nyní odpovědět na otázky, jak se Gellner k této roli vypracoval a jak konkrétně se do chodu svých domovských novin zapojoval.

---

²⁰ PERNES, Jiří: Svět Lidových novin. In *Lidové noviny Arnošta Heinricha a dnešek*. Odborná novinářská konference. Sborník referátů. Edd. Zdeněk Chmel – Jiří Pavelka. Syndikát novinářů jižní Moravy – Katedra mediálních studií a žurnalistiky Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno 2006, s. 17–22, cit. s. 19.

²¹ Hynka Bulína o tom informoval jeho spolupracovník J. Špaček dopisem z 24. 2. 1913, uloženo v Archivu města Brna, T6, kart. 7, inv. č. 112, citováno podle MALÍŘ, Jiří: K politické kultuře na sklonku starého Rakouska. In týž: *Občanská společnost na Moravě. Spolky, strany, elity*. Matice moravská, Brno 2014, s. 195–218, zde s. 202 (původně vydáno in *Cestou dějin 2 – On the Road of History 2*. Ed. Eva Semotanová. Historický ústav AV ČR, Praha 2007, s. 239–265).

²² GELLNER, František: Za občanská práva kněží! *Lidové noviny* 21, 1913, č. 133 (*Večery*, č. 21), 17. 5. (ráno), s. 184, signováno: F. G.

5.2 Večery a Gellnerovy počátky v nich

V předchozí kapitole jsme sledovali, jak Gellner v různých pokusech postupně budoval svou kariéru příspěvatele periodického tisku. Již před vstupem do spolupráce s *Lidovými novinami* ho okolnosti naučily částečně slevovat z požadavků na ideové směřování listu ve prospěch jeho schopnosti platit honoráře; ze stejných popudů se z Gellnera stává také schopný autor dobře řemeslně odvedené produkce v požadovaných termínech. Po započetí spolupráce s brněnským deníkem Gellner evidentně hleděl vyvolat co nejpríznivější dojem a věrně následoval doporučení udělená Arnoštem Heinrichem: přestěhovat se do Brna, obhlédnout se po moravských politických poměrech (dodejme: zorientovat se v nich s pomocí názorového kompasu, jež pochopitelně představovaly *Lidové noviny*), a věnovat se, než bude schopen vytvářet satiru s těmito tématy spjatou, otázkám obecnějším.

Gellnerovým debutem na stránkách *Večerů* se stal text, který ještě zcela jistě nevznikl intencionálně pro tuto tiskovinu. Apolitická lyrická báseň *Po letech*²³ patřila k těm, jež dosvědčují kontinuitu lyrické tvorby Gellnerova díla. Text měl totiž Gellner rozpracovaný již mnohá léta – první náčrt, v němž se již objevuje motiv z první strofy a zároveň jen s drobnou obměnou poslední dvojverší z tištěné verze básně, se nachází v konvolutu rukopisů, který lze datovat patrně už do poloviny roku 1903; další dvě dochované rukopisné verze datovat bezpečně nelze, ovšem pravděpodobně vznikaly v období poměrně těsně následném (poslední z nich se přitom téměř zcela kryje s čistopisem, připraveným patrně pro potřeby *Lidových novin*). Svým laděním patří text ke Gellnerově reflexivně-milostné lyrice, báseň nostalgicky se ohlízející za milostným vztahem a zároveň vyslovující fatální přesvědčení, že na něj nelze už nikdy navázat, byla také tištěna ne na poslední straně, o které spolu Heinrich s Gellnerem vyjednávali v první řadě jako o prostoru jeho tvůrčí realizace, ale na straně titulní, kam byly básně ve sledu beletristických příspěvků ve *Večerech* obvykle zařazovány.

Až do specifického vánočního čísla, o němž ještě bude řeč, se Gellner hned dvakrát uchýlil k úhybnému manévru, kdy *Večerům* přispěl textem, jež za

---

²³ GELLNER, František: *Po letech*. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 263 (*Večery*, č. 34), 23. 9. (ráno), s. 265.

politickou satiru považovat nelze, maximálně mu lze připisovat úkol čtenáře na něco takového dle Heinrichovy další rady „*ponenáhlu zvykat*“²⁴. První v řadě je báseň s incipitem Když jsme se tak sešli,²⁵ v níž popis situace pospolitého hospodského posezení vyústí (s mimetickou věrností typického restauračního hovoru přecházejícího v lidové politizování) v úvahu nad společenskými poměry u nás a žehráni nad malostí českého světa, nedostatkem činorodosti a cílů povznášejících se nad hmotné zajištění životní spokojenosti – tyto kritické výtky jsou ovšem formulovány jako povzdech, nikoliv se silou zásadního protestu či výsměchu. Báseň Loutky²⁶ pak rovněž uvádí velmi banální situace, a sice večerní zimní plískanice, při níž nedostatek zábavy, nuda a rozlada mluvčího přivolají nostalgickou idealizovanou vzpomínku na dětské zážitky čiré radosti z představení loutkového divadla. Oba texty se vymykají jak kategorii satiry, tak i čistě humoristické básně. U prvně zmiňovaného textu se společenská kritika odehrává alespoň dílčím způsobem ve výtvarném doprovodu: tři závěrečné ilustrace textu jsou vyvedeny s určitou mírou groteskní deformace s cílem karikurní linkou zesměšnit poměry Francie, české politiky a spokojenou blahobytnost katolického kléru. Pro ilustrační doprovod k Loutkám ovšem neplatí ani to, Gellner zde uplatnil svou „lyričtější“ či poetizující kresebnou polohu vyznačující se relativně malou mírou karikurní deformace a čistým vedením kresebné linky,²⁷ zde navíc doplněnou i poetizací na úrovni motivů (v pozadí noční zimní krajiny, jíž projíždí zadumaný principál loutkového divadla, vezoucí na trakaři kašpárka, jím nepovšimnuty tančí víly). Jediný rys zvýšené zábavnosti v rámci přílohy (Heinrich si výslovně žádal „*nějakou legraci*“²⁸) tak představuje právě skutečnost, že text disponuje obrazovým doprovodem – jak ještě uvidíme, jde ovšem o skutečnost pro *Večery* klíčovou.

Ve všech ostatních pracích vytvořených pro *Večery* do Vánoc 1911 pro sebe Gellner našel východisko v zatímním sledování vybraných témat

²⁴ Viz již jednou (v kapitole čtvrté) citovanou pasáž z dopisu Arnošta Heinricha Františku Gellnerovi, nedatováno [podzim 1911], LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

²⁵ GELLNER, František: (Když jsme se tak sešli). *Lidové noviny* 19, 1911, č. 291 (*Večery*, č. 38), 21. 10., s. 304.

²⁶ GELLNER, František: Loutky. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 340 (*Večery*, č. 45), 9. 12., s. 360.

²⁷ GABRIELOVÁ, Bronislava – MARČÁK, Bohumil: *Kapitoly z dějin brněnských časopisů II*. Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, Brno 2003, s. 22.

²⁸ „Tak jsem si Vaše spolupracovníctví představoval. Aspoň zpočátku. Na jednu stranu *Večerů* vždy nějakou takovou legraci.“ – Dopis Arnošta Heinricha Františku Gellnerovi, nedatováno [podzim 1911], LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

zahraničních, dění v Říšské radě a na vládní úrovni Předlitavska a – v daném období velmi těsně souvisejícího – dění v Českém království. Už vůbec první dvě básně s karikaturami, které Gellner ve *Večerech* otiskl, byly soustředěny na politickou situaci v Čechách (aktuální obnovení vůle k česko-německým jednáním s výraznou účastí mladočechů)²⁹ a ve Vídni (na vládní úrovni: nový kabinet snažící se o dosažení národnostního smíru; i na úrovni místní: vídeňská radnice vedená rakouskými křesťanskými socialisty zaštitěná heslem obrany německého rázu města uzavírala pod různými záminkami české menšinové školy ve Vídni, aktuálně byly od počátku školního roku s jedinou výjimkou uzavřeny všechny)³⁰. Gellnerovy práce z počátků jeho působení ve *Večerech* tak jak svými tématy (zejména těmi ze zahraničního dění odvozenými či k úvahám nad obecnými poměry zaměřenými), tak i způsoby ztvárnění představují jistou navazující linii na tvorbu z *Karikatur* (to ostatně byl opět Heinrichův požadavek). Zároveň šlo ale také o témata, o kterých *Lidové noviny* rovněž aktuálně psaly, přičemž Gellner následoval věrně politickými články *Lidových novin* ustavené vidění věci (sledovat tak lze zejména zesílení důrazu položeného na kritiku postupu mladočechů), a to jak v celkovém vyznění svých prací, tak ve velmi konkrétních motivických prvcích, kdy lze v jednotlivostech detailně sledovat, jak získává konkrétní argumenty do svých textů a ilustrací v přímé a bezprostřední návaznosti na četbu názorových textů *Lidových novin*.

Coby doklad takové praxe lze v tomto duchu analyzovat například satirické verše doplněné sérií karikatur Paragraf čtrnáctý,³¹ jež s drobným zpožděním tematizují aktuální dění vleklé vládní krize, související s vyhocením nacionálních konfliktů, konkrétně abdikaci vlády Paula von Gautsche, který po pouhých několika měsících v úřadě (nastoupil 28. 6. 1911) podal 31. 10. 1911 demisi, když se mu nepodařilo při snaze o získání vládní většiny s podporou Čechů a o udržení dělnosti Říšské rady přimět české Němce k obnově jednání o národnostním kompromisu (část české reprezentace naopak byla pod Kramářovým vedením spolupráci s vládou nakloněna). Před svou abdikací pronesl 27. 10. 1911 Paul von Gautsch v Říšské radě emotivní projev, v němž se

---

²⁹ GELLNER, František: Český sněm. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 271 (*Večery*, č. 35), 30. 9. (ráno), s. 280, signováno: F. G.

³⁰ GELLNER, František: Zjevení. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 277 (*Večery*, č. 36), 7. 10. (ráno), s. 288.

³¹ GELLNER, František: Paragraf čtrnáctý. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 319 (*Večery*, č. 42), 18. 11. (ráno), s. 336. Viz Přílohu 8.

jednoznačně postavil za účast české politické reprezentace na vládě a za aktivní parlamentní práci namísto obstrukcí. Po pádu Gautschovy vlády panovala během listopadu nejistota, zda se nově ustavený kabinet hraběte Stürgkha nebude spoléhat na obávaný paragraf 14, a nevyřadí tak sněmovnu ze hry – paragraf 14 platné rakouské ústavy z roku 1867 byl jednou z „absolutistických pojistek“ konstituční monarchie: umožňoval císaři, resp. císaři odpovědné vládě, nadekretovat libovolné zákony v době, kdy nezasedá Říšská rada, například z důvodů odročení zasedání kvůli obstrukcím; při dalším svolání Říšské rady pak měly být tyto zákony Říšskou radou buď potvrzeny, nebo odmítnuty.

Svěžesti a znásobení humoru ilustračního doprovodu básně Paragraf čtrnáctý pomáhá, že Gellner hned dvakrát zobrazuje nikoliv přímo politiky a jejich konání, ale v textu se objevující příměry a analogie užitě k vystižení politické situace. Tyto jsou přitom z oblasti banálních situací důvěrně známých středostavovským čtenářům, jejich obrazové zpracování je konkretizuje a tím, že je čtenáři tak říkajíc „postaví před oči“, je základní princip Gellnerova humoru „snížení vysokého“ ještě umocněn. První z ilustrací tak zachycuje měšťáka s manželkou a synkem radující se z venkova, zatímco v pozadí venkovan pláče po městě, přičemž příslušná pasáž textu odkazuje tímto obrazem k ironické chvále prospěšnosti a žádoucnosti změny v životě i v politice, satirizujíc tím momentální rychlou střidu na vládním postu³²; poslední doprovodná karikatura představuje znaveného muže v hospodě přemlouvaného k čemusi číšníkem, text jej pak představuje coby špatného manžela bojícího se domů za manželkou jako příměr k poslancům, kteří se hrozí předčasného odročení parlamentu v souvislosti s trvající politickou krizí.³³ Velmi podobně, tj. s využitím zobrazování nepřímých pojmenování objevujících se ve verších, pracoval Gellner již ve svých komponovaných pracích pro *Karikatury*, v jeho pozdějším působení v *Lidových novinách* ovšem od tohoto postupu spíše upouští.

Krom toho nicméně obrazový doprovod k básni Paragraf čtrnáctý obsahuje rovněž portrétní karikatury politiků: alespoň v náznacích jsou vystiženy rysy tváře

---

³² Obraz ilustruje pasáž textu „Jednotvárný beze změny / život nemá žádné ceny. / Svědčí tělo jako duchu / trochu pohybu a vzruchu. // Na venkově dovolenou / svou chce strávit měšťák. S ženou, / s dětmi dá se na cestu. / Sedlák touží po městě. // Rovněž těší se jak děti / naši poplatníci, že ti, / co jim v kapsu sahají, / alespoň se střídají. //“

³³ Ilustrace se vztahuje k pasáži: „Každý má svou stránku slabou, / poslanci se v hlavě škrábou: / Himl-laudon-sakrament, / zas čert bere parlament! // Nechce se jim jít domů, / nadávají: U sta hromů! / jako špatní manželé, / co se bojí postele.“

dvou inkriminovaných předsedů vlády, tj. Paula von Gautsche a Karla von Stürgkha, ústředním motivem téže ilustrace je však karikatura mladočeského předáka Karla Kramáře, který zastupuje celou kritizovanou Národní stranu svobodomyšlnou. Kramář se v této roli coby kritizovaná figura objevuje hned v několika Gellnerových karikaturách podzimu a začátku zimy 1911 (a s o něco nižší frekvencí zůstává jednou ze stálíc Gellnerových karikatur až do konce autorova angažmá v *Lidových novinách*). Výrazná fyziognomie hlavy tohoto politika (daná zejména typickým ježatým účesem jeho vlasů a vousů) z Kramáře činila osobnost snadno identifikovatelnou pro čtenáře i v době, kdy vizuální nasycení veřejného prostoru portrétní podobou jednotlivých politiků nebylo zdaleka tak výrazné jako dnes³⁴ – například čtenářská obeznámenost s podobou aktuálního ministerského předsedy patrně nebyla zdaleka všeobecná; i s tím Gellner ve své karikatuře pracuje a pro neznalé poskytuje vodítko: oba předsedy kabinetu (v textu se k nim vztahuje abstraktum „vláda“) oblékl do ministerského fraku, jmenování nejsou, ale jejich totožnost mohl čtenář i při neznalosti jejich rysů odvodit z jejich ve vizuálním doprovodu prezentovaného vztahu ke Kramářovi.

Obecně platí, že chceme-li se přiblížit co nejtěsněji dobovému významu Gellnerových karikatur a satir pro *Lidové noviny*, tak jak je mohl vnímat dobový čtenář, stojí za to číst je – stejně jako to pravděpodobně činil jejich soudobý konzument – v kontextu ostatního listu a proudu jeho publikační aktivity. Jak jsme již naznačili, často tak lze dohledat naprosto konkrétní texty jako prameny Gellnerovy inspirace. Při jejich hledání je ovšem třeba přihlížet k ryze praktické okolnosti, tomu, že Gellner má vždy od událostí určitý odstup daný nutností odevzdávat rukopisy a kresby pro *Večery* s ohledem na náročnější výrobu přílohy s předstihem. Heinrichova instrukce v počátku Gellnerova působení v listu zněla na uzávěrku přílohy s předstihem šesti dnů od vydání,³⁵ nejaktuálnější události

---

³⁴ Kramář se měl stát později v období první republiky vůbec nejčastěji karikovanou figurou české politické scény, snadno rozeznatelné rysy jeho hlavy četnosti jeho zobrazení (pochopitelně vedle politických a společenských názorů a osobnostní charakteristiky) vydatně napomáhaly; Gellner byl vedle Zdeňka Kratochvíla z prvních karikaturistů, kteří základy této vizuální linie svými kramářovskými karikaturami položili již před první světovou válkou. – Srov. CHROBÁK, Ondřej: Úhlavní nepřítel. In *V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900–1950*. Edd. Ondřej Chrobák – Tomáš Winter. Gallery, Praha 2006, s. 58–61.

³⁵ Srov. „Vážný pane, naše *Večery* musí být bohužel hotovy už v úterý, takže případné obrázky musí být už v pondělí v redakci.“ – Dopis Arnošta Heinricha Františku Gellnerovi, nedatováno, 1911 (září?), LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

komentované Gellnerem jsou tak obvykle alespoň týden staré (a nezdá se, že by byly novější), přičemž často je brán v potaz rozsáhlejší komentář *Lidových novin* k dané věci, který byl čerstvě publikován, nejčastěji v rubrice úvodníku velkého ranního vydání. U sledované práce Paragraf čtrnáctý našel Gellner oporu v úvodníku Kramářův epilog, jenž vyšel jedenáct dní před Gellnerovým příspěvkem.³⁶

Úvodník je ostře kritickou reakcí na Kramářův komentář k aktuálnímu dění uveřejněný pod titulem Epilog v *Národních listech*.³⁷ V úvodu polemického příspěvku *Lidových novin* je Kramářův text zesměšněn coby pláč a nařikání – motiv, jež autor (snad sám Adolf Stránský?) v úvodním odstavci svého textu zopakuje hned několikrát:

Dr. Kramář, který do neděle nařikal v Národních listech nad pádem Gautschovým jen anonymně, rozplakal se konečně v neděli pod plným jménem. Už názvem svého článku Epilog hlásí se mezi truchlící pozůstalé [...] z některých jeho vět mohlo by se soudit jen, že situace se pádem Gautschovým zlepšila, tedy tak asi pravý opak toho, co vtlouká Kramář už týden do národa, ale to jsou jen drobné konfusnosti, které nezeslabují konfusnost hlavní – oslavu barona Gautsche a nářek nad jeho pádem.

Gellner tentýž repertoár motivů využil v doprovodné ilustraci Kramáře lkajícího nad mrtvolou ministerského předsedy a v doprovodných verších: „Když taková vláda padne, / nevzkřísí ji slzy žádné, / [...]“.

Gellnerova textová pasáž „Někdo hlas svůj mocně zvedá: / Bez Čechů se vládnout nedá! / Němec zase kultury / zářící má na fůry.“ má zase přímou oporu v pasáži, jež se vysmívá Kramářově ocenění Gautschova projevu a jeho srovnání s někdejší pochvalou výsostných kvalit německé kultury, kterou se ve vládní řeči ministerský předseda Kazimír Badeni pokoušel roku 1895 naklonit si německé centralisty a přimět je k jednání o národnostním kompromisu.³⁸ Spojení o „zářící německé kultuře“ bylo pak českým nacionálním tiskem ironicky používáno ke kritice německé agrese, a to se zvýšenou frekvencí zejména v době národnostních bouří r. 1897, jež vyvolal Badeniho pokus o prosazení nových jazykových nařízení pro České země, které obecně řečeno zaváděly rovnoprávnost češtiny

³⁶ Kramářův epilog. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 308, 7. 11. (ráno), s. 1, nesignováno.

³⁷ KRAMÁŘ, Karel: Epilog. *Národní listy* 51, 1911, č. 306, 5. 11., s. 1.

³⁸ „Takovéto požadavky [tj. národnostní požadavky slovanských rakouských národů – pozn. L. K.] mohou a mají se projednati a vyříditi ve znamení vzájemné ochoty, avšak jen tím způsobem, že dojde při tom náležitěho ohledu kultura německého národa, která, spočívajíc na dějinném momentu, všem ostatním národům v popředí svítí.“

coby úředního jazyka, a to i v majoritně německo-jazyčných oblastech. Kramář připomínku Badeniho chvály Němců použil s odkazem na ty z českého tábora, kdo Gautschův projev kritizovali: měli by snést trochu chvály českého národa z cizích úst, když takovou chválu od Badeniho onehdy vydržela německá strana.³⁹ *Lidové noviny* ovšem ve své kritice nenásledují význam, který ze srovnání Kramář vyvozuje, ale využívají odkazu k postavě hraběte Badeniho ke svým cílům, když se pouštějí do složitějšího srovnávání situací, ve kterých oba výroky ministerských předsedů (s odstupem 14 let) zazněly. Záměrem je dokázat, že jde ve skutečnosti o situace vnitřně protikladné, a zároveň obvinít Kramáře, že se dal upokojit politickou frází, aniž co fakticky vymohl:

Slova barona Gautsche, že je nutno, aby Čechové byli zastoupeni ve vládě, nebyla ovšem podle Kramáře „jen slova, nýbrž byl to velký politický čin“. A aby objasnil rozdíl mezi slovy, která jsou jen slovy, a slovy, která jsou činem, připomíná Kramář, jak byli „Němci šťastni a nadšeni“, když Badeni svého času mluvil o zářící německé kultuře. Škoda, že je tak mnoho účastníků a pamětníků těchto událostí a toho německého nadšení nad Badeniho chválou německé kultury! Badeni dal Němcům frázi, ale Čechům jazyková nařízení, to jest rozdíl nebetyčný od případu, kdy vymohl Kramář na Gautschovi jen frázi a nic jiného. Tomu také Němci za Badeniho výborně rozuměli, a proto Badeniho potírali bez ohledu na jeho frázi o německé kultuře nejdivočejším způsobem. Mladočeskou delegaci měl Gautsch za frázi o nutnosti českého zastoupení ve vládě u nohou. Takovému srovnávání by se měl právě Kramář úzkostlivě vyhýbat, nic nemůže být pro něj vražednější.

Gellner ve svém textu na tuto výměnu s poměrně složitým pozadím jen činí nárazku, podrobněji ji nevysvětluje, pouze využívá dobové českými radikálně národoveckými kruhy „sdílené encyklopedie“ (národnostní nepokoje provázející Badeniho jazyková nařízení a jejich následné odvolání obnažily a vyhrotily nesmiřitelnost národních táborů a jako důležitý milník byly také na obou stranách

---

³⁹ „Když mluvil Badeni o zářivé německé kultuře, byli Němci šťastni a nadšeni [...] A tak snad my tu Gautschovu chválu také sneseme, aniž bychom se musili studem červenat... Mluvil o nutnosti, aby Čechové byli zastoupeni ve vládě, má-li býti možným zdravý rozvoj poměrů v říši, a tato slova nebyla jen slova, nýbrž byl to velký politický čin.“ – KRAMÁŘ, Karel: Epilog. *Národní listy* 51, 1911, č. 306, 5. 11., s. 1.

připomínány), ale také osvěžuje v paměti pravidelnému čtenáři listu ta spojení, souvislosti a hodnocení, která zde již v rozvitější a analytičtější podobě četli.

Ve druhé půli textu se Gellner vyjadřuje k hrozbě vlády s využitím titulního paragrafu 14, paragraf je tematizován i v karikatuře: Kramářovo alter ego, vyskytující se na stejném obrázku jako Kramář truchlící, vztahuje ruce k radostnému přijetí nové vlády zosobněné karikaturou ministerského předsedy Karla von Stürgkha, jenž stojí před značkou paragrafu a číslicí 14. *Lidové noviny* psaly proti paragrafu jako takovému (a bez opory v politické realitě) navrhovaly jako navázání na nedávno prosazené všeobecné volební právo jeho zrušení: velký názorový komentář k tomuto tématu uveřejnily ve stejném čísle novin, v němž vyšly Gellnerovy *Večery* s analyzovanou prací.⁴⁰ Neboli: v tomto případě možná skutečně Heinrich tematicky záukoloval Gellnera předem, tak aby jeho text a karikatury násobily persuazi tematického článku. Později, poté co se všestranně osvědčil, byla v tomto Gellnerovi patrně ponechána slibovaná volná ruka a úkolování se již nejspíš nekonalo – v případech, jež se podařilo dohledat, se Gellnerovy práce nadále vždy vztahují k článkům a komentářům již před časem uveřejněným.

Do poměrů moravské zemské politiky Gellner pronikal jen zvolna – a to nejen pokud šlo o seznámení se s rozvržením sil na scéně a s problémy, jež tato řešila, ale také pokud se jednalo o osvojení si vystižení jednotlivých aktérů této scény v portrétní karikatuře. Jediným politikem Moravy ztvárněným v této přechodné etapě je Gellnerovi v prostředí redakce novin dobře dostupný Adolf Stránský. Jeho portrét se (bez textového označení) vyskytuje v karikaturním tablu o čtyřech částech nazvaném Politika dra Kramáře,⁴¹ v němž je titulní mladočeský politik opět obsazen do klíčové role kritizované osobnosti. Se Stránským se shledáváme konkrétně v části „...na Moravě“, kde je tento zobrazen, jak ustupuje před pochodem do sebe zavěšené trojice vedené Kramářem, jejíž dva krajní členové představují katolického faráře (jenž zastupuje politický klerikalismus) a aristokrata (zastupujícího velkostatek) – toto jejich určení lze rozeznat jen z jejich odění a účesu (šlechtic je pro jistotu oblečen ahistoricky do rokokové módy a

---

⁴⁰ GELLNER, František: Paragraf čtrnáctý. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 319 (*Večery*, č. 42), 18. 11. (ráno), s. 1.

⁴¹ GELLNER, František: Politika dra Kramáře. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 333 (*Večery*, č. 44), 2. 12. (ráno), s. 352. Viz Přílohu 9.

paruky); o několik málo měsíců později by již Gellner patrně neváhal a příslušné politické síly by zobrazil skrze portréty jejich čelních představitelů.

Tatáž práce také nese zajímavou stopu toho, že požadavek pravidelných příspěvků u Gellnera evidentně aktivizoval repertoár motivů již dříve ustavených a jinde ozkoušených, a to jak na úrovni obrazové, tak i textové. V poslední části karikatury *Politika dra Kramáře* nazvané „...a za hranicemi“ (Kramář zde před naddimenzovaným trůnícím carem demonstruje šibenici, obrázek nese přípis „*Rada vládním kruhům ruským k pronásledování Rusínů*“) se tak setkáváme se zopakováním způsobu vystižení rysů cara Mikuláše II., jak ji Gellner zavedl již postavě cara Vladimíra v ilustracích Havlíčkova Křtu svatého Vladimíra (1904); velmi podobná znaková podoba odkazující k téže figuře byla pak již použita také na stránkách *Karikatur*, konkrétně v ilustracích k textu *Slovanský letopis*.⁴² (Gellner přitom dokázal již pro sebe zavedenou šablonu i opustit v případě potřeb daných celkovým pojetím obrazu – viz jiné pojetí téže figury v karikatuře *Spolek vzájemně se podporujících mocnářů*,⁴³ kde nehraje takovou roli linka, ale kontrast černé a bílé plochy.) Vrací se i podoby dalších figur: např. již dříve portrétovaný Karl Herrmann Wolf⁴⁴ (náznakem se objevuje už v karikatuře *Český sněm* a plně vyveden je o něco později v karikatuře *Triumf pozitivní politiky*⁴⁵), ke stálícím patří i díky typickým špičatým knírům a piklhaubně snadno rozeznatelná postava německého císaře Viléma II. Také zobrazení Karla Havlíčka Borovského, které hraje důležitou roli v ilustračním doprovodu básně *Zjevení*⁴⁶, si již měl Gellner možnost vyzkoušet – portrét Havlíčka doprovodil Horkého báseň *Děti* v jeho sbírce *Paličovy sloky* (1905) a Horký pak štoček otiskl ještě v časopise *Kramerius*.

Text básně *Zjevení* pak poslouží jako doklad, že Gellner se nezdráhal již jednou ustavený motivický repertoár, případně rovnou celou argumentaci, použít v novém ideologickém kontextu třeba i s velmi výrazným posunem významu. Báseň *Zjevení* se týká stejné kritiky mladočeské vůle ke spolupráci s vládou a z pohledu radikálních národnostních požadavků Lidové strany pokrokové přílišné ústupnosti agresi německých nacionalů (výslovně je zde jako příklad bezpráví

---

⁴² Viz Přílohu 9.

⁴³ GELLNER, František: *Spolek vzájemně se podporujících mocnářů*. *Šibeničky* 2, 1906, č. 2, 1. 2., s. 1.

⁴⁴ Objevuje se už v karikatuře *Slovanský letopis* (*Karikatury* 3, 1911, č. 15, 10. 4., s. 7).

⁴⁵ GELLNER, František: *Triumf pozitivní politiky*. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 347 (*Večery*, č. 46), 16. 12. (ráno), s. 368.

⁴⁶ GELLNER, František: *Zjevení*. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 277 (*Večery*, č. 36), 7. 10. (ráno), s. 288, signováno: F. G.

uvedeno zavírání vídeňských českých menšinových škol), jde tedy o témata, o nichž *Lidové noviny* psaly a o nichž ostatně v daný moment měl Gellner již jednu ilustrovanou báseň na stránkách *Večerů* publikovanou (onen již zmiňovaný Český sněm). Za Gellnerův specifický přínos k motivické výstavbě a z novin neodvozenou argumentaci lze u této práce považovat zejména využití odkazu ke Karlu Havlíčkovi Borovskému, a to jak v již zmiňovaných ilustracích, tak i v textu veršů. Havlíček se zde ve snu zjevuje mladočeskému politiku Škardovi, který za mladočechy aktuálně přistoupil k obnovení jednání s německou stranou, a činí z vlastního osudu varovné exemplum, jež má odradit Škardu od spoléhání se na pokojné prostředky vyjednávání při řešení české situace. Havlíček postupně upomíná na všechna příkoří svého tragického osudu a uvádí je jako doklad své mylné důvěry v zákonný odpor. Gellner v tomto výčtu příkoří i v jeho užití coby jako varovného mementa uplatnil to, co už měl motivicky předchystáno z předchozích dob.

Poprvé Gellner Havlíčkovi věnoval nadvakrát načrtnutý publicistický fragment [V poušti české literatury...], v němž pro něj neměl nižádného pochopení (viz tvrdá slova o jeho přímém zavinění tragických konců manželky a dcery). Důvodem kritiky je zde Havlíčkovu lpění na zákonném odporu, novinářův tragický osud je představen víceméně jako potrestání za jeho naivitu a odmítnutí radikálních cest v revoluci roku 1848; jako protichůdce k jeho osudu a názorům, kterého si naopak čtenáři mají vzít za vzor, je v tomto textu představen revolucionář Bakunin (respektive Kropotkin):

Stanovisko Havlíčkovo vůči socialismu bylo podmíněno jeho nesprávným pojetím politického boje. Svoji chybu zaplatil taky svým životem. Jak mohl Havlíček sympatizovati s lidmi, jejichž živlem byla vzpoura, kterým soukromý majetek byl krádeží a kteří o zákony starali se méně než o bolesti zubů u chroustů, jak mohl jim podati ruku on, jehož heslem byl zákonný odpor? [...] On, který vyhýbaje se konfliktu s vládnoucími kruhy chtěl se nedopustiti nezákonností, byl bez ohledů na zákony svojí slavnou vládou vyvezen do Brixenu. A zatímco zločinný Bakunin nerušeně až do svého pozdního stáří rozdmýchával nespokojenost lidu a sel revoluci, zatímco k smrti odsouzený Kropotkin dodnes působí těše se stálému zdraví, Havlíček, pokorný sluha zákonů, zabil sám sebe v rozkvětu svého života, zabil svou ženu, která zešilela, zabil svou dceru, které připadl nešťastný

*úděl státi se dcerou celého českého národu, to znamená putovat ode dveří k dveřím utěšených domácností úzkoprsých a zbabělých měšťáků. A nejhorší věc, která se Havlíčkovi přihodila až po smrti. On, pěvec křtu sv. Vladimíra, stal se patronem ruských policejních agentů v Národních listech.*⁴⁷

Zvýraznili jsme v citátu pasáž, které se Gellner bude držet i později, když bude kamarádům anarchistům na stránkách *Komuny* Havlíčkovo dílo vřele doporučovat k četbě a jeho osud soucitnému politování. Zákonný odpor bude v tomto textu hodnocen už jen jako tragický Havlíčkův omyl:

*Čtete Havlíčka, čtete Nerudu, čtete Machara, jsou to tři nejchytřejší lidé z českého písemnictví. Ale nesmí vás zarazit, upozorujete-li, že jste v některém bodě chytřejší jak Havlíček, který, chudák, kázal zákonný odpor. Myslí, že bude-li se držet ve všem všudy zákona, nic se mu nemůže stát, nevěděl, chudák, ve své poctivosti, že ti, co drží v ruku bič zákona, nebudou se jím přece nikdy bít do vlastních hřbetů. Odnosou to vždy jen naše hřbety, ať jsme hodni nebo zlí, a nevyhovuje-li náhodou tenký konec, obrátí se bič a bije se násadkou. **Havlíček si odstonal svůj omyl, zemřel mlád, připravil svou mladou ženu do hrobu a jeho mladičké dceři připadl krutý osud státi se dcerou „českého národa“, to znamená, žebrati u dveří nejúzkoprsějších a nejzbabělejších měšťáků na světě.***⁴⁸

V básni Zjevení Havlíček svůj osud exemplárně předhazuje mladočeskému poslanci, i zde je jeho zákonný odpor pomýlením způsobujícím tragédii jeho samotného i všech jeho blízkých, a Gellner se zde dokonce ve svém výčtu

⁴⁷ GELLNER, František: Fragment [V poušti české literatury...], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní, citována druhá verze rukopisu. Dosud neznámý rukopisný fragment pochází zcela jistě z období Gellnerovy užší spolupráce s Neumannem. Ten také později vzpomínal (viz NEUMANN, Stanislav Kostka: O Františku Gellnerovi – Přednáška. In týž: *Vzpomínky I.* Fr. Borový, Praha 1931, s. 114–124), že Gellner byl protichůdností Havlíčkova a Bakunina osudu fascinován a věnoval se mu i literárně. Totéž téma s využitím komparace životní dráhy dotyčných politických osobností zpracoval i Neumann sám, a sice v básni s incipitem Silná vůně táhla vzduchem, uveřejněné poprvé v *Lidových novinách* 16, 1908, č. 194, 18. 7. (večer), s. 9, a později převzaté coby 6. číslo do sbírky *České zpěvy* (1910). Kontrastu Bakunina a Havlíčka u Neumanna (z pohledu havlíčkovských bádání) se věnoval Alexandr Stich ve studii Gellner, Havlíček a Neumann (prvně uveřejněna ve sborníku *Rudolfu Havlovi sborník k jeho 70. narozeninám, sv. II.* Ed. Jaroslav Kolár – Jan Lehár – Jiří Opelík – Jiří Pelán, Praha 1981, s. 341–350); vzhledem k tomu, že námi zmiňovaný rukopis tehdy nebyl k dispozici, zmiňuje Alexandr Stich ve svém textu i Gellnera, ovšem s tím, že ač je na něj v tom duchu Neumannem vzpomínáno, ve skutečnosti se Havlíčkovi nevěnoval.

⁴⁸ GELLNER, František: Pařížská korespondence. *Komuna* 1, 1907, č. 5, 13. 3., s. 2–3, cit s. 2.

životních pohrom vrací ke svému omylu z rukopisného fragmentu, když přisuzuje Havlíčkově ženě Julii šílenství namísto tuberkulózy,⁴⁹ jež byla bezprostřední příčinou smrti všech zmiňovaných osob; naopak motiv nesnesitelnosti národně uvědomělých elit, s nimiž nuceně strávila část svého dospívání „dcera národa“ Zdenka Havlíčková, je – snad s ohledem na převládající středostavovské zázemí čtenářů *Lidových novin* – moudře vypuštěn:

[...]

Já jsem na zákony taky

spoléhal se zcela.

Před mými se stkvěla zraky

činnost O'Conella.

Přes to vše mě do Brixenu

vláda dopravila,

do blázince pak mou ženu.

Dcerka tady zbyla...

O zákonech názor mylný

to byla má kletba.

Neb kdo moc má a je silný,

na zákony nedbá.

[...]

Pokud ovšem v předchozích textech kritika zákonného odporu a poukaz k hořkému konci Havlíčka jako jeho vášnivého zastánce sloužila k obhajobě obecné anarchistické skepse vůči legalitě jako takové, v textu Zjevení je použití téhož výčtu radikálně jiné – má pouze zabrousit hrot kritiky namířené na mladočeskou ochotu postavit se aktuálně kladně ke spolupráci s vládou a dohodnout se s českými Němci, a navíc tak má učinit skrze osobnost, k jejímuž odkazu se Národní strana svobodomyšlná vřele hlásila, když je apel k radikálnímu vystupování vložen do úst přímo Havlíčkově postavě:

Pravil: „Muži, půlnoc bije!

---

⁴⁹ Základ tohoto omylu může snad ležet ve skutečnosti, že nemocní tuberkulózou v poslední fázi choroby mohou blouznit a propadat bludům.

*Poslechni můj výklad!
Z nešťastné mé historie
ber si vhodný příklad.
[...]
V nerozumu sami – běda! –
vážete si ruce.
Němcům bude zákon leda
sloužit za onuce.

Neboť každý – víš to, brachu –
ctí spíš nepřítele,
nežli babu, která v strachu
leze pod postele.“ – – –*

Pro úplnost dodejme, že vývoj Gellnerova názoru na Havlíčka se nakonec po dalším roce stráveném v *Lidových novinách* završil tím, že jej zařadil do nezpochybnitelného pantheonu národních mravně bezúhonných „svatých“:

Je nutné, abychom měli úctu před skvělými výkony kohokoli. Tím však není řečeno, že bychom měli schvalovati všechno, co činil jejich původce. Takových lidí, u nichž jejich životní dílo, nadání, občanské ctnosti a naprostá bezúhonnost pojí se v krásný celek, je strašně málo, a ti se stanou národními svatými. V posledních sto letech se zrodil u nás jeden muž toho druhu, Karel Havlíček.⁵⁰

Příležitostí k předvedení Gellnerových schopností a stvrzení jeho akvizice do *Lidových novin* jako správné a důležité věci se stala příprava vánočního čísla *Večerů*, vydaného v rozšířeném počtu stran (celých čtyřicet místo obvyklých osmi) a velmi bohatě obrazově vypraveného (krom beletrie a množství obrázků číslo přineslo také několik notových záznamů sběrů lidových písní, jež pro číslo připravili Leoš Janáček a Pavel Váša). Gellner se stal ilustrátorem celého čísla (krom jeho kreseb zde najdeme už jen jedinou, celostránkový zimní výjev nazvaný Muzikanti od Adolfa Kašpara): připravil pro zde tištěné texty ozdobné

---

⁵⁰ GELLNER, František: O živých a mrtvých. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 288, 19. 10. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G.

iniciály, koncové viněty i několik drobných ilustrací s motivy obsaženými v daném příspěvku. Krom toho celé číslo uvedl svou vlastní básní Vánoční, doprovobenou velkou kresebně propracovanou nekarikaturní ilustrací cesty tří králů k Betlému, zabírající většinu titulní strany a monumentálně rámující jeho vlastní verše, k nimž se tematicky vztahuje. Snahu o jistou obrazovou prokomponovanost celého vánočního vydání *Večerů* lze spatřovat v závěrečné drobné ilustraci čísla, která se jako jediná nevztahuje k obsahu textu, jenž jí na stránce předchází, ale v jisté komicky dojemné paralele zrcadlí motiv úvodní strany: představuje karikaturní linkou vyvedené klučičky převlečené za tři krále, jak před stavením kontrolují, mnoho-li vykoledovali. Vedle toho všeho pak Gellner pro toto číslo připravil ještě humoristickou báseň O hodném Antonínu a bohatě ji ilustroval, takže působivě obsadila celou dvojstranu a ještě stranu následující.

V pořadí první vánoční číslo *Večerů* bylo redakcí *Lidových novin* koncipováno jako výkladní skříň tiskoviny, nejen svým bohatým obsahem, ale i velmi efektní výpravou mělo za úkol přitáhnout pozornost čtenářstva a působit ve směru propagace celého listu. Že toto číslo *Večerů* vzbudilo zájem a zároveň že šlo skutečně touto cestou především o získání nových pilných předplatitelů obou denních vydání novin (tedy i dražšího velkého ranního, k němuž byly *Večery* pravidelně o sobotách přikládány), dosvědčuje redakční zhodnocení čtenářského ohlasu otištěné v *Lidových novinách* hned v prvním povánočním vydání:

Četní naši čtenáři si stěžují, že si již nemohli koupit naše vánoční číslo. Skutečně byl celý náklad 45 000 čísel rozebrán v Brně a na venkově za několik hodin a nám nezbývalo než všechny, kdož se později o číslo hlásili, utěšovati starým příslovím: kdo dřív přijde, dříve mele. [...] Během svátků došlo objednávek na více než 5000 exemplářů, bohužel jsme však nuceni oznámit, že jim nelze vyhovět. [...] Všechny čtenáře pak, jimž se letošního vánočního čísla nedostalo, dovolujeme si upozornit, že napřesrok zase budou Vánoce a že celý rok vycházejí naše noviny nejen každý den ráno, jako to boží slunéčko, nýbrž dokonce dvakrát denně, a že co zameškali četbou o letošních Vánocích, mohou v nejkratší době dohonit. Postaráme se o to, aby jim bylo každé číslo tak žádoucí jako poslední vánoční.⁵¹

---

⁵¹ Naše vánoční číslo. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 355, 27. 12., s. 4, nesignováno.

Samo zařazení přílohy *Večery* do portfolia tiskoviny na počátku roku 1911, způsob jejího inzerování a práce s touto přílohou ve vztahu ke zbytku listu svědčí o nemalém nadání Arnošta Heinricha, coby hlavního strůjce těchto aktivit, nejen pro organizaci a řízení novin, což bývá v souvislosti s jeho osobou zdůrazňováno nejčastěji,⁵² ale také pro účinné marketingové strategie při jejich propagaci⁵³ – oboje bylo ostatně neodmyslitelně spjato. Čtenářský zájem byl rozhodující pro zisky z inzertní rubriky, jež v českém tisku hrála stále důležitější roli, poskytující tak finanční zajištění novin, které umožňovalo další nárůst pestrosti a přitažlivosti jejich obsahu. Od konce 19. století se přitom získávání širokého čtenářského ohlasu dalo nejen skrze zajištění informovaného a bohatého zpravodajství (přičemž do jeho záběru patřily též drobné místní zprávy či soudní síň), ale také prostřednictvím zajištění dobře redigované zábavní přílohy a rubriky fejetonu⁵⁴ – není jistě náhodou, že oboje měl v *Lidových novinách* na starosti právě Heinrich.

Za jistý druh přípravy k uvedení *Večerů* lze považovat vánoční vydání *Lidových novin* z roku 1910,⁵⁵ rozšířené za nezvýšenou cenu na úctyhodných 112 stran (značný počet z nich ovšem zaujímá inzerce, nezanedbatelný zdroj potřebného kapitálu k vydání), které mělo z hlediska sebepropagace listu fungovat podobně. Přineslo krom obvyklých rubrik také beletrii a obrazový doprovod (autory byli Adolf Kašpar a Vratislav Hugo Brunner) a – s výjimkou politického úvodníku o česko-německém vyrovnání – se svorníkem vydání stalo zacílení napříč všemi příspěvky k tématu dítě (to je představeno jako moderní ztělesnění Vánoc, skrze nějž se otvírá i pro moderního člověka cesta k vnímání Vánoc coby svátků „víry, lásky a naděje“). Stran dostupnosti speciálně vypraveného čísla

---

⁵² Srov. PERNES, Jiří: *Svět Lidových novin 1893–1993. Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Lidové noviny, a. s., Praha 1993, s. 39; MARČÁK, Bohumil: *Večery – beletristická příloha Lidových novin*. In *Večery. Beletristická příloha Lidových novin 1911–1914*. Ed. Jaromír Kubiček. Moravská zemská knihovna, Brno 2008, s. 7–8.

⁵³ Viz například vyhlášení speciálně vypravených plátěných desek ke svázání nadcházejícího ročníku *Večerů* na konci roku 1911 jako cesta, jak odměnit věrné čtenáře a zároveň nalákat další zájemce o plné předplatné obou denních vydání *Lidových novin*: „*Prémie tato platí výslovně jen pro odběratele každodenní; čtenáři, kteří kupují z velkého listu jen sobotní číslo kvůli Večerům a jinak čtou pouze malé vydání, obdrží ony desky za cenu, kterou stanovíme. – Doporučujeme odběratelům malého listu, aby si objednali v prodejnách oba listy ku každodennímu dodávání, a nabudou tím práva na bezplatnou prémii.*“ – Administrace Lid. novin: *Prémii řádně platícím odběratelům. Lidové noviny* 19, 1911, č. 358, 30. 12. (odpoledne), s. 3.

⁵⁴ KUBIČEK, Jaromír – ŠIMEČEK, Zdeněk: *Brněnské noviny a časopisy. Od doby nejstarší až do roku 1975*. Univerzitní knihovna – Archiv města Brna – Muzejní spolek, Brno 1976, s. 99.

⁵⁵ PERNES, Jiří: *Svět Lidových novin 1893–1993. Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Lidové noviny, a. s., Praha 1993, s. 39.

platilo to samé, co o rok později o vánočním čísle *Večerů* – samozřejmě se dostalo předplatitelům, kteří abonovali ranní velké i odpolední malé vydání listu, ostatní je museli speciálně dopředu zamlouvat u svých novinových prodejců, již pak odesílali administraci hromadné objednávky. I zde pak platilo, že ohlas byl veliký a zároveň ne na každého zájemce se dostalo, což působilo jako motivace k předplatnému na další rok.

Večery začaly vycházet v sobotu 4. 2. 1911 a ve struktuře *Lidových novin* převzaly mj. roli dosavadní nedělní beletristické přílohy, místo ní pak byla zároveň se zavedením *Večerů* představena nová pravidelná nedělní rubrika určená ženskému publiku, jež nesla titul *Móda, společnost, domácnost*. Celé toto přeskupení a rozšíření skladby listu o další nepoliticky zábavný či zajímavý obsah cílilo k větší atraktivitě celku potenciálně oslovujícího širší okruh čtenářstva. *Večery* samotné nebyly, patrně z týchž důvodů, původně představeny ani jako příloha přinášející primárně beletrii, ale jako „obrázkový týdeník“ a jejich obrazová složka byla také inzerována jako to, co je na nich nejzajímavější,⁵⁶ teprve v průběhu roku je redakce začíná inzerovat jako přílohu beletristickou.

Obrazová složka, pro technická omezení i nákladnost reprodukčních technik tehdejšímu čtenáři novin stále spíše vzácná, ale stejně jako dnes žádaná,⁵⁷ byla ve skladbě *Večerů* skutečně od počátku hojně zastoupena, reprodukovány fotografie zprostředkovávaly různé zajímavosti, a to zejména ty vážící se k dění a kultuře v regionu. Vůbec první číslo tak přineslo sérii reprodukcí architektonických návrhů z ideové soutěže na budovu Národního divadla v Brně, dále fotografie z nově objevených jeskyní Moravského krasu a Raffaelův obraz *Madonna Cangiani*, k němuž měl být ve sbírkách Moravského zemského muzea nalezen hypotetický akvarelový náčrt. Zájmu o slavné osobnosti i mimo region

⁵⁶ Srov. [Žádejte v prodejnách dnešní ranní vydání...]. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 35, 4. 2. (odpoledne), s. 1, nesignováno; [V sobotu dne 4. února...]. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 37, 6. 2., s. 1, nesignováno.

⁵⁷ Obrazový materiál patřil k prvním projevům postupné, byť stále ještě opatrné bulvarizace novin. První titul považovaný historiografy českého tisku za bulvár přítomnost obrázků signalizoval výslovně již svým titulem *Pražský ilustrovaný kurýr* (od roku 1893 vycházel jako příloha *Hlasu národa*). Tendence ke zvýšení zařazování obrazových materiálů do novin byla umožněna zlepšením a ve srovnání s předchozím vývojem relativním zlevněním reprodukčních technik, přesto i nadále finanční a technické požadavky při tisku obrazu představovaly důležitý limit jeho množství. Běžnou součástí deníků se ilustrace a fotografie staly až ve 20. letech 20. století. (srov. BEDNÁŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Grada, Praha 2011, s. 137–138). Také později při pokusu *Lidových novin* o vedlejší senzační list *Kurýr*, jenž měl vylepšit finanční situaci hlavního listu, měly hrát obrazové materiály klíčovou roli. – K této rozvaze a jejímu ne zcela zdárnému realizování srov. GOLOMBEK, Bedřich: *Dnes a zítra. K padesátce Lidových novin*. Lidové noviny, Brno 1944, s. 137–143.

vyhovělo číslo 4 reprodukující sérii fotografií herců pražského Národního divadla v jejich rolích. O napětí mezi touhou redakce po zájmu publika a „seriózní žurnalistikou“ svědčí obrazový materiál ze 7. čísla *Večerů* z 18. 3. 1911, těžící z aktuální brněnské senzace, dvou dam, které se na korzo předchozí neděle odvážily v kalhotových sukních, čímž způsobily v centru města sběh lidu, tlačenci, a dokonce nepokoje, při nichž nakonec zasahovala i jízdní policie. Komentář připojený k obrázkům z *Večerů* krotí senzacechtivost publika poukazem na to, že sukně tohoto typu se co do střihu a vzhledu „*příliš neliší od obyčejných sukní a že nezasluhuje tak bouřlivého přijetí, jakého se jí dostalo v Brně a také v jiných městech*“,⁵⁸ zároveň však tytéž nálady živí tím, že k nim opět obrací pozornost reprodukcí dvou fotografií; ta první zachycuje ony dvě dámy v příslušných sukních⁵⁹ a ta druhá nese název „*Sběh lidu na Velkém náměstí kolem dam s kalhotovými sukněmi*“.

Znovu se tím vším dostáváme i k intenci, s jakou byl do *Večerů* angažován Gellner. Byl jako autor pro Heinricha zajímavý především svou výtvarnou tvorbou dobře se hodící pro zábavnou funkci *Večerů* (a tím, že jej krom toho bylo možné využít i k tvorbě dalšího obsahu, zejména pro rubriku fejeton, která Heinricha dlouhodobě zaměstnávala). Velmi rychle, již od počátku listopadu 1911, se také Gellnerovy karikatury stávají nejdůležitějším obrazovým materiálem ve

⁵⁸ Naše obrázky. Kalhotová sukně v Brně. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 77 (*Večery* č. 7), 18. 3. (ráno), s. 55, nesignováno.

⁵⁹ *Lidové noviny* o kraválech, jež tato móda vyvolávala v různých metropolích Evropy, hojně informovaly (skandály byly vždy čtenářskou sázkou na jistotu), byť samy ke kalhotovým sukním zaujímaly shovívavě smířlivý přístup. Symbolický význam rozrušování genderových rolí list patrně záměrně zcela ignoroval, respektive neutralizoval blahosklonností tónu, s nímž o věci hovořil jako o další vlně módy, která pomine, a proto není třeba se jí výrazněji znepokojovat, přičemž sám sebe pasoval do role arbitra jakési obecné estetiky ženství. – Srov. článek Gatě v sukních na ulici. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 71, 12. 3. (ráno), s. 4, nesignováno: „[...] *Pařížské ‚gatě v sukních‘ jsou docela estetická věc a hezčí než pouhopouhé pantalony. Rozumí se ovšem samo sebou, že musí v nich býti i hezká žena – ošklivé nesluší nikdy nic. Doufejme, že i první odvážlivé nositelky ‚gatí v sukních‘ budou opravdu hezké a odpustíme jim jejich odvážlivost. Budou-li ženy v tom trochu roztomilejší, proč bychom dnes jim láli, že blázní? A nebude-li jim to slušet, zmizí jupe culotte, jak se objevila. [...]*“ Týž článek je také dokladem aktivní účasti *Lidových novin* na přípravě zmiňované senzace na nedělním korzu. Začátek článku otištěného v ranním nedělním vydání totiž předpovídá najisto objevení se módní novinky na nedělním korzu téhož dne, v další pasáži prozrazuje na sebe pisatel, že nadcházející události předvídá na základě přímých informací nositelek odvážné novinky, respektive patrně spíše konfekčních závodů, jež ony mladé dámy coby figurantky vyslaly na korzo novinku propagovat („*Náš lokální referent mohl již včera vyzkoušet na sobě první dojem z kalhotové sukně na živém modelu.*“). V pondělním vydání přinesly *Lidové noviny* zprávu o incidentu, včetně jmen příslušných konfekčních závodů, které kalhotové sukně pro akci dodaly (O ženské kalhoty. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 72, 13. 3. /odpoledne/, s. 2, nesignováno). O bližších kontaktech s příslušnými dámami, respektive danými módními domy, pak svědčí i to, že zmiňovaná fotografie pohoršlivých modelů otištěná v následujících *Večerech* nebyla momentkou z exteriéru jako onen „sběh lidu“, ale profesionálně zhotoveným kabinetním snímkem pózujících dam.

Večerech a často dochází k situaci, kdy krom závěrečné Gellnerovy karikaturní strany není do čísla již žádný další zařazen. Jednalo se o řešení pro list ekonomicky výhodné, obrazového materiálu ubylo, navíc „pérovka“ byla k reprodukci méně náročná než fotografie; zároveň jako by Gellnerovy kresby na zadní straně, už tím, že karikatura je žánr dehonestující, a tím skandální i zábavný, byly schopny zastat atraktivitu zpřítomňovanou dosud obrazy jiného charakteru.⁶⁰ V listu (konkrétně v malých odpoledních vydáních, kde inzerce lákala ke koupi velkého ranního sobotního čísla) jsou pak Gellnerovy karikatury inzerovány přesně v tomto duchu, jako zvláštní atrakce slibující zábavu („*Karikaturní obrázky Gellnerovy zajisté pobaví čtenáře.*“;⁶¹ „*Zitřejší Večery přinesou báseň J. S. Machara: V tramwayi, pak velmi zábavné a poučné povídky Boženy Benešové: Cigánský princ, Břeňka Otýna: Zkamenělá svatba, Multatuliho: Vyšší život, J. S. Definice specialisty a karikaturní novoroční obrázek Gellnera. Upozorňujeme na tuto přílohu, která svým zajímavým obsahem pobaví každého čtenáře.*“⁶²). V anoncování sobotní přílohy jako atraktivita hodná zmínění vystupují Gellnerovy karikatury vedle výčtu beletristických příspěvků poté nastalo, později jako již zavedené „*obvyklé karikaturní obrázky Gellnerovy*“, vždy jsou ovšem výslovně zmíněny. Gellner byl také od svého příchodu jediným autorem, který poslední obrazovou stranu *Večerů* vytvářel,⁶³ a redakce měla dokonce potřebu odkazovat na to, že sama disponuje ve svých řadách karikaturistou, na okraj některých fejetonů a komentářů tematicky odlehlých.⁶⁴

⁶⁰ Tendence je dobře patrná, prohlédneme-li si bibliografii *Večerů*: soupis obrazových materiálů řazených do kategorie Rozmanitosti s Gellnerovým příchodem do listu fakticky končí (srov. *Večery. Beletristická příloha Lidových novin 1911–1914*. Ed. Jaromír Kubiček. Moravská zemská knihovna, Brno 2008).

⁶¹ Zitřejší Večery. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 346, 15. 12. (odpoledne), s. 1, nesignováno.

⁶² Zitřejší Večery. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 357, 29. 12. (odpoledne), s. 1, nesignováno.

⁶³ Výjimku představují pouze čísla rámující Vánoce roku 1913 (vyšla 20. 12. 1913 a 3. 1. 1914), celostránkové kresby Vánoce a Tři králové pro tato čísla poskytl Zdeněk Kratochvíl.

⁶⁴ Srov. pasáž z líčení atmosféry vylištěné budovy Moravského zemského sněmu po skončení jeho zasedání, kde nesignovaný autor odkazuje ke Gellnerovým aktuálně čerstvým celostránkovým tablům s karikaturními portréty poslanců sněmu, jež vyšly ve čtyřech po sobě následujících číslech *Večerů* v období od konce ledna do konce února 1912: „*V zemském domě, kterému říkáme od postavení Port Arturu starý, bude už dnes klid. [...] Až je člověku trochu smutno z toho, že páni poslanci už odjíždějí domů k svým manželkám. Jsou mezi nimi fideální páni a líné Brno přece jen poněkud oživilo, když se naše sněmovní majorita rozdělila podle svého gusta po našich restauracích a zábavních místnostech. Jakáž pomoc, nic netrvá věčně, ani sněm. Ba ani ne mandát. Ještě maličko (jednou se snad nakrátko sejdeme) a mnohá hlava se už na sněmu neukáže. Jediná útěcha nám zbývá, že leckterou přece jen zachránil náš sněmovní karikaturista* [zvýraznila L. K.].“ – Konec sněmu. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 57, 28. 2. (ráno), s. 4, nesignováno. Druhým případem budiž zmínka v textu představujícím memoáry anglického kreslíře: „*Že karikaturista nemá ustláno na růžích u osob, jež karikuje, je známá věc, o které*

V sekundární literatuře se objevila i teze, že za postupnou proměnou přílohy během roku 1911 stál střet dvou různých koncepcí pro ni určených, jejichž autory měli být šéfredaktor *Lidových novin* Bohuslav Štechovský na straně jedné, a vedoucí redaktor Arnošt Heinrich na straně druhé, přičemž angažování Gellnera je interpretováno jako Heinrichovo vítězství při prosazování vlastních představ o příloze nezpravodajské, zaměřené na krásnou literaturu.⁶⁵ Při absenci pramenů, z nichž by bylo možné se o pozadí koncipování přílohy dozvědět víc, to sice nelze zcela vyloučit, ovšem dle mého názoru je stejně dobře možné změnu přisoudit postupnému vývoji jako výsledku redakčního hledání pomyslného ideálu. Navíc Gellnerovo angažmá z Heinrichovi iniciativy sice *Večerům* jistě přineslo změnu, ani v nejmenším ale neznamená zmizení politiky z jejich stránek.

Když *Lidové noviny* na konci roku 1911 lákaly celostránkovou inzercí své potenciální předplatitele na příští rok pro obě denní vydání, užívaly argumentu, že bez zdražení ceny abonmá došlo k opětovnému rozšíření listu, tj. že po již dřívějším rozšíření na dvě vydání denně z konce roku 1905 přibyla v loňském roce ještě samostatná příloha *Večerů*, a list jako celek tak nabízí diverzifikovaný „*bohatý obsah*“, v němž krom „*rychlých zpráv*“ nalezne zájemce také „*populární četbu*“.⁶⁶ Instruktivní je závěrečná formulace výzvy z tohoto inzerátu:

*Každý pokrokový člověk na Moravě měj své vlastní Lidové noviny a přenech jich čtení v hostinci těm, kteří skutečně na ně nemají, aneb jsouce jiného politického přesvědčení odebíratí je nechtějí.*⁶⁷

Přivádí nás totiž na stopu toho, k čemu tím vším bohatým, pestrým a lákavým obsahem list především směřoval, a tím nebylo opět nic jiného než politický provoz – předplatné *Lidových novin* bylo znakem ideové příslušnosti k Lidové straně pokrokové a projevem její podpory, atraktivita listu pomáhala její příznivce udržet a krom toho mohla a měla potenciálně působit (např. ve zmiňovaných

---

mnoho by dovedl jistě vyprávět i karikaturista našich Večerů [zvýraznila L. K.] – s humorem vypravuje však v celé knize o tom známý anglický karikaturista Leslie Ward. [...]“ –

Karikaturistovy vzpomínky. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 73, 15. 3. (ráno), s. 5, nesignováno.

⁶⁵ GABRIELOVÁ, Bronislava – MARČÁK, Bohumil: *Kapitoly z dějin brněnských časopisů II.*

Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií – Georgetown, Brno 2003, s. 14–15.

⁶⁶ „*Tento způsob* [tj. graf zachycující rozšíření obsahu po zavedení ranního listu a přílohy za stejnou výši předplatného – pozn. L. K.] *přivádí našemu čtenářstvu názorně na oči důkaz o tom, že jedná sám každý proti sobě a svému prospěchu, rozpakuje-li se ještě dnes při stále stejném a se neměním předplatném odebíratí obě vydání Lidových novin, jež svým bohatým obsahem, populární četbou a rychlými zprávami upevňují se stále silněji na výši výborného zpravodaje lidového a také v příštím roce v tomto směru dále postoupí.*“ – Nezvratný důkaz a pravda [inzerát]. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 354, 23. 12. (*Národní hospodář*), s. 35, nesignováno.

⁶⁷ Tamtéž.

hostincích) na ty, kdož zatím ke straně nepřilnuli. Ani zábavné *Večery* proto nebyly zcela apolitické, ani když se na jejich stránkách politika právě neprobírala, přičemž některé příspěvky navíc politické zabarvení měly ještě před Gellnerovým příchodem do redakce. Po angažmá Gellnera coby karikaturisty pak politické zápasy do této přílohy na poslední stránku vstoupily se vši razancí, jsouce také postupně zakotvovány stále více a více v regionálně a stranicky zřetelně definované agendě, která prostupovala obsah *Lidových novin* v jeho explicitně politické, rozumějme nepřilohové a nebeletristické, části. Příkladem rozkošatění těchto vazeb budiž Gellnerova již zmiňovaná báseň *Zjevení*, kde se ve druhé sloce textu a v první doprovodné karikaturní ilustraci činí narážka na nucené zavírání vídeňských českých škol – v týchž *Večerech* jako Gellnerova báseň vyšla fotografie jedné z dotčených škol, zavřené údajně z důvodů dispozic nevyhovujících požadavkům hygieny – fotografie má přitom doložit opak.⁶⁸

Silvestrovské číslo roku 1911, uzavírající prvních několik měsíců Gellnerova působení ve *Večerech*, přineslo poprvé Gellnerovu karikaturu zakotvenou – i přes své scelující téma příchodu nového roku – zcela a naprosto v lokálně moravském, či ještě přesněji brněnském, politickém životě. Celostránková kresba nazvaná *Šťastný a veselý nový rok!*⁶⁹ neobsahuje vyjma svého titulu žádný text, bez znalosti poměrů a událostí místní politické scény může být přitom čtenář při hledání významu poněkud zmaten; Gellner tu navíc zúročuje svou pravidelnou četbu *Lidových novin* a od čtenáře v zásadě žádá totéž. Snadno zachytitelným bodem významu je využití velmi obvyklého silvestrovsky-novoročního motivu, jaký se tradičně objevoval na ilustrovaných blahopřejných lístcích (nebo byl dokonce jevištně ztvárňován v rámci silvestrovských merend⁷⁰): mladík či malé

⁶⁸ Zavřená česká škola ve Vídni [fotografie zachycující typickou školní budovu]. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 277 (*Večery*, č. 36), 7. 10. (ráno), s. 285, nesignováno. Na s. 287 pak je k fotografii zařazen komentář verbalizující znovu to, co má obrazový materiál názorně ilustrovat: „*Pohled na budovu ukazuje surovost německou v nejjasnějším světle. Ať s tím palácem někdo srovná bídne chalupy, do kterých německé obce v Čechách strkají české školy, jež dle zákona a po mnohaletých stížnostech jsou donuceny stavět. A tuto zavírají školu, jež svému účelu plně vyhovuje, která přímo vyniká v účelnosti a ohledech zdravotních. Ovšem, intence Němců jsou nejlépe charakterizovány výrokem jednoho člena úřední komise při obhlídce školy ve XII. okresu: „Dělejte, co chcete, my si vždycky něco proti škole najdeme!“* – – Naše obrázky. Zavřená česká škola v III. okresu ve Vídni. Tamtéž, s. 287, nesignováno.

⁶⁹ GELLNER, František: *Šťastný a veselý nový rok!* *Lidové noviny* 19, 1911, č. 358 (*Večery*, č. 48), 30. 12. (ráno), s. 416. Viz Přílohu 10.

⁷⁰ Srov. půdorys četných „žertovných výstupů“, jak je předepisuje kniha věnovaná výhradně silvestrovské zábavě Trnka, Emil [= ZÜNGEL, Emanuel]: *Silvestriády*. Mamert Knapp – Josef Mikuláš Boleslavský, Praha 1877, zde např. Silvestr Svornosti 1871, s. 361–363, Silvestr Svornosti 1872, 364–366, Silvestr U. B. 1873, s. 367–369.

dítě (jehož „čerstvost“ je někdy signalizována také nahotou) coby symbol nového roku přichází, zatímco stařec v roli roku předchozího buď odchází ze scény, či rovnou umírá.

Na Gellnerově karikatuře na levé straně vidíme nahého mladíka, který v rozmáchlém gestu koštětem vymetá celou skupinu odcházejících postav, jedna z nich přitom zůstává mrtvolně ležet v popředí obrazu. Zatímco mladík v idealizovaných rysech beze vší portrétní individualizace je očekávatelným novým rokem (maximálně v přeneseném významu ještě „novými možnými poměry“), tři osoby vpravo nesou portrétní rysy konkrétních politiků. Onou ležící postavou je zakladatel a předseda moravské křesťansko-sociální strany Jan Šrámek, jeho symbolické „zabití“ naráží na porážku tohoto politika v oné již jednou zde zmiňované doplňovací volbě do Říšské rady v prosinci 1911, kdy nad ním zvítězil kandidát Lidové strany pokrokové a redaktor *Lidových novin* Vilém Votruba. Gellner Šrámkovu postavu oděl do jezuitského řeholního hábitu, velmi pravděpodobně proto, aby tím Šrámkovi připsal v přeneseném slova smyslu chápané „jezovitství“ ve shodě s metaforikou, již pro charakterizaci tohoto politika opakovaně užívaly *Lidové noviny* v rámci předvolební agitace: zde byl titulován mj. jako „*jezovitský štváč*“⁷¹ či „*prototyp starého jezovitství, jež kdysi pálilo kacíře a knihy a jež se za našich dnů ohání sociálními frázemi*“⁷². (V souvislosti právě s touto volbou rovněž Gellner rozeznal Jana Šrámka jako nebezpečného politického konkurenta vůbec poprvé; v paměti mu z této předvolební agitace utkvělo rovněž jedno z volebních hesel, a sice – v narážce na kuriové hlasování – „*vyhodili jsme ho z venkova, vyhodíme ho i z města*“,⁷³ jehož parafrázi použil později v rámci vyhocení bojů *Lidových novin* se Šrámkovým *Dnem* v básni doprovázené karikaturami Poučné čtení čili Jak se to stalo⁷⁴.)

Osobami vymetanými z obrazu coby staré smetí jsou pak dva čelní představitelé vedení brněnské radnice (jež bylo pevně v německých rukách),

⁷¹ Vítězství! *Lidové noviny* 19, 1911, č. 345, 14. 12. (ráno), s. 1, nesignováno.

⁷² Po první bitvě. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 338, 7. 12. (ráno), s. 1, nesignováno.

⁷³ Viz článek Vítězství. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 345, 14. 12. (ráno), s. 1, nesignováno. V článku Účast venkova (tamtéž, s. 2) je tato výzva opakována coby údajný předvolební slogan voličů z řad pokrokového rolnictva.

⁷⁴ Srov. zde verše tematizující Šrámkovy dosavadní volební neúspěchy i předvídání dalších volebních porážek: „*Jako takový je sic oblíben – jaký div! – / vyhozen byl z města (z venkova již dřív) / při volbách do říšské rady. / Protože je však mladý / ledacos ještě se poštěstí jemu: / Vylítne také ze zemského sněmu.*“ – GELLNER, František: Poučné čtení čili Jak se to stalo. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 81 (*Večery*, č. 12), 23. 3. (ráno), s. 96, signováno: F. G.

němečtí liberálové Alfred Fischel a Rudolf Maria Rohrer. Advokát, právní historik, sběratel a politik Fischel, jenž byl zároveň shodou okolností Gellnerovým strýcem z matčiny strany, na obrázku odnáší dvě školní děti v narážce na agendu školství, již měl v referátu, a na každoroční přetahovanou, kterou čeští a němečtí nacionálové v Brně vedli o zápis českých dětí do českých menšinových, respektive německých škol. Podnikatel a politik Rohrer, zastávající po mnoho let funkci prvního náměstka starosty brněnské radnice Wiesera, zase v náruči nese „brněnského draka“ – krokodýla, který má na znamení německé nacionální příslušnosti vedení města naraženou piklhaubnu. Vzhledem k tomu, že tato byla zároveň součástí uniformy městské policie, jde tak zároveň i o narážku na jedno z obvinění, které *Lidové noviny* vůči radnici opakovaně vznášely, a sice že při pouličních a hospodských fyzických střetech, v nichž se ozývají prvky nacionálního soupeření, strážníci pravidelně nadržují německým účastníkům těchto strkanic a rvaček (Němci jsou přitom zásadně v *Lidových novinách* prezentováni jako ti, kdo Čechy provokují nebo rovnou napadají). Naposledy takové obvinění list uveřejnil relativně nedávno před Gellnerovou karikaturou: 12. 12. 1911;⁷⁵ tiskovou opravou na ně reagoval právě Rohrer, jenž měl městskou policii na starosti.⁷⁶ Dokonce i samotný obraz vymetání radnice mohl být přinejmenším inspirován politickým komentářem, konkrétně závěrečným posláním, jímž redaktor novin uzavřel svůj text zpravující o aktuálním jednání radnice o rozpočtu na příští rok.⁷⁷ S ohledem na to, jak Gellner postupoval při pořizování portrétů politických osobností později, kdy dával přednost prvnímu zachycení politiků „na živo“ v místech výkonu jejich funkce a pak je teprve „zařazoval do repertoáru“, existuje i jistá pravděpodobnost, že právě toto veřejně

---

⁷⁵ Apači v Brně. Beztrestné řádění plattenbrüdrů. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 343, 12. 12. (odpoledne), s. 2, nesignováno. V článku jsou popsány dvě údajně německými nacionály vyprovokované rvačky, městská stráž je poté obviněna, že se málo snaží o zamezení, zjištění a potrestání viníků: „Oba tyto případy jsou škaredou ilustrací brněnské bezpečnosti. Smělostí brněnských apačů stále přibývá, což je jen dokladem neschopnosti městské policie k vykonávání bezpečnostní služby.“

⁷⁶ ROHRER, Rudolf Maria: Městská rada co bezpečnostní úřad v Brně. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 356, 28. 12. (odpoledne), s. 2, nesignováno; článek je datován 22. 12. 1911, redakce jej tedy měla k dispozici již před vánočními svátky.

⁷⁷ Poté, co bylo hospodaření radnice odsouzeno zároveň pro vysoký deficit i přetěžování poplatnictva, byla kritika věnována i tomu, že část rozhodnutí byla odročena k neveřejnému projednání. Závěr článku pak volá po změně a poněkud jinotajném „čerstvém větru“: „V zoufalé situaci bankrotáře schovává se již panstvo na brněnské radnici za uzamčené dvěře, ale tím už to neodčiní, ani krachu neodvrátí. Čím dříve budou ony dvěře otevřeny a radnice řádně provětrána, tím lépe bude jak pro nynější tak i budoucí generaci obou národností v Brně žijících.“ – Obecní rada brněnská. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 346, 15. 12. (ráno), s. 4, nesignováno.

přístupné jednání brněnských radních o rozpočtu bylo příležitostí, při níž Gellner dva magistrátní hrdiny své silvestrovské karikatury skicoval.

Zatímco páter Šrámek měl, jak jsme si již měli možnost všimnout jinde, v Gellnerově kresebném pojetí prodělat již brzy radikální proměnu, Rohrera a Fischela bude Gellner i ve všech dalších karikaturách znázorňovat stejně: prvního uvedeného s obludným nosem zvýrazněným ještě kožními nečistotami a vytáhlou hubenou postavu svého strýce zásadně ze strany, aby vynikl jeho přehnaným nosem zdůrazněný „židovský profil“ (coby další ze způsobů, jak „tepat“ politický příklon části židovského liberálně orientovaného a vyšším středním třídám přináležejícího obyvatelstva k německým liberálům);⁷⁸ a opakovat se budou někdy dokonce i svérázné „atributy“ těchto politiků.⁷⁹ V Rohrerově typovém zobrazení dosáhl Gellner, podobně jako u Jana Šrámka, takového ustálení obvyklé karikaturní podoby (opět již značně vzdálené skutečným portrétním rysům zobrazovaného), že si dokonce dovolil v jedné ze svých posledních prací pro *Lidové noviny* se ve vizuálním vtipu spolehnout na fixaci tohoto „svého Rohrera“ v myslích čtenářstva, když rysy jeho karikaturní podoby (brýle na obludně zduřelém nose) obdařil samotného brněnského krokodýla, nikoliv zavěšeného, ale na obrázku doslova oběšeného na brněnské radnici a okukovaného coby turistická atrakce návštěvníky Brna při sokolském sletu⁸⁰ (i v této básni se shodou okolností – opět v souladu s názorem komentářů *Lidových novin* – coby evergreen brněnského života zopakují nářky na nacionální zaujatost městských strážníků). Již dříve byl Rohrer s „brněnským drakem“ ztotožněn alespoň v titulku jedné z Gellnerových karikatur v rámci obvyklé agitace na počátku školního roku pro zápisy českých dětí do brněnských českých menšinových škol – na odstrašujícím obrázku nadepsaném Pozor na brněnského

⁷⁸ Srov. např. karikatury doprovázející Gellnerovu báseň Brněnské radniční hospodářství (*Lidové noviny* 20, 1912, č. 197 /*Večery*, č. 29/, 20. 7. /ráno/, s. 232, signováno: F. G.) či karikatury k veršům Sokol do Brna (*Lidové noviny* 22, 1914, č. 175 /*Večery*, č. 26/, 27. 6. (ráno), s. 208.

⁷⁹ Na první ze čtyř karikatur k veršům Nové i staré věci (*Lidové noviny* 21, 1913, č. 45 /*Večery*, č. 8/, 15. 2. /ráno/, s. 72) tak Fischel opět odnárodňuje školní děti, ačkoliv v doprovodném textu jde o jeho aktuální jmenování do funkce prezidenta Moravské muzejní společnosti, která spravovala Moravské zemské muzeum.

⁸⁰ Báseň svým titulem i úvodní figurou odkazuje k provádění návštěvníků příšedších do Brna v rámci sokolského sletu z jiných koutů země po brněnských pamětihodnostech, text v kombinaci s doprovodnými karikaturami ovšem předvádí politické antagonisty brněnských nacionálně český orientovaných liberálů. Dotčený obrázek první pak doprovází verše: „Zde vidíte, přátelé milí, / pověstné plemeno krokodýlí; / bohužel jen obrazně pověšeno tu je, / ve skutečnosti na radnici se roztahuje.“ – GELLNER, František: Průvodce Brnem. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 182 (*Večery*, č. 27), 4. 7., s. 216, nesignováno. Viz Přílohu 11.

draka⁸¹ se zvětšená polofigura Rohrerova v roli děsivé obludy sápe po ustrašených dětech bráněných matkou.

---

⁸¹ GELLNER, František: Pozor na brněnského draka! *Lidové noviny* 20, 1912, č. 244, 4. 9. (odpoledne), s. 1, nesignováno.

5.3 Faktor kontinuity a principy zesměšnění. Čti (Lidové noviny) a budeš rozumět (Gellnerově satíře)

U mnohých Gellnerových publicistických veršů a karikatur, jež se jeví jako neproniknutelně nesrozumitelné – anebo srozumitelné jen v těch nejhrubších obrysech, v čase vzdálený čtenář intuitivně ví, že k pochopení mu patrně schází informace z dobového kontextu;⁸² zároveň ovšem nám, čtenářům a interpretům, kteří jsme přes vší snahu ne tak zcela rozuměli, až dosud scházelo uvědomění toho, že oním chybějícím kontextem není dobové politické či obecně společenské dění „tak vůbec“, ale právě a jediné jeho odraz v listu, s nímž Gellner spolupracoval. Závěry, jež lze činit z analýz předchozí podkapitoly, je možné shrnout do poznání, že Gellner od počátku své angažované texty činí skutečnou součástí deníku pevně provázanou s jeho dalším obsahem, že jeho karikatury a veršované satiry s dalšími novinovými texty výrazně komunikovaly. Tato tendence přitom s postupem času s jeho vlastní informovaností o politických otázkách řešených v Lidové straně pokrokové a taktéž v *Lidových novinách* ještě posílila. V krajních případech se dokonce jeho verše a karikatury stávají pouhým předvedením obsahu celého konkrétního politického úvodníku či jeho části za použití jiných výrazových prostředků.

Gellnerův ideový přínos se v takových pracích může vyčerpávat v zásadě jen aktem výběru příslušné pasáže novinového textu např. k vizuální konkretizaci. Příkladem takové tvorby je karikatura *Krmení v rakousko-uherském zvěřinci*,⁸³ jež se ukazuje být pouhým obrazovým „převodem“ metafory použité Adolfem Stránským v politickém projevu komentujícím dění v Chorvatsku.⁸⁴ Stránského proslov zazněl v Brně na manifestaci za srbsko-chorvatský národ v neděli 14. 4. 1912; tento projev pak *Lidové noviny* převzaly do úvodníku hned v pondělí 15. 4., a to částečně v regestu, částečně v plné citaci jeho znění. Stránský v něm činil

---

⁸² Připomeňme, že první pokus o vyplnění některých mezer v pochopení vysvětlivkami ve své edici Gellnerova díla učinil již Hýsek, jeho snaha se zároveň stala nadlouho pokusem posledním.

⁸³ GELLNER, František: *Krmení v rakousko-uherském zvěřinci*. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 107 (*Večery*, č. 16), 20. 4. (ráno), s. 128, signováno: F. G. Viz Přílohu 12.

⁸⁴ Chorvatsko-slavonské království přináleželo v dané době k habsburské monarchii, od r. 1867 podléhalo uherské správě. V lednu 1912 byl jmenován nový královský komisař oblasti Slavko Cuvaj (1851–1930), jenž měl za úkol čelit vzrůstajícím protirakouským náladám mezi chorvatským obyvatelstvem, jeho drakonické restrikce politického a společenského života (mj. rozpuštění chorvatského sněmu, striktní cenzura tisku a omezení církevní autonomie) situaci ovšem naopak ještě vyhrotily.

paralelu mezi národnostně motivovaným politickým útlakem Chorvatů ze strany Maďarů a mezi situací českého národa v Rakousku: „[...] *Chorvatsko [...] donedávna vlastně bylo ze všech slovanských zemí v Rakousku nejsamostatnější. Tato všechna práva slovanského národa byla však jediným škrtnutím péra zrušena a nastal absolutismus Cuvaje, jenž uplatňuje jen zvůli maďarské vlády. Proč se tak stalo? Mezi Maďary a korunou byl spor o brannou předlohu. Maďaři chtěli jak obyčejně něco pro sebe urvat. Ale poněvadž koruna nemohla jich požadavkům vyhovět a Khuen-Hedváry nesměl přijít před svou vlastní opozicí do rozpaků, hozen byl Maďarům chorvatský národ na pospas. To je jediná a pravá příčina zločinu, spáchaného na Chorvatsku. [...] S rakouským vládním problémem má se to jak v menažerii, v níž dvě bestie se musejí každý den nakrmit živými národy. U nás se německá bestie krmí českou krví, v Uhrách krví slováckou a chorvatskou.*“⁸⁵

Gellnerova karikatura vyšla v nejbližších *Večerech*, tj. 20. 4. 1912. Stránského „německá bestie“ je zde ztvárněna jako sup v piklhaubně ukusující z typizovaného českého Vaška, ta maďarská má podobu kance a její oběť je oblečena v chorvatský kroj (v pozadí za mříží zřízenec přináší další potravu v podobě zmenšených vyděšených postav).

Uvedený případ představuje ovšem skutečně extrém, daleko častěji má Gellner potřebu kompilovat a sumarizovat alespoň z více textů najednou, v nejlepších případech mezi událostmi nacházet nové souvislosti. Ty nejpovedenější z jeho karikatur také obsahují prvek humoru založený přímo na práci s obrazovým médiem, na hře s formou (např. v doprovodné velkoformátové karikatuře *Záplava*⁸⁶ tak zjevná citace barokních andílků s úsměvem z obláčku kropí konví kněze, mladého muže oblečeného v uniformě Orla a dívku v kroji, posledně zmíněná dvojice navíc utíká tak rychle z dosahu deště i rámce karikatury, že z mladé ženy v obrazu zůstává pouze nabíraný rukáv, kus sukně a noha).

Pobavení tak takový Gellnerův příspěvek svým formálním zpracováním může částečně vyvolat i bez znalosti konkrétních reálií, jež by odkryly jeho hlubší politický obsah, i zde ovšem platí, že celkový smysl odhaluje až sledování toku novin; až to, že čtenář ve své mysli udržel mnohá zde prezentovaná fakta a

⁸⁵ Manifestace proti maďarské hrůzovládě v Chorvatsku. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 102, 15. 4. (ráno), s. 1, nesignováno.

⁸⁶ GELLNER, František: *Záplava*. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 267 (Večery, č. 39), 28. 9. (ráno), s. 296. Viz Přílohu 13.

souvislosti, jejich hodnocení a často i použitá obrazná pojmenování, mu umožní dobrat se všech nuancí a vytěžít všechny roviny zábavnosti, jež daná karikatura či satira nabízí. Jsme zde přímo u samé podstaty provozu periodika jako nepřetržitého a zdánlivě nekonečného toku odměřovaného a zároveň vpřed puzeného nutností naplnit v pravidelných intervalech vymezený počet stran. Pavel Janáček při svém zobecnění specifík situace uveřejnění beletrie v periodickém tisku popisuje tento jev jako „faktor kontinua“⁸⁷ a vyvozuje z něj důsledky pro dobové vnímání krásné literatury uveřejňované periodicky na pokračování a také pro morfologické utváření takových textů. U Gellnerovy delší takto uveřejňované beletrie jsme již tento obecněji platný rys sledovali, stejně jako to, jak tento způsob uveřejnění interferuje s Gellnerovými tvůrčími postupy. U publicistických prací (včetně karikatur) ovšem do hry vstupuje proud obsahu novin, jež se dějí „na pokračování“, hned na několikery možný způsob (navíc často ve vícero různých kombinacích).

„Na pokračování“ je pochopitelně samo politické dění, a tedy i komentáře k němu, přičemž jeho reflexe na dané platformě se snaží udržovat jistý typ jeho „paměti“ – tj. například stále znovu připomínat neuralgické body vývoje nedávné minulosti určující pro současnost (respektive to, co je za ně dobově danou názorovou skupinou považováno): do *Lidových novin* se tak ve sledovaném období například opětovně vrací Stremayrova i Badeniho jazyková nařízení, stanné právo nad Prahou roku 1893 a následný proces s tzv. omladinou či (od léta 1913) Anenské patenty, jsouce připomínány přímo politiky v jejich projevech, jejichž obsah list tlumočí, ale zejména v komentářích novin vztahujících se často k novějším událostem. Politické dění i jeho reflexe má pochopitelně i své navracející se postavy, opět jednak proto, že jsou politici s neukončenou kariérou svými skutky stále přítomni v aktuálním dění, ale i zde se do reflexe promítá potřeba udržovat ve čtenářském povědomí jejich minulé konání, ať už záslužné (to méně často), či odsouzeníhodné – jedinou výjimkou je případ, kdy politik či celá strana přejde v hodnocení listu z jedné kategorie do druhé, to potom tato

---

⁸⁷ „Jedno vydání periodické publikace je tu proto, aby připravovalo další vydání. Celek periodické publikace netvoří jen dosud vydaná čísla, ale otevřenost jejich sledu do budoucnosti. Jde o ‚celek v pohybu‘ a ‚bez konce‘. Není primárně dostupný najednou a v jednu chvíli (tak se bude jevit až ex post, při studiu v knihovně nebo archivu), vždy se nám ukazuje v té podobě, jakou má v aktuálním čísle.“ – JANÁČEK, Pavel: Beletrie v periodickém tisku. K specifické situaci zveřejnění. In *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století. Sborník příspěvků ze sympozia pořádaného oddělením výzkumu literární kultury ÚČL AV ČR v Praze 13.–14. října 2004*. Edd. Michal Jareš – Pavel Janáček – Petr Šámal. ÚČL AV ČR, Praha 2005, s. 15–24, cit. s. 22.

paměť novin náhle selhává a začíná se jakoby od začátku. K repertoáru Gellnerových taktik při vytváření politické satiry tak v souladu s právě řečeným patřilo i variované opakování týchž výtek vůči týmž osobám. Alespoň dva příklady za všechny:

Moravský klerikální politik a říšský poslanec Mořic Hruban (1862–1945) byl opakovaně tepán *Lidovými novinami* za sociální necitlivost vůči nejchudším vrstvám obyvatelstva při svém hlasování ve finančním výboru Říšské rady dne 7. 2. 1913, při němž zvedl ruku proti návrhům na zvýšení existenčního minima, tj. výše ročního výdělku, která nepodléhá zdanění, a proti návrhu na zvýšení daňového zatížení poplatníků s ročním příjmem vyšším než sto tisíc korun. Gellner se k témuž nejprve kriticky vyslovil 15. 2. 1913 v posledním oddíle karikatur s verši Nové i staré věci⁸⁸ a s odstupem tří týdnů věci věnoval dokonce celou veršovanou satiru s karikaturami Klerikálního vůdce Mořice Hrubana práce pro národ⁸⁹, v níž nadto znovu připomněl i další Hrubanovo „provinění“, totiž jeho podporu případné válce ze Srbskem, kterou poslanec vyjádřil v delegacích Říšského sněmu na podzim roku předchozího – čemuž se Gellner ve shodě se svým listem v dané době již rovněž věnoval, a sice v satíře Mladočesko-klerikální pomoc bratřím na Balkáně⁹⁰.

I výše již jednou zmiňovaná satira Záplava je takovým kumulativním připomínáním nehod a neúspěchů názorových oponentů, obraz pouze shrnuje pointu dění vyjádřeného ve verších, v nichž Gellner připomíná nedávné slavnosti a organizované manifestační akce pořádané katolickou církví či klerikálním politickým hnutím: slet katolické tělocvičné jednoty Orel v Kroměříži v srpnu 1912, slavnost korunovace zázračné madony v poutním kostele na Hostýně 15. 8. 1912 a vídeňský eucharistický sjezd v září 1912. Všechny události provázelo shodou okolností deštivé počasí, což je interpretováno jako zpráva shůry o neblahosti těchto podniků („*Ku podivu! V Kroměříži / lilo na nás jako z díží. // Při té slávě na Hostýně / mokli jsme jak v kalužině. // Vídeňský sjezd cítím do dnes / v kloubech. Revma jsem si odnes’.* // *Hlavou kroutí páter Noha... / Začínám už věřit v Boha.*“). Ony připomínané události spolu v realitě souvisely jen málo – každá

⁸⁸ GELLNER, František: Nové i staré věci. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 45 (*Večery*, č. 8), 15. 2. (ráno), s. 72, nesignováno.

⁸⁹ GELLNER, František: Klerikálního vůdce Mořice Hrubana práce pro národ. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 66 (*Večery*, č. 11), 8. 3. (ráno), s. 96, signováno: F. G.

⁹⁰ GELLNER, František: Mladočesko-klerikální pomoc bratřím na Balkáně. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 330 (*Večery*, č. 48), 30. 11. (ráno), s. 384, nesignováno.

z nich byla organizována rozdílnými církevními či politickými skupinami a s rozdílnými cíly, jejich připomenutí v jediné řadě je konstrukcí s jasným ideovým cílem obecného protiklerikálního útoku. A opět, ani zde Gellner není v listu autorem původní ideje tohoto spojení, noviny sledovaly každou jednotlivou událost samostatně, špatné počasí škodolibě připomenuly u každé z nich, a své „shrnutí“ přinesly následně v závěrečném komentáři k té časově poslední, eucharistickému sjezdu, který shodou okolností provázely mimořádně nepříznivé povětrnostní podmínky:

*Je už po vídeňské klerikální parádě, chudáci, které z českých zemí přivedli do Vídně klerikální agitátoři, vrátili se už před několika dny domů promoklí, hladoví a nevyspalí [...]. Je-li pravda, že Bůh zasahuje také za naší doby do veřejného života, jak tvrdí klerikální tisk, kdykoliv zmokne nějaká pokroková manifestace nebo uhodí hrom do chalupy pokrokového člověka, tedy projevil Bůh své smýšlení o klerikalismu v dny eucharistického sjezdu dostatečně a na nás je jen chválit Ho, že je tak důsledným nepřítelem klerikálních parád. Zmohl sjezd orlů v Kroměříži, zmokla korunovace na Hostýně, zmohl eucharistický sjezd – víc si pokrokáři nemohou přát. [...]*⁹¹

Zvláštní a jen sobě vlastní typ kontinuity zakládají přímo i Gellnerovy karikaturní práce, v nichž lze sledovat návaznosti motivické i rozvíjení zpracování konkrétních figur – viz již zmiňované případy ustavování zobrazení politiků Rohrera, Fischela či Šrámk, sledovat by ale bylo možné i řadu dalších.⁹²

Spíše mimořádným případem jsou situace, kdy se jistým způsobem „na pokračování“ stanou texty tak v době vzniku nezamýšlené, totiž ty, u kterých je ale hladký průběh sdělení narušen vnějším zásahem – typicky cenzorským škrtem. Gellner během svého působení hned dvakrát do *Večerů* přispěl ilustrovanými verši tematizujícími cenzorský zásah do jeho prací z předešlého čísla, shodně je oběma z nich to, že se v onom navázání pokouší obrátit situaci ve svůj prospěch a

---

⁹¹ Vzácní hosté na eucharistickém sjezdu. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 259, 20. 9. (ráno), s. 3, nesignováno.

⁹² Naopak zcela neustálenou zůstává v Gellnerových karikaturách podoba Karla Kramáře – důvodem je patrně skutečnost, že klíč k určení této figury byl vzhledem ke známosti podoby předobrazu pro diváky vždy jednoduše k nalezení (stačilo zkratkou zachytit charakteristický účes), a ztvárnění se tak mohlo proteovsky proměňovat podle aktuálního koncipování toho kterého karikaturního celku.

pointu, která mu nebyla zabavením části textu či ilustrace dopřána, nahradit jinou – tematizující navíc vnímané bezpráví způsobené mocí úřední.⁹³ Šlo ostatně o taktiku moudrou i s ohledem na politiku vůči čtenářstvu, předplatitel se mohl cítit zklamán, že byl o svou pravidelnou dávku vtipu ochuzen, a zklamávat předplatitele není radno.

Zcela unikátní je potom Gellnerova jediná karikatura „rozložená“ do dvou pokračování, z nichž první přineslo tělo hraběte Seréyiho bez hlavy a druhé pak pouze hlavu (původně tak ovšem tato karikatura nejspíš ani nebyla zamýšlena, navázání jen aktuálně těžilo z možnosti stupňovat vtíp⁹⁴). Formální hříčka v prvním svém pokračování zdařile reflektuje princip utváření karikaturního portrétu a v druhém díle tiskový zákon určující mantinely fungování novin; v druhém plánu se tu také vyjevuje pokračování jako základ novinového provozu – toto Gellnerovo navázání bylo ostatně uskutečněno v rámci série úspěšných celostránkových karikatur zachycujících politiky a – v posledním díle – i zpravodaje od novin zasedající v Moravském zemském sněmu (přináležitost do série byla čtenáři signalizována stejným názvem a připojenou římskou číslicí, jako třetí pokračování byl uveřejněn masopustní výjev s aktéry z týchž kruhů⁹⁵). Oním „prvním dílem“ dotyčné Gellnerovy karikatury je postava zemského hejtmana hraběte Serényiho na prvním kolektivním tablu poslanců sněmu; jeho figura se na obraze sklání nad řečnickým pultem a přidržuje si pro lepší vidění nad papíry skřípec, ovšem chybí jí hlava. Komentář připsaný pod obrazem to vysvětluje takto: „*Zemský hejtman hrabě Serényi (Zásadou karikatury je vypouštění*

⁹³ Báseň s karikaturami Ke konfiskaci předešlého čísla *Večery* (*Lidové noviny* 21, 1913, č. 59 /*Večery*, č. 10/, 1. 3. /ráno/, s. 88, nesignováno) se tak vyjadřovala k cenzorskému zásahu v ilustrované satíře Naši záložníci (*Lidové noviny* 21, 1913, č. 52 /*Večery*, č. 9/, 22. 2. /ráno/, s. 80, signováno: F. G.), kdy byly zabaveny verše poslední strofy, pochopené pravděpodobně jako znevažování c. k. armády, a také veškerý obrazový doprovod (patrně z týchž důvodů). V pořadí druhý podobný případ komentáře k cenzorskému zásahu nese velmi podobný titul (Ke konfiskaci minulého čísla *Večery*. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 106 /*Večery*, č. 16/, 18. 4. /ráno/, s. 128, nesignováno), vztahuje se satíře Olomouc a Brno (*Lidové noviny* 22, 1914, č. 100 /*Večery*, č. 15/, 11. 4. /ráno/, s. 120, signováno: F. G.), ovšem komentář k tomuto cenzorskému zásahu se snaží mít – možná ke škodě účinnosti – širší kritický rádius.

⁹⁴ Viz Heinrichovu vzpomínku, že Gellnera k pokračování vtipu podnítil svou poznámkou hrabě d'Elvert – HEINRICH, Arnošt: O Františku Gellnerovi. Jak přišel do Brna. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 600, 29. 11. (ráno), s. 1; k témuž již dříve patrně též Heinrich v posmrtné vzpomínce na d'Elverta -r [= HEINRICH, Arnošt?]: Baron d'Elvert, František Gellner a hrabě Serényi. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 182, 9. 4. (odpoledne), s. 2.

⁹⁵ GELLNER, František: Z moravského sněmování. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 25 (*Večery*, č. 4), 27. 1. (ráno), s. 32, signováno: F. G.; Z moravského sněmování II. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 32 (*Večery*, 5), 3. 2. (ráno), s. 40, signováno: F. G.; Masopust v moravském sněmu. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 46 (*Večery*, č. 7), 17. 2. (ráno), s. 52–53, signováno: F. G.; Z moravského sněmování IV. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 53 (*Večery*, č. 8), 24. 2. (ráno), s. 64, signováno: F. G.

jednotlivostí bezpodstatných pro charakteristiku).“ Pokračování následuje v dalším tablu politiků o týden později, to obsahuje naopak pouze hlavu na podnose neseném černýma rukama (pozorný čtenář je ztotožní s rukama potměšilého čerta, který doprovázel portrét Adolfa Stránského v předchozím díle seriálu), obraz je doprovázen komentářem: „*Na základě § 19. zasílá nám pan hrabě Serényi tuto opravu:*“⁹⁶

Na této karikatuře je rovněž přehledně možno rozeznat dva základní zdroje energie, jež obvykle stávají u zrodu karikaturního zobrazení obecně. Tím prvním je základní potěšení ze slučování odlehlého (či jako zde rozlučování obvykle spojeného), zkrátka z distorze obvyklých pravidel reality, z kreativní hry s vizuálními prostředky, ale i jazykem, případně ne zcela zřídka s kombinací obojího (i slavný portrét „pana hrušky“ Ludvíka-Filipa I. na karikatuře od Charlese Philipona těží ze slovní hříčky v pařížském slangu, kde slovo „poire“ znamenalo vedle hrušky i jelimana a břídila). Tím druhým – a ve vývoji karikatury zdaleka důležitějším, protože vlastně nepostradatelným prvkem – je pak agrese, symbolické ponížení zobrazované osoby.⁹⁷ Coby diváky nás pochopitelně těší, že jsme pochopili autorovu hru, rozeznali a rozklíčkovali patřičné významy. Základem potěchy z karikatury je ovšem hlavně a především škodolibé uspokojení z diskreditace. Právě proto, že se tak děje obrazem, který máme na hlubokých úrovních svého myšlení tendenci vnímat jako přímo „navázaný“ na zobrazovaný předmět, disponuje karikatura velmi mocnou a ničivou silou – pokud se totiž povede, že v recipientových očích skutečně „sedí“, zdá se demaskovat, odhalovat o zobrazovaném pravdu „hlubší“, než je ta zjevná.⁹⁸

Gellner ovládal techniky, jež jsou k satíře kresbou nutné. Vládl schopností zjednodušit tvář a figuru portrétovaného za použití jen nemnoha linek, jež pak mohou být v dané konstelaci opakovány a variovány – z toho hlediska je jeho série Z Moravského sněmu stejnou měrou konečným tvarem určeným k publikaci

---

⁹⁶ Osoba, jež se cítila být dotčena zprávou uveřejněnou v periodickém tisku, měla dle § 19 zákona o tisku 1863 právo domáhat se ochrany své reputace prostřednictvím uveřejnění tzv. tiskové opravy. V textu opravy mohly být uvedeny pouze skutečnosti, které opravovaly nebo vyvracely skutečnosti obsažené v uveřejněné zprávě; daný list pak byl povinen tuto opravu otisknout. Obě karikatury jsou prezentovány v Přílohách 14 a 15.

⁹⁷ GOMBRICH, Ernst Hans (spolu s KRISTEM, Ernestem): The Principles of Caricature. *British Journal of Medical Psychology* 17, 1938, s. 319–342.

⁹⁸ Tamtéž.

jako přípravnou studií, jíž si chystá cestu k dalšímu eventuálnímu použití.⁹⁹ Uměl pak podobu karikovaného denunciačně deformovat: viz opět výše zmiňované příklady užití „židovského“ nosu u Fischela či Šrámkova či „píjáckého“ nosu u zobrazení Rohrera; dále například neproporční zmenšování postav (značného „zmenšení“ dosáhl během let opět Jan Šrámek; ztitěrněna je například postava vůdce mladočechů – ve skutečnosti spíše majestátní – v karikatuře Ze slavnosti řeči dr. Kramáře¹⁰⁰); či kombinace lidských rysů se zvířetem (vedle zmíněného Rohrera-krokodýla viz např. v černé ptáky proměněné klerikální politiky v karikatuře Klerikální skutky milosrdenství¹⁰¹).

V rámci symbolického zbavování aureoly moci ovšem Gellner v *Lidových novinách* často používá také prostředky, jež v jeho tvorbě nalezneme v trvalém užití vlastně od počátků, totiž kombinací vysokého a nízkého, jež se v jeho karikaturách odehrává zejména jako znevažování autoritativních figur pomocí banálních rekvizit, jimiž musí zacházet, či absurditě situací, jimž musí čelit. Jana Šrámkova tak dehonestuje v karikatuře Sokolský slet ohrožen! – Orli triumfují! – P. Šrámek na hrazdě!, když jej coby zakladatele Orla při příležitosti orelského sletu nechává cvičit na náradí, přičemž mu záchranu pro případ pádu pod hrazdou dávají svíčkové báby svými zástěrami. Již zmiňovaná karikatura Ze slavnostní řeči dra Kramáře zobrazuje Kramářův projev při odhalování Suchardova pomníku Františka Palackého (slavnostní odhalení 1. 7. 1912 se stalo součástí programu VI. všesokolského sletu), tématem její obrazové části se stalo to, co bylo *Lidovými novinami* v obsáhlém komentáři¹⁰² tematizováno jako Kramářův pokus usurpovat

⁹⁹ Gellner dával pravděpodobně, pro karikaturního kreslíře přitom nikoliv neobvykle, přednost při zachycování výrazu před využitím fotografických podobenek kresbě přímo na živo z dynamiky pohybů portrétovaných. Později v létě r. 1913 zveřejnil ve *Večerech* podobnou sérii portrétů poslanců Říšské rady; o tom, že byla skicována in situ svědčí jeho dopis bratru Gustavovi: „*Milý Gustave, byl jsem ve Vídni, jak jsi asi z mých kreseb pozoroval [...]*.“ (dopis Františka Gellnera Gustavu Gellnerovi, b. d. [léto 1913], LA PNP, fond F. Gellner, korespondence rodinná). V takovém situačním zkratkovitěm vystižení portrétovaného se Gellner, jak se zdá, cvičil od mládí. Spoluzák Josef Mach vzpomíná na jeho karikatury profesorského sboru v gymnaziálních letech (MACH, Josef: Gellnerova prvotina. Mladoboleslavské vzpomínky. *Lidové noviny* 32, 1924, č. 617, 10. 12. /ráno/, s. 1–2); na dvou dochovaných listech bratru Pavlovi z Vídně, kde Gellner studoval, dvakrát vypodobnil řadu portrétů politiků z přednášky či diskuse, které se zúčastnil (srov. korespondenční lístek Františka Gellnera Pavlu Gellnerovi z 1. 3. 1900 a dopis b. d. [1901, červen–červenec], oboje LA PNP, fond František Gellner, korespondence rodinná).

¹⁰⁰ GELLNER, František: Ze slavnostní řeči dra Kramáře. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 183 (*Večery*, č. 27), 6. 7. (ráno), s. 216, signováno: F. G. Viz Příloha 16.

¹⁰¹ GELLNER, František: Klerikální skutky milosrdenství. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 120 (*Večery*, č. 19), 3. 5. (ráno), s. 168, nesignováno.

¹⁰² Kritice projevu, hodnocení coby jediný nepodařený bod všesokolského sletu, se věnuje celý úvodník Ne Palacký – nýbrž Kramář (*Lidové noviny* 20, 1912, č. 179, 2. 7. /ráno/, s. 1, nesignováno). Kramář dle tohoto hodnocení zneužil odkaz historika pro své politické cíle a

si slávu velkého historika pro sebe, a dokonce jej – údajně – kritizovat. Gellner toto téma předvádí ryze vizuálními prostředky: kontrastem klidu a viditelné hmotnosti majestátní sochy Palackého a vyhublého, zuřivě gestikulujícího Kramáře – jeho komickou „malost“ nadto umocňují štafle, na nichž postava stojí, které svou banální všedností snižují vážnost řečníka a zároveň fungují jako vizuální zkratka k vystižení snahy dosáhnout stejné výšky jako monumentální Palacký. Prince Wilhelma Wieda von Neuwied v satíře Vilém mbret pak Gellner nechal nejprve obdržet telegram vyzývající jej k ujmutí se vlády nad Albánií, zatímco ráno „*lezl [...] zrovna do gati*“, což je tematizováno jak veršem, tak i přidruženou ilustrací (coby princ a budoucí kníže Albánie má na obrázku přistrojující se šlechtic i bez kalhot na hlavě korunu), a v jedné z dalších ilustrací k básni jej při poněkud potupném útěku z Drače zobrazuje v královském majestátu s hermelínovým pláštěm a korunou při obsluze vesel dřevěné pramičky.¹⁰³

Poslední zmíněná práce také ukazuje, že Gellner rozporné a bláznivě nesmyslné situace sice občas i sám cele konstruuje, ale daleko častěji pouze využívá potenciál reálných událostí a pouze zveličuje momenty absurdity v nich přítomné (jichž například ve způsobu von Wiedova působení v roli albánského panovníka nebylo zcela zanedbatelně). Pochopitelně si vybírá ty, ve kterých lze interpretací situace v takto absurdně zveličené rovině dosáhnout patřičného

---

z všennárodní události učinil akci sledující politickou linii mladočechů. Zvláště jsou kritizována dvě místa proslovu, první se týká Palackého věty „*Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm.*“, druhé pasáže, ve které Kramář mluvil o chybách. Redaktor *Lidových novin* k tomu píše: „*Mužné a těžké slovo Palackého: 'Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm,' je podle Kramáře jen 'vzdechem poraženého giganta'. Takto posuzovati slavný dobře uvážený výrok velikého muže může právě jen Kramář. On vzdychá a mluví do větru. Palacký nevzdychal a stál za každým svým slovem. Ještě odporněji působila Kramářova kritika 'těžkých chyb' politiky Palackého a 'plného jejího nezdaru'. Tak mluví o Palackém politik, který zavlékl českou politiku do úpadku, v jakém nikdy ještě nebyla, a který jde od chyby k chybě, jak si to sám konstatuje.*“ Úvodník tu ovšem značně zkresluje původní projev, dané pasáže ve skutečnosti vyznívají daleko méně vyostřeně: „*Nikdo tak skálopevně, bezpodmínečně nevěřil v budoucnost svého národa, jako Palacký. Věřil v ni celou silou své ničím nezdočné vůle, a tato hluboká víra v životnost našeho národa neopustila ho ani ve chvílích nejtěžších politických sklamaní, kdy zdálo se, že všechno, všechno je ztraceno. 'Byli jsme před Rakouskem a budeme i po něm' je vzdechem poraženého giganta, ale nezlomeného, nepřemožitelného. [...] Bylo by však hříchem na velikosti Palackého neviděti těžké chyby, které se staly. Zrovna Palacký je snese, a nestává se jimi o nic menším. Ba naopak, čím hloub zkoumáme rozvoj české politiky, tím jasněji vidíme, že Palacký sice nebyl politickým taktikem, ale že byl něčím daleko větším, že dával politice české to, co povznáší ji nad denní zápasy, co dává jí veliké cíle pro všechnu budoucnost.*“ (Kramářův projev přetiskly *Národní listy* v rámci podrobného referátu Slavnost odhalení pomníku Palackého. *Národní listy* 52, 1912, č. 179, 1. 7. /večer/, s. 1–2, nesignováno, cit. s. 2). Gellner na stanovisko úvodníku *Lidových novin* navazuje textem tištěným pod karikaturou v roli Kramářových slov ze slavnostní řeči: „*Palacký dopustil se těžkých chyb...*“

¹⁰³ Viz Přílohu 20.

ideového zaostření. Samotný vznik Albánie, abychom zůstali u téhož příkladu, byl *Lidovými novinami* dlouhodobě kritizován coby velmocenské tlačení uměle vytvořeného státu, jež má (v tom se list nemýlil) sloužit zejména k umenšení vlivu Srbska po druhé balkánské válce.

Také skutečnost, že záložníci mobilizovaní na konci roku 1912 a odvelení na jihovýchod hranic monarchie v souvislosti s tzv. albánskou krizí byli při povolávání vyzváni „*přinést si s sebou po povolání dobré boty a ochranné prostředky proti zimě k vlastnímu používání*“, se tehdejší vojenské správě jistě jevila pouze jako hospodárné opatření, jež šetří kapsu eráru (a tedy i daňového poplatníka, pročez se děje pro obecné dobré). Na množící se stížnosti na zaopatření mobilizovaných zejména v Bosně-Hercegovině a Dalmácii reagoval ostatně právě v tomto duchu v interpelacích v Říšské radě přímo ministr zeměbrany Předlitavska Friedrich von Georgi, který poukazoval na praktičnost tohoto kroku („*aby zásoby těchto druhů nebyly předčasně příliš vyčerpány, začez měli dostati dle místních poměrů náležitou náhradu*“). V závěru své řeči zhodnotil ministr zaopatření vojska jako dostatečné a kriticky poukázal na obvyklé stesky napříč politickým spektrem na vojenské výdaje: „*[...] obávám se jen, že zatímco se nám nyní vytýká ‚příliš málo‘, nebude nám ušetřena, jakmile bude předložen účet, výtka ‚příliš mnoho‘.*“ Nalézt rovinu absurdity byrokratického nařízení nebylo nic těžkého – stačilo perspektivu obecných a státních zájmů a logiky národního hospodářství abstrahovaných od dopadů na konkrétní jedince postavit do kontrastu k optice povolání záložníka, kterému mobilizace už tak dost komplikuje život tím, že ho vzdaluje od rodiny i ze zaměstnání (a tedy i zdroje příjmů), přičemž zahraničněpolitické cíle celé mobilizace se mu většinově jeví jako značně odlehlé, případně – pokud u něj převládne mezi Čechy hojně slavjanofilské soucítění se slovanskými národy Balkánu – jako vyslovené protichůdné jeho smýšlení. Požadavek na vlastní obutí a teplé oděnění se z této „perspektivy zdola“ jeví jako příznak rozkladu státu, vrcholný důkaz nepřeklenutelné vzdálenosti mezi abstrakcemi byrokratického aparátu od horizontů emocí a smýšlení nemalé části obyvatelstva. Při satirizování situace proto volí Gellner nejprve ve zmíněné perspektivě první záměrné umenšování důležitosti zpráv o špatném zacházení s vojáky, jejich představení coby nepodložených informací („*O poměrech na hranici / proslýchá se cosi, /* – v zápětí je ovšem zpráva o poměrech ještě zdramatizována nadsazením („*že prý*

naši záložníci / běhají tam bosi.“). Ministrovi je v jeho vyjádření přisouzen žoviální tón, který však jen podtrhuje jeho nezáměr o dopady podivného nařízení na mobilizované, pointou jeho řeči je pak sebelítost a pocit nedocení vlastní osoby i řízeného resortu („*Jistým lidem v zimě zebou / trochu nohy. Pro ty / radno je, by vzali s sebou / na vojnu si boty. // Pěkných slov se stěží najíš – / beztak poplatnictvo / po krk našich účtů má již. / Nevděčné je lidstvo!*“). Lyrický subjekt pak adresuje postavu ministra v podobně žoviálním tónu nevyžádané dobré rady, přičemž v závěru poukazuje až k nutné nefunkčnosti celé mašinerie mobilizace, je-li řízena takto („*Excelence, chceme pouze / podotknouti k tomu, / je-li o obuv tak nouze, / pusťte chlapy domů. // Jsou to hoši jak se patří, / vojsko je to pěkné – / nepřítel však, když je spatří, / strach mám, že se lekne!*“).¹⁰⁴

A příkladem do třetice budiž Gellnerova karikaturní glosa k vraždě, která čerila veřejné mínění průběžně od léta 1910, kdy byla spáchána, přes zatčení podezřelého v říjnu téhož roku až do přelomu jara a zimy 1912, kdy za zájmu novin probíhal v Pjotrkově soudní proces. Důvodem zvýšené pozornosti liberálního a levicového tisku byly okolnosti tohoto zločinu, a především okolnost vůbec nejdůležitější – čin byl spáchán na půdě slavného poutního kláštera Čenstochová v tehdy ruské části Haliče a vyšetřování a soudní proces přinášely šťavnaté podrobnosti z pozadí činu, které se výborně hodily jako munice v protiklerikálních výpadech, neboť na nich bylo možné čtenářstvu demonstrovat exemplum o farizejství a vnitřní morální zkaženosti katolické církve skryté za honosnou fasádou.¹⁰⁵ Také *Lidové noviny* z těchto důvodů aféru sledovaly a o

¹⁰⁴ GELLNER, František: Naši záložníci. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 52 (*Večery*, č. 9), 22. 2. (ráno), s. 80, signováno: F. G. Jak jsme již avizovali výše, byly ovšem právě tyto dvě poslední strofy s „dobrou radou“ státnímu aparátu cenzurou konfiskovány – stejně jako obrazový doprovod veršů.

¹⁰⁵ Jako v jiných případech, kdy se dotyčná aféra jevila mimořádně důležitá v ideovém boji, stala se i čenstochovská vražda tématem pro zpracování v samostatně vydávaných pamfletech – viz 77 stran čítající brožuru *Zločiny mnichů v Čenstochové* (Josef Růžicka, Praha 1912), vydanou jako samostatné číslo III. ročníku časopisu *Havlíček*.

dění přinášely podrobné články¹⁰⁶ – jako jejich jednotící nadpis se časem ustavil čtenáře orientující titulěk Čenstochovská peleš lotrovská.¹⁰⁷

Během procesu byla veřejnost informována, že pavlánský mnich zdejšího kláštera Kacper Macoch, řeholním jménem Damasy, v noci na 12. 7. 1910 v klášterní cele zavraždil sekerou a rdoušením svého bratrance Václava Macocha (tělo posléze zabalil do rohože, zavřel do skříně a tu svrhl do řeky), s jehož ženou, Helenou Kryžanovskou, měl poměr. Helena Kryžanovská byla milenkou Macochovou ještě předtím, než ji tento z důvodů lepšího utajení provdal za svého bratrance (svatební obřad provedl osobně). Zvýšené životní náklady za sebe i milenkou pokrýval Macoch krádežemi z klášterních pokladů, přičemž mj. oloupil o drahé kameny a předměty umělecké práce také zdobení samotného zázračného obrazu Panny Marie čenstochovské. Během vyšetřování vraždy bylo navíc poukazováno na další krádeže a zpronevěry církevního majetku a přečiny vůči mravnosti přímo v klášteře, a to též za účasti dalších příslušníků pavlánského řádu. *Lidové noviny* přinesly i zprávu o výpovědi zatčeného po jeho zadržení v Krakově; Macochův výslech na strážnici je reprodukován takto:

*Na dotaz, zda zavraždil Václava Macocha, odpověděl: „Zabil, bůh tomu chtěl.“ Příčinou jeho zločinu byla prý vášnivá láska k Heleně Kryžanovské. Bratranec Václav prý mu v opilosti vyčetl, že ho oženil s nevěstkou a že s ní udržuje sám hříšný poměr. Pohádali se a Václav prý nakonec ho spoličkoval, tu ve vzteku, když Václav ulehl ke spánku, vzal sekeru a udeřil ho do hlavy, načež udělal umírajícímu rozřešení a doškrtil ho, aby ukončil jeho trápení. [...]*¹⁰⁸

Kauza živená pokrokovým tiskem představovala díky třaskavé směsi motivů chtíce, zjištění a hrdelního zločinu na svatém místě výživné sousto pro lidový

---

¹⁰⁶ Argumentace *Lidových novin* rovněž těžila z figury *pars pro toto* – čenstochovské události byly představovány jako jen jeden konkrétní – a náhodou odkrytý – příklad poměrů v církvi: „*Proces piotrkovský, jenž tak pronikavě osvětlil všechno bahno, mravní zpuštělost, bezedné pokrytectví římského klerikalismu, bude na dlouho úžasným dokumentem, bude svědectvím o zápasu, jaký ještě na počátku XX. století bylo sváděti všeobecnému pokroku s vychytralým, úskočným zpátečnictvím a zneužívání náboženství k účelům světským. [...] Soudní přelíčení mimoděk jen episodicky odkrylo podzemní chodby, taje a mužstvo někdejší pevnosti římské uprostřed Polsky.*“ – Rozsudek nad čenstochovskými lotry. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 6, 8. 3., s. 6, nesignováno.

¹⁰⁷ Možná ovšem nešlo v tomto bodě o invenci *Lidových novin* – s využitím stejného slovního spojení pracovalo ve stejné době i sociálnědemokratické *Právo lidu*.

¹⁰⁸ Čenstochovská peleš lotrovská. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 43, 14. 2. (odpoledne), s. 2, nesignováno.

humor a příležitostně se odkázání k ní hodilo, bylo-li třeba něčím na veřejnosti cíleně a „pokrokově“ podráždit místní církevní autority. O obém svědčí lokální zpráva z *Lidových novin*, že starosta v Roubanině u Letovic na konci roku 1911 při povolování humoristického silvestrovského večírku místnímu hospodskému úředním výnosem povolil jeho pořádání, ovšem jen pod podmínkou, že „*nebude dáváno nic, co by mohlo našeho důstojného pana faráře P. Holbu rozčiliti, zejména ne kuplet Čenstochovský mnich a ostatní věci, jimiž se mohou velební pánové cítit uraženými*“.¹⁰⁹

Gellner tak v karikatuře Čenstochová¹¹⁰ zpracovával téma obecně známé, které se nabízelo k pojednání v modu moralistního rozhořčení nad každým jednotlivým detailem charakterové zpustlosti žalovaného Macocha. Při svém obrazově-textovém komentáři k této kauze se zaměřil na nejabsurdnější moment celého dění – potřebu vraha udělit své oběti rozehřešení. Zachycení této situace umožňuje představit Macochovu figuru kombinací naprosté bezskrupulóznosti a vlastní sebeidentifikace s kněžskou rolí. Jednalo se o detail, který se v rukou moralisty snadno proměnil v exemplární odstrašující příklad prázdného pámbíčkářství bez vnitřního obsahu – tak s ním také nakládaly ve svých komentářích *Lidové noviny*, zobecňující z něho na celou církev, ale tak s ním pracoval ve své dobové přednášce o Lvu Tolstém také Tomáš Garrigue Masaryk, když potřeboval na aktuálním a živé emoce budícím obecně známém příkladu názorně předvést náboženství omezené jen na vnější gesta.¹¹¹ Gellnerova karikatura však moralizování pomíjí a kochá se v černé grotesce, v níž si ruce podávají hrůza s absurdní komikou. Zcela klidná majestátní postava v mnišské kutně ve středovém postavení na obraze drží v uklidňujícím gestu v jedné ruce knihu modliteb a v druhé ruku umírajícího groteskně pokrouceného muže, kterému klečí na prsou. Zakleklému nebožákovi přitom z hlavy trčí zaťatá sekyra. Mnich poněkud popuzené mladé dámě se svůdně odhalenými rameny a dekoltem stojící nad výjevem na její připomínku „*Tak ho přece už doraz!!*“ přes rameno odpovídá „*Co tě to napadá, ženská, nejdřív mu musím dát rozřešení...*“ Závěrem

¹⁰⁹ P. Holba a P. Macoch. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 347, 16. 12. (odpoledne), s. 1, nesignováno.

¹¹⁰ GELLNER, František: Čenstochová. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 67 (Večery, č. 10), 9. 3. (ráno), s. 80. Viz Přílohu 18.

¹¹¹ „*Bůh, kterého mají masy, není bůh mravnosti, – toť víra, která chce zázraky. Že Tolstoj odmítá zázraky, toť to nové. Učí, že nesmíme lišit mravnost a náboženství. Čenstochovský mnich zabíjí bratra a ještě mu dává poslední pomazání – to jest to náboženství zázraků.*“ – MASARYK, Tomáš Garrigue: *L. N. Tolstoj*. Čas 24, 1910, č. 332, 2. 12., s. 5.

zde budiž i poznání, že Gellner se při konstruování své satiry nevyhýbal ani vyslovené (důsledně groteskně přepjaté) morbidnosti, patrně si dobře vědom toho, že poslouží druhotně též ideovým cílům, neboť je v stavu probouzet emoci. Nej působivějších výsledků pak dosahuje v momentech, kdy – jako v tomto případě – spoléhá na úsudek svého čtenáře, neupadá do prvoplánové didaxe a případné morální rozhořčení ponechá na něm – případně na politických komentářích *Lidových novin* tištěných jinde.

Nedařilo se to vždy a zcela plně, Čenstochová v tom představuje spíše výjimku, obvykle Gellner hotový názor formuluje a čtenáři jako takový předkládá. Zároveň ale – a to už platí daleko obecněji – tak činí poměrně rafinovaně a jeho práce vypadají na první pohled obvykle daleko méně kazatelské, než jakými ve skutečnosti často jsou. Tento dojem je dle mého soudu výsledkem důmyslného vtahování čtenáře do hry, čtenář-divák je často nucen dobírat se celého smyslu sdělení teprve v dynamické souhře vnímání textu (často veršovaného) a obrazu, kde text nebývá nutně jen pouhou „vysvětlivkou“ zobrazeného ani obraz pouhou ilustrací textu, ale jeden významově obohacuje druhý, přičemž čtenář/divák k proniknutí ke sdělení musí navíc obvykle aktivovat ještě znalost dalších kontextů (a jak už jsme rovněž viděli, správně rozluštit nabízenou tajenku ukrytou ve verších i obrázcích tak i dobově mohl v zásadě jen pravidelný čtenář sledující list celý ve všech jeho částech). To vše je poměrně náročná intelektuální aktivita, za niž je recipient odměněn jistým druhem uspokojení z pochopení, postavení se na ideové pozice autorského subjektu je přitom nutnou podmínkou.

Při pokusech o resuscitaci ztracených významů dnešnímu čtenáři nezbývá nic jiného než pokoušet se o totéž, totiž zkusit sledovat *Lidové noviny* v průběhu času a Gellnerovy satirické práce v nich primárně jako jednu z dobových agitačních aktualit kódovanou zároveň textem i obrazem. Taková činnost může pak přinést i překvapení v podobě zjištění, že se možná s časovým odstupem a zbavením se obrazové složky něco ztratilo i u textů, u nichž jsme si byli významem celkem jisti. Dokladem budiž báseň *Berlínské Vánoce*,¹¹² doprovozená

---

¹¹² GELLNER, František: *Berlínské Vánoce*. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 11 (*Večery*, č. 2), 13. 1. (ráno), s. 16. Viz Přílohu 19.

původně při svém otištění ve *Večerech* ilustracemi, jež byly u všech dalších reedic textu eliminovány.¹¹³

Čtenář tím přichází zejména o rovinu makabrozního humoru vtělenou zejména do první a poslední ilustrace. Na prvním obrázku smrtka v atmosféře domácké idyly zdobí vánoční stromek – při bližším zkoumání je patrné, že ozdobami tu jsou lahve od alkoholu. Ilustrace tak ve vizuální zkratce shrnuje několik informací rozptýlených v textu, a posouvá je do roviny groteskní hrůzy: „*Slavné hody byly o posledních svátcích. / Smrt svůj pažit kosí.*“ a „*[chátra] utopit tíhu / dnů zlých na besedu / do kořalny vchází. Krčmář místo líhu / nalévá ji jedu.*“ Poslední ilustrace se vztahuje k veršům „*Berlínské doktoři v dlouhých konsultacích / sestrkují nosy.*“ V pravém horním rohu obrazu skutečně úběžníky nosů pěti vyobrazených mužů v lékařských pláštích směřují k jednomu epicentru, od tohoto jádra zobrazovaného dění je ale recipientův zrak stále odváděn jinam – jeden z účastníků porady má totiž během hovoru (provázeného výraznou gestikulací své levé ruky) pravici nedbale vnořenou do vyhřezlých střev mrtvolky na pitevním stole, což celé „dlouhé konzultaci“ opět dodává na hrozivosti i komické bizarnosti zároveň. V zacílení na hrůzně komický účín Gellner ponechává zřetelně stranou pietnost zobrazení mrtvého chudáka, tedy jednoho z těch, k nimž jinak text vyjadřuje výraznou empatii.

Zajímavý je pak vztah této básně k dobovému kontextu. Na první pohled není při pokusu textu rozumět neznalost kontextuálních souvislostí doby na škodu, báseň je srozumitelná sama o sobě, proto také v žádném z dosavadních vydání nebyla opatřena žádným vysvětlujícím komentářem. Při listování *Lidovými novinami* ale objevíme, že na první pohled patrný obsah, tj. sociální kritika spojená s otázkou alkoholismu vztažená na Německo zobrazené jako stát policejní zvůle, má překvapivě velmi konkrétní souvislosti. Text reflektuje nikoliv obecné poměry, ale dobovou kauzu – a sice hromadnou otravu v berlínském městském azylu pro osoby bez přístřeší, kde během Vánoc 1911 postupně zahynulo přes 70 lidí. Příčina otravy byla relativně dlouho neznámá, po nepotvrzené hypotéze, že jde o otravu botulotoxinem ze zkažených ryb, nakonec lékaři zjistili, že se jednalo o methylalkohol obsažený v pančované kořalce, vyráběné ve velkém. O aktuálním

---

¹¹³ Berlínské Vánoce vydal Miloslav Hýsek v rámci svazku básnického díla Gellnerových spisů (1926), poté vyšly v souborech reeditujících tento díl spisů dvakrát v *Carpe diem* (2005, 2006) a jednou v *Levných knihách* (2003); krom toho báseň zařadil František Buriánek do výboru z Gellnerovy satirické tvorby *Má píseň ze sna budívá* (1955).

případu *Lidové noviny* průběžně informovaly – zprávy o hromadné otravě vycházely v závěru prosince a v průběhu první poloviny ledna¹¹⁴, Gellner potom shrnul dosavadní o kauze známé informace ve své satíře, ale list se k věci ještě vrátil i poté: zařazena byla např. fotografie zachycující dějiště tragédie, berlínskou městskou útulnu;¹¹⁵ a příloha novin *Technická hlídka* pojednala v návaznosti na aféru otázku methylalkoholu, jeho vzniku a nebezpečnosti coby naučné téma.¹¹⁶ Z pohledu *Lidových novin* představovala zpráva o hromadné otravě pančovaným alkoholem zprávu velmi „příhodnou“ ke zveřejnění – kombinovala totiž závažnost tragédie přitažlivou pro čtenářstvo černé kroniky lačné senzací s možností předvést sociální citlivost listu a ještě se přitom s kritickým zahrocením otřít o Německo.

---

¹¹⁴ Srov. Hromadná otrava rybami. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 356, 28. 12. (ráno), s. 5, nesignováno; Hromadná otrava rybami v Berlíně. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 357, 29. 12. (ráno), s. 5, nesignováno; Berlínská otrava rybami. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 357, 29. 12. (odpoledne), s. 2, nesignováno; Hromadná otrava rybami v Berlíně. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 358, 30. 12. (ráno), s. 6, nesignováno; Hromadná otrava rybami v Berlíně. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 359, 31. 12. (ráno), s. 5, nesignováno; Hromadná otrava v Berlíně. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 1, 2. 1. (odpoledne), s. 2, nesignováno; Hromadná otrava v Berlíně. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 4, 5. 1. (ráno), s. 4, nesignováno; Hromadná otrava v Berlíně. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 5, 6. 1. (ráno), s. 5, nesignováno; Otravy methylem v Lipsku. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 6, 8. 1. (odpoledne), s. 2, nesignováno; Boj proti methylalkoholu. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 9, 11. 1. (ráno), s. 5, nesignováno.

¹¹⁵ Berlínská útulna pro lid bez přístřeší. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 18, 20. 1. (odpoledne), s. 6, nesignováno.

¹¹⁶ O alkoholu methylovém. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 12 (*Technická hlídka*), 14. 1. (ráno), s. 13, nesignováno.

5.4 Gellner – muž, s nímž se počítá

Sledovali jsme, jakými způsoby vstupovaly *Lidové noviny* svým obsahem do utváření Gellnerovy politické satiry. Neměl by ale vzniknout dojem, že Gellner byl ve vztahu ke svým novinám nějakou trpnou obětí jednostranného vlivu; ve skutečnosti si jejich agendu rychle osvojil a na jejím dalším rozvíjení se velmi pravděpodobně aktivně podílel, včetně toho, že byl fyzicky přítomen na řadě akcí politického charakteru, a to pravděpodobně nejen tehdy, pokud potřeboval získat „do pera“ portrétní rysy politiků. Ačkoliv se může zdát následující vzpomínka Arnošta Heinricha na Gellnerovu faktickou účast na řadě takových akcí na první pohled nadnesená a Gellnerovo angažmá záměrně zveličující, ukazuje se i z jiných zdrojů, že Heinrich nepřehání:

V redakci vedle svých povinností dělal všechno možné. Chodil jako referent na schůze – jeho referát o schůzi paní Vikové-Kunětické nám vynesl vojnu s moravskými feministkami – jezdil na hostýnské pouti, aby sehnal nový materiál proti klerikalismu, chodil se hádat na politické schůze a bývalo mu jen líto, že bylo v Brně málo příležitostí se rvát.¹¹⁷

Oněmi jinými důkazy nad Heinrichovo tvrzení pro Gellnerovo takto pojaté zapojení je například pohlednice s vyobrazením poutního kostela na Hostýně (a Gellnerem přikresleným hospodským výjevem na dopisní straně lístku), kterou do Vídně Jaromíru Doležalovi, známému též pod literárním pseudonymem J. K. Pojezdny, Gellner zaslal z pouti spojené s korunovací hostýnské zázračné mariánské sochy (tedy z té slavnosti, jejíž zmoknutí s odstupem glosoval v satire Záplava). Druhým podepsaným na této pohlednici je Josef Štelovský, hlavní redaktor *Moravských listů*, a jeho přípis také objasňuje, v jaké úloze s Gellnerem na Hostýně působili: „Sešli jsme se zde jako referenti o korunovaci. To si schovej. Tvůj J. Štelovský.“¹¹⁸ Zda Gellner dodal pro potřeby *Lidových novin* i jiný referát než svou satiru do *Večerů*, nelze s určitostí zjistit, ale nepodepsané komentované

¹¹⁷ HEINRICH, Arnošt: O Františku Gellnerovi. Politik, antisemita, rváč a ledacos. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 613, 6. 12. (ráno), s. 1.

¹¹⁸ Pohlednice Františka Gellnera a Josefa Štelovského Jaromíru Doležalovi, patrně z 16. 8. 1912, LA PNP, fond František Gellner, korespondence odeslaná.

referáty o hostýnské slavnosti¹¹⁹ mohou snadno být jeho dílem; spekulovat lze i tom, zda to nebyl také právě Gellner, kdo do *Lidových novin* vnesl v souvislosti s hostýnskou poutí nově nastolené a ještě chvíli po ní rozvíjené téma, a sice zapojování vojska při zajištění církevních slavností jako porušení povinné politické nestrannosti armády.¹²⁰

Ohledně Gellnerova případného ideového utváření politického obsahu listu a také jeho textového zapojení do nepřilohové části nefabulujeme zcela bez příčiny, ale soudíme analogicky k jinému případu, kdy se právě takovou Gellnerovu roli přes anonymitu novinového textu bezpečně určit podařilo, navíc pro období časově jen o málo předcházející. Okolnosti tohoto druhého případu ve své vzpomínce rovněž naznačil už Heinrich – šlo o události spjaté s volbou první české poslankyně Boženy Vikové-Kunětické.

V červnu 1912 se po náhlém úmrtí mladočeského poslance Václava Škardy konaly doplňovací volby do českého zemského sněmu v obvodu Mladá Boleslav – Nymburk, jež se zároveň staly důležitým mezníkem v boji o ženská

---

¹¹⁹ Korunovace Panny Marie na Hostýně. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 224, 16. 8. (ráno), s. 4, nesignováno; Panna Maria hostýnská. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 224, 16. 8. (odpoledne), s. 1, nesignováno. Pro toto autorství by svědčila i poměrně velká živost stylu, zvláště druhého z textů, byť tou v redakci zdaleka nedisponoval jen Gellner („*Panna Maria hostýnská se patrně nemohla dívat na klerikální modlářství a proto zkazila střeďeční večerní parádu a iluminaci deštěm. Je si důsledná a potírá klerikální pohanství našich dnů stejným prostředkem, jakým potírela svého času pohanství tatarů. Odnoslo to také mnoho zbožných poutníků, kteří museli přenocovat v dešti pod širým nebem, ale Panna Maria hostýnská patrně trestá lehkověrnost a duševní zaostalost. Včera nepršelo, ale chudáci, pro které byla určena střeďeční světelná paráda, nepřišli na své útraty. Korunovační akt byl přístup jen vysoké šlechtě obojího pohlaví – kněžím a oficírům, lid se tlačil venku bez rady a bez jakéhokoli potěšení. Snad i v nejprostších mozcích vznikla včera na Hostýně jiskřička poznání, že je lid při klerikálních parádách jen stafáž a čeho že je stafáž. Rozhodně je však potěšitelné, že Panna Maria hostýnská dala střeďečním deštěm tak jasné najevo, že s korunami a s celým tím klerikálním modlářstvím nechce nic mít.*“).

¹²⁰ Srov. články Kropáč a šavle. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 222, 14. 8. (odpoledne), s. 2, nesignováno; Neučiníš sobě rytiny ani podobenství... *Lidové noviny* 20, 1912, č. 223, 15. 8. (ráno), s. 3, nesignováno; a především velký komentář k dané věci Armáda a politické strany. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 226, 18. 8. (ráno), s. 3, nesignováno – pro Gellnerovu případnou ideovou účast na tomto textu by mluvila použitá soucitná optika zevnitř armády, která mohla – stejně jako u Gellnerových fejetonů tematizujících armádu – vyvěrat z obtížně stravitelných zážitků z vojny a povinných armádních cvičení záloh: „[...] V poslední době pak se ukazuje, že právě ti, kdož mají největší zájem na propasti mezi armádou a politickými stranami a kteří těžce stíhají každý sebe naivnější pokus o politickou agitaci ve vojsku, začínají zavádět do armády vedle germanizace také přímou stranickou agitaci politickou. Už několik let stávají se vojenští kněží povážlivě důležitými pány v armádě a mužstvo se začíná komandovat k církevním úkonům, jako by to byly věci vojenské a ne věci svědomí. Teď už se dokonce vojáci posílají pracovat na klerikální podniky. Jak při stavbě cvičiště pro kroměřížský slet ‚orlů‘, tak při stavbě stanů pro hostýnské modlářství pracovali pionýři, ačkoli šlo o podniky politické strany klerikální, připravující se těmito parádami k zemským volbám. **Vojáci, kteří tráví drahý čas na vojně ve službách státu, mají vedle všech svízelů vojenské služby snášet ještě znásilňování svého smýšlení a mají být nuceni k potupným službám a k těžké práci pro klerikální agitaci.** [zvýraznila L. K.][...]“ Gellner tematice s určitostí věnoval samostatnou sérii karikatur nazvanou Šavle a kropáč (*Lidové noviny* 20, 1912, č. 232 /Večery, č. 34/, 24. 8. /ráno/, s. 264, nesignováno).

politická práva. Po předběžných dohodách nacionálně českých politických stran vyslaly tyto do boje o mandát coby kandidáty ženy, čímž mělo být demonstrativně manifestováno pokrokové smýšlení českého národa;¹²¹ při kandidatuře bylo využito v zásadě legislativního nedopatření, kdy příslušná úprava volebního zákona výslovně neomezovala pasivní právo pouze na muže (stalo se tak ovšem proto, že v době, kdy norma vstoupila v platnost, se tato restrikce rozuměla sama sebou). Z volby pak skutečně vzešla zvolená žena-poslankyně, a sice spisovatelka Božena Viková-Kunětická, jež byla kandidátkou Národní strany svobodomyslné. Šlo o první ženu ve veřejné politické funkci v monarchii, a události se tak dostalo i mezinárodní pozornosti. Do zemského sněmu ženská poslankyně však fakticky nikdy nezasedla, proti se postavil český místodržící hrabě František Thun, který odmítl vydat patřičná osvědčení o volbě – o platnosti volby tak měl rozhodnout zemský sněm sám, ovšem vzhledem k tomu, že byl dlouhodobě blokován obstrukcí německých poslanců, se tak až do jeho rozpuštění anenskými patenty následujícího roku nestalo.

Ač šlo o událost primárně české zemské politiky, kandidatura i volba sama byla sledována i *Lidovými novinami*, které k celé věci zaujaly postoj krajně odmítavý. Po prvním kole voleb list v komentáři k výsledku napsal, že je „*hanbou všech českých stran a hanbou celé české politiky v království*“¹²². Moravská lidová strana pokroková otázku ženských politických práv nechávala zcela stranou pozornosti (v tom ovšem nebyla ničím výjimkou) a na stránkách *Lidových novin* se „žena politická“ vyskytovala pouze v podobě hrůzu budící figury anglické sufražetky, kterážto coby strašidlo obcházela i jiným českým denním tiskem a budila svou nenormálností děs, pohoršení a zároveň senzaci, případně – jako téma s oblibou zpracovávané periodiky humoristickými – výsměch¹²³. *Lidové noviny* pravidelně své poměrně četné zprávy o těchto ženách nadepisovaly „*řádění sufražetek*“ a řadily je do stejné sekce drobných zpráv jako živelní pohromy a zpravodajství o neštěstích a kriminálních činech.

¹²¹ „Bud' jak bud', včerejšek byl čestným dnem českým, národ náš, jehož žena jest nad ženy všech ostatních národností v říši nejpokročilejší, který ukázal ostatním národnostem v říši cestu k nejvrcholnějšímu vzdělání ženy, a představil jim první ženu doktora, první dívku gymnazistu, ukázal jim také první ženu zemského poslance.“ Šel zase jednou v jich čele, toť vše! – Česká žena prvním poslancem v Rakousku. *Národní listy* 52, 1912, č. 162, 14. 6. (ráno), s. 1, nesignováno.

¹²² Volba na Mladoboleslavsku. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 152, 5. 6. (ráno), s. 3, nesignováno.

¹²³ FRONK, Václav: *Sebereflexe české společnosti. Přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Nákladem vlastním, Bílina – Praha 2011, s. 161–162.

Mladoboleslavská volba se *Lidovým novinám* jevila jako nepřijatelná – argumentováno proti ní bylo na vícero úrovních. Tou první, ale vlastně nikoliv nejdůležitější, byla rovina argumentů *ad personam* k samotné Vikové-Kunětické, jež byla charakterizována mj. jako „žena křiklavého patosu a prázdných teatrálních gest“¹²⁴. Vikové rétorický styl plný emocionální naléhavosti s sebou nesl i zvýšenou metaforičnost slovníku snoubenou s všeobjímající obecností, za nimiž bylo někdy skutečně nesnadno identifikovat konkrétnější obrysy názorů na politickou situaci.¹²⁵ V pozadí názoru na Vikovou-Kunětickou ale stála v první řadě nepřijatelnost ženy v politice vůbec – *Lidové noviny* proto také zcela pomíjely jiné kandidátky za směry ideově sobě mnohem bližší. A tak přestože se Viková-Kunětická sama od ženského politického hnutí distancovala, definující samu sebe coby mladočeskou a zároveň národní pokrokovou kandidátku, neváhaly *Lidové noviny* ke zvýšení persuaze svého zamítavého stanoviska spojit výsledek volby s připomínkou jednak typicky ženské dobové psychiatrické diagnózy hysterie, jednak s představou anglických sufražetek; samy sebe pak pasovaly do role strážce racionality stavícího hráz iracionálním silám ryze fiktivního českého ženského běsnění:

*České sufražetky mají tedy senzační úspěch. [...] Nebojíme se sufražetek, třeba by sáhly ke krajním prostředkům jako v Anglii a nedáme se terorizovat hysterickou společností, která táhne dorazit českou politiku [...]*¹²⁶

Vrcholným a zastřešujícím – protože pro svou neuchopitelnost obtížně napadnutelným – argumentem *Lidových novin* je ovšem ohled na prospěšnost národnímu celku. Ženská kandidatura představuje partikulární zájem ženského hnutí a nebere v potaz zájmy národa, ale přímo je ohrožuje: ženská emancipace překáží politické emancipaci národního společenství. Je přitom zajímavé, že v tomto případě došlo ke shodě, jen pro Vikovou-Kunětickou byl ohled na národní celek vrcholným důvodem k vlastní kandidatuře, neboť ta se měla stát demonstračním symbolickým důkazem pokrokovosti národa v první řadě, důraz

¹²⁴ Volba na Mladoboleslavsku, *Lidové noviny* 20, 1912, č. 152, 5. 6. (ráno), s. 3, nesignováno.

¹²⁵ K politickým názorům Vikové-Kunětické srov. HECZKOVÁ, Libuše – SVATOŇOVÁ, Kateřina: Úvod. Nebezpečná Božena Viková-Kunětická. In VIKOVÁ-KUNĚTICKÁ, Božena: *Jus suffragii. Politické projevy Boženy Vikové-Kunětické z let 1890–1926*. Edd. Libuše Heczková – Kateřina Svatoňová. Ústav T. G. Masaryka, Praha 2012, s. 7–19.

¹²⁶ Volba na Mladoboleslavsku, *Lidové noviny* 20, 1912, č. 152, 5. 6. (ráno), s. 3, nesignováno.

byl položen na ženskou kandidaturu jako tmelící prvek národního společenství¹²⁷ (pomíjeno je, že na řadě úrovní šlo naopak o věc, na níž docházelo k názorovému štěpení – i uvnitř jednotlivých politických proudů, mladočechy nevyjímaje). *Lidové noviny* v první řadě odmítají brát ženská politická práva vůbec jako vážnou věc k řešení. Skutečným cílem, kam se s využitím všeho toho tradicí fixovaného a silně rozšířeného strachu z ženy veřejně angažované v dané chvíli míří, je opět Národní strana svobodomyslná a její politika. Ženská kandidatura je podle *Lidových novin* jen kamufláž mladočechů odvádějící pozornost od toho, nač by mělo národní společenství soustředit svou pozornost, a tím je zejména nátlak na německé nacionalistické síly k odblokování Českého zemského sněmu a v otázkách vyjednávání o česko-německém vyrovnání, stejně jako neústupnost vládě ve věci aktuálního schvalování branných předloh (připomeňme výše řečené: Národní strana svobodomyslná o všech těchto bodech aktuálně jednala, místo aby zaujala Lidovou stranou pokrokovou prosazované „principiální“ tvrdě obstrukční stanovisko). Poté, co mladočeský přisedící zemského výboru Němec navrhl zřízení komise pro přezkoumání otázky přípustnosti Kunětické do zemského sněmu, *Lidové noviny* svůj postoj shrnuly:

Je z toho znovu vidět, jak ničemnou komedii sehrála mladočeská strana s demonstrací pro pasivní volební právo žen. [...] Mladočeši ovšem si nic jiného [tj. krom toho, aby sněm nakonec volbu Vikové neuznal – pozn. L. K.] nepřejí a patrně i paní Kunětické je to zcela lhostejno – reklamy už měla dostatek, skutečná účast na sněmovní práci by jí při její politické nevzdělanosti a neschopnosti přinesla jen ostudu – jen když bylo dosaženo vlastního účelu. Nemluvílo se při této doplňovací volbě ani o smiřovačkách, ani o vídeňských hanebnostech mladočeských. Za několik dní budou smiřovačky hotovy, pak bude politický feminismus mouřenín, který vykonal povinnost a může jít.

---

¹²⁷ „Naše manifestace proti vládnímu návrhu o aktivním i pasivním volebním právu žen není jen manifestací naší, ale stala se **manifestací celého národa, všech jeho uvědomělých vrstev a všech jeho stran**. [...] V kritické době, kterou český zemský sněm prožívá, bylo usnesení našich poslanců pro pasivní volební právo žen neočekávaným **projevem a důkazem solidarity národního cítění**.“ – Z projevu B. Vikové-Kunětické na schůzi za rovnoprávnost žen s muži pořádané ženskou organizací národní strany svobodomyslné a výboru žen národně socialistických 20. 4. 1912.; citováno podle Za rovnoprávnost žen s muži. *Národní listy* 52, 1912, č. 109, 21. 4. (ráno), s. 3.

Po delším úvodu přejdeme k vysvětlení, jak se k tématu vyjádřil Gellner. Poprvé se o tématu zmiňuje 8. 6. 1912 ve fejetonu Výlet na Slovácko a do politiky, kde uvádí informaci o volbě jako jeden z důvodů vlastní rozptýlenosti;¹²⁸ na totéž téma naráží i v ironicky alegorickém snu v závěru téhož textu.¹²⁹

Chronologicky další narážka v Gellnerových textech pro *Lidové noviny* je z odstupe o něco skrytější, obsažena je v textu Politická kariéra Juliána Čtveráka z 15. 6., jenž ironizuje současné poměry české politické scény, je ovšem situován do fiktivní budoucnosti. Karla Kramáře zde nechává Gellner hořekovat zvoláním „*Nezapomínejte, že máme před volbami! [...] Nešťastná Sopálková-Vyzvonilová!*“ a vzápětí vypravěč vysvětluje:

*Jednalo se totiž o mandát uprázdněný smrtí poslankyně paní Klementiny Sopálkové-Vyzvonilové. Vzácná tato pracovnice v rozkvětu své duševní krásy byla sklácena do hrobu způsobem nanejvýš tragickým. Připevňovala si jehlicí klobouk a propíchla si hlavu skrz naskrz. Zajímavo je, že ničeho nepozorovala a ještě druhou jehlici si do hlavy zarazila. Potom teprve klesla mrtva k zemi. Než osušte si slzy a vraťme se zas k našemu ději.*¹³⁰

Zesměšnění političky Vikové se v Gellnerově textu děje s využitím stereotypního obrazu ženy, jak jej do omrzení traduje dobová humoristická produkce, totiž coby bytosti starající se v první řadě o vlastní zevnějšek, podléhající marnivě módním trendům, a tím v zásadě vyčerpávající své duševní kvality.¹³¹ Tak jako v četných jiných případech, kdy Gellner pracuje s otřepanými humoristickými klišé, je jeho

¹²⁸ „[...] jel jsem minulou neděli na slováckou slavnost do Předměstí Uherského Ostrohu [...] po svém návratu přečetl jsem celý kopec potištěného papíru [...] a vzal jsem na vědomí vítězství feministické kandidatury mladočeské na Mladoboleslavsku. To vše je zajisté dostatečnou omluvou mé rozptýlenosti.“ – GELLNER, František: Výlet na Slovácko a do politiky. *Lidové noviny* 20, č. 155, 8. 6. (ráno), s. 1–2, cit. s. 1.

¹²⁹ „Já, kterému se nikdy nic nezdá, měl jsem dokonce na dnešek divoký sen. Viděl jsem veliký žebříňák, tažený skupinou lidí. Jiní zase vřadu tlačili. Na voze seděl ministr spravedlnosti Hochenburger a vedle něho starší dáma s hvězdou na čele. V rukou držela korouhev s nápisem: *Víra tvá tě uzdravila.*“ – Tamtéž, cit. s. 2.

¹³⁰ GELLNER, František: Politická kariéra Juliána Čtveráka. List z kroniky budoucnosti. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 162, 15. 6. (ráno), s. 1–2, nesignováno, cit. s. 2. Zmiňované dlouhé jehlice byly běžným a zároveň diskutovaným módním doplňkem dámských klobouků, jejichž nošení neobešlo zcela bez incidentů, neboť docházelo k občasnému zranění okolních osob. Aktuální zpráva hovořila např. o tom, že ředitelství vídeňských městských pouličních drah vydalo výnos, jímž se s ohledem na bezpečnost cestujících v tramvajích zakazují dlouhé dámské jehlice, nejsou-li opatřeny chránítky – Zákaz dlouhých dámských jehlic. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 198, 21. 7. (ráno), s. 5, nesignováno.

¹³¹ Srov. FRONK, Václav: *Sebereflexe české společnosti. Přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Nákladem vlastním, Bělina – Praha 2011, s. 166–170.

text svěží ve způsobu konečného použití, zde absurdního, morbidně groteskního přehnutí prvotní ideje.

V tomto ohledu nalezneme k témuž tématu analogické inovativní vtělení humoristických klišé do vlastního textu v Gellnerově fejetonu Na vlastní obranu, kde pracuje s figurou obrácení mužské a ženské role, jež bylo vydatným zdrojem dobového humoru, který zároveň pomáhal vyrovnávat se s postupnými otřesy tradičního rozdělení ženské a mužské role a strachu, který z nich plynul.¹³² Gellnerova inovace spočívá v tom, že tuto představu učiní naléhavou tím, že ji vztáhne k první osobě mluvčího:

*Úplné zrovnoprávnění s muži nebylo by pro ženy ve všech případech výhodné a je mnoho mužů, kteří by s ženami rádi měnili. Nebylo by to tak špatným, naučit se trochu domácím pracím a hře na piano, pak by si člověka vzala nějaká dáma v zajištěném postavení a s nároky na pensi. Dopoledne bych něco dobrého uvařil a odpoledne bych se trochu napudroval před zrcadlem a navoněl, pak bych si vzal svůj klobouk s rajčími péry a šel bych hrát tenis.*¹³³

Tato inovace – jak je v Gellnerově tvorbě poměrně obvyklé – je ovšem už staršího data, stejného účinku stejným prostředkem dosáhl již r. 1904 v Kupletu o ženské emancipaci.¹³⁴ Ve fejetonu Na vlastní obranu pointuje pasáž navíc z hlediska středostavovské morálky šokantním odkazem k prostituci:

*Pohříchu v dnešní době prostoupené tolika předsudky hledí se ještě na každého, kdo živ je z práce své ženy, jako na člověka bezcharakterního.*¹³⁵

Týž fejeton ovšem, jak je u Gellnerových publicistických textů ostatně zvykem, sestává z vícero částí, různě laděných a samostatně pointovaných, rozbíhajících se

¹³² Srov. ve vrcholné obrazové podobě např. STROFF, Karel: Demonstrace sufražetů za rovné právo se ženami. *Humoristické listy* 53, 1909–1910, č. 3, 7. 1. 1910, s. 31; či ŽENÍŠEK, František ml.: Svatba blízké budoucnosti. *Humoristické listy* 54, 1910–1911, č. 15, 31. 3. 1911, s. 178.

¹³³ GELLNER, František: Na vlastní obranu. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 190, 13. 7. (ráno), s. 1–2, nesignováno, cit. s. 2.

¹³⁴ „[...] A Žena zatím co já v klidu tučním / v oboru věd a práce působí. / Co naplat! Učím se teď pracím ručním / vyšívat vařit a mýt nádobí. // Od matky dostanu pět stovek věna, / zachovalý jsem dosud docela. / Snad najde ve mně zalíbení žena / a člověk přec jen štěstí udělá. // Muž poslušný a věrný budu. Škoda, / že člověk přec jen rodit nemůže. / Doufám však, že i to se časem poddá. / Ach, vemte si mne, slečno, za muže! //” – GELLNER, František: Kuplet o ženské emancipaci [citována je raná rukopisná verze], 1904?, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

¹³⁵ GELLNER, František: Na vlastní obranu. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 190, 13. 7. (ráno), s. 1–2, nesignováno, cit. s. 2.

i tematicky různými směry. V „serióznější“ pasáži tohoto textu jsou tak opakovány argumenty, jež z *Lidových novin* známe odjinud:

Pro akutní potřebu hlasovacího práva pro ženy není sice takových vážných důvodů, aby opravňovaly opomíjení důležitých politických událostí, jakými jsou pražské smiřovačky a hlasování pro branné předlohy, jak se to při mladoboleslavské volbě stalo.

Celý text je ovšem nesen svorníkem, jenž dosud zůstával skrytý: fejeton Na vlastní obranu je součástí polemické výměny listu brněnského ženského hnutí *Právo ženy a Lidových novin*; polemiky, u jejíhož počátku Gellner stál, a sice referátem ze schůze brněnských pokrokových žen vedených Zdenkou Widermannovou-Motyčkovou, který s titulkem Božena Viková-Kunětická v Brně vyšel v ranním vydání *Lidových novin* 27. 6. 1912¹³⁶ nepodepsán mezi ostatními politickými články listu a jako takový zůstal dosud nepovšimnut.

Dotyčná schůze se konala 26. 6. 1912 ve dvoraně Besedního domu a hostovala na ní a projev zde přednesla čerstvě zvolená Božena Viková-Kunětická. Gellnerův text je referát nikoliv neutrální, ale svým tónem zaujatý, ironizující zejména ty pasáže řeči paní poslankyně, jež se povšechně, velmi nekonkrétně a stylisticky ne právě šťastně vystavěnými obraty vztahují k česko-německým smiřovačkám a mladočeskému postoji vůči branným předlohám:

*Na to promluvila paní poslankyně ledacos o povinnostech útlé ženské ruky v parlamentě, což posluchačům nebylo sice docela jasným, ale doufáme, že aspoň jí ano. Prohlásila mimo jiné, že „přijde brzy doba svéprávnosti pro český národ, kdy přistoupí k němu otázka hospodářská a geografická“. O smiřovačkách pravila: Chvějeme se o českou budoucnost jako matky a zakladatelky budoucnosti. [...] Ne smiřovačky, nýbrž teprve rozhodnutí lidu českého o nich bude rozhodovat o české budoucnosti. Ani té otázce geografické nerozumíme ani tomu, jak bude český lid rozhodovat o smiřovačkách, až budou provedeny a uzákoněny, ale je o nás známo, že novým myšlenkám, které nese feminismus podle slov jeho orgánu brněnského do české politiky, vůbec nerozumíme a také na tom nezáleží.*¹³⁷

¹³⁶ [GELLNER, František]: Božena Viková-Kunětická v Brně. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 174, 27. 6. (ráno), s. 4, nesignováno.

¹³⁷ Tamtéž.

Dále se Gellner věnuje pasážím řeči, v nichž se Viková-Kunětická ohradila vůči kritice *Lidových novin* celé volby i jí zvláště:

*Lidové noviny nemají práva nazývati se lidovými, poněvadž lid se ze zvolení paní Kunětické raduje a Lidové noviny ne.*¹³⁸

Božena Viková-Kunětická na Gellnerův referát reagovala Zaslánem uveřejněném v *Právu ženy*, v němž svým nadneseným stylem kritizovala *Lidové noviny* za záměrnou nechápavost, rozvedla svou „geografickou otázku“ a zopakovala obrat o tom, že se chvěje o budoucnost českých menšin. Její replika v polemice je v zásadě praktickým důkazem, že ironie je těžká figura k polemickému zdolání. Další text *Lidových novin*, nazvaný Karikatura politiky a bez podpisu otištěný 18. 7. 1912,¹³⁹ v ironii potom zdárně pokračuje. Pointován je takto:

[...] jsme v politice proti babám obojího pohlaví. Praníc nám neimponuje, že se paní Božena Viková-Kunětická „chvěje o budoucnost svého národa“, neboť takových je mnoho. Budoucnost českého národa bude bezpečně opatřena teprve tehdy až budou na českém sněmu zasedat jen lidé, kteří se o ni nechvějí. Husí kůže paní Kunětické se nám opravdu zdá být nedostatečným certifikátem pro sněm království českého.

Ačkoliv tento text Gellner pravděpodobně nepsal, použitým tónem je mu velmi blízký.

Gellnerův text Na vlastní obranu je pak humoristicko-publicistickým textem do rubriky fejetonu hodnotícím celou výměnu jako by z odstupu a s využitím stylizace mluvčího textu do skromné role poněkud konfuzního jedince, který se obtížně vyznává ve svých vlastních názorech a mnohdy neví, co si o věcech, ženskou kandidaturu nevyjímaje, myslet: tato figura pak slouží jako kamufláž, neboť zde vyslovené názory na politické angažmá ženy jsou jednoznačně odmítavé a uváděné důvody, jak jsme již viděli výše, v kontextu listu nepřekvapí.

Gellnerovy texty věnované tak či onak mladoboleslavské volbě nejsou jen dalším z dokladů jeho hladkého zapojení do ideového směřování *Lidových novin* (v tomto případě navíc ani nebylo třeba nijak zásadněji upravovat Gellnerův názor

---

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Karikatura politiky. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 195, 18. 7., s. 3, nesignováno.

z předchozích dob: emancipace ženy v politických právech mu byla proti mysli vždy). Ztotožněný text je i jedinečným důkazem o tom, že Gellner se nejpozději od r. 1912 nevyhýbal ani politické práci pro list a jeho stranu v terénu a byl ochoten přistupovat na jeden ze základních rysů dobové periodické produkce, a sice kolektivní autorství obsahu.¹⁴⁰ Referát ze schůze je textem ryze žurnalistickým, nevyjadřujícím nic než názor ztotožnitelný s kolektivem redakce. Lze důvodně předpokládat, že nebyl případem v Gellnerově kariéře v *Lidových novinách* zcela ojedinělým.

Zaujímání „redakčního stanoviska“ se nakonec Gellnerovi patrně dařilo zcela automaticky a v souladu s vlastním přesvědčením, a to dokonce i za okolností, jež si toho nutně nežádaly, ba za kterých mohl konkrétní politický názor spíše překážet. Drobná peripetie s jednou Gellnerovou komerční zakázkou to dobře osvětlí. Zmiňovali jsme se již v předchozí kapitole, že v únoru roku 1914 byl Gellner coby v lokálních poměrech již dobře známý kreslíř a satirik požádán, zda by nenavrhl inzerát pro nábytkářskou firmu působící v Brně a Vídni. Požadavek zněl na veršování a obrázek, které by byly použitelné jak v českém, tak i německém tisku¹⁴¹ (budiž to drobným dokladem, že zatímco český a německý kulturní život před první válkou existovaly vedle sebe jako dva paralelní vesmíry, které spolu komunikovaly spíše výjimečně, v podnikání nacionální řevnivosti tak významnou roli hrát nemusely). Z korespondence k dané zakázce máme zachovány jen listy jedné strany,¹⁴² Gellnerovy odpovědi známy nejsou, ale zjevně na nabídku reagoval, a dokonce svůj návrh na reklamní sdělení firmě zaslal. Způsobil tím však především rozpaky – v posledním listě píše jednatel poněkud smutně:

Obdrželi jsme Váš návrh na inzerát a sdělujeme Vám zdvoř., že můžeme ho bohužel použití pouze pro listy české. V německých novinách bychom si inzerátem zlehčujícím německého knížete nadělali jen zlou krev, tím více,

---

¹⁴⁰ JANÁČEK, Pavel: Beletrie v periodickém tisku: k specifické situaci zveřejnění. In *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století. Sborník příspěvků ze symposia pořádaného oddělením výzkumu literární kultury ÚČL AV ČR v Praze 13.–14. října 2004*. Edd. Michal Jareš – Pavel Janáček – Petr Šámal. ÚČL AV ČR, Praha 2005, s. 15–24, zde s. 21.

¹⁴¹ „Dovolujeme si zdvoř. se Vás tázati, zdali byste byl ochoten navrhnouti pro náš podnik působivý novinový inzerát s nějakým sympatickým nákresem, který by ovšem odpovídal poměrům vídeňským.“ – Dopis Stálé výstavy a tržnice řemeslných výrobků v Brně Františku Gellnerovi z 11. 2. 1914, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

¹⁴² Další listy odeslané týměž subjektem k dané zakázce jsou datovány 14., 17., 24. a 26. 2. 1914, uloženo tamtéž.

že jsme český podnik. Doufajíce, že jste honorář již obdržel, znamenáme s veškerou úctou [...]

Už tento dopis dává tušit, že Gellner v danou chvíli nebyl ochoten (či snad schopen) ani pro potřeby ryze utilitárního zadání textu pragmaticky upustit od satirických hrotů potenciálně zraňujících německé nacionální cítění. Jeho odeslaný návrh se nedochoval, je však zachován text, který můžeme považovat za pravděpodobnou předchozí verzi německého znění tohoto návrhu.¹⁴³ Pokud Gellner skutečně poslal poptávající firmě tyto verše, nelze se zdvořilému odmítnutí příliš divit (spíše se lze divit, že i tak zaplatila autorovi honorář). Dotyčné znění je totiž toto:

*Diese schönen allerbesten,
Möbel – Tische, Schränke, Kästen,
führt der kluge Prinz zu Wied
mit in sein Balkangebiet,
wo sie überdauern werden
alle Aufstände auf Erden
und den Völkern ewig zeugen,
wie solid, was wir erzeugen.*¹⁴⁴

Víc než o nábytku je tak tato báseň o zahraničněpolitickém dění na Balkáně, trefujíc se přitom do německého šlechtice, na němž se právě v únoru 1914 shodly velmoci jako na vhodném pretendentovi albánského trůnu – nejisté balkánské poměry, do nichž se princ von Wied vypravoval, slibovaly poměrně velkou pravděpodobnost budoucích komplikací jeho panování. Tyto na sebe vskutku nedaly dlouho čekat, Gellner je pak zvětšil v satíře Vilém mbret, jíž jsme již pozornost věnovali výše. Ani ve svých reklamních verších, ani později v práci pro

¹⁴³ Německy psaná báseň se nachází na jedné straně rukopisného listu spolu s básní J. S. Machar, jedna čtvrtina listu byla později odtržena a byl na ni zapsán závěr básně Sokol do Brna. V pravém dolním rohu strany si Gellner poznamenal matematický součet. Z druhé strany listu je zapsána báseň Vilém v Konopišti a publicistický fragment [Je spraven...]. Datace by na danou zakázku odpovídala – u ostatních textů na daném listě lze určit dobu vzniku od února do června 1914.

Uloženo v LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

¹⁴⁴ GELLNER, František: [Diese schönen allerbesten], únor 1914?, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní. V překladu: „*Tento krásný nábytek z nejlepších, stoly, skříně, truhly, si s sebou veze chytrý princ von Wied na své území na Balkáně, kde tento nábytek přetrvá všechny vzpoury na zemi a bude věčně ukazovat národům, jak solidní je to, co vyrábíme.*“ Pro potřeby uveřejnění v Kritické hybridní edici jsem se dopustila i pokusu o přebásnění: „*Židli, stolů, také komod / nejkrásnější soupravu / bere moudře princ von Wied / v balkánskou svou državu, / vzpoury, co jich světem běží, / nábytek náš přečká svěží, / by se světem věčně neslo, / že je fortel naše heslo.*“

Večery na totéž téma se přitom Gellner nijak neodchýlil od toho hodnocení balkánského dění a role Albánie v něm, které bylo prezentováno v politických komentářích *Lidových novin*. Od směru oficiální zahraniční balkánské politiky Rakouska-Uherska v tandemu s Německem se ovšem odpoutal naopak velmi značně – obavy firmy objedávající inzerát o možné „zlé krvi“ v německých novinách byly víc než podložené. Gellnerovo uhnutí k politice v okamžiku, kdy po něm inzerent zdvořile žádal něco ryze apoliticky humoristického na způsob rázovitých vídeňských figurek,¹⁴⁵ se jeví, ne-li jako schválnost, pak určitě jako svého druhu tik z povolání – při požadavku na řemeslnou produkci aktivuje Gellner to, co je zvyklý v této kategorii pravidelně odvádět.

---

¹⁴⁵ „Poznámka o vídeňských poměrech vztahuje se k figurám, které ev. na obrázku budou. Typ vídeňského plotňáka, Wäschermadly, fiakra atd. zajisté velmi se liší od těchže typů kupř. pražských. Tím zodpovídáme Váš dotyčný dotaz, aniž bychom chtěli dávatí Vaší fantazii určitý směr.“ – Dopis Stálé výstavy a tržnice řemeslných výrobků v Brně Františku Gellnerovi ze 14. 2. 1914, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

Závěr: Bez příslušných buněk?

V Gellnerově fejetonu O živých a mrtvých, otištěném v *Lidových novinách* rok poté, co s nimi jeho autor započal svou spolupráci,¹ je tématem otázka pověsti a slávy velikána kultury za života a po jeho smrti. I v tomto fejetonu se skrývá velmi mnoho časově zakotveného, už samo nastolení daného tématu souviselo s aktualitou: tou bylo úmrtí Jaroslava Vrchlického nedlouho předtím, ale Gellner v jednotlivých narážkách roztroušených v textu reaguje i na další momentální dění s tím přímo i nepřímo spojené.² Nebyl by to ovšem Gellner, kdyby si i zde nezískával čtenářovu pozornost (potažmo sympatie) také ironicky sebesnazující reflexí vlastní osoby a svých osudů. Ve střední části fejetonu tak čteme vzpomínkové ohlédnutí za vlastním návratem z Paříže domů. Gellner tu sám sebe prezentuje jako někoho, kdo se v cizině odmlčel, ztratil se z horizontů české kultury a vrací se jako člověk, který podle soudu nejmenovaného literárního kritika (dle uvedených souvislostí má jít pravděpodobně o Arneho Nováka) nadobro promarnil svou hřivnu na poli českého písemnictví:

Když jsem se po letech vrátil do Prahy ze svého zátiší, kde jsem se naučil ceniti vzácnou moudrost úsloví, že mlčeti je zlato, setkal jsem se v noci v hostinci s kterýmsi slavným mužem. ¶ Slavné muže ctím rád z dálky, při pivě však sedím raději s méně slavnými. Ale nebylo vyhnutí. ¶ Řeč přišla

¹ GELLNER, František: O živých a mrtvých. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 288, 19. 10. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G.

² Jaroslav Vrchlický zemřel 9. 9. 1912, jeho ostatky byly slavnostně uloženy do hrobky na vyšehradském Slavíně 14. 9. 1912. V denním tisku daného období vycházely nejen zprávy a komentáře tematizující Vrchlického úmrtí a pohřeb, ale očekávatelně též četné nekrology, pochvalná zhodnocení života a díla a osobní vzpomínky na zemřelého; Ústřední spolek českých žen uspořádal v souvislosti s Vrchlického smrtí sbírku, z jejíhož výtěžku mělo být provozováno stipendium pojmenované po básníkovi, které mělo být udělováno k hmotné podpoře vynikajících českých spisovatelů (i tato zpráva najde v Gellnerově fejetonu ohlas). Vzhledem k tomu, že v devadesátých letech 19. století bylo Vrchlického dílo předmětem literárních sporů, v nichž se profilovala část nové literární generace, aktualizovala Vrchlického smrt i někdejší roli mnohých stále kulturně činných osobností coby odpůrců Vrchlického a tato jim byla při bilancování života a díla spisovatele znovu připomínána a zazlívána. Gellner upozorňuje na tento paradox chvály a hany distribuované ve stejnou dobu tiskem v zásadě na základě okolnosti, zda její adresáti jsou momentálně mezi živými, či mezi mrtvými (odtud titulek textu). Druhým hlavním hrdinou Gellnerova textu je Josef Svatopluk Machar, a to coby kritik, který se – v odkazu na Macharovu kritiku Hálova díla u příležitosti výročí jeho smrti – heslem psát o mrtvých jen dobře sám neřídil; zároveň je Gellnerem představen jako významný autor, který ještě nezemřel, protože jsou jeho oponenti přesvědčeni, že je morálně „dovoleno“ útočit na jeho osobu i nevybíravými útoky (Gellner zjevně naráží na reedici Macharovy čítanky roku 1912, jež byla ostouzena v klerikálním tisku, kde byla nazývána mj. „*Macharovým svinstvem*“, na protest proti ní se na Moravě pořádaly politické schůze a nakonec byla jako politický problém probírána až v Říšské radě; Gellner ovšem připomíná také invectivy cílící na Machara, jež jsou i staršího data).

přirozeně na slávu. Tu mi slavný muž praví: „Mnoho, ach, jsme si od vás slibovali.“ Po těchto slovech sklopil své vážné oči k zemi a potřásl hlavou na znamení lítosti. Bud' zapomněl, jak mě kdysi strašně zcuchal, nebo si mě spletl s někým jiným.

Gellner v tomto místě textu od možnosti uvést svůj vlastní náhled na své tehdejší postavení v české literatuře záměrně uhne:

Čtenáři, věz, že hlavní známkou každého příslušníka našich svobodných uměleckých cechů je upřímná lítost s sebou samým. Jelikož nechci, abys měl tenhle měsíc v prádle o tři proplakané kapesníky víc než jindy, přestanu raději mluvit o svých osobních záležitostech.

K otázce své vlastní hypotetické literární důležitosti a případné posmrtné slávy se ale vrátí v samotném závěru. Učiní tak velmi sebeironicky a s vyslovením velké skepse k důležitosti hmotných upomínek kulturní paměti:

Z těchto a i z mnohých jiných důvodů, které jednak pro nedostatek místa, jednak, že si na ně vzpomenout nemohu, uvést nemohu, nikomu slávy nezávidím! Jako malý hoch snil jsem sice vždy o tom, že mi po smrti moji rodáci odhalí na mém rodném domě pamětní desku. Bývala tam beztak tabulka s nápisem „Zde se mandluje“, první dvě slova se mohla nechat. Postupem času dospěl jsem však k názoru, že po smrti člověk z věcí světských radost mít nemůže, v kterémžto náhledu shodují se úplně se svým starořímským kolegou a slavným vojevůdcem Cajem Juliem Caesarem.

Gellner jistě nemohl tušit, že se té pamětní desky na rodném domě jeho sláva dočká (byť nápis o mandlu zůstal při ní pohříchu nevyužit),³ v danou chvíli ho ale již mohlo provázet vědomí, že se jeho návrat na českou kulturní scénu zároveň vydařil, ale z jiného úhlu pohledu možná zase ne tak moc. Co tedy pro Gellnerovu kariéru znamenalo jeho angažmá v *Lidových novinách*?

---

³ Pamětní deska na Gellnerově rodném domě v Mladé Boleslavi (Staroměstské náměstí 26) je rozdělena na dvě symetrické části, každá z nich zdobí jednu polovinu průčelí. Deska vlevo tematizuje Gellnerovo narození a to, čím se v životě stal („V tomto domě se 19. 6. 1881 narodil František Gellner, satirický básník a karikaturista.“) Deska vpravo tematizuje Gellnerovu smrt a její nesmyslnost, stejně jako živost jeho díla v kulturní paměti národa („Básník oslovující stále nové a nové generace padl v Haliči roku 1914 ve válce, kterou tak k smrti nenáviděl.“). Roku 1999 byla odhalena také pamětní deska v Příbrami připomínající Gellnerův pobyt v tomto městě. Minulého roku pak vznikla dokonce iniciativa pro instalaci pamětní desky ke Gellnerově skonu v Haliči – viz http://boleslavsky.denik.cz/zpravy_region/pred-sto-lety-zmizel-buric-gellner-cesi-na-ukrajinu-odvezli-pametni-desku-201409.html. Vyhledáno 31. 5. 2015.

Je jisté, že jeho nové práce začaly v českém prostoru kolovat a zasahovat recipienty v ne zcela zanedbatelných počtech, byť se toto publikum nacházelo hlavně a především na Moravě. Je však třeba mít zároveň na paměti, že šlo o komunikaci v první řadě v souřadnicích žurnalistického provozu. Naprostá většina Gellnerovy produkce (jak jsme měli možnost vidět v předchozích kapitolách) také rysy tohoto žurnalistického provozu nese. Je aktuálně zakotvená, velmi komplexní – míněno ve smyslu složitosti intertextového navazování na další obsah listu, a lze u ní uvažovat až o rysech jistého rozmýšlení autorství.⁴ Posledně jmenovaným nemyslím jen Gellnerovu výše připomínanou účast na vytváření politického obsahu listu nepodepsaného jeho jménem, ale i to, co vyplývá právě ze složitosti intertextového navazování.

V úvodu této práce jsme připomínali báseň *Za občanská práva kněží* jako příklad textu těsně navázaného na dobové aktuality regionálního dění. Je to báseň obtížně dešifrovatelná – a patrně takovou byla i v době svého vzniku – a čtenář musí být k jejímu porozumění vybaven specifickými znalostmi. Předchozí kapitola chtěla především ukázat, že ony specifické znalosti, v nichž se skrývají klíče k rozumění Gellnerově satíře, leží vždy na stránkách *Lidových novin*, jako v jiných případech i v tomto v podobě konkrétně dohledatelných článků z časového období bezprostředně (či o něco méně bezprostředně) předcházejícího.⁵ Gellner užívá shodných argumentů jako tyto texty, ovšem činí tak pouze v narážkách, spojitosti je třeba doplňovat právě z novinových komentářů. Otázka ve vyhrocené podobě by tak mohla znít, zda lze Gellnera za takové situace vskutku považovat za jediného autora sledovaného textu. Tato konkrétní práce je složitostí svých odkazů také příkladem toho, že marketingový účinek zařazování Gellnerových satir s karikaturami ve smyslu čtenářské lákavosti a potenciálního zisku nových předplatitelů, na něž jsme se pokoušeli poukázat v kapitole čtvrté, měl nutně své limity, v tomto konkrétním případě hypotetický nový čtenář neobeznámený se vším výše zmíněným nemá mnoho šancí se smyslu sdělení dobrat. Gellnerovy satirické verše a karikatury jistě v

---

⁴ Srov. JANÁČEK, Pavel: *Beletrie v periodickém tisku. K specifické situaci zveřejnění. In Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století. Sborník příspěvků ze symposia pořádaného oddělením výzkumu literární kultury ÚČL AV ČR v Praze 13.–14. října 2004.* Edd. Michal Jareš – Pavel Janáček – Petr Šámal. ÚČL AV ČR, Praha 2005, s. 15–24, zde s. 21.

⁵ Viz konkrétně zejména články Kapitola A. E. G. Bulín. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 124, 7. 5. (ráno), s. 3–4, nesignováno; A. E. G. Bulín. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 126, 9. 5. (ráno), s. 3, nesignováno; Augustiniánský Hlas. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 123, 6. 5. (ráno), s. 5, nesignováno. V jedné linii aktuálních narážek se daná informace v deníku probírá již od 30. 3. 1913.

Lidových novinách plnily roli důležité a využívané polemické zbraně, ale pokud jde o předpokládaný dopad jejich politické persuaze, velmi často šlo v první řadě o přesvědčování již přesvědčených (to je nicméně potenciální výtku vznášející se snad nad každým názorovým tiskem), jehož smysl tkvěl především v upevňování ideologických pozic jakýmsi „zábavným opakováním“.⁶

Gellnerova hojná publikační činnost na stránkách *Lidových novin* – nejen ta publicistická, ale i ta méně zastoupená beletristická – dobově jistě působila také na známost „značky Gellner“. Měli jsme již možnost sledovat některé žádosti o propůjčení této značky politické satíře jiného periodika (ona žádost *Ostravského deníku* připomínaná v kapitole čtvrté) i zájmům zcela komerčním (ona peripetie s nábytkářskou reklamou zmiňovaná v závěru kapitoly předchozí). Popularita jména ovšem patrně pomáhala také v hledání knižních publikačních možností, o něž Gellner prokazatelně stál. Není jistě náhoda, že chybělo jen málo a rok 1914 by se byl stal rokem značně úspěšného završení autorových předchozích snah v této oblasti.

Na počátku roku Gellnera iniciativně oslovil moravský nakladatel Ondřej Kypr shánějící práce k publikování ve své nové edici v čerstvě založeném jihlavském nakladatelství. Dle vlastního vyjádření hledal nakladatel „*autory skutečně české, svobodomyslného, demokratického smýšlení*“, hlavně ale měly být jejich práce čtenářsky co možná nejpřístupnější, neb edice byla zamýšlena – už s ohledem na svůj název *Kyprova lidová knihovna zábavy a poučení* – jako knižnice mířící na co nejširší publikum.⁷ Gellnerovo jméno se Kyprovi zjevně zdálo naplňovat oboje a navíc snad slibovalo přilákat čtenářský zájem. Gellner reagoval promptně a zdá se, že na věci řešil v první řadě otázky honorářové,⁸ k realizaci sbírky povídek došlo poté velmi rychle, ještě na jaře (patrně na začátku května) byla vydána.

---

⁶ Výjimku snad mohli představovat čtenáři z řad politických přívrženců jiné strany tzv. pokrokového bloku, kterým nebyly předválečné *Lidové noviny* názorově tak vzdálené.

⁷ Dopis Ondřeje Kypra Františku Gellnerovi z 12. 2. 1914, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

⁸ Korespondence je zachována pouze jednostranně, v následujícím známém listě se Kypr dotazuje takto: „*Velevážený pane, prosíme Vás snažně o laskavé sdělení, zadáte-li nám své práce pro oznámenou již edici, když výjimečně Vám honorář za tiskový arch K 30,– zvýšíme.*“ – Dopis Ondřeje Kypra Františku Gellnerovi z 25. 2. 1914, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá. K přípravě knihy a také problémům s vyplácením autorského honoráře viz též Kyprovy listy Gellnerovi z 1. 3., 16. 3., 20. 3., 7. 5. a 25. 5. 1914. Uloženo tamtéž.

Gellner si ovšem od počátku roku dopisoval i se slovnějšími literárními institucemi, než byl začínající regionální nakladatel. Dochované dopisy od Stanislava Minaříka, který v té době působil v nakladatelství Fr. Borový, dosvědčují, že se Gellner chystal vydat rukopis, konkrétně pravděpodobně sbírku *Nové verše* (byť titul nikde uveden není), právě v tomto nakladatelství. Účastnit se tím měl projektu, jenž byl od počátku koncipován jako výkladní skříň znovuoobnověného ambiciózního vydavatelského domu, totiž edice Zlatokvět, knižnice původní tvorby v bibliofilské úpravě a s výtvarným doprovodem soudobých umělců.⁹ Gellnerova kniha měla být zařazena jako druhý svazek edice a měla nejspíše vyjít s Gellnerovými vlastními ilustracemi. Jako první svazek byl proponován *Krysař* Viktora Dyka v úpravě a s dřevoryty Františka Kysely. Z korespondence vyplývá, že práce na prvním svazku se pravděpodobně vinou Kyselovy liknavosti (tak to alespoň viděl Gellner) protahovaly; do chodu nakladatelského provozu pak zasáhl začátek války: *Krysař* byl vydán až roku 1915 a Gellner se realizace své třetí sbírky lyriky nedožil – *Nové verše* vyšly u Fr. Borového v jiné edici teprve posmrtně roku 1919.

Dopis Zdeňka Matěje Kuděje z jara či začátku léta 1914 tematizuje jak pomalý postup u nakladatele Borového (který Gellnera patrně velmi zlobil), tak také další Gellnerův pravděpodobný pokus o knižní publikaci. „*Tvůj román je u Ottů,*“ píše Kuděj, „*ale nevím, jak to dopadne, poněvadž je mladý Otto venku. Ostatně by to asi vyšlo rovněž na podzim. Tedy: jak se vrátí, dojednám to s ním.*“ O jaký román mělo jít, není ani z jiných zdrojů známo. Jediným známým Gellnerovým románovým textem je *Potulný národ*, tištěný původně na pokračování v *Lidových novinách* od srpna do října 1912, snad je tedy míněn právě ten¹⁰ (opět zasáhly vnější okolnosti a k nabízenému zprostředkování již

⁹ K tématu srov. dopisy Stanislava Minaříka Františku Gellnerovi z 26. 1., 4. 3., 18. 3. a 9. 5. 1914 a list Zdeňka Matěje Kuděje Gellnerovi z jara či počátku léta r. 1914, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

¹⁰ Emanuel z Lešehradu publikoval roku 1923 dopis Františka Gellnera „jistému pražskému nakladateli“ datovaný 17. 10. 1913, který se zdá svědčit o tomtéž. Je rovněž dokladem, že Gellner na jistou proslulost svého jména způsobenou angažmá v *Lidových novinách* sázel, neboť se právě k ní odvolává: „*Vážený pane! ¶ Nevydali byste mi knihu povídek nebo román ze života české bohémy? Kdybyste ty věci chtěl vidět, mohl bych Vám povídky poslat okamžitě, kdežto román bych musil ještě poněkud upravit. Jsou to vesměs věci, které již vyšly po časopisech. Mne budete snad znát také z mých kreseb, aspoň, pokud vím, i moje nynější obrázky ve Večerech, příloze brněnských Lid. novin, dosti se v Praze se zájmem prohlížejí* [zvýraznila L. K.]. ¶ *Tedy mi laskavě odepište, a můžete-li, vyhovte mi; kdybyste Vy potřebovali něco z širokého oboru mé působnosti, jsem k službám uctivě* ¶ *F. Gellner, red. Lid. novin, Brno, Senefelderova ul. 32, III. p. ¶ S odložením na pozdější dobu jsem se již předem smířil.*“ – Citováno podle LEŠEHRAD,

nedošlo, *Potulný národ* byl též vydán až posmrtně, ale ne jako samostatný celek, roku 1928 byl zařazen do třetího svazku *Spisů Františka Gellnera*).

A ještě jeden institucionální důkaz úspěchu v literárním provozu si mohl Gellner na jaře roku 1914 připsat k dobru: z fondu Julia Zeyera při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění mu bylo 21. března uděleno stipendium 200 korun,¹¹ a to na základě rukopisu, o němž není známo nic bližšího, než že byl nadepsán titulem *Výpravné básně*. Co rukopis obsahoval,¹² stejně jako jak přesně Gellner tento text mínil vydat, je nejisté,¹³ prostředky stipendia však byly určeny nejen na autorský honorář, ale právě také na knižní vydání rukopisu. Fond Julia Zeyera měl cíl financovat podporu mladých nadaných beletristů, jimž měla být „poskytnuta příležitost k prvotnímu vydání jich spisu tím způsobem, že díla jich k publikaci přijatá honorována budou dle normy v České akademii obvyklé a ku zajištění tiskového vydání poskytnut bude autoru kromě toho další příslušný příspěvek.“¹⁴ Gellner měl sice svůj debut již dávno za sebou, ale při koncipování žádosti osvědčil, že je zdatným taktikem, když sestavil svou prvotinu na poli veršované epiky (a na literární druh upozornil již názvem proponované sbírky). Dle stanov totiž z pravidla prvotiny existovala výjimka:

Emanuel: Z dopisů Františka Gellnera. *Literární listy* 1, 1923, č. 9–10, únor 1924, s. 151; originál dopisu se nezachoval.

¹¹ Viz dopis Prezidia České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění Františku Gellnerovi z 23. 4. 1914, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

¹² Podle Miloslava Hýska (HÝSEK, Miloslav: Poznámky. In GELLNER, František: *Spisy Františka Gellnera I. Básně*. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha 1926, s. 429–448, zde s. 434) zahrnoval rukopis pravděpodobně básně Setbius, Princezna, Osud, O hodném Antonínu, Přísaha, Don Juan a částečně snad epiku zařazenou později do *Nových veršů*. Je ovšem důvodné předpokládat, že Hýsek tuto skladbu pouze logicky uhaduje na základě toho, co měl Gellner v daném okamžiku ze své veršované epiky publikované časopisecky k dispozici. Gellner se u Zeyerova fondu ucházel o danou podporu již na přelomu léta a podzimu roku 1913. – Viz dopis ředitele kanceláře Akademie Antonína Hamrleho Františku Gellnerovi z 3. 9. 1913, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

¹³ V dopise z března 1914 píše Gellnerovi jeho známý Josef R. Hradecký: „Borový mi říkal, že máte u něho knihu k vydání, je to tak? Nebo že vám chce knihu vydat. Jak je to? Myslím, že u něho nemáte nic? Je-li to tak, pošlete mi to, co jste měl u Půlpána, a já vám to zařídím.“ – Dopis Josefa R. Hradeckého Františku Gellnerovi z 26. 3. 1914, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá. Hypoteticky je možné, že se oním rukopisem u redaktora beletristické knihovny při časopisu *Mladé proudy* Karla Půlpána míní rukopis *Výpravných básní*, ale stejně tak dobře může jít o dřívější Gellnerův pokus udat jinou svou práci, například i *Nové verše*, případně o pouhý informační šum.

¹⁴ Řád Zeyerova fondu, citováno podle POKORNÁ, Magdalena: Zeyerův fond při České akademii věd a umění. In *U jednoho stolu. Prof. PhDr. Jaroslavě Janáčkové, CSc. k 70. narozeninám*. Edd. Alice Jedličková – Irena Kraitlová. Soukromý tisk za podpory Ústavu pro českou literaturu, Praha 2000, s. 24–34, zde s. 27.

*Na výhodách [...] participovati mohou i ti mladí spisovatelé, kteří z jedné z uvedených tří kategorií beletrie některý spis sice již publikovali, avšak s dílem jiné z uvedených kategorií poprvé hodlají vystoupit na veřejnost.*¹⁵

Gellner tak měl docela dost důvodů být se svými praktickými úspěchy na literárním poli spokojen. Angažmá v *Lidových novinách* s sebou už od počátku přinášelo ještě jeden důležitý benefit: poprvé Gellnera práce jeho vlastního pera živila, a to patrně (nejspíš rovněž poprvé) bez velkých existenčních problémů. Lze snad důvodně předpokládat, že tato skutečnost jej naplňovala jistým druhem specifické hrdosti, neboť nepochybně: toto byla kariéra, jakkoliv svou významnou částí kariéra především žurnalistická. Gellner si byl ovšem zajisté vědom, že to, co ho živí, není v pravém slova smyslu umění jako spíše um ve smyslu řemeslné zdatnosti podpořené vnitřní motivací v podobě zájmu o politické otázky, stejně jako talentem a sebedisciplínou.

Občas to pravděpodobně byl právě disciplinovaný ohled na redakční termín, co vůbec nejvíc motivovalo vznik konkrétních Gellnerových textů. K rychlé a spolehlivé realizaci pak jistě napomáhaly zkušenosti získané v předchozí tvorbě. Onen text *Za občanská práva kněží*, abychom setrvali u stejného příkladu, je právě takový. Je to vlastně práce agitační (také byla napsána v rámci předvolební kampaně jako dehonestace politického oponenta), ale tato agitace nechce působit úplně přímočaře, a tak je ukryta za maskou ironické zábavnosti. K podvratnosti Gellnerových nejlepších satirických básní z počátků tvorby má ovšem tato práce daleko. V kapitole druhé jsme jako příklad právě jmenovaného uváděli báseň *Dech budoucnosti*, v níž Gellner ironizoval dutou politickou frází a míra provokace ležela v jejím nečekaném spojení s erotickým kontextem – ten byl zakotven v konkrétní situaci milostného aktu ve vedlejším hotelovém pokoji, jehož je lyrický subjekt nechtěným posluchačem. Jako stejně směšní se tak jevíli sváteční řečníci, již politická a nacionální kliše berou do úst, i milostné hemžení vlastní lidskému rodu, a jistému sebeztrapnění se v tomto textu vystavuje i mluvčí básně přímo účastný popisované situace.

V satíře *Za občanská práva kněží* stojí mluvčí nad komentovaným děním a jeho hlas je ze všeho nejvíc hlasem politického komentátora přejímajícího z

---

¹⁵ Tamtéž.

většiny politický slovník novin, pouze jej místy posouvající do méně vzletné, „lidovější“ varianty (která ale při patřičném nadání řečníka pro živý způsob podání možná byla docela dobře myslitelná v dobových projevech, řekněme, na hospodské předvolební schůzi). Na politická klišé tu rovněž dojde, čteme tu příkladně „*povstal opět nový bojovník*“ ve strofě první, „*velkou národ z toho vezme škodu*“ či „*starat [se] o své stádo svěřené*“ ve strofě páté, ovšem samotný jazyk politiky tu vlastně ironizován není (i když máme-li k tomu dobrou vůli, můžeme část z těchto klišé vnímat jako součást kritizované řeči jiných, neboť se nacházejí v pasážích s ironickou distancí mluvčího). Ve strofě poslední však mluvčí sám do slohu politického komentáře beze zbytku upadá, když korunuje kritiku Hynka Bulína rozhořčeným zvoláním, které nijak ironické není: „*Přitom odváží se předstoupiti / před uvědomělé voliče!*“

Výše zmíněné zábavnosti je docilováno jednak použitím ironie, která tentokrát ovšem míří pouze a jedině na politické protivníky („*Boží láska k nám již nezná meze / povstal opět nový bojovník / a to za občanská práva kněze [...]*“), vlastní pozice mluvčího nijak znejišťována není;¹⁶ jednak uplatněním kolokvialismů, jako je oslovení „*brachu*“ – navíc s nekongruentním rodem u jeho přívlastku „*milá brachu*“, či použité frazémy a aluze na ně „*vodit si tlamu na procházku*“, „*hurtem do toho*“ či „*vyndat boty*“ ve významu „*vyhodit*“. Není možná náhodné, že se tyto jazykové prostředky typické pro mluvený projev kondenzují zejména v těch místech textu, kde jde nejvíce o snahu formovat smýšlení a chování recipienta, zjevně mají poněkud zjemnit direktivnost sdělení. Tradičně nápaditým a zábavným rysem Gellnerových satir byl též výskyt neotřelých rýmů, i zde lze alespoň některé takové nalézt (příkladně *Bulína – proklíná, Bulína – vylíná, neseď – deset, komusi – tlamu si*). Stejná zručnost opakující osvědčené postupy je patrná i na doprovodných karikaturách: poslední verš je doslovně ilustrován, zároveň je zde dehonestován politický oponent tím, že

¹⁶ Vladimír Jankélévitch ve své inspirativní esejistické úvaze nad fenoménem ironie ironii přitakává jako stavu vědomí, které – v podstatě radostně a osvobodivě – zpochybňuje vše, a je tak nejlepší obranou před podléháním jakékoliv iluzi („*Neboť ironie je pružnost, tj. do krajnosti vypjaté vědomí. Činí nás, jak se říká, ‚pozornými k realitě‘ a imunizuje nás proti úzkoprsosti a deformacím nesmlouvavého patosu, proti nesnášenlivosti výlučného fanatismu.*“ – JANKÉLÉVITCH, Vladimír: *Ironie*. OIKOYMENH, Praha 2014, s. 30). Méně hlubinně pojímáno můžeme ovšem ironie vidět také jako pouhou rétorickou figuru, jež je stejně jako jiné využitelná i k vytváření iluzí a přesvědčování o své pravdě. Neplatí to jistě absolutně, ale lze snad říci, že Gellnerovy básně počátku století mají ve vzácných chvílích blíže k prvnímu, zatímco jeho politická satira pro *Večery* naopak spíše k druhému jmenovanému pólu.

je zobrazen v nedůstojné situaci;¹⁷ na další ilustraci jsou v obrazové zkratce vystiženy ty údajné politické vztahy Hynka Bulína, které *Lidové noviny* podrobují kritice (pro přehlednost jsou všechny postavy na této ilustraci opatřeny popiskou), a Gellner tu opakuje natrénované zobrazení „semitského“ pátera Šrámka.¹⁸ Ale ve výsledku vše popsané působí ze všeho nejvíc jako snaha politickou agitaci něčím „zpestřit a ozdobit“, chybí zde opravdu svěží nápad překračující rámec právě onoho téměř až zautomatizovaného použití osvědčených a zažitých postupů.

Situace, kdy básník agituje „na klíč“ dle objednávky listu, který jej zaměstnává, je z principu situace, jež není bez nebezpečí pro dráhu poety. Vznikat takto mohou snadno – třeba v dobré víře – i verše opravdu velmi špatné. Josefa Macha, Gellnerova literárního blížence a jeho známého z dob mladoboleslavských studií i později z okruhu Neumannova postihl úděl takové situace s dopadem naprosto ničivým. Josef Mach (narozdíl od Gellnera) uskutečnil cestu do zámoří, v Americe se stal spolupracovníkem krajanského tisku v Chicagu a v této roli jej zastihlo i vypuknutí první světové války. Coby zastánce exilové zahraniční akce cítil Mach nejspíš skutečně upřímně nutnost se zapojit do agitace pro podporu T. G. Masaryka a do polemik s jeho odpůrci a činil tak hojnými verši pro českoamerický tisk, jež měly získat krajany k podpoře.¹⁹ Tyto básně později nezůstaly jen na stránkách periodik, pro něž byly určeny; po válce je jako dokument heroické doby vydal Památník odboje²⁰ a v roce 1933 tyto texty do souboru Machova básnického díla zařadil jeho editor Albert Pražák.²¹

Byl to právě tento výbor, který přiměl F. X. Šaldu k zamyšlení nad Machem ve spojitosti a v kontrastu s Gellnerem (Gellner z jeho srovnání vychází lépe – jako vyhraněnější literární osobnost). Veršům amerického odboje věnuje Šalda v textu relativně mnoho prostoru. Skutečnost, že se dočkaly knižního

¹⁷ Obrázek v narážce na „vyndání bot“ zachycuje útěk bosého zhrzeného kandidáta Bulína, za nímž kdosi mimo obraz, tj. dle textu patrně „uvědomělý volič“, hází boty.

¹⁸ Zobrazena je zde parodická oslava Hynka Bulína, politik je triumfálně nesen na ramenou tradičně semitsky vyhlížejícího Jana Šrámka (v narážce na údajný prospěch, který Bulín klerikálům dle *Lidových novin* přináší), z druhé strany jej podpírá mužská postava v úředním obleku s piklaubnou, nadepsaná pro lepší orientaci diváka „A. E. G. Union“ (míněna je banka Union, součást konsorcia německé firmy AEG, podnikajícího mj. ve výrobě a distribuci elektřiny; Bulín byl v *Lidových novinách* obviňován ze zaprodávání národních zájmů tím, že měl údajně lobovat při zakázce na elektrifikaci moravských obcí za AEG, neboť banku Union aktuálně advokátně zastupoval).

¹⁹ Pro českou zahraniční akci byla podpora amerických krajanů – nejen ideová, ale v prvé řadě ta finanční – věcí naprosto klíčovou.

²⁰ MACH, Josef: *Americké verše z doby válečné*. Nákladem Památníku odboje, Praha 1924.

²¹ MACH, Josef: *Básně*. Ed. Albert Pražák. Družstevní práce, Praha 1933.

zveřejnění, coby *poezie*, jej patrně urážela téměř osobně. Chápal ony verše coby ryze účelový žurnalismus do těžké doby, ale byl zoufalý nad jejich neinvenčností a naprostou nepoetičností čisté agitace, jež až opulentně bez ladu a skladu vrší ta nejopotřebovanější národovecká klišé.²² Mám pro to naprosté pochopení, Šalda těm básním dle mého soudu nijak nekřivdí. Přesto ovšem, podíváme-li se blíže, zjistíme, že i zde – byť velmi zřídka a velmi vzdáleně – občas lze slyšet ozvuky Machových dřívějších veršů, jejichž poetika bývala té Gellnerově velmi blízká.

Všimněme si v následujících úryvcích občasného rýmového nápadu, práce s navazováním sdělení přes hranici strofy a veršů či užití hovorových obrátů (být v roli reprodukované přímé řeči, nikoliv coby řeči lyrického mluvčího): „[...] *Pokořit chceme Srby, / moc už nás záda svrbí. // [...] Čte výzvu k vojně z dále, / dí: ‚Zdraví vzkazovali!‘ / A potom s myslí hrdou / jde vypít jednu tvrdou. // Ta jde mu k duhu posud, / však širší vlasti osud / i celé monarchie / mu zcela lhostejný je. // [...] Kdekdo dí: ‚Každopádně / řežte do toho řádně!‘*“²³ Přesto celek básně působí dojem nepoetičnosti a mizivého vtipu, poněkud živější místa jsou naprosto přehlušena většinou textu, jež je ideově i formálně banální a často i nezvládnutá metricky. Ve stejné básni tak také čteme: „*také Slovanstva obr vstává / a na pochod se dává*“²⁴, či na samotný závěr „*Staré se říše boří. / – A Evropa už hoří. ///*“²⁵ Dojem „ohřívání starých představ“ a jejich následné lopotné „lepení“ k sobě, o němž mluví ve svém hodnocení Šalda, je zcela na místě. Tolik tedy Mach.

Viděli jsme, že i Gellner často „ohřívá“ staré motivy i postupy a „slepuje“ jednotlivé části do jednoho celku k sobě, ale ony motivy a postupy jsou

²² „Jsem poslední, kdo by snižoval etickou hodnotu amerických válečných a polemických veršů Josefa Macha, ale poezie to není, pánové, říkejž si kdo chceš, co chceš. [...] Je to z největší části jen novinářské papírové řečnění a veršování, často čítankově průměrné a otřelé. Tady hýří beztrestně všechny novinářské klišé o husitech a božích bojovnících, Žižkovi, Komenském, Blaníku, i géniovi národa s pochodní v ruce. Je to divoký mumraj, žel, že básnický skoro úplně bezcenný. [...] ‚Jak krásná jsi v městech se zbytky starých opevnění, jež viděla vojny a vpády a švédská obležení a chvěla se v slávě a v agoniích, a zřela pak sedláků synky ve svých gymnáziích, jež génius národa (!) vyslal z horských a zapadlých vesnic jak předvoj, jenž první bitvu měl svěsti s německou saní, jež (po třetí) v josefínské škrabošce běsníc začala konopnou oprátku plésti‘ atd. Nu, tohleto o té sani se nesmí dnes dávat již ani do úvodníků denních listů; tak psával do novin blahé paměti Karel Tůma před 50 lety. A povšimni si toho: saň, která plete konopnou oprátku! To je žertovná představa. A ta spousta vztažných náměstek! Je to nastavovaná kaše, stará ohřátá představa pracně lepená k jiné, stejně otřelé a frázovitě.“ – ŠALDA, František Xaver: Představitel generace a představitel mezigenerace. In týž: *Šaldův zápisník* 5, 1932–1933, č. 11–12, červenec 1933, Otto Girgal, Praha, s. 344–356.

²³ MACH, Josef: Americké verše z doby válečné. Nákladem Památníku odboje, Praha 1924, s. 17–20, cit. s. 18, s. 19 (poprvé vyšlo 2. 8. 1914 v chicagském časopisu *Duch Času*).

²⁴ Tamtéž, s. 19.

²⁵ Tamtéž, s. 20.

z velké části jeho vlastní, neopírá se přitom jen o rezervoár obecně užívaných klišé jako Mach. Domnívám se, že u Gellnera je to nakonec právě důkladně zvládnutá řemeslnost, osvojený typ básnické (a kreslířské, dodejme) techniky a dostatečný rezervoár motivů a nápadů (jež Mach spíše postrádá), co Gellnerovi nedává v politických pracích zabřednout do těch nejomletějších žurnalistických klišé; toto ovládnutí humoristického řemesla je i tím, co zachraňuje i ty v celku díla nejslabší texty od pádu do nížin na způsob veršovaných agitací Josefa Macha.²⁶ Stále znovu opakovaná výroba politické zábavnosti tak zdá se neměla následky v podobě totálního vyhoření, byla spíš neustálým udržováním řemeslné pohotovosti a invence. A v okamžicích šťastné inspirace (patrně zvláště tehdy, když ho věc opravdu osobně zajímala) dokázal Gellner stále vymyslet velmi svěží vtip. Máme dokonce k dispozici doklad, že to uměl až do nejzazšího konce.

V Gellnerově pozůstalosti se nachází z obou stran popsany a pokreslený list²⁷ – velmi pravděpodobně se jedná o jeden z vůbec posledních rukopisů, které Gellner ve svém životě vytvořil. List obsahuje náčrty tří textů vyjadřujících se ke stejnému tématu, a sice k okleštění ústavních svobod, ke kterému došlo těsně před vyhlášením války a v druhé vlně pak znovu hned po jejím začátku.²⁸ Z nápadů v tomto rukopisu naznačených ovšem nakonec nebylo v *Lidových novinách* otištěno už nic, cenzurní šrouby se patrně utahovaly velmi rychle a snad se ani Gellnerovi nedostalo času tuto práci dokončit vzhledem k povolávacímu rozkazu, který tou dobou dostal.

V rukopisné podobě tu máme zachyceno přímo v akci ono humoristické řemeslo, ovšem v poměrně šťastné chvíli. Nedokončený text [Těžko prý je nepsat satiru...] byl zamýšlen jako veršovaný komentář ke čtyřem karikaturám – první dvě z nich jsou na stránce načrtnuty, třetí jen zcela fragmentárně; z veršovaných komentářů jsou rovněž vyhotoveny jen první dva, u třetího a čtvrtého je zaznamenána jen tematická osnova, k níž mají text i obraz směřovat. Ideový plán

---

²⁶ Ovšem je třeba dodat, že Gellner nebyl vystaven takovému patosu doby, který by si nárokoval jeho verše, jako Mach; situace, o kterých veršuje Gellner v letech 1911–1914, jsou tak maximálně zatíženy patosem stranického politického boje, nacionálního soupeření a hádek v Říšské radě příkladně o další financování rakouské armády.

²⁷ Uloženo v LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

²⁸ Dne 26. července 1914 byla v Rakousku-Uhersku zároveň s částečnou mobilizací ministerským nařízením suspendována některá základní ústavní práva: vedle listovního tajemství také právo spolčovací a shromažďovací a v neposlední řadě tisková svoboda. Po vyhlášení války Srbsku 28. července byla předběžná cenzura veškerého tisku ještě zpřísněna, vydávání některých tiskovin bylo zastaveno a nezávislost zbylých byla postupně dalšími nařízeními oklešťována.

je tu zjevně nutnou první fází předcházející vlastní textové a kreslířské realizaci. Možná ještě zajímavější jsou však dvě drobné básně zaznamenané na druhé straně téhož listu.²⁹ U textu [Suspense tiskové svobody...] lze přímo stopovat genezi vzniku vtipu, v transkripci vypadá rukopis takto³⁰:

Suspense tiskové <vý[h]>{svob}ody

má <různé>{mnohé} výhody.

<Dalo to dřív mnoho přemýšlení>

≤<jak> věc podat≥{Namáhal ses}, by <ti>{věc} vyšla z brk[u]

nezávadně – to máš nyní z krku.

V přepisu:

Suspense tiskové svobody

má mnohé výhody.

Namáhal ses, by věc vyšla z brku

nezávadně – to máš nyní z krku.

Celek textu se zjevně začal rodit z rýmové dvojice *svobody* – *výhody*, soudě dle toho, že druhé rýmové slovo Gellner omylem málem použil už ve verši prvním. Druhé dva verše se rovněž odvíjejí od rýmového nápadu. Verš třetí měl původně náběh k přesahu a končil slovem *přemýšlení*, to snad Gellner mínil rýmovat se slovem *není*, to je ovšem jen hypotéza, neboť k realizaci druhého členu z rýmové dvojice vůbec nedošlo. Gellner totiž dostal lepší nápad založený na rýmovém sepětí dvojice *z brku* – *z krku*, které je jednak pomalu parodicky „zvukomalebné“, jednak umožňuje významové spojení dvou kontrastních představ i jazykových stylových rovin: první z nich, „vyjít z brku“ ve smyslu „být napsán“, je nadnesenou perifrází pro žurnalistickou činnost, která upomínkou na někdejší

---

²⁹ Kresby z této strany představují několik portrétních karikatur. Kdo jsou zobrazení muži, nelze jednoznačně určit, není ovšem vyloučeno (i vzhledem k tématu textů), že jde o podobizny vedoucího redaktora *Lidových novin* Arnošta Heinricha a jejich šéfredaktora Bohuslava Štechovského; dvakrát je zde zobrazena též polopostava muže v uniformě s výrazným knírem – v tomto případě by hypoteticky mohlo jít o značně idealizovaný portrét Františka Ferdinanda d'Este.

³⁰ Vysvětlivky k transkripci: [hranáta závorka] označuje nejisté čtení; <ostrá závorka> škrt či přepsané místo; {složená závorka} vepsání, doplnění či přepsání původního textu a ≤graficky nejkomplikovanější závorka≥ místo, jež z logiky významu či rytmu toho kterého znění verše škrtnuto zjevně být mělo, ovšem k realizaci škrtu technicky nedošlo.

psaní brkem konotuje intelektuální práci coby cosi automaticky hodnotného. Druhá pak tuto poetickou představu sráží hovorovým frazémem „*mít něco z krku*“ (enjambement dynamizující sdělení byl přitom ve verších zachován).

Poslední báseň ze sledované trojice se jako jediná netýká tiskových svobod, ale omezení listovního tajemství; byla patrně dílem okamžitého nápadu celá, k žádným úpravám tu v rukopise nedošlo, jedná se rovnou o čistopis. (Je lákavé přemýšlet přitom nad tím, zda oslovovanou adresátkou veršovánky o zrušení listovního tajemství není tak častá adresátka Gellnerovy korespondence – se kterou se nyní zase již přátelsky stýkal – Marie Majerová.):

*Víš zajisté, milá Mařeno,
že listovní tajemství je zrušeno.
Teď když budeš něco po mně chtít,
musíš mi to přijít vyřídit.*

Stejně jako báseň *Za občanská práva kněží!*, podrobená kritice výše, i všechny tyto tři texty byly velmi aktuální, neboť bezprostředně reagovaly na dobové dění, a to opět v duchu přístupu *Lidových novin* k němu, i ony zjevně směřovaly k tomu být publikovány na jejich stránkách a tam svou satirou bavit čtenáře, i zde bychom jistě našli opakování postupů, jež se Gellnerovi při vytváření humoru osvědčily (zde by to byl nejspíš především nápaditý rým a kombinace nesusoudných ideových a jazykových celků, případně práce s veršovým přesahem). Přesto jsou v něčem jiné – především asi v lehkosti a živosti vypilovaného vtipu činěného nad velmi závažnými věcmi, který má mnohé z espritu a drzých nápadů Gellnerových nejlepších satirických věcí dřívějších a přirozeně vzbuzuje čtenářskou odezvu, i když obsahuje daleko méně přímočaré agitace. Z právě učiněného srovnání vyplývá jen málo překvapivý závěr, a sice že kvalita Gellnerovy tvorby pro *Lidové noviny* kolísala a občas prostě listu dodával kusy pouze řemeslně odvedené – to je ovšem nejspíš naprosto nutný důsledek stálého a pravidelného přispívání periodiku v předem určené frekvenci a rozsahu. Neumann mu ostatně na samém počátku kariéry v *Lidových novinách* dobře prorokoval, že právě toho bude schopen – na rozdíl od něj samotného.

Neumann sám byl sice častým přispěvatelem rubriky fejeton v *Lidových novinách*, spolupráce s listem ale nikdy nepokročila od pozice externího

příspěvatele k tomu, aby se stal členem redakce, nikdy tak nebyl uvázán k tak hojně a železně pravidelné frekvenci příspěvků jako Gellner. Na jaře roku 1913 Neumann přímo pod čarou na stránkách *Lidových novin* ve fejetonu Boháči a chudí³¹ podrobil dost sebekriticky formulované reflexi svůj vztah k nárokům žurnalistického provozu. Přiznává, že ne všechny jeho texty zde tištěné jsou „*radostné a spontánní*“ a napsané „*z vnitřní potřeby a radosti ze slova*“, čtenář tuto autorskou nechuť k psaní u textů vzniklých pod tlakem redakčních termínů podle Neumanna obvykle pozná; důvodem jejich vzniku, přiznává Neumann, je prozaicky pouze honorář.³² Veškeré své texty pak dělí na ty, které zkrátka musely být napsány z ryze vnitřních a uměleckých důvodů, a vedle nich staví ony texty psané s vidinou řádkového honoráře – mezi nimi rozlišuje na ony s ještě jinou vnitřní motivací a tvůrčím nápadem, a pak ony jen mechanicky a nuceně psané z řemesla; překvapivě ovšem obě posledně zmiňované skupiny jsou si dle jeho výroků něčím blízké: jsou to texty pro osobní umělecké zrání vlastně zbytné, a provázené proto jistým pocitem viny:

Dnes však cítím příliš jasně, že jejich genesis není bezúhonná. Jsou mezi nimi ovšem výkřiky, jakých jsem si od svých literárních počátků nikdy neodpustil. Z těch většina byla by napsána za všech okolností. Ale všechny ostatní, i ty básnickovy, které máte rádi, i ty řemeslníkovy, které mi snad odpouštíte, nebyly by bývaly napsány, kdybych byl člověk hospodářsky neodvislý [zvýraznila L. K.].³³

Neumann pak tento zdánlivý paradox vysvětluje na příkladu svého předvánočního fejetonu Jmelí, s nímž byl autorsky spokojen („*Byla* [tato předvánoční kapitola – pozn. L. K.] *z těch, které jsou mi milé.*“) a na nějž měl kladné čtenářské ohlasy, přesto s odstupem pociťuje při vzpomínce na tento text jisté rozhořčení – i tímto textem mu žurnalistický provoz ukradl čas a inspiraci pro vytváření umění jako činnosti vyšší a neodvislé od praktických otázek:

³¹ NEUMANN, Stanislav Kostka: Boháči a chudí. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 104, 17. 4. (ráno), s. 1–2. (Fejeton byl později zařazen do knihy *S městem za zády II. Předválečná idyla*. Čin, Praha 1923, zde s. 33–39.)

³² „*Přijdou lidé a řeknou ‚dnes to bylo dobré‘ nebo ‚dnes jsi nepsal s chutí‘. Mají pravdu skoro vždycky. Ale vím to i bez nich. Mnozí z nás píšících věděli to a vědí to bez nich. A smíme to bez uzardění a nahlas přiznati: je to nutnost, poněvadž jsme chudí. Nemůžeme psát jen v šťastných chvílích sestupu svatého ducha, nýbrž i ve dnech, kdy naše péro nemá ani pro nás, ani pro svět vyšší hodnoty než lopata nádeníkova.*“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: Boháči a chudí. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 104, 17. 4. (ráno), s. 1–2, cit. s. 1.

³³ Tamtéž.

Vidíte, povídám [tj. v odpověď nejmenovanému čtenáři chválicímu fejeton – pozn. L. K.], právě zase toto Jmelí, jaká to mohla být báseň! [...] Ano, jaká to mohla být drsně velebná hymna na drahou rostlinu, která prý přináší štěstí do domu, kdybych byl nepsal pouhý komentář k jednomu sladkému dni svého života. Kdybych byl nemusel se chopiti těch krásných okamžiků jako dobré příležitosti k týdennímu výdělku a mohl počkati, až milá skutečnost se přetaví ve skutečnost vyšší, v umělecké dílo. Jmelí! Jmelí! Jaká to mohla být báseň. ¶ To je má bolest. V kolika z těchto kapitol je pohřbena dobrá báseň proto, že nutno vydělávati, že ze svých krásných dní nesmíme raziti vzácné zlaté mince, nýbrž jen hojné, přehojné nikláčky. A také to je má bolest, že často piši ještě horší věci, zhola zbytečné věci, ubohé jepičky pro jediný den. Confiteor...³⁴

Fejeton končí vpravdě utopickou provokativní vizí, v níž je opět vzýváno umění jako velký boj ducha v ideálním případě neposkvřený špínou vydělávání peněz:

*Kdybych tedy byl veliký a mocný král, **dal bych především zavřítí všechny, kteří literaturu a umění prostituují, pracující jen pro výdělek.** V mých kriminálech museli by se naučit něčemu ušlechtlejšímu a rozumnějšímu po své chuti. A těm, kteří dokázali již, že něco dovedou, dal bych slušnou doživotní rentu. **Nemusili by odváděti periodicky práci.** Nemuseli by vůbec pracovat. Vím, někteří by to zaplatili talentem. Jiní snad životem. Jedni by se možná upili. Druzí by se umilovali, jiní by snad zahynuli při nějakém dobrodružství v Indii nebo Africe. Uspořil bych rentu. **Ale ti praví a velicí, ti, jimž umění jest tím, čím má nám býti, osudem, ti by se vrátili a to nejsladší ovoce mi přinesli.** [zvýraznila L. K.] *Neboť bych ušetřil nesmírně národního jmění, kdybych nedovolil, aby papír byl znečišťován literárním nádenictvím, kdybych zastavil naše papírové šílenství.*³⁵*

Není bez zajímavosti srovnat tyto Neumannovy názory s těmi Gellnerovými, neboť i František Gellner se k reflexi otázek umění a řemeslné tvorby pro výdělek v „brněnském“ období opakovaně na stránkách *Lidových novin* vracel, ovšem s poněkud rozdílným výsledkem. Nedlouho před Neumannovým fejetonem věnoval Gellner ekonomickým souvislostem tvorby svůj fejeton *Drobnosti z*

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Tamtéž, cit. s. 2.

oboru umělecké živnosti.³⁶ Vychází z podobného pozorování jako Neumann – jen málo umělců se může živit pouze svým uměním a nejhorší podmínky v tomto ohledu panují v činnosti literární.³⁷ I zde se žehrá na výši řádkových honorářů,³⁸ ovšem v Gellnerově pojetí schází ona stopa Neumannova tragického patosu a rozhořčení. Gellner by raději viděl trochu více angažovanosti ve spolupráci s obchodním duchem u nakladatelů, i ono umění (zosobněné v Gellnerově textu symbolistně-dekadentními básníky, kteří čtenáři záměrně vstříc nevycházejí) se prý dá prodat při troše „chytrosti“:

*Veškerá téměř významná díla nového českého písemnictví od let devadesátých dostala se na světlo světa jen přičiněním soukromých nakladatelství, literárních spolků a vůbec neobchodníků. Mohl bych směle jmenovati na podporu svého tvrzení nejlepší jména. Proto také ve výkladních skříních knihkupců tak zřídka se setkáváme s knihou Otokara Březiny, A. Sovy, Neumanna, Dyka, Karáska. ¶ Je ovšem pravda, že mnozí spisovatelé naší i předcházející generace nedbali jasnosti a plastičnosti slov a vět, že přijímali mnoho neobvyklých výrazů z cizích jazyků a i svými myšlenkami stavěli hráz mezi sebe a cítění lidu. Ale konec konců i ti mají svoje obecenstvo. Jsem přesvědčen, že by chytrý nakladatel i vydáváním knih Březinových a Karáskových udělal zcela dobrý obchod. Ale je v tom háček, totiž v té chytrosti.*³⁹

To je ovšem v zásadě hlavní syntetický závěr, jakési „poučení“ Gellnerova fejetonu, jehož se čtenář dočká zhruba ve dvou třetinách textu; jeho většinu tvoří vyprávění několika trapně-komických příhod (zařazení jedné z nich Gellner přímo glosuje větou „O komické situace nebývá při styku s nakladateli nikdy nouze.“), jež mají být pro české prostředí typickými a v nichž hrají hlavní roli literáti

³⁶ GELLNER, František: Drobnosti z oboru umělecké živnosti. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 17, 18. 1. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G.

³⁷ „Spisovatelů, kteří by byli toliko spisovateli, je vůbec málo. Zpravidla provozují pro svou výživu ještě jiné zaměstnání, které se spisovatelstvím nijak nebo málo souvisí.“ – Tamtéž, s. 1.

³⁸ „V Praze vychází několik časopisů věnovaných výhradně poezii a krásné próze. Tyto oficiální listy českého písemnictví platí řádkový honorář a jistě vás bude zajímati kolik: Za verš 8–10 haléřů. ¶ Honoráře za prózu a překlady nejsou mnohem menší, nakladateli je celkem jedno, čím papír potiskne, jen když ho potiskne. Spočítejte si, uvidíte-li někde obvyklou skupinu tří nebo čtyř básniček, kolik bylo jejich původci vyplaceno u pokladny listu. Jsou-li to věci k čemu, které se jen tak nespou z rukávu, shledáte, že za týdenní práci obdrží spisovatel odměnu ve výši desíti korun.“ – Tamtéž.

³⁹ Tamtéž, s. 2. Žehráni na přílišnou zřítnost a malou obětavost nakladatelů ve smyslu jejich odpovědnosti vyšším hodnotám (ať už rázu národního, či ryze uměleckého) provázelo moderní český nakladatelský provoz v podstatě od počátků; málokdy kritici brali do úvahy objektivní nesnáze jejich činnosti, tj. zejména to, že operují na velmi malém trhu.

shánějící obživu; uzavírá je poměrně známé vyprávění o okolnostech provázejících vydání Gellnerovy druhé sbírky a celé fungování literárního spolku Syrix, které Gellner proměňuje ve směšně-trapnou grotesku (navíc v hlavní roli s Jaroslavem Haškem).⁴⁰ Zdá se tedy, že Gellner odmítá vidět českou literární scénu v tragických obrysech, panují na ní malé poměry (jimž se lze vysmát), to jistě, ale při literární tvorbě podle něj nejde o otázky života a smrti a lze ji také opustit, jeví-li se okolnosti příliš nedůstojně: „*Tot' se ví, že také sebevědomý člověk ledakams vlez, jedná-li se o jeho existenci, ale k vůli knížce? To raději udělá kříž nad celou svou slávou.*“⁴¹

V jiných svých textech dochází Gellner až k jistému zhodnocení, či dokonce rehabilitaci onoho zakázkového a praktickými ohledy podmíněného tvoření, vítáno však je, pokud daný tvůrce tyto své ryze utilitární motivace upřímně přiznává:

Kdežto pro nadšence znamená zpravidla odhodlání stát se malířem nebo sochařem společenskou degradaci, vyvolí si vyučení malíři pokojů nebo litografové nový svůj ideální obor aspoň se snahou, aby mohli lépe a svobodněji žít – tedy docela účelný a praktický způsob myšlení. Řemeslná obratnost, málo hloubavosti a obchodní smysl jsou také nejlepší zárukou úspěchu. ¶ Nejmenší zlomek žactva na akademiích výtvarných umění jsou vzácní jednotlivci, kteří i čestný titul umělce skromně odmítají a přiznávají

---

⁴⁰ „Nebyl jsem tehdy v Praze a neznal jsem onu nadšenou společnost, která se měla stát mým nakladatelstvím. Jak to bylo, dověděl jsem se teprve později od svého přítele, známého po českých vlastech, humoristy Jaroslava H., jenž byl také členem zmíněného literárního spolku. [...] Jaroslav H. absolvoval tenkrát obchodní akademii a vstoupil do banky s prvopočátečním platem šedesáti nebo osmdesáti korun. [...] Když vešel do hospody, která mu ústně či připsal, to ani nevím, byla označena, spatřil několik bezvousých mladíků sedících skromně u svých malých a velkých pív. Jaroslav H. sedl si k zvláštnímu stolu, poručil si jídelní lístek a vybral si candáta. První sklenice piva byla dopita naráz, a už byla na stole druhá. Bylo pozorovati, jak kruhem skromných mladíků probíhá vlna údivu a rozechvění. Jeden bledolící jinoch vzbopil se se svého místa. Představil se. Můj přítel rovněž řekl své jméno. Bledolící jinoch několika upřímnými slovy projevil své potěšení z tohoto seznámení a sniženým hlasem požádal o zapůjčení jedné koruny. Jaroslav H. sáhl kavalířsky do kapsy u vesty a žádosti vyhověl. Za několik minut povstal se svého místa druhý nadějný spisovatel. Opětne představování a táž žádost o půjčku. I nyní můj přítel učinil zadost nadějším, jež byly v něj kladeny. Když ale přišel čtvrtý jinoch, mávl náš mecenáš s měsíčním platem šedesáti až osmdesáti korun svojí tučnou pravicí na znamení lítosti a pravil: „Odpusťte, ale vzal jsem si dnes náhodou s sebou pouze pětku, a to mi tak zrovna stačí na večeri.“ Po těchto slovech nová vlna rozechvění a údivu prošla řadou mladých spisovatelů. [...] Když moje knížka vyšla tiskem, stali se moji mladí neznámí přátelé pojednou majiteli spousty potištěného papíru, který se jim zdál cennějším než pouhá makulatura. Roznesli to po antikvariátech, a odtud moje verše dostaly se do krámků uzenářů a hokynářů pražských. A tak byla moje sbírka básní do měsíce úplně rozebrána, což je rekord, jakým hned tak žádná druhá česká kniha pochlubiti se nemůže.“ –

Tamtéž, s. 2.

⁴¹ Tamtéž.

*se, že k pobytu na škole se pouze rozhodli, aby se zdokonalili poněkud ve svém řemesle. Měl jsem kolegu, Prušáka z Porýní, který hrdě prohlašoval, že umělcem není a že hodlá jen svých na akademii nabytých zkušeností využívat ve svém obchodu náhrobními kameny. Celkem však nebyl tento Prušák méně dovedným sochařem než velká většina jeho druhů v ateliérech.*⁴²

Ve fejetonu Jak se dělají básně⁴³ se Gellner pokouší – opět s distancí humoristy patrnou zejména v úvodu⁴⁴ – přiblížit čtenářům *Lidových novin* proces básnické tvorby. Jeho psychologický výklad je sice značně naivní, přesto cesty jeho logiky nejsou nezajímavé: dle Gellnerova tvrzení je základem tvůrčího procesu v zásadě stav vytržení, který si lze uměle navodit, v důsledku toho je však nakonec básnická tvorba celkem bez rozporů připodobněna k tvorbě politického žurnalisty píšícího pod tlakem redakčního termínu a úplně na závěr k tvorbě svým dílem zaujatého řemeslníka:

Posloucháme-li v opeře pěknou hudbu, cítíme, jak nám prsa naše, od bránice až do hrdla, prostupují jakési vlny a naše obrazotvornost počíná horečně pracovat. To je stav básnického tvoření. Stejně působí na člověka píseň, kterou si sám zazpívá, nebo vzpomínka na osoby a věci, které nám byly nebo jsou drahé, nebo kouzlo krajiny či umělecké dílo. ¶ Bez tohoto duševního rozpoložení báseň takřka napsati nelze. Jenže člověk, jenž podobným pocitům častěji podléhal, může se sám uvést v tento stav autosugesce, totiž myšlením na věci, které v něm kdysi pocity podobné vzbudily. Autosugesce sama o sobě není v našem každodenním životě ani v

⁴² GELLNER, František: Umělci a modely. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 24, 25. 1. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G.

⁴³ GELLNER, František: Jak se dělají básně. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 204, 27. 7. (ráno) s. 1–2, signováno: F. G.

⁴⁴ Děje se tak jednak příměrem k hodně banální činnosti na samém začátku, jednak ironickým shazováním důležitosti básnické tvorby dokonce s doslovným odvoláním se na humoristické periodikum: „*Nejsem tak dalece domýšlivý, abych se domníval, že následující řádky budou mít pro mé čtenářstvo význam též praktické důležitosti jako návod o způsobu, jakým se nejlépe docílí chutná angreštová zavařenina. [...] Ve věku mladistvém dělá básně kdekdo, zejména gymnazisté jeví značný sklon k těmto neužitečným projevům duševní činnosti. Básníkem je ten, kdo ani později od této věci neupustí. Připouštím, že toto tvrzení je poněkud povrchní, ale podotýkám, že jsem si to nevymyslel já, nýbrž kterýsi humoristický časopis.*“ Zajímavé je, že už zde přes humorový tón považuje Gellner za potřebné vyjádřit se též k materiálním okolnostem básnictví: „*V mužném věku snaží se člověk zaopatřit slušnou obživu sobě a své rodině, což básněmi nelze. Zato staří penzisté upadají opět často v mladickou svou chybu, zejména neznají-li jiných zábav a starostí.*“ – Tamtéž, s. 1.

jiných oborech nijakou zvláštností. Tak hovoříte třeba s novinářem v kavárně o rodinných záležitostech nebo o čemkoli. Náhle se milý žurnalista podívá na hodinky, je čas, musí do redakce. Zajímavé nové zprávy žádné nepřišly. Redaktor si podepře hlavu rukou, myslí na určité politické události a napíše článek, jaký s chladným srdcem napsatí nelze. Nebo také řemeslník, jemuž na nějaké práci zvláště záleží, je schopen udělat pěknou věc v úžasně krátké době [zvýraznila L. K.].⁴⁵

Ve stejném fejetonu definuje Gellner lyriku coby „*pokusnou duševědu*“. K podobné charakteristice se vracel opakovaně – už ve fejetonu O vědecké hodnotě umělecké tvorby říká v podstatě totéž. Tento Gellnerův text byl již čteněkrát citován jako doklad pro jeho (ať už kladně, či záporně hodnocený) důraz na poznávací funkce literatury a jeho objektivizační úsilí,⁴⁶ což jistě platí, ale dovolím si z tohoto textu vyzdvihnout cosi jiného. Totiž to, že umělecká tvorba v obou oblastech, které si Gellner aktivně osvojil, tj. ve sféře výtvarné i literární, je zde v zásadě – i když možná v mnohém naivně a konfuze – představována jako sled experimentů a inovací ve způsobech zobrazení (výslovně Gellner jmenuje například perspektivu či inovativní práci s barvou u impresionistů). Ve výtvarné tvorbě bere Gellner zároveň v úvahu, že oněmi inovacemi v umění se rozumí také nalezení způsobu, jak ovlivnit a vést recipienta v jeho vnímání, jak ve spolupráci s jeho smysly vytvářet žádoucí dojem. I vzhledem k tomu, že se v těchto pasážích textu Gellner odvolává na Renoira a Moneta, nebudeme jistě daleko od pravdy, budeme-li hlavní inspiraci pro toto pojetí hledat právě

---

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Viz BURIÁNEK, František: František Gellner. In týž: *Bezruč – Toman – Gellner – Šrámek. Studie o básnících počátku našeho věku*. Československý spisovatel, Praha 1955, s. 151–192, zde s. 160–161; KŘIVÁNEK, Vladimír: František Gellner (1881–1914?). In ČORNEJ, Petr – HRABÁKOVÁ, Jaroslava – KŘIVÁNEK, Vladimír – LUKEŠ, Jan – MED, Jaroslav – MERHAUT, Luboš – MOCNÁ, Dagmar – ŠTĚDROŇOVÁ, Eva – VÍZDALOVÁ, Ivana – VODÍČKA, Felix: *Česká literatura na přelomu století*. Ed. Jaroslava Janáčková – Jaroslava Hrabáková. Nakladatelství H + H, Jinočany 2001, s. 171–179, zde s. 177; v náznaku též SVOZIL, Bohumil: Slovo úvodem. In: GELLNER, František: *Tichý život a jiné prózy. Povídky, črty, fejetony*. Ed. Bohumil Svozil. Odeon, Praha 1967, s. 7–16, zde s. 16; a MOURKOVÁ, Jarmila: Gellnerova próza ve vztahu k tvorbě jeho generačních druhů. In táž: *Buřiči a občané. K zápasům o „nové umění“ v letech 1900–1918*. Československý spisovatel, Praha 1988, s. 38–57, zde s. 47.

v impresionismu a v jeho fascinaci novými poznatky z oblasti optiky a jejich využívání při vytváření žádoucího dojmu.⁴⁷

Impresionismus byl také poslední směr, který Gellner chápal a aktivně vstřebal – také se alespoň poněkud podepsal na jeho vlastní malířské tvorbě. Gellner ve svých textech rád dával najevo, že je poučen ve vývoji výtvarného umění, jeho pojednání o francouzských a německých kreslířích ve fejetonu Aleš ilustrátor⁴⁸ je až jistou exhibicí znalostí o této scéně. I text Bez příslušných buněk, v němž Gellner doznává svou nelásku ke kubismu, je vedle všeho jiného také předvedením své vlastní informovanosti o aktuálním výtvarném dění.⁴⁹ Při všech těchto rozkladech o výtvarném uměleckém vývoji zůstává jedno stejné – měřítkem kvality i úběžníkem vývoje je Gellnerovi mimesis, co nejpřesvědčivější převedení smyslově ověřitelné reality do uměleckého díla, a posledním oceněným moderním směrem je pak právě proto impresionismus.⁵⁰ Tam, kde se zobrazivá funkce díla začíná komplikovat (viz již zmíněný kubismus), začne náhle Gellner uplatňovat své oblíbené kritérium „zdravého rozumu“ a z tohoto stanoviska hodnotit nejnovější umělecké snahy jako pochybné.⁵¹

⁴⁷ O impresionismu jako směru v těsné vazbě k dobově aktuálním poznatkům přírodních věd viz např. SCHAEFER, Iris – LEWERENTZ, Katja – SAINT-GEORGE, Caroline von: *Impressionismus. Wie das Licht auf die Leinwand kam*. Skira, Milano 2009.

⁴⁸ GELLNER, František: Aleš ilustrátor. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 317, 17. 11. (ráno), s. 2–4, signováno: F. G.

⁴⁹ Viz příkladně pasáž dokládající Gellnerovu orientaci v progresivních výtvarných časopisech: „Doufám, že naše české umělecké časopisy, jakými jsou *Volné směry* a *Umělecký měsíčník*, nejsou aspoň po kavárnách docela neznámy, a že tudíž velká část naší čtenářské obce bude znáti z vlastního názoru věci, o něž se tu jedná.“ A dále pasáž reprodukcující hádku s nejmenovaným přítelem o moderním umění, kde Gellner mimoděk naznačuje svou expertní znalost francouzského uměleckého dění, která dalece přesahuje čtenářovy horizonty: „Odporoval jsem sice, ale na tomto místě nemíním znovu ohřívát onu hádku. Nemělo by nijakého smyslu *sypat z rukávu cizí jména, jež nikdo nezná, a mluvit o věcech někde ve Francii, které málokdo spatří* [zvýraznila L. K.].“ – GELLNER, František: Bez příslušných buněk, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní (poprvé tištěno in GELLNER, František: *Spisy Františka Gellnera III. Přístav manželství – Potulný národ – Fejetony*. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha, 1928, s. 261–267).

⁵⁰ Se zadostiučiněním tak příkladně konstatuje, že přínos Mikoláše Alše (k němuž se sám hlásí coby svému vzoru) české kresbě museli docenit i přívrženci nových směrů. Ve svém tvrzení „naši kubisti a futuristi přinesli ve svém časopise Alšovu kresbu jako vzor dokonalé a účtyhodné práce“ naráží na *Umělecký měsíčník*, kde k příležitosti šedesátin tohoto výtvarníka vyšlo oslavné zhodnocení jeho kreslířského díla Aleš český a monumentální (*Umělecký měsíčník* 2, 1912–1913, č. 8, s. 220–222) doprovázené reprodukcí jeho grafického záhlaví a dvou expresivních kresebných náčrtů zachycujících lučištníka na koni a smrtku na koni (tamtéž s. 218–219). Gellnerovo tvrzení ovšem na jedné straně neříká vše o důležitých okolnostech tohoto textu (především to, že jeho autorem byl Gellnerův známý Zdeněk Kratochvíl, který stejně jako Gellner v kreslené karikatuře uznával Alšovo dílo jako důležitou etapu české tradice), na straně druhé pak poněkud přehání ve výrazu – Alšovy práce byly otištěny nikoliv jako „vzor“, ale prostě jako ukázka z díla.

⁵¹ „Přiznal jsem se, že nemám příliš mnoho porozumění pro krásu a smysl nového umění, a vzal jsem do rukou číslo časopisu, v kterém bylo několik mně záhadných obrázků, složených z trojúhelníků a ze čtyřúhelníků, a několik podobizen, na nichž ucho bylo umístěno na břiše. [...] Pan

Též v literatuře Gellner vyzdvihuje experiment a inovaci jako základ vývoje, ve výše zmíněném fejetonu O vědecké hodnotě umělecké tvorby tak činí pouze v odkazu na obsah sdělení uměleckého díla – a opět, i zde má rozhodující slovo co nejvěrnější odraz reality; v nedopsaném rukopise publicistického textu [Krásné písemnictví, sochařství, malířství, hudba a architektura...] ovšem bere do úvahy také básnickou formu (zúženou ovšem nakonec pouze na otázku rytmu a rýmu) a experiment s ní mj. jako možnost, jak posouvat potenciál jazyka:

Lyrika a exaktní věda! Na první pohled se to snad zdá trochu nezvyklé. Ale nejedná se jen o nějaké náhodné podobnosti, nýbrž vskutku o vnitřní pravdu. [...] přihlížíme-li pouze k lidem vysoké inteligence a vzácné osobnosti, nalezneme v poezii nejlepší objevy kupříkladu z oboru psychologie [...] Tyto hluboké pravdy psychologické a sociologické tvoří taktéž velikou krásu nečetných dobrých románů francouzských, ruských a norských stojících v zřejmém rozporu s nudou běžných psychologických románů vytvořených prostředními a podprostředními inteligencemi. ¶ Román budiž, ale báseň? Ale rytmus a rýmy, jaké hříčky pro maření času a zábavu lidskou! A vyskytli se také často myslitelé, kteří tento způsob tvoření pokládali za nehodný dospělých a jinak rozumných jednotlivců. Bohudíky tito jednotlivci měli větší důvěru v nevysvětlitelnou často aktivitu svého mozku nežli v rozumování svých bližních i své vlastní a rytmem tvořili vnímavost pro své myšlenky a rýmem spojovali nebo uváděli v kontrast slova, a docilovali tím odstínů, pro které prostá řeč je dosud chudou – a nemyslím, že by tímto obohacováním lidské mluvy bylo vyčerpáno, co možno uvést o významu básnické formy.⁵²

I zde je však zjevné, že existuje hranice oné experimentálnosti, má-li ji Gellner ještě ocenit, a například vykročení mimo vázaný verš je již za ní. Pro toto stanovisko nicméně obtížně shledává racionální důvody (jinak si přitom dává záležet, aby jeho psaní o umění bylo přísně racionalizované), a tak jejich nedostatek vyřeší podobně jako v jiných případech, kdy mu rozumové argumenty

---

X. Y. vyhověl mé prosbě a ukázal mi, kde mají vyobrazené osoby hlavy a kde nohy, takže jsem se za chvíli dosti dobře vyznal. [...] Poděkoval jsem panu X. Y., že mě zasvětil do tajů nejnovější umělecké tvorby, ale prohlásil jsem upřímně, že se mi přese všechno tyto věci nezamlouvají.“ – GELLNER, František: Bez příslušných buněk, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

⁵² GELLNER, František: Fragment [Krásné písemnictví, sochařství, malířství, hudba a architektura...], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

dojdou – oblast intelektuální debaty jednoduše pomine a odvolá se prostě jen na svůj zvyk a pocit: „*Volný verš jsem si ovšem neoblíbil, je v něm málo citu. Proti upřílišněným požadavkům srdce je marno bojovat.*“⁵³

Literatura připomíná, že se Gellner s avantgardními směry neztotožnil, a v této souvislosti se odvolává právě na fejeton *Bez příslušných buněk*.⁵⁴ Příslušný fejeton je jistě nejzjevnějším dokladem velké vnitřní distance od soudobého uměleckého dění. Zároveň jej lze číst i jako signál poněkud vzdorovité pozice, kterou Gellner pravděpodobně v této souvislosti zaujímal vůči svému příteli Neumannovi v jeho nové roli pionýra avantgardy, neboť Neumann tytéž nejnovější směry v umění ve stejné době ve svých fejetonech pro *Lidové noviny* nadšeně programaticky obhajuje (uspořádá z nich a roku 1920 vydá knihu *Ať žije život!*), spolupodílí se s nejmladší generací na pořádání *Almanachu na rok 1914* a inspirován zejména civilismem píše v předválečných letech básně, jež se později stanou součástí sbírky *Nové zpěvy*. Tento konflikt Gellnera s novými proudy (a se starým přítelem) ovšem proběhl potichu a zůstal očím kritiky docela dlouho skryt. Jedním z důvodů tohoto stavu je zajisté to, že právě fejeton *Bez příslušných buněk*, kde je konflikt nejzjevnější, byl sice dokončen, ba dokonce vyhotoven v čistopise, ale nakonec ho autor neotiskl. Je přitom otázkou proč – roli mohly hrát jistě také již nezjistitelné praktické okolnosti vnější, možná ale nakonec Gellner usoudil, že se kontroverzi s přítelem raději vyhne. V době svého vůbec prvního zveřejnění ve *Spisech* roku 1928 se tak tento text vyjadřoval k bitvám dávno dobojovaným.

Případní přímí svědci Gellnerovy rozlady nad moderním uměním z předválečných let z řad jeho známých, přátel a kolegů toto téma ve svém poválečném vzpomínání ponechávali téměř bez výjimky stranou – buď jim nepřipadalo důležité, nebo se rovněž řídili zásadou, že na mrtvé se nahlas vzpomíná v dobrém. Najdeme tak jen nenápadnou zmínku u Arnošta Heinricha, který v rámci své reflexe Gellnerova antisemitismu vzpomene, že Ervín Taussig

---

⁵³ GELLNER, František: *Bez příslušných buněk*, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

⁵⁴ BURIÁNEK, František: František Gellner. In týž: *František: Bezruč – Toman – Gellner – Šrámek. Studie o básnických počátku našeho věku*. Československý spisovatel, Praha 1955, s. 151–192, zde s. 186–187; zde ovšem připomenut i futurismus a symbolismus a dekadence; SVOZIL, Bohumil: Slovo úvodem. In: GELLNER, František: *Tichý život a jiné prózy. Povídky, črty, fejetony*. Ed. Bohumil Svozil. Odeon, Praha 1967, s. 7–16, zde s. 16.; MOURKOVÁ, Jarmila: Gellnerova próza ve vztahu k tvorbě jeho generačních druhů. In táž: *Buřiči a občané. K zápasům o „nové umění“ v letech 1900–1918*. Československý spisovatel, Praha 1988, s. 38–57.

to s Gellnerem neměl lehké krom svého židovství také pro svůj futurismus.⁵⁵ Stanislava Kostky Neumanna se toto téma týkalo snad nejvíc, ovšem vyjádřil se k němu teprve poté, co byl ve *Spisech* uveřejněn fejeton Bez příslušných buněk. Učinil tak na Gellnerovu obranu před nálepkou (založenou na argumentech právě z tohoto textu) „*prakticky rozumujícího, rozšafného biedermana*“, jehož omezené obzory se měly projevit mj. tím, že neměl rád kubismus a Březinu.⁵⁶ Neumann se ve své obraně odvolává na svou osobní vzpomínku, jak měl Gellner rád *Tajemné dálky* a uměl z nich citovat. Stran kubismu ovšem něco z onoho omezeného obzoru rozumářského maloburžoy u Gellnera vlastně (nerad) připustí:

*Výslovně mi zdůraznil, že uznává každý směr výtvarný, pokud není „nesrozumitelný“. Zde jsme se již trochu chytli, protože mě tehdy hodně zajímala teoretická stránka výtvarného vývoje a nemohl jsem nepovažovati kubismu za jakousi dějinnou nutnost, třebaže jsem ho nepřijímal s velkým nadšením. Uvážíme-li však, že i ve věci Březinové i ve věci kubismu běží o krajní důsledky tvárné, jimž lze porozumět jen po určité průpravě a delším studiu, lze v Gellnerově nechuti k nim vidět jistou slabost jeho racionalismu a jistou míru estetické nevzdělanosti třeba, ale nikoli šosácké nepřátelství ke všemu nadprůměrnému.*⁵⁷

Pokud by přitom Neumann chtěl, našel by i další doklady toho, jak se s avantgardním uměním Gellner tu či onde pře, a dost možná by vytušil, že se tu

⁵⁵ „Jeho [tj. Gellnerovo – pozn. L. K.] antisemitství zakusil na své kůži i Ervín Taussig. Tento futuristický básník měl v Gellnerovi od svého příchodu do Brna nepřítele nejen pro svůj futurismus, ale i pro své židovství.“ – HEINRICH, Arnošt: O Františku Gellnerovi. Politik, antisemita, rváč a ledacos. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 613, 6. 12. (ráno), s. 1.

⁵⁶ Neumann ve své přednášce hájí Gellnera před výroky F. X. Šaldy, založeným pravděpodobně na inkriminovaném fejetonu, neboť právě motivy z něj jsou citovány („Šalda opírá svůj soud o Gellnerův racionalism a v detailech o jeho odmítavý poměr k dozrálé poezii Otakara Březiny a ke kubismu.“). V Gellnerově náhledu pozdního Březinu s kubismem spojuje jejich elementární nesrozumitelnost pro publikum; o Březinovi píše: „Mluvil jsem však nedávno se známými profesorem češtiny, velmi inteligentním a upřímným člověkem, který se mi svěřil, že do čítanky zařazena byla také Březinova báseň, které při nejlepší vůli nelze porozumět. Pan profesor mě ujistil, že nejen se mu nepodařilo podati žákům jakékoli vysvětlení, ale nepovedlo se mu ani provést větný rozbor. ¶ Tento pan profesor je smetánkou čtenářstva a jeho mužné přiznání má větší cenu, než horování nevzdělanců a větroplachů. A to se jednalo o vysoce nadaného Březinu, který napsal na počátku své umělecké dráhy krásnou a jasnou knihu *Tajemné dálky* a jenž do svých mlh a nesrozumitelností byl, podle mého mínění, věštván omezcenci, kteří se mu věšeli na paty. Co zbude z ostatních?“ – GELLNER, František: Bez příslušných buněk, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

⁵⁷ NEUMANN, Stanislav Kostka: František Gellner. Úvodní slovo k večeru jeho poezie, jejíž uspořádal Kmen v Umělecké besedě. *Rozpravy Aventina* 4, 1928–1929, č. 10, listopad 1928, s. 95–96, cit. s. 95. (Později zařazeno do NEUMANN, Stanislav Kostka: *Vzpomínky I.* Fr. Borový, Praha 1931, s. 114–124.)

Gellner občas pře i s ním samotným. Příkladně Gellnerův fejeton Požehnání míru je projevem nevíry v budoucí revoluce vzhledem k všeobecnému nedostatku nadšení a idealismu – jak ani jinak nelze, Gellner vidí poměry jako velmi malé. Začátek tohoto textu je ovšem především formulací zásadní skepse k technologickému pokroku a úspěchům moderní doby jako k něčemu, co by mohlo vzbuzovat nadšení mas, protože jsou tyto prezentovány jako poněkud pochybný důvod k opěvání – tak typickému pro futurismus a civilismus:

Podobalo se nějaký čas, že úžasné vědecké a technické pokroky moderní doby stanou se lidstvu současnému tím, čím býval předkům výboj a obrana země. Telegrafie bez drátu, virtuozita lékařů, dobytí vzduchu poutají dozajista zájem širokého obecnstva a vysoko ve vzduchu letící aeroplán může nadchnouti diváka k hrdinnému zpěvu. To, co vadí, je, že těchto velkolepých výbojů lidského důvtipu může se přímo účastniti jen docela mizivý zlomek lidstva. Kolik lidí vidělo aeroplán? A vidět nepostačí.⁵⁸

Text Bez příslušných buněk sekundární gellnerovská literatura ráda citovala ještě z jednoho důvodu, Gellner se tu zdá popisovat svou vlastní poetiku a zcivilnění poezie své generace ve srovnání se symbolistně-dekadentními staršími současníky, když se hrdě hlásí k tomu, že právě on to byl, „jenž zavedl do českého básnictví moderní vymoženosti, jako pivo, viržinka, aeroplány, zástavní lístky“.⁵⁹ O prostou reflexi vlastního básnického jazyka tu jde jen stěží, daleko spíš je to opět polemika s civilismem,⁶⁰ už proto, že Gellner má potřebu do výčtu zařadit vedle slov, která se v jeho básních prokazatelně a třeba i vícekrát vyskytla, také jedno,

---

⁵⁸ GELLNER, František: Požehnání míru. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 302, 2. 11. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G.

⁵⁹ Takto s fejetonem zachází např. Milan Kundera: „Gellner nazývá věci bez obalu vždy jejich pravým jménem [...] V jednom ze svých rozmarňných fejetonů pověděl sám o sobě a o svém tažení proti poetické vznešenosti symbolistické literatury: „Nechci se vyvyšovat, ale průkopníci nových směrů, budou-li spravedliví, uznají, že já to byl, jenž zavedl do českého básnictví moderní vymoženosti, jako pivo, viržinka, aeroplány, zástavní lístky atd.“ – KUNDERA, Milan: Františku Gellnerovi. In GELLNER, František: *Básně*. Ed. Milan Kundera. Československý spisovatel, Praha 1957, s. 7–26, cit. s. 10–11.

⁶⁰ Poprvé na souvislost této Gellnerovy proklamace a diskusí o civilismu a dalších nových básnických směrech kolem *Almanachu na rok 1914* upozornil ve své studii M. Červenka (Lyrika Františka Gellnera. In týž: *Styl a význam. Studie o básnících*. Československý spisovatel, Praha 1991, s. 52–67, zde s. 53; v souvislosti s odmítnutím civilismu ji pak připomíná ještě Vladimír Křivánek (KŘIVÁNEK, Vladimír: František Gellner (1881–1914?). In ČORNEJ, Petr – HRABÁKOVÁ, Jaroslava – KŘIVÁNEK, Vladimír – LUKEŠ, Jan – MED, Jaroslav – MERHAUT, Luboš – MOCNÁ, Dagmar – ŠTĚDRONOVÁ, Eva – VÍZDALOVÁ, Ivana – VODIČKA, Felix: *Česká literatura na předělu století*. Ed. Jaroslava Janáčková – Jaroslava Hrabáková. Nakladatelství H + H, Jinočany 2001, s. 171–179, zde s. 177), jinak ale tato souvislost spíše zapadla.

které se v jeho tvorbě do té doby ve skutečnosti neobjevilo – onen aeroplán, téměř emblematický motiv oslavy civilizace (ostatní ve výčtu jmenované motivy nechávaly, dodejme, avantgardní směry spíše chladnými). Gellner nad touto svou enumerací žádá od „*průkopníků nových směrů*“ pro svou tvorbu – důrazně a malinko zhrzeně – spravedlivé uznání vlastních zásluh.⁶¹

Úhrnem je z Gellnerových publikovaných i nepublikovaných textů brněnského období o umění cítit jisté podráždění dané pravděpodobně vědomím, že progresivní proudy uměleckého snažení ve výtvarné sféře vysokého umění, jemuž se značnou část svého pobytu v cizině intenzivně věnoval, i v literatuře, v níž se snažil být stále aktivní, míří mimo horizonty, jež byl schopen pojmout a vstřebat. Stále ještě představoval to progresivnější v karikaturní kresbě v českém periodickém tisku – a jeho pokus o založení vlastního karikaturního listu svědčí o tom, že si toho byl dobře vědom.⁶² Je ovšem otázka, jestli se tím dostatečně naplňovaly všechny jeho ambice.

Pokusili jsme se naznačit, že se Gellner ve svých reflexích v náznamech vymezuje vůči Neumannovu zaujetí patosem avantgardy a jeho chvále básnického umění, které je opět možno psát s verzálou. Neumann naopak v jednom ze svých textů o moderních směrech, fejetonu Oltář umění a nový patos,⁶³ odkazuje dosti razantně do starého železa intimní lyriku (ale také příkladně o něco dále psychologický román, naturalismus i symbolismus); poetické zkoumání chvilkových nálad tu dokonce vybavuje zvláště nepěknou nálepkou – „*bestia fňukans*“ (když předtím ve výkřicích po futuristickém vzoru provokujícího manifestačního závěru svého fejetonu Otevřená okna volal, že má tato bestie zhynout⁶⁴). V reprodukováném rozhovoru s nejmenovaným mladým básníkem

⁶¹ „*Nechci se vyvyšovat, ale průkopníci nových směrů, budou-li spravedliví, uznají, že já to byl, jenž zavedl do českého básnictví moderní vymoženosti, jako pivo, viržinka, aeroplány, zástavní lístky atd.*“ – GELLNER, František: Bez příslušných buněk, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

⁶² Už v textu Aleš ilustrátor se také naprosto suverénně staví do role arbitra kvality českých karikatur: „*A v našich rozšířených humoristických časopisech najdeme snad všeho všudy jednoho kreslíře, který aspoň má ponětí, co je to vtip. ¶ Nezáleželo by mnoho na tom, kdyby se lidé při pohledu na duchaprázdný obrázek pouze nudili, ale špatné věci mají také veliký vliv ohlupovací. A nejhorší při veškeré té bídě je, že jsme již kdysi v Čechách měli slušný satirický list, a ten byl ovšem spojen s jménem Alšovým.*“ – GELLNER, František: Aleš ilustrátor. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 317, 17. 11. (ráno), s. 2–4, signováno: F. G., cit. s. 3–4.

⁶³ NEUMANN, Stanislav Kostka: Oltář umění a nový patos. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 227, 20. 8. (ráno), s. 1–2.

⁶⁴ „*Ať zhyne: ¶ libivá omáčka akademická a impresionistická, patina, jednotvární umělci, folklor, slovácké vyšívání, Alfons Mucha, staropražská sentimentalita, bestia fňukans, umělecko-průmyslové muzeum, štáflovska bibliofilie, dr. Kramář a barok, český Reinhardt, vinohradské*

dospívá pisatel v souhlasu se svým protějškem k jednoznačnému závěru: je neúnosné, aby poezie nadále činila pouze to, co činila dosud, což dle jejich shodného názoru je „*nimrání se s city*“. Neumann se při tomto spojení odvolává na Heinricha Heina, který ještě je „*nejmilejší [...] z těchhle nimrů*“, je ovšem otázka, zda mu na mysli netanula spíš Gellnerova báseň z roku 1902 s verši „*Jak se mi dneska protiví / ve svých citech se nimrat! / Jak se mi dneska protiví / bolestí svou se šimrat! //*“.⁶⁵ Lyrické já této Gellnerovy básně se sice nad vlastním zaobíráním se s city pohoršuje a do protikladu k tomu staví, co by bylo lépe činit namísto toho („*Nejlépe bylo by přetrhout / všechna pouta a svazky, / minulost svoji zavrhnout, / zřící se poslední lásky, // [...]*“) až k závěrečným veršům, jež měly posmrtně získat pochybnou slávu údajných veršů prorockých („*Nejlépe bylo by vzdálit se / a nikdy se nenavrátit... / svým blízním a nejbližším ztratit se – – / – – a sám sobě se ztratit. //*“), ale nechce se věřit, že by se k tak radikálnímu kroku vskutku mýnil lyrický mluvčí odhodlat – jde jen o způsob, jak popisem ryze potenciální dynamické akce (celý onen zoufale hrdinný děj je vyjádřen v kondicionálu, nadepsán je již v titulku básně: Nejlépe **bylo by**) vyjádřit perifrází ryze subjektivní a statický pocit zoufalství.

Nimrání se v citech – přes časem pozorovatelnou snahu o trochu větší odstup – se Gellnerovi i po letech jevilo jako relevantní pozice (také proto ty opakované obhajoby lyriky jako experimentálního poznávání duše). Doklad pro skutečnost, že kritiku takto pojaté poezie vnímal Gellner úkorně, lze opět nalézt v textu Bez příslušných buněk:

Tuto přílišnou rozcitlivělost nám sebevědomí lidé dneška zle vyčítají. Jenom prý se nezabývat stále sebou samým! O vědecké hodnotě rozrývání vlastního nitra jsem kdysi v tomto listě pod čarou již pojednal a nechci se dnes do této práce pouštět znovu, aby se neřeklo, že opakuju staré pravdy vzhledem k řádkovému honoráři. Avšak je známo, že pěkný smutek je často příjemnější než hloupá radost.

Ve vážně míněné lyrice se Gellnerovi vlastně nikdy úplně nepodařilo vykročit ze základní poetiky ustavené v prvních dvou sbírkách a také z jejich tematiky, která

---

divadlo!“ – NEUMANN, Stanislav Kostka: Otevřená okna. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 216, 9. 8. (ráno), s. 1–2, cit. s. 2. (Později zařazeno do knihy *At' žije život!*)

⁶⁵ GELLNER, František: Nejlépe bylo by. *Moderní revue* 8, 1901–1902, č. 94, sešit 10, 8. 7. 1902, s. 517.

je postavena na ohledávání různých valérů v zásadě jediné životní zkušenosti a pocitu; s postupem času pouze poněkud opouští gesto revolty ve prospěch rezignace. Po svém návratu z Paříže pak náhle promlouvá do literární situace, která se posunula a s níž není valně s to navázat vztah. Umlkání v lyrické tvorbě se Gellnerovi zjevně nabízí jako velmi logická možnost, i když subjektivně patrně poněkud trpně prožívaná; mnoho nové lyriky ostatně už nenapiše, *Nové verše* v tomto ohledu poněkud matou – významná část lyrických básní do nich zařazená má počátek hluboko před rokem 1911.

Vraťme se nyní ještě ve stručnosti k některým závěrům z předchozích výkladů a pokusme se je usouvztažnit s výše řečeným. Pozorovali jsme nad rozborem *Přístavu manželství*, jak již od počátku století Gellnerova snaha překonat jednostrannost lyrické tvorby, již sám pociťoval, ústila především do rozšíření žánrového spektra, kterému se aktivně věnoval. Většina těchto dalších prací (a dodejme kreseb, neboť i výtvarná dráha se jevila jako cesta, jak rozšířit své tvůrčí možnosti a nalézt s nimi posléze kariérní uplatnění) byla vytvořena v humoristicko-satirickém modu. Zde mohl Gellner dobře uplatnit typ svého talentu, jenž byl zjevný už v počátcích jeho tvorby (vzpomeňme na báseň Konečně je to možná věc) a s nímž měl dobrou šanci na navázání spolupráce s periodickým tiskem. Jistotu, již v tomto ohledu znamenalo dosažení existenčního zaopatření, mu patrně poskytlo až angažmá v *Lidových novinách* (a předtím snad do jisté míry spolupráce s *Karikaturami*).

Časem toto své nadání kultivoval až k téměř automatizovanému ovládnutí postupů, jež umožňovaly přetvořit téměř libovolné téma (včetně těch politických) v humoristickou zábavu a/nebo satiru, jež vždy souzní s ideovou linií listu, pro nějž daný text vzniká (nejpatrnější to je pochopitelně opět u Gellnerova nejdelšího a nejplodnějšího angažmá v *Lidových novinách*). Opakuje přitom nezdědka nejen obecné principy, ale i konkrétní motivy či celé jejich komplexy z dřívější tvorby, neváhá ani použít motivy, které dobová humoristická produkce dávno zná, obvykle je ale uchopuje nově a nad rámec obecného humoristického repertoáru. Jádro Gellnerova vtipu leží téměř vždy v nečekané kombinatorice (rýmových slov, jazykových vrstev, rekvizit a stafáže v karikaturách...). Na této základní úrovni dílčích jednotlivostí je Gellner zábavný téměř vždy, delší Gellnerovy texty z žánrů stojících na ději či rozvíjení úvah (povídky, fejetony, román, drama...) ovšem pravidelně trpí jeho neschopností podříditi tyto drobné samostatně pointované části

textu zastřešujícímu úsilí o konečný kompoziční tvar. Příkladně u jeho fejetonů je někdy až nečekaně složité nalézt, co je jejich jednotící myšlenkou. Zdá se, že často jde spíše o to, pobavit jednotlivými samostatnými pasážemi, aniž by nutně celek musel dávat hlubší smysl, než poskytuje jejich prostý součet. Viděli jsme přitom v kapitole druhé nad básní Konečně je to možná věc, že ve své rané tvorbě Gellner strukturování vlastního textu schopen byl a dokázal v zájmu působení celku ve vzácných případech obětovat třeba i většinu rukopisu včetně několika vtipných point. Zdá se ovšem, že postupem času na toto tvárné úsilí stále častěji rezignoval – jistě i s vidinou toho, že v rubrice fejeton periodického tisku, kam byla většina jeho pozdějších rozsáhlejších textů zacílena, se rozvolněná kompozice z juxtaponovaných samostatně pointovaných textových úseků bez odporu snesla, ba snad byla i svého druhu výhodou, neboť potenciálně umožňovala řetězené nastavování textu (a slib štědrého řádkového honoráře).

U politické satiry pro *Večery Lidových novin* psané veršem a doplněné obrazovým doprovodem toto tříštění do drobných samostatně vyhocených úseků příliš nepřekáží s ohledem na primární funkci těchto textů, jíž je zábavná persuaze. Lze je vnímat jako řetězení a vrstvení politických anekdot či invektiv, čtenářova potěcha se řadou samostatných point násobí. Jejich zastřešující smysl tu navíc existuje, jen je dán už *před* textem – je jím komplex konkrétních politických názorů jedné moravské strany vyjevující se v politických komentářích na stránkách jejího domovského listu.

U Gellnerových nehumoristických povídek mohlo být opuštění snahy po vyklenutí příběhového oblouku snad i součástí strategie: pozorování neheroického a celkem banálního dění, při němž konec příběhu často vyznívá do ztracena obvykle s vidinou dalšího všednodenního plahočení, jež na postavy čeká, dobře souznělo s dlouhodobě (už od *Přístavu manželství*) rozvíjeným tématem průzkumu středostavovské všednosti a mezilidských vztahů, které tato každodennost formuje. Život je v Gellnerově pojetí velmi banální, a svým hrdinům tak Gellner nedopřává zažít heroismus šťastného ani tragického konce, postavy končí prostě buď uprostřed svých všedních dní ponechány vlastnímu osudu, anebo smrtí, jež se prostě konstatuje. Všednosti se lze v Gellnerově podání buď bujaře smát, nebo kriticky vysmívat, v nejlepším případě ji smířlivě pozorovat v jejím drobném plahočení.

„Nemáte bezpochyby pro to příslušné buňky v mozku,“ odpovídá ve fejetonu Bez příslušných buněk „ochotný pan X. Y.“ autorskému vypravěči, který se mu právě svěřil s tím, že nenalézá zalíbení v kubismu. „*Toto stanovisko vzdorovalo ovšem každé námitce. Vědecký vývoj člověka nedostoupil ještě té výše, abych si mohl hrábnout do hlavy, hodit dotyčné buňky před pana X. Y. na stůl a říci: „Hle, tady jsou!“*“ glosuje to poté prvně jmenovaný.⁶⁶ Oba mají pravdu. Do hlavy se nelze nikomu dostat a všichni jsme limitováni ve svých možnostech, můžeme je posouvat a využít svých předpokladů na maximum, ale zároveň nejsme zcela tvárnou hlinou, již lze vtěsnat do jakéhokoliv kadlubu. Gellner v postupu času dokázal mnohá ze svých nadání systematicky rozvíjet a těžit z nich na zcela praktické rovině – pravděpodobně se stal tím, čím chtěl již v raném mládí být, mužem pera, kterého vlastní kreativní práce živí a snad i jistým způsobem baví a naplňuje. Nástup nového umění jej ovšem zároveň ne bez rozmrzelosti přiblížil poznání, že roli nositelů aktuálního konfliktu „uměleckého mládí“ se staršími proudy hrají již jiní, a na rozdíl od svého staršího vrstevníka Neumanna on „příslušné buňky“ k tomu se přidat v sobě nenachází.

A tak zatímco Neumann horuje pro soudobý život jako jediné možné téma k heroizační oslavě – neboť „*jednoho mu neupřeme: velebné, mohutné, svérázné krásy, které jsme nuceni se pokloniti, ať již vnitřní organizaci jejího zdroje velebíme, nebo proklínáme. Jsme vrstevníky úžasně utopie tělem učiněné, aniž si toho zpravidla uvědomujeme.*“⁶⁷, Gellner sice nic nenamítá proti námětům z moderní civilizace jako takovým – „*uznáváme všichni, že lze psát i o tunelech a o aeroplánech. Dělalo to již více lidí. Ale musí se to umět, jako všechno ostatní.*“⁶⁸, jemu samotnému ovšem současná každodennost (na které tvrdošíjně lpí coby na svém tématu) zjevně ničím heroická nepřipadá a také nevidí důvody, proč by bylo třeba nad výdobytky civilizace propadat nekritickému nadšení (když se dosud každé víře v lepší budoucnost svým skeptickým rozumářstvím ubránil).

⁶⁶ Jen na okraj dodejme, že Gellner po této podařené pointě nekončí. Další pasáž připojuje k předchozímu textu větou, která je přímo prototypem oslího můstku – autorský hlas se na svou nestrukturovanost vymlouvá svou sklerózou: „*Byl bych skoro zapomněl ještě dvě důležité odpovědi pana X. Y. na mé otázky.* [...]“ – GELLNER, František: Bez příslušných buněk, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

⁶⁷ NEUMANN, Stanislav Kostka: Oltář umění a nový patos. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 227, 20. 8. (ráno), s. 1–2.

⁶⁸ GELLNER, František: Bez příslušných buněk, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní.

A tak když nakonec Gellner v závěru svého působení v *Lidových novinách* o onom vzývaném aeroplánu napíše, je k civilistnímu patosu velmi daleko; výsledkem je zas jen humoristická drobnost o velmi přízemních strastech na rekreační procházce městského člověka venkovem a vrcholné stroje lidské civilizace jsou zde pojednány zcela v dobových intencích humoristické produkce:⁶⁹ letadlo je sice objektem nedostižného snění, ovšem jen ironicky – v roli dopravního prostředku, který by hypoteticky umožnil uniknout zakoušeným nepříjemnostem pozemšťanů – například jinému výkřiku techniky, ve své rychlosti nebezpečnému a dýmem a prachem pokojné výletníky obtěžujícímu automobilu:

[...]

*Jdeš po silnici. Na svém výletě
máš radost ze zeleně, z krav i z koby
tak dlouho, dokud nepředjede tě
jak čert vpřed řítící se automobil.*

*V oblacích dýmu benzinového
a v mračnech prachu tvorové se dusí.
Kdo k štěstí nos má, rukou tiskne ho;
ovšem též k tomu prsty míti musí.*

[...]

*V lese si čtením četných výstrah zrak
lze zkazit... Ach, proč nemohu v tu ránu
v oblohu modrou vzletět jako pták
či aspoň vznést se na aeroplánu?!⁷⁰*

---

⁶⁹ FRONK, Václav: *Sebereflexe české společnosti. Přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Nákladem vlastním, Bílina – Praha 2011, s. 135–141.

⁷⁰ GELLNER, František: Putování za zdravím. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 120 (*Večery*, č. 18), 2. 5. (ráno), s. 144, signováno: F. G.

Ediční poznámka

Pravopis v citacích z primárních pramenů i sekundární literatury včetně pravopisu cizích slov upravuji podle současné normy tam, kde úprava nemá vliv na zvukovou realizaci slova, ponechávám tak tedy například měkká zakončení u feminin vzoru kost. Při psaní hranice slov v písmu u spřežek volím staženou variantu. Problematické psaní velkého či malého písmene ve slově Žid/žid, Židovstvo/židovstvo řeším ve prospěch písmene velkého, ovšem s vědomím, že tento problém v zásadě jednoznačně správné řešení nemá; ostatně právě problematické vnímání židovské identity u F. Gellnera je jedním z témat této práce, a ač židovského původu, nelze o Gellnerovi dost dobře říci, že by se cítil být jednoznačně Židem/židem, ať už v národnostním, nebo v náboženském slova smyslu.¹ Taktéž při psaní jména Gellner se přikláním ke sjednocení jevu a řídím se územ psaní se dvěma -ll-, a to přesto, že Gellner sám používal i podobu jména s jedním -l-; výjimkou jsou pouze vybrané citace rodinné korespondence v kapitole třetí, a to vzhledem k tomu, že jsou přímou součástí argumentace pro souvislost záznamu jména s vnímáním vlastní národnostní identity.

Kurzívní písmo v uvozovkách značí citaci z pramenů. U citovaných textů zachovávám původní zvýraznění z originálu v podobě stojacího písma; má případná vlastní zvýraznění v textu jsou vyznačena **boldem**. U delších citací z důvodů úspory místa užívám znak ¶ k vyznačení předělu odstavců v citovaném originále a lomítko k vyznačení předělu veršů. Hranatá závorka signalizuje vstupy mojí ruky, v kombinaci s třemi tečkami pak výpustku. Prameny v cizích jazycích uvádím vždy v originále následovaném českým překladem v hranaté závorce, překlady z francouzštiny laskavě poskytla pro účely této práce Adéla Dobešová, překlady z angličtiny a němčiny jsou mé vlastní. Na několika místech používám k prezentaci Gellnerových rukopisů genetickou transkripci, použité transkripční

---

¹ Podepisujeme slova Michala Frankla k této otázce: „*Ve své podstatě je ale spor o psaní velkého či malého písmene neřešitelný, neboť vychází z mylné představy o tom, že identitu židů/Židů žijících na českém území je možné zobecnit a redukovat buď pouze na náboženské vyznání, nebo na příslušnost k židovskému národu. [...] Obě formy označování příslušníků židovské menšiny jsou proto možné a oprávněné, byť ani jedna z nich nemůže popsat pluralitu osobních a skupinových identit. Psaní velkého či malého písmene je proto – podle mého názoru – na rozhodnutí každého autora.*“ – FRANKL, Michal: „*Emancipace od židů*“. Český antisemitismus na konci 19. století. Paseka, Praha 2007, s. 21.

značky jsou v těchto případech na příslušném místě připojeny v poznámce pod čarou.

Celé Gellnerovo dílo i velká část citovaných sekundárních zdrojů k němu je v plném textu přístupná ve vydání Kritické hybridní edice,² odkazují ovšem vždy na původní vydání či umístění toho kterého pramene.

---

² GELLNER, František: *Dílo*. Edd. Jiří Flaišman – Michal Kosák – Lucie Kořínková – Jakub Říha (ve spolupráci s Pavlem Kořínkem a Andreou Vítovou). Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. – Akropolis, Praha 2012.

Seznam citované literatury a pramenů

- [nesignováno]: Administrace Lid. novin: Prémii řádně platícím odběratelům. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 358, 30. 12. (odpoledne), s. 3
- [nesignováno]: A. E. G. Bulín. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 126, 9. 5. (ráno), s. 3, nesignováno
- [nesignováno]: Anarchista, Žid a básník. *Českožidovské listy* 10, 1904, č. 13, 1. 7., s. 4, nesignováno
- [nesignováno]: Apači v Brně. Beztrestné řádění plattenbrüdrů. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 343, 12. 12. (odpoledne), s. 2
- [nesignováno]: Armáda a politické strany. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 226, 18. 8. (ráno), s. 3
- [nesignováno]: Augustiniánský Hlas. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 123, 6. 5. (ráno), s. 5
- [nesignováno]: Básník a karikaturista Frant. Gellner živ. *Venkov* 12, 1917, č. 220, 16. 9., s. 5
- [nesignováno]: Básník František Gellner. *Čas* 28, 1914, č. 548, 18. 12. (odpoledne), s. 3
- [nesignováno]: Básník František Gellner nezvěstným. *Právo lidu* 23, 1914, č. 289, 19. 10., s. 6
- [nesignováno]: Berlínská otrava rybami. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 357, 29. 12. (odpoledne), s. 2
- [nesignováno]: Berlínská útulna pro lid bez přístřeší. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 18, 20. 1. (odpoledne), s. 6
- [nesignováno]: Boj proti methylalkoholu. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 9, 11. 1. (ráno), s. 5
- [nesignováno]: Čenstochovská peleš lotrovská. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 43, 14. 2. (odpoledne), s. 2
- [nesignováno]: Česká žena prvním poslancem v Rakousku. *Národní listy* 52, 1912, č. 162, 14. 6. (ráno), s. 1
- [nesignováno]: Dojem v Brně. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 345, 14. 12. (ráno), s. 2–3
- [nesignováno]: František Gellner. *Čas* 15, 1901, č. 273, 4. 10. 1901, s. 2
- [nesignováno]: Gatě v sukních na ulici. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 71, 12. 3. (ráno), s. 4
- [nesignováno]: Hromadná otrava rybami. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 356, 28. 12. (ráno), s. 5
- [nesignováno]: Hromadná otrava rybami v Berlíně. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 357, 29. 12. (ráno), s. 5

- [nesignováno]: Hromadná otrava rybami v Berlíně. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 358, 30. 12. (ráno), s. 6
- [nesignováno]: Hromadná otrava rybami v Berlíně. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 359, 31. 12. (ráno), s. 5
- [nesignováno]: Hromadná otrava v Berlíně. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 1, 2. 1. (odpoledne), s. 2
- [nesignováno]: Hromadná otrava v Berlíně. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 4, 5. 1. (ráno), s. 4
- [nesignováno]: Hromadná otrava v Berlíně. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 5, 6. 1. (ráno), s. 5
- [nesignováno]: Kapitola A. E. G. Bulín. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 124, 7. 5. (ráno), s. 3–4
- [nesignováno]: [Karel Havlíček Borovský: Křest sv. Vladimíra...]. *Přehled* 2, 1903–1904, č. 41, 20. 8. 1904, s. 677
- [nesignováno]: Karikatura politiky. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 195, 18. 7., s. 3
- [nesignováno]: Karikaturistovy vzpomínky. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 73, 15. 3. (ráno), s. 5
- [nesignováno]: Klasobraní ze žurnalistiky. *Rozvoj* 1, 1904, č. 22, 26. 5., s. 5
- [nesignováno]: Konec sněmu. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 57, 28. 2. (ráno), s. 4
- [nesignováno]: Kramářův epilog. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 308, 7. 11. (ráno), s. 1
- [nesignováno]: Kropáč a šavle. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 222, 14. 8. (odpoledne), s. 2
- [nesignováno]: Krvežíznivá opice. *Národní listy* 31, 1891, č. 13, 13. 1., s. 6
- [nesignováno]: Literární a umělecká pozůstalost Fr. Gellnera. *Lidové noviny* 28, 1920, č. 296, 17. 6. 1920 (ráno), s. 9
- [nesignováno]: Literární kritik. *Lidové noviny* 27, 1919, č. 345, 14. 12., s. 4
- [nesignováno]: [Macochoy na Moravě vidí...]. *Den* 1, 1912, č. 5, 8. 3., s. 2
- [nesignováno]: Manifestace proti maďarské hrůzovládě v Chorvatsku. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 102, 15. 4. (ráno), s. 1
- [nesignováno]: [Na sčítacích arších...]. *Humoristické listy* 44, 1901, č. 1, 1. 1., s. 3
- [nesignováno]: Naše obrázky. Kalhotová sukně v Brně. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 77 (*Večery* č. 7), 18. 3. (ráno), s. 55
- [nesignováno]: Naše obrázky. Zavřená česká škola v III. okresu ve Vídni. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 277 (*Večery*, č. 36), 7. 10. (ráno), s. 287
- [nesignováno]: Naše vánoční číslo. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 355, 27. 12., s. 4
- [nesignováno]: Ne Palacký – nýbrž Kramář. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 179, 2. 7. (ráno), s. 1
- [nesignováno]: Neučiníš sobě rytiny ani podobenství... *Lidové noviny* 20, 1912, č. 223, 15. 8. (ráno), s. 3

[nesignováno]: Nezvratný důkaz a pravda [inzerát]. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 354, 23. 12. (*Národní hospodář*), s. 35

[nesignováno]: Nové ilustrované vydání Křtu sv. Vladimíra. *Lidové noviny* 12, 1904, č. 218, 24. 9. 1904, s. 5

[nesignováno]: Nový kult. *Rozvoj* 1, 1904, č. 26, 22. 6., s. 5

[nesignováno]: Nový objev P. Šrámka. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 106, 19. 4. (odpoledne), s. 1

[nesignováno]: O alkoholu methylovém. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 12 (*Technická hlídka*), 14. 1. (ráno), s. 13

[nesignováno]: Obecní rada brněnská. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 346, 15. 12. (ráno), s. 4

[nesignováno]: Otravy methylem v Lipsku. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 6, 8. 1. (odpoledne), s. 2

[nesignováno]: O ženské kalhoty. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 72, 13. 3. (odpoledne), s. 2

[nesignováno]: Pan dr. Adolf Stránský se vzteká na Den. *Den* 1, 1912, č. 5, 9. 3., s. 2

[nesignováno]: P. Holba a P. Macoch. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 347, 16. 12. (odpoledne), s. 1

[nesignováno]: Po první bitvě. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 338, 7. 12. (ráno), s. 1

[nesignováno]: Proces Bellisův. Domnělá rituální vražda. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 277, 10. 10. (odpoledne), s. 2

[nesignováno]: Promoklá černá armáda ve Vídni. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 255, 16. 9. (odpoledne), s. 1

[nesignováno]: Protestní schůze proti smiřovačkám. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 33, 3. 2. (ráno), s. 3–4, cit. s. 3

[nesignováno]: Red. Frant. Gellner nezvěstným. *Čas* 28, 1914, č. 392, 19. 10. (odpoledne), s. 4

[nesignováno]: Rituální vražda. *Den* 2, 1913, č. 239, 14. 10., s. 1

[nesignováno]: Rituální vražda židovská před soudem. *Den* 2, 1913, č. 229, 2. 10., s. 2

[nesignováno]: Rituální vražda židovská před soudem. *Den* 2, 1913, č. 236, 10. 10., s. 3

[nesignováno]: Rituální vražda židovská před soudem. *Den* 2, 1913, č. 237, 11. 10., s. 2–3

[nesignováno]: Rituální vražda židovská před soudem. *Den* 2, 1913, č. 238, 12. 10., s. 1–2

[nesignováno]: Rozsudek nad čenstochovskými lotry. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 6, 8. 3., s. 6

[nesignováno]: Slavnost odhalení pomníku Palackého. *Národní listy* 52, 1912, č. 179, 1. 7. (večer), s. 1–2

- [nesignováno]: Smutný cirkus. *Paleček* 2, 1873, č. 8, 22. 11., s. 64
- [nesignováno]: Spisovatel a karikaturista Fr. Gellner živ? *Venkov* 12, 1917, č. 33, 9. 2., s. 3
- [nesignováno]: Účast venkova. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 345, 14. 12. (ráno), s. 2
- [nesignováno]: Už se ozvali. *Den* 2, 1913, č. 229, 2. 10., s. 2
- [nesignováno]: Vítězství! *Lidové noviny* 19, 1911, č. 345, 14. 12. (ráno), s. 1
- [nesignováno]: Volba na Mladoboleslavsku. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 152, 5. 6. (ráno), s. 3
- [nesignováno]: [V sobotu dne 4. února...]. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 37, 6. 2., s. 1
- [nesignováno]: Vůdcové sociální demokracie. *Mladoboleslavské listy* 13, 1900, č. 78, 10. 10., s. 3
- [nesignováno]: Vzácní hosté na eucharistickém sjezdu. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 259, 20. 9. (ráno), s. 3
- [nesignováno]: Zákaz dlouhých dámských jehlic. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 198, 21. 7. (ráno), s. 5
- [nesignováno]: Za rovnoprávnost žen s muži. *Národní listy* 52, 1912, č. 109, 21. 4. (ráno), s. 3
- [nesignováno]: Zavřená česká škola ve Vídni [fotografie zachycující typickou školní budovu]. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 277 (*Večery*, č. 36), 7. 10. (ráno), s. 285
- [nesignováno]: Zítřejší *Večery*. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 346, 15. 12. (odpoledne), s. 1
- [nesignováno]: Zítřejší *Večery*. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 357, 29. 12. (odpoledne), s. 1
- [nesignováno]: *Zločiny mnichů v Čenstochové*. Josef Růžička, Praha 1912
- [nesignováno]: Z Mladé Boleslavi. *Národní listy* 37, 1897, č. 336, 5. 12., s. 2
- [nesignováno]: [Žádejte v prodejnách dnešní ranní vydání...]. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 35, 4. 2. (odpoledne), s. 1
- [nesignováno]: Židovská politika P. Šrámka. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 130, 13. 5. (odpoledne), s. 2
- [nesignováno]: Židovské knify. *Den* 1, 1912, č. 5, 8. 3., s. 2
- [nesignováno]: [Životopis]. In GELLNER, František: *Drobky z Františka Gellnera. Průřez tvorbou autora s plakátovou přílohou*. Jota, Brno 1992, s. 166–167, cit. s. 167
- ASSMANN, Jan: *Kultura a paměť*. Prostor, Praha 2001
- A. V.: [Zklamáním pro toho, kdo zná F. Gellnera...]. *Národní listy* 54, 1914, č. 168, 21. 6., s. 10.
- [BASS, Eduard]: Gellner v D-37. *Lidové noviny* 44, 1936, č. 513, 13. 10. (ráno), s. 9, signováno: B

BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Grada, Praha 2011

BÍLEK, Petr A.: Obraz Boženy Němcové – pár poznámek k jeho emblematické redukci. In *Božena Němcová a její Babička. Sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky Hodnoty a hranice. Svět v české literatuře, česká literatura ve světě, Praha 28. 6. – 3. 7. 2005*, sv. 3. Ed. Karel Piorecký. Ústav pro českou literaturu, Praha 2006, s. 11–23

[BLÁHA, Inocenc Arnošt]: Fr. Gellner: Po nás ať přijde potopa. *Básně. Rozvoj* 2, 1901, č. 21, 20. 7. 1901, s. 315, signováno: In. A. B.

BLAHYNKA, Milan: František Gellner. *Kulturní tvorba* 2, 1964, č. 38, 17. 9., s. 13

BLANCHARD, Pascal Blanchard – BOËTSCH, Gilles – SNOEP, Nanette Jacomijn (edd.): *Human Zoos. The Invention of the Savage*. Actes Sud, Arles 2011, s. 76

BOROVÍČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – BĚLINA, Pavel: *Velké dějiny země Koruny české XXII.b. 1890–1918*. Paseka, Praha – Litomyšl 2013

BOUČEK, Antonín: Vila číslo 45. *Lidové noviny* 45, 1937, č. 194, 17. 4., s. 1–2, cit. s. 1. pokračování 15. 4., č. 190, s. 1–2, 25. 5. 1937, s. 2

BRÁDKA, Hanuš: Vznik opice podle Darwina. *Humoristické listy* 17, 1875, č. 1, 1. 1., s. 2

BRAMBORA, Josef: Prázdná výstavní síň. *Kulturní politika* 3, 1947–1948, č. 19, 30. 1. 1948, s. 2

BREHM, Alfred: *Život zvířat I. Savci* [reprint třetího, přepracovaného vydání]. Přel. Č. Koktal. Dobra & Fontána, Olomouc 1999

BRULLÉ, Pierre – DIXMIER, Michel – THEINHARDT, Markéta: *Orbis pictus Františka Kupky. Mezi symbolismem a reportáží*. Arbor vitae, Řevnice 2014

BŘEZINA, Otokar: Zasláno [K hořejšímu prohlášení došel tento list...]. *Lumír* 28, 1899–1900, č. 20, 1. 4. 1900, s. 240

BURIÁNEK, František: *Bezruč – Toman – Gellner – Šrámek. Studie o básnících počátku našeho věku*. Československý spisovatel, Praha 1955

BURIÁNEK, František: Doslov. In týž: *Má píseň ze sna budívá*. Ed. František Buriánek. Mladá fronta, Praha, 1955, s. 137–143

BURIÁNEK, František: Gellner satirik. In *O české satíře. Sborník statí*. Ed. František Buriánek. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1959, s. 229–258

BURIÁNEK, František: *Generace buřičů. Básníci z počátku 20. století*. Univerzita Karlova, Praha 1968

BURIÁNEK, František: Úvod. In GELLNER, František: *Z díla Františka Gellnera*. Ed. František Buriánek. Československý spisovatel, Praha 1952, s. 5–22

CINGER, František: Pouhé literární figurky?. *Rudé právo* 64, 1984, č. 16, 19. 1., s. 5

- CLARK, Christopher: *Sleepwalkers. How Europe Went to War in 1914*. Penguin Books, London 2013 (česky jako *Náměsíčníci. Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*. BB/art, Praha 2014)
- [ČAPEK, Josef]: Pražské výstavy. Výstava obrazů a karikatur Františka Gellnera. *Lidové noviny* 35, 1927, č. 551, 2. 11. (ráno), s. 7, signováno: jč
- [ČAPEK, Karel]: František Gellner: Nové verše. *Národní listy* 59, 1919, č. 170 (*Literární příloha Národních listů*), 20. 7., signováno: K. Č.
- ČAPEK, Karel: Zatykač na věčného studenta Roberta Davida, *Lidové noviny* 44, 1936, č. 624, 13. 12., s. 1–2
- ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách*. Paseka, Praha – Litomyšl 2005
- ČERVENKA, Miroslav: František Gellner a šantánová píseň. In týž: *Symbols, písně a mýty. Studie o proměnách českého lyrického slohu na přelomu století*. Československý spisovatel, Praha 1966, s. 117–137
- ČERVENKA, Miroslav: Lyrika Františka Gellnera. In týž: *Styl a význam. Studie o básnících*. Československý spisovatel, Praha 1991, s. 52–67
- ČERVENKA, Miroslav: Stylistický příspěvek k teorii variant. In týž: *Textologické studie*; edd. Michal Kosák – Jiří Flaišman, Ústav pro českou literaturu, Praha 2009, s. 61–72, zde s. 64. (Původně otištěno in *Česká literatura* 14, 1966, č. 1, leden, s. 45–51.)
- DARNTON, Robert: Úvod. In týž: *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*. Přel. Markéta Křížová. Argo, Praha 2013, s. 16–19
- DONATH, Oskar: František Gellner. In týž: *Židé a židovství v české literatuře 19. a 20. století II. Od Jaroslava Vrchlického do doby přítomné*. Nákladem vlastním, Brno 1930, s. 229–237
- DRAHOŇOVSKÝ, František Karel: Vybírává milostenka. In týž: *Veselé deklamace*. František Karel Drahoňovský, Praha 1879, s. 28–33
- [DRTIL, Artuš?]: Portréty a karikatury z „národa role dědičné“ IV. Stud nestydatých. *Kramerius* 2, 1905–1906, č. 6–7, 12. 7. 1906, s. 79–80, signováno: V. O.
- Dr. V. M.: Svět Štechův a Gellnerův. *Moravskoslezský deník* 31, 1928, 22. 7.
- DS.: Památce Františka Gellnera. *Lidové noviny* 33, 1925, č. 184, 12. 4., s. 7
- [DVOŘÁKOVÁ, Helena]: František Gellner. *Národní osvobození* 8, 1931, č. 168, 19. 6. 1931, s. 1, signováno: H. D.
- DYK, Viktor: Děje válečné. *Lumír* 43, 1915, č. 3, 26. 2., s. 144
- DYK, Viktor: Nová česká poezie. *Moderní revue* 14, 1902–1903, č. 10 a 11, 8. 7. 1903, s. 561–564
- [DYK, Viktor]: [Poznámky]. *Lumír* 45, 1917, č. 10, 26. 9., s. 477–479, signováno: V. D.
- DYK, Viktor: Vzpomínka na F. Gellnera. In *Souborná výstava karikatur a obrazů malíře Františka Gellnera. Říjen–listopad 1927*. Výtvarný odbor Umělecké besedy v Praze, Praha 1927, s. 4

[EISNER, Pavel]: František Gellners Prosa. *Prager Presse* 7, 1927, č. 216, 7. 8. 1927, s. 6, signováno: P. E.

FANON, Frantz. *Černá kůže, bílé masky*. Tranzit, Praha 2011

-fer.: Kara Ben Jehuda: Satirický komentář. – Drobná témata – Fr. Gellner: Cesta do hor a jiné povídky – Z. M. Kuděj: Majitel zlatých dolů a jiné povídky. *Zvon* 14, 1913–1914, č. 41, 3. 7. 1914, s. 572

FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (edd.): *Moravské vyrovnání z roku 1905. Možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě. Sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané ve dnech 10.–11. listopadu 2005 v Brně*. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy, Brno 2006

FILÍPEK, Štěpán: *Karel Horký – rytíř ulice*. Academia, Praha 2015

FRANKL, Michal: „*Emancipace od židů*“. *Český antisemitismus na konci 19. století*. Paseka, Praha 2007

[FREIMUTH, Leo]: Zázrak. *Nový kult* 4, 1900–1901, č. 3, prosinec 1900, s. 85, signováno: Henrich Heine m. p.

FRONK, Václav: *Sebereflexe české společnosti. Přelom 19. a 20. století v perspektivě humoristických časopisů*. Václav Fronk, Bílina – Praha 2011, s. 33

GABRIELOVÁ, Bronislava – MARČÁK, Bohumil: *Kapitoly z dějin brněnských časopisů II*. Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, Brno 2003

GEJGUŠOVÁ, Ivana: *František Gellner prozaik a publicista*. Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava 2007, s. 48–56

[GELLNER, František]: §§ 222. a 9. *Karikatury* 3, 1911, č. 27, 3. 7., s. 4, signováno St. Pára

GELLNER, František: III. Pod Svatou Horou v Příbrami. In týž: *Radosti života. Básně*. Moderní život, Praha 1903, s. 7

GELLNER, František: V. Ožeň se bratře, ožeň se bratře! In týž: *Radosti života. Básně*. Moderní život, Praha 1903, s. 9

GELLNER, František: XVII. Což, páni spisovatelé. In týž: *Radosti života. Básně*. Moderní život, Praha 1903, s. 29–30

GELLNER, František: XXVII. Vlak do nádraží zvolna vjel. In týž: *Radosti života. Básně*. Moderní život, Praha 1903, s. 45–46

GELLNER, František: XXXI. V kavárně u stolku lecco se řekne. In týž: *Radosti života. Básně*. Moderní život, Praha 1903, s. 53

GELLNER, František: XXXV (Noc byla. Usnout nemoh jsem. To z míry). In týž: *Radosti života. Básně*. Moderní život, Praha 1903, s. 58–59

GELLNER, František: A hudba hrála. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 7, leden 1905, s. 144–145

GELLNER, František: Aleš ilustrátor. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 317, 17. 11. (ráno), s. 2–4, signováno: F. G.

GELLNER, František: [Alfons XIII., král španělský]. *Kramerius* 2, 1905–1906, č. 2–3, 12. 1. 1906, s. 25

- GELLNER, František: Alfons XIII., král španělský. *Kramérius* 2, 1905–1906, č. 4–5, 16. 3. 1906, s. 49
- GELLNER, František: *Básně*. Ed. Milan Kundera. Československý spisovatel, Praha 1957
- GELLNER, František: *Básně. Spisy I. Carpe diem*, Brumovice 2005
- GELLNER, František: *Básně. Spisy I.* Edd. Michal Huvar – Miloslav Hýsek. Carpe diem, Brumovice 2006
- GELLNER, František: Berlínské Vánoce. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 11 (*Večery*, č. 2), 13. 1. (ráno), s. 16
- GELLNER, František: Bez příslušných buněk, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní
- GELLNER, František: *Bohém*. Ed. Vladimír Justl. Odeon, Praha 2006
- [GELLNER, František]: Božena Viková-Kunětická v Brně. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 174, 27. 6. (ráno), s. 4, nesignováno
- GELLNER, František: Brněnské radniční hospodářství. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 197 (*Večery*, č. 29), 20. 7. (ráno), s. 232, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Brněnští vlnobaroni. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 225 (*Večery*, č. 33), 17. 8. (ráno), s. 256
- GELLNER, František: Český sněm. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 271 (*Večery*, č. 35), 30. 9. (ráno), s. 280, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Dech budoucnosti. *Nový kult* 6, 1903–1904, č. 8, 20. 9. 1903, s. 60
- GELLNER, František: *Dílo*. Edd. Jiří Flaišman – Michal Kosák – Lucie Kořínková – Jakub Říha (ve spolupráci s Pavlem Kořínkem a Andreou Vítovou). Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. – Akropolis, Praha 2012
- GELLNER, František: [Diese schönen allerbesten], únor 1914?, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní
- GELLNER, František: (Díváme-li se na trestnice), LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní
- GELLNER, František: *Don Juan*. Ed. Marie Majerová. Slavoboj Tusar, Praha 1924
- [GELLNER, František]: Dopis z Příbrami. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 2 (*Šibeničky*), 10. 5. 1904, s. 43–44, signováno: Franta
- GELLNER, František: Dopis z Itálie. Červený týden v Itálii – Útěk Jindřicha Malatesty. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 173, 25. 6., s. 3–4, signováno: i.
- GELLNER, František: Dopis z Říma. Ze sociální politiky italské – Malatesta – Fráter Bedřich. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 183, 5. 7., s. 4, signováno: -i.
- GELLNER, František: *Drama, román a fejetony. Spisy III.* Ed. Michal Huvar – Miloslav Hýsek. Carpe diem, Brumovice 2007
- GELLNER, František: *Drobky z Františka Gellnera*. Jota, Brno 1992
- GELLNER, František: *Drobky z Františka Gellnera*. Jota, Brno 2005

GELLNER, František: Drobnosti z oboru umělecké živnosti. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 17, 18. 1. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G.

GELLNER, František: *Druhé drobký z Františka Gellnera*. Jota, Brno 1993

GELLNER, František: *Druhé drobký z Františka Gellnera*. Jota, Brno 2005

GELLNER, František: Fragment [Anarchismus nevyvinul se téměř u nikoho z teoretických náhledů...], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

GELLNER, František: Fragment [*Der Klassenprofessor war der Meinung...*], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

GELLNER, František: Fragment [K hubičce se nepotřebuje pátera], b. d. [1904?], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

GELLNER, František: Fragment [Krásné písemnictví, sochařství, malířství, hudba a architektura...], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

GELLNER, František: Fragment [Kromě zázračného obrazu svatého Damiána...], [1904–1905?], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

GELLNER, František: Fragment [Malá petrolejová lampa osvětlovala matně jizbu...], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

GELLNER, František: Fragment [Náležím taky do kruhu oněch nešťastníků...], b. d. [1903 (?)], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

GELLNER, František: Fragment: [Nemám rád v pokoji mnoho nábytku...], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

GELLNER, František: Fragment [Není tomu ještě tak dávno...], b. d. [1904?], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

GELLNER, František: Fragment [Od naší prvé rozmluvy působil na mne Horman...], 1906 (?), LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

GELLNER, František: Fragment [Suspense tiskové svobody...], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

GELLNER, František: Fragment [Těžko prý je nepsat satiru...], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

GELLNER, František: Fragment [úředník byl u banky], 1904 (?), LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

GELLNER, František: Fragment [Ve čtvrtek byl svátek...], (podzim 1904 – podzim 1905?), LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

GELLNER, František: Fragment [Viš zajisté, milá Mařeno...], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

GELLNER, František: Fragment [V poušti české literatury...], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

GELLNER, František: Fragment [Výlet pana Broučka do Měsíce], (1912–1913), Janáčkův archiv Moravského zemského muzea

GELLNER, František: Fragment [Začal jsem svou literární kariéru verši...], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní

- GELLNER, František: Fragment [Založit si rodinu je velmi moudré pro člověka myslícího...], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní
- GELLNER, František: Freie Vereinigung ve Vídni (*Nový kult* 4, 1900–1901, č. 8, 15. 10. 1901, nestránková příloha k číslu 8)
- GELLNER, František: *Hořká láska*. Ed. Bohumil Svozil. Československý spisovatel, Praha 1984
- GELLNER, František: Idealism a materialism. *Právo lidu* 18, 1909, č. 294, 24. 10., s. 1–2
- GELLNER, František: Jak se dělají básně. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 204, 27. 7. (ráno) s. 1–2, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Jedlovský. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 344, 14. 12. (ráno), s. 1–2
- GELLNER, František: (Je to jen pouhá svévolnost), LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní
- GELLNER, František: Jihu. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 84, 26. 3., s. 1, překlad básně F. Mistrala
- GELLNER, František: [Karikatury O. Skýpaly, J. Štelovského a J. Prokeše]. Ostravský deník 14, 1914, č. 37, 23. 2., s. 4–5
- GELLNER, František: (Když jsme se tak sešli). *Lidové noviny* 19, 1911, č. 291 (*Večery*, č. 38), 21. 10., s. 304
- GELLNER, František: Ke konfiskaci minulého čísla *Večerů*. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 106 (*Večery*, č. 16), 18. 4. (ráno), s. 128, nesignováno
- GELLNER, František: Ke konfiskaci předešlého čísla *Večerů*. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 59 (*Večery*, č. 10), 1. 3. (ráno), s. 88, nesignováno
- GELLNER, František: Klerikální skutky milosrdenství. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 120 (*Večery*, č. 19), 3. 5. (ráno), s. 168, nesignováno
- GELLNER, František: Klerikální verbování. *Karikatury* 3, 1911, č. 17, 24. 4., s. 9
- GELLNER, František: Klerikálního vůdce Mořice Hrubana práce pro národ. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 66 (*Večery*, č. 11), 8. 3. (ráno), s. 96, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Konkurenti. In týž: *Cesta do hor a jiné povídky*. Ondřej Kypr, Jihlava 1914, s. 48–60
- GELLNER, František: Krmení v rakousko-uherském zvěřinci. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 107 (*Večery*, č. 16), 20. 4. (ráno), s. 128, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Kuplet o ženské emancipaci, 1904?, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní
- GELLNER, František: Kuplet o ženské emancipaci. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 5 (*Šibeníčky*), 10. 8. 1904, s. 119
- GELLNER, František: Láska Adama Akrimowicze. *Právo lidu* 18, 1909, č. 180, 2. 7., s. 1
- GELLNER, František: Literární podpora. *Karikatury* 3, 1911, č. 5, 30. 1., s. 5–6

- GELLNER, František: Loutky. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 340 (*Večery*, č. 45), 9. 12., s. 360
- GELLNER, František: *Má píseň ze sna budívá*. Ed. František Buriánek. Mladá fronta, Praha 1955
- GELLNER, František: Masopust v moravském sněmu. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 46 (*Večery*, č. 7), 17. 2. (ráno), s. 52–53, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Maxim Gorkij v Americe. *Kramerius* 2, 1905–1906, č. 8–9, 22. 9. 1906, s. 85
- GELLNER, František: Miltiades, vítěz maratonský. Antický námět v moderním zpracování. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 142, 25. 5. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Mladočesko-klerikální pomoc bratřím na Balkáně. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 330 (*Večery*, č. 48), 30. 11. (ráno), s. 384, nesignováno
- GELLNER, František: Modlitba vdovy [ilustrace k vlastnímu překladu básně A. von Chamissa]. *Rudé květy* 2, 1902–1903, č. 11, 1. 4. 1903, s. 174
- GELLNER, František: Mravoučná povídka o hodném a zlém hochu. *Kalendář revolucionářů na rok 1904*. Ed. Stanislav Kostka Neumann, Praha 1903, s. 73–77
- GELLNER, František: „My“. *Karikatury* 3, 1911, č. 24, 18. 6., s. 5
- GELLNER, František: Na dálném jihu snad. In týž: *Po nás ať přijde potopa!*. *Básně*. Stanislav Kostka Neumann, Praha 1901, s. 41
- GELLNER, František: Na faře. *Karikatury* 3, 1911, č. 24, 18. 6., s. 2
- GELLNER, František: Naši záložníci. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 52 (*Večery*, č. 9), 22. 2. (ráno), s. 80, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Na vlastní obranu. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 190, 13. 7. (ráno), s. 1–2, nesignováno
- GELLNER, František: [Navštěvuji vás...]. *Šibeničky*. 2, 1906, č. 1, 1. 1. 1906, s. 4
- GELLNER, František: Na vysvětlenou. *Nový kult* 5, 1902–1903, č. 5, 1. 3. 1902, s. 37–38
- GELLNER, František: Napoleon a Pius VII. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 159, 11. 6., s. 1, signováno: -i.
- GELLNER, František: Naprostý důkaz nepřičetnosti. *Karikatury* 3, 1911, č. 15, 10. 4., s. 3
- GELLNER, František: Nedělní rozjímání. *Nový kult* 6, 1903–1904, č. 12 (*Šibeničky*), 25. 11. 1903, s. 90–91
- GELLNER, František: Nejlépe bylo by. *Moderní revue* 8, 1901–1902, č. 94, sešit 10, 8. 7. 1902, s. 517
- GELLNER, František: Nemilé. *Karikatury* 2, 1909–1910, č. 55, 24. 10. 1910, s. 3
- GELLNER, František: Nešťastná láska. *Nový kult* 6, 1903–1904, č. 12 (*Šibeničky*), 25. 11. 1903, s. 89
- GELLNER, František: Nové i staré věci. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 45 (*Večery*, č. 8), 15. 2. (ráno), s. 72

- GELLNER, František: *Nové verše*. Ed. Stanislav Kostka Neumann. Fr. Borový, Praha 1919
- GELLNER, František: Obchod mrtvolami. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 53, 24. 4., s. 1–2
- GELLNER, František: Olomouc a Brno. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 100 (*Večery*, č. 15), 11. 4. (ráno), s. 120, signováno: F. G.
- GELLNER, František: O povýšenosti germánského kmene. *Právo lidu* 18, 1909, č. 140, 22. 6., s. 1–2
- GELLNER, František: O živých a mrtvých. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 288, 19. 10. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Paragraf čtrnáctý. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 319 (*Večery*, č. 42), 18. 11. (ráno), s. 336
- GELLNER, František: Pařížská korespondence. *Komuna* 1, 1907, č. 5, 13. 3., s. 2–3
- GELLNER, František: Pařížská korespondence. *Nová Omladina* 2, 1907, č. 23, 27. 2., s. 3
- GELLNER, František: Píseň dobrodruha. *Nový kult* 3, 1900, č. 4, 28. 4., s. 6
- GELLNER, František: Píseň severočeských horníků [ilustrace k textu městského folkloru]. *Rudé květy* 3, 1903–1904, č. 1, 1. 6. 1903, s. 12
- GELLNER, František: Plukovní rozkaz [ilustrace k básni J. Stivína-Foltýna]. *Rudé květy* 3, 1903–1904, č. 5, 1. 10. 1903, s. 79
- GELLNER, František: Pokoj s nábytkem. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 100, 13. 4. (ráno), s. 1
- GELLNER, František: Po letech. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 263 (*Večery*, č. 34), 23. 9. (ráno), s. 265
- GELLNER, František: Politická kariéra Juliána Čtveráka. List z kroniky budoucnosti. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 162, 15. 6. (ráno), s. 1–2
- GELLNER, František: Politický provinilec. *Právo lidu* 18, 1909, č. 189, 11. 7., s. 3–4
- GELLNER, František: Politický vývoj. *Karikatury* 3, 1911, č. 32, 8. 8., s. 7
- GELLNER, František: Politika dra Kramáře. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 333 (*Večery*, č. 44), 2. 12. (ráno), s. 352
- GELLNER, František: *Po nás ať přijde potopa! Básně*. Stanislav Kostka Neumann, Praha 1901
- GELLNER, František: *Po nás ať přijde potopa! – Radosti života*. Ed. Miloš Pohorský. Ad Fontes, Blansko 2002
- GELLNER, František: *Po nás ať přijde potopa! – Radosti života – Nové verše – Don Juan*. Levné knihy KMa, Praha 2003
- GELLNER, František: Poslední události. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 284 (*Večery*, č. 37), 14. 10. (ráno), s. 296

- GELLNER, František: Poučné čtení čili Jak se to stalo. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 81 (*Večery*, č. 12), 23. 3. (ráno), s. 96
- GELLNER, František: *Povídky a satiry*. Levné knihy KMa, Praha 2003
- GELLNER, František: *Povídky a satiry. Spisy II*. Ed. Miloslav Hýsek; Michal Huvar. Carpe diem, Brumovice, 2006
- GELLNER, František: Pozor na brněnského draka! *Lidové noviny* 20, 1912, č. 244, 4. 9. (odpoledne), s. 1, nesignováno
- GELLNER, František: Požehnání míru. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 302, 2. 11. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G.
- GELLNER, František: [Pracovní materiály], LA PNP, fond František Gellner
- GELLNER, František: Průvodce Brnem. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 182 (*Večery*, č. 27), 4. 7., s. 216, nesignováno
- GELLNER, František: Před odjezdem. *Nový kult* 4, 1900–1901, č. 7, 1. 7. 1901, s. 209
- GELLNER, František: Přemysl Otakar a nevinná panna. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 251, 14. 9. (ráno), s. 1–3, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Přetékající pohár; Reflexe. *Nový kult* 2, 1898–1899, č. 9–10, 1899, s. 247–248
- GELLNER, František: Přístav manželství. Komédie o třech jednáních, LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní
- GELLNER, František: Putování za zdravím. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 120 (*Večery*, č. 18), 2. 5. (ráno), s. 144, signováno: F. G.
- GELLNER, František: *Radosti života. Básně*. Moderní život, Praha 1903
- GELLNER, František: *Radosti života*. Ed. Bohumil Svozil. Československý spisovatel, Praha 1974
- GELLNER, František: *Radosti života*. Ed. Vladimír Justl. Odeon, Praha 1981
- GELLNER, František: *Radosti života*. Ed. Vladimír Justl. Mat' a, Praha 1999
- GELLNER, František: Reflexe. *Nový kult* 2, 1898–1899, č. 9–10, 1899, s. 247
- GELLNER, František: Reforma svátků. *Karikatury* 3, 1911, č. 30, 25. 7., s. 5
- GELLNER, František: Rozumná Karla. *Právo lidu* 18, 1909, č. 231, 22. 8., s. 1–2
- GELLNER, František: Sebevražda skorpiona [překlad populárně naučného článku francouzského entomologa J.-H.-C. Fabreho]. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 169, 21. 6., s. 13, překlad signován –r.
- GELLNER, František: Sociální a psychologický rozbor staromládenectví. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 135, 18. 5. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Sokol do Brna. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 175 (*Večery*, č. 26), 27. 6. (ráno), s. 208
- GELLNER, František: Slavnostní hra na uvítání nového místodržitele Království českého (*Karikatury* 3, 1911, č. 9, 27. 2., s. 2, 5
- GELLNER, František: Slovanský letopis. *Karikatury* 3, 1911, č. 15, 10. 4., s. 7

- GELLNER, František: Slzavé údolí [ilustrace k vlastnímu překladu básně H. Heina]. *Rudé květy* 2, 1902–1903, č. 10, 1. 3. 1903, s. 157
- GELLNER, František: Smysl života. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 114, 27. 4., s. 1–3
- GELLNER, František: Spartakova kázání. *Nový kult* 3, 1900, č. 5, 12. 5., s. 3
- GELLNER, František: *Spisy Františka Gellnera I. Básně*. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha 1926
- GELLNER, František: *Spisy Františka Gellnera II. Povídky a satiry*. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha 1927
- GELLNER, František: *Spisy Františka Gellnera III. Přístav manželství – Potulný národ – Fejetony*. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha, 1928, s. 261–267
- GELLNER, František: Spolek vzájemně se podporujících mocnářů. *Šibeničky* 2, 1906, č. 2, 1. 2., s. 1
- GELLNER, František: Starosta náboženské obce. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 46, 16. 2. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Stát jsme my! *Lidové noviny* 21, 1913, č. 80 (*Večery*, č. 13), 22. 3. (ráno), s. 119–120
- GELLNER, František: Státní nezbytnosti. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 312 (*Večery*, č. 41), 11. 11. (ráno), s. 328
- GELLNER, František: Strašný sen pátera Šrámků u příležitosti kyjevského procesu. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 285 (*Večery*, č. 43), 18. 10. (ráno), s. 360
- GELLNER, František: Šavle a kropáč. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 232 (*Večery*, č. 34), 24. 8. (ráno), s. 264, nesignováno
- GELLNER, František: Šťastný a veselý nový rok! *Lidové noviny* 19, 1911, č. 358 (*Večery*, č. 48), 30. 12. (ráno), s. 416
- GELLNER, František: [Štěstí se zpozdívá] [rukopisná varianta básně Po letech], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní
- GELLNER, František: [Také Tristium ex Ponto], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní
- GELLNER, František: *Teplo zhaslého plamene. Výbor z poezie*. Ed. Vladimír Křivánek. Mladá fronta, Praha 1989
- GELLNER, František: *Teplo zhaslého plamene. Výbor z poezie*. Ed. Vladimír Křivánek. Mladá fronta, Praha 1997
- GELLNER, František: *Tichý život a jiné prózy. Povídky, črty, fejetony*. Ed. Bohumil Svozil. Odeon, Praha 1967
- GELLNER, František: Triumf pozitivní politiky. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 347 (*Večery*, č. 46), 16. 12. (ráno), s. 368
- GELLNER, František: Umělci a modely. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 24, 25. 1. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Vánoční [ilustrace k básni M. Majerové]. *Rudé květy* 1, 1901–1902, č. 7, 1. 12. 1901, s. 109
- GELLNER, František: *Vášeň, co do rána zchladne*. Dokořán, Praha 2002

- GELLNER, František: *Vášeň, co do rána zchladne*. Dokořán, Praha 2007
- GELLNER, František: *Verše*. Ed. Vladimír Justl. Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1964
- GELLNER, František: *Verše*. Ed. Vladimír Justl. Československý spisovatel, Praha 1980
- GELLNER, František: Vliv a zvyklosti středoevropských židů. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 337, 7. 12., s. 1–3, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Vojtíšek jde zachraňovat lidstvo. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 86, 29. 3. (ráno), s. 1–2; č. 94, 6. 4. (ráno), s. 1–2; č. 100, 13. 4. (ráno), s. 1–2; č. 107, 20. 4. (ráno), s. 1–2; č. 121, 4. 5. (ráno), s. 1–2; č. 128, 11. 5. (ráno), s. 1–2, všechna pokračováno signována F. G.
- GELLNER, František: *Vzdušné vidiny*. Milostná poezie. Ed. Vladimír Kvasnička – Ida Rystonová. Vodnář, Praha 1998
- GELLNER, František: Výlet na Slovácko a do politiky. *Lidové noviny* 20, č. 155, 8. 6. (ráno), s. 1–2
- GELLNER, František: Za občanská práva kněží!. Zpívá se jako „Na hranicích města německého“. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 133 (*Večery*, č. 21), 17. 5. (ráno), s. 184, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Za přítelem [rukopisná varianta básně Dobrák], LA PNP, fond František Gellner, rukopisy vlastní
- GELLNER, František: Zaviněná krida. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 30, 1. 2. (ráno), s. 1–2, signováno: F. G.
- GELLNER, František: *Z díla Františka Gellnera*. Ed. František Buriánek. Československý spisovatel, Praha 1952
- GELLNER, František: Ze slavnostní řeči dra Kramáře. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 183 (*Večery*, č. 27), 6. 7. (ráno), s. 216, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Zjevení. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 277 (*Večery*, č. 36), 7. 10. (ráno), s. 288, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Z. M. Kuděj: Hostem u baťušky cara. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 101, 12. 4., s. 4, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Z moravského sněmování. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 25 (*Večery*, č. 4), 27. 1. (ráno), s. 32, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Z moravského sněmování II. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 32 (*Večery*, 5), 3. 2. (ráno), s. 40, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Z moravského sněmování IV. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 53 (*Večery*, č. 8), 24. 2. (ráno), s. 64, signováno: F. G.
- GELLNER, František: Z tančírny. *Nový kult* 5, 1902–1903, č. 1, 1. 1. 1902, s. 4
- GELLNER, František: Židovská otázka. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 3, 10. 6., s. 53–55
- GILMAN, Sander L.: *Jewish Self-hatred. Anti-Semitism and the Hidden Language of the Jews*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore – London 1990

- GLASSL, Horst: *Der Märische Ausgleich*. Fides-Verlagsgesellschaft, München 1967
- GOLOMBEK, Bedřich: *Dnes a zítra. K padesátce Lidových novin*. Lidové noviny, Brno 1944
- GOMBRICH, Ernst Hans (spolu s KRISTEM, Ernstem): The Principles of Caricature. *British Journal of Medical Psychology* 17, 1938, s. 319–342
- GOTT, Ted – WEIR, Kathryn: *Gorilla*. Reaktion Books Ltd., London 2013
- GOTT, Ted – WEIR, Kathryn: *Kiss of the Beast. From Paris Salon to King Kong*. Queensland Art Gallery Publishing, South Brisbane 2005
- GOTTLIEB, František: Úsměv Františka Gellnera. *Židovská ročenka. 1965–1966*. Ed. Rudolf Iltis. Ústřední církevní nakladatelství, 1966, s. 117–124, cit. s. 120. (První otisk textu in *Kytice* 3, 1948, č. 5, s. 245–253)
- GÖTZ, František: Gellnerova próza. *Národní osvobození* 4, 1927, č. 224, 14. 8., s. 3–4
- GÖTZ, František: Lyrická vivisekce Gellnerova. *Národní osvobození* 3, 1926, č. 201, 25. 7., s. 3–4
- HANUŠ, Otakar: Druhý z pěti. *Večerník Práva lidu* 12 (32), 1923, č. 3, 4. 1., s. 2
- HARNA, Josef: Česká strana národně sociální. In MALÍŘ, Jiří a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, sv. 1. Doplněk, Brno 2005, s. 395–412
- HAŠEK, Jaroslav: Vševed. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 54, 24. 2., s. 1–2
- HAŠEK, Roman: Profil nadějného literáta z května 1902. *Letáky*, říjen 1902, s. 7
- HAŠEK, Roman: Z nové české poezie. *Moderní život* 2, 1903, č. 6–7, září 1903, s. 196–199
- HECZKOVÁ, Libuše – SVATOŇOVÁ, Kateřina: Úvod. Nebezpečná Božena Viková-Kunětická. In VIKOVÁ-KUNĚTICKÁ, Božena: *Jus suffragii. Politické projevy Boženy Vikové-Kunětické z let 1890–1926*. Edd. Libuše Heczková – Kateřina Svatoňová. Ústav T. G. Masaryka, Praha 2012, s. 7–19
- [HEINRICH, Arnošt?]: Baron d'Elvert, František Gellner a hrabě Serényi. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 182, 9. 4. (odpoledne), s. 2, signováno: -r
- HEINRICH, Arnošt: O Františku Gellnerovi. Jak jsem ho poznal. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 587, 22. 11. (ráno), s. 1.
- HEINRICH, Arnošt: O Františku Gellnerovi. Jak přišel do Brna. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 600, 29. 11. (ráno), s. 1
- HEINRICH, Arnošt: O Františku Gellnerovi. Jak se bavil – Jak odešel. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 625, 13. 12. (ráno), s. 1
- HEINRICH, Arnošt: O Františku Gellnerovi. Politik, antisemita, rváč a ledacos. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 613, 6. 12. (ráno), s. 1
- HEJLOVÁ, Tereza: Recepce díla Františka Gellnera v kontextu české literární historie [bakalářská práce], Ústav české literatury a literární vědy FF UK, 2010.
- HEMELÍKOVÁ, Blanka: Parnas sobě? Ceny, podpory a stipendia literárního odboru ČAVU v letech 1890–1921. In „*O slušnou odměnu bude pečováno...*“.

Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století. Edd. Pavel Janáček – Tomáš Breň. Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i, Praha 2009, s. 101–129

HOFFMANN, Camill: *Tschechischer Brief. Das literarische Echo* 6, 1903–1904, č. 11, 1. 3. 1904, s. 794–798

HOFFMEISTER, Adolf. *Sto let české karikatury*. SNKLHU, Praha 1955

HOLÝ, Josef: Co je ve vzduchu. *Moravská orlice* 50, 1912, č. 127, 4. 6., s. 1

HOMOLÁČ, Jiří: Polemika jako žánr (Na materiálu šaldovském). *Česká literatura* 46, 1998, č. 3, s. 236–267

HORA, Josef: František Gellner. *Kmen* 3, 1919–1920, č. 13–14, 21. 8. 1919, s. 93–95

[HORA, Josef]: Knihy básní. S. K. Neumann, F. Gellner, O. Štorch-Marien. *Právo lidu* 28, 1919, č. 176, 27. 7., s. 9, signováno: J. H.

HORKÝ, Karel: *Dýmka míru. První kniha vzpomínek* [první obtahy vydání, které nebylo distribuováno]. Kvasnička a Hampl, Praha 1948, s. 213, LA PNP, fond Karel Horký, rukopisy vlastní

HORKÝ, Karel: Moje historie. *Kramerius* 2, 1905–1906, č. 1, 23. 11. 1905, s. 15–16

[HORKÝ, Karel?]: Muchomůrky. *Kramerius* 2, 1905–1906, č. 8–9, 22. 9. 1906, s. 102, nesignováno

HORKÝ, Karel: *Paličovy sloky. Karikatury, písničky, epigramy*. Karel Horký, Rokycany 1905

[HORKÝ, Karel?]: Poznámky. *Kramerius* 1, 1903–1904, č. 5, 22. 3. 1904, s. 58, nesignováno

[HORKÝ, Karel?]: Všelijaká administrativní sdělení, jichž nutno si povšimnouti. *Kramerius* 2, 1905–1906, č. 1, 23. 11. 1905, s. 16, nesignováno

HRABÁK, Josef: František Gellner 19. 6. 1881 – 13. 9. 1914. *Rovnost* 79, 1964, č. 220, 13. 9., s. 4

HRABĚ, Václav: Jam session s Františkem Gellnerem. *Repertoár malé scény* 2, 1964, č. 12

HROCH, Miroslav: *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Nakladatelství Lidových novin, Praha 1999

HÝSEK, Miloslav: Frant. Gellner, dramatik. *Cesta* 7, 1924–1925, č. 36, 1925, s. 569–571

HÝSEK, Miloslav: František Gellner. In: GELLNER, František: *Spisy Františka Gellnera III. Přístav manželství – Potulný národ – Fejetony*. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha 1928, s. 435–450

HÝSEK, Miloslav: Poznámky. In: GELLNER, František: *Spisy Františka Gellnera I. Básně*. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha 1926, s. 429–448

HÝSEK, Miloslav: Poznámky. In: GELLNER, František: *Spisy Františka Gellnera III. Přístav manželství – Potulný národ – Fejetony*. Ed. Miloslav Hýsek. Fr. Borový, Praha 1928, s. 425–434

- DU CHAILLU, Paul B.: *Adventures in the Great Forest of Equatorial Africa and the Country of the Dwarfs*. Harper and Brothers Publishers, New York – London 1913
- CHARVÁT, Jan: Smrt básníka zůstává záhadou. *Mladá fronta Dnes*, 2011, č. 22 (216). Střední Čechy Dnes, s. B3
- CHROBÁK, Ondřej – WINTER, Tomáš – FRONK, Václav – ADAMOVÁ, Vladimíra: *V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900–1950*. Gallery, Praha 2006
- IGGERS, Wilma Abeles: *Zeiten der Gottesferne und der Mattheit. Die Religion im Bewusstsein der böhmischen Juden in der ersten tschechoslowakischen Republik*. Simon-Dubnow-Institut für jüdische Geschichte und Kultur e.V., Leipzig 1997
- JANÁČEK, Leoš: *Korespondence Leoše Janáčka s A. Rektorysem*. Ed. Artuš Rektorys. Hudební matice Umělecké besedy, Praha 1949
- JANÁČEK, Leoš: *Korespondence Leoše Janáčka s F. S. Procházkou*. Ed. Artuš Rektorys. Hudební matice Umělecké besedy, Praha 1949
- JANÁČEK, Leoš: *Korespondence Leoše Janáčka s libretisty Výletů Broučkových*. Ed. Artuš Rektorys. Hudební matice, Praha 1950
- JANÁČEK, Leoš: *Výlety páně Broučkovy* [program představení]. Edd. Jiří Zahradka – Pavel Petránek. Národní divadlo v Praze, Praha 2003
- JANÁČEK, Leoš: Výlety páně Broučkovy. Jeden do měsíce, druhý do XV. století. *Lidové noviny* 25, 1917, č. 351, 23. 12., s. 1
- JANÁČEK, Pavel: Beletrie v periodickém tisku. K specifické situaci zveřejnění. In *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století*. Edd. Michal Jareš – Pavel Janáček – Petr Šámal. Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha 2005, s. 15–24
- JANÁČEK, Pavel: Literatura polovičních profesionálů. In „*O slušnou odměnu bude pečováno...*“. *Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století*. Edd. Pavel Janáček – Tomáš Breň. Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i, Praha 2009, s. 180–205, zde zejm. s. 192–195
- JANKÉLÉVITCH, Vladimír: *Ironie*. OIKOYMENH, Praha 2014
- JEŘÁBEK, Jiří: Příběh Lidových novin. In *Lidové noviny jako kulturní fenomén 20. století. Sborník textů z literárněvědné konference v Knihovně Václava Havla*. Mafra, Praha 2013, s. 1–2
- JEŽ, Štěpán: Čtyřicátníci. Toman, Gellner, Holý. *Cesta 2, 1919–1920*, č. 13, 1919, s. 258–259
- JIRINA, Čeněk: Zapadlé jiskry. *Lidové noviny* 28, 1920, č. 544, 1. 11. (ráno), s. 1–2
- jz: Brněnská výstava F. Gellnera. *Lidové noviny* 36, 1928, č. 29, 17. 1. (ráno), s. 7
- KIEVAL, Hillel J.: *Formování českého židovstva. Národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870–1918*. Paseka, Praha – Litomyšl 2011
- KLABOUCH, Jiří: *Manželství a rodina v minulosti*. Orbis, Praha 1962

- KLÍMA, Karel Zdeněk: František Gellner: Radosti života. *Lidové noviny* 11, 1903, č. 213, 18. 9., s. 6
- [KLÍMA, Karel Zdeněk – MIXA, Vojtěch – BASS, Eduard]: Pražský film. *Lidové noviny* 28, 1920, č. 520, 18. 10. (ráno), s. 3, signováno: K + M + B
- KNOTEK, Ladislav: [S jistým ostychem jsem se uvolil...]. Rukopisná vzpomínka na Františka Gellnera. Národní archiv, fond Kamil Resler
- KONEČNÝ, Karel – MAREK, Pavel – TRAPL, Miloš: *Politik dobré vůle. Život a dílo Msgr. Jana Šrámka*. Vyšehrad, Praha 2013
- KOŘÁLKA, Jiří: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914*. Argo, Praha 1996
- KOŘÍNKOVÁ, Lucie: František Gellner, karikaturista Lidových novin. In *Lidové noviny jako kulturní fenomén 20. století. Sborník textů z literárněvědné konference v Knihovně Václava Havla*. Mafra, Praha 2013, s. 5–18;
- KOŘÍNKOVÁ, Lucie: František Gellner. Nezvěstný na haličské frontě. In *První světová válka. Samostatné speciální vydání časopisu Xantypa*. Ed. Petr Koura, 2014, s. 104–105
- KOŘÍNKOVÁ, Lucie: František Gellner si za ženu vezme gorilu. *Česká literatura* 62, 2014, s. 3–34;
- KOŘÍNKOVÁ, Lucie: Nový kult jako tribuna sociálně vyloučených. In *Útisk – charita – vyloučení. Sociální 19. století. Sborník příspěvků z 34. ročníku mezioborového symposia k problematice 19. století*. Edd. Zdeněk Hojda – Marta Ottlová – Roman Prah. Academia, Praha 2015, s. 58–68
- [KOVÁRNA, František]: Svobodná karikatura. *Svobodné slovo* 4, 1948, č. 15, 18. 1., s. 4, signováno: -rna
- KOVÁŘ, Jaroslav: Mladoboleslavské mládí Františka Gellnera. K 100. výročí jeho narození. *Zpravodaj. Klub genealogů a heraldiky Ostrava při Domu kultury pracujících VŽSKG*, s. 3–11
- KOVAŘÍK, Petr: Jak se básník František Gellner ztratil světu i sobě. In *týž: Literární mýty, záhady a aféry. Otazníky nad životy a díly českých spisovatelů*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2003, s. 144–148
- KRAMÁŘ, Karel: Epilog. *Národní listy* 51, 1911, č. 306, 5. 11., s. 1
- KRATOCHVÍL, Zdeněk: Aleš český a monumentální. *Umělecký měsíčník* 2, 1912–1913, č. 8, s. 220–222
- KRATOCHVÍL, Zdeněk: *František Gellner. Karikatury a kresby*. Umělecká beseda, Praha 1947
- KRATOCHVÍL, Zdeněk: Světlem a stínem života, I. díl (Královodvorská verze), LA PNP, fond Zdeněk Kratochvíl
- KRECAR, Jarmil: Básnické knihy. *Moderní revue* 25, sv. 34, 1918–1919, č. 12, 8. 9. 1919, s. 561–565
- KŘIVÁNEK, Vladimír: František Gellner (1881–1914?). In ČORNEJ, Petr – HRABÁKOVÁ, Jaroslava – KŘIVÁNEK, Vladimír – LUKEŠ, Jan – MED, Jaroslav – MERHAUT, Luboš – MOCNÁ, Dagmar – ŠTĚDRONOVÁ, Eva – VÍZDALOVÁ, Ivana – VODIČKA, Felix: *Česká literatura na přelomu století*. Ed.

Jaroslava Janáčková – Jaroslava Hrabáková. Nakladatelství H + H, Jinočany 2001, s. 171–179

KUBÍČEK, Jaromír: *Večery. Beletristická příloha Lidových novin 1911–1914*. Moravská zemská knihovna, Brno 2008

KUBÍČEK, Jaromír – ŠIMEČEK, Zdeněk: *Brněnské noviny a časopisy. Od doby nejstarší až do roku 1975*. Univerzitní knihovna – Archiv města Brna – Muzejní spolek, Brno 1976

KUNDERA, Ludvík: Komentář ke hře Radosti života. In týž: *Králové, zločinci, mágové. Dramatické texty 1967–1989*. Ed. Jitka Uhdeová. Atlantis, Brno 1998, s. 587–589

KUNDERA, Ludvík: Radosti života. Volná televizní adaptace na gellnerovské motivy. In týž: *Králové, zločinci, mágové. Dramatické texty 1967–1989*. Ed. Jitka Uhdeová. Atlantis, Brno 1998, s. 465–525

KUNDERA, Milan: Františku Gellnerovi. In: GELLNER, František: *Básně*. Ed. Milan Kundera. Československý spisovatel, Praha 1957, s. 7–26

[LEDERER, Max]: František Gellner. *Kalendář českožidovský* 38, 1918–1919, Praha [srpen 1918], s. 30–31, signováno: M. L.

LEDERER, Max: František Gellner. *Rozvoj* 1, 1904, č. 4, 22. 1., s. 6–7; č. 5, 28. 1., s. 7

LEHÁR, Jan – STICH, Alexandr – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – HOLÝ, Jiří: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Lidové noviny, Praha 2000

LENDEROVÁ, Milena: *Chytila patrola aneb Prostituce za Rakouska i republiky*. Karolinum, Praha 2002

LENDEROVÁ, Milena: Tělo provinilé a jeho disciplínace. Masturbační pedagogika. In LENDEROVÁ, Milena – TINKOVÁ, Daniela – HANULÍK, Vladan: *Tělo mezi medicínou a disciplínou. Proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2014, s. 258–264

LENDEROVÁ, Milena: Zpovědní zrcadlo jako pramen k sexualitě druhé poloviny 19. století. In *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Ed. Václav Petrboř. Academia, Praha 1999, s. 94–103

LEŠEHRAD, Emanuel: Z dopisů Františka Gellnera. *Literární listy* 1, 1923, č. 9–10, únor 1924, s. 151

[LIER, Jan]: [Jaroslav Želiva: Kde dohořely hvězdy..., Fr. Sís: Můj dům je opuštěn..., Fr. Gellner: Radosti života...]. *Zvon* 3, 1902–1903, č. 40, 26. 6. 1903, s. 559, signováno: L.

LORTZING, Albert: Pijácká píseň. In *Společenský zpěvník český*. Ed. Josef Bojislav Pichl, překladatel neuveden. Kateřina Jeřábková, Praha 1859, s. 212

MACURA Vladimír: Problémy subjektu v poezii „generace buřičů“. In *Proměny subjektu* 1. Ed. Daniela Hodrová. Ústav pro českou a světovou literaturu ČAV, Praha [1992], s. 52–65

MAHEN, Jiří: *Adresát Jiří Mahen. Korespondence*. Edd. Jiří Hek – Štěpán Vlašín, SNKLU, Praha 1964, s. 48

- MAHEN, Jiří: Jak jsme dělali s Janáčkem libreto. *Panorama. Kulturní zpravodaj* 6, 1928–1929, č. 7–8, prosinec 1928, s. 202–206; č. 9, leden 1929, s. 249–252; cit. č. 7–8, s. 202–204
- MAHEN, Jiří: *Kapitola o předválečné generaci*. Družstevní práce, Praha 1934
- MACH, Josef: *Americké verše z doby válečné*. Nákladem Památníku odboje, Praha 1924
- MACH, Josef: Američtí rezervisti. In týž: *Americké verše z doby válečné*. Nákladem Památníku odboje, Praha 1924, s. 17–20
- MACH, Josef: *Básně*. Ed. Albert Pražák. Družstevní práce, Praha 1933
- MACH, Josef: Bouře. *Nový kult* 4, 1900–1901, č. 2, 15. 7. 1900, s. 37
- MACH, Josef: Gellnerova prvotina. Mladoboleslavské vzpomínky. *Lidové noviny* 32, 1924, č. 617, 10. 12. (ráno), s. 1–2; č. 628, 16. 12. (ráno), s. 1–2; č. 634, 19. 12. (ráno), s. 1–2; cit. č. 634, s. 1
- MACH, Josef: Kreslířské počátky Františka Gellnera. *Literární noviny* 20, 1951, č. 4, 6. 4., s. 53–54
- MACH, Josef: Z posledních dnů Frant. Gellnera. *Lidové noviny* 40, 1932, č. 281, 4. 6. (ráno), s. 1–2
- [MÁCHA, Rudolf Bedřich]: František Gellner: Po nás ať přijde potopa. *Nový život* 7, 1902, č. 4, s. 126, signováno: R. B. M.
- MÁCHA, Rudolf Bedřich: Na nových cestách. *Nový život* 8, 1903, č. 8–9, září 1903, s. 253–254; č. 11–12, listopad 1903, s. 360–361
- MAJEROVÁ, Marie: Čtyři doby kreslíře Gellnera. In *Souborná výstava karikatur a obrazů malíře Františka Gellnera. Říjen–listopad 1927*. Výtvarný odbor Umělecké besedy v Praze, Praha 1927, s. 4–6
- MAJEROVÁ, Marie: Francesco Farniente. *Kmen* 2, 1928–1929, č. 6, červen 1928, s. 117–119
- MALÍŘ, Jiří: K politické kultuře na sklonku starého Rakouska. Mechanismus vzniku politické strany v éře masových stran. In týž: *Občanská společnost na Moravě. Spolky, strany, elity*. Matice moravská, Brno 2014, s. 195–218
- MALÍŘ, Jiří: Pokrokové hnutí na Moravě II. Vznik a vývoj Moravské pokrokové strany. In týž: *Občanská společnost na Moravě. Spolky, strany, elity*. Matice moravská, Brno 2014, s. 415–447
- MALÍŘ, Jiří: Poměr moravské Lidové strany a Národní strany svobodomyslné (mladočeské). In týž: *Občanská společnost na Moravě. Spolky, strany, elity*. Matice moravská, Brno 2014, s. 387–414
- MALÍŘ, Jiří a kol.: *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2012
- MALÍŘ, Jiří a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, sv. 1. Doplněk, Brno 2005
- MALÍŘOVÁ, Helena: Tři nákresy. *Souborná výstava karikatur a obrazů malíře Františka Gellnera. Říjen–listopad 1927*. Výtvarný odbor Umělecké besedy v Praze, Praha 1927, s. 6–7

- MALÝ, H.: Hlasy našich čtenářů. *Literární rozhledy* 12, 1927–1928, č. 6, březen 1928, s. 235–236
- MARČÁK, Bohumil: Večery – beletristická příloha Lidových novin. In KUBÍČEK, Jaromír: *Večery. Beletristická příloha Lidových novin 1911–1914*. Moravská zemská knihovna, Brno 2008, s. 7–8
- MAREK, Josef Richard: Česká karikatura. *Život. Výtvarný sborník* 5, 1925, 12. 1., s. 90–96
- MAREK, Josef Richard: František Gellner – malíř. *Národní listy* 67, 1927, č. 306 (*Příloha Národních listů*), 6. 11., s. 9
- MAREK, Josef Richard: Smutný cynik. K výstavě obrazů F. Gellnera v Umělecké besedě. *Rozpravy Aventina* 3, 1927–1928, č. 3, 27. 10. 1927, s. 27–28; č. 4 (s názvem Sentimentální cynik II), 10. 11. 1927, s. 43
- MAREK, Pavel: Český anarchismus. In MALÍŘ, Jiří a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, Brno 2005, 2 sv., svazek 1, s. 241–254
- MAREK, Pavel (ed.): *Jan Šrámek. Kněz, státník, politik*. Moneta-FM, Olomouc 2004
- MAREK, Pavel a kol.: *Jan Šrámek a jeho doba*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2011
- MARTEN, Miloš: František Gellner: Po nás ať přijde potopa!. *Srdce* 1, 1901–1902, č. 4, prosinec 1901, s. 120
- MASARYK, Tomáš Garrigue: L. N. Tolstoj. *Čas* 24, 1910, č. 332, 2. 12., s. 5
- MAŠKOVÁ, Blanka: Arnošt Heinrich. Jeho šéfredaktorství v Lidových novinách (diplomová práce), Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, Brno 1958
- M. B.: Jubileum ztraceného. *Národní listy* 62, 1921, č. 166, 19. 6. (ráno), s. 5
- MENDELSON, Ezra: *The Jews of East Central Europe between the World Wars*. Indiana University Press, Bloomington 1983
- MERHAUT, Luboš: *Cesty stylizace. Stylizace, „okraj“ a mystifikace v české literatuře přelomu devatenáctého a dvacátého století*. Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, Praha 1994
- MIKULÁŠEK, Alexej: *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století. Teoretická a historická studie*. Votobia, Praha 2000
- MOCNÁ, Dagmar: Příběhy Nerudových lásek. Životopis jako kulturní konstrukt. *Česká literatura* 59, 2011, č. 2, duben, s. 149–174
- MORRIS, Ramona – MORRIS, Desmond: *Men and apes*. Hutchinson, London 1966
- MOURKOVÁ, Jarmila: Gellnerova próza ve vztahu k tvorbě jeho generačních druhů. In táž: *Buřiči a občané. K zápasům o „nové umění“ v letech 1900–1918*. Československý spisovatel, Praha 1988, s. 38–57
- MOURKOVÁ, Jarmila: Marie Majerová a František Gellner. *Literární archiv* 13–15, 1978–1980, 1982, s. 319–323 [studie], s. 324–341 [edice korespondence]

- MÜLDNER, Josef: [Otakar Tengler: Cestou..., Frant. Gellner: Radosti života...]. *Srdce* 2, 1902–1903, č. 10, červen 1903, s. 305
- MÜNZER, Jan: František Gellner: Spisy. *Naše doba* 36, 1928–1929, č. 1, 15. 10. 1928, s. 54–55
- NEUMANN, Stanislav Kostka: Abychom si dali kořání silnější... *Lidové noviny* 20, 1912, č. 66, 8. 3. (ráno), s. 1–2
- [NEUMANN, Stanislav Kostka]: Arne Novák. *Nový kult* 5, 1902–1903, č. 3, 1. 2. 1902, s. 24, signováno: Kozonoh
- NEUMANN, Stanislav Kostka: *At' žije život! Volné úvahy o novém umění*. Fr. Borový, Praha 1920
- NEUMANN, Stanislav Kostka: *Básně* 2. Edd. Milada Chlíbačová – Josef Vohryzek. Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1965
- NEUMANN, Stanislav Kostka: Boháči a chudí. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 104, 17. 4. (ráno), s. 1–2
- NEUMANN, Stanislav Kostka: Bratři Hartmannové. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 200, 22. 7. (ráno), s. 1–2
- NEUMANN, Stanislav Kostka: *České zpěvy*. Rud. Brož, [Praha] 1910
- [NEUMANN, Stanislav Kostka]: František Gellner. *Trn* 1, 1924, č. 3, s. 37–38, signováno: S. K. N.
- NEUMANN, Stanislav Kostka: František Gellner. Úvodní slovo k večeru jeho poezie, jež uspořádal Kmen v Umělecké besedě. *Rozpravy Aventina* 4, 1928–1929, č. 10, listopad 1928, s. 95–96
- NEUMANN, Stanislav Kostka: Hornická stávka. Dali se oblouditi... *Nový kult* 3, 1900, č. 2, 30. 3., s. 1–3
- NEUMANN, Stanislav Kostka: Ironie osudu. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 279, 10. 10. (ráno), s. 1–2
- [NEUMANN, Stanislav Kostka]: *Láska a zdravotnictví*. Knihovna Nového kultu 3, č. 4 (10), Praha 1903, signováno: Sana Mens
- [NEUMANN, Stanislav Kostka]: Lex Heinze a prostituce. *Nový kult* 3, 1900, č. 2, 30. 3., s. 10–11, signováno: Antikrist
- NEUMANN, Stanislav Kostka: *Moravanem...* – Srov. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 342, 12. 12. (ráno), s. 1–2
- NEUMANN, Stanislav Kostka: Mimo církve!. *Nový kult* 5, 1902, č. 1, 1. 1. 1902, s. 1–2; č. 2, 15. 1., s. 13–15; č. 3, 1. 2., s. 21–23; č. 4, 15. 2., s. 27–29
- [NEUMANN, Stanislav Kostka?]: Našim čtenářům. *Nový kult* 3, 1900, č. 5, 12. 5., s. 8, signováno: Redakce
- NEUMANN, Stanislav Kostka: Náš úkol v českém světě. *Nový kult* 3, 1900, č. 1, 15. 3., s. 1–2
- NEUMANN, Stanislav Kostka: Nová kampaň? *Nový kult* 3, 1900, č. 3, 13. 4., s. 8–9
- NEUMANN, Stanislav Kostka: *Nové zpěvy. Kniha lyrických průbojů*. Fr. Borový, Praha 1918

- NEUMANN, Stanislav Kostka: Nový kult jako týdeník. *Omladina* 6, 24. 1. 1900, č. 4, s. 1–2
- NEUMANN, Stanislav Kostka: Odpověď literárnímu penzionátu. *Nový kult* 3, 1900, č. 3, 13. 4., s. 10
- NEUMANN, Stanislav Kostka: O Františku Gellnerovi. *Literární rozhledy* 12, 1927–1928, č. 3, prosinec 1927, s. 71–72
- NEUMANN, Stanislav Kostka: Oltář umění a nový patos. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 227, 20. 8. (ráno), s. 1–2
- NEUMANN, Stanislav Kostka: *O prozřetelném plození dětí*. Knihovna Nového kultu 3, č. 9 (15), Praha 1903
- NEUMANN, Stanislav Kostka: Otevřená okna. *Lidové noviny* 21, 1913, č. 216, 9. 8. (ráno), s. 1–2
- NEUMANN, Stanislav Kostka: Poznámka. In GELLNER, František: *Nové verše*. Ed. Stanislav Kostka Neumann. Fr. Borový, Praha 1919, s. 81
- [NEUMANN, Stanislav Kostka]: Proti realismu. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 4, červenec? 1904, s. 73–74, signováno: Marius
- NEUMANN, Stanislav Kostka: Sen o zástupu zoufajících. *Nový kult* 2, č. 6–7, květen–červen 1899, s. 169–175
- NEUMANN, Stanislav Kostka: Silná vůně táhla vzduchem. *Lidových novinách* 16, 1908, č. 194, 18. 7. (odpoledne), s. 9
- NEUMANN, Stanislav Kostka: *S městem za zády I*. Čin, Praha 1922
- NEUMANN, Stanislav Kostka: *S městem za zády II. Předválečná idyla*. Čin, Praha 1923
- NEUMANN, Stanislav Kostka: *S městem za zády – Jelec – Prózy knižně nevydané. Spisy Stanislava K. Neumann* 6. Ed. Jiří Opelík. Odeon, Praha 1969
- NEUMANN, Stanislav Kostka: *Stati a projevy I*. Ed. Zina Trochová, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1964
- [NEUMANN, Stanislav Kostka]: Třídní morálka. *Nový kult* 2, 1904, č. 2, s. 55–58, cit. s. 56, signováno: Brutus
- NEUMANN, Stanislav Kostka: Ve skleníku mistra Band'oucha. *Lidové noviny* 18, 1910, č. 96, 9. 4. (ráno), s. 1–2
- [NEUMANN, Stanislav Kostka]: Volné kapitoly o českém anarchismu 1. *Nový kult* 4, 1900–1901, č. 6, 15. 6. 1900, s. 161–165, signováno: Brutus
- [NEUMANN, Stanislav Kostka]: Význam Husův. *Nový kult* 6, 1903–1904, č. 8, 20. 9. 1903, s. 59, signováno: Antikrist
- NEUMANN, Stanislav Kostka: *Vzpomínky I*. Fr. Borový, Praha 1931
- NEUMANN, Stanislav Kostka: Zjevy smutné a povážlivé. *Nový kult* 3, 1900, č. 5, 12. 5., s. 1–3
- [NEUMANN, Stanislav Kostka]: Židovská otázka. *Nový kult* 2, 1904, č. 2, s. 25–26, signováno: Marius

- NIETZSCHE, Friedrich: Z budoucnosti manželství [z knihy *Menschliches Allzumenschliches*, přel. S. K. Neumann]. *Nový kult* 4, 1900–1901, č. 3, prosinec 1900, s. 66
- [NOVÁK, Arne]: František Gellner: Nové verše. *Lumír* 47, 1918–1920, č. 10, 28. 1. 1920, s. 473, signováno: A. N.
- [NOVÁK, Arne]: Fr. Gellner, St. K. Neumann a Arne Novák. *Lidové noviny* 36, 1928, č. 645, 21. 12., s. 7, signováno: A. N.
- [NOVÁK, Arne]: O Františku Gellnerovi. *Venkov* 14, 1919, č. 192, 15. 8., s. 3–4, signováno: A. N. (přetisk in *Věstník Červené sedmy* 1, 1919–1920, č. 6, 1919, s. 1–2)
- NOVÁK, Arne: Z novější české poezie. *Rozhledy* 12, 1901–1902, č. 17, 25. 1. 1902, s. 491
- NOVÁKOVÁ-NOŽIČKOVÁ, Blanka: Příbram v díle Františka Gellnera. In *Vlastivědný sborník Podbrdská V. Hornické číslo*. Ed Otto Bartoň. Okresní muzeum v Příbrami – Okresní archiv v Příbrami, Příbram 1971, s. 192–216
- NOVOTNÝ, Josef Otto: Souborné vydání literární pozůstalosti Fr. Gellnera. *Cesta* 7, 1924–1925, č. 35, 1925, s. 556
- NOVOTNÝ, Miloslav: Z nových veršů. *Nové Čechy* 3, 1919–1920, č. 1, 20. 10. 1919, s. 33–37
- NÝVLTOVÁ, Dana – MAJEROVÁ, Marie: *Femme fatale české avantgardy: Marie Majerová. Česká komunistka ve víru feminismu. S doprovodnou antologií*. Praha, Akropolis 2011
- ONG, Walter J.: *Technologizace slova. Mluvená a psaná řeč*. Karolinum, Praha 2006
- [OPOČENSKÝ, Gustav Roger]: Syrinx a její krátký život. Kus literární retrospektivy. *Právo lidu* 45, 1936, č. 212, 11. 9., s. 3, signováno: Enrico
- OPOLSKÝ, Jan: Svatá dějprava. *Nový kult* 4, 1900–1901, č. 3, prosinec 1900, s. 74
- PAPOUŠEK, Vladimír: Paradigma, diskurs a literární dějiny. In PAPOUŠEK, Vladimír – TUREČEK, Dalibor: *Hledání literárních dějin*. Ladislav Horáček – Paseka, Praha – Litomyšl 2005, s. 51–60
- PAVLÍČEK, Tomáš: Básníkovo záhadné zmizení. In *Záhady českých dějin. Co se skrývá pod povrchem historických událostí*. Ed. Petr Čornej. Reader's Digest Výběr, Praha 2005, s. 102–107
- PEČÍRKA, Jaromír: František Gellner, malíř. In *Souborná výstava karikatur a obrazů malíře Františka Gellnera. Říjen–listopad 1927*. Výtvarný odbor Umělecké besedy v Praze, Praha 1927, s. 2–3
- PEČÍRKA, Jaromír: Životopis. *Souborná výstava karikatur a obrazů malíře Františka Gellnera. Říjen–listopad 1927*. Výtvarný odbor Umělecké besedy v Praze, Praha 1927, s. 3–4
- PEISERTOVÁ, Lucie: A Brief Introduction to František Gellner. *Slovo a smysl* 6, 2009, č. 11–12, s. 289–305

PEISERTOVÁ, Lucie: Varianty Gellnerovy komedie Přístav manželství jako rozcestník jeho tvorby. *Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví* 44, 2012, s. 201–219

PERNES, Jiří: *Svět Lidových novin 1893–1993. Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Lidové noviny, a. s., Praha 1993

PERNES, Jiří: Svět Lidových novin. In *Lidové noviny Arnošta Heinricha a dnešek*. Odborná novinářská konference. Sborník referátů. Edd. Zdeněk Chmel – Jiří Pavelka. Syndikát novinářů jižní Moravy – Katedra mediálních studií a žurnalistiky Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno 2006, s. 17–22

[PICK, Otto]: [František Gellner...]. *Prager Presse* 16, 1936, č. 280, 13. 10., s. 8, signováno: o. p.

[PÍŠA, Antonín Matěj]: Památce Františka Gellnera. *Právo lidu* 35, 1926, č. 253, 26. 10., s. 6, signováno: AMP

POHORSKÝ, Miloš: O srdci, o poháru, který přetéká, a o vyhořelém citu. In GELLNER, František: *Po nás ať přijde potopa! – Radosti života*. Ed. Miloš Pohorský. Ad Fontes, Blansko 2002, s. 101–105, cit. s. 104

POKORNÁ, Magdalena: Zeyerův fond při České akademii věd a umění. In *U jednoho stolu. Prof. PhDr. Jaroslavě Janáčkové, CSc. k 70. narozeninám*. Edd. Alice Jedličková – Irena Kraitlová. Soukromý tisk za podpory Ústavu pro českou literaturu, Praha 2000, s. 24–34

POSLEDNÍ, Petr: Funkce periodické publikace v literární komunikaci. In *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století*. Edd. Michal Jareš – Pavel Janáček – Petr Šámal. Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha 2005, s. 9–14

PRAHL, Roman – VONDRÁČEK, Radim – SEKERA, Martin. *Karikatura a její příbuzní. Obrazový humor v českém prostředí 19. století*. Arbor vitae, Řevnice 2014

[PROCHÁZKA, Arnošt]: Literatura. *Nový kult* 3, 1900, č. 1, 16. 3., s. 10–11, signováno: Mortuus

[PROCHÁZKA, Arnošt]: [Mrtvý bude psáti o živých...]. *Nový kult* 3, 1900, č. 1, 16. 3., s. 10–11

[PROCHÁZKA, Arnošt]: [Z Lumíru zní třesk zbraní...]. *Nový kult* 3, 1900, č. 3, 13. 4., s. 12–14, signováno: Mortuus

REEL, Monte: *Between Man and Beast. An Unlikely Explorer, the Evolution Debates, and the African Adventure That Took the Victorian World by Storm*. Doubleday (Random House), New York 2013

RESLER, Kamill: *Gellnerův životní trud*, 1953, LA PNP, fond Kamill Resler, rukopisy vlastní.

ROHRER, Rudolf Maria: Městská rada co bezpečnostní úřad v Brně. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 356, 28. 12. (odpoledne), s. 2, nesignováno

ROUBÍČEK, Zdeněk: F. Gellner – jeho doba a generace. *Zemědělské noviny* 40, 1984, 17. 1.

RUBEŠ, František Jaromír: Pivo. In týž: *Deklamovánky a písně*. Jan Hostivít Pospíšil, Praha 1838, s. 23–30

- [RYNDA, Josef]: K nedožitým osmdesátinám F. Gellnera. *Obrana lidu* 22, 1961, č. 146, 18. 6., s. 7, signováno: J. R.
- RZOUNEK, Vítězslav: Na okraj jedné televizní inscenace. *Tvorba* 1984, č. 7, 15. 2., s. 9
- [SEIFERT, Jaroslav]: Gellnerova poezie v D 37. *Právo lidu* 45, 1936, č. 237, 11. 10., s. 7, signováno: s.
- SEZIMA, Karel: František Gellner: Cesta do hor a jiné povídky. *Lumír* 43, 1914–1915, č. 3, 26. 2. 1915, s. 127
- SCHAEFER, Iris – LEWERENTZ, Katja – SAINT-GEORGE, Caroline von: *Impressionismus. Wie das Licht auf die Leinwand kam*. Skira, Milano 2009
- SKARLANTOVÁ, Jana: Kreslíř Gellner a jeho básník. In: HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel: *Křest svatého Vladimíra. Legenda z historie ruské*. Ed. Mojmír Otruba. Odeon, Praha 1985, s. 157–162
- SKARLANTOVÁ, Jana: O Gellnerovi kreslíři. In GELLNER, František: *Radosti života*. Ed. Bohumil Svozil. Československý spisovatel, Praha 1974, s. 123–133.s
- SLAČÁLEK, Ondřej: Jsme tu již od Kaina! Resignifikace zločinu a její limity v českém anarchismu. In *Zločin a trest v české kultuře 19. století*. Edd. Lucie Peisertová – Václav Petrbok – Jan Randák, Academia, Praha 2011, s. 94–105
- SLAČÁLEK, Ondřej: Proti katedrovému zmoudření! Lokty, čelem, kopnutím... Anarchismus a česká inteligence na přelomu 19. a 20. století [rukopis studie v redakčním zpracování]
- SLAVÍK, Ivan: Lyrikovo výročí. *Zprávy Spolku českých bibliofilů v Praze*, č. 1–2, 1985, s. 11–13, cit. s. 11. (Přetištěno in týž: *Tváře za zrcadlem*. Vyšehrad, Praha 1996, s. 167–170)
- SOKOL, Elgart: Nové verše. *Rozhledy* 13, sv. II, 1902–1903, č. 38, 19. 6. 1903, s. 917–919
- STICH, Alexandr: Gellner, Havlíček a Neumann. In KOLÁR, Jaroslav – LEHÁR, Jan – OPELÍK, Jiří – PELÁN, Jiří (edd.): *Rudolfu Havlovi sborník k jeho 70. narozeninám*, sv. II. Praha 1981, s. 341–350
- STROFF, Karel: Demonstrace sufražetů za rovné právo se ženami. *Humoristické listy* 53, 1909–1910, č. 3, 7. 1. 1910, s. 31
- SVOZIL, Bohumil: *Česká literatura ve zkratce* 3. Brána, Praha 2000, s. 67–80
- SVOZIL, Bohumil: Ediční poznámka. In GELLNER, František: *Hořká láska*. Ed. Bohumil Svozil. Československý spisovatel, Praha 1984, s. 41
- SVOZIL, Bohumil: Slovo úvodem. In GELLNER, František: *Tichý život a jiné prózy. Povídky, črty, fejetony*. Ed. Bohumil Svozil. Odeon, Praha 1967, s. 7–16
- SVOZIL, Bohumil: *Zpověď dítěte svého věku*. In GELLNER, František: *Radosti života*. Ed. Bohumil Svozil. Československý spisovatel, Praha 1974, s. 9–22
- SÝKORA, Michal: *Dostojevského buldok. O zvířatech a/v literatuře*. Host, Brno 2006
- ŠALDA, František Xaver: Několik myšlenek na téma básník a politika (Dokončení). *Šaldův zápisník* 6, 1933–1934, č. 10–11, červenec 1934, s. 373–383

- ŠALDA, František Xaver: Představitel generace a představitel mezigenerace. In týž: *Šaldův zápisník* 5, 1932–1933, č. 11–12, červenec 1933, Otto Girgal, Praha, s. 344–356
- ŠALDA, František Xaver: Staré modly nově natřené. *Lumír* 28, 1899–1900, č. 20, 1. 4. 1900, s. 237–238
- ŠALDA, František Xaver – SEZIMA, Karel – ŠIMEK, Otakar – THEER, Otokar – VELTRUSKÝ, Ladislav – z WOJKOWICZ, Jan: Zasláno. *Lumír* 28, 1899–1900, č. 20, 1. 4. 1900, s. 239–240
- [ŠIMŮNEK, Jaroslav]: Buřič s lidským srdcem. *Večerník Praha* 7, 1961, č. 142, 19. 6., s. 3, signováno: š
- ŠIMŮNKOVÁ, Alena: Statut, odpovědnost a láska. Vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století. *Český časopis historický* 95, 1997, č. 1, s. 55–109
- ŠLIK, Petr H.: *Stín Černého motýla. Detektivní příběh z prvních dnů republiky*. Arsci, Praha 2008
- ŠLIK, Petr H.: *Strach pod Karpaty*. Arsci, Praha 2011
- ŠMILOVSKÝ, Alois Vojtěch: *Kmotr Rozumec. Mudroslovný román*. Spolek pro vydávání laciných knih českých, Praha 1872
- ŠRÁMEK, Fráňa: Nové náboženství. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 4, červenec? 1904, s. 74–77
- ŠTINDLEROVÁ, Jitka: František Gellner – básník politický. *Literární noviny* 2, 1953, č. 35, 29. 8., s. 7
- [ŠTORCH-MARIEN, Otakar]: Gellnerovo matiné. *Rozpravy Aventina* 2, 1926–1927, č. 4, 4. 11. 1926, s. 46, signováno: O. Š. M.
- [TOMAN, Prokop H.]: O Františku Gellnerovi. *Mladá fronta* 20, 1964, č. 219, 12. 9., s. 4, signováno: pht
- TOMEK, Václav: *Český anarchismus a jeho publicistika 1880–1925*. Filosofie, Praha 2002
- v.: Pražský dopis. *Rovnost* 35, 1919, č. 341, 13. 12., s. 3–4
- VESELÝ, Adolf: František Gellner, básník a karikaturista. *Moravskoslezský sborník* 2, 1919–1920, č. 2, květen 1919, s. 58–62
- vlv: Karikatury a kresby. *Lidová kultura* 4, 1948, č. 2, 21. 1., s. 7
- [VOBORNÍK, Jan]: František Gellner: Radosti života... *Národní listy* 44, 1904, č. 2, 2. 1. (ráno), s. 4, signováno: Vbk.
- VODIČKA, Felix: *Literární historie, její problémy a úkoly*. In týž: *Struktura vývoje* [2., rozšířené vydání]. Edd. Dagmar Magincová – Čestmír Pelikán. Dauphin, Praha 1998, s. 17–77
- VODIČKA, Felix: Problematika ohlasu Nerudova díla. In týž: *Struktura vývoje* [2., rozšířené vydání]. Edd. Dagmar Magincová – Čestmír Pelikán. Dauphin, Praha 1998, s. 283–321
- VYSKOČIL, Quido Maria: Franta Gellner na báňské akademii v Příbrami. *Český deník* 22, 1933, č. 1, 1. 1., s. 3

WINTER, Tomáš: *Palmy na Vltavě. Primitivismus, mimoevropské kultury a české výtvarné umění 1850–1950*. Arbor vitae – Západočeská galerie v Plzni – Artefactum, nakladatelství Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i., Řevnice – Plzeň – Praha 2013

WURMOVÁ, Milada: *Soupis moravských novin a časopisů 1848–1918*. Krajské nakladatelství, Brno 1955

ZAHRÁDKA, Jiří: Hledání námětu. In JANÁČEK, Leoš: *Výlety páně Broučkovy* [program představení]. Edd. Jiří Zahrádka – Pavel Petráněk. Národní divadlo v Praze, Praha 2003, s. 20–21

ZAHRÁDKA, Jiří: Janáčkova operní burleska. Výlet pana Broučka do Měsíce. *Hudební rozhledy* 63, 2010, č. 9, s. 52–53

ZAHRÁDKA, Jiří: Janáčkova satira ve Výletech páně Broučkových. In JANÁČEK, Leoš: *Výlety páně Broučkovy* [program představení]. Edd. Jiří Zahrádka – Pavel Petráněk. Národní divadlo v Praze, Praha 2003, s. 62–64

ZAHRÁDKA, Jiří: Pravý výlet pana Broučka do Měsíce. In JANÁČEK, Leoš: *Výlety páně Broučkovy* [divadelní program]. Edd. Jiří Zahrádka – Pavel Petráněk. Národní divadlo v Praze, Praha 2003, s. 25–33

ZAHRÁDKA, Jiří: Výlet pana Broučka do Měsíce. Janáčkem opuštěná burleska. In JANÁČEK, Leoš: *Výlet pana Broučka do Měsíce* [divadelní program ke světové premiéře rekonstrukce původní verze opery z roku 1917 dne 19. 11. 2010]. Ed. Patricie Částková. Národní divadlo Brno, Brno 2010, s. 4–39

ZELENKA, Svato: Předtucha. *Nový kult* 3, 1900, č. 4, 28. 4., s. 6

[ZÜNGEL, Emanuel]: *Silvestriády*. Mamert Knapp – Josef Mikuláš Boleslavský, Praha 1877, signováno: Emil Trnka

ŽENÍŠEK, František ml.: Svatba blízké budoucnosti. *Humoristické listy* 54, 1910–1911, č. 15, 31. 3. 1911, s. 178

archivní fondy:

Viktor Dyk, Literární archiv Památníku národního písemnictví

František Gellner, Literární archiv Památníku národního písemnictví

Leoš, Janáček, Janáčkův archiv Moravského zemského muzea

Hanuš Jelínek, Literární archiv Památníku národního písemnictví

Josef Svatopluk Machar, Literární archiv Památníku národního písemnictví

Marie Majerová, Literární archiv Památníku národního písemnictví

Kamill Resler, Literární archiv Památníku národního písemnictví

Fráňa Šrámek, Literární archiv Památníku národního písemnictví

webové stránky:

[http://cs.wikipedia.org/wiki/Richard_\(gorila\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Richard_(gorila)). Vyhledáno 7. 6. 2015

http://www.lyzeho.estranky.cz/clanky/punk-a-anarchismus/anarchisticti-burici-aneb-co-vam-ve-skole-patrne-nereknou__.html. Vyhledáno 27. 5. 2015

http://www.rozhlas.cz/pred100lety/cesi/_zprava/zmizeni-burice-cynika-a-basnika-jedoveho-kvetu--1395317. Vyhledáno 27. 5. 2015

http://boleslavsky.denik.cz/zpravy_region/pred-sto-lety-zmizel-buric-gellner-cesi-na-ukrajinu-odvezli-pametni-desku-201409.html. Vyhledáno 31. 5. 2015

Seznam příloh

Příloha 1: Časová osa

Příloha 2: GELLNER, František: Za občanská práva kněží! *Lidové noviny* 21, 1913, č. 133 (*Večery*, č. 21), 17. 5. (ráno), s. 184 [obraz, text a vysvětlivky]

Příloha 3: Text básně XX z prvního vydání sbírky *Radosti života* (1903); diplomatický přepis, tiskové chyby opraveny

Příloha 4: Ukázky dobové humoristické produkce s využitím polysémie slova opice: [Opice africké]. *Humoristické listy* 31, 1889, č. 3, 18. 1., s. 20 [výřez], [nesignováno]; BRÁDKA, Hanuš: Vznik opice podle Darwina. *Humoristické listy* 17, 1875, č. 1, 1. 1., s. 2

Příloha 5: Emmanuel Frémiet: Gorille enlevant une Femme [Gorila unášející ženu], 1887, reprodukce fotografie z časopisu *Zlatá Praha* 15, 1897–1898, č. 49, 15. 10. 1898, s. 581

Příloha 6: Gellnerův rukopis básně [Konečně je to možná věc...], LA PNP, fond F. Gellner, rukopisy vlastní [sken rukopisu]

Příloha 7: NEUMANN, Stanislav Kostka: Židovská otázka. *Nový kult* 2, 1904, č. 2, s. 25–26; Klasobraní ze žurnalistiky. *Rozvoj* 1, 1904, č. 22, 26. 5., s. 5; GELLNER, František: „Židovská otázka“. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 3, 10. 6., s. 53–55; *Nový kult. Rozvoj* 1, 1904, č. 26, 22. 6., s. 5

Příloha 8: GELLNER, František: Paragraf čtrnáctý. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 319 (*Večery*, č. 42), 18. 11. (ráno), s. 336 [karikatura]

Příloha 9: GELLNER, František: Politika dra Kramáře. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 333 (*Večery*, č. 44), 2. 12. (ráno), s. 352 [karikatura]; GELLNER, František: Slovanský letopis. *Karikatury* 3, 1911, č. 15, 10. 4., s. 7 [výřez z jedné z doprovodných karikatur k vlastní básni]; GELLNER, František: [Dvě ilustrace]. In HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel: Křest sv. Vladimíra. *Nový kult*, Praha 1904;

Příloha 10: GELLNER, František: Šťastný a veselý Nový rok! *Lidové noviny* 19, 1911, č. 358 (*Večery*, č. 48), 30. 12. (ráno), s. 416

Příloha 11: GELLNER, František: Průvodce Brnem. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 182 (*Večery*, č. 27), 4. 7. (ráno), s. 216

Příloha 12: GELLNER, František: Krmení v rakousko-uherském zvěřinci. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 107 (*Večery*, č. 16), 20. 4. (ráno), s. 128

Příloha 13: GELLNER, František: Záplava. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 267 (*Večery*, č. 39), 28. 9. (ráno), s. 296

Příloha 14: GELLNER, František: Z moravského sněmování. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 25 (*Večery*, č. 4), 27. 1. (ráno), s. 32

Příloha 15: GELLNER, František: Z moravského sněmování II. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 32 (*Večery*, 5), 3. 2. (ráno), s. 40

Příloha 16: GELLNER, František: Ze slavnostní řeči dra Kramáře. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 183 (*Večery*, č. 27), 6. 7. (ráno), s. 216

Příloha 17: GELLNER, František: Sokolský slet ohrožen! – Orli triumfují! – P. Šrámek na hrazdě! *Lidové noviny* 20, 1912, č. 169 (*Večery*, č. 25), 22. 6. (ráno), s. 200

Příloha 18: GELLNER, František: Čenstochová. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 67 (*Večery*, č. 10), 9. 3. (ráno), s. 80

Příloha 19: GELLNER, František: Berlínské Vánoce. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 11 (*Večery*, č. 2), 13. 1. (ráno), s. 16

Příloha 20: GELLNER, František: Vilém mbret. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 154 (*Večery*, č. 23), 6. 6. (ráno), s. 184

PŘÍLOHA 1

Časová osa

19. června 1881

Narození Františka Gellnera do rodiny židovského obchodníka Karla Gellnera (*1847) a jeho manželky Gabriely, rozené Fischlové (*1851). František byl šesté ze sedmi dětí, dospělého věku se dožili jen čtyři sourozenci: vedle Františka Gellnera starší bratři Gustav a Pavel a mladší sestra Alžběta, zvaná v rodině Eliška. Rodina žila v domě na Staroměstském náměstí čp. 26/I v Mladé Boleslavi. (Na pohlednici, kterou posle 20. 9. 1902 Marii Majerové (1882–1967), Gellner tento dům označí přípisem „Tohle je ‚můj‘ barák.“, fotografie už ovšem zachycuje dům po přestavbě, kterou nechal Karel Gellner provést v polovině devadesátých let 19. století.)

1891–1899

Studuje na mladoboleslavském českém gymnáziu. Jeho studijní výsledky nejsou nijak skvělé, František Gellner zato jeví umělecké sklony a projevuje politicky radikální smýšlení. Dle pozdější vzpomínky spolužáka z gymnázia Josefa Macha (1883–1951) měla rodina pro obojí jisté pochopení, Karel Gellner, sám tíhnoucí k sociální demokracii, předplácí *Nový kult* a *Moderní revue*. Básněmi, překlady a kresbami přispívá František Gellner do rukopisných studentských časopisů *Lípa* (1894–1895), *Lucerna* (1896), *Pêle-mêle* (1896–1897) a *Mládí* (1898–1899) (k tomu srov. článek Josefa Macha Kreslířské počátky Františka Gellnera). Autobiograficky laděný rukopisný fragment z pozdějšího období dokládá záhy probuzené erotické zájmy gymnaziálního studenta.

září 1896

První práce Františka Gellnera vydaná tiskem – v humoristickém časopise *Švanda dudák* vychází pod pseudonymem jeho báseň Patnáct lahví koňaku.

noc ze 4. na 5. prosince 1897

Útok na dům Karla Gellnera. Vzrůstající antisemitismus v české společnosti se v Mladé Boleslavi projevil při příležitosti národních demonstrací proti zrušení Badeniho jazykových nařízení; po klidné večerní demonstraci byla ve většině židovských domácností v Mladé Boleslavi v noci neznámými útočníky vytlučena okna.

jaro 1899

František Gellner skládá napoprvé maturitní zkoušku a 26. 6. 1899 je mu vystaveno maturitní vysvědčení.

podzim 1899 – začátek léta 1901

Studium na technice (Technische Hochschule) ve Vídni.

Ve Vídni žijí vzdálenější příbuzní (jde o rodinu otcova bratra; osud sestřenic se možná stal inspirací pro Gellnerovu pozdější báseň Princezna). Bratr Gustav (1871–1942) byl vojenským lékařem a v době Františkova vídeňského pobytu konal službu v Kremži nad Dunajem (Krems an der Donau) nedaleko Vídně, oba bratři se během této doby navštěvovali. Se zbytkem rodiny udržuje Gellner

korespondenční styk, většina dochované korespondence s matkou se týká v první řadě finančních a jiných požadavků.

Vede pravděpodobně bujný noční život. Účastní se politických schůzí, stýká se také s českými anarchisty žijícími ve Vídni, tím budí zájem policie, a v důsledku je na něj policejním ředitelstvím vedena složka.

Navazuje kontakt se skupinou „intelektuálních anarchistů“ kolem Stanislava Kostky Neumanna (1875–1947) a jeho časopisu *Nový kult*, podle pozdější Neumannovy vzpomínky se Gellner přihlásil k subskripci časopisu r. 1900 korespondenčním lístkem vyzdobeným vlastní kresbou (lístek pravděpodobně není dochován).

konec roku 1899

V *Novém kultu* vychází první Gellnerovy příspěvky; začíná tak aktivní spolupráce s tímto časopisem, v první fázi zde Gellner otiskuje jen své verše.

podzim 1900

Gellner začíná své příjmení psát v korespondenci i nadepsání svých prací s jedním -l-, matku opakovaně žádá, aby mu korespondenční lístky (tedy tu korespondenci, u níž je použitý jazyk na první pohled viditelný) psala česky, tento požadavek lze pravděpodobně interpretovat jako snahu o demonstrativní přihlášení se k češtví.

8. prosince 1900

První přijatý příspěvek do časopisu české literární dekadence *Moderní revue*; vychází zde blok tří básní *Rusá láska*, *Neděle* a *Na divou montañ zřel jsem se zápalem*.

1. května 1901

Jsou otištěny dvě první Gellnerovy karikatury, *Kandidáta Boj proti Vídni*, obě vycházejí v *Novém kultu*.

červen 1901

Gellner končí svá studia ve Vídni; konec pobytu, patrně do jisté míry úkorně prožívaný, ho inspiroval mj. k básni *Před odjezdem* (datována na květen 1901, tištěna 1. 7. 1901 v *Novém kultu* jako nejstarší tištěná báseň pozdější sbírky *Radosti života*).

Jako následek svého erotického života ve Vídni si odnáší venerickou chorobu (S. K. Neumann vzpomínal, že se s ní v přátelském kruhu netajil a že ji pečlivě léčil). Dle Gellnerovy vlastní poznámky šlo o syfilis.

polovina roku 1901

Vychází Gellnerova první sbírka *Po nás ať přijde potopa!*, vydána je nákladem S. K. Neumanna v edici *Knihovna Nového kultu*.

prázdniny 1901

Gellner pobývá v Mladé Boleslavi v domě rodičů.

14. srpna 1901

Josefu Svatopluku Macharovi (1864–1942) píše, že pracuje na románu; patrně zůstalo jen u záměru, snad více či méně rozpracovaného, v pozůstalosti se nedochovalo nic, co by bylo možné identifikovat jako celek rukopisu románu.

podzim 1901

Začíná studovat na báňské akademii v Příbrami. Dostává se tak do prostředí, kde se příbramští horníci mísí s mezinárodním studentstvem vysoké školy a mariánskými poutníky na Svatou Horu.

Přibližně do stejné doby spadá také počátek Gellnerových osobních styků s okruhem Neumannovy olšanské vily a počátek komplikovaného milostného vztahu s Marií Majerovou (1882–1967). Dle vyjádření z Gellnerova dopisu Majerové z 9. 8. 1903 spadala první etapa tohoto vztahu do období od listopadu 1901 do prosince 1902; Majerová byla po tuto dobu zároveň citově vázána i ke svému druhu Josefu Stivínu-Foltýnovi (1879–1941). Gellner zpětně zhodnotil poměr takto: „*Jediné, co by se mi mohlo vytknouti, je, že jsem s Tebou chodil, ačkoli jsem o Tvém poměru k Stivínovi dobře věděl. U cizího krbu jsem se neohřívál nikdy předtím a doufám, že mi toho ani nikdy příště nebude třeba. Omluvou mého tehdejšího chování byla moje deprimovanost.*“

13. listopadu 1901

Gellner Majerové posílá dopis s básní Z protějšího břehu, již jí dedikoval.

23. listopadu 1901

V příbramském hotelu U Císaře rakouského se Gellner účastní „skoku přes kůži“, slavnostního rituálu, během nějž byli nováčci báňské akademie přijímáni do hornického stavu.

prosinec 1901

V dopise Marii Majerové se svěřuje, že píše román. Nic, co by bylo možné považovat za jeho rukopis, se v pozůstalosti nedochovalo. Témata naznačená v tomto dopise ovšem odpovídají Gellnerově hře Přístav manželství.

1. prosince 1901

V časopise *Rudé květy* je publikována báseň Marie Majerové Vánoční, doprovázená Gellnerovou ilustrací; jde o Gellnerovu vůbec první známou tištěnou ilustraci a zároveň o jeho první příspěvek v *Rudých květech*, v následujících letech zde otiskne své karikatury a několik básnických překladů.

25. ledna 1902

V revue *Rozhledy* vychází recenze Arneho Nováka (1880–1939) na sbírku *Po nás ať přijde potopa!*. Mladý kritik Gellnerovu knihu prudce odmítl; jeho výroky o tom, že sbírku „*vyplňují témata erotická v slohu nejnižší noční kavárny a nejhnusnějšího kupletu češtinou zablácené ulice*“ a že jde o „*nestoudnou knížku*“, se později staly emblémem dobového nepochopení básníka, většina soudobých kritik ovšem sbírku přijala kladně a také sám Novák v pozdějších letech Gellnerovo dílo hodnotil podstatně příznivěji.

26. ledna 1902

Gellner se účastní ustavující schůze Kruhu českých spisovatelů, literárního spolku vzniklého z iniciativy Hanuše Jelínka (1878–1944) a Viktora Dyka (1877–1931). Kruh si kladl za cíl podporovat literáty generace devadesátých let i nejmladší autory. Část spisovatelů, a F. Gellner mezi nimi, se brzy od spolku distancovala pro údajnou přílišnou konzervativnost tohoto uskupení. Gellner svůj odtažitý

postoj tematizuje v básni Na vysvětlenou, tištěné v *Novém kultu* 1. 3. 1902. Členem Kruhu se nestal.

1. února 1902

Gellner a Neumann reagují v *Novém kultu* na Novákovu kritiku, Neumann je autorem textu Arne Novák, Gellner jej doprovodil Novákovou karikaturou.

19. dubna 1902

Gellner se dostavil k vojenskému odvodu.

květen a červenec 1902

V *Moderní revue* jsou otištěny dva bloky po třech Gellnerových básních (Píseň, Nokturno, Vzrušení; Nejlépe bylo by, Svatební, Rybník), všechny tyto texty budou později zařazeny do Gellnerovy druhé sbírky *Radosti života*.

podzim 1902

Gellner pokračuje ve studiu v Příbrami.

Vánoce 1902

Během své návštěvy u Gustava Gellnera diktuje František bratrovi rozsáhlé pasáže své hry *Přístav manželství*. Hra byla započata již dříve a později byla ještě vícekrát dopisována i přepisována.

1903

Gellner v průběhu roku tiskne v *Novém kultu* a *Rudých květech* své básnické překlady, především z Heinricha Heina.

polovina roku 1903

Vychází druhá Gellnerova sbírka *Radosti života*. Vydána je nákladem časopisu *Moderní život*, orgánu spolku literátů mladé generace *Syrinx*. Sám Gellner líčil později okolnosti vydání své knihy tímto uskupením s humornou nadsázkou.

duben 1903

Gellner se účastní sjezdu českých anarchistů.

červen 1903

V dopise Josefu Svatopluku Macharovi ze 4. 6. 1903 Gellner uvažuje o možnosti odjet do Afriky, později se k myšlence znovu vrací v dopise Marii Majerové; potenciální budoucnost důlního inženýra ve zlatých dolech v Africe se stala motivem také v jeho básni *Konečně je to možná věc*.

srpen 1903

Ve vztahu s Marií Majerovou (jež se již roku 1902 odstěhovala s Josefem Stivínem-Foltýnem do Rokycan a tam se jim 31. 8. 1902 také narodil syn Pravoslav) dochází k ostré rozepři. Majerová se rozhodla přerušit vzájemné styky, je možné, že při této příležitosti byla rovněž část předchozí korespondence zničena.

4. listopadu 1903

Na řádné valné hromadě spolku studentů báňské akademie Prokop byl Gellner zvolen místopředsedou spolku.

1904

Je vydána kniha Karla Horkého (1879–1965) *Inkognito* s Gellnerovou obálkou. Nákladem *Nového kultu* vychází satira Karla Havlíčka Borovského *Křest svatého Vladimíra* doprovázená Gellnerovými ilustracemi. Karel Vohryzek (1876–1933) vydává knihu Siegfrieda Nachta *Všeobecná stávka* ve vlastním překladu, Gellner pro knihu vytvořil obálku.

Gellner spolupracuje též na dalších nakladatelských podnicích S. K. Neumanna: publikuje v *Novém kultu* i jeho satirické příloze *Šibeničky* (zde zejména karikatury), účastní se pořádání antologie básnických překladů *Výbor z Heina* – do knihy je zařazeno několik Gellnerových překladů tohoto básníka a pro obálku vytvořil Heinův portrét. Krom toho přispívá do dalších radikálně levicových časopisů, *Rudých květů* a *Omladiny*.

10. května 1904

V *Novém kultu* vychází první známý tištěný Gellnerův publicistický text vůbec, fejeton *Dopis z Příbrami*, vysmívající se poměrům v hornickém městě.

10. června 1904

Gellner se zapojuje do polemické výměny S. K. Neumanna s redaktory časopisu *Rozvoj*, reprezentujícího pokrokové česky orientované Židovstvo, – na stránkách *Nového kultu* publikuje svůj antisemitský článek *Židovská otázka*.

3. října 1904

Počátek Gellnerovy vojenské služby u 10. zeměbraneckého pluku v Litoměřicích. O poměrech na vojně píše Gellner v konceptu dopisu Marii Majerové.

listopad 1904

Neumann odchází se svou novou životní družkou Boženou Hodačovou (1882–1967) z Prahy do Vídně, stávající okruh kolem olšanské vily se postupně rozpadá.

1905

Utlumení Gellnerovy publikační činnosti.

Vychází sbírka Karla Horkého *Paličovy sloky* s Gellnerovými ilustracemi a sbírka Fráni Šrámka *Života bído, přec tě mám rád* s Gellnerovou obálkou.

září 1905

Konec Gellnerovy vojenské služby; dosáhl hodnosti svobodníka.

11. října 1905

V dopise Hanuši Jelínkovi píše, že dokončil komedii *Přístav manželství* (hra ovšem za autorova života nevyšla tiskem a nebyla ani provozována).

pravděpodobně druhá polovina října nebo listopad 1905

Odjezd do Mnichova za malířskými studiemi a snad též vidinou, že zde získá obživu jako malíř a ilustrátor. Pobyt v Mnichově byl jen krátký, město patrně nesplnilo Gellnerova očekávání (proto dopisuje Macharovi o adresu na Františka

Kupku /1871–1957/, žijícího v Paříži, kam se hodlá přesunout; od Kupky doufá získat kontakty v novém prostředí).

přelom roku 1905 a 1906

Pravděpodobný počátek Gellnerova prvního pobytu v Paříži. (První Gellnerovo úřední přihlášení k pobytu v Paříži je ovšem známo až z 20. 3. 1907. Tři koncepty dopisů francouzským anarchistům dokládají, že jeho znalost jazyka byla velmi špatná. Cesta do Mnichova a Paříže znamenala pravděpodobně konec rodičovské finanční podpory.

1906–1907

Období Gellnerova života, o němž schází téměř jakékoliv informace. Pobývá v Paříži a posílá své karikatury, básně a publicistické texty do českých tiskovin (*Kramerius*), a to zejména tiskovin anarchistických (*Nová Omladina*, *Komuna*, *Chud'as*, *Šibeničky*, *Práce*). Pokouší se v Paříži uchytit jako kreslíř, známo je několik karikatur, které otiskl ve francouzských anarchistických listech *Le temps nouveaux*, *Cri de Paris* a *Le Témoin*; další publikační činnost ve francouzském tisku se nepodařilo dohledat, vyloučena však není.

Do Paříže přijíždí také Marie Majerová (pobývala zde v letech 1906 a 1907), obnovují s Gellnerem osobní styky a patrně i milostný vztah; společnými známými se stává okruh anarchistické debatní skupiny *Causeries Populaires* kolem Alberta Libertada (1875–1908) (Majerová do jejího prostředí umístila děj svého pozdějšího románu *Náměstí Republiky*, Gellner se o Libertadovi zmiňuje již r. 1906 ve fejetonu O počestném člověku a v jednom ze svých článků s titulem *Pařížská korespondence*; s odstupem Libertadovi věnoval vzpomínku v textu *Sokrates pařížské chudiny*).

1907

Výběr šesti básní z Gellnerových sbírek byl zařazen do antologie *Nová česká poezie* (Josef R. Vilímek, Praha 1907).

Gellner vytváří návrh obálky pro knihu Marie Majerové *Panensství*.

podzim 1907

Pravděpodobný začátek studia na Akademii výtvarných umění (*Akademie der bildenden Künste*) v Drážďanech.

V návaznosti na výtvarná studia začínají vznikat Gellnerovy oleje.

1908

Gellner omezuje svou publikační aktivitu, pro tento rok se nepodařilo dohledat žádnou tištěnou práci.

Píše emotivní milostný dopis (dochovaný jen ve fragmentu) Marii Majerové, v němž prosí o jakýkoliv kontakt.

1909

Publikuje své první prozaické texty, tiskne je v rubrice fejetonu sociálnědemokratického listu *Právo lidu*. Kontakt na redakci pravděpodobně zprostředkovala M. Majerová, Gellnerova spolupráce s *Právem lidu* však neměla dlouhého trvání. Marie Majerová se pokoušela Gellnera získat také k výtvarné spolupráci se sociálnědemokratickým satirickým časopisem *Kopřivy* (který redigoval její manžel Josef Stivín-Foltýn) – což Gellner odmítl, a patrně také

k ilustrování knih pro Tiskové družstvo československé strany sociálnědemokratické – i z této spolupráce sešlo.

léto 1909

Gellner se účastní vojenského cvičení v Mladé Boleslavi (rukuje 15. 7. 1909 na čtyři týdny).

podzim 1909

V Drážďanech získává pro svou malířskou práci vlastní ateliér.

březen 1910

Na malířské akademii získává za svou práci čestné uznání. Vzápětí z akademie odchází (formálně své studium pouze přerušil, ale v dopise Marii Majerové prozrazuje, že svou zdejší činnost vnímá jako neuspokojivou a že se do Drážďan již nemíní vrátit); váhá patrně poněkud stran svých dalších plánů a krátce nejspíš pobývá v Mladé Boleslavi.

srpen 1910

Úředně se hlásí k pobytu v Paříži. O obrysech jeho života zde v letech 1910–1911 opět schází podrobnější zprávy.

1910

Tři Gellnerovy básně jsou editorem Františkem Serafínským Procházkou (1861–1939) zařazeny do antologie *Česká lyra*. Nárys české lyriky novodobé (Unie, Praha 1910).

říjen 1910

Gellner začíná z Paříže básněmi a kresbami přispívat do časopisu *Karikatury* (spolupráce trvá ještě v následujícím roce). Dne 24. 10. 1910 zde vychází jeho práce *Kronika*, báseň doplněná přímo v textu šesti karikaturními ilustracemi. Poprvé tak vzniká typ autorského útvaru kombinujícího vizuální a textovou složku v jediném celku, jenž bude pro Gellnerovu veršovanou publicistiku dalšího období typický.

leden 1911

Vychází první část románu Marie Majerové *Náměstí Republiky* (Květy 33, 1911, leden, s. 20–32), čerpající tematicky ze zkušeností s anarchistickým okruhem kolem A. Libertada a Causeries Populaires. Majerová připsuje dle svého slibu vysloveného v dopise z prosince 1910 tento román Gellnerovým iniciálám.

jaro 1911

V korespondenci s americkým Čechem Karlem Kratochvilem, obchodním zástupcem amerického krajanského spolku k vydávání české literatury Literární kroužek, Gellner zjišťuje, zda by se v americkém tisku neuplatnil jako kreslíř a karikaturista. Dostává zápornou odpověď. V květnu nebo začátkem června se pak vrací z Paříže do Čech, pobývá pravděpodobně v Praze (15. 6. koncipuje vojenské správě žádost, aby mohl konat vojenské cvičení v Praze, kde je „nyní usedlý“).

začátek roku – srpen 1911

Vrcholí Gellnerova spolupráce s časopisem *Karikatury*.

Na jaře publikuje ve *Zlaté Praze* a *Zvonu* své tři rozsáhlé epické básně Setbius, Princezna a Osud (na podzim pak ve Švandovi dudákovi vychází ještě báseň Přísaha). Rozměrná veršovaná epika znamená v Gellnerově tvorbě významné rozšíření žánrového repertoáru.

červenec 1911

Neumann v *Lidových novinách* otiskuje svou vzpomínku Bratři Hartmannové, v níž období anarchistické literární bohémy kolem olšanské vily hodnotí jako uzavřenou kapitolu.

srpen–září 1911

Poté co Neumann z pozice stálého spolupracovníka redakce brněnských *Lidových novin* zprostředkoval jejich vedoucímu redaktoru Arnoštu Heinrichovi (1880–1933) kontakt, přijímá Gellner nabídku na spolupráci s listem i jeho beletristickou přílohou *Večery* a korespondenčně domlouvá podrobnosti nadcházející spolupráce. Nejprve se kvůli ní nechce stěhovat do Brna (viz koncepty dopisů Jiřímu Stránskému a Arnoštu Heinrichovi), na základě informací od Neumanna se pokouší získat v redakci místo s fixním platem, ale je Heinrichem prozatím odkázán na řádkové honoráře a odměňování za jednotlivé odvedené kresby. Poté se *Lidové noviny* stávají Gellnerovou domovskou redakcí, kam směřuje naprostou většinu své kreslířské i literární produkce.

podzim 1911

Gellner se nejpozději v listopadu, ale patrně již dříve stěhuje do Brna.

30. září 1911

Ve *Večerech* otiskuje karikaturu Český sněm jako svůj první příspěvek pro *Lidové noviny*.

1912

Gellner publikuje ve *Večerech* i *Lidových novinách* karikatury, publicistické satirické básně doprovázené přímo v textu ilustracemi, fejetony, humoristicky laděné povídky i několik lyrických básní (některé byly později zařazeny do sbírky *Nové verše*). V průběhu celého roku uveřejňuje na pokračování v rubrice fejeton svou nejrozsáhlejší básnickou práci vůbec, epickou skladbu *Don Juan*, od srpna do října pak i svou nejrozsáhlejší prozaickou práci, román *Potulný národ*.

Pokud jde o ideové vyznění jeho satirické politické tvorby, následuje Gellner věrně názorové směřování *Lidových novin* coby tiskového orgánu moravské lidové strany pokrokové; v jeho aktuálně cílených pracích je znát stále větší obeznámenost s politickým děním Moravy, činně se účastní místního politického i kulturního dění. Během roku se (v souvislosti s počátkem vydávání klerikálního listu *Den* a stupňujícího se střetu lidové strany pokrokové s klerikály) prominentní postavou Gellnerových karikatur stává monsignore Jan Šrámek.

Začíná spolupracovat s Leošem Janáčkem (1854–1928) na tvorbě libreta k opeře *Výlet pana Broučka do Měsíce* na námět fantasticko-utopické satirické prózy Svatopluka Čecha. Gellner byl jedním z mnoha autorů, kteří se na tvorbě libreta postupně podíleli; jeho spolupráce se datuje do let 1912–1913. Opera měla premiéru teprve v roce 1920 pod názvem *Výlety páně Broučkovy* (oproti původnímu záměru Janáček připsal ještě díl zpracovávající námět Čechovy prózy

Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do patnáctého století), z Gellnerem připravených textů byla v definitivním znění libreta použita jen část.

leden–únor 1912

Gellner si získává mezi čtenáři *Lidových novin* popularitu souborem karikatur politických osobností Moravy, jež zachytil přímo na zemském sněmu; karikatury nesly název *Z moravského sněmování* a vyšly v celkem čtyřdílné sérii. (Na úspěch cyklu Gellner navázal na jaře obdobnou řadou z říšského sněmu s titulem *Z vídeňského parlamentu*.)

červenec 1912

Je přizván, aby se stal členem Moravského kola spisovatelů, literárního spolku sdružujícího moravské spisovatele, který byl založen na ustavující schůzi 5. 7. 1912. Gellner se k účasti na tomto spolku postavil odmítavě, a to s odvoláním na spory svého přítele Neumanna s částí moravské literární scény mj. o zemskou literární subvenci.

září 1912

Gellner žádá Františka Serafínského Procházku, aby byly jeho básně vyřazeny ze znovu vydávané antologie *Česká lyra* i z připravovaného výboru *Česká epika* (Procházka byl editorem těchto výborů); vyhověno je mu jen v druhém případě.

1913

Gellner tiskne ve *Večerech* i *Lidových novinách* karikatury, publicistické satirické básně doprovázené ilustracemi, fejetony, povídky i lyrické básně (jež jsou později zařazeny do sbírky *Nové verše*), ve větší míře zde začíná také uveřejňovat básnické překlady (É. Verhaeren, J. Richepin, A. Vacquerie, P.-J. de Béranger, A. de Musset, J. de La Fontaine; jako první básnický překlad F. Gellnera pro *Lidové noviny* vyšla báseň Pastva F. Mistrala 21. 9. 1912).

leden 1913

Gellner se rozhodl vyhovět žádosti Boženy Hodačové, aby se stal poručníkem její dcery Soni (1905–1971), poté co se její předchozí poručník Josef Holý (1874–1928) této funkce kvůli literárním sporům s Neumannem zřekl. Hodačová měla svou dceru z nesezdaného soužití se Stanislavem Kostkou Neumannem, ovšem dle rakouských zákonů děti svobodných matek musely mít do doby své plnoletosti poručníka.

1. ledna 1913

Gellner se z rozhodnutí majitele *Lidových novin* Adolfa Stránského (1855–1931) stává řádným členem redakce s fixním platem (200 korun měsíčně). Pro přílohu *Večery* obstarává příspěvky na poslední stranu. Ekonomickou výhodnost spolupráce s *Lidovými novinami*, včetně té i jen externí, tematizuje Gellner v dopise Fráňovi Šrámkovi (1877–1952).

září 1913

Gellner obesílá Zeyerův fond České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Uchází se zde o finanční podporu s rukopisem sbírky *Výpravných básní* (obsahovala patrně především starší rozsáhlejší básnickou epiku, celek ovšem není dochován).

říjen 1913

Dle pozdější citace Emanuela Lešehrada (1877–1955) z Gellnerova dopisu, nabízí Gellner patrně svůj román *Potulný národ* a případně též tematicky příbuzné povídky nakladatelství k vydání; tento záměr nebyl realizován.

1. října 1913

V *Lidových novinách* začíná vycházet Gellnerův překlad románu L. Descavese *Poddůstojníci* (jde o Gellnerův jediný prozaický překlad).

1914

V první půli roku pokračuje Gellner v neztenčené intenzitě v práci pro *Lidové noviny*. Své politické angažmá staví nově také na institucionální bázi (Občanský klub lidové strany pokrokové v Brně, Jednota českožidovská, Brněnská matice školská).

S nakladatelstvím Fr. Borový jedná o vydání další sbírky, *Nových veršů*. Kniha měla být patrně zařazena do bibliofilské edice *Zlatokvět* jako její druhý svazek (snad s Gellnerovými vlastními ilustracemi). Tato knižnice se zaměřovala na tvorbu současných českých autorů v úpravě a s výtvarným doprovodem soudobých umělců. Jako první svazek byl proponován *Krysař* Viktora Dyka v úpravě a s dřevoryty Františka Kysely (1881–1941), z korespondence se zdá, že Kysela nedodržel nakladatelské termíny, čímž se celá edice dostávala do časového skluzu. V polovině roku do nakladatelského provozu vstoupily válečné události. *Krysař* tak byl nakonec vydán až roku 1915 a *Nové verše* vyšly v jiné edici u Fr. Borového teprve posmrtně r. 1919 a patrně v jiné úpravě, než bylo původně proponováno, např. podobiznu na straně 6 kreslil Gellner původně pro plánovanou antologii autorů nakladatelství Borový, která nakonec nebyla realizována.

únor–březen 1914

Gellnerova korespondence z tohoto období potvrzuje, že se stal v moravských poměrech známou a žádanou osobností. Ladislavem Knotkem z redakce *Ostravského deníku* je vyzván, aby nakreslil politické karikatury pro masopustní číslo listu. Místní nábytkářskou firmou je žádán o vytvoření reklamy kombinující verše s obrázkem. Přibližně ve stejném období také vytváří plakát k otevření dna propasti Macocha. Obrací se na něj také jihlavský nakladatel Ondřej Kypr (1883–1959) s nabídkou na vydání knihy povídek v nově založené edici *Kyprova lidová knihovna zábavy a poučení*; Gellner se po kratším vyjednávání finančních podmínek uvolil z již otištěných textů výbor sestavit.

10. února 1914

Občanský klub lidové strany pokrokové v Brně koná výroční valnou hromadu, Gellner je zvolen do výboru klubu jako jednatel.

jaro 1914

Gellner se výrazněji angažuje v organizaci českožidovského hnutí. Spoluzakládá brněnskou pobočku Českožidovské jednoty, spolku pro českou asimilaci Židů. Dne 20. 6. 1914 se koná ustavující schůze.

Se Zdeňkem Kratochvílem (1883–1961), Josefem Ladou (1887–1957) a Vratislavem Hugem Brunnerem (1886–1928) s největší pravděpodobností plánují vydávat samostatný karikaturistický list; plán se nepodařilo realizovat.

duben 1914

V nakladatelství Ondřeje Kypra vychází kniha Gellnerových povídek *Cesta do hor a jiné povídky*. Na knihu vycházejí jen dvě recenze, obě nepříznivé.

Gellnerově rukopisu sbírky Výpravné básně je udělena podpora fondu Julia Zeyera. Výpravné básně nikdy jako celek vydány nebyly, část rozsáhlejší epiky, již pravděpodobně tento soubor obsahoval, Gellner zařadil do rukopisu své poslední sbírky *Nové verše*.

červenec 1914

25. 7. 1914 Rakousko-Uhersko částečně mobilizuje; 28. 7. 1914 vyhláší válku Srbsku, začala světová válka; 31. 7. 1914 je v Rakousku-Uhersku vyhlášena všeobecná mobilizace. František Gellner je povolán do zbraně, rukuje ke svému domovskému pluku v Mladé Boleslavi. Dle vzpomínek přátel byl v době mobilizace fyzicky indisponován, zmiňovány jsou potíže s chůzí (tyto obtíže zmiňuje i Marie Majerové v posledním známém dopisu, který si s Gellnerem vyměnili).

srpen 1914

Gellner pobývá coby mobilizovaný v Mladé Boleslavi, čas volna tráví s rodinou bratra Pavla, jenž se v Boleslavi stará o rodinný obchod.

22. srpna 1914

Gellnerova jednotka se vydává na cestu směrem na haličskou frontu.

15. září 1914

Datace korespondenčního lístku, jež František Gellner odeslal poštou svým rodičům už z blízkosti fronty. Jde o poslední známou zprávu od něj: „*Milí rodiče, už jsme přišli na místo, je to tu dost zajímavé, bližší určení míst a času není radno psát, poněvadž pak pošta takové lístky neexpeduje. Jsem zdrav, nepřítelé jsme ještě neviděli. Doufám, že i Vám, jakož i celé rodině se dobře vede. Od Vás jsem dosud žádnou zprávu nedostal. Tak se mějte pěkně a pozdravujte! Váš Franta.*“

Další stopa se ztrácí, dle svědectví vojáků z jeho pochodové setniny reprodukovaných později ve vzpomínce Josefa Macha si při ústupu zcela vyčerpan rezignovaně sedl vedle cesty a odmítl jít dále. Žádné další zprávy o jeho následném osudu se nepotvrdily, armádou začíná být veden jako nezvěstný.

PŘÍLOHA 2

GELLNER, František: Za občanská práva kněží! *Lidové noviny* 21, 1913, č. 133
(*Večery*, č. 21), 17. 5. (ráno), s. 184

Za občanská práva kněží!

Zpívá se jako »Na hranicích města německého«.

Boží lidka k nám již nezná meze,
povstal opět nový bojovník
a to za občanská práva kněze,
ať je kaplan nebo kanovník.

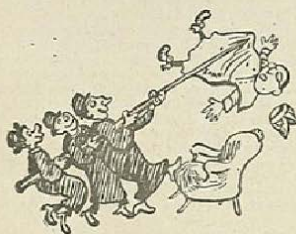

»Mámé již dost kněží v politice,
napadne snad při tom komusi,
»na sněmu a jinde ještě více
na procházku vodí tlamu si.«

Milí brachu, ty jsi znátek o věk,
neznáš názor Hynek Bulina,
kterak soudí pokrokový člověk,
když pak později se vyřídí.

Hynek Bulin vědomost vám dává
že prý biskup Hynek Stránský
odmítnout chce na občanská práva,
ach, jak před Bohem to zodpoví!

Velkou národ z toho vezme škodu,
když se budou hlavy svěcené
místo o volby a o hospodu
sturat o své stádo svěcené!

Znám je vám všem onen případ starý,
pomáhalo se jít na Kohnu;
odbojníci mají tučné fary,
více již, kdo to vždy odstoná.

Ze mu někdo na věštku nesedí,
páter Šrámek tře proklíná,
návrada však za obědků deset
v osobe si našel Bulina.

Pruské Unionce advokáta
dělal v horlivosti národní,
teď zas muž ten po bok Šrámkův chvátá,
nedivte se — po té povodni!

Při tom odváží se předstoupiti
před svědomělé voliče!
Lidi, hurtem do toho! Jen chití!
Vyndejte mu boty z Třebíče!

F. G.

Boží láska k nám již nezná meze,
povstal opět nový bojovník
a to za občanská práva kněze,
ať je kaplan nebo kanovník.

„Máme již dost kněží v politice,“
napadne snad při tom komusi,
„na sněmu a jinde ještě více
na procházku vodí tlamu si.“

Milá brachu, ty jsi zpátky o věk,
neznáš názor Hynka Bulína,
kterak soudí pokrokový člověk,
když pak později se vylíná.

Hynek Bulín vědomost vám dává
že prý biskup Huyn Šrámkovi
sáhnouti chce na občanská práva,
ach, jak před Bohem to zodpoví?!

Velkou národ z toho vezme škodu,
když se budou hlavy svěcené
místo o volby a o hospodu
starat o své stádo svěřené!

Znám je vám všem onen případ starý,
pomáhalo se jít na Kohna;
odbojníci mají tučné fary,
víte již, kdo to vždy odstoná.

Že mu nikdo na vějičku nesed',
páter Šrámek tiše proklíná,
náhradu však za obhájců deset
v osobě si našel Bulína.

Pruské Unionce advokáta
dělal v horlivosti národní,
teď zas muž ten po bok Šrámkův chvátá,
nedivte se – po té povodni!

Při tom odváží se předstoupiti
před uvědomělé voliče!
Lidi, hurtem do toho! Jen chtějí!
Vyndejte mu boty z Třebíče!

Vysvětlivky:

Text a doprovodné karikatury k němu byly součástí agitace před moravskými zemskými volbami konanými na přelomu jara a léta 1913. *Lidové noviny* coby tiskový orgán Lidové strany pokrokové agitovaly především proti klerikálním stranám, nový politický soupeř ovšem vyvstal Lidové straně pokrokové také v postavě známého brněnského advokáta Hynka Bulína (1869–1950) – zobrazen je na třetí karikatuře jako nesená postava a na ilustraci poslední. Bulín byl původně členem užšího vedení Lidové strany a pak Lidové strany pokrokové, byl za ni i zvolen do Říšské rady, představoval však ve straně opozici ke křídlu Adolfa Stránského, které stranu po roce 1907 stále více vzdalovalo od mladočechů a spolupráce s nimi až do pozic jejich krajního protivníka. Z nesouhlasu s touto politikou si roku 1913 Bulín založil stranu vlastní, blízko Národní straně svobodomyšlné (mladočechům), a nazval ji Lidová strana na Moravě, vzápětí s ní kandidoval do zemského sněmu a proti Lidové straně pokrokové vedl v nově založených Moravských listech ostrou kampaň. Do vzájemného polemického vymezování se těchto politických subjektů vstoupilo i aktuální téma oběžníku brněnského biskupa Pavla Marie Josefa Antonína Huyna (1868–1946) z března 1913, v němž biskup kněžím své diecéze zakázal účast na politickém boji a hospodářských podnicích a nařizoval, aby v první řadě hájili zájmy církve a víry, a to podle pokynů biskupových. Tisk spekuloval, že biskupovo nařízení je výsledkem jeho řevnivosti vůči olomouckému arcibiskupovi a že je namířeno především proti osobě politicky agilního kněze a politika Jana Šrámka (1870–1956), zakladatele a předsedy moravské křesťansko-sociální strany. Zjevný konflikt v katolickém táboře byl vítaným argumentem protiklerikální předvolební agitace, tématu využívaly hojně i *Lidové noviny*. Hynek Bulín se pokusil téma obrátit argumentačně proti Lidové straně pokrokové, když obvinil v tisku jejího předsedu Stránského, že s Huynem jednal a za příslib, že jeho osobu budou *Lidové noviny* šetřit, na něm vymohl oběžník s ničivým dopadem na politické konkurenty Lidové strany pokrokové z řad klerikálů. Bulín přitom použil formulaci, že biskup údajně slíbil, že oběžníkem „zasáhne do občanských práv svých podřízených farářů“, a právě tuto formulaci Gellner ironizuje.

Znám je vám všem onen případ starý...

Text a doprovodná karikatura narážejí na události roku 1904 spjaté s tehdejší olomouckým arcibiskupem Theodorem Kohnem (1845–1915). Kohn byl zvolen do této funkce r. 1892 a přes jistou nelibost dvorských kruhů (Kohn byl prvním nešlechticem a zároveň Čechem v této funkci, navíc z rodiny se židovskými kořeny) byl následujícího roku papežem ve funkci potvrzen. Arcibiskup se postupem času dostal do sporů s olomouckou městskou radou, představiteli místní samosprávy i vládou, stal se výrazným terčem útoků protiklerikálně zaměřeného tisku, ale vzhledem k vlastní přísnosti a tvrdému a ne vždy spravedlivému postupu vůči vlastním kritikům z řad kněží (např. Karlu Dostálu-Lutinovovi) si proti sobě popudil i významnou část katolické veřejnosti. Arcibiskupovu situaci nakonec vyhrtila tzv. Rectova aféra: Kohn se snažil vypátrat totožnost pisatele kritických článků v tisku podepsaných pseudonymem Rectus, nechal ovšem zatknout nevinného kněze Františka Ocáska a při pátrání se dopustil pokusu o porušení zpovědního tajemství a porušení listovního tajemství. Aféru řešil i vídeňský parlament, arcibiskupovo postavení se stalo nadále neudržitelné a na nátlak papeže pak roku 1904 rezignoval. Gellner naráží na skutečnost, že pravý kritik

Kohna s pseudonymem Rectus, Josef Hofer, v roce 1913 farář v Hrozenkově, byl na začátku dubna 1913 odsouzen k měsíci žaláře za urážku na cti spáchanou na jménu tchána uherskohradištského starosty Beneše v článku, jejž Hofer napsal v rámci politického boje pro místní klerikální tisk. *Lidové noviny* tyto události interpretovaly tak, že se pokrokové voličstvo kritikou biskupa Huyna a jeho oběžníku v křesťsko-sociálním tisku nesmí nechat zmást, neboť Hofer se dříve také tvářil při Kohnově kritice pokrokové, ale nynější kauza ukázala, že šlo jen o dočasné oportunní chování.

Pruské Unionce advokáta...

Lidové noviny obviňovaly Hynka Bulína ze zaprodávání národních zájmů německému kapitálu; měl se ho dopustit tím, že u českých samospráv moravských obcí loboval v otázce jejich elektrifikace ve prospěch svého klienta, jímž byly elektrické podniky Union, součást konsorcia německé firmy AEG (Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft).

... po té povodni!

Text se vztahuje k následkům ničivé povodně, která v září 1910 postihla obec Kunovice; následně se konaly sbírky na Moravě i v Čechách ve prospěch poškozených. Část těchto sbírek byla organizována komitétu pod patronací představitelů katolické církve a klerikálních stran, *Lidové noviny* obvinily jeden z těchto komitétů, že vybrané peníze nerozdělil potřebným, ale vyplatil je zainteresovaným politickým osobám klerikální orientace k použití pro agitaci před zemskými volbami.

... Vyndejte mu boty z Třebíče!

Vyndat někomu boty je frazém ve smyslu někoho vyhodit, propustit ze služby, zde míněna služba politická. Hynek Bulín v zemských volbách 1913 kandidoval do Moravského zemského sněmu za svou Lidovou stranu v české volební kurii měst na Třebíčsku (byl v tomto volebním okrese nakonec skutečně zvolen, porazil tak kandidáta Lidové strany pokrokové L. Chluma a stal se jediným poslancem své strany v zemském sněmu).

PŘÍLOHA 3

XX.

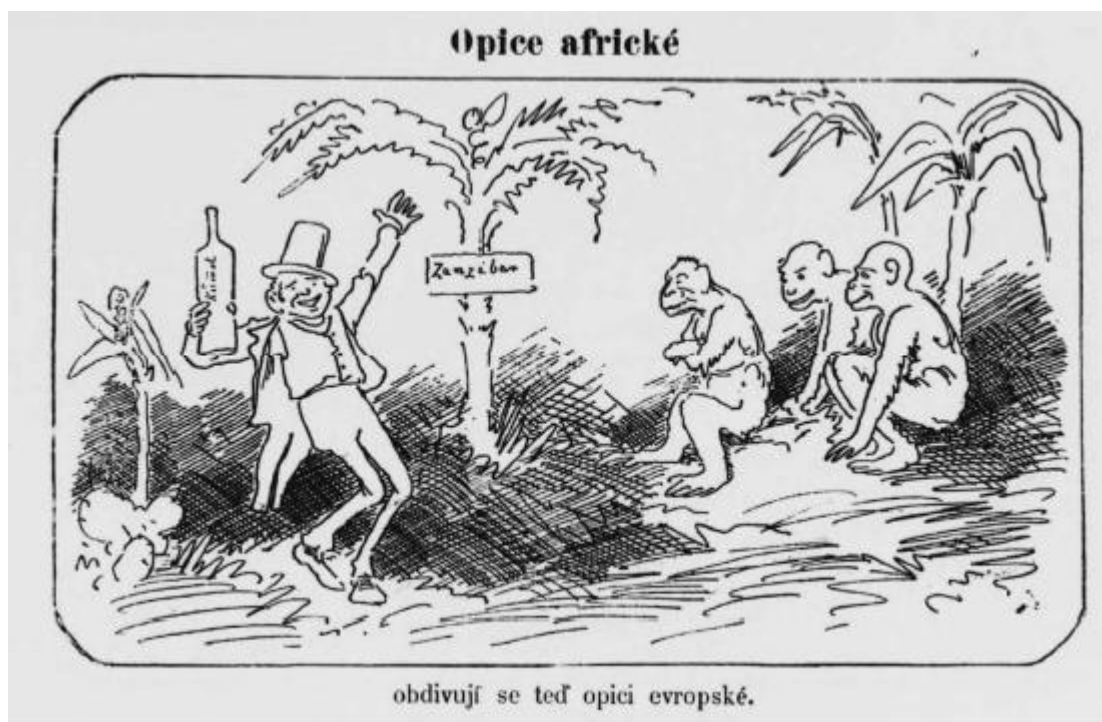
Konečně je to možná věc,
že ještě něčím budu.
Do Afriky se vypravím
dobývat zlatou rudu.

A nebude-li ze mne nic,
co tulák bez professe,
budu se s šelmami o závod
prohánět po pralese.

Za ženu vezmu si gorillu.
Myslím, že shodneme se.
Má srdce divoké jako já
a též je bez konfesse.

PŘÍLOHA 4

Ukázky dobové humoristické produkce s využitím polysémie slova opice

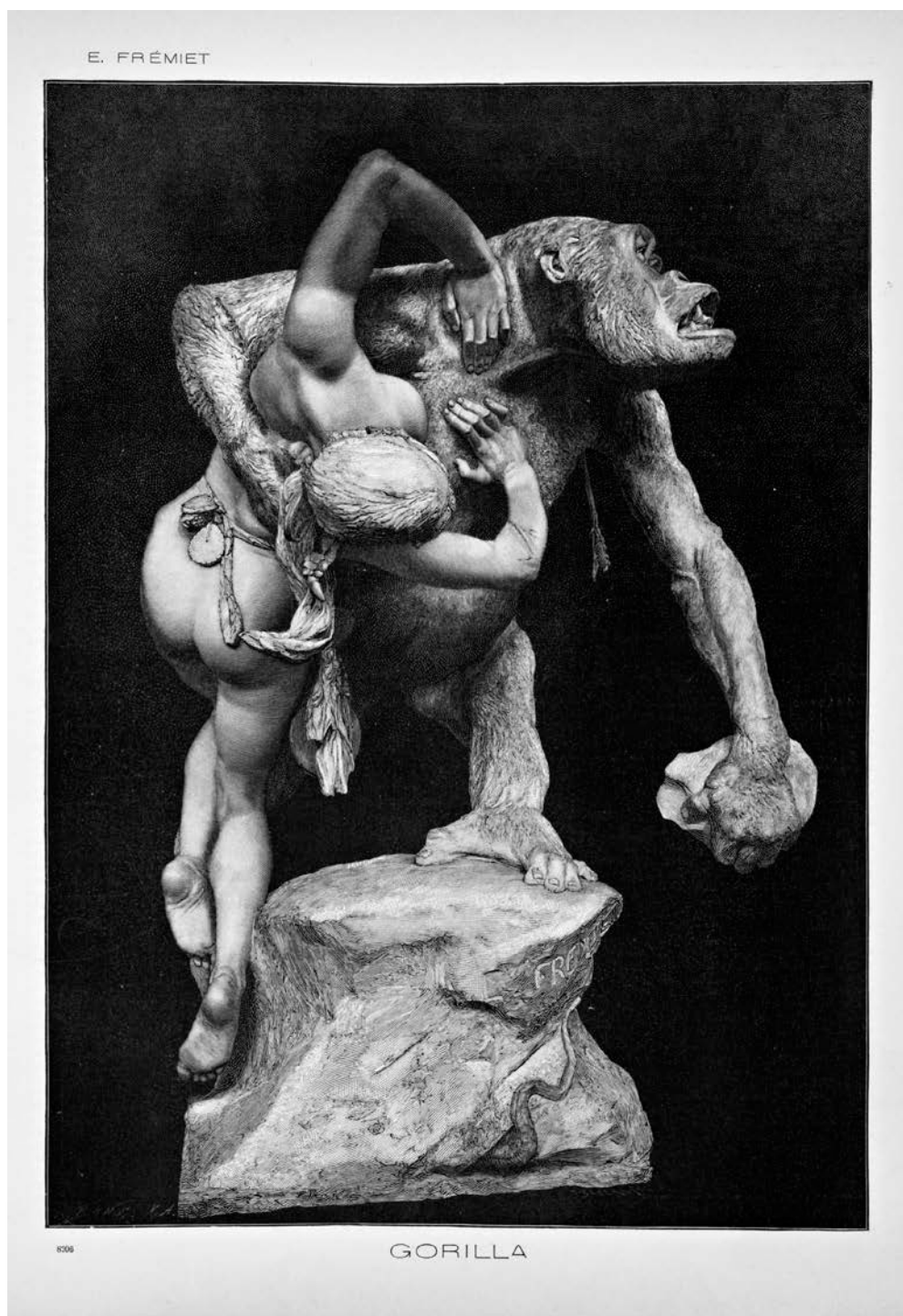

[Opice africké]; *Humoristické listy* XXXI, č. 3, 18. 1. 1889, s. 20 [výřez],
[nesignováno]

BRÁDKA, Hanuš: Vznik opice podle Darwina. *Humoristické listy* 17, 1875, č. 1,
1. 1., s. 2.

PŘÍLOHA 5

Emmanuel Frémiet: Gorille enlevant une Femme [Gorila unášející ženu], 1887, reprodukce fotografie z časopisu *Zlatá Praha* 15, 1897–1898, č. 49, 15. 10. 1898, s. 581

PŘÍLOHA 6

[Konečně je to možná věc...], LA PNP, fond F. Gellner, rukopisy vlastní

A věm, co de v Evropě,
~~Mě tu všechno je mrtí.~~
 Když by měl jen se na cestě
 smířel bys s tímto světem.
 V Africe posmívá se
 žít a by mohl být celý.
 Za mrtví mrtvých křepit
 kol ohnů nahé země.
 A sem je tam plná hvěz
 a lidé by mají sílu.
 a všichni
 a mnoho vody je
 a mnoho křehkých
 vystupují a horami
 a tímto svět bude
 do Afriky a vypravím
 do bílé platiny mrtvé.
 Různé je to mrtvých
 a ještě něčím budu.

Milionářem Angličtým
 Pokatým angličtým křesťanem
 budu tam kopat jámy.
 Pak do potůčků spadnu sám.
 Právě se pravdu do m.
 A nebo do-^x u mne m.
 prostím-li, strachem,
 do Afriky žít
 budu jen,
 to všechno jedno je m.
 A nebo do-^x se mne m.
 a nebo tam, křesťanem,
 Co takhle bez profese
 a šelmonem budu se ohrad
 pschánit se pralou.
 Versum v šelmonem gorilly,
 a myslím, že shodně u.
 Má rda divozi jako já
 a to je bez profese.

Alfred Gellner

PŘÍLOHA 7

NEUMANN, Stanislav Kostka: Židovská otázka. *Nový kult* 2, 1904, č. 2, s. 25–26

Mluvím jen o našich domácích židech. Bylo by zbytečno, kdyby sebemenší odlesk sympatií, které mám pro oběti kyšiněvsky antisemitského barbarství nebo pro statečné druhy, židovské proletáře severoamerické, padl na docela mně lhostejné jejich souvěrce v Čechách.

Ostatně, snad nejsou mně všichni ani tak zcela lhostejní. Mohl bych upřímně říci, že jsou mně dokonce protivní, nesnesitelní, kdybych... kdybych neznal dvě příliš mně milých hochů, pochodících z té již tak dokonale zpanchartělé rasy.

(O domácích křesťanech mluvím také.)

Neboť, jak mohl bych míti sympatie pro živel, jenž vládne, pro živel, jenž vykořisťuje, vládne a vykořisťuje vzdor tomu, že splašený nacionalism šimrá ho nadávkami, nevčasnými pomluvami a překážkami!

Vzpomínám, kdy si ostře uvědomuji, že stojím před židem, či lépe řečeno, proti židovi. Což není to tehdá, když vidím onen moderní karikaturou znesmrtelněný typ velkokapitalisty, jemuž stopy po zkříženém semitství dodávají nadlidsky krvelačného výrazu? Nebo takového obchodníka z pražských podloubí a stánků, špinavého, devótního a prohnaného, jenž má „elegantní“ domácnost a křesťanskou služku, od které si nechá nadávat „smradlavých“? Nebo dotěrného obchodního agenta? Nebo na nádraží opejzeného tvora na cestě do Karlových Varů? Nebo konečně některého velikého znehodnotitele socialismu, milovníka „hesel pokroku a svobody, jichž možno zneužít“?

Tedy: Otázka židovská je otázkou etickou a – chcete-li – také estetickou.

(Domácí křesťané mají tyto otázky také.)

A náboženskou? Leda, kdybych měl halucinační sílu prof. Masaryka. Jen slepý a hluchý může říci, že český antisemitism je náboženský. Blbý je, to ano, protože náš křesťan stejně zbaběle vládne a stejně mizerně vykořisťuje jako žid. Jen ten zvrhlý typ mu chybí, před nímž člověk uvědomuje si se zbytečnými vztahy svůj antisemitism – estetický.

Ale typ mizí, pomalu, nevyhnutelně však, tak jako je asimilace nezadržitelná: aspoň asimilace lidí mezi židy. Těm ostatním přeji úspěch zionismu. Balast se odhazuje. Škoda jen, že naši katolíci, evangelíci atd. nemají svého zionismu také... Čeští a pokrokoví židé měli sjezd. Čeští, to znamená, že pro ně neexistuje židovstvo jako národ. Pokrokoví? Proč židé se samostatným sjezdem a časopisem, když pokrokoví? Ale pardon, p. dr. Vohryzek je pokrokový v rámci mosaismu.

Již mlčím: nechci se dopustit urážky náboženství.

Našimi realisty zkurvená pokrokovost má, jak vidno, úspěch.

Klasobraní ze žurnalistiky. *Rozvoj* 1, 1904, č. 22, 26. 5., s. 5, nesignováno.

[...]

Nový kult řeší otázku židovskou. Chce za každou cenu být originálním, ale místo toho je jen ordinárním. Naše rasa je p. Mariovy – sparch..tělá. „Bylo by zbytečno, kdyby sebemenší odlesk sympatií, které mám pro oběti kyšiněvské nebo pro statečné druhy, židovské proletáře severoamerické, padl na souvěrce jejich v Čechách, na moderní karikaturou znesmrtelněný typ velkokapitalisty, jemuž stopy po zkříženém semitství dodávají nadlidsky krvelačného výrazu, neb na takového obchodníka z pražských podloubí a stánků, špinavého, devótního a

prohnaného, nebo na nádraží opejzovaného tvora na cestě do Karlových Varů.“ Pan Marius neví, co nedostatku a utrpení tají v sobě takový žid v podloubí a zapomíná, že haličští židé do Karlových Varů jedoucí jsou těžce nemocní. Nový kult je dobrý list, ale tiskař je filuta, přehodí někdy články, co patří dopředu za úvodník, dá dozadu, a co patří dozadu, dá za úvodník. – A ta rubrika vzadu nese titul: pitomosti. Takové allez changez přihodilo se s článkem Mariovým.

GELLNER, František: „Židovská otázka“. *Nový kult* 7, 1904–1905, č. 3, 10. 6., s. 53–55

Dojemná rodinná scéna odehrála se na Olšanech v redakci Nového kultu. Četl jsem list pokrokových Židů Rozvoj. A když jsem dočetl, mluvil jsem rozechvěným hlasem k příteli Mariovi:

„Nepředpokládal jsem u tebe nikdy nadšení pro dobro a krásu a pro vznešené ideály lidstva. Ani trůn, ani oltář, ani boj proti zdraženému pivu, ani domáhání se všeobecného, rovného, přímého a tajného práva hlasovacího, ani akce na záchranu padlých dívek, ani české státní právo, nic nedovedlo rozechvěti tvoje kamenné srdce. Ale jedno jsem přece věřil: že ve své duši nosíš soucit s trpícími. A hle, i v tom jsem se zklamal. Slyš, synu d'áblův, a zkoumej svoje nitro: Židé z páté čtvrti mají taky svoje bolesti, a ty (místo slov útěchy!) nemáš pro ně leda urážlivý posměch. Polští Židé, kteří jezdí do Karlových Varů, bývají obyčejně nemocní, a ty, ne abys hledal léků na jejich rány, ne, ty pohrdáš jimi.

Po hříchu – a je to smutná pravda – jaké pak vlastně já, ubohý hříšník, mám právo ti kázati, když sám nejsem lepší tebe. Mluvívám často jízlivě o různých zasloužilých a vysloužilých státních občanech, ačkoli bych měl spíše zaplakati nad jejich osudem, neboť vím, že je trápí hemoroidy, a ani policejní konfident, který si v boji o život vyběhal kuří oka, nevynutí mi z očí slzy soustrasti. Ale v tobě by se nepohnulo srdce, ani kdybys uviděl polského Žida, kterého sežraly vši i s chlupy.“

Mariovo svědomí se nerozlítnostnělo. Počal zcela suše vykládati, že židovští klerikálové vyznají se lépe v sprostotě než v polemice jako katoličtí klerikálové a že zrovna tak rádi špatně citují. (Ach, příteli, cožpak necítíš, že není tak lehké pro něžnou duši, která neztratila jemnost náboženského cítění, aby všechnu tvou nespravedlnost odhalila před očima boha i lidí!)

Přirovnání židovského a křesťanského klerikalismu nezamlouvalo se mi jaksí. Již proto ne, poněvadž Rozvoj v tomtéž čísle, které tak prudce působilo na můj cit, ohražoval se proti výtce židovského klerikalismu. Pravda, jak veliký to rozdíl mezi katolickým klerikalismem, který usiluje o vládu církve nad zkaženým světem, a mezi židovským, jenž nebojuje o rozšíření moci svých rabínů, nýbrž jen za prospěch a zisk vyvoleného národa mezi nepraktickými domorodci.

Dvěma cestami kráčí Židé za svým předsevzetím, jedni předstírajíce lásku ke staré a druhí k nové vlasti. Ale mýlil by se každý, kdo by vážně pojímal heslo sionistů vystěhovati se do Palestiny. Do této nehostinné země hledí leda vylákati židovské proletáře z Ruska. (Tito však ponejvíce získání revolučním hnutím nesesednou svým dobrodinečkům na lep.) Sionistům nejedná se o nic jiného, než aby kmenová souvislost Židovstva byla utužena mohutnou hospodářskou organizací, rozprostírající se po všech končinách světa. Zrovna tak asimilanti nemají nijaké vážné snahy splynouti s národy, mezi nimiž žijí, což nejlépe dosvědčuje ta okolnost, jak opatrní jsou ve výběru družek svého života, aby snad krev rasy se nepokazila. Asimilanti chtějí svým vlastenčením získati důvěry svých spoluobčanů. Neboť bez důvěry vážne obchod.

Židé, ačkoli jsou nejkonzervativnější sektou Evropy, vystupují přece ve veřejném životě jako obhájcové liberalismu. Liberalismem rozumějí liberálnost' vůči sobě samým – láskyplné šetření své církve.

Vystoupí-li kdo proti katolicismu, poukazuje-li na zločiny inkvisice nebo na nelidské jednání klášternic francouzských, píše-li Zola ve svém Římě o vraždách, které osnuje vatikánská politika, nikomu nenapadne, aby bral v pochybnost' jeho pokrokové smýšlení. Zmíní-li se však někdo o rituální vraždě, řve všechno Židovstvo o zpátečnictví, až uši zaléhají. Já pro svou osobu nevím věru, proč by svobodomyslný a pokrokový člověk nemohl pokládati za pravděpodobné tajné zločiny páchané fanatickou církví, která je příliš malou a opatrnou, než aby se odvážila hřešiti veřejně.

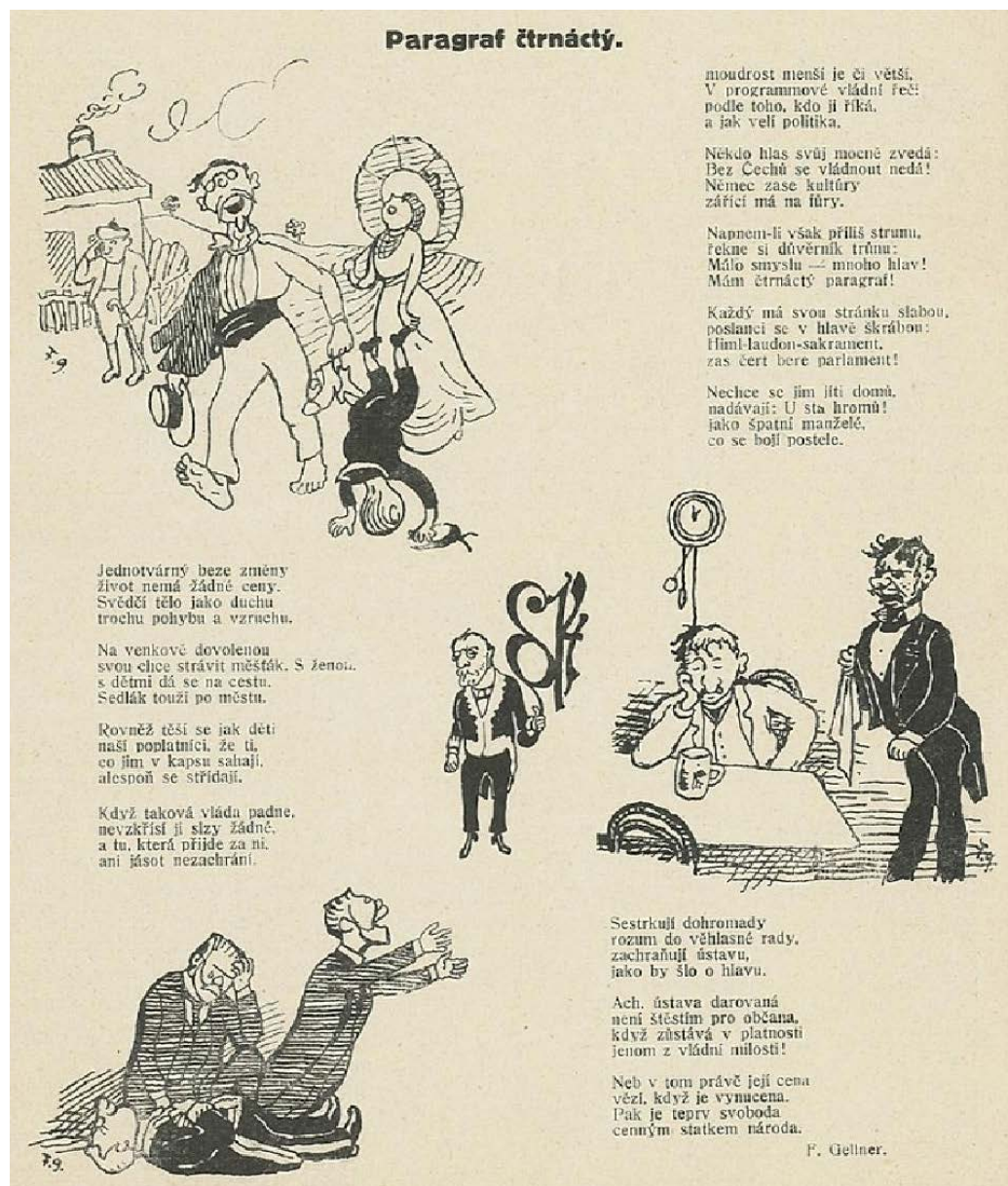
Jsem přesvědčen, že mi tyto moje řádky vynesou výtku nesvobodomyslnosti. Utěšuji se pouze tím, že jsem neprovedl nic tak hrozného jako sociálně demokratická Zář, která urazila Rothschilda a byla proto od českých pokrokových Židů prohlášena za časopis tendencí zpátečnických.

Nový kult. Rozvoj 1, 1904, č. 26, 22. 6., s. 5

Nový kult s námi opět polemizuje. Po Mariovi vstoupil jiný rytíř do šraňků – pan František Gellner. Opakuje v próze myšlenky, kterým dal dříve háv poetický. „Veliký rozdíl mezi katolickým klerikalismem, který usiluje o nadvládu církve nad zkaženým světem, a mezi židovským, jenž nebojuje o rozšíření moci svých rabínů, nýbrž jen za prospěch a zisk vyvoleného národa mezi nepraktickými domorodci. Dvěma cestami kráčí židé za svým předsevzetím: jedni předstírajíce lásku ke staré a druhí k nové vlasti. Ale mýlil by se každý.“ – Nečekali jsme od p. Gellnera žádné obhajování židovstva, ale neočekávali jsme také tak málo objektivnosti a tolik zloby. Pan Gellner nevěří, že mají židé v páté čtvrti těžký chléb, a myslí patrně, že jsou to samí bankéři. Nezná toho ohromného počtu židovských bureau-sklavův, žijících horším životem, zbavených slunce i svobody, žijících hůře než kterýkoliv proletariát. Jak by ale mohl míti útrpnost s tímto proletariátem, když zesměšňuje útrapy polských diabetiků ubírajících se žebravou poutí do Karlových Varů. Stejně zní jeho výčitky, že židé usilují po nadvládě nad světem – kde má toho důkazy, kde je mezi židy nějakého spojení, nějaké solidarity? Neoprávněná jest výčitka, kterou pan G. po jiných opakuje, že židé jsou nejkonzervativnější sektou a jen ve veřejném životě obhajují liberalismus. Ty doby, kdy své církve šetřili, dávno minuly a dnes náboženského horlivce nalezne jen mezi nejstaršími. Pan Gellner sice nenadává, jak to činí klerikálové obou stran, on jen bez příčiny tupí a zlehčuje. Kde má jediného důvodu pro rituální vraždu? Kde jediný historicky zaručený fakt, kde jediný důvod náboženský? Psal-li Zola o římských vraždách, měl na paměti historii Borgiův a sta jiných dokázaných faktů. (Viz fejtony – esiho v Case.) – Každý svobodomyslný a pokrokový člověk může sice všemu věřit a vše pokládati za pravděpodobné, ale poctivý člověk bude o tajných zločinech mluvit jen tehda, když bude míti toho důkazy. Že pan Gellner takto píše, ač ví, že právě jeho jako Semity budou se dovolávati tmáři jako autority a bojovati tím i proti židovským revolucionářům, kteří jediné našli milosti v jeho očích – to o dobrém srdci nesvědčí. Pan Gellner neměl by zapomínati, že tito revolucionáři zůstávají židy a že sílu svou i své nadšení čerpají stejně ze svého židovství jak z moderních myšlének. Jak vysoko stojí tito nad těmi našimi revolucionáři, kteří sedí a rozumují doma za pecí, kteří sice nenadávají, ale vše lidem znechucují, šíří málomoc a apatii a kteří ve svém revolucionářství dovedou se i zastávati středověkých pověr.

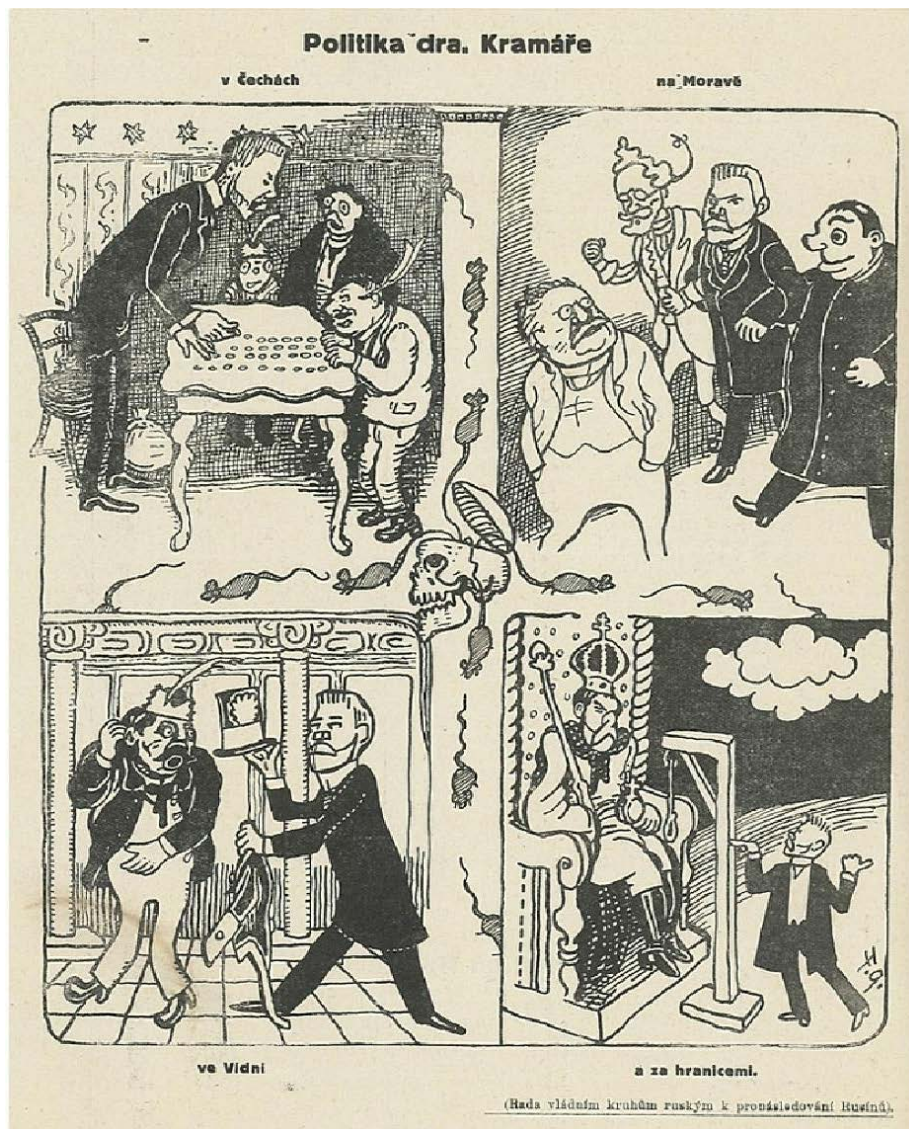
PŘÍLOHA 8

GELLNER, František: Paragraf čtrnáctý. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 319 (*Večery*, č. 42), 18. 11. (ráno), s. 336

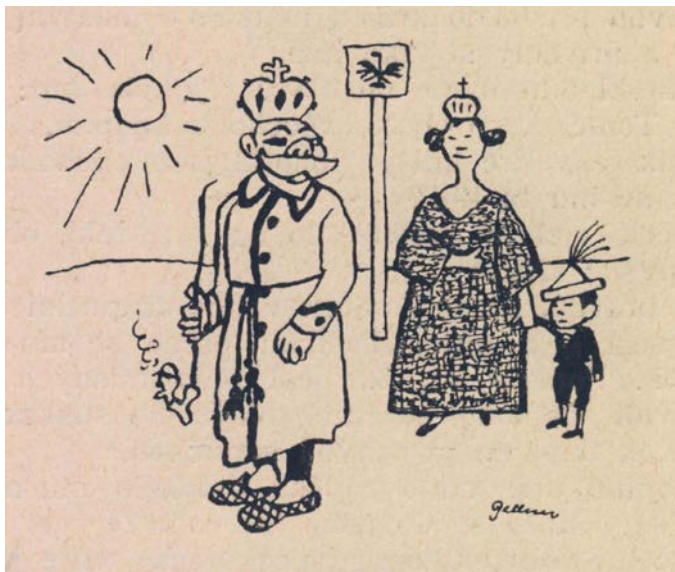
PŘÍLOHA 9

GELLNER, František: Politika dra Kramáře. *Lidové noviny* 19, 1911, č. 333 (Večery, č. 44), 2. 12. (ráno), s. 352

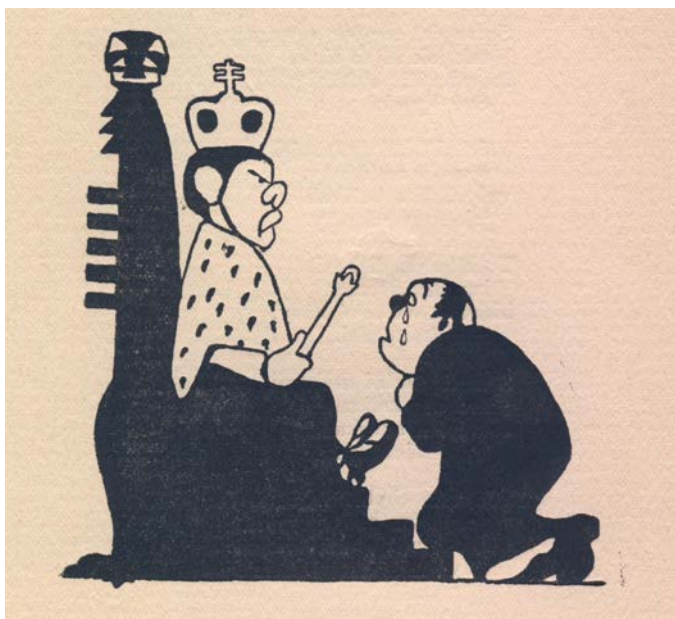

GELLNER, František: Slovanský letopis [výřez z jedné z doprovodných karikatur k vlastní básni]. *Karikatury* 3, 1911, č. 15, 10. 4., s. 7

GELLNER, František: [Dvě ilustrace]. In HAVLÍČEK BOROVSKÝ, Karel: *Křest sv. Vladimíra*. Nový kult, Praha 1904

PŘÍLOHA 10

GELLNER, František: Šťastný a veselý Nový rok! *Lidové noviny* 19, 1911, č. 358 (Večery, č. 48), 30. 12. (ráno), s. 416

PŘÍLOHA 11

GELLNER, František: Průvodce Brnem. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 182 (*Večery*, č. 27), 4. 7. (ráno), s. 216

Průvodce Brnem.

Zde vidíte, přátelé milí,
pověstné plemeno krokodýll;
bohužel jen obrazně pověšeno tu je,
ve skutečnosti na radnici se roztahuje.

Český blahol zní vám všude v ulici
Německý lid dělá tu strážníci.
Válí radnice se fidi při své práci; →
už zametli pro vás separaci.

Pouze Čechů nepřátelů volí,
dětmi plní německé jen školy;
odpůrce však Čechů ve všem není:
z jejich peněz nastřádá si jmění.

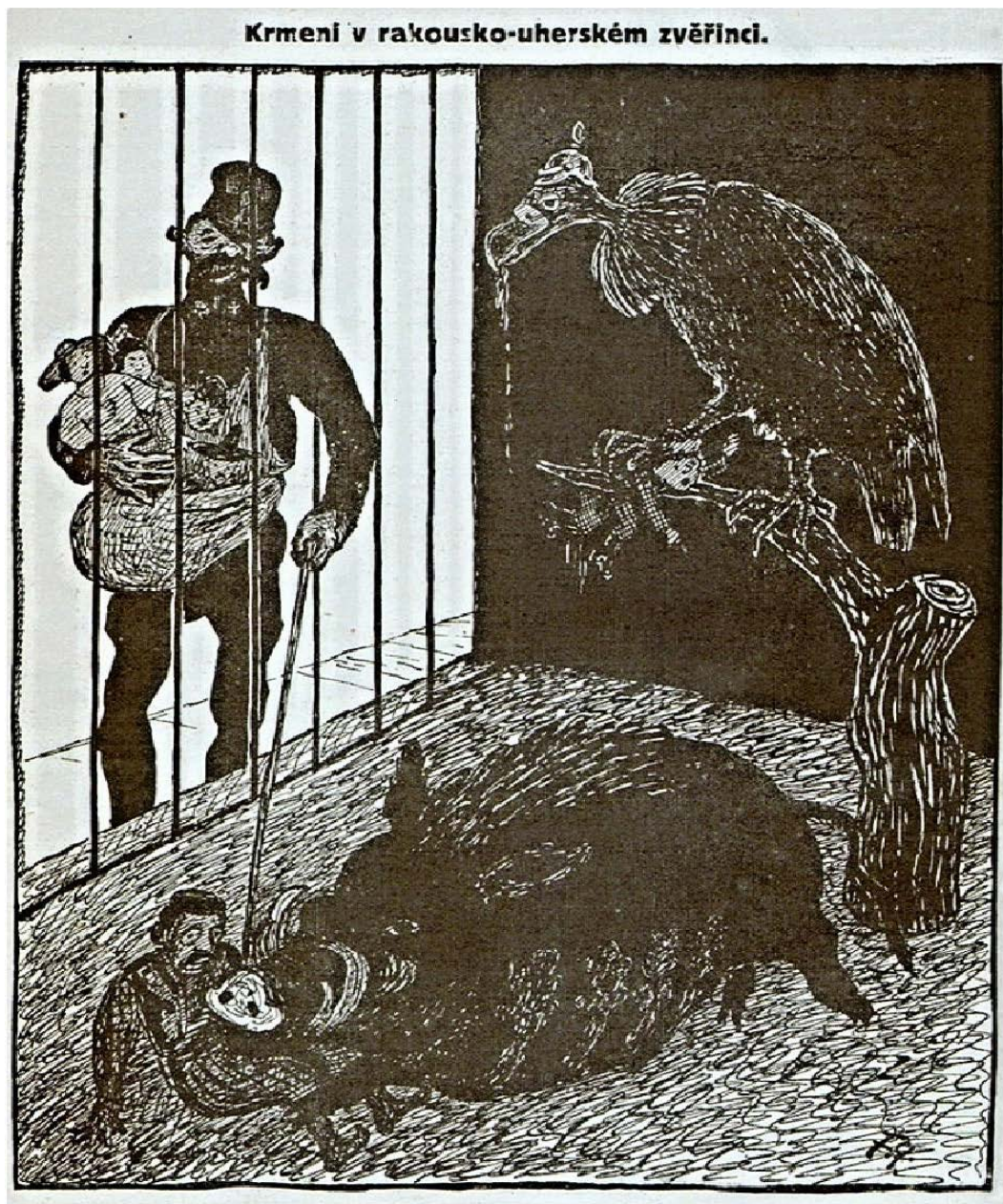

Na Sokolstvo kleje Němcům do noty,
krade sbírky, ničí Národní jednoty,
při tom mžourá k nebi jako divý; →
Hospodine, ty jsi trpělivý.

PŘÍLOHA 12

GELLNER, František: Krmení v rakousko-uherském zvěřinci. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 107 (*Večery*, č. 16), 20. 4. (ráno), s. 128

PŘÍLOHA 13

GELLNER, František: Záplava. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 267 (*Večery*, č. 39), 28. 9. (ráno), s. 296

PŘÍLOHA 14

GELLNER, František: Z moravského sněmování. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 25 (Večery, č. 4), 27. 1. (ráno), s. 32

PŘÍLOHA 15

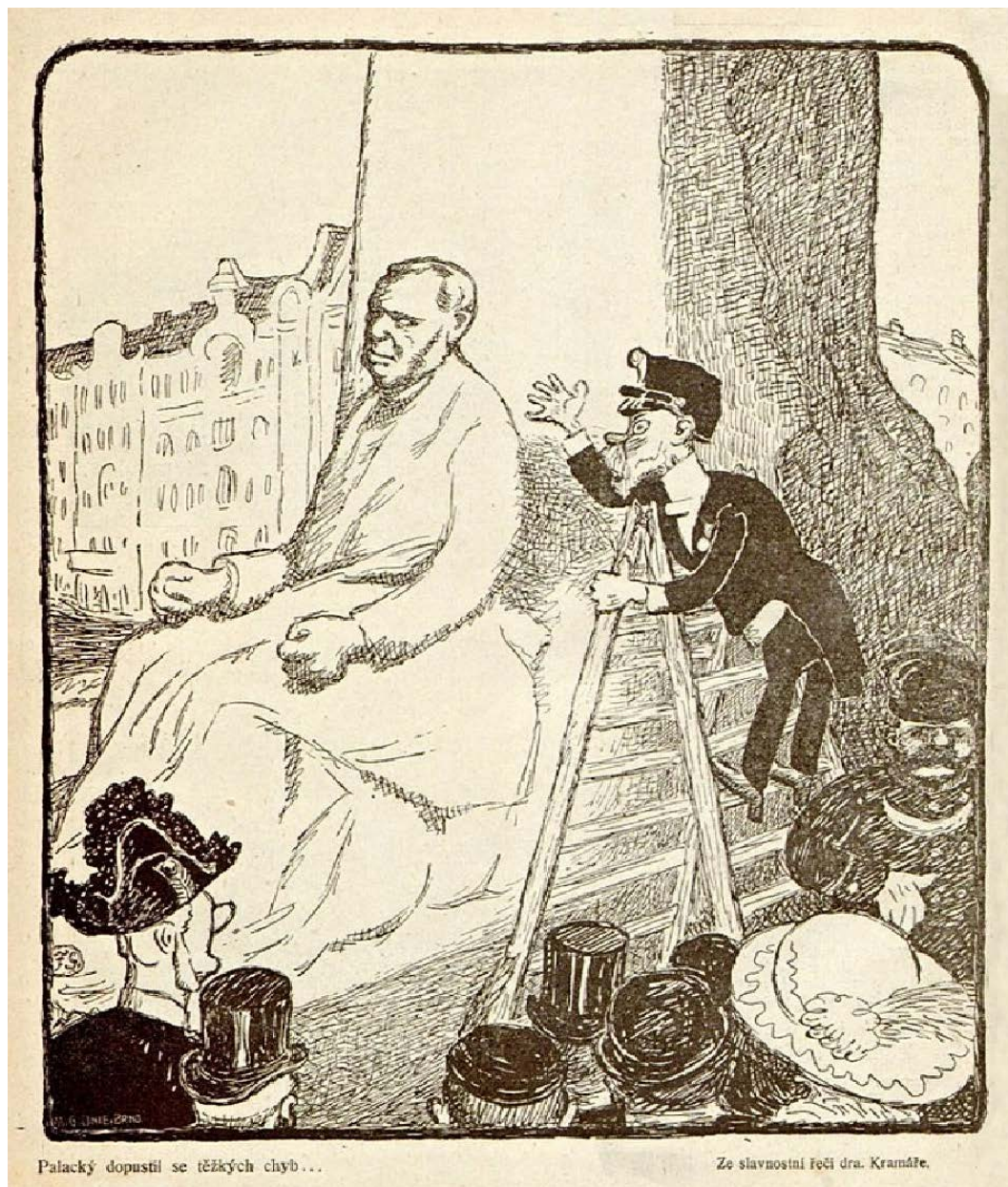
GELLNER, František: Z moravského sněmování II. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 32 (Večery, 5), 3. 2. (ráno), s. 40

PŘÍLOHA 16

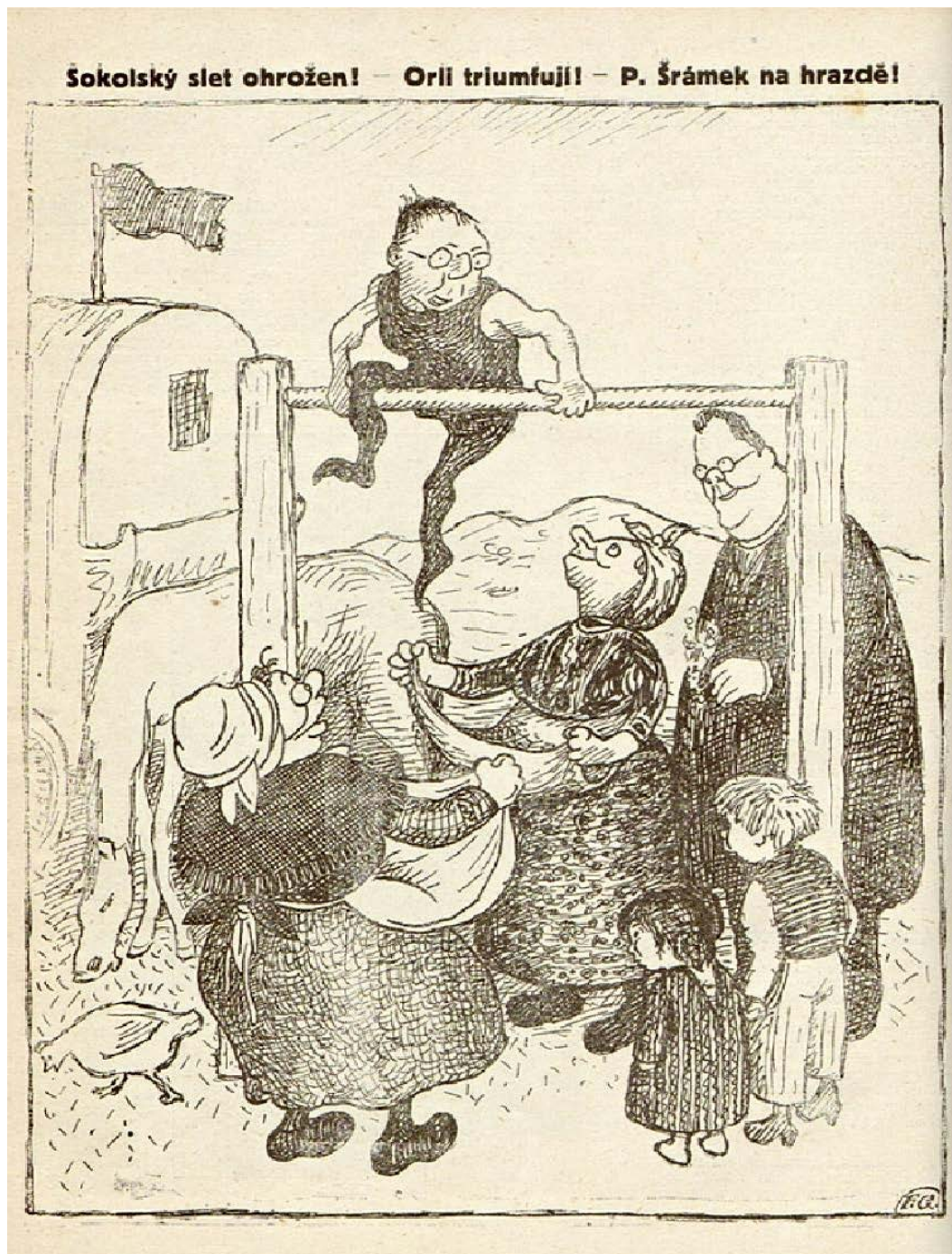
GELLNER, František: Ze slavnostní řeči dra Kramáře. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 183 (*Večery*, č. 27), 6. 7. (ráno), s. 216

PŘÍLOHA 17

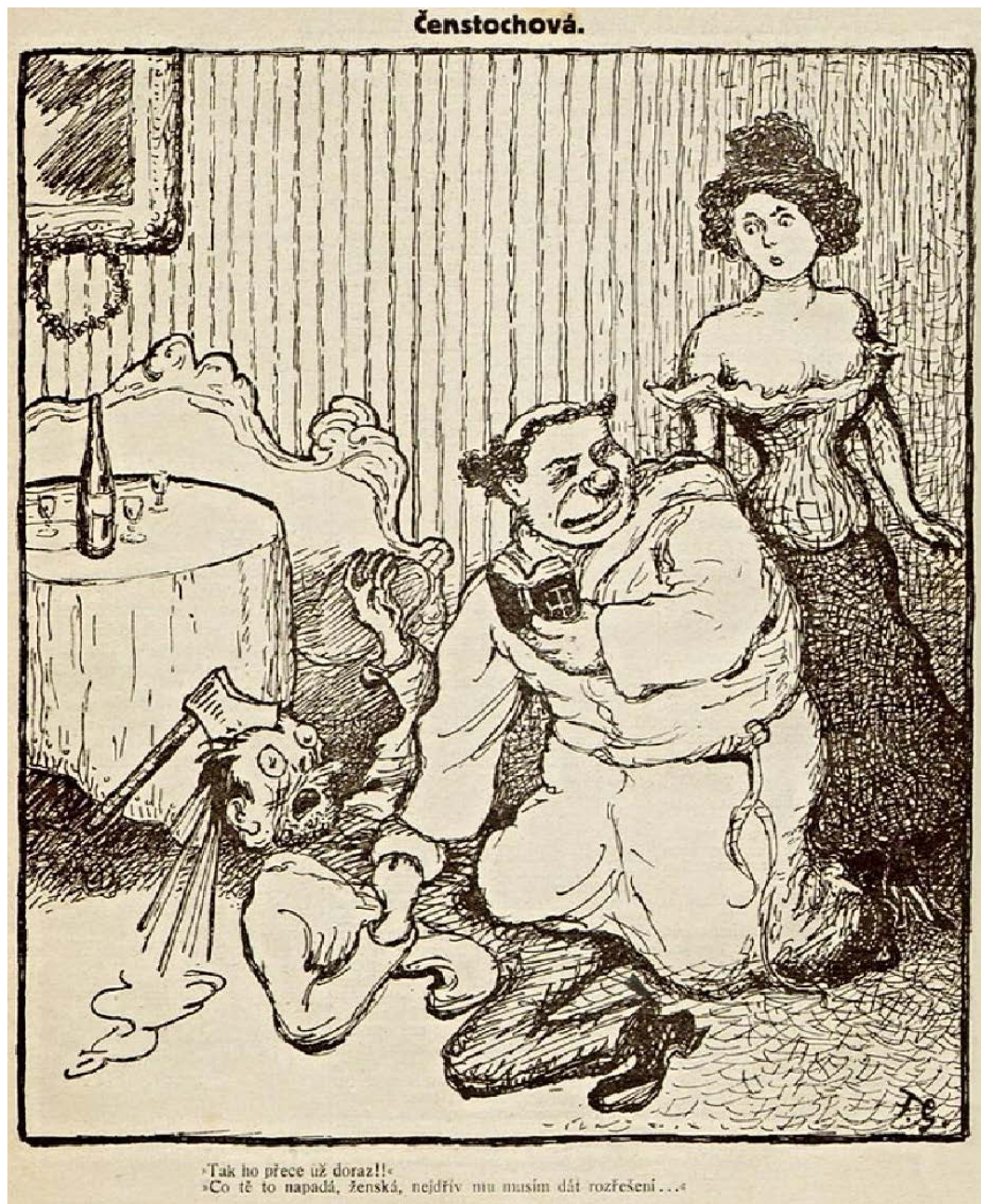
GELLNER, František: Sokolský slet ohrožen! – Orli triumfují! – P. Šrámek na hrazdě! *Lidové noviny* 20, 1912, č. 169 (*Večery*, č. 25), 22. 6. (ráno), s. 200

PŘÍLOHA 18

GELLNER, František: Čenstochová. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 67 (*Večery*, č. 10), 9. 3. (ráno), s. 80

PŘÍLOHA 19

GELLNER, František: Berlínské Vánoce. *Lidové noviny* 20, 1912, č. 11 (*Večery*, č. 2), 13. 1. (ráno), s. 16

Berlínské Vánoce.

Uprostřed náměstí v rušné vřavě denní
stojí ve své pýše
strážník, revolver a šavle na Femeni —
symbol celé říše.

Běda tomu, jenž v prostém srdci mladém
oheň vzdoru plane!
Běda všem, jichž zrak se strádáním
a hladem
podezřelým stane!

Trochu s obdivem a trochu závidíce
srdce vlastenecká
v trpké skličnosti hledí přes hranice
v svět a do Německa.

Co jen nad Temží bez práce strádá lidu!
Je jich na tisíce,
když jsou ulicemi, zádušně bídu
svou zplývající.

V Pyrenejích, v Rusku na poplach zvon
bije.

Rostou ve Francii
nepořádky, stávký, ba i rebelie
celých provincií.

Jen pod pruským žezlem v zemi dobrých
mravů
ticho je jak v lese.
Nikdo nezvedá tam zpurně svoji hlavu,
ruka nepohne se.

Sídlíval jsem leckde. Když se zanáší má
mysl vzpomínkami
na Německo, tu mi vždycky před očima
obraz tane známý:

V bídných brlozích se krčí nuzná chátka,
v příhodných jen chvílích
v ulice se plíží, okem lačným pátrá
po odpadech šnilových.

Tak ukáží hlad svůj. A utopit tíhu
dnů zlých na besedu
do kofalny věhází. Krčmář místo líhu
nalévá jí jedu.

Slavné hody byly o posledních svátcích.
Smrt svůj paží kosí.
Berlíňští doktoři v dlouhých konsultacích
sestrkují nosy.

A svět uvědomil ve vánoční dobu
si zas pravdu prostou,
že ty stromy v zemi obilných hrobů
v nebe neporostou!

F. Gellner.

PŘÍLOHA 20

GELLNER, František: Vilém mbret. *Lidové noviny* 22, 1914, č. 154 (Večery, č. 23), 6. 6. (ráno), s. 184

